गद्यात्मकः

कथासरित्सागरः ।

वि, ए, उपाधिधारिणा

श्रीजीवानन्दविद्यासागरभट्टाचार्य्येण

विरचितः ।

कलिकातानगरे

सरस्वतीयन्त्रे मुद्रितः ।

खृं १८८३

सादरमभाषत। अब्रवीच्च सा,—यदि देव! प्रसन्नो रमणीयां काञ्चित् अभिनवामाख्यायिकां ब्रूहि श्रोष्यामीति। तेन प्रोक्तं प्रिये। जगत्सु यद् भूतं भव्यं भवत्या ज्ञातमस्ति किञ्चिदिति। सा तु तथापि आ निर्बन्धमकरोत्। अथ महेश्वरः मानवत्याः प्रेयस्याः प्रभङ्गो माभूदिति, तत्पादुकयोरेव प्रभावेण कामपि सा कथामारेभे।

पुरा किल विरिञ्चिविष्वक्सेनौ साक्षात् कर्तुं महीं भ्रमन्तौ हिमाद्रिपादमूलमुपागतौ। ददृशतुस्तत्र महत् ज्वालालिङ्गम्। एकस्तयोस्तस्यान्तं दिदृक्षुः समगात् अपरश्चाधः। ततश्च श्रान्तौ तौ तं मां समाराधयामासतुः। तुष्टश्चाहमाविर्भूय उक्तवान् अभीष्टं वृणुतमिति। तदाकर्ण्य ब्रह्मणोक्तं पुत्रो [illegible] मिन्दितः [illegible] लोकानामभवत्। हृषीकेशस्तु वरमयाचत अहं सेवापरो भवेयमिति ततश्चासौ त्वदात्मना मम शरीरभूतः सञ्जातः। य एव नारायणः देवः सा त्वं मम शक्तिरिति।

अपि च त्वं मे पूर्वजाया आसीरिति महेश्वरं पार्वती कथमहं तव पूर्वजायेति पप्रच्छ। सत्य वाच [illegible] इति। पुरा दक्षोनाम प्रजापतिरासीत् तस्य त्वं

योक्तम् तात ! कथं मम पतिस्त्वया नाहूत इति । प्रत्युक्तञ्च तेन कपाली ते पतिः कथमध्वरे आहूयत इति अथ तां कर्णविषसूचिकामिव वाचमुपश्रुत्य भवत्या पापोऽयं अस्मात् जातेन अनेन पापदेहेन किमिति सञ्जातकोपया तत् शरीरं त्यक्तम् । अहञ्च त्वद्वियोगमन्युना तं यज्ञमनाशयम् । ततस्त्वं हिमगिरेश्चन्द्रकलेव क्षीरनिधेः समुत्पन्ना । प्रिये ! स्मर पूर्ववृत्तं अहं तपश्चरणार्थं तुषाराद्रिमगमम् पिता च तव मम शुश्रूषणार्थमतिथेः त्वां न्ययोजयत् । अत्रान्तरे तारकेण असुरपतिना विध्वस्ता देवाः तदन्तकसेनानीसृष्टये मदन्तिकं मनसिजं प्रेषयामासुः । स च त्वत्सन्निधानात् लब्धावसरः विध्यन् त्वां सञ्जातरोषेण मया दग्धः । ततश्च तीव्रेण तपसा त्वयाहं क्रीतः । अहञ्च तव संग्रहाय किञ्चित् क्लेशजातमकरवम् तदेव पूर्वपत्नी त्वमासीरिति किमपरं कथ्यते तवेति ।

एवमुक्त्वा विरतवचसि शङ्करे कुपिता देवी अब्रवीत् धूर्त ! मया सनिर्बन्धमर्थितोऽपि कामपि हृदयहारिणीं कथां न भाषसे, त्वं गङ्गां शिरसा वहन् सन्ध्याञ्च प्रणमन् मया किं न विज्ञायसे ? श्रुत्वैतत् महेश्वरः सानुनयं देवीं सान्त्वयन् दिव्यां कथामाख्यातु [illegible] मुमोच च सा कोपम् । ततः नात्र केनचित् प्रवेष्टव्यमिति देव्याः कथिते नन्दी द्वारमवरुध्य तस्थौ हरोऽपि वक्तुं प्रचक्रमे । देवि ! देवाः केवलं सुखभागिनः मानवाश्च सततं दुःखभागिनः परं दिव्यमानुषोभयविमिश्रा चेष्टा परमहृदयङ्गमा इति विद्याधराणां तदुभयधर्मिणां चरितं तव वर्णयामि ।

कथं भवान् सदाचार इव दृश्यते। कथमेतादृशीं गतिमापन्न इति।

श्रुत्वैतत् काणभूतिरभाषत नास्ति मे सतः ज्ञानं परं शङ्करात् उज्जयिन्यां श्मशाने यत् मया श्रुतं तत् कथयामि श्रूयताम्। एकदा भगवती देवी कस्मात् ते कपालेषु श्मशानेषु च प्रीतिरिति पृष्टे शम्भुरब्रवीत्। पुरा कल्पावसाने जगदिदं जलमयमासीत् तदानीं मया ऊरुं भित्वा तत्र रक्तविन्दु र्निपातितः कालेन तद्रक्त अण्डमभवत् व्यजायत च तस्मात् वेधाः। अथ मया सर्गाय सृष्टा प्रकृति र्निरगच्छत्। प्रिये! तौ च प्रकृति पुरुषौ अन्यान् प्रजापतीन् सस्रृजतु' तेच प्रजापतयः अखिलाः प्रजाः। तस्मादसौ वेधा जगति पितामह इत्युच्यते एवं चराचरं सृष्टवतस्तस्य दर्पः प्रादुरासीच्चितसि ततोऽहं रोषात् तस्य मूर्द्धानमच्छिदं तेन च कर्मणा अनुशयता मयेदमनुष्ठितं महाव्रतं, ततश्च मे कपालपाणित्वं श्मशानप्रियत्वञ्चेति। किञ्च एतत् कपालमयं जगत् सततं मम करे स्थितं यच्च पूर्वं अण्डस्य कपालद्वयमासीत् तयोरेकेन द्यौ रपरेण पृथ्वी जातेति कीर्त्तितं। शम्भुनैवमुक्ते स्थिते च मयि पुनरन्यत् श्रोष्यामीति जातकुतूहला पुनरभ्यभाषत देवी देवं शीघ्रं। नाथ! [illegible] कालेन पुष्पदन्तः पुनरस्मानुपैष्यतीति तदाकर्ण्य [illegible] सामुद्दिश्य अवोचत् प्रिये। योऽयं पिशाचो दृश्यते [illegible] [illegible] कथित [illegible]। स सम्प्रति [illegible] [illegible] [illegible]। कदाचित

धनपति: तेन पापेन रक्षसा सङ्गतमेनमवलोक्य विन्ध्याटव्यां पिशाचो भवेति अभिशशाप । दीर्घजङ्घेन चास्य भ्रात्रा सानुनयं पादयोः पतितेन भ्रातुरस्य शापान्तं प्रति अभ्यर्थितेऽभाषीत् वैश्रवण: । शापावतीर्णात् पुष्पदन्तात् महतीं कथामाकर्ण्य अयं शापभ्रष्टस्य माल्यवत: सकाशे तां कथां मुक्त्वा ताभ्यां सहित: शापमेनं तरिष्यतीति । धनदेन एवमस्य शापान्तो विहित स्त्वयाच पुष्पदन्तस्य तथैवेति इत्येतत् शम्भुनोक्तमाकर्ण्य सहर्षोऽहमिहागत: । एवमुक्त्वा विरते काणभूतौ वररुचिः सुप्तोत्थित इव जातिं स्मरन्नुवाच स एव पुष्पदन्तोऽहं शृणु तावत् मत्तः तां महतीं कथां । इत्युक्त्वा ग्रन्थप्रतिपाद्यभूता: सप्त सप्त महाकथा: तेन कात्यायनापरनाम्ना वररुचिना अभिहिता: । तत: काणभूतिरवादीत् देव ! त्वं रुद्रावतार: कोऽन्य: कथमिमां वेत्ति, त्वत् प्रसादात् शापो मे प्राय: शरीराद्‌ गत एव तदात्मन: आजन्मवृत्तान्त माख्याहि प्रभो ! मां पवित्रय, एवमापृष्ट: वररुचि: प्रणतस्य तस्यानुनयपरवश: समग्र मात्मवृत्तान्तं विस्तरेणाचचक्षे ।

आसीत् कौशाम्ब्यां सोमदत्तो नाम कश्चित् द्विज: अग्निशिख इति प्रसिद्ध: स च । वसुदत्ता नाम तस्य भार्या । सा पूर्वं काचित् मुनितनया आसीत् अभिशापेन द्विजजात्यामुत्पन्ना । तस्मात् द्विज वरादहं तस्यामुदभवम् । शैशवे वर्त्तमानस्य मम पिता पञ्चत्व मगात् केवलं जननी मम अतिकष्टेन मामवर्द्धयत् अथैकदा अभ्यागच्छेतां

द्विजौ द्वौ पथिकौ मम गृहम्। तिष्ठतोश्च तयोर्मुर
ध्वनि रभूत्। तेन च शब्देन स्मृतभर्त्तृ चरणा मज्जन
अब्रवीत् वत्स! एष ते पितुर्मित्रं भवनन्दोनाम न
नृत्यति। अहमवद मातः। अह मेतद् द्रष्टुं व्रजा
दृष्ट्वा च सर्वं सपाठकं तव दर्शयिष्यामि। एतदाकर
तावतियौ विरौ विस्मयं गतौ दृष्ट्वा माता ममाब्रवी
वत्सौ। नात्र विस्मयः कार्य्यः सकृत् श्रुतमयं शिशुः सर्वं हृ
धारयितु मलम्। अथैताभ्यां समुत्सुकाभ्यां मम सका
प्रातिशाख्यमपठ्यत अहञ्च पश्यतोस्तयोस्तथैव सर्वं यथ
श्रुतमपठन्। तत स्ताभ्यामभ्यागताभ्यां सह गत
तत्र नाट्यं यथायथं दृष्ट्वा गृहमेत्य च तत् सर्वं मात
दर्शितम्। अथैतयोरेकः व्याडिर्नाम मां श्रुतिध
निश्चित्य मन्मातुः प्रणतः कथामिमामाख्यत्। मातः
वेतसाख्ये नगरे देवस्वामी करम्भकश्चेति द्वौ भ्रातरौ
विप्रकुलोत्पन्नौ परस्परमति प्रणयिनौ अभूतां तयोरेकस्य
पुत्रोऽयमिन्द्रदत्तो नाम अपरस्याहं व्याडिर्नाम समुत्
पन्नः। कियता कालेन पिता मे परलोकं गतः तच्छो
काच्चास्य पिता महापथं प्रस्थितः। ततश्च आवयो
र्जननीभ्यां नितरां शोकार्त्ताभ्यां पतिव्रतिरनुसृतौ। ...
अथ आवां सति धनेऽपि अनाथौ विद्याकाङ्क्षया स्वामि-
कुमारं प्रार्थयितु दक्षिणापथं गतौ तपसि स्थितौ च तत्र।
[illegible] पाटलिपुत्रं नाम नगरं
[illegible] तत्र वर्षो नामा कश्चिदस्ति विप्रः।
[illegible] विद्या[illegible] तं [illegible] प्राप्स्यामिति।

अथावां तत् पुरं प्रस्थितौ। [illegible]। तत्रावयोः कश्चिदिह वसति वर्षाख्यो मूर्खो द्विजातिरिति तत्रत्योऽवदज्जनः। आवाञ्च दोलाचलच्चित्तावपि तत्क्षणं गत्वा तस्य गृहं हतच्छायं अतिदुरवस्थ मपश्याव। तत्र समाधिस्थं वर्षमालोक्य तत् पत्नीं धूमरक्षामकलेवरां विशीर्णमलिनाम्बरां गुणवतीं साध्वीं रूपिणीमिव दुर्गतिमुपागतौ। उपेत्यच सप्रणाममावाभ्यां स्ववृत्तान्तो जनवादश्च सर्वं तस्यै विहितातिथ्यक्रियायै निवेदितः। सा तु पुत्रौ युवां कात्र लज्जा श्रूयतामिति आवयोः कथामेतामवर्णयत्।

अभूदत्र नगरे शङ्करस्वामि नामा कश्चित् द्विजोत्तमः। मम भर्त्ता उपवर्षश्च तस्य द्वौ पुत्रौ। अयं मम पति मूर्खं दरिद्रश्च अनुजस्तु अस्य विपरीतः। तेन च उपवर्षेण स्वभार्या गृहपोषणे नियुक्ता। प्रावृषि योषितः सगुड़ं जुगुप्सितं पिष्टकं रचयित्वा मूर्खाय द्विजाय ददाति। इत्येव माचरन्तीनां शीते ग्रीष्मे च न क्लेशः स्यादिति स्थितिरत्र प्रचलति। परं दत्तं तत् न सर्वे प्रतिगृह्णन्ति तदाचारस्य कुत्सितत्वात्। मम देवरगृहिणी तत् पिष्टकं सदक्षिणं मद्भर्त्रे दरिद्राय दत्तवती। स च तत् गृहीत्वा गृहमायात एव मया भृशं निर्भत्सितः मूर्खभावकृतमन्युना अतिपरितप्तः [illegible] स्वामि कुमारस्य पादमूलं प्रस्थितः। तेन तपसा आराधितेनास्य सर्वा एव विद्या प्रदत्ताः आदिष्टश्च सकृच्छ्रुतधरं विप्रं प्राप्य एताः प्रकाशयेरिति मद्भर्त्ता सहर्षोऽयं गृहमागतः सर्वं वृत्तं

मन्त्रमाख्याय ततः प्रभृति केवलमभिरतं ध्यायन् अपं
तिष्ठति। यदि युवां कश्चित् श्रुतधरमानयेत् ततः
सर्वार्थसिद्धि र्युवयोरसंशयं भविष्यतीति।

श्रुत्वैतदावामस्यै सुवर्णशतं दत्त्वा ततः पुरात्
निर्गतौ पृथिवीं पर्य्यटन्तौ क्वचिदपि श्रुतधरमलब्धवन्तौ
तव गृहमद्य प्राप्तौ। प्राप्तश्च तवायं बालकः श्रुतधरः
तदेनं देहि गच्छामो वयं विद्यारत्नसिद्धये।

इत्येवं व्याड़िवचः समाकर्ण्य मम जननी सादरा अब्रवीत्
सर्वमेवैतत् सङ्गच्छते नात्र मे कश्चिद्विश्वासः अस्ति
मम शिशौ जातमात्रे गगनादशरीरिणी वागुदचरत् अ
एक श्रुतधरः समुत्पन्नः वर्षात् विद्यामवाप्स्यति व्याकरण
ञ्चास्य लोके प्रतिष्ठां गमिष्यति, नाम्ना चायं वररुचिः यत्
यत् उत्कृष्टं भवेत् तत्तदस्मै रोचिष्यते इति। तस्मा
देतस्मिन् विवृद्धे सततं चिन्तयामि क्वासौ वर्षाभिधा
उपाध्यायोऽस्ति, अद्य त्वन्मुखात् सर्वं ज्ञात्वा मे महा
परितोषः समजनि तदेनं नयतं युवयोरेव भ्राता इति
अथ मम मातृवचने सातिशय परितुष्टौ व्याड़ीन्द्रदत्तौ
उत्सवमिव तां रात्रिमनयताम्। अथ व्याड़िना
मत्माते निजं धनं दत्त्वा वेदाधिकारार्थं ...
ततश्च मात्रा कथञ्चित् निरुद्धवाष्पया अभ्यनुज्ञातं माम
दाय तरसा नगर्यास्तस्याः प्रस्थितौ। क्रमेण वयं वर्ष
गुरुगृहं प्राप्ताः। सोऽपि मां स्वामिनः कुमारस्य प्रसा
दमिव मूर्तं समन्यत। अथ परेद्युरुपाध्यायः शुचिदेशे समा
सीनः अस्मान् पुरतः समाविश्य प्रथममोङ्कार मवात

ततश्च सर्वे वेदाः उपस्थिताः। मया सकृत्श्रुतं व्याड़िना द्विः श्रुतं इन्द्रदत्तेन त्रिश्रुतं सर्वमगृह्यत। तच्चास्माक वेद-ध्वनिमपूर्वमाकर्ण्य समन्तात् सविस्मयी विप्रवर्गः किमिद-मिति वर्षमभ्यायवै स्तुतिभिः प्रणतिभिश्चैनमभ्यपूजयत्। उपवर्षमन्तरेण सर्व एव नागरजनः विततमहोत्सवस्त-दासीत्। नृपतिरपि नन्दः तत् पार्वतीसूनुवरप्रभावविल-सितमाकर्ण्य सपरितोषमुपेत्य वसुराशिभिः वर्षनिकेतनम पूरयत्।

—०※◡※०—

तृतीय तरङ्गः।

एवमुक्त्वा वररुचि रेकाग्रमानसे काणभूतौ शृण्वति पुनरब्रवीत् कदाचित् अध्ययनानन्तरम् अस्माभिः कृत-नित्यक्रियः आचार्य्यः पृष्टः कथमिदं नगरं लक्ष्मीसरस्वती-निवासतां गतमिति सोऽब्रवीत् शृणुतएतत् कथाम्।

अस्ति गङ्गाद्वारे कनखल नाम पावनं तीर्थम्। यत्र ऐरावतेन उशीनरगिरिप्रस्थात्, काञ्चनपातेन तमेव प्रस्थं भित्वा देवनदी अवतारिता। तत्रासीत् कश्चिद् दाक्षि-णात्यः द्विजन्मा सभार्य्यः तपस्यन्। तस्य त्रयः पुत्राः अजायन्त। अथ कालेन तस्मिन् सभार्य्ये द्विजे स्वर्गते त्रयस्ते सुताः विद्यार्थिनः राजगृहं नाम देशं गताः। क्रमेणाधीतविद्यास्ते पितृमातृशोकार्दिताः स्वामिन कुमा-रस्य दर्शनार्थं दक्षिणापथं ययुः। न्यवसंश्च समुद्रतटव-र्त्तिन्यां नगर्य्यां भोजिकनाम्नः कस्यचित् विप्रस्य भवने।

मन्त्रमाख्याय ततः प्रभृति केवलमविरतं ध्यायन् जपंश्च
तिष्ठति। यदि युवां कश्चित् श्रुतधरमानयेतं तत
सर्वार्थसिद्धिं युवयोरसंशयं भविष्यतीति।

श्रुत्वैतदावामस्यै सुवर्णशतं दत्वा ततः पुरा
निर्गतौ पृथिवीं पर्य्यटन्तौ क्वचिदपि श्रुतधरमलब्धवन्तौ
तव गृहमद्य प्राप्तौ। प्राप्तश्च तवायं बालकः श्रुतधरः
तदेनं देहि गच्छामो वयं विद्यारत्नसिद्धये।

इत्येवं व्याड़िवचः समाकर्ण्य मम जननी सादरा अब्रवी
सर्वमेवैतत् सङ्गच्छते नात्र मे कश्चिदविश्वासः अस्मि
मम शिशौ जातमात्रे गगनादशरीरिणी वागुदचरत् अ
एकः श्रुतधरः समुत्पन्नः वर्षात् विद्यामवाप्स्यति व्याकरण
ञ्चास्य लोके प्रतिष्ठां गमिष्यति, नाम्ना चायं वररुचिः य
यत् उत्कृष्टं भवेत् तत्तदस्मै रोचिष्यते इति। तस्मा
दस्मिन् विवृद्धे सततं चिन्तयामि क्वासौ वर्षाभिधा
उपाध्यायोऽस्ति, अद्य त्वन्मुखात् सर्वं ज्ञात्वा मे महा
परितोषः समजनि तदेनं नयत युवयोरेष भ्राता इति
अथ मम मातृवचने सातिशय परितुष्टौ व्याड़ीन्द्रद
क्षणमिव तां रात्रिमनयताम्। अथ व्याड़िना उत्सव
मध्याते निजं धनं दत्त्वा वेदाधिकारार्थं मदुपनीत
ततश्च माता कथञ्चित् निरुद्धवाष्पया अभ्यनुज्ञातं माम
दाय तरसा नगर्य्यास्तस्याः प्रस्थितौ। क्रमेण वयं वर्ष
गुरोर्गृहं प्राप्ताः। सोऽपि मां स्वामिनः कुमारस्य प्रस
दमिव मूर्त्तममन्यत। अथ परेद्युरुपाध्यायः शुचिदेशे सम
सीनः अस्मान् अग्रतः समाविश्य प्रथममोङ्कार मदा

ततश्च सर्वे वेदाः उपस्थिताः । मया सकृत्श्रुतं व्याड़िना द्विः श्रुतं इन्द्रदत्तेन त्रिश्रुतं सर्वमग्टह्यत । तच्चास्माकं वेदध्वनिमपूर्वमाकर्ण्य समन्तात् सविस्मयो विप्रवर्गः किमिदमिति वर्षमभ्यायये। स्तुतिभिः प्रणतिभिश्चैनमभ्यपूजयत् । उपवर्षमन्तरेण सर्व एव नागरजनः विततमहोत्सवस्तदासीत् । नृपतिरपि नन्दः तत् पार्वतीसूनुवरप्रभावविलसितमाकर्ण्य सपरितोषमुपेत्य वसुराशिभिः वर्षनिकेतनम पूरयत् ।

—०※⁐※०—

तृतीय तरङ्गः ।

एवमुक्ता वररुचि रेकाग्रमानसे काणभूतौ शृण्वति पुनरब्रवीत् कदाचित् अध्ययनानन्तरम् अस्माभिः कृतनित्यक्रियैः आचार्य्यः पृष्टः कथमिदं नगर लक्ष्मीसरस्वतीनिवासतां गतमिति सोऽब्रवीत् शृणुतएतत् कथाम् ।

अस्ति गङ्गाद्वारे कनखल नाम पावनं तीर्थम् । यत्र ऐरावतेन उशीनरगिरिप्रस्थात्, काञ्चनपातेन तमेव प्रस्थं भित्वा देवनदी अवतारिता । तत्राभीत् कश्चिद् दाक्षिणात्यः द्विजन्मा सभार्य्यः तपस्यन् । तस्य त्रयः पुत्राः अजायन्त । अथ कालेन तस्मिन् सभार्य्ये द्विजे स्वर्गते त्रयस्ते सुताः विद्यार्थिन. राजगृहं नाम देशं गताः । क्रमेणाधीतविद्यास्ते पितृमातृशोकार्दिता. स्वामिन कुमारस्य दर्शनार्थं दक्षिणापथं ययुः । न्यवसंश्च समुद्रतटवर्त्तिन्यां नगर्य्यां भोजिकनाम्नः कस्यचित् विप्रस्य भवने ।

भोजिकस्य तिस्रः कन्याः तेभ्यः भ्रातृभ्य सम्प्रदाय धनानि च यौतुकीकृत्य अनन्यसस्नामतया तपसे गङ्गामगमत्। अथ कालेन तत्र श्वशुरवेश्मनि निवसतां तेषां दारुणो दुर्भिक्षः समजायत। ते च त्रयः ता साध्वीर्भार्य्याः परित्यज्य ययुः। नृशंसानां किं विचित्रम्? तासाञ्च मध्यमा तदानीं सगर्भासीत् सुतरां पितृमित्रस्य यज्ञदत्तस्य निलय मशिश्रियन्। तत्रापि भर्तॄन् ध्यायन्त्य अतिक्लेशेन कालमनयन् आपद्यपि सतीत्वं न मुञ्चति कुलनारी। गच्छति च काले सा मध्यमा पुत्र मसूत तस्मिन् सर्वासामेव तासां स्नेहवृत्तिर्य्यवर्द्धतः।

एकदा आकाशमार्गेण विहरन्त महेश्वरं तदङ्कवर्तिनी भगवती देवी दृष्ट्वैतत् सदया अब्रवीत् देव। पश्य अस्मिन् शिशौ सर्वा एव तिस्रः एता योषितः बद्ध स्नेहा एषोऽस्मान् जीवयेदित्याशां दधति। तत् तथा क्रियतां यथाय बालो ऽपि एताः पालयेदिति।

इत्युक्तः देवः शम्भुरब्रवीत् प्रिये। अमुमनुगृह्णामि पूर्वमनेन सभार्येण आराधितोऽस्मि तस्मादयं भोगार्थ भुवि निर्म्मितः अस्य जाया पाटली नाम भूपतेः महेन्द्र वर्म्मणः समजनि। इत्युक्त्वा विभुः स्वप्ने तिस्र एव ता साध्वीर्जगाद योऽयं युस्माकं बालकः पुत्रः अय नाम्ना पुत्रक एव ख्यातिमाप्स्यति प्रतिदिनञ्चास्य सुप्तप्रतिबुद्धस्य शिर स्थाने सुवर्णलक्षं भविता भविता चायं भूपतिरिति।

अथ सुप्तोत्थिते तस्मिन् ताः काञ्चनं प्राप्य हर्षनिर्भर मानसाः ननन्दुः। अचिरेण च स पुत्रकः अतुलसमृद्धि

सम्पन्न. राजा बभूव। अचिन्त्या हि तप:सिद्धि। कदाचित् यज्ञदत्त रहसि पुत्रकमब्रवीत् राजन्! दुर्भिक्षेण क्लिष्टास्ते पितर क्वापि गता तत् सदा विप्रेभ्य: धन देहि येन तन्निशम्य ते समागच्छन्ति। अत्र च ब्रह्मदत्त-कथामिमां कथयामि श्रूयताम्।

आसीत् पुरा किल वाराणस्यां ब्रह्मदत्तो नाम नृपति:। एकदा स रजन्यां गगने प्रयान्त विकसत्कनकाभहंस-मिथुनं राजहस-शतैर्वृत सिताभ्र-परिवेष्टित विद्युत्-पुञ्जमिवापश्यत्। दृष्ट्वा च तस्य पुनस्तद्दर्शनोत्कण्ठया न क्वचित् राजकीयसुखेष्वपि मन: प्रीति रासीत्। अथ राजा मन्त्रिभि: सह सम्मन्त्र्य वृहत् सरोवरमेक कारयामास। ददौ च तत्र प्राणिनामभयम्। गच्छता च कालेन तत्र समागत तत् हंसयुगलं दृष्ट्वा हर्षनिर्भरमना, सादर तस्य शरीरस्य काञ्चनमयत्वे कारणमपृच्छत्। तौ च स्पष्टवाचौ हंसौ राजानमूचतु.। राजन्! पुरा जन्मनि काकौ आवां सञ्जातौ बलि ग्रहणार्थं युध्यमानौ कदाचित् पुण्ये शून्ये शिवालये विनिपत्य पञ्चत्वमापन्नौ। ततश्च जातिस्मरौ हंसौ हेममयौ जातौ। राजा तत् श्रुत्वा पश्यंश्च तौ यथाकामं सुभृशं तुतोष। तस्मात् त्वमपि असामान्यदानशीलतया पितॄन् लप्स्यसे इत्येवमभिहितो यज्ञदत्तेन पुत्रक स्तथैवाकरोत्। कालेन तस्य तादृशीं दानवार्त्तामाकर्ण्य ते द्विजातय: लोभाक्रान्तमानसा तत्रैवाययु, प्रापुश्च परिज्ञातवृत्तान्ता: महतीं श्रियं पत्नीश्च। आश्चर्य्यमपरित्याज्यो हि दु:स्वभावो दुर्मतीनाम्।

गच्छति च काले कदाचित् ते पितरः राज्यकामुकाः पुत्रजिघांसया विन्ध्यवासिनीदर्शनव्याजेन पुत्रकं तत्र निन्युः । ततश्च घातकान् तत्र देवीगृहाभ्यन्तरे स्थापयित्वा पुत्रकमूचुः । पूर्वं त्वमेव एको देवीं पश्य इत्युक्तः पितृभिस्तदाश्च विश्वासात् तत्र प्रविश्य पुत्रकः दृष्ट्वा च तत्र घातकान् हन्तुमुद्यतान् अपृच्छत् । कथं मां निहनिष्यथेति । ते ऊचुः तव पितृभिः स्वर्णं दत्त्वा वयं त्वद्वधाय नियुक्ताः । ततः सुबुद्धिः पुत्रकः देव्या विमोहितान् तान् पुनरब्रवीत् । अहं अनर्घ्यं स्वं रत्नालङ्कारं वो दास्यामि मां मुञ्चत नाहमेतान् प्रकाशयिष्यामि शीघ्रं निभृतं व्रजामीति । वधकाश्च एवमस्तु इति तस्मात् तदलङ्कारजातमादाय हतः पुत्रक इति तत् पितॄणां पुरः कथयित्वा प्रस्थिताः । नैव कदाचित् दुरात्मनां शिवम् । प्रतिनिवृत्ताः ते राज्यलुब्धाः द्विजाः राजद्रोहिण इति क्रुद्धा मन्त्रिभिर्निहताः ।

अत्रान्तरे राजापि पुत्रकः स्वेषु बन्धुषु विरक्तः विन्ध्यकान्तारमाविशत् अपश्यच्च तत्र बाहुयुद्धपरौ द्वौ पुरुषौ । पृष्टौ च तौ राज्ञा समूचतुः आवां मयदानवसुतौ आवयोः पैतृकं धनमेतत् भाजनं एषा यष्टिरेते च पादुके । एतदर्थमावयोर्युद्धं य आवयोर्बलवत्तरः स एव सर्वं हरेदिति । एतदाकर्ण्य पुत्रकः विहसन्नुवाच कियदेतत् धनमिति । तावूचतुः पादुके एते परिधाय खेचरत्वमवाप्यते यष्ट्या च यत् लिख्यते तत्सर्वं सत्यं सम्पद्यते भाजने च य आहारश्चिन्त्यते स तत्क्षणात् प्रतियाति श्रुत्वैतत् पुत्रकोऽब्रवीत् । युद्धेनालं पणोऽस्तु । धावि

धावन् बलाधिकः स्यात् स एतत् गृह्णीयादिति। तौ च मूढौ एवमस्तु इति प्रधाविता दृष्ट्वा स पुत्रकः पादुके परिधाय यष्टि भाजने च गृहीत्वा उदपतत्। क्षणेन च सुदूरं गत्वा आकर्षिताभिधानां रम्यां नगरीं ददर्श अवततार च तस्यां नभसः। अवतीर्य च व्यचिन्तयत् वेश्या मत्-पितर इव वञ्चनप्रवणा वणिजश्च धनलुब्धाः तत् कस्य गृहं वसामीति एवं विचिन्त्य विजनमेकं जीर्णं गृहं दृष्ट्वा प्रविश्य च तत्र काञ्चित् वर्षीयसीं योषितमैक्षत्। अध्युवास च तयाभ्यनुज्ञातः प्रदानपरितुष्टया केनाप्य-लक्षितः।

अथ कदाचित् वृद्धा परितुष्टा पुत्रकमब्रवीत् वत्स! नास्ति ते सदृशी भार्य्या इह पाटलीति नाम्ना काचि-राजसुता अस्ति सा रत्नमिति सतत मन्तःपुरे अभि-रक्ष्यते। इत्येतदाकर्णयत स्तस्य वृद्धावचसि दत्तकर्णस्य हृदि लब्धप्रवेशः स्मर स्तमतिविमुग्ध मकरोत्। अद्यैव सा द्रष्टव्येति कृतनिश्चयः पादुके गृहीत्वा निशायां तद-न्तःपुरमगमत्। ददर्श च अद्रि-शृङ्गतुङ्गवातायनेन रहसि सुप्तां कान्तां मनोभुवो जगद्विजयवैजयन्ती मिव पतितां पाटलीम्। क्षणेन कथमेनां प्रबोधयामीति चिन्तयन् तावदकस्मात् प्रहरिणां गीत मशृणोत्। यथा सुप्तां कान्तामालिङ्ग्य अलसोन्मिषदीक्षणां यत् प्रबोधयन्ति युवान स्तेनैव तेषां जन्मसाफल्यमिति। श्रुत्वैवैतदु-पोद्घात मनङ्गविक्लवे रहै स्तां भृशमाशिलिङ्ग। साच प्राबुध्यत। तस्याश्च तं पश्यन्त्यास्तदानीं कोऽपि

दृष्टान्तरापातः समभवत्। ततश्च परस्परं मालपतो स्तयो रन्योन्यानुरागेण गान्धर्व्वोद्वाह कर्म्मणि प्रीतिर रवर्द्धत न तु सा यामिनी। रजन्याश्च पश्चिमे यामे तां कान्तामामन्त्र्य तद्गतेन चेतसा उत्कण्ठित. तदैव वृद्वासदनमासदत्। इत्थं प्रतिनिशं गतागतं कुर्वति तस्मिन् रचिभिः पाटल्या अङ्गे सम्भोगचिह्न मलक्ष्यत न्यवे द्यत च राज्ञे। सोऽपि राजा किमेतदिति व्याकुलात्मा गूः मन्तःपुरे तामवेक्षितुं काञ्चित् नारीं नियुक्तवान्। तया च तत्र प्राप्तस्य पुत्रकस्य प्रसुप्तस्य वाससि अलक्तकमभिज्ञान चिह्नं न्यस्तम्। प्रातश्च तया विज्ञप्तो राजा चारान् समन्तात् व्यसर्जयत् तैश्च तेनाभिज्ञानेन तस्मात् जीर्ण वेश्मनः स गृहीतः नीतश्च राजसकाशम्। अथ कुपितं नृपं वीक्ष्य पादुकाभ्यां खमुत्पत्य तत्क्षणमेव पाटलीमन्दिरे प्राविशत्। गत्वा च तां विदितौ स्वः मात्र स्थातव्य मि-त्युक्त्वा अङ्के कृत्वा प्रियां जगाम नभसा। अथ गङ्गा-तटे अवतीर्य्य श्रान्तां प्रियां भाजन प्रभावजातैरन्नादिभिः पर्य्यतोषयत्। आलोकितानुभावश्च तयाभ्यर्थितः यष्ट्या च तत्र नगरं चतुरङ्गबलसमेतमलिखत्। तस्मिंश्च नगरे यष्टि-प्रभावेण सत्यतां प्राप्ते कृताधिवसतिः श्वशुरं वशमानीय ससागरां धरां बुभुजे। तदिदं मायार चितं तयोरेव दम्पत्योर्नाम्ना पाटलीपुत्रं लक्ष्मीसरस्वती क्षेत्रमभूत्। काणभूते! इत्येवं वर्षमुखादपूर्वां वाणी-माकर्ण्य सविस्मयहर्ष निर्भरा स्तत्रैव चिरमवसाम।

इति तृतीयस्तरङ्गः।

अथ चतुर्थः तरङ्गः।

इत्याख्याय विन्ध्यवासिने काणभूतये पुनः प्रकृतार्थमवर्णयत् वररुचिः। इत्थमहं व्याडिना इन्द्रदत्तेन च सह तत्र वसन् क्रमात् सर्वविद्यानां शैशवस्य च पारमगमम्। कदाचित् शक्रोत्सव दिदृक्षवो वयं गुरुकुलात् निर्गताः काममपि कामस्य पुष्पध्वनिरिक्तमस्त्रं कामिनी मपश्याम। मया केयमिति पृष्टेन इन्द्रदत्तेन उक्तं इयमुपवर्ष-सुता उपकोशा नाम। सा च सखीभि र्मां ज्ञात्वा प्रणयपेशल-दृष्ट्या मम मनः कर्षन्ती स्वं भवनमगच्छत्। ततश्च कामशरपात-निर्भिन्न हृदयश्चाहं तस्यां निशि पूर्ण-चन्द्रमुख्या नीलोत्पलाक्ष्याः पीनस्तनायाः स्मरभूपति-सौन्दर्य्य मन्दिराया इन्दिराया इव द्वितीयाया स्तस्या बिम्बोष्ठपिपासुरिव निद्रां न लेभे। कथञ्चित् लब्धनिद्रश्च निशावसाने काञ्चित् शुक्लवसनां दिव्यां योषित मपश्यम्। सा मामब्रवीत् पुत्र! पूर्वभार्य्येयमुपकोशा ते गुणज्ञा नापरं पति मिच्छति अतो नात्र चिन्ता कार्य्या। अहं सदा ते शरीरान्तवासिनी सरस्वती त्वद्दुःखं सोढु-मसमर्था इत्युक्त्वान्तर्हिता अभवत्।

ततः प्रबुद्धोऽहं सञ्जाताशः शनैर्गत्वा प्रियाया मन्दिरासन्न बालचूत-तरोरधस्तात् क्षणमतिष्ठं क्षणेन चागत्य तत्सख्या उपकोशाया मदेकायत्त-चित्ताया अभिनवानङ्ग-विलसित मतिप्रवृद्धं समाख्यातम्। ततोऽहं द्विगुणित-सन्तापस्तामवादिषं कथं गुरुभिरदत्तां तामहं भजे

वरं मृत्युः न चाकीर्त्तिः। तस्मात् तव सखीहृदयं यथा गुरुभिर्बुध्येत यथा चावयो' शिवं भवेत् तथा क्रियतां जीव्यताञ्च मया सह तव सखी। तच्छ्रुत्वा सा सख्या मातुः सर्वं न्यवेदयत् तया च भर्त्तुः कथित तेन भ्रातुर्वर्षस्य तेन च तदभिनन्दितम्। एवमुद्वाहे निर्द्धारिते व्याड़िगचार्य्यनिर्देशेन गत्वा कोशाम्ब्या मम जननी मानिनाय। अथ यथाविधान सुपवर्षेण उपकोशां प्रदत्तामादाय जनन्या सह तत्र सुखेनावसम्।

अत्रान्तरे वर्षस्य वहव' शिष्या अभवन् तेषा मेकः पाणिनिर्नाम सर्वेषा मधमः। स शुश्रूषापरितुष्टया वर्ष भार्य्यया प्रेषितो विद्याकामस्तपश्चरणार्थं हिमाचल मगच्छत्। तत्र च तेन घोरेण तपसा सन्तुष्टात् चन्द्र मौलेः सर्वविद्यामुखं नवं व्याकरणं प्राप्तम्। ततश्चागत्यासौ वादाय मा माह्वयते स्म। ततश्चावयोर्वादे प्रवृत्ते सप्त वासरा व्यतीयुः अष्टमेऽह्नि मया तस्मिन् जिते समनन्तरमेव खेचरेण हरेण महाघोरो हुङ्कार रव' कृतः। तेन च तत् मदीय मैन्द्रं व्याकरणं प्रनष्टं सर्वे च वयं तेन पुनः पाणिनिना जिताः। तत सञ्जात निर्वेदः हिरण्यदत्तस्य वणिजः सकाशे गार्हस्थ्यनिर्वाहाय किञ्चित् धनं संरक्ष्य उपकोशाञ्च यथोचितं सान्त्वयित्वा शङ्करमाराधयितुं हिमाचलमगमम्।

मत् प्रिया च ममैव श्रेयःकाङ्क्षिणी नियतं गङ्गास्नानपरा नियतव्रता च गृह एवातिष्ठत्। कदाचित् मधौ प्राप्ते सा खड्गमहिरहक्षामा पाराङ्गी प्रतिपच्चन्द्रेले-

सैव जनमनोहारिणी स्नातुं त्रिपथगां यान्ती राजपुरोधसा दृष्टा दण्डाधिपतिना कुमारसचिवेन च। दृष्ट्वा च ते सद्य एव सर्वे कामसायकलक्ष्यतां गताः। सापि तस्मिन् दिने स्नान्ती कथञ्चित् कृतविलम्बा दिवसावसानमकरोत्। अथागच्छन्तीं पथि साय कुमारसचिवस्तां सहसाग्रहीत्। सापि प्रतिभानबलादब्रवीत् भद्र! अभिप्रेतमिदं ममापि तवैव, परन्त्वहं सत्कुलजा प्रोषितभर्तृका च तत् कथमेवमाचरेयं कोऽपि कदाचित् पश्येत् तथात्वे तव मम च ध्रुवमनर्थो भवेत् तथा त्वया रात्रेः प्रथमे प्रहरे एव मद्गृहे आगन्तव्यं वसन्तोत्सवव्यस्ततया न कोऽपि आवयो लक्षयिष्यति। इत्युक्त्वा तेन परित्यक्ता सा यावत् किञ्चित् गता तावत् पुरोधसा तथैव निरुद्धा तस्यापि तस्यामेव रात्रौ द्वितीये प्रहरे सङ्केतमकल्पयत्। ततश्च तेनापि मुक्ता कथञ्चित् कञ्चिदध्वानं गता दण्डाधिपेन निरुद्धा। अथ सा तस्यापि तस्यामेव निशि तृतीये यामे विहितसङ्केता दैवात् तेनापि मुक्ता सञ्जातकम्पा कथञ्चित् गृहमगमत्। आगत्य च सा सखीनां समेमावेद्य स्वैरमब्रवीत् प्रोषितभर्तृकाया वरं मरणं कुलनार्या इति। अथ सा चिन्तयन्ती मार्गं स्मरन्ती शोचन्ती च स्वं वपुः साध्वी निराहारा तां निशामनैषीत्। अत्रान्तरे ब्राह्मणपूजार्थं किञ्चित् धनमार्जितुं हिरण्यगुप्तसकाशं कापि प्रातः सखी प्रेषिता। स चागत्य हिरण्यगुप्तः सायमेकान्ते तामभाषत। सुन्दरि! भजस्व मां ततो भर्तृस्थापित

ते धनं ददामि। तदाकर्ण्य साचिरहितात्र भर्त्तृ-धन स्थितिं मत्वा पापञ्च तं वणिजमालोक्य खेदा-मर्षसमन्विता तस्यापि रात्रेः पश्चिमे यामे सङ्केत मकार्षीत् गतश्च स तदानीं तदाशया।

अथ सा चेटीभिः कस्तूरिकादि संयुक्तं तैलमिश्रितं कज्जलं कुण्डस्थितमकारयत् कृताश्च तया तत्तैलाक्ताश्च-त्वार चीरखण्डाः। कारिता च वहिरर्गला कापि स्थूला मञ्जूषा। अत्रान्तरे वसन्तोत्सवोचितवेशः कुमारस मचिवः सङ्केतिते प्रथमे यामे समाययौ। अलक्षितप्रवि-ष्टञ्च तमब्रवीदुपकोशा, नाहमस्नातं त्वां स्पृशामि तत् स्नानार्थमन्तरं प्रविश। सोऽपि मूढ़स्तथेति चेटीभिरभ्य न्तरगृहं गुप्तमन्धकारमयं प्रवेशितः। तत्र ताभिस्तस्य वस्त्राणि आभरणानि गृहीत्वा अन्तर्वासार्थं चीरखण्ड-मेकं दत्त्वा च आपादमस्तकं अङ्गेषु तत्तैलकज्जलमभ्यङ्ग भङ्ग्या सन्यस्तम्। यावच्च ताः तत्प्रत्यङ्गं मर्द्दयन्ति तावत् द्वितीये प्रहरे पुरोधाः समागमत्। मित्रं वररुचेः प्राप्तः राजपुरोहितं किमर्थमिति जातसम्भ्रमास्तास्त्वमिदानीमि-हैव प्रविशेत्युक्त्वा तथाविधं नग्नं कुमारसचिवं ससम्भ्रमं मञ्जूषायां व्यक्षिपन् अवध्नंश्च वहिरर्गलेन ताम्। पुरोहि-तोऽपि तथैव तमसावृते अन्तःपुरे हृतवस्त्रादिश्चेटिकाभि चीरखण्डधरः यावत् विमोहितस्तावत् तृतीये यामे दण्डाधिपतिःसमागमत्। चेटीभिश्च तदागमनेन भयं प्रदर्श्य पुरोहित स्तथैव मञ्जूषायां निक्षिप्तः। अथ ता मर्गलेन तथैव वद्ध्वा ताभिः स्नानापदेशेन सोऽपि दण्डाधिपः कज्ज-

त्तादि मर्द्दनैश्चीरखण्डदानैश्च यावत् पूर्ववत् प्रतार्यतेस्म तावत् पश्चिमे यामे सएव वणिगाययौ। अथ तदागमनेन च भयं प्रदर्श्य तमपि दण्डाधिपं तथैव मञ्जूषायां निक्षिप्य अर्गलेन च तां बद्धा चेव्यः उपकोशासमीपमाजग्मुः। ते च नराः मञ्जूषान्तःस्था अन्धतामिस्रपतिता इव भयेन [illegible] परस्पर नालपन्ति स्म। अथ सा उपकोशा तत्र दीपं दत्त्वा तञ्च वणिजं तत्र प्रवेश्या वदत् देहि मे भर्त्तृस्थापितं धनम्। तदाकर्ण्य सोऽपि धूर्त्तः शून्यमालोक्य गृहं अब्रवीत् उक्तमेव मया तव भर्त्रा स्थापितं धनं ददाम्येव। उपकोशा च तदाकर्ण्य मञ्जूषां श्रावयन्ती अवादीत् हे मञ्जूषास्था देवाः। शृणुत हिरण्यगुप्तस्य वचनम्। इत्युक्ता दीपं निर्वाप्य च सोऽपि वणिक् चेटीभिस्तथैव स्नानव्याजेन कज्जलैश्चिरं मर्द्दयित्वा गच्छाद्य रात्रिर्गता इत्यभिधाय निशाशेषे गलहस्तेन निष्काशितोऽनिच्छन्नपि। अथ चीरवसनो मसीलिप्तः पदे पदे श्वभिरनुधावितो लज्जया निजं निकेतनं कथमपि जगाम। तत्र दासजनस्य सविधे मसीं क्षालयतः नाशकत् मुखं दर्शयितुम्। कष्टाहि दुराचार पद्धति।

अत्रान्तरे चेटिकानुगता उपकोशापि प्रातर्गुरूणामनिवेद्य नन्दस्य नृपतेः मन्दिरमगच्छत्। अवोचच्च राजन्। हिरण्यगुप्तो वणिक् भर्त्रा [illegible] न्यासीकृतं धनं जिहीर्षतीति एवं विज्ञप्तश्च राजा स्वय[illegible] परिज्ञातुं तदैव तं वणिजमानयत्। सोऽपि मम हस्ते नास्याः किमपि अस्ति देव! इति अभाषत। ततश्च उपकोशा अवदत् देव! सन्ति मेऽत्र

साक्षिणो, गृहदेवाः ये हि मम भर्त्रा मञ्जूषायां निहिताः प्रवासगमनोद्यतेन। अनेन च धूर्त्तेन तेषां समक्षमेव धनमङ्गीकृतं अतस्तामानाय्य इह पृच्छ्यन्तां, संशयापनोदनाय। तदाकर्ण्य विस्मितो राजा तामानेतुमादिशत् क्षणेन च [illegible] सा समानीता। अथ उपकोशा अब्रवीत् सत्यं वदत देवताः वणिजानेन यदुक्तम्। ततो निजं गृहं यात नोचेत् युष्मान् दाहयामि वा सदसि उद्घाटयामि। तच्छ्रुत्वा भीतभीतास्ते मञ्जूषास्थाः पुरुषा अब्रुवन् सत्यं समक्षमस्माकमनेन धनमस्या अङ्गीकृतम्। ततो निरुत्तरो वणिक् सर्वं तत् प्रत्यपद्यत। अथोपकोशामभ्यर्थ्य राज्ञा कौतुकाक्रान्तचित्तेन सदस्येव अर्गलाभङ्गेन मञ्जूषा उद्घाटिता। तत्रस्थाश्च निष्कृष्टास्तमःपिण्डा इव ते त्रयः पुरुषाः क्रमेण सर्वैः परिज्ञाता। अथ हसत्सु सभ्येषु किमेतदिति राज्ञा पृष्टा उपकोशा सर्वमेव तदामूलतः समाचचक्षे। सभ्याश्च अचिन्त्यमेतत् सतीनां चरित्रमिति सर्वे तामभिननन्दुः। ते च पारदारिकाः पुरुषाः त्रय एव हृतसर्वस्वा देशान्निर्वासिता भूभुजा। दौःशील्यं कस्य भूतये?। उपकोशा च त्वं मे भगिनीति राज्ञा अभिनन्दिता दत्तबहुधना च प्रेषिता स्वं गृहमगमत्। श्रुत्वा च तं वृत्तान्तं वर्षोपवर्षौ भृशं ननन्दतुः पुरवासिनश्च सर्वे विस्मयस्मेरानना अभूवन्।

एतस्मिन्नन्तरे मया तीव्रं तपश्चरता वरदः शम्भुराराधितः तोषितश्च। तेन च तदेव पाणिनीयं शास्त्रं प्रकाश-

तस्यैव तत्प्रसादेन अश्रान्तः स्व गृहम्। आगत्य च मातरं गुरुं च प्रणिपत्याहं तस्मादयुतमुपकोशाच-रितमवदम्।

अथ वर्षो मन्मुखात् नव प्रकाशितं तद्व्याकरणं श्रोतुमिच्छन् प्रकाशयामास च स्वामिकुमार स्तत् सर्वं तस्य। ततः व्याडीन्द्रदत्तौ दक्षिणार्थं गुरुमभ्यर्थया-मासतुः। अब्रवीच्च गुरुः स्वर्णकोटिर्दीयतां ममेति। तथेत्यङ्गीकृत्य गुरुं तौ च मामवोचतां एहि सखे। नन्दात् भूपतेर्गुरुदक्षिणामभ्यर्थयितुं गच्छामः नान्यस्मादियती स्वर्णसंख्या प्राप्यते। स हि नवनवतिकोटीनामधि-पतिः। तेन च वाचा प्राक् उपकोशा धर्मभगिनी कृता भवतोऽग्रतो भ्राता, तत्सम्बन्धादपि प्राप्स्यामिति। इति निश्चित्य सर्वे वयं अयोध्यायां नन्दकटकमगच्छाम। आगताश्च तस्मिन् क्षणे स राजा निधनं गतः सञ्जा-तः। तेन राष्ट्रे महान् [illegible] विषादेन। तत-स्तु इन्द्रदत्तः सञ्जातयोगसिद्धिरवदत् [illegible] भूपतेः शरीरं प्रविशामि वररुचिरर्थी भवतु ददामि चास्मै स्वर्णकोटिं तावत्पर्यन्तम् शरीरं मे व्याडिः रक्षतु। इत्युक्त्वा स तद्भूपशरीरं इन्द्रदत्तः प्राविशत्। प्रत्युज्जीविते च भूपे राष्ट्रे तस्मिन् महानुत्सवः समजनि। व्याडिना [illegible] देहं रक्षितं राजकुल[illegible]कम्। [illegible] याचितः स योगनन्दो गुरुदक्षिणार्थे। ततः सोऽपि योगनन्दः शकटालं [illegible] देहि अस्मै सुवर्णकोटिमिति।

मन्त्रिणातु तेन नृपस्य मृतस्य जीवितं सद्यश्चार्थिनः प्राप्ति-
श्चाकलय्य तथ्यमवगतम्। किमज्ञेयं खलु बुद्धिमताम्? अथ
स देव! दीयते इत्युक्त्वा व्यचिन्तयत् बालस्तावदस्य तनयः
राज्यञ्च बहुशत्रु तदेतदस्य शरीरजी[illegible] रक्षामि। एवं
निश्चित्य स सर्वानेव मृतदेहानदाहयत्। चारैश्चान्विष्य
तस्मिन् देवगृहे इन्द्रदत्तशरीरमपि व्याड़िहस्तादाच्छिद्य
दग्धम्।

अत्रान्तरे च हेमकोटिसमर्पणे त्वरमाणं राजानमाह शक
टालः देव! उत्सवासक्तचित्तः सर्वः परिजनः तत्क्षणं
प्रतीक्षतामेष विप्रः शीघ्रमहं ददाम्येव। अथ एत्य व्याड़िना
योगनन्दस्य पुरत अब्रह्मण्य मुद्घोषित क्रन्दितञ्च अनुत्
क्रान्तजीवः योगस्थितो द्विजः अनाथः शव इति कृत्वा
शकटालेन बलात् [illegible] इति तदाकर्ण्य [illegible]
काप्यवस्था शोका[illegible] समभवत्। ततश्च [illegible]
तस्मिन् राजनि स्थिरे जाते महामतिः शकटालो मह्यं
सुवर्णकोटिमदात्। ततश्च योगनन्दो विजने व्याड़िमा
नीय सशोकोऽब्रवीत् शूद्रीभूतोऽस्मि विप्रोऽपि तदनया
श्रिया मे नास्ति सन्तोष इति तच्छ्रुत्वा आश्वास्य च तं
व्याडिः कालोचित मभाषत विदितोऽसि शकटालेन
तत्सावधानेन भवितव्यं महामन्त्री अयं स्वबुद्ध्या अचि
रात् त्वां विनाश्य पूर्वनन्दसुतं चन्द्रगुप्तं भूमिपतिं करि-
ष्यतीति मे मतिः। तस्मात् त्वं वररुचि मञ्जसा मन्त्रिणं
कुरु येन तद्बुद्ध्या दिव्यप्रभावसम्पन्नया राज्यं स्थिर
भवेत् इत्युक्त्वा गुरुदक्षिणां दातुं गते व्याड़ौ तदैव मा

मानीय योगनन्दो मन्त्रित्वे समभ्यषेचयत्। मयोक्तं राजन्! शकटाले पदस्थिते तवेदं राज्यं नैव स्थिरं मन्ये तस्मात् कौशलेनैनं नाशय इत्यभिहिते योगनन्दो नरपतिः जीवन् द्विजोऽनेन दग्ध इति दोषमुद्भाव्य शकटालं सपुत्रशतं अन्धकूपान्तर्न्यक्षिपत् व्यधत्त च तस्य सपुत्रस्य प्रत्यहमेकशरावशक्तुं एकशरावमितं सलिलं च जीवनाय। शकटालस्तु पुत्रानाह। वत्साः! शक्तुभिरमीभि रेकोऽपि कथमपि यदि वर्त्तेत का कथा बहूनां तदेतान् सजलान् शक्तून् स एव भक्षयतु, यः योगनन्दस्य वैरनिर्यातनायालमिति। ते प्रोक्तं तात! त्वमेवात्र शक्तः तदेतान् भुङ्क्ष्व, न वयम्। शत्रुप्रतिकारोहि प्राणेभ्योऽपि प्रियतरो मनस्विनामिति। ततः स शकटालः एक एव तैः शक्तुवारिभि र्वर्त्तयन् प्रतिहिंसाप्रवणमनाः कथमपि [illegible]। व्यचिन्तयच्च भूतिमिच्छता [illegible] अनिच्छन्नैव न स्वेच्छया व्यवहर्त्तव्यम्। कालेन [illegible] पश्यत एव सुतशतं क्षुत्प्रपीडितं व्यपद्यत केवलं [illegible] स एव सख्यौ किं क्रूरं जिगीषु हृदयकं?

क्रमेण च योगनन्दो वृद्धिशालिनि साम्राज्ये बद्धमूलोऽभवत्। अत्रान्तरे च व्याड़िर्नन्दमुद्दिश्य [illegible] उपाव च। भ्रातः! चिरं ते राज्यसुखमनु [illegible]दामि त्वां गच्छामि क्वचित् तपश्चरितुमिति। तदाकर्ण्य योगनन्दो वाक्याकुलचित्तः समभ्यभाषत आर्य! राज्ये मे भोगानशेषान् भुङ्क्ष्व, त्यक्त्वा मां न क्वचिद् गन्तव्यमिति। व्याड़िरब्रवीत् राजन्! क्षणभङ्गुरं शरीरं अत्र असाराश्च

ससारा कोऽत्र धीमान् मज्जति, न हि मोहयति लक्ष्मीः प्राज्ञं विद्युद्विलास चञ्चला इत्युक्त्वा स तपसे निश्चितात्मा निर्जगाम।

अथ योगनन्दः स्वनगरं पाटलिपुत्रं मत्सहितः सकल सैन्यसामन्तसहितः समाजगाम। काणभूते! तत्रागत्य सचिव कर्म्मनियतः [illegible] उपकोशया च सार्द्धं मोदमान सुखेन कालमयापयम्। तत्र च प्रतिदिनं तपःक मारधिता सुरसिन्धु मह्यं बहु काञ्चनमदात्, सरस्वती च शरीरिणी सदैव मम कार्य्याणि समादिशत्।

—०।०—

अथ पञ्चम तरङ्गः।

पुनश्च वररुचि रभाषत काणभूते! कालेन गच्छता योगनन्दः [illegible] मत्तो गजवर इव न दृष्टं किमपि। सहसोत्थिता लक्ष्मीः कं न विमोहयेत्। अचिन्तयञ्च अयं [illegible] राजा [illegible] च कार्य्ये चिन्तया स्वधर्म्मो मम [illegible] तस्मात् तं शकटाल सहाय [illegible] स एव बहूनि कार्य्याणि द्रक्ष्यति, तस्मात् मम [illegible] न भवेत् मयि स्थिते च स विकमं [illegible] कर्त्तुं न शक्नुयादिति निश्चित्य नृपाज्ञ मत्वा [illegible] समुद्धृतः शकटालः। मद्वीर्ष्ये [illegible] य.। [illegible] शकटालः पुनर्मन्त्रिपदमारूढः अदस्वर्त्ती दुर्जयो योगनन्दोऽयं स्थिते वररुचाविति कालं प्रतीक्षितु मारब्ध वैतसवृत्ति मंदिच्छयेव राजकार्य्याणि सर्वाण्यकारोत्।

अथैकदा योगनन्दो बहिर्नगरात् निर्गत्य गङ्गायां संश्लिष्टपञ्चाङ्गुलिं हस्तमेकं ददर्श, पप्रच्छ च किमेतदिति मामाहूय तत्क्षणात्। अहञ्च तस्यां दिशि द्वे निजाङ्गुली दर्शितवान्। तेन च तस्मिन् तिरोभूते हस्ते राजा अतिविस्मयात् पुनर्मामपृच्छत् अहमवदं राजन्। पञ्चभिर्मिलितैः किं न साध्यते जगतीति हस्तोऽसौ सङ्केतितवान् स्वाङ्गुलीः पञ्च दर्शयन्। ततश्च मया अङ्गुलिद्वये दर्शिते एकचित्ते सति द्वयोरपि किमसाध्यमिति गूढ़विज्ञाने उक्ते नृपः परं सन्तोषमवाप शकटालस्तु वीक्ष्य मद्बुद्धिमतिदुर्जयां विषादम्।

कदाचित् योगनन्दः स्वमहिषीं वातायनाग्रादुन्मुखं ब्राह्मणमतिथिमेकं पृच्छन्तीं दृष्ट्वैव सहसा कोपपराधीनचेता तस्य विप्रस्य वधदण्डमादिशत्। ईर्ष्या हि विवेकनाशिनी। तस्मिन् वध्यभूमिं नीयमाने द्विजातौ तदानीं मृतोऽपि कश्चित् विपणिस्थः मत्स्योऽहसत्। राजा तु तद्दृष्ट्वा विमृश्य तस्य वधं न्यवारयत् अपृच्छच्च मां मत्स्यहास्यहेतुम्। निरूप्यैतत् कथयामीत्युक्त्वा निर्गत्य मामेकान्ते चिन्तितोपस्थिता सरस्वती न्यगादीत् अस्य तालतरोः पृष्ठे रजन्यां सन्निलीनस्तिष्ठ अत्रैव मत्स्यहास्यकारणं श्रोष्यसीति। तदाकर्ण्याहं निशि तत्र तालतरोः पृष्ठे स्थितोऽपश्यमेकां राक्षसीं घोरां समागतां बालपुत्रपरिवृताम्। सा भक्ष्यं याचमानान् पुत्रानाह प्रतीक्षध्वं तावत् प्रातर्वो विप्रमांसानि दास्यामि नाद्य हतः स इति [illegible] हतो

ऽसाविति तैः पृष्टा सा पुनरब्रवीत् तं दृष्ट्वा इह कश्चित् मृतो मत्स्यो जहासेति। कथं तेन हसितमिति पुनस्तैः पृष्टे राक्षसी अवदत्। राज्ञोऽस्य सर्वाश्च राज्ञ्यो हि विप्लुताः सर्वत्रान्तःपुरेऽस्य स्त्रीरूपाः पुरुषाः स्थिताः, अनपराधस्तु विप्रो हन्यत इति हसति स्म तिमिः। तदेतदाकर्ण्य ततोऽपक्रान्त प्रात सर्वं मत्स्यहासहेतुं राज्ञे न्यवेदयम्। राजा च अन्तःपुरेषु स्त्रीरूपान् तान् पुरुषान् दृष्ट्वा मां बहु अमन्यत मुमोच च विप्रं वध-दण्डात्। इत्येवमादि तस्य विचेष्टितं नृपते राकलय्य भृशं खिद्यमाने मयि कश्चिदभिनवश्चित्रकारः समाययौ अलिखच्च पटे योगनन्दं महादेवीञ्च। चित्रञ्च तत् सजीव मेव केवलं वाक्चेष्टारहितमभूत्। राजा च चित्रकारं परितुष्टः पारितोषिकदानेन समलोभयत् अस्थापयच्च तं चित्रपटं वासगृहभित्तौ।

अथ कदाचित् तत्र वासगृहे प्रविष्टोऽहमपरां लक्ष्मीमिव महादेवीप्रतिकृतिं मन्यमानः प्रतिभावशात् देहलक्षणानि पर्यालोचयन् तन्मेखलापदे तिलकं दत्त्वा ताञ्च सम्पूर्णलक्षणां ज्ञात्वा निरगाम्। योगनन्दश्च प्रविष्टस्तत्र तिलकं अभिनवविन्यस्तं व्यलोकयन् केनायं रचित इति अन्तःपुरचारिणोऽपृच्छत् ते च तिलकस्य कर्त्तारं मां न्यवेदयन्।

राजाचिन्तयत् देव्या गुप्तप्रदेशस्थमिमं नान्यो मा स्तते वेत्ति, तदेवं वररुचिः कथं ज्ञातवान्? नूनमनेन छद्म-मागच्छता अन्तःपुरं मे दूषितं अतएवाय अन्तःपुरस्थान्

स्त्रीरूपान् नरान् अद्राक्षीत्। भवत्यपाये हि परिमोहिनी मतिः। एवं सञ्चिन्त्य योगनन्दः क्रुधा ज्वलन् शकटालमेकान्ते समाहूय स्वैरं समादिशत् बध्यतामयं दुराचारी वररुचिरिति। शकटालस्तु तथेत्युक्त्वा बहिरगमत् अचिन्तयच्च नैव शक्तिर्वररुचिं हन्तुं दिव्यप्रभावसम्पन्न एषः उद्धृतवांश्च मामापदः विशेषतो विप्रः तदेनं गुप्तं रक्षन्ति स्वीकरोमीति निश्चित्य मामभ्येत्य अब्रवीत्। राज्ञः कोपकारणमकारणं त्वयि सम्प्रति सञ्जातं तदन्यं कञ्चित् प्रवादाय हन्मि त्वञ्च मद्गृहे निभृतं तिष्ठ रक्षामि त्वां कोपनात् नृपात् इति। अहञ्च तद्वचनात् तद्गृहे निभृतोऽतिष्ठम्। स च रजन्यां मद्बधाख्यानाय अन्यं कञ्चित् हत्वा राज्ञे व्यजिज्ञपयत्। एवं प्रयुक्तनीतिं तमहं प्रीत्या समब्रुवं त्वमेवैको मन्त्री योग्यः यन्मां हन्तुं न त्वया मतिः कृता। न हि केनापि हन्तुमहं शक्यते राक्षसो मित्रमस्ति मे ध्यातमात्रः स समागत्य विश्वं ग्रसते मदिच्छया। राजायमिन्द्रदत्ताभिधः सखा मे अवध्यः द्विजातिः। तदाकर्ण्य मन्त्री अब्रवीत् राक्षसोऽयं मे दर्श्यतामिति ततो ध्यातमात्रमागत रक्षोऽहमदर्शयं तस्मै। तद्दर्शनाच्च वित्रस्तो विस्मितश्च सः। अन्तर्हिते तस्मिन् रजनीचरे मामब्रवीत् कथं ते राक्षसो मित्रमभूदिति। अहमब्रुव पूर्वं नगररक्षार्थं भ्रमन् एकैको नगराधिपः प्रतिरात्रं क्षयं प्रापदिति श्रुत्वा योगनन्दो मां नगराधिपमकरोत् अहञ्च तदादिष्टो भ्रमन्नपश्यं निशि तस्यां भ्रमन्तं राक्षसम्। स मामवदत् ब्रूहि नगरेऽत्र का सुरूपा महिलेति श्रुत्वैतदहं विह-

स्यावादिषं मूर्खं। या यस्य अभिमता सा तस्य सुरूपा भवेदिति। तदाकर्ण्यैव त्वयैकेन जितोऽस्मीति स मामवदत्। प्रश्नोत्तराञ्च वधोत्तीर्णं मां पुनरसावब्रवीत् तुष्टोऽस्मि ते सुहृदहं स्मृतश्च त्वत्सकाशे आगमिष्यामीत्युक्ता अन्तर्हिते तस्मिन् यथागतमहमगाम्। तदेवमापत् सहायोऽयं राक्षसो मे मित्रमिति। समनन्तरञ्च शकटालेन अभ्यर्थितस्तस्मै गङ्गां मूर्तिमतीं चिन्तितोपस्थितामदर्शयम्। अथ स्तुतिभिः समाराधिता सा तत्क्षणमेव तिरोदधे शकटालश्च मयि प्रणतः सहायश्चाभवत्।

एकदा स मन्त्री निभृतस्थ खिन्नं मामवादीत् सखे! सर्वज्ञोऽपि त्वं किमर्थमात्मानं खेदयसि, किं न जानासि राज्ञा मविवेकजन्या मतिः अचिराच्च यथा शुद्धि भवेत्तथात्र कथां शृणु। पुरा अस्मिन्नेव नगरे आदित्यवर्म्मा नाम आसीत् कश्चित् नरपति तस्य च शिववर्म्मा नाम महामति मन्त्री [illegible]। एकदा तस्य काचिन्महिषी गर्भमधत्त तदालोक्य राजा अन्तःपुरचारिण्योऽपृच्छत् वर्षद्वयात् पूर्वमहान्तरःपुरे मया प्रविष्टं कथमेषा गर्भसम्भूति? तं ऊचुः प्रभो! नास्त्यत्र कस्यापि पुंसः प्रवेशो विना शिववर्म्माणं मन्त्रिणं स एवात्र अनिवारितः प्रविशतीति श्रुत्वै तदचिन्तयन्नरपतिः नूनं स एव मे द्रोही तस्मिंश्च प्रकाशं निहते अपवादो भवेत् इति विचार्य्य सामन्तस्य भोगवर्म्मणः सख्युः सकाशे तं शिववर्म्माणं प्राहिणोत् तद्वधाय च सन्दिश्य निगूढं कञ्चित् लेखहरञ्च। अथ याते मन्त्रिणि मासाद्यात् पर सा राज्ञी केनचित् स्त्रीरूपिणा पुंसा

सह पलायिता रविभिर्निरुध्य राज्ञे दत्ता। तद् दृष्ट्वा आदित्यवर्म्मा भृशमनुतप्तः विललाप किमहं तादृशं मन्त्रिणमकारणात् घातितवानिति। अत्रान्तरे च शिववर्म्मा लेखहरस्य भोगवर्म्मणः सकाशमगात्। स च तं लेखं वाचयित्वा शिववर्म्मणे बधनिर्द्देशं दैवायत्तं शशंस। शिववर्म्मा च तं सामन्तमुवाच व्यापादय मां सत्वरं नो चेदात्मनैवात्मानं निहन्मि। तदाकर्ण्य विस्मितो भोगवर्म्मा प्राह किमेतत् विप्र! कारणमस्य ब्रूहि शापितोऽसि मया। अथाह मन्त्री भूपते! यत्राहं हन्यते तत्र द्वादशवर्षाणि न वर्षति देवो देवराट्। तच्छ्रुत्वा भोगवर्म्मा मन्त्रिभिः सार्द्धं व्यचिन्तयत् दुष्टः स राजा अस्माकं देशमुत्सादयितुमिच्छति, तत्र किं निश्चतजातकाः न सन्ति? तस्मादेष मन्त्री न हन्तव्यः प्राणात्ययेऽपि रक्षणीय इति सम्मन्त्र्य भोगवर्म्मणा बहून् रक्षकान् दत्त्वा शिववर्म्मा देशात्तस्मात् तत्क्षणादेव विसर्जितः। एवं स्वबुद्ध्या स जीवन् मन्त्री प्रत्यागतः। शुद्धिश्च तस्य अन्यतो जाता। न हि धर्म्मस्य व्यतिक्रमः कदाचिदपि भवेदिति।

इत्थं तवापि शुद्धिः स्यात्, तिष्ठ तावन्मम गृहे कात्यायन! अवश्यमेव नृपतिः स्मृतापं गमिष्यति। इत्युक्तः शकटालेन कृतोऽहं तस्य वेश्मनि अवसरं प्रतीक्षमाणो ऽतिष्ठम्।

काणभूते! अथ कदाचित् तस्य योगनन्दस्य पुत्रो मृगयार्थमगात्। अश्ववेगात् अतिदूरं प्रस्थितश्च

एकाकिन स्तस्य तस्मिन्नेव वने वासरः क्षयमगात्।
ततस्तां निशां गमयितुं यावद् वृक्षमेकं आरोहति स्म
तावत् सिंहेन भीषितः कश्चित् ऋक्षस्तत्र समाययौ।
स तु राजपुत्रं तं भीतं दृष्ट्वा मनुष्य वाचा अवादीत् त्वं
मे मित्रमसि मा भैषीरिति। अथ विश्रम्भात् राजसूनुर्भ-
ल्लूकेन दत्ताभयः सुष्वाप, ऋक्षस्तु जजागार। तदा
ध अधःस्थः सिंहोऽब्रवीत् ऋक्ष। मानुषमेतं मे देहि
गच्छाम्यहं मा ते भयमस्तु। ऋक्षोऽवादीत् पाप।
न मित्रं घातयाम्यहम्। अथ पर्य्यायेण ऋक्षे प्रसुप्ते
जाग्रतिच राजसुते सिंहोऽवदत् मानुष! ऋक्षमेतं मे
क्षिप। तच्छ्रुत्वा आत्मभयात् परित्राणाय सिंहाय
प्रक्षिप्तोऽपि तेन ऋक्षराजः नापतत् चित्रमिदं दैवमिति
आपच्छ्रुतश्च अशापीत् मित्रद्रोहिन्। उन्मत्तोभव इति।
अथ स राजतनयः स्वबलपरिवृतः स्वं नगरमागतः प्रात-
रेव उन्मादवानभूत्। योगनन्दश्च तद्दृष्ट्वा विषादं पर-
मगमत् अगदच्च कालेऽस्मिन् जीवेद् वररुचिश्चेत् तदा
स एव एतत् सर्वमज्ञास्यत् धिक् मां तद्वधकारिणम्।
तच्छ्रुत्वा शकटालो व्यचिन्तयत् अयमस्य कात्यायनस्य
प्रकाशनावसरः। मानी च सोऽत्र कदापि तिष्ठेत् राजा च
मयि विश्वसेत् इत्यालोच्य सोऽब्रवीत् राजन्! यदि अभयं
दीयते तदा विषादेनालं जीवति वररुचिः योगनन्दोऽब्रवीत्
द्रुतमानीयतामसौ। अहं शकटालेन तत्क्षणादेव योग-
नन्दसकाशमुपनीतः तथाभूतं राजपुत्रं व्यलोकयम्।
मित्रद्रोही अयं तत्फलमनुभवतीति मया यथायथं वनस्थ-

सान्तः सरस्वती प्रसादेन वर्णितः। ततश्च तस्मात् शा-
पात् विमुक्तेन राजपुत्रेणाहं स्तुतः। पृष्टश्च राज्ञा कथमेतत्
ज्ञातमिति। ततोऽहमवादिषं राजन्! ल[illegible]लेन
प्रतिभानेन च किं हि प्रज्ञावतामगोचरम्? तद् यथा
राज्ञ्या स्तिलको ज्ञातः तथा सर्वमिदं मया ज्ञायते इति
मद्वचनात् राजा लज्जया अनुतापेन च मलिनवदनोऽ-
भवत् अददच्च प्रभूतं सत्कारम्। अहन्तु तमनादृत्य परि-
शुद्धिमेव लाभं मन्यमानः स्वगृहमगमम्। शीलं हि विदुषां
धनम्। गृहमागते च मयि मत् पुरतः सर्व एव जनोऽ-
रोदीत् आगत्य च सदुःखान्तं मा मब्रवी [illegible]पवर्षः। राज्ञा
हतं त्वां श्रुत्वा उपकोशा ज्वलनमाविवेश जनन्याश्च ते शुचा
हृदयमस्फुटत्। श्रुत्वैव तत् अभिनवशोकावेगविक्लवः
सद्य एव वातरुग्ण इव द्रुमः क्षितावपतम्। क्षणेन च संज्ञां
प्राप्य बहु व्यलपम्। प्रियबन्धुविनाशाग्निः कं न तापयेत्?।
वर्षेण चागत्य [illegible] कथञ्चिदहं
प्रबोधितोऽहं धृतिमासदान् आश्रितवांश्च सर्वं परित्यज्य
विरक्तहृदयः प्रशमैकसमाश्रयन्तपोवनम्।

गच्छता कालेन कदाचित् कश्चित् विप्रः अयोध्याम-
स्तपोवनं मम समागच्छत्। मया तु योगनन्दस्य राज्यवार्त्ता-
मनुयुक्तः सा प्रत्यभिज्ञाय मां सशोक इव अब्रवीत् शृणु
तावत् त्वयि तत्सकाशात् गते चिरेण लब्धावकाशः
शकटालः चिन्तयन् तस्य वधोपायमेकदा पथि क्षितिं
खनन्तं चाणक्यनामानं विप्रमद्राक्षीत्। कथं भुवं
खनसीत्युक्तस्तेन सोऽब्रवीत् दर्भमुन्मूलयाम्येषः अनेन

मे पादः चल इति। तदाकर्ण्य मन्त्री सहसा सकोपं क्रूर निश्चयं तं विप्रं योगनन्दस्य वधोपायं मत्वा अवादीत् ब्रह्मन्। नन्दस्य भूपतेः गृहे त्रयोदशीश्राद्धं ते दापयामि तत्र दक्षिणातः सुवर्णलक्षं तव भविष्यति भोजने यथेष्टमुपादेयं द्रव्यजातं, एहि तावत् गृहं ममेत्युक्त्वा शकटालस्तमानिनाय गृहम्। श्राद्धदिवसे च तं राज्ञे अदर्शयत् स चैतं श्रद्दधे। उपाविशत् च चाणक्यः श्राद्धभोक्तुरासने। अत्रान्तरे सुबन्धु नाम कश्चिद् विप्रः श्राद्धभोजमैच्छत्। तदर्थं विज्ञप्तश्च भूपतिः शकटालेन प्रोवाच नापरो योग्यः सुबन्धुरेव आसनधुरि तिष्ठतु। आगत्य च शकटालो भयानतः न मे कश्चिदपराध इत्युक्त्वा तां राजाज्ञां चाणक्याय न्यवेदयत्। सोऽपि चण्डकोपकोपेन ज्वलन्निव शिखां मुक्त्वा प्रत्याख्यानात् नाभिन दिवसैर्नन्दोऽयं मया हन्तव्यः ततश्चेयं शिखा बध्नामीति तदाकर्ण्य कुपितो योगनन्दः। भयात् पलायमानं चाणक्यं अलक्षितं शकटालः स्वगृहमनयत्। तत्र स्थितः स मन्त्रिसाहाय्येन कुत्रापि गत्वा कृत्यामसाधयत्। तत्-प्रभावेण च योगनन्दः दाहज्वरमवाप्य सप्तमे दिवसे पञ्चत्वमवाप। शकटालेन च तत्सुतं हिरण्यगुप्तं हत्वा पूर्वनन्दसुते चन्द्रगुप्ते लक्ष्मी निवेशिता। अथ प्रज्ञया बृहस्पतिमिव तं चाणक्यं तस्य मन्त्रित्वे निधाय कृतवैरप्रतिक्रियः कृतकृत्यम्मन्यः स मन्त्री पुत्रशोकेन निर्विन्नस्तपोवनमगात्।

इत्याकर्ण्य काणभूते। नितरां खेदमापन्नेम सर्वमेव

चञ्चलं भ्रममाणेन विन्ध्यवासिनीमिमां द्रष्टुमागतेन मया तत्प्रसादात् त्वां दृष्ट्वा जातिः स्मृता उक्ता च दिव्येव कथा दिव्यं ज्ञानमवाप्य। इदानीं विमुक्तशापोऽहं देहमिमं विहातुं यतिष्ये, त्वन्तु सम्प्रति तिष्ठात्र यावत् शिष्यसहितः त्यक्तभाषात्रयः गुणाढ्यनामा विप्रः त्वत्सकाशमायाति, सोऽपि क्रोधात् अहमिव देव्या शप्तो मत्पक्षपाती माल्यवान् नाम गणोत्तमो मर्त्यत्वमापन्नः। तस्मै महेश्वरोक्ता एषा कथा त्वया कथनीया ततस्ते तस्य चोभयोः शापनिवृत्तिर्भवितेति।

इत्थं काणभूतये निवेद्य वररुचिर्देहमोक्षाय बदरिकाश्रमं पुण्यं जगाम। गच्छंश्च शाकाशनं नाम मुनिं ददर्श, तत्समक्षञ्च तस्य मुनेः कुशेन करः क्षतः। ततश्च तस्मात् निर्गच्छत् रुधिरं तेन वररुचिना स्वप्रभावेण तदहङ्कारपरीक्षार्थं कौतुकात् शाकरसीकृतम्। दृष्ट्वा च तत् मुनिः रसो हन्त सिद्धोऽस्मि इति दर्पं जगाम। ततो वररुचिः किञ्चिद्विहस्य तमवादीत् जिज्ञासार्थं मया ते रक्तं शाकरसीकृतं [illegible] अद्यापि नाहङ्कारः [illegible] ज्ञानमार्गे अह[illegible] दुरपनेयः परिघः। विना च ज्ञा[illegible] मोक्षो व्रतशतैरपि, स्वर्गस्तु मुमुक्षूणां क्ष[illegible] चित्तं न प्र[illegible]येत्। [illegible] मुने! तस्मादहङ्कारविहीनो ज्ञानोपार्ज्जने यतस्व। एवं तं विनीय तेन च कृतनुतिर्वररुचिः बदरिकाश्रमं प्रशान्तमाययौ। अथ स निरतिशयभक्त्या महता देवीं शरण्यां शरणमुपगतो मर्त्यभावं मुमुचुः। सापि

शरीरिणी आविर्भूय तस्मै देहविमुक्तये अनलसमुत्थां धारणामुपदिदेश। उपदिष्टश्च स धारणया देहं दग्ध्वा निजां दिव्यां गतिं लेभे, काणभूतिश्च विन्ध्यकानने अभीष्टगुणाढ्यसमागमं प्रतीक्षमाणस्तस्थौ।

इति पञ्चमस्तरङ्गः।

—०*०—

अथ षष्ठस्तरङ्गः।

अथ स माल्यवान् गुणाढ्य नामा द्विजन्मा भूत्वा मर्त्यवपुषा विचरन् सातवाहनाख्यं भूपतिं सेवित्वा प्रतिज्ञया तदग्रे च संस्कृताद्यास्तिस्रो भाषाः परित्यज्य खिन्नहृदयः विन्ध्यवासिनीं द्रष्टुमाजगाम। ददर्श च देव्यास्तदादेशेन गत्वा तत्रैव काणभूतिम्। ततो निजां जातिं स्मृत्वा सहसा प्रबुद्धः पैशाचीं भाषामाश्रित्य निज नाम श्रावयित्वाब्रवीत् सखे! पुष्पदन्तात् श्रुतां दिव्यां कथां शीघ्रं कथय येन त्वं च अहं च सह शापं तरिष्याव इति तदाकर्ण्य प्रणतो हृष्टश्च काणभूतिरुवाच कथयामि कथां परं कौतुकं मे महत् त्वदीयमाजन्मवृत्तं श्रोतुं तत्-कथनेन मामनुगृहाण। इत्येवमर्थितः स गुणाढ्यः वक्तु-मारेभे।

अस्ति सुप्रतिष्ठितं नाम नगरम्। तत्रासीत् सोम-शर्मा नाम कश्चित् द्विजातिः। वत्स गुल्मकौ नाम तस्य द्वौ तनयौ, श्रुतार्था नाम कन्यका च। अथ कालेन सः ब्राह्मणः सभार्यः पञ्चतामगमत्। पुत्रौ च तौ स्वसारं

नां पालयामासतुः। अकस्माच्च सा सगर्भा अभूत् तत् दृष्ट्वा तयोस्तत्र पुरुषान्तराभावात् परस्परं शङ्का समजनि। ततः श्रुतार्था तयोश्चित्तज्ञा अभाषत, भ्रातरौ। पापशङ्का न कार्य्या श्रूयतां कथयामि अस्ति नागराजस्य वासुकेः भ्रातुः पुत्रः कुमारः कीर्त्तिसेनो नाम, तेनाहं दृष्टा कदाचित् स्नातुं गता। ततः स मदनासक्तचेताः अन्वयनामनी निवेद्य गान्धर्व्वेण विवाहेन मां भार्य्यामकरोत्। अथ कोऽत्र प्रत्यय इति ताभ्यामुक्ता सा रहसि तं नागकुमारं सस्मार। स्मृतमात्रागतश्च स वत्सगुल्मौ अभाषत, मयैवेयं भार्य्या कृता शापभ्रष्टा चेयं सुरसुन्दरी युवयोः स्वसा युवाञ्च शापभ्रष्टौ। अस्याश्च पुत्रो जनिष्यते ततो युष्माकं शापविमुक्तिर्भवितेति। उक्त्वा सोऽन्तर्हितः। ततश्चाल्पैरेवाहोभिः श्रुतार्थायाः पुत्रो जातः तमेव मां जानीहि। अयं [illegible]रो जात इति तदानी[illegible] वरदन्तरीक्षात् अशरी[illegible]ति वान्धवा मां गुणा[illegible]कामाजग्मुः। [illegible] ति मम जननीमातुलाः क्षीणशापाः कालेन पञ्चतां गताः। अहञ्च शोकार्त्तो नितरामधीरतां गतः।

अथ अहं शोकमुत्सृज्य बालोऽपि विद्यालाभाय दक्षिणापथं अगमम्। कालेन तत्राधिगतसर्व्वविद्यः प्रसिद्धिं गतः निजगुणख्यापनाय स्वदेशमागतस्तत्र सुप्रतिष्ठित नगरे सशिष्यः प्रविशन् कामपि शोभां अपश्यम्। क्वचित् छन्दोगाः सामानि गायन्ति क्वचिद् वेदनिर्णयार्थं विप्राणां वादः परस्परं जिगीषूणाम्। यत्र द्यूतकला-

भिज्ञः तस्यैव हस्तगतो निधिरिति क्वचित् कितवा द्यूत-
मस्तुवन्। क्वचिच्च वणिजामन्योन्यं वाणिज्यकौशलं
कीर्त्तयतामेकः ब्रवीतिस्म परिमिताचारी अर्थैः रर्थान्
प्राप्नोतीति किं चित्रं अहन्तु विनैवार्थं लक्ष्मीमासादि-
तवान्। गर्भस्थे एव मयि पिता मम पञ्चत्वमाप पापैश्च
मद्गोत्रजैस्तदा मम मातुः सर्वं धनं हृतम्। ततः सा
तेषां भयात् माता गर्भं रक्षन्ती कुमारदत्तस्य पितृमित्रस्य
भवनं गत्वा अतिष्ठत्। ततश्चाऽहं तस्याः सञ्जातः। कृच्छ्राच्च
मज्जननी कृच्छ्रकर्माणि कुर्व्वती मामवर्द्धयत्। अथ दीनया
मात्रा कमपि उपध्याय मभ्यर्थ्य अहं तत् सकाशे अर्पितः।
शिक्षितश्च तेनाहं लिपिं किञ्चित् गणितञ्च। अथ
मात्राभिहितं वत्स! वणिक्पुत्रोऽसि, साम्प्रतं वाणिज्यं कुरु
अस्मिन्देशे विशाखिल नामा कश्चित् महाधनो वणिगस्ति
स दरिद्राणां कुलीनानां मूलधनं ददाति गच्छ याचस्व
तमिति। ततश्चाहं तत्सकाश मगच्छम्। सोऽपि तत्क्षणं
क्रोधाविष्टः कञ्चित् वणिकपुत्र मवोचत् मूषको दृश्यते
योऽयं गतप्राणः, अनेनापि पण्येन कुशलेन धनमर्ज्यते,
पाप! तवं तु बहवो दीनारा मया दत्ताः तिष्ठतु तावत्
तद्वृद्धिस्त्वया तेऽपि न रक्षिताः। तदाकर्ण्य सहसैवाब्रुवं
तं विशाखिलम्। मयाऽयं मूषकस्त्वत्तो भाण्डमूल्याय गृहीत
इति उक्त्वा मूषकं हस्ते कृत्य सम्पुटे चास्य तं लिखित्वा प्रस्थितः.
दृष्ट्वा तु सोऽहसद् वणिक्। गत्वा च मया कस्यचित् वणिज'
मार्जारस्य कृते चणकमुष्टि युग्मेन मूल्येन सः विक्रीतः। तांश्च
चणकान् पिष्टान् कृत्वा गृहीत्वाच जलकुम्भं नगराद् बहिः

चत्वरे गत्वा अतिष्ठम् । तत्र श्रान्तागताय काष्ठभारिकसङ्घाय सप्रश्रयं तान् चणकचूर्णान् शीतलं सलिलञ्च अदाम् तेच काष्ठिका प्रत्येकं द्वे द्वे काष्ठे मम ददुः । तानि नीत्वा आपणे विक्रीय तन्मूल्येन च कियता पुनश्चणकान् क्रीत्वा तथैवापरेद्युः काष्ठिकेभ्यः सादरमदां आहरञ्च तेभ्यः बहूनि काष्ठानि । एवं प्रतिदिनं कृत्वा क्रमान्मूल्यं प्राप्य काष्ठिकेभ्य स्तेभ्यः निखिलं दारुजातं क्रीतं दिनत्रयेण । अकस्मात् अतिवृष्ट्या मया तत् दारुजातं बहुभिः पणशतैः विक्रीतम् । क्रमेण तेनैव धनेन, निजकौशलात् विपणिं कृत्वा वाणिज्यं कुर्वन् क्रमशः महाधनः संवृत्तोऽस्मि । अथ मया सौवर्णो मूषकस्तस्मै विशाखिलाय प्रत्यर्पितः सोऽपि सर्वमाकर्ण्य वृत्तान्तं मह्यं कन्यामदात् । ततः प्रभृति मूषकाख्ययाहं प्रसिद्धः । तदेवं निर्धनेनाऽपि लक्ष्मीरुपार्जितेति । तदाकर्ण्य वणिजस्ते सविस्मया अभूवन् ।

क्वचिच्च छान्दसं कञ्चित् विप्रं प्रतिग्रहेण लब्धसुवर्णमाषाष्टकं कश्चित् विटः प्राह ब्रह्मन् । ब्राह्मण्येन ते भोजनं तावत् अनायासेन लभ्यं तदेतेन सुवर्णेन लोकयात्राज्ञानार्थं वैदग्धीं शिक्षस्वेति । को मां शिक्षयतीत्युक्ते तेन सोऽब्रवीत् येषा चतुरिका नाम वारविलासिनी अस्ति अस्याः सकाशं व्रजेति । तत्र किं करणीयमिति तेन पुनरभिहिते सोऽवदत् विप्र । तस्यै स्वर्णं दत्त्वा तां सामवादेन अनुरञ्जयेति । श्रुत्वैतत् छन्दोग श्चतुरिकागृहमगात् । प्रविश्य च तत्र तया कृतयथोचितसमादर,

मामद्य लोकयात्रां यथोचितां शिक्षय गृहाणैतत् सुवर्णमिति कथयित्वा तस्यै सुवर्णमर्पितवान् अथ तत्रत्ये जने हसति स किञ्चित् विमृश्य यावत् तारस्वरं साम मायतिस्म तावत् तत्र बहवो विटास्तद्दर्शनकौतुकाक्षिप्तचेतसः सम्मिलन्तिस्म अवोचंश्च कुतोऽत्र शृगालोऽयं प्रविष्टः शीघ्रमयं अर्द्धचन्द्रं दत्वा निःसार्य्यतामिति। स तु अर्द्धचन्द्रं शरं मत्वा शिक्षिता मया लोकयात्रेति वदन् शिरश्छेदभयात् द्रुतं निर्जगाम। अगच्छच्च तत्प्रकाशं येनासौ प्रेषित इति। विदितवृत्तान्तश्च सोऽभ्यभाषत मया यत् सामेति उक्तं तस्यार्थः साम्नं वेदस्यावसरोऽत्र कुतः। विहस्य च वारविलासिनी मामभ्येत्य प्रोवाच द्विपदस्य पशोरस्य सुवर्णं तृणवत् त्यज। तया च हसन्त्या तत् त्यक्तं सुवर्णं प्राप्य द्विजोऽसौ पुनर्जातमिवात्मानं मन्यमानो गृहमगात्।

काणभूते! एवं रूपाणि कौतुकानि पश्यन् पदे पदे महेन्द्र सदनोपमं राजभवनमावशम्। तत्र च शिष्यैः परिवृतः प्रविश्य सिंहासनस्थं सातवाहनं नाम राजानमपश्यम्। विहिताशिष राजाज्ञया कृतासनपरिग्रहं समासीनञ्च मां शर्व्ववर्म्मप्रभृतयोऽमात्या अस्तुवन् देव! अयं गुणाढ्योनाम सर्वविद्याविशारदः भुवि ख्यातो यथार्थनामा पण्डितवर इति एवं स्तुतं तैः मन्त्रिभिर्मां प्रीतो नृपतिः सत्कृत्य मन्त्रिपदे नियुक्तवान्। अहञ्च तत्र राजकार्य्याणि कुर्वन् यथासमयं शिष्यांश्च पाठयन् कृतदारपरिग्रहः यथासुखमध्यवसम्।

अथ कदाचित् कौतुकाविष्टो भ्राम्यन् गोदावरीतटे देवीकृतिनामकमुद्यानमद्राक्षम्। तच्चातिरम्यं क्षितिस्थं नन्दनमिवालोक्य उद्यानपालं तदुत्पत्तिविवरणं मपृच्छम्। स च मामवदत् प्रभो! वृद्धेभ्यः श्रूयते यथा पुरा कश्चिन्निराहारः मौनी द्विजः दिव्यमेतत् सदेवभवन मुद्यानं निर्म्ममे। तच्च दृष्ट्वा ब्राह्मणाः सर्वेऽत्र सकौतुकाः समागत्य सनिर्बन्धं पप्रच्छुः ब्राह्मणम्। स च स्ववृत्तान्तमकथयत्।

अस्त्यत्र नर्म्मदातटे वककच्छाभिधो जनपदः। तत्राहमुत्पन्नः। तदानीं दरिद्रस्य अलसस्य च मे कोऽपि न भिक्षामदात्। ततोऽहं विरक्तेन गृहं त्यक्त्वा तीर्थानि भ्राम्यन् विन्ध्यवासिनीं द्रष्टुमगमम्। दृष्ट्वा तां महादेवीं मया चिन्तितं लोकः पशुना भगवती मेतां प्रीणयति अहन्तु आत्मानमेव पशुं कृत्वा एनां तर्पयामीति निश्चित्य शिरश्छेत्तुं शस्त्र मगृह्यत मया। तदैव सा देवी प्रसन्ना मामभाषत वत्स! सिद्धोऽसि मा वधीरात्मानं तिष्ठ मत्सकाशे। इति देव्या वरं लब्ध्वा मया दिव्यतायां प्राप्तायां सा मम क्षुधा तृष्णा प्रनष्टा। अथ कदाचित् देवी तत्रस्थं मामादिशत् पुत्र! प्रतिष्ठानाख्ये नगरे गत्वा रम्यमुद्यानं रचय गृहाणैतत् वीजमिति उक्त्वा दिव्यं वीजमदात्। ततोऽहमागत्य इह तत्प्रभावात् दिव्यमेतदुद्यानं रचितं पाल्यञ्चैतत् युष्माकमित्युक्त्वा स तिरोदधे। एवं देव्या निर्म्मित मुद्यानपालादाकर्ण्य सविस्मयं देव्यनुग्रहं मन्यमानो यथागतं स्वगृहमेव प्रत्याजगाम।

काणभूतिरब्रवीत् प्रभो। सातवाहन इत्यस्य नाम कारणमाख्याहि। गुणाढ्योऽवदत् शृणु तावत् कथयामि। आसीत् पुरा दीपिकर्णिरिति ख्यातः प्रभूतपराक्रमो नृपतिः। तस्य अभूत् शक्तिमती नाम प्रेयसी। एकदा सुरतान्तसुप्तां तामदशत् सर्पः। तेन च पञ्चत्वमितायां तस्यां राजा अनपत्योऽपि पुरा ब्रह्मचर्य्यं मग्रहीत्। कदाचित् राज्यरक्षणयोग्य पुत्राभावदुःखितं तं स्वप्ने भगवान् भवानीपतिरादिशत् महारण्ये भ्राम्यन् कञ्चित् सिंहारूढ़ं कुमारं द्रक्ष्यसि, तञ्च गृहीत्वा गृहं गच्छ, स एव ते पुत्रो भविष्यतीति। अथ राजा प्रबुद्धः स्वप्नं स्मरन् प्रमुदितो मृगयामनुसरन् अटवी मगमत् अपश्यच्च तत्र मध्याह्ने सिंहारूढं तपनतेजसं बालकं पद्मसरसस्तटे। अथ नृपतिः बालकं तस्मात् सिंहात् अवरूढ़मालोक्य एकशरेण जलार्थिनं तं सिंहमवधीत्। स तु सिंहवपुस्त्यक्त्वा सद्यः पुरुषोऽभवत् अवादीच्च, किमेतदिति राज्ञा पृष्टः स्ववृत्तान्तम्। राजन्! धनदस्य सखा सातोनामाऽस्मि अहमेकदा गङ्गायां स्नान्तीं कामपि ऋषिकन्यकामपश्यमगच्छञ्च कामशरैकलक्ष्यताम्। सापि मामवलोक्य मन्मथवशंवदा जाता। ततश्च मया गान्धर्वेण विधिना तामहमुदवोढ़म्। तद्बान्धवाश्च तत् ज्ञात्वा तां माञ्च क्रुधा अशपत् रे पापौ! सिंहौ भवतं स्वेच्छाचारौ युवामिति। शापश्च तस्याः पुत्रजन्मावधि, मम तु भवच्छराघात पर्य्यन्तो विहितस्तैः। अथावां सिंहदम्पती जातौ। सा तु कालेन पुत्रमिमं

प्रसूय व्यपद्यत अयन्तु मया अन्यासां सिंहीनां पयसा परिवर्द्धितः । अथाहं भवत् कृपया शापाद् विमुक्तोऽस्मि तदेनं महासत्त्वं मया दत्तं कुमारं परिगृहाण, अयञ्च विधिस्तैरेव मुनिभि र्विहित इत्युक्ता तस्मिन् गुह्यके साते अन्तर्हिते राजा तं बालकमादाय गृहं प्रत्यागमत् अथ यस्मादयं सातेन ऊढ़स्तस्मात्तं सातवाहनाख्यं कृत्वा कालेन राज्ये समभ्यषेचयत् ततश्च तस्मिन् द्वीपि कर्ण क्षितीश्वरे तपश्चरणार्थं मरण्यमाश्रिते सातवाहनः सार्व-भौमोऽभवत् ।

एवमुक्ता कथाप्रसङ्गेन गुणाढ्यः प्रकृतमनुस्मृत्य पुन-रभाषत एकदासौ सातवाहनः वसन्तोत्सवे देवीकृतं तदुद्यानमध्यास्त विजहार कामिनी परिवृतो महेन्द्र इव नन्दने । अवतीर्णश्च वापीसलिले ताः प्रमदाः करवा-रिभि रसिञ्चत् ताभिश्च वशाभिरिव वारणोऽसिच्यत । अङ्गनाश्च त धौताञ्जनाताम्रनेत्रैः जलाप्लुतैः सक्ताम्बर-व्यक्तविभासै रङ्गैरहरन् स च पवन इव लता विचलत्-पत्र तिलकाः च्युताभरणपुष्पा वनमध्यगाः प्रियाश्चकार । तत्र च काचित् महिषी स्तनभरावनताङ्गी शिरीषमृदु-सारावयवा क्रीड़न्ती श्रममगात् अवादीच्च राजानमसहा अभिषिञ्चन्तं देव ! मोदकैः परिताड़य मा मिति । तदाकर्ण्य राजा द्रुतं मोदकमनायत् । तद् दृष्ट्वा सा राज्ञी विहस्याब्रवीत् राजन् ! जलान्तरे कोऽयं मोदक-भक्षणावसरः ? मयोक्तं उदकैः मा सिञ्चेति माशब्दोद-कशब्दयोः सन्धिमात्रं न जानासि ? प्रकरणञ्च न

वेत्सि? कथं त्वमीदृशो मूर्खः? एवमुक्तस्तया शब्दशास्त्रविदा राज्ञ्या नृपतिर्हसति तत्रत्ये परिजने भृशं लज्जावनतशिराः समपद्यत। त्यक्तजलक्रीड़ः वीतदर्पो जातावमानश्च तत्क्षणं निजमन्दिर मविशत्। ततश्च चिन्तापरः सर्वकार्य्ये हतादर श्चित्र लिखित इव पृष्टोऽपि न किञ्चिदभाषत। पाण्डित्यं वा मृत्यु र्मे शरणमिति कृतमतिः शयनीयन्यस्तशरीरः सन्तप्तचित्तस्तस्थौ। अकस्मात् तथाविधामवस्था मालोक्य राज्ञः सर्वः परिजनः किमेतदिति सम्भ्रान्तोऽभवत्। क्रमेण शर्ववर्म्मा अहञ्च ता मवस्थां भूपतेः ज्ञातवन्तौ। वासरश्च पर्य्यहीयत। कथमिदानीमपि राजा न स्वस्थ इति पर्य्यालोचन्तावावां तत्क्षणं राजहंसाख्यं राजचेट माहूय पृष्टवन्तौ। स चाहतोऽब्रवीत् नेदृशो दृष्टपूर्वः कदाचिदपि भूपतिर्दुर्मनाः। अद्य विष्णुशक्तिदुहित्रा मिथ्यापण्डितम्मन्यया राज्ञ्या एवं विलक्षीकृत इत्यन्या देव्यः सकोपमाहुः। तस्यैतद्राज किङ्करस्य मुखादाकर्ण्य शर्ववर्म्मद्वितीयोऽहमतिदुर्म्मनाः संशयादचिन्तयं यदि राज्ञः व्याधिर्भवेत् तदा चिकित्सकाः आगच्छन्ति, आधिर्यदि भवेत् तदा तत्कारणं नोपलभ्यते। नास्त्यस्य विपक्षः कश्चित् राज्यस्य निहतकण्टकत्वात्। प्रजाश्चानुरक्ता दृश्यन्ते, न च काचित् हानिरपि। तत् कस्मादेषोऽपूर्वोविकारो राजनि इति चिन्तिते महामतिः शर्ववर्म्मा अवोचत् अहमेतत् जानामि राजायं मूर्खोऽहमिति कृत्वा सदैवानुतप्यते कथं वा पाण्डित्यं स्यादिति सर्वदैव चिन्तयति। अद्य च

राज्ञावमानित इति श्रूयते तदेतदेव वैमनस्यकारण-मिति मन्ये । एवं परस्परमालोच्य रात्रिञ्च तां कथञ्चिदतिवाह्य प्रातः राजगृहमगच्छाव: । तत्र सर्वस्य गतिरोधेऽपि कथमपि अहं पश्चाच्च मम शर्ववर्म्मा प्राविशम् । प्रविष्टश्चोपविश्यान्तिके नृपमवादिषं देव ! अकस्मात् कथमेवं दुर्मना वर्त्तसे ? श्रुत्वापि स तथैव तुष्णीमासीत् । ततश्च प्रत्युत्पन्नमतिः शर्ववर्म्मा अब्रवीत् देव ! पूर्वं त्वयोक्तं मां श्रुतिमन्तं कुर्विति । तेनाहमद्य निशि स्वप्नमाणवकं कृतवान् । स्वप्ने च दृष्टं मेऽकमम्बुजं नभसश्च्युतं दिव्येन केनापि कुमारेण विकासितम् । तस्माच्च दिव्या श्वेताम्बरा कापि का-मिनी निरगात् प्राविशच्च देव ! तव वदनकमलम् । तत्पश्चाहं प्रबुद्धोऽस्मि मन्ये च सा सरस्वती साक्षात् नात्र संशयः । एवं स्वप्ने निवेदिते सातवाहनः मौन-मुत्सृज्य साकूतं मामवदत् प्रयत्नेन शिक्ष्यमाणः पुमान् कियता कालेन, पाण्डित्यमधिगच्छति त्वयैतत् कथ्य-ताम् । मम तेन विना लक्ष्मी न प्रतिभाति विभवैः किं मूर्खस्य काष्ठस्याभरणैरिवेति ततोऽहमवदम् राजन् । द्वादशभिर्वर्षैः सर्वविद्यानां मुखं व्याकरणमधिगम्यते नरैः । अहं तु तत् वर्षषट्केन त्वां शिक्षयामि । श्रुत्वैतत् शर्ववर्म्मा सेर्ष्यमवोचत् सुखोचितो जनः कथ-मियच्चिरं क्लेशं कुर्य्यात्, अहन्तु देव ! मासषट्केन त्वां शिक्षयामि । श्रुत्वैदसम्भाव्य मिदं तं सरोषमब्रुवं षड्भिर्मासैस्त्वया नृपतिः शिक्षितश्चेत् तदा मया स-

स्कृतं प्राकृतं देशभाषाश्चेति त्रयं मनुष्यलोके स्थितं त्यज्यते। शर्ववर्मा अब्रवीत् न चेत् अहं शिक्षयितुं शक्नुयां तदा द्वादशाब्दान् ते पादुके शिरसा वक्ष्यामि। इत्युक्त्वा निर्गते तस्मिन् अहमपि गृहमगमम्। राजापि सिद्धिं मन्वानः स्वस्थो बभूव। शर्ववर्मा च विह्वलः प्रतिज्ञां तां सुदुस्तरां मन्यमानः सानुशयः स्वभार्य्यायै सर्वं वृत्तं शशंस। सा च दुःखिता अब्रवीत् प्रभो! संकटेऽस्मिन् विना स्वामिकुमारेण नान्या गतिर्विद्यते। शर्ववर्मापि तथेति तामुक्त्वा तस्यामेव निशि पश्चिमे यामे तत्रैव प्रस्थितो निराहारश्चाभवत्। तच्च चारमुखादाकर्ण्य प्रातर्मया राज्ञे निवेदितं, सोऽपि किं भवेदित्यचिन्तयत्। ततश्च सिंहगुप्तो नाम राजपुत्रोऽब्रवीत् देव! त्वयि खिन्ने तदा मे महान् निर्वेदः समभवत्। निर्विण्णश्च भवतः श्रेयसे नगरादस्मात् वहिः चण्डिकायाः सकाशे निजं शिरः छेत्तुमारब्धवानस्मि। तदा च आकाशचरी वाणी मैवं कृथा नृपस्य मनोरथः सेत्स्यतीति मां न्यवारयत् तस्मात् मन्ये ते सिद्धिर्भवेदिति एवमुक्त्वा सिंहगुप्तः नृपमामन्त्र्य शर्ववर्म्मणः पश्चात् चारद्वयं व्यसर्जयत्। सोऽपि शर्ववर्म्मा वायुभक्षः कृतमौनो दृढनिश्चयः स्वामिकुमारस्यान्तिकमाससाद। तत्र च शरीरे निरपेक्षस्तपश्चरन् कार्त्तिकेयं प्रसादयामास। प्रसन्नश्च स तस्मै स्वाभीप्सितं वरमदात्। ताभ्याञ्च चाराभ्यामागत्य पूर्वं शर्ववर्म्मणः सिद्धिः राज्ञे निवेदिता तच्छ्रुत्वा मम राज्ञश्च समं विषादप्रमोदौ मेघमालोक्य हंसचातकयोरिव

समभूताम्। आगत्य च शर्व्ववर्म्मा सिद्धिमान् राज्ञे चिन्तितोपस्थिताः सर्वा एव विद्याः प्रदत्तवान्। क्षणेन तस्य ताः प्रादुरासन् भूपतेः,किमसाध्यं हि दैवसिद्धेः ?। अथ राज्ञः सकल विद्याधिगम माकर्ण्य सर्वएव जनः प्रमुदितः महोत्सवश्च तत्राभवत्, समन्तात् पताका उदक्षिपन् राजानुजीविनः। अथ नृपतिना प्रणतेन गुरुरिति कृत्वा राजार्हैरत्ननिचयैः शर्व्ववर्म्मा अर्चितः कृतश्च वकक-च्छाख्ये जनपदे नर्म्मदाकूलवर्त्तिनि अधिपतिः। यश्चाग्रे चारमुखेन षण्मुख वरप्राप्तिं श्रावयामास तमपि सिंह-गुप्तं सन्तुष्य श्रिया आत्मसममकरोत् अभ्यषेचयच्च प्रणयेन तां विष्णुशक्ति तनयां विद्यागमहेतुभूतां देवी-मामुपरि महादेवी पदे।

इति षष्ठस्तरङ्गः।

—※—

अथ सप्तम स्तरङ्गः।

ततो गृहीतमौनोऽहं राजसकाशमगाम्। तत्र च कश्चिद् द्विजः स्वयं कृतं श्लोकमपठत् राजा च स्वयं संस्कृतया गिरा तं सम्यक् उच्चचार। तदालोक्य तत्रस्थो जनः सर्व एव मुदितोऽभवत् राजा च तदा सविनयं शर्व्ववर्म्माणमुवाच कथय स्वयं देवेन यथा ते अनुग्रहः कृतः इति। तदाकर्ण्य सोऽब्रवीत् राजन्! इतः निराहारो मौनी सन् अहं प्रस्थितः। ततोऽतिविमनाः तीव्रेण तपसा

शीर्णकलेवरः क्लान्तः कदाचित् निःसञ्ज्ञो धरातले अपतम्। ततश्च शक्तिहस्तः कश्चित् पुमान् अभ्येत्य उत्तिष्ठ पुत्र। सेत्स्येति ते मनोरथ इति स्फुटं मामब्रवीत्। तेन च वचसा अमृतेनाभिषिक्त इव तत्क्षणं प्रबुद्धः क्षुत्पिपासारहितः स्वस्थश्चाभवम्। अथ नितरां भक्तिमान् देवसमीपे स्नात्वा उन्मनाः गर्भगृहं प्रविष्टः साक्षात् देवमहं दृष्टवान् प्रविष्टा च तदैव मन्मुखे सरस्वती। अथासौ भगवान् षड्भिरेव वदनपङ्कजैः सिद्धो वर्णसमाम्नाय इति सूत्र मुदैरयत्। श्रुत्वैव च मानुषतासुलभाच्चापलादहमपि उत्तरं सूत्रमभ्यूह्य स्वयमुदितवान्। अथावदत् स देवः यदि त्वं स्वयमेतन्न नावदिष्यः तदा इदं शास्त्रं पाणिनीयोपमर्दकमभविष्यत् अधुना स्वल्पतन्त्रत्वात् कातन्त्राभिधं भविता मद्वाहनकलापस्य च नाम्ना कालापञ्च। इत्येव शब्दशास्त्रमभिनव प्रकाश्य स देवः पुनरब्रवीत् युष्माकं राजाऽपि पर्वे जन्मनि भरद्वाजशिष्यः कृष्णो नाम महातपा ऋषिरासीत्। स कदाचित् कामपि ऋषिकन्यकां सकामां आलोक्य कामशरलक्ष्यतामगात् ततश्चासौ मुनिभिः शप्तो मर्त्यलोक मागत्य राजा अभूत् सा च ऋषिकन्या अस्यैव देवी भूत्वा अवतीर्णा। इत्थमयं राजा सातवाहनः ऋषेरवतारः त्वयि दृष्टे सर्वां विद्या स्वदिच्छया अवाप्स्यति। जन्मान्तरार्जिताः सिद्धयः महात्मनामक्लेशसाध्या भवन्ति इत्युक्त्वा देवे अन्तर्हिते अहं वहिर्निरगां तत्र च देवोपजीविभिः

मे तण्डुलाश्च कतिपये प्रदत्ताः चित्रमिदं ते च पथि आगच्छता मया भुज्यमाना अपि तावन्त एवासन्। एवं स्ववृत्तान्तमाख्याय शर्ववर्म्मणि विरते राजा प्रमुदितः स्नातुमुदतिष्ठत्।

ततोऽहं कृतमौनतया व्यवहाराक्षमः अनिच्छन्तमपि भूपतिं प्रणामेनामन्त्र्य शिष्यद्वय समन्वितः नगरा न्निर्गच्छन् तपसे कृतनिश्चयः विन्ध्यवासिनीं द्रष्टुमागतः। देव्याश्च स्वप्नादेशेन प्रेषित स्त्वां द्रष्टुं भीषणामिमां विन्ध्याटवीं प्रविशन् पुलिन्दवाक्यात् कथञ्चन सार्थं प्राप्य इह भ्रमन्नहं बहून् एतान् पिशाचान् अपश्यम्। दूराच्च एषामन्योन्यभाषा माकर्ण्य शिक्षिता पिशाचभाषा मम मौन मोक्षस्य हेतुः। ततश्च त्वामुज्जयिनीगतमुपलभ्य प्रतीक्षमाणोऽत्रैव निवसामि। इदानीं दृष्ट्वैव त्वां स्वागतं चतुर्थ्या भूतभाषया मया जातिः स्मृता, तदेष मे जन्मवृत्तान्त इति।

गुणाढ्येन एवमुक्ते काणभूतिरवादीत्, अद्य निशि यथा त्वदागमो मया ज्ञातस्तत् शृणु। अस्ति राक्षसो भूतिवर्म्माख्यो दिव्यदृष्टिर्मम सखा। उज्जयिन्यां तन्निकेतनमुद्यानं गतवानस्मि तत्रासौ तन्निजशापान्तं प्रति पृष्टोऽब्रवीत् सखे! दिवा नास्ति मे प्रभावः तिष्ठ रात्रौ तावत् वक्ष्यामि। तथेति चाहं तत्र स्थितः निशायां प्राप्तायां प्रसङ्गेन निर्वल्गतां भूतानां हर्षकारण मपृच्छम्। अथ भूतिवर्म्मा पुरा विरिञ्चि सवादे शङ्करेण यदुक्तं तत् शृणु इत्युक्त्वा अब्रवीत् दिवा अर्कतेजसा ध्वस्तानामेषां

यत्र रक्षः पिशाचानां नैव प्रभावः, ते खलु निशि दृश्यन्ति, यत्र सुरा न पूज्यन्ते, न च विप्राः अविधिना वा भुज्यन्ते तत्रैव एते प्रभवन्ति। यत्र असांसारी वा साध्वी नारी तिष्ठति तत्र ते न यान्ति नाक्रामन्ति च कदाचन शुचीन् शूरान् प्रबुद्धांश्च जनान्। इत्युक्त्वा पुनरवादीत् गच्छ स्वातः। गुणाढ्यस्ते शापापगमहेतुरागत इति श्रुत्वा आगत्य त्वां दृष्टवानस्मि, प्रभो! अधुना पुष्पदन्तोदितां कथां ते कथयामि किन्तु मे परं कौतूहलमस्ति कथानां केन हेतुना स पुष्पदन्तस्त्वञ्च माल्यवानिति विश्रुतौ।।

तच्छ्रुत्वा काणभूतिरवादीत् अस्ति गङ्गातीरे बहु सुवर्णदेश नाम अग्रहारः। तत्रासीत् गोविन्ददत्तनामा बहुश्रुतः कश्चित् ब्राह्मणः। भार्य्या, चास्य अग्निदत्ता नाम पतिपरायणा। कालेन तयोः पञ्च पुत्राः अभवन् ते च मूर्खाः सुरूपा अभिमानिनश्च। एकदा गोविन्ददत्तस्य गृहमतिथिरेको वैश्वानरो नाम वैश्वानर इवापरः समाययौ। तदा च गोविन्ददत्ते कार्यान्तरवशात् बहिर्याते अतिथिना तेन उपागम्य तत्पुत्राणामभिवादनं कृतं ते तु हासमात्रमेव तस्य प्रत्यभिवादनं कृतवन्तः। ततश्च स कोपात् निर्गच्छन् आगतेन गोविन्ददत्तेन पृष्टः अनुनीतश्चावदत् पुत्रास्ते पतिताः मूर्खाः भवानपि तत्संसर्गात्। तस्मात् नाहं भोक्ष्ये। त्वद्गृहे भोजने प्रायश्चित्तार्हो भवामि। ततः गोविन्ददत्तः सशपथमुवाच नाहमेतान् कुपुत्रान् कदाचिदपि स्पृशामीति। तद्भार्य्या चागत्य अतिथिसेवापरा

अब्रवीत् तथैव। ततः कथञ्चित् तत्र वैश्वानरः, आतिथ्य-
मग्रहीत्। तद्दृष्ट्वा देवदत्तो नाम तस्यैकः सुतः
निर्वेद मनुप्राप्तः जातानुशयः व्यर्थं मे जीवितं पितृभ्यां
दूषितमित्यालोच्य तपसे वदरिकाश्रममगमत्। तत्र च
पूर्वं पर्णाशनः पश्चात् धूमप श्चिरं महेश्वरं तोषयि-
ष्यन् अतिष्ठत्। कालेनच भगवानुमापति स्तीव्रेण
तस्य तपसा भृशमाराधित स्तस्मै दर्शनं ददौ। स च
तस्मात् तस्यैवानुचरत्वं वव्रे। प्रीतश्च शङ्करः विद्याः
प्राप्नुहि, भोगांश्च भुवि भुङ्क्ष्व तत स्तवाभिमतं भवितेति
तमादिशत्। अथ स विद्यार्थी पाटलिपुत्रं गत्वा वेद-
कुम्भं नामोपाध्यायं यथाविधि सिषेवे। तत्रस्थञ्च तमु-
पाध्यायी सञ्जातस्मरावेशा सहसा वव्रे, चञ्चला हि स्त्रीणां
चित्तवृत्तयः?। देवदत्तश्च तदभिमतं गर्हितं मन्यमान
स्तं देशमुत्सृज्य प्रतिष्ठान मगच्छत्। तत्रागत्य च
मन्त्रस्वामि नामानं वृद्धमुपाध्यायं वृद्धया भार्य्यया सम-
न्वितमभ्यर्थ्य सम्यक् विद्याः समधीतवान्। तत्र च कृतविद्यं
तं सुरूपं सुशर्म्माभिधानस्य नृपतेः सुता श्रीर्नाम श्रीरि-
वाच्युत मेकदा ददर्श। सोऽपि तां वातायनोपरि स्थितां
विहरन्तीं विमानेन चन्द्राधिष्ठात्रीं देवतामिव कन्यां अद्रा-
क्षीत् परस्परञ्च तौ परस्परावलोकनेन मारशृङ्खलया निब-
द्धाविव नापसर्त्तुं समर्थावभूताम्।

सा तु नृपदुहिता स्वराज्ञया मूर्त्तया एकया अङ्गुल्या
इतो निकटमेहीति तं समज्ञापयत्। आगच्छच्च स
तत्क्षणं तत् समीपम्। सा तु तं प्रति दन्तेन पुष्प-

मादाय न्यक्षिपत्। स तु राजपुत्रीकृतां तां संज्ञामबुद्ध्वा किं कर्त्तव्यविमूढो गुरुगृहमगमत् अलुठच्च तत्र धरण्यां न किञ्चिद् वदन्। अथोपाध्यायेन कामजमेतमाधि प्रतर्क्य धीमता पृष्टः सर्वं यथावृत्त मकथयत्। उपाध्यायस्तु वैदग्ध्येन युक्त्या च विविच्य तमब्रवीत् वत्स! दन्तेन पुष्पं मुञ्चन्त्या तया तव यदेतत् पुष्पदन्ताभिधं पुष्पाढ्यं देवमन्दिर मस्ति तत्रागत्य प्रतीक्षस्वेति सङ्केतः कृतः। तत् साम्प्रतं तत्रैव गम्यता मिति। तदाकर्ण्य सङ्केतज्ञान जनित हर्षोऽसौ युवा शोकं विहाय तत्रैव देवगृहस्यान्तरलक्षितो गत्वा तस्थौ। राजसुता च अष्टमीं समुद्दिश्य एकैव देवं द्रष्टुं गर्भागारमविशत्। प्रविशन्त्या च तया द्वारपट्टस्य पश्चात् सः प्रियः स्पृष्टः। तेन च उत्थाय सहसा सा कण्ठे गृहीता। अनन्तरञ्च तया कथं त्वया सा संज्ञा गृहीतेति कथिते स युवा उपाध्यायेन सा बोधिता, न मया विदितेति तथ्यमेव अवदत्। श्रुत्वैतत् राजपुत्री मुञ्च मामविदग्धस्त्वमित्युक्त्वा क्रुधा मन्त्रभेदभयान् तत्क्षणात् तं त्यक्त्वा गृहं ययौ। सोऽपि देवदत्तः विजने दृष्टनष्टां तां प्रियां स्मरन् वियोगाग्निदग्धजीवितोऽभवत्। तदवलोक्य प्राक् प्रसन्नः शम्भुः पञ्चशिखं नाम गणं तस्याभीष्टसिद्धये समादिशत्। स तु गणोत्तमः आगत्य तं समाश्वास्य च स्त्रीवेशमकारयत् स्वयञ्च वृद्धब्राह्मण रूपधरोऽभवत्। ततश्च तेन सह तं सुशर्म्माणं नृपतिं तस्या जनक मेत्य अवादीत् राजन्! पुत्रो मे

क्वापि प्रोषितः, तमन्वेष्टुमहं गच्छामि सुषेयं निक्षेपः सम्प्रति रक्ष्यताम्। श्रुत्वैतत् शापभयत्रस्तेन तेन भूपतिना स्वकन्यान्तःपुरे स्त्रीवशोऽसौ युवा संस्थापितः।

अथ पञ्चशिखे प्रस्थिते कालेनासौ स्त्रीवेशो युवा तस्याः अतिविश्रम्भभाजनमभूत्। एकदा रजन्यां समुत्सुका सा राजबाला तेनात्मानं प्रकाश्य गान्धर्व्वेण विधानेन परिणीता। क्रमेण च धृतगर्भायां तस्यां स्मृतमात्रागतोऽसौ गणेश्वरो रात्रौ तमनैषीत् विहायसा अलक्षितम्। ततश्च प्रातः स्वयं तथैव वृद्धविप्र-रूपधृक् तञ्च युवानं त्यक्तस्त्रीवेशं गृहीत्वा गत्वा च नृपसमीप मभ्यधात् नरपते! प्राप्तोऽयं मे सुतः, तद्देहि मे स्नुषामिति। ततः स राजा शापभयोद्विग्नचेताः तां रात्रौ क्वापि पलायितां विदित्वा मन्त्रिभ्योऽब्रवीत् शृणुतामात्याः! न विप्रोऽयं कोऽप्ययं देवो मां वञ्च-यितुमागत इति मन्ये प्रायेण एवं वृत्तान्ताः सततं भवन्ति।

तथाहि आसीत् पुरा शिविर्नाम तपस्वी करुणा-परः सुधीरः वदान्यः सर्व्वाभयप्रदो महासत्त्वो नरपतिः। एकदा तं वञ्चयितुं श्येनरूपी पुरन्दरः स्वयं माया-कपोतं धर्मं प्रति अनुधावन् राजान्तिक मगात्। कपोतस्तु भयात् शिवेरङ्क मुपाश्रयत्। श्येनस्तु मनु-ष्यवाचा राजान मब्रवीत्, देव! भक्ष्यमिमं मुञ्च कपोतं क्षुधितस्य मम, नचेत् मां मृतमवधारय, तदा च ते कोधर्मः भवेदिति।

शिबिराह तं शरणं प्राप्त एष कपोतः अत्याज्यः, तदे-तत्समं मांसं तुभ्यं ददामीति। श्येनोऽब्रवीत् य-द्येव मात्ममांसं देहीति। राजा च प्रहृष्टस्तथेति प्रत्यपद्यत। अथ यदा यदा स्वं मांसं उत्कृत्त मुत्कृत्तं तुलायामारोपयति तदा तदा कपोतोऽभ्यधिकः भवतीति दृष्ट्वा राजा सर्वं स्वशरीरं तुलायामधारयत् उदभूच्च तत्कालं साधु साध्विति दिव्या सरस्वती। तौ चेन्द्रधर्मौ श्येनकपोतरूपं त्यक्त्वा अक्षतशरीरं राजानं तुष्टवतः चक्रतुश्च सम्राजम्। वरञ्चाभिमतं तस्मै दत्त्वा अन्त-र्हितौ च। तदेव मेष कोऽपि छलनापरो देवो वा समागतः ?

इत्युक्त्वा अमात्यान् स्वैरं स राजा भयोद्विग्नचेताः तं विप्रवेशं शरणं इत्युवाच ब्रह्मन्। अभयं देहि, साद्य मे स्नुषा निशि क्वापि गता अस्माभिः सद्यं इदानीमं रक्ष्य-माणापीति। अथ स विप्रः कृच्छ्रात् धैर्यमापन्न इव सदय-मब्रवीत् राजन्! तर्हि स्वां तनयां मे पुत्राय देहि। तदा कर्णं तेन राज्ञा शापभीतेन तस्मै देवदत्ताय निजायां सुतायां प्रदत्तायां स पञ्चशिखः प्रतस्थे। देवदत्तोऽपि तामेव तां प्राप्य अपुत्रस्य श्वशुरस्य विभूतिभिः परमसुखेन कालमनयत्। अथ कालेन राजा सुशर्मा तस्य पुत्रं दौहित्रं महीधरं नाम राज्येऽभिषिच्य तपोवन मभि-श्रियत्। देवदत्तोऽपि कालेन सुतैश्वर्यं दृष्ट्वा कृतार्थ-स्तयैव प्रियया राजपुत्र्या सह वन मगच्छत्। तत्र च पुनः शङ्करमाराध्य मर्त्यदेहं त्यक्त्वा तस्यैव प्रसादेन

गणत्वमाससाद। यतश्चासौ प्रियादत्तनिक्षिप्तात् पुष्पात् संज्ञां न ज्ञातवान्, तस्मात् स पुष्पदन्ताख्यया गणसदसि ख्यात संवृत्तः। तस्य च सा एव भार्य्या देव्या भगवत्या जया नाम्नी चेटी जाता। तदेवं स पुष्पदन्त इति प्रसिद्ध सम्प्रति मदभिधानम् आकर्णय।

हे काणभूते। योऽयं गोविन्ददत्तो नाम देवदत्त-पिता पूर्वमुक्तः, तस्यैव सोमदत्तो नाम पुत्रोऽहमभूवम्। अहञ्च पितृमन्युना वैराग्यमापन्नः तपस्तप्तुं हिमाचल मगच्छम् अभ्यतोषयञ्च भगवन्त मिन्दुमौलिं बहुभिर्माल्यैः। ततश्च परितुष्टात् तस्मात् चपरसुख निस्पृहेन मया तस्यैव गणत्वं वृतम्। स चोमापतिः यस्मात् त्वं स्वय-माहृतेन दुर्गम वन भवेन माल्येन बहुशो मामपूजयस्तस्मात् त्वं माल्यवानिति प्रसिद्धो मे गणेश्वरो भवितेति मा-मादिशत्। अहञ्च सद्य एव मर्त्य्य देहं विमुच्य तद् गणतां गतः। तदेवं मम माल्यवानिति नाम कारण-मुक्तम्। सोऽहं पुनः शैलात्मजायाः शापेन मनुष्यभाव-मापन्नः। तदधुना त्वया हरकथिता कथा कथ्यतां येना-वयोर्भविता शापविमोक्ष इति।

इति सप्तमस्तरङ्गः।

—※—

अथ अष्टमस्तरङ्गः।

एवं गुणाढ्येनाभिहितः काणभूतिः स्वभाषया सप्त-कथामयीं दिव्यामुपन्यास परम्परामभ्यभाषत। गुणा-

व्यास सप्तभिर्वर्षैः सप्तलक्षश्लोकमयीं तां विरचयामास। विद्याधरा मा एतां हार्षुरिति मत्स्यभावात् आत्मशोणितैरेव सा लिखिता महारण्ये गुणाढ्येन। तांश्च श्रोतुमागतैः सिद्धविद्याधरादिभिस्तदानीमन्तरीक्षं सवितानमिवाभवत्। गुणाढ्येन च निबद्धां तां महाकथां दृष्ट्वा काणभूतिर्मुक्तशापः स्वां गतिमगमत्। तत्सहचारिणश्च ये पिशाचास्तत्रासन् तेऽपि तां कथामाकर्ण्य स्वर्य एव दिवमारूढाः। इयञ्च बृहती कथा पृथिव्यां प्रतिष्ठापनीया यत[illegible] देव्या शापान्तोक्तौ कथितः, तत् कथमिमां प्रतिष्ठां नयामि, कस्मै वा समर्पयामि इत्येवं स गुणाढ्यः कविरचिन्तयत्।

अत्रान्तरे गुणदेवनन्दिदेवनामानौ द्वौ शिष्यौ तमुपाध्यायं गुणाढ्यमूचतुः प्रभो। एतत् काव्यस्यार्पणस्थानमेकः श्रीमान् सातवाहनः स खलु रसिकः पुष्पामोदमिवानिलः काव्यं धारयेत्। तथेत्यभिधाय स गुणाढ्यस्तौ शिष्यावेव पुस्तकसहितौ तस्य राज्ञः सकाशं प्राहिणोत्। स्वयं च गत्वा ताभ्यां सह प्रतिष्ठाने पुराद् बहिः देवीकृते उद्याने कृतसङ्केतस्तस्थौ। राजा तु सातवाहनः विद्यामदोन्मत्तः गुणाढ्यकृतिरेषेति ताभ्यां शिष्याभ्यां दर्शिते काव्यपुस्तके पिशाचभाषां तां श्रुत्वा तौ च तदाकृती दृष्ट्वा सासूयमभाषत सप्त लक्षाणि प्रमाणं परं पैशाची वाक् नीरसा, शोणितेन च कृतोऽक्षरन्यासः तदेतां पैशाचीं कथां धिक्। अथ ताभ्यां शिष्याभ्यां पुस्तकमादाय यथावृत्तं गुणाढ्याय समाख्यातम्। सोऽपि तदाकर्ण्य नितरां

खेदाकुलः समजायत, तत्त्वविदा कृतमवज्ञानं कं हि नोपतापयति ? ततश्च सशिष्यः तस्मात् गत्वा विविक्तरम्यभूभागं अनतिदूरवर्त्तिनं शिलोच्चयं तत्र अग्निकुण्डमकरोत्। तत्राग्नौ शिष्याभ्यां रुदद्भ्यां वीक्षितः मृगपक्षिणः वाचयित्वा श्रावयन् एकैकं पत्रं न्यक्षिपत्। केवलं शिष्ययोरनुरोधपरवशतया नरवाहनदत्तस्य चरितं लक्षश्लोकमितमंशं रक्षितवान्। तस्मिंश्च तथा दिव्यां कथां पठति परित्यक्तशष्पाहारा सारङ्गवराहमृगमहिषादयः सास्रुलोचना बद्धमण्डला निश्चलास्तत्रैव शृण्वन्तः समभ्यागमन्।

एतस्मिन्नन्तरे राजा सातवाहनोऽस्वस्थोऽभवत्। अवदंश्चास्य दोषं शुष्कमांसाहारजं दोषं भिषजः। तदर्थमाक्षिप्ताश्च सूपकारा अब्रुवन् राजन्! नास्माकमत्र दोषः लुब्धका हि मांसं ईदृशं ददति इति पृष्टाश्च लुब्धका ऊचुः नरनाथ! नातिदूरवर्त्तिनि गिरौ कोऽपि द्विजः पठन् पुस्तकपत्रमेकैकं अग्नौ निक्षिपति, तत् शृण्वन्तश्च मृगपक्षिणः सर्वे क्षुधार्त्ताऽपि निराहारास्तत्रैव स्थिता, नान्यतो यान्ति तेनैषां क्षुधानिपीडितानां शुष्कं मांसमिति। इत्येवं व्याधवचनेन कौतुकाक्रान्तचेताः नृपतिस्तानेवाग्रतः कृत्वा स्वयं तद्दर्शनार्थं गुणाढ्यसमीपं ययौ ददर्श च तं जटासमाकीर्णं वनवासदुःखाक्रान्तं स्वकृतिदहनजनितखेदम्। अथैनं सवाष्पमृगकुलमध्यस्थं प्रत्यभिज्ञाय प्रणम्य च तं वृत्तान्तमपृच्छत्। सोऽपि राज्ञे पुष्पदन्तस्य शापादिचेष्टितं सर्वं कथावतारं भूतभा-

षया समाख्यत्। ततश्च पादानतो नृपस्तं गणावतारं मत्वा तां हरमुखोद्गतां दिव्यां कथां श्रोतुमभ्यर्थयामास। स चोवाच तं सातवाहनं गुणाढ्यः राजन्! प्रत्येक लक्षसिता षट्कथा मया दग्धाः लक्षमितैका कथा अस्ति, इयमेव गृह्यतां मम शिष्यावेतौ अस्य ग्रन्थस्य व्याख्यातारौ भविष्यतः। एवमुक्त्वा नृपमामन्त्र्य योगेन तनुं त्यक्त्वा सद्यः शापनिर्मुक्तः स्वां गतिं प्रतिपेदे। अथ तां गुणाढ्यदत्तां बृहत्कथां नाम नरवाहनदत्तचरितमयीं कथामादाय निजनगरमगान्नरपतिः। आगत्य च स तस्य शिष्यौ गुणदेव नन्दिदेवौ भूमि स्वर्णवसन वाहनादिभिर्बहुभिर्धनैः समभ्यर्चयत चकार च ताभ्यां सह तस्याः कथायाः अवतरणार्थं कथापीठम्। सा चैषा कथा विचित्ररसशालिनी विस्मृतामरकथा क्रमशः त्रिष्वेव भुवनेषु कौतुकमावहन्ती ख्यातिमगमत्।

इति अष्टमस्तरङ्गः।

समाप्तोऽयं कथापीठं नाम प्रथमो लम्बकः।

—०%०—

अथ नवमस्तरङ्गः

या खलु कैलासे भगवतः वृषकेतनस्य वदनाम्बुजात् निर्गता पुष्पदन्तं गणाधिपं, तस्माच्च वररुचिभूतात् भूतले काणभूतिं, काणभूतेर्गुणाढ्यं गुणाढ्यात् सातवाहनमगात् तामिमां दिव्यामद्भुतां कथां शृणुत।

अस्ति वत्सो नाम जनपदः स्वर्गस्य दर्पशान्तये विधात्रा तत्प्रतिमल्ल इव निर्मितः । तत्र कौशाम्बी नाम नगरी लक्ष्मीविलासभवनमिवासीत् । आसीच्च तत्र शतानीको-नाम पाण्डवान्वयसम्भवः परीक्षितः पौत्रो जनमेजयतनयो नृपतिः । तस्य च कलत्रमभूत् क्षितिरपरा विष्णुमती च । तयोरेका रत्नानि सुषुवे द्वितीया तु नैकमपि सुतम् । एकदा मृगयायां परिभ्रमन् राजा शाण्डिल्यमुनिना परि-चयं लेभे । स तु मुनिः पुत्रार्थिनो राज्ञः अनुरोधेन कौशाम्बीमेत्य साधितं चरुं राज्ञीं प्राशयत् । तेन तस्य सहस्रानीकोनाम सुतः समजनि । अथ शतानीकः क्रमात् तं पुत्रं युवराजं कृत्वा स्वयं भूभारचिन्तायां विरतोऽभूत् अनैषीच्च केवलं सुखसम्भोगेन कालम् ।

कदाचित् देवासुरसंग्रामे प्राप्ते दिवस्पतिः साहाय्यार्थं तस्मै मातलिं सारथिं दूतं प्राहिणोत् । ततः नरपतिः यौगन्धर नामः सुहृदस्य मन्त्रिणस्तथा सुप्रतीक[illegible] प्रधानसेनापतेः हस्ते पुत्रं राज्यञ्च समर्प्य असुरान् निहन्तुं मातलिना सह शक्रसकाशं जगाम । तत्र च पर्याप्ते युद्धे बहून् [illegible] संग्रामे निहत्य स्वयं पञ्चत्वमगमत् । ततश्च मातलिना आनीतं तं राजदेहं राज्ञी अन्वगात्, तत् पुत्रञ्च सहस्रानीकं लक्ष्मीः समाश्रयत् । तस्मिंश्च पैतृकं सिंहासनमारूढे सर्वत्र राजाज्ञा नतशिरसाऽभजन् । तत [illegible] शक्र-[illegible] सुहृत्पुत्रं तं सहस्रानीकं मातलिना प्रापय्य सुरलोकमानिनाय । स तु तत्र नन्दने

क्रीड़तः कामिनीभिः सुरान् अवलोक्य अनुरूपकान्ताभिलाषी शोकमिवान्वभवत्। तच्च विज्ञाय शचीपतिः तमाश्वासयन् अवोचत् राजन्! विषादेनालं सेत्स्यति ते मनोरथः क्षितौ ते भार्य्या समुत्पन्ना अचिरात् तां लप्स्यसे अत्रेमं संवाद कथयामि श्रूयताम्।

पुराहं पितामहं द्रष्टुमगमम्। तदैव तत्र विधूमो नाम कश्चित् वसुरागच्छत्। अस्मासु च तत्र स्थितेषु अलम्बुषा नाम काचित् सुरसुन्दरी तमेव देवं द्रष्टुमागता वातविध्वंसितवसना अभवत्। वसुरयं तथाभूतां तामवलोक्य कामवशतामगात्। अप्सरा च सा सद्यएव तस्य रूपेण समाकृष्टचित्ता अभूत्। तदालोक्य कमलयोनिर्मम मुखे दृष्टिमपातयत्।

अहञ्च विधातुरभिप्रायमवबुध्य क्रुधा तौ अशपम् मर्त्य-लोकं व्रजतं [illegible]ीतौ। तत्र चोभौ भार्य्यापती भविष्यथ इ[illegible] राजन्! स वसुस्त्वमुत्पन्नः शतानीकतनयः शशिनः कुलभूषणम्। सापि सु[illegible]युवती अयोध्यायां कृतवर्मनृपतेः सुता मृगावती नाम जाता तव भार्य्या भविष्यति। इत्येवं देवराजवचसा समाश्वासितः सहस्रानीकः तं संमान्य तेन च सत्कृतः मातलिसारथिरथेन पुनः स्वां पुरीमाजगाम। पथि गच्छन्तञ्च तं तिलोत्तमा नाम सुरकान्ता प्रीत्या अब्रवीत् राजन्! किञ्चित् वक्ष्यामि क्षणं प्रतीक्षस्वेति। राजा तु तदश्रुत्वैव तामेव मृगावतीं ध्यायन् प्रतस्थे। ततः सा तिलोत्तमा लज्जिता कोपात् तं राजानमशपत् राजन्!

ययाकृष्टमनाः त्वं मम वचो नाद्रियसे तया चतुर्दश वर्षाणि ते वियोगो भविष्यति। मातलिरेव तं शापं अशृणोत् राजा तु मृगावतीमेव समुत्सुकश्चिन्तयन् मनसा कौशाम्बीमगमत्। आगत्य च यौगन्धरादिभ्यो मन्त्रिभ्यः तत्सर्वं वासववचनं मृगावतीविषयमश्रावयत् प्रेषयच्च कालक्षेपासहिष्णुस्तां याचितुं तस्याः पितुः कृतवर्म्मणः सकाशं दूतम्। कृतवर्म्मा च दूतमुखात् सर्वं श्रुत्वा सहर्षः देव्यै कलावत्यै समभ्यधात् साश्चैन मवोचत् राजन्। सहस्रानीकायैव कन्या देया, मयाद्य स्वप्ने दृष्टं कश्चिद् द्विजो मामेत्य इममेवार्थं मुक्त्वा अन्तर्हित इति। अथ हर्षनिर्भरो नृपतिर्मृगावत्याः नृत्यगीतादिकौशलं अप्रतिमं रूपञ्च तस्मै दूतायादर्शयत्। ततश्च तं राजानं सहस्रानीकमानीय यथाविधि समभ्यर्च्य तस्मै चन्द्रकलामिव नयनाह्लादकरीं सर्वकलानिपुणां मृगावतीमदात्। अभवच्च तयोः परस्परगुणयोगतः समागमो रमणीयतरः। अथ तस्य मन्त्रिणां तनया जज्ञिरे यौगन्धरस्य पुत्रो यौगन्धरायणः सुप्रतीकस्य तनयो रुमण्वान् अजनि। अस्य यो नर्म्मसुहृत् तस्य पुत्रो वसन्तक समजायत। कालेन च कियता राजमहिषी मृगावती गर्भमाधत्त। तदा आपाण्डुमुखी सा दर्शनातृप्तमानस प्रियं रुधिरपूर्णलीला वापी निमज्जन दोहद याचितवती। [illegible] ःनरतया वास्तवशोणितमपश्यन् राजा [illegible] आर्थं पूरयन् लाक्षादिरसपूर्णां वापीं रक्तसलिलामिवाकरोत्। त[illegible]च्च स्नान्तः

लाक्षारसलिप्तां तामकस्मात् कश्चिद् गरुडवंशभवः पक्षी आमिषशङ्कया जहार। प्रियतमाञ्च तथा क्वापि नीतां पक्षिणा दृष्ट्वा विह्वलचेताः स नृपः निःसंज्ञः क्षितौ निपपात। क्षणेन च लब्धसंज्ञं तं महीपतिं प्रभावेण बुद्ध्वा मातलिः विमानेनावतीर्य तस्मै तस्याः समागमं कथयित्वा समाश्वास्य च दिवमगात्। स तु हा प्रिये। क्वासि गता, [illegible] जाता पापा [illegible] त्वमित्यादिकं बहु विलपन् शोकार्तो [illegible] [illegible]: प्रबोधितः पुनः समागमप्रत्याशया क[illegible] जीवितं दधार।

पक्षीन्द्रश्च क्षणात् तां राज्ञीं मृगावतीं नीत्वा जीवन्तीं प्रेक्ष्य उदयपर्वते तत्याज। अथ त[illegible] शोकभयोद्विग्ना आत्मानमनाथं दृष्ट्वा [illegible] ष्यत्। ततश्च कश्चिदजगरः एना[illegible] रुदतीं तां ग्रासीकर्तुमुपचक्रमे। त[illegible] कश्चिद् दिव्यः पुरुषः तां शुभोदर्कां मो[illegible] अन्तर्दधे। ततः सा वराङ्गना आत्मानं [illegible] कस्यचिद् वनगजस्य अग्रतः समुपस्थिता। स च [illegible] तामरक्षत्। चित्रमेतत् श्वापदा अपि [illegible] न जघ्नुः दैवी विचित्रा गतिः। अथ सा बाला गर्भभरालसा भर्तारं स्मरन्ती मुक्तकण्ठं रोदितुमारेभे। तदाकर्ण्य कश्चिन्मुनितनयः फलमूलाहरणार्थं समागतः समाससाद। दृष्ट्वा च तां दयार्द्रचित्तः पृष्ट्वा च यथावृत्तं राज्ञीमाश्वास्य च जमदग्ने राश्रमं [illegible]। तत्र सा

मूर्त्तमिवाश्वासं तेजसा स्थिरबालार्कमुदयाचलं कुर्वाणं जमदग्निं ददर्श। सोऽपि तां पादपतितां वियोग-दुःखाकुलां राज्ञीमाश्रितवत्सलः दिव्यदृष्ट्या समभ्यधात्। वत्से! इह ते पत्युः वंशधरः सुतो भविता भविता च ते पुनर्भर्त्तृसङ्गमः मा शोच। एवमभिहिता मुनिना साध्वी सा मृगावती तस्मिन्नेवाश्रमे प्रियसङ्गमं प्रती-क्षमाणा अतिष्ठत् प्रासोष्ट च समये सत् सङ्गति रिवाचारं श्लाघ्यं पुत्ररत्नम्। तस्मिंश्च काले एष उदयनो नाम धीमान् महायशाः सर्वविद्यापारगः सार्वभौमः राज्ञः पुत्रः भविष्यतीति अन्तरीक्षात् अशरीरिणी वागुदचरत्। सोऽपि राजबालकः क्रमेण प्रतिदिनमवर्द्धत वयस्यैरिव सद्गुणैः सार्द्धम्। शिक्षितश्च मुनिना तेन यथोचितान् सर्वानेव संस्कारान् कृत्वा सर्वासु विद्यासु धनुर्वेदेषु च। माता च स्वात् करात् राजनामाङ्कं कटकमामुच्य तस्य करे समबध्नात्।

एकदाऽसौ उदयनः मृगयार्थं भ्रमन् शबरेण केनचित् समाक्रान्तं महारण्ये सर्पमेकमपश्यत् अतीव दयार्द्र-स्तस्मिन् पन्नगे मनोरमे तं शबरं मुञ्चतामेष जल्पना-दिति। शबरोऽब्रवीत् प्रभो! दरिद्रोऽहं जीविकेयं मम इमं हि पन्नगं खेलयन् जीवामि, पूर्वं अपरस्मिन् भुजगे विपन्ने मया अटवीमिमां अन्विष्यता मन्त्रौषधिबलात् एषः भुजङ्गः लब्धः। श्रुत्वैतत् उदयनोऽति वदान्यः शबराय तस्मै तत् मातृदत्तं कटकं दत्त्वा सर्पममोचयत्।

अथ गृहीतकटके तस्मिन् लुब्धे याते भुजगः

प्रीतः पुरतः प्रणम्य प्रोवाच राजपुत्र। वसुनेमिरि
विश्रुतो वासुकेः ज्येष्ठोऽस्मि, वीणा मिमां तुभ्यं ददा
रक्षितोऽहं त्वया, तत् गृहाण एतां ताम्बूलीञ्च अम्ला
मालातिलक युक्तिभिः सह। स तत् गृहीत्वा तेन
मार्गेन उत्क्षिप्त स्तस्मिन्नेव मुनेराश्रमे तत्क्षण मेव मा
दृशि अमृत मिव वर्षन्नुपागमत्। अत्रान्तरे शवरः स
कटकं राजनामाङ्कं नगरे विक्रीणन् आपणे राजपुरु
र्धृतः नीतश्च राजकुलम्। कुतस्त्वयेदं कटकमाप्तमिति
सशोकेन सहस्रानीकेन नृपेण पृष्टश्च सर्वं वृत्तान्त मग
टीत्। ततश्च कथमिदं प्रियाकरस्थं शवरेणाधिगत
मिति चिन्तयन्तं नृपं दैवी सरस्वती समभ्यनन्दय
राजन्। शापस्ते क्षीणः संजातः उदयाद्रौ जमदग्नेराश्र
तत्र प्रिया सपुत्रा मृगावती तिष्ठतीति। अथ तस्मिन्
हनि कथञ्चिदवसिते नृपतिस्तमेव शवरमग्रे कृत्वा प्रि
तमासङ्गमोत्सुकस्तमेवोदयाद्रिं प्रति ससैन्यः संप्रतस्थे।

इति नवमस्तरङ्गः।

—०%०—

अथ दशमस्तरङ्ग।

अथ नरपति र्दूरमध्वानं गत्वा कस्मिंश्चिद्वनग
सरसीतटे वासमकल्पयत्। तत्र च शयनीयतलगत
श्रान्तः सायं सङ्गतकं नाम कथक मब्रवीत् हे हृदय
वल्लभ! कामपि हृदयविनोदिनीं कथामाख्याहि अ
प्राणवल्लभां तां मृगावतीं द्रष्टुमतिसमुत्सुकोऽस्मि कथ

मपि उत्कण्ठां विनोदयितु मिच्छामि। सङ्गतकोऽब्रवीत् देव ! किं वृथा तप्यसे आसन्न एव तव देव्याः समागमः क्षीणशापत्वात् । संयोगा विप्रयोगाश्च सर्व्वेषामेव दृश्यन्ते अत्रैकां कथां कथयामि श्रूयताम् ।

पुरासीत् मालवे देशे यज्ञसोमो नाम कश्चित्द्विजः । तस्य द्वौ सुतौ जातौ । तयोरेकः कालनेमि र्नाम द्वितीयः विगतभय इति विश्रुतोऽभवत् । कालेन स्वर्गते पितरि, उत्क्रान्तशैशवौ तौ भ्रातरौ विद्यार्जनार्थं पाटलिपुत्रकं नगरं गतौ । तत्र देवशर्म्मा नाम कश्चिदुपाध्यायः ताभ्यां यथाविधि लब्धविद्याभ्या द्वे निजे सुते मूर्त्ते विद्ये इवापरे प्रददौ ।

कदाचित् कालनेमिरपरान् प्रतिवेशिनो गृहस्थान् धनसम्पन्नान् दृष्ट्वा ईर्षया धृतव्रतः होमैः श्रियं साधयामास । साधिता च श्रीस्तुष्टा साक्षात् तमभाषत त्वं भूरि वित्तं राजानञ्च पुत्र माप्स्यसि परमन्ते तव चौरवत् मृत्यु र्भविता यस्मात् त्वया ईर्षाकलुषितात्मना अग्नौ आमिषं हुतमित्यु क्त्वा अन्तर्हितायां लक्ष्म्यां कालनेमि. क्रमात् महाधनोऽभूत् कालेन चास्य पुत्रोऽजायत । यतोऽयं श्रीवरात् संप्राप्तं तस्मात् तं श्रीदत्तनामानमकरोत् पिता । क्रमेण च श्रीदत्तः ब्राह्मणोऽपि वृद्धिं गच्छन् अस्त्रेषु बाहुयुद्धेषु च अप्रतिद्वन्द्वी अभवत् ।

अथ कालनेमे र्भ्राता विगतभयः सर्पदष्टां प्रियां दृष्ट्वा तीर्थपर्य्यटनार्थी देशान्तर मगात् ।

अत्रान्तरे वल्लभशक्ति र्नाम नृपति र्गुणज्ञः तत्रैव

श्रीदत्तं विक्रमशक्तिनाम्नः स्वपुत्रस्य सहायमकरोत्। राजपुत्रेण अभिमानिना तेन अस्य तरस्विनः शौर्य्ये दुर्य्योधनेन भीमस्येव सहवास आसीत्। ततश्च अवन्तिदेशीयौ बाहुशालि वज्रमुष्टि नामानौ द्वौ क्षत्रियौ अस्य विप्रस्य श्रीदत्तस्य मित्रत्व मगच्छताम्। बाहुयुद्धेन पराजिताः दाक्षिणात्या गुणप्रिया मन्त्रिपुत्राश्च स्वयम्बर-सौहार्द्देन तमेव श्रीदत्त मशिश्रियन्। तथा महावली व्याघ्रभटनामानौ उपेन्द्रवल. निष्ठुरक श्चेति चत्वारः वीरा तेन श्रीदत्तेन सौहार्द मकुर्वन्।

कदाचित् राजपुत्रसखः श्रीदत्तः तैः सुहृद्भिः सह वर्षासु जाह्नवीतटे विहर्त्तुं मगमत् राजभृत्या स्तं राजपुत्रं विक्रमशक्तिं नृपमकल्पयन्। श्रीदत्तमपि तदानीं सुहृदः राजान मकार्षुः। एवं कृते जातरोषेण अभिमानिना राजपुत्रेण असौ विप्रवीरो रणाय समाहूतः श्रीदत्तः तं राजपुत्रं बाहुयुद्धेन विजितवान्। अथ भृशमपमानितः सः तस्य वर्द्धमानस्य विप्रस्य वधमिच्छेत तच्चाभिप्रायं ज्ञात्वा श्रीदत्तः शङ्कितः स्वमित्रैः सह तत्समीपादपासरत्। अपसर्पंश्च अपश्यत् गङ्गास्रोतसा नीयमानां कामपि कामिनीं सागरलक्ष्मीमिव श्रियन्। ततश्च तान बाहुशालिप्रमुखान् सुहृदस्तटे स्थापयित्वा तामेव अङ्गनामुद्धर्त्तुं जलमवततार। निममज्ज च केशेष्वपि प्राप्तां दूरमम्भसि निमग्नां तां रमणीमनुसर्त्तुम्। निमज्ज्य च क्षणात् शैवं देवकुल-मपश्यत् नतु तां नारीं नवा वारिराशिम्। दृष्ट्वा च

तत् महदाश्चर्य्यं मन्यमानो नत्वा च भगवन्तं वृषध्वजं मनोहरे तस्मिन् शैवनिलये उद्याने तां रात्रिमनैषीत्। प्रातश्च देवमुमापति माराधयितु मागतां ता रमणीं मूर्त्तां श्रियमिव अद्राक्षीत् ।

अथ ईशानं पूजयित्वा सा चन्द्रवदना निजमन्दिरमगात् अनुजगाम च तां सोऽपि श्रीदत्त । गत्वा च किञ्चिद्ध्वान देवपुरमिव मन्दिरमेक ददर्श। सापि मानिनी सम्भ्रान्ता तत्रैव प्रविवेश। गत्वा च सा तन्वी अन्तपुर मध्ये किमपि असम्भाषमाणा स्त्रीसहस्रसेविता पर्य्यङ्के निषसाद। श्रीदत्तोऽपि तत्र तस्याः समीपे समुपाविशत्। अथ सहसा सा रोदितु मारेभे, निपेतुश्च स्तनयोरस्याः सन्तता वाष्पविन्दवः। करुणार्द्र चेताश्च श्रीदत्तस्तामवादीत् सुन्दरि! का त्वं किमर्थं वा रोदिषि, वद यद्यहं ते दुःखं निवारयितुं शक्तः स्यामिति। ततः सा कथमपि वाष्पं निगृह्याब्रवीत् साधो! वयं दैत्यपतेः वलेः पौत्र्यः दशशतं अहञ्च सर्वासां ज्येष्ठा विद्युत्प्रभा नाम। पितामहोऽस्माकं विष्णुना दीर्घबन्धनं नीतः पिता च वाहुयुद्धेन निहतः। हत्वा च पितरं तेन शौरिणा वयं निर्वासिता सर्वाएव पुरात्। तत्र च प्रवेशरोधार्थं एकः सिंहः स्थापितः। तेन च सिंहेन तत् अस्माकं स्थानमवरुद्धं हृदयञ्चास्माकं दुःखेन। कुवेरशापात् कश्चिद् यक्षः स सिंहः सञ्जातः। कथितञ्च पुरा तस्य शापान्तः मानवाभिभवो विष्णुना पुरप्रवेशोपायार्थम्।

तस्मात् सोऽस्माकं प्रभुः केशरी त्वया जीयतां तदर्थञ्च
मया भवानिहानीतः, तस्मात् पराजितात् मृगाङ्काभिध
खड्गमवाप्स्यसि, तत् प्रभावेण च पृथिवीं जित्वा राज
भविष्यसीति। तदाकर्ण्य कथञ्चित् तं दिवसमतीत्य
अपरेद्युस्ताः कन्यका अग्रेकृत्य श्रीदत्तः तत्पुरमभिययौ
जिगाय च तमुद्धतं सिंहं बाहुयुद्धेन। सोऽपि शापवि
मुक्तः स्वं वपुरवाप्य तस्मै स्वं खड्गं दत्त्वा शापान्तकार
तत्क्षणादेव अन्तर्हितः। अथासौ श्रीदत्तस्ताभि र्दैत्य
कन्याभिः परिवृत स्तत् पुरोत्तम मविशत्। दैत्यसुत
सा च तस्मै विषघ्नं अङ्गुलीयं ददौ। स च तत्र स्थित
स्तस्यां कन्यायां भृशं साभिलाषोऽभूत्। तद् दृष्ट्वा
सापि कन्यका युक्त्या जगाद एनं वीर! अत्र वाप्य
स्नाहि, एतच्च ग्राहभयापहं खड्गमादाय निमज्ज। तथेति
स श्रीदत्तः समुत्सुकः तस्यां वाप्यां मज्जन्नेव यस्मात्
जाह्नवीतटात् अवातरत् तत्रैव समुत्तस्थौ। अथ पाता
लादुत्थितः स खड्गाङ्गुलीकवान् विस्मितः विषण्णश्चासीत्
तथाविवञ्चितमात्मानं अपश्यत्।

अथ तान् सुहृदोऽन्विच्छन् स्वगृहाभिमुखं अगच्छत्
अपश्यच्च पथि निष्ठुराख्यं सुहृदम्। स चोपेत्य प्रणम
एकान्ते तं नीत्वा स्वजनवार्त्तां पृष्टः अब्रवीत् सखे
त्वां गङ्गान्तर्निमग्नं वयं बहून् दिवसान् अन्विष्य शोक
निर्भराः स्वानि शिरांसि छेत्तुं समुद्यता अभूम। तद
नैवं साहसं कुरुत पुत्रकाः जीवन् वः सखा समेष्यति
इत्यन्तरीक्षगा वाणी अस्मान् तस्मादुद्यमात् न्यवारयत्

ततश्च भवत्पितुः सकाशं गच्छतामस्माकं पार्श्वमेव कश्चित् सत्वरमेत्याब्रवीत् भद्राः ! साम्प्रतं युष्माभिर्नगरेऽत्र न प्रवेष्टव्यं यतः वल्लभशक्तिर्नरपतिः पञ्चत्वं गतः । मन्त्रिभिश्च सम्भूय तस्य राज्ये विक्रमशक्तिं तत्पुत्रमभिषिषिचुः । प्राप्तराज्यः सः परेद्युरेव कालनेमि गृहमगात् । अपृच्छच्च तत्र श्रीदत्तः क्व ते पुत्र इति । कालनेमिश्चावदत् नाहं जानामि क्व गत इति । अथानेन प्रच्छादितः स्वसुत इति मत्वा तेन राज्ञा कालनेमि श्चौर इति निर्भर्त्स्य शूलं दत्त्वा निषूदितः । तत् दृष्ट्वा तस्य भार्य्याया हृदयमस्फुटत् शोकनिमग्नायाः किं हि पापात्मनामसाध्यं ? अथ तेन विक्रमशक्तिना श्रीदत्त स्तद्वयस्याश्च हन्तुमन्विष्यते तस्माद् यूयमितः शीघ्रं गच्छतेति । इत्यभिहिता स्तेन पुंसा शोकार्त्तास्ते बाहुशालि प्रमुखाः पञ्च सङ्गम्यात्र उज्जयिनीं ययुः । तैश्च गच्छद्भिरिह त्वदर्थं अहं प्रच्छन्नं स्थापितः । तदेहि तावत् सुहृदां सविधे गच्छाव इति ।

इति निष्ठुरकात् श्रुत्वा सः श्रीदत्तः पितरौ अनुशोच्य प्रतिकारेच्छयामित्र खड्गे दृशं मुहुर्निदधे । कालं प्रतीक्षमाणश्च तेन सख्या निष्ठुरकेण अनुगम्यमान स्तान् सुहृदः प्राप्तुं उज्जयिनीमेव पुरीं प्रतस्थे ।

गच्छंश्च सख्युस्तस्य गङ्गाम्बुनिमज्जनावधि वृत्तान्त वर्णयन् कामपि क्रोशन्तीं नारीं पथि ददर्श चकार च दयया तां अवलाहं भ्रष्टमार्गा मालवं प्रति प्रस्थितेति व्याहरन्तीं सहगामिनीम् । एकदा तया च निष्ठुरकेण समन्वित एकस्मिन् शून्ये नगरे वासमकल्पयत् । ददर्श

च तस्यामेव निशायां मुक्तनिद्रः तामेव स्त्रियं निष्ठुरकं हत्वा हर्षात् तन्मांसमश्नतीम्। दृष्ट्वैव सः श्रीदत्तः तं मृगाङ्कं खड्गमाकृष्य उदतिष्ठत् सापि नारी घोरं राक्षसी-रूपमग्रहीत्। अथ सा तेन निहन्तुं केशेषु गृहीतैव तत्क्षणं दिव्यरूपं गृह्णती तमुवाच महाभाग! मा मां जहि मुञ्च, नैवास्मि राक्षसी, कौशिकात् महर्षेर्ममायं शापो येनाभूत् तदाकर्णय ताम्। पुरा घोरे तपसि वर्त्तमानं कौशिकं दृष्ट्वा स्वपदाहारशङ्की धनपतिः मां तस्य तपोभङ्गार्थं प्रजिघाय, अहन्तु कान्तेन रूपेण तं प्रलोभयितुं मक्षमा भयप्रदर्शनार्थं भैरवं वपुरकार्षम्। तद्दृष्ट्वासौ तपोधनः सदृशमेव शापं मय्यधात् पापे! मानुषान् भक्षयन्ती निशाचरी भव [illegible] स त्वत्तः केशग्रहमेव शापान्तं व्याधात्। इत्यहं लोमगमुरं राक्षसी-भाव गता, [illegible] नगरमेतत् अद्य त्वया मे शापान्तः कृतः, तद् गृहाण मत्तो वरम्। तस्यास्तद्वचन-माकर्ण्य श्रीदत्तः सहर्षोऽब्रवीत् अम्ब! अलमन्येन वरेण एष मम सखा जीवत्विति। तथास्त्विति वरं दत्त्वा सा तिरोदधे, स च निष्ठुरकः अक्षतशरीर एव जीवन्नुत्तस्थौ। ततश्च प्रातः सविस्मयः प्रहृष्टश्च स तेन सख्या सह प्रतस्थे प्राप च क्रमात् उज्जयिनीम्। तत्र मार्गोन्मुखान् सुहृदः नीलकण्ठानिव तोयदः दर्शनेन समभावयामास। कथितनिजवृत्तान्तश्च तं बाहुशाली स्वगृहमनैषीत्। तत्रोपचर्यमाणो बाहुशालिनः पितृभ्यां स्वगृहइव सुहृद्भिः श्चिरमध्युवास।

कदाचित् वसन्तोत्सवे सखिभिः सह श्रीदत्तः उपवने यात्रां द्रष्टुं जगाम। ददर्श च तत्र कन्यकां श्रीबिम्बकेः नृपस्य रूपिणीं मधुश्रियमिव रूपोज्ज्वलामागताम्। सा तु मृगाङ्कवती नाम तत्क्षणमस्य हृदयमविशत्स्मरमार्गेण विकासदीर्घया दृष्ट्या। तस्या अपि स्निग्धा श्रेयःशंसिनी दृष्टिः स्वं प्रतिन्यस्ता दूतीव मनोगतमवादीत्। क्षणेन च वृक्षान्तरालगतां तामपश्यन् श्रीदत्तः शून्यं खिन्नहृदय सर्वतः [illegible] समभवत। बाहुशाली तु नितान्तचतुरस्तस्य तादृशं भावमालोक्याब्रवीत् सखे! विदितं मे तव हृदय मा चापलं कृथाः तदेहि यत्र राजसुता गता तत्रैव गच्छाव इति। स च तथेति स्वीकृत्य तेनैव सह तस्याः सन्निकर्षं अगात्। तदानीञ्च हा! कष्टं किमिदमापतितं दष्टा राजकन्या भुजगेन इति तत्रत्यानामाक्रन्दः समभवत् श्रीदत्तहृदयं दहन्। क्षणे च तस्मिन् बाहुशालिना गत्वा अस्ति मम सुहृदः विषघ्नमङ्गुलीयं विद्या चेति कञ्चुकी अभिहितः। स च तत्क्षणं कञ्चुकी समभ्येत्य चरणनतः श्रीदत्तं सानुनयं राजदुहितुः सकाशमनयत्। सोऽपि तस्याः अङ्गुल्यां अङ्गुलीयकं निधाय विद्यां जजाप, तेन च सा प्रत्युज्जीवनमवाप। ततश्च तत्र सर्वस्मिन् जने हर्षात् श्रीदत्तं प्रशंसत्यपरे राजा [illegible] तत्क्षणमाययौ। श्रीदत्तः [illegible] सार्धं अगृहीताङ्गुलीयक एव बाहुशालिनो भवनं प्रत्याजगाम। तत्र कृतिना सुवर्णादिकं यत् पारितोषिकं राज्ञा प्रेषितं

तत् सर्वं बाहुशालिनः पित्रे समर्पयत्। परं तां कान्तां चिन्तयन् तथा पर्य्यतप्यत यथास्य सर्वएव सुहृद किंकर्त्तव्यविमूढ़ाः व्याकुलात्मान. समभवन्। ततो भावनिका नाम तस्या राजपुत्राः प्रिया सखी तदङ्गुरीयकसमर्पणव्याजेन श्रीदत्तसकाशमाययौ उवाच च सुभग। साम्प्रतं सख्या मम एष निश्चयः सजातः यत् त्वं वा प्राणप्रदः पति रथवा मृत्युरिति। इत्युक्ते तया श्रीदत्तः सर्वे च वयस्याः सम्भूय सहसा मन्त्रयामासुः। वयं कौशलेन निभृतं राजपुत्रीमिमां हृत्वा इतो वासार्थं मथुरां गच्छाम इति। एवं सम्मन्त्रित कार्य्ये सा भावनिका गृहं ययौ। अथान्येद्युः बाहुशाली वयस्यत्रयान्वितः वाणिज्यव्यपदेशेन मथुरामगमत्। गच्छंश्च स पथि प्रतिपद राजपुत्रा अभिसारार्थं गूढ़ाणि त्वरावन्तिच वाहनानि स्थापयामास। श्रीदत्तश्च सायं राजपुत्रा वासे काञ्चित् सदुहितरं स्त्रियं मधु पायवित्वा अस्थापयत्। ततश्च दीपोद्देशेन वासवेश्मनि अग्निं दत्त्वा प्रच्छन्नं भावनिकया राजसुता वहिर्निन्ये। ताञ्च वहिरागतां सम्प्राप्य श्रीदत्तः प्राक्प्रस्थितस्य बाहुशालिनः पदवीं तयैव भावनिकया मित्रद्वयेन च सह प्राहिणोत्। कुमारीगृहे सा मत्ता स्त्री सुतया सह दग्धा। सर्व एव लोक स्तामेव राजदुहितर सखीसमेतां दग्धां मन्यमानः समन्तात् कोलाहलं चकार। श्रीदत्तस्तु प्रातस्तत्र पूर्ववत् जनै र्दृष्टः रात्रौ द्वितीयस्यां गृहीतमृगाङ्कः पूर्वप्रस्थितां प्रियां प्रति प्रतस्थे तथा च रात्रौ दूरमध्वानमतिक्रम्य प्रातः प्रहरे जाते बिन्ध्याटवी माससाद। ततादावाग्नि-

भित्तानि पश्चात् तान् सुहृदः पथि प्रहाराभिभूतान् भाव-निकासहितान सर्वान् दृष्ट्वा नितरां व्यथितमनाः किमिद-मिति अपृच्छन् । ते चोचुः सखे ! मुषिताः स्मः बहुभिर्नि-पत्य अश्वारोहिभिः सैनिकैरिदानीमेव । अस्मासु एवमव-स्थितेषु एकेन अश्वारोहेण राजपुत्री अश्वमधिरोप्य नीता यावत् दूरं न नीयते तावदनया दिशा गच्छ । मास्माक-मन्तिके स्थाः सर्वथा सा एव रक्षणीयेति । तैरेवमभिहितः सुहृद्भिः स श्रीदत्तः बहु विचारयन् तान् सुहृदः समा-श्वास्य जवेन राजतनयामेव समनुससार । सुदूरं गत्वा च तामश्वारोहसेनामाससाद ददर्श च तेषु क्षत्रियमेकं युवानं तेन च उपरि तुरङ्गमस्य गृहीताञ्च तां राजतनयाम् । दृष्ट्वैव स तस्य क्षत्रिययुवकस्य अन्तिकं गत्वा सान्त्वेन च तत् राजपुत्रीविमुक्तिमभ्यर्थ्य अमुञ्चन्तमेनं अश्वादाक्षिप्य तथा दृषदि अचूर्णयत् यथा स सद्यः पञ्चत्वमगमत्, एवं तं निहत्य तमेवाश्वमारुह्य तान् सर्वान् प्रधावितान् क्रुद्धान् अश्वारोहान् बहून् तेनैव मृगाङ्केण निजघान । हत-शेषाश्च सैनिकाः तादृशं तस्य अमानुषं शौर्य्यमवलोक्य भीताः प्रदुद्रुवुः । ततश्च राजपुत्र्या तया मृगाङ्कवत्या सह तुरगारूढस्तानेव सखीन् प्रति प्रतस्थे । स्तोकं गत्वा च सोऽश्वः संग्रामे प्रहृतः सहसा पपात पञ्चत्वमवाप च । अवतीर्णा च तत्कालं सा राजपुत्री त्रासादायासाच्चैव तृषार्त्ता समभवत् । ताञ्च तत्र स्थापयित्वा इतस्ततो जलमन्विच्छतः सुदूरं गत्वापि जलमप्राप्तवतस्तस्य सविता-स्तमुपागमत् । ततः स कथमपि प्राप्तपानीयः तमिस्रा

च्छन्नतया मार्गमपश्यन्, इतस्ततो भ्रमन् चक्रवाकवत् उत्कूजन् तां निशामनैषीत् वन एव। प्रातश्च पतितेन अश्रुणा लक्षितं तत्स्थानमासाद्य तत्र क्वचिदपि राजपुत्रीं नासादितवान्। ततः स मोहात् भुवि खड्गं मृगाङ्कं सन्न्यस्य समन्तात् तां राजपुत्रीमन्वेष्टुं वृक्षाग्रमारुरोह।

अत्रान्तरे कश्चित् शबराधिपस्तेनैव मार्गेण तत्रायातो जग्राह च दृष्ट्वैव वृक्षमूलस्थितं मृगाङ्कम्। तं दृष्ट्वैव श्रीदत्तः वृक्षाग्रादवतीर्य अतिमात्रं व्यथितमनाः प्रियाप्रवृत्तिं तमपृच्छत्। स चाब्रवीत् इतस्त्वं मत्पल्लीं व्रज, जानाम्यहं सा तव प्रिया तत्र गता, अहं तत्रैव यास्यामि, तव क्षेममसिं दास्यामि, इत्युक्त्वा श्रीदत्तस्तेन शबरेण प्रेषितः तदीयैश्च पुरुषैः समन्वितः तामेव पल्लीं ययौ। तैश्च पुरुषैः श्रमं तावत् विमुञ्चेति अभिहितस्तां पल्लीं गत क्षणात् श्रान्ततया निद्रामभजत् अपश्यच्च प्रबुद्धः द्वौ पादौ निगडसंयतौ। ततश्च दैवगतिं विचिन्तयन् ताञ्च प्रियां शोचन् कथमपि तत्रातिष्ठत्।

अथ काचित् मोचनिकाभिधा चेटी तमुद्दिश्यागत्य तमब्रवीत् महाभाग। आगतोऽसि कथमत्र मृत्यवे कार्य्यार्थी स खलु शबरः क्वापि गतः, आगत्यैव त्वां चण्डिकायाः सन्निधौ बलिमुपहरिष्यति, तदर्थञ्च विन्ध्याटव्याः कौतुकेन लङ्घितानीत, बन्धनञ्च गमितः। यस्मात् भगवत्या उपहारार्थं त्वं कल्पित तस्मादेव सदा वसनैरन्नैश्च उपचर्य्यते। एक एव मोक्षोपायोऽस्ति, यदि इच्छसि, अस्त्यस्य सुन्दरी नाम कन्यका। सा च त्वां प्रति अत्यर्थं मदनातुरा जाता,

तस्मात् तां मे वयस्यां भज, ततस्ते क्षेमं भवितेति। तथास्त्विति उक्त्वा स श्रीदत्तः गान्धर्वेण विधिना तां सुन्दरीं रहसि प्रणयिनीमकरोत्। सा च प्रतिरात्रं तस्य बन्धनानि मोचयित्वा यथासुखं विहरति स्म, अचिराच्च तेन सगर्भा समजायत। तत्सर्वं तन्माता मोचनिकामुखादुपश्रुत्य जामातृस्नेहपरवशा स्वैरमागत्य श्रीदत्तमब्रवीत्, वत्स। श्रीचण्डनामा अस्याः सुन्दर्याः पिता त्वां न क्षमेत, तत् शीघ्रमितो गच्छ, सुन्दरी तु मम न विस्मर्त्तव्या इति एवमभिधाय संमोचितः श्वश्र्वा खड्गं स्वं श्रीचण्डहस्तगतं सुन्दर्यै समाख्याय त्वरितं प्रतस्थे विवेश च पुनश्चिन्ताकुलः चिन्तयंस्तामेव विन्ध्याटवीं मृगाङ्कवत्याः पदवीं जिज्ञासितुम्। तदा शुभं निमित्तं लक्षयित्वा यत्राश्वो मृतः सा च हारिता प्रेयसी तमुद्देशमाययौ। तत्र चागत्य आरात् लुब्धकमेकं समागतं दृष्ट्वैव पप्रच्छ तं प्रियायाः प्रवृत्तिम्। किं श्रीदत्तस्त्वमिति तेन पृष्टश्च स एव मन्दभाग्योऽहमिति निश्वसन् तमुवाच। लुब्धकोऽवादीत् शृणु सखे। यत् ब्रवीमि। दृष्टा मया ते भार्या क्रन्दन्ती त्वामितस्ततः। दृष्ट्वा चाहं तां यथावृत्तं पृष्ट्वा समाश्वास्य च कृपाकुलः इतो निजां पल्लीमस्मात् गहनादनयम्। तत्र तरुणान् पुलिन्दान् अवलोक्य भयातुरा दीना सा मया मथुरानिकटं नागस्थलाख्यं ग्रामं नीत्वा तत्र कस्यचित् स्थविरस्य विश्वदत्तनाम्नः द्विजन्मनः आवासे सगौरवं न्यासीकृत्य स्थापिता। तस्या मुखाच्च त्वन्नाम श्रुत्वा त्वामन्वेष्टुमिहागतः, तस्मात् गच्छ शीघ्रं नागस्थलं प्रति। इत्युक्तो लुब्धकेन श्रीदत्तस्त-

पथात् नागस्थलमुद्दिश्य प्रतस्थे । अपरेद्युश्च सायं तं नागस्थलं प्राप्य विश्वदत्तस्य भवनं प्रविश्य तं ययाचे देहि मे भार्य्यां गुप्तस्थापितामिति । विश्वदत्तोऽवादीत् भद्र मथुरायां मम सुहृत् गुणवत्तर कश्चित् ब्राह्मणोऽस्ति स हि शूरसेनस्य राज्ञः उपाध्यायः मन्त्री च । तस्य हस्ते तव गृहिणी मया स्थापिता अयं हि ग्रामस्तस्याः रक्षायां न क्षम इति तत् प्रातस्तत्र त्वया गन्तव्यं अद्येह विश्रम्यताम् इत्युक्तः श्रीदत्तः तस्यैव गृहे कथमपि तां निशामनयत् प्रस्थितश्च प्रातरपरेऽहनि मथुरामागमत् ।

तत्र च दीर्घाध्वपरिश्रान्तः नगराद् बहिः निर्म्मले वापीजले कृतस्नानस्तस्मादेव अम्भसः चोरितं अन्तर्बद्धहारं वस्त्रमेकं सहसा प्रापत् । अथ गृहीततद्वसनः तस्मिंश्च हारमलक्षयन् प्रियां दिदृक्षुरौत्सुक्यात् मथुरां नगरीं प्राविशत् । प्रविशन्नेव नगररक्षिभिः तत् वस्त्रं सहारं प्रत्यभिज्ञाय चौर इति बलादवरुद्धः नीतश्च नगराधिपसकाशम् । स चाविदितं तं राज्ञे न्यवेदयत् आदिशच्च राजा तस्य वधम् ।

अथ सा मृगाङ्कवती दूरात् प्रहतडिण्डिमं वध्यभूमिं नीयमानं तं प्रत्यभिज्ञाय यस्य गृहे स्थिता तमेव मन्त्रिमुख्यं ममायं पतिर्नीयते वधायेति ससम्भ्रममब्रवीत् । मन्त्री च घातकान् निवार्य्य राज्ञे सर्वं वृत्तान्तं विज्ञाप्य श्रीदत्तं मोचयित्वा वधात् स्वं गृहमानाययत् । यो मां वधात् अमोचयत् स खलु मम पितृव्य विगतभयः पुरा देशान्तरं पर्य्यटन् क्रमेण मथुरामेत्य राजमन्त्रित्वमाससादेति ज्ञात्वा

प्रत्यभिज्ञाय श्रीदत्तः तस्य पितृसोदरस्य पादयोः पपात। सोऽपि तं भ्रातुष्पुत्रं प्रत्यभिज्ञाय सविस्मयः प्रेमनिर्भरः कण्ठे जग्राह पप्रच्छ च सर्वं गृहवृत्तान्तम्। ततः श्रीदत्त पितृवधादारभ्य आत्मनो निखिलं वृत्तान्तमकथयत्। सोऽपि श्रुत्वा सर्वं वृत्तान्तं सुद्धा चाश्रु विजने भ्रातुष्पुत्रमब्रवीत् पुत्र। धैर्य्यमाश्रय ममैका यक्षिणी सिद्धा, सा पञ्च अश्वसहस्राणि सप्त सुवर्णकोटीश्च मह्यमदात्, अहमपुत्रः, तत्सर्वं तवैव धनम्। इत्युक्त्वासौ पितृव्यः श्रीदत्ताय तां प्रियां मृगाङ्कवतीमदात्। श्रीदत्तोऽपि गृहीतधनसमग्रस्तत्रैव तां यथाविधि परिणीय कान्तया तया सङ्गतस्तस्थौ। इत्थं प्रागस्तोदयस्यापि तस्य शशिनः कलङ्क इव बाहुशालिप्रभृतिचिन्ता मालिन्यदायिनी मनसः समजायत।

एकदा स पितृव्यः रहसि श्रीदत्तमभ्यधात् पुत्र! अस्य शूरसेनस्य राज्ञः कन्यकैकास्ति, मया तु तदाज्ञया सा अवन्तिदेशे दातुं नेया, परन्तु मया मनसि कृतं यत् तद्‌ब्याजेन तां हृत्वा तुभ्यं ददामि, ततश्च तदनुयायिनि बले मामके च मार्गे यत्ते त्वयाभिदिष्टं राज्यं, तदचिरात् प्राप्स्यसीति। एवं निश्चित्य श्रीदत्तः पितृव्यसहितः सपरिग्रहः सैन्यैर्बहुभिः परिवृतश्च तां कन्यामादाय प्रतस्थे। ततश्च विन्ध्याटवीप्राप्तमात्रमेव तं अतिमहती अतर्कितोपस्थिता दस्युसेना शरवर्षैः रुरोध। निन्युश्च दस्यवः प्रहारमूर्च्छितं भग्नसैन्यं श्रीदत्तं गृहीतसकलधनं स्वपल्लीम्। तत्र च ते तं तदवस्थमेव भीषणं चण्डिकालयं प्रावेशयन्। प्रविष्टमात्रञ्च तं सा पल्लीपतिपुत्री सुन्दरी उत्सङ्गितबाल-

पुत्रा देवीदर्शनार्थिनी आगता प्रत्यभिज्ञाय श्रुत्वा तद्वृ-
त्तं नन्दयत्। श्रीदत्तश्च चिरात् सुन्दर्याः सपुत्राया दर्शनेन सानन्दः तया साकं तन्मन्दिरं प्राविशत् प्रापच्च सुन्दर्याः पित्रा श्रीचण्डेन प्राक् स्वर्गतेन अपुत्रेण सुन्दर्यै दत्तं तत् पल्लीराज्यम्। लेभे च तं चौरसमाक्रान्तं र जित्वा पि-
च्छेद मृगाङ्कवतीं ताञ्च कन्यकां तञ्च मृगाङ्कं नाम खड्गम्। अथ श्रीदत्तस्तामेव तां शूरसेनसुतां परिणीय महाराजोऽभवत्। प्राप्तराज्यश्च श्वशुरयोस्तस्य बिम्बकेस्तस्य च शूरसेनस्य सकाशे दूतं प्राहिणोत्। तौ दुहितृवत्सलौ प्रमोदनिर्भरौ सेनासमुदयेनान्वितौ तं श्रीदत्तमुपाजग्मतुः। बाहुशालिप्रमुखाश्च ते सुहृदः प्राप्तसन्देशाः प्रमोदनिर्भरमानसाः सर्व एव समाजग्मुः। अथ स श्वशुराभ्यां समन्वितः तं पितृघातिनं विक्रमशक्तिं हत्वा कृतवैरप्रतिक्रियः शान्तिं लेभे ननन्द च ससागरां धरां प्राप्य कान्ताभिरुपचर्य्यमाणः सुखेन कालं नयन्।

हे नरपते। अव्यग्रमनसो धीरा इत्थं चिरवियोगव्यसनार्णवं तरन्ति प्राप्नुवन्ति च मङ्गलम्। इत्थं सङ्गतकात् तां कथां श्रुत्वा सहस्रानीकः पथि प्रियावियोगकातरः निशामनैषीत्। अथ प्रभाते मनोरथारूढः पुरस्तात् प्रेरितमनाः स्वां प्रियां प्रति प्रस्थितः कतिपयैरहोभिर्जमदग्नेराश्रममगमत् अपश्यच्च तत्र शान्तं तपोनिधिं जमदग्निम्। अथ कृतप्रणामाय तस्मै स मुनिः तां कान्तां सपुत्रां समर्पयामास। शापावसाने च तयोर्दम्पत्योरन्योन्यदर्शनं आनन्दवाष्पपूर्णायाः

हृष्टः ववर्षेवाश्रुतम् । पुनश्च [illegible] तत्पूर्वदर्शनं समालिङ्ग्य आनन्दजडः क्षणं [illegible] मुमोच । ततस्तदीयं धनं तस्मादन्धात् [illegible] रत्नमालाहाय आलयं [illegible] बुद्धाभिर्न्नैवैरपि अनुगम्यमानः [illegible] दास्तदा स्वां पुरीं प्रतस्थे । गच्छन्नपि प्रियाया विरहवृत्तानि शृण्वन् आत्मनश्च वर्णयन् [illegible] कौशाम्बीमाससाद । आगत्य च [illegible] पौरलोचनैः पीयमानः सह पत्नीपुत्राभ्यां राजप्रासादं प्राविशत् । अथ गच्छति काले राजा पुत्रमुखैः [illegible] इव तं उदयनं यौवराज्ये समभ्यषिञ्चत् [illegible] मन्त्रिपुत्रान् वसन्तक [illegible] यौगन्धरायण [illegible] । तदा च देवी [illegible] वाग्युक्त [illegible] अखिलवर्षं समग्रां मेदिनीं सुप्रभाकरां इति पुष्पवृष्टिश्चान्तरीक्षात् न्यपतत् । ततः पुत्र [illegible] स राजा तया मृगाङ्कवत्या सह [illegible] जरां समाससाद । [illegible] पुनरुदयनं [illegible] प्रियतमासमादाय महाप्रस्थानाय [illegible] क्षितिपतिः ।

इति दशमः स्तबकः ।

अथ एकादशः स्तबकः ।

ततः स उदयनः [illegible] तस्यां स्थित्वा प्रजाः [illegible] ।

क्रमेण च स यौगन्धरायणप्रमुखेषु मन्त्रिषु राज्यधुरं समर्प्य सुखेष्वेव एकान्ततत्परः सदा मृगयां निर्भरं अवादयञ्च तां वासुकिदत्तां घोषवतीं वीणाम्। तस्याश्च वीणायाः कलनिक्वणेन मोहमन्त्रेणेव वशीकृतान् वन्यान् मत्तद्विपान् सयत्य गृहमानयत्। वरनारी मुखाम्बुज प्रति मालङ्कृता सुरा न वत्सेश्वरं भृशमनन्दयत्। कुलेन रूपेण च मे अनुरूपा कन्या क्व केवल वासवदत्ताभिधा एका कन्या या कामनीया अस्ति कथं सा प्राप्येत इति चिन्तैव तमेकान्तमव्यथयत्। उज्जयिनीपतिश्चण्डमहासेनो नाम नृपतिरपि अचिन्तयत् मम दुहितुर्वासवदत्तायास्तुल्यो भर्त्ता नैव भुवि विद्यते, केवलमेकः उदयनोऽस्ति स तु मद्विपक्षः, तत् कथं स मे जामाता वश्यश्च भवेत्, एकएवात्र उपायोऽस्ति यदसौ मृगयाविहारी एकाकी द्विरदान् बध्नन् विचरति, अनेन छिद्रेण युक्त्या च तम वष्टभ्य गृहमानयामि, आनीतञ्च कौशलेन सुतया सह गान्धर्वविधिना सङ्गतं करोमि, एवं कृते अवश्यमेव अस्यां मे दुहितरि तस्य स्नेहः सम्भविष्यति, जामाता च क्रमेण मम वश्यः, नास्त्यन्योपायः येन मे मनोरथः संसिद्ध्येत्।

इति सचिन्त्य स नरपतिश्चण्डिकागृहं गत्वा तामभ्यर्च्य तुष्टाव प्रार्थयामास च मनोरथसंसिद्धये। शुश्राव च अकस्मात् तत्रोत्थितां वाणीं राजन्। अचिरात् ते मनोरथः संसेत्स्यतीति। अथासौ देवीवरेण सन्तुष्टः बुद्धदत्ताख्येन मन्त्रिणा तमेवार्थसमन्त्रयत् मन्त्रिणोक्तं मानोन्नते वीतलोभे रक्ताभृत्ये महावलेऽपि शत्रौ साम

प्रयोज्यं किं हि नाम साम्ना न सिध्यति ? इति मन्त्रि वचनात् स नृपः दूतमेकमादिशत् गच्छ त्वं कौशाम्बीं ब्रूहि च मद्वचनात् वत्सराजमिदं वचः, मत्पुत्री तव गान्धर्वशिष्या भवितुमिच्छति, यदि तेऽस्मासु स्नेहःस्यात् तदेत्य इह तां शिक्षय। इत्युक्त्वा प्रेषितः स दूत कौशाम्बीमभ्येत्य वत्सराजाय तं सन्देशं न्यवेदयत्। वत्सराजोऽपि दूतमुखात् तदनुचितं वचः समाकर्ण्य रहसि यौगन्धरायणाय मन्त्रिणे समकथयत् तेन चण्डमहासेनन्टपेण मयि किमेतत् सन्दिष्टं सदर्पम् ? कोऽभिप्रायस्तस्य दुरात्मन एवं सन्दिशतः ? इत्युक्तः स महामन्त्री स्वामिहिते रतः यौगन्धरायणः समब्रवीत् राजन्! भुवि लतेव ते या व्यसनिताख्यातिः संरूढ़ा, इदं तस्याः कटुकं फलं सहि त्वां व्यसनिनं मत्वा कन्यारत्नेन लोभयन् बद्धा स्वीकर्त्तुमिच्छति, तत् मुञ्च व्यसनानि, सुखेन व्यसनासक्ता नृपा परैर्निगृह्यन्ते खातेष्विव वनद्विपाः। इत्युक्तः सः वत्सराज स्तं चण्डमहासेन प्रति प्रतिदूतं व्यसर्जयत् समादिशच्च यदि त्वत्पुत्र्या मम शिष्यतायां वाञ्छा स्यात् तदिहैवैषा प्रेष्यतामिति। पुनश्चाब्रवीत् सचिवान् अथ गच्छामि चण्डमहासेन मिह बद्धा समानयामि। तदाकर्ण्य प्रधानतमः सचिवो यौगन्धरायणः प्रोवाच राजन्! नचैतत् शक्यते युज्यते च प्रभो! सहि प्रभाववान् नरपतिः, तव अस्वीकार्य्यश्च, शृणु तावत् तद्वृत्तम्।

अस्ति उज्जयिनी नाम महानगरी भूषणमिव क्षितेः

हसन्तीव सुधाधवलैः प्रासादैरमरावतीं यस्यां म...
नाख्यः शिथिलितकैलासवाससुखः सदा शङ्करो निवस...
तस्याञ्च महेन्द्रवर्मा नाम राजाधिराजः ...
तस्य जयसेनो नाम्ना सदृशः सुत समजायत । तस्य
जयसेनस्य पुत्रः महासेनाख्यः अप्रतिमभुजबलः राजकुञ्जर
समजनि । स खलु महासेनः स्वराज्यं पालयन् व्यचिन्तयत्
मे खड्गोऽस्ति सुसदृशः न च मे कुलरूपानुरूपा भार्येति
एवं सञ्चिन्त्य स चण्डीगृहमगमत् अतिष्ठत् निराहारः
स्तामाराधयन् सुचिरम् । यदा च तथाविधया आराधनया
काङ्क्षितं सुलभं नापश्यत् तदा स्वगात्रमांसानि उत्कृत्य
होममारब्धवान् । ततः प्रसन्ना सा चण्डिका साक्षात्
तमभ्यधात् वत्स । प्रसन्नास्मि ते साहसेन, गृहाणेमं खड्गो
त्तमं मदीयम् । अस्य प्रभावात् त्वं शत्रूणामजेयो भवि
ष्यसि, अङ्गारकासुरसुताञ्च अङ्गारवतीं नाम त्रैलोक्य-
सुन्दरीं कन्यां शीघ्रमवाप्स्यसि, यस्मात् ... ...
... मनोपहाय, तस्मात्त्वं चण्डमहासेन ...
गमिष्यसि । इत्युक्त्वा सा देवी तस्मै खड्गं दत्त्वा तिरोऽभ
वत् । तत्र तस्य स खड्गः तथा नडागिरिरिति द्वयम् ... मनोर-
थसिद्ध्यै एव द्वे रत्ने द्विपस्यति: ... शक्राभिव विश्रुते ।
तयोश्च प्रसादात् सर्वत्र सुखी स नरपतिः कदाचित्
मृगयार्थं महाटवीमगच्छत् ददर्श च तत्र अतिदीर्घकाय
घोरमेकं वराहं दिवा एकान्ते स्थितं नैशं तमोराशिमिव ।
स वराहस्तीक्ष्णैस्तस्य शरैराहतः स्यन्दनमाहत्य वाणैः
बिलमेकमाविशत् । राजापि धनुर्द्वितीयः क्रुधा तदनु

सरन् तत्र प्राविशत् । कियद्दूरं प्रविश्य च तत्र रम्यमेकं पुरं पश्यन् सविस्मयात्तदन्तर्वापीतटे निषसाद । ददर्श च तत्रस्थः कामपि कन्यकां शतनारीपरिवृतां सञ्चरन्तीं स्मरस्य विजयवैजयन्तीमिव । सापि प्रेमरसासारवर्षिणा चक्षुषा राजानं मुहुराप्लवन्ती शनैस्तमवादीत् कस्त्वं सुभग ! कथञ्च इह प्रविष्टोऽसि साम्प्रतमिति । इत्युक्तेन राज्ञा यथावृत्तमभिहिता सा कन्यका नेत्रयुगलात् सरागामश्रुसन्ततिं हृदयाच्च धीरतां सममुञ्चत् ।

का त्वं कस्यापि कल्याणि ! किमर्थं रोदिषि इत्येवं तेन पृष्टा सा प्रत्यवदत् महाभाग ! योऽयं दैत्यः वराहरूपी अत्र प्रविष्टः, असौ अङ्गारकाख्यः, अहमेतस्य कन्या अङ्गारवती नाम. अयञ्चासुरः पिता मे वज्रसारमय इवास्य मम सख्यः राजपुत्रः राजगृहेभ्य अपहृत्य आनीता मम परिचर्य्यार्थं समर्पिताः एष च शापदोषात् राक्षसीं योनिं प्राप्तः, अद्य तु तृष्णापरीतः श्रान्तश्च त्वां प्राप्यापि मुक्तवान्, इदानीञ्च स्वमन्दिरं गत्वा किञ्चित् विश्राम्यति, नूनं सुप्तोत्थित एव यदि पाप्मा मारयिष्यति । इत्थं तव कृ[illegible]न [illegible] मे सन्तापकर्षिता इव प्राणा वाष्पदिन्द्रैरिव विगलन्तीति राजा तु तदाक्यमाकर्ण्य प्रत्युवाच सुन्दरि ! यदि तेऽस्ति मय्यनुग्रहः, तदिदं मे वचः क्रियतां त्वमद्य प्रबुद्धस्य पितुः सकाशं गत्वा रुदीहि, नियतमसौ तव रोदनहेतुं प्रक्ष्यति ततस्त्वया स इत्थं वाच्यः पितः ! यदि कश्चित् त्वां निपातयेत् तर्हि मम का गतिः. एतेन दुःखेन हि रोदिमि । एवं कृते तव च मम च क्षेमं भवि-

ष्यति। इत्युक्त्वा सा तेन चण्डमहासेनेन भुक्त्वा, तद्व-
त्यङ्गीकृत्य तञ्च राजानं प्रच्छन्नमवस्थाप्य पापशङ्किनी
प्रसुप्तस्य पितुरन्तिकमागमाच्च, प्रबुबुधे च स दैत्यपतिः।
अथ सा रोदितुमारेभे तत्समीपे। किं पुत्रि। रोदिषि
इत्येवमभिहिता सा दैत्यराजेन कातराक्षी सगद्गदमब्र-
वीत् तात। यदि कश्चित् त्वां हन्यात् तदा मे का गति-
र्भवेदिति शङ्किता रोदिमि। स तु विहस्य किञ्चिददा-
चत् वत्से। को मां हन्तुमीष्टे, अहं वज्रमयः वामकरे
मम छिद्रमस्ति तच्च धनुषा रक्ष्यते। दैत्येन तेन इत्या-
माश्वास्यमानां तां स राजा प्रच्छन्नवर्त्ती शुश्राव। ततः
क्षणेनोत्थाय स दैत्यः कृतस्नानः कृतमौनः शङ्करं देवमारा-
धयितुमुपचक्रमे। अत्रान्तरे च स राजा गृहीतकार्मुकः
सम्मुखीभूय सहसा रणाय तमाजुहाव। दानवोऽपि
मौनितया वामं करमुत्क्षिप्य क्षणं प्रतीक्षस्वेति तस्य राज्ञः
सञ्ज्ञामकरोत्। राजा तत्सङ्केतमविगणय्य लाघवात्तदा
तस्मिन्नेव करे तत्क्षणं शरप्रहारमकरोत्। मर्मण्याहतश्च
स महासुरः घोरं रवं कृत्वा भूमौ पतन् निजगाद येनाहं
तृषितो हतः स यदि प्रत्यब्दं अद्भिर्मां न तर्पयेत् तदा
तस्य पञ्च मन्त्रिणः नश्येयुरित्युक्त्वा पञ्चत्वमगमत्।
राजापि तस्य सुतामङ्गारवतीं गृहीत्वा उज्जयिनीं प्रत्या-
गमत्। आगत्य च तां दैत्यकन्यकां परिणीतवतस्तस्य
द्वौ सुतौ सञ्जातौ, एको गोपालको नाम, द्वितीयः पाल-
काभिधः। तयोश्च जन्मनि राजा इन्द्रमहोत्सवं कृतवान्
तेन च सन्तुष्टो देवराजः स्वप्ने तमुवाच राजन्। मम

प्रसादेन निरुपमामेकां सुतां प्राप्स्यसीति । अथ कालेन राज्ञः अपूर्वैका सुता सजज्ञे । तदा च आकाशवाणी उच्चचार अस्याः पुत्रः कामदेवावतारः विद्याधरचक्रवर्त्ती भविष्यतीति । यतः सा तुष्टेन वासवेन दत्ता, तस्मात् तां नाम्ना वासवदत्तां चकार पिता । सेदानीं पित्रा दास्यमाना अर्णवाभ्यन्तरे कमलेव पितृगृहे अवतिष्ठते । देव ! एवं प्रभावः स राजा चण्डमहासेनः दुर्गदेशस्थितः यथा तथा न जेतुं शक्यते । स च मानी निजपक्षमहोदयं प्रार्थयन् तुभ्यमेव तां कन्यां दातुमभिलषति । मन्ये सा त्वयैव परिणेया भविता नान्येन इति एवं मन्त्रिवरस्य यौगन्धरायणस्य वचसा स खलु वत्सराजः वासवदत्ताहृत-हृदय एव कथञ्चिदवतस्थे ।

इति एकादशस्तरङ्गः ।

अथ द्वादशस्तरङ्गः ।

अत्रान्तरे वत्सराजप्रेषितो दूतः उज्जयिनीमासाद्य चण्डमहासेनाय प्रतिसन्देशमकथयत् । चण्डमहासेनश्च तदाकर्ण्य व्यचिन्तयत् वत्सराजः अतीव मानी नात्रायाति कन्यापि यथा न प्रेषणीया तथात्वे लाघवं भवेत् तस्मात् कौशलेन तं बद्धा नृपमिहानेष्यामि । इति सञ्चिन्त्य मन्त्रिभिः स राजा महान्तं यन्त्रहस्तिनमकारयत् न्यदधाच्च तं वीरपुरुषैश्छन्नैरन्तरविष्ठितं विन्ध्याटव्याम् । तत्र गज-बन्धव्यसनिनो वत्सराजस्य चारपुरुषाः दूरतः तं मायागज-

मपश्यन् व्यजिज्ञपंश्च त्वरित मागत्य तं वत्सभूपतिम् देव ! विन्ध्याटव्यां भ्रमन्नेकोगजोऽस्माभिर्दृष्टः, अस्मिन् लोके नैव तादृक्‌वर्ष्मणा व्याप्तगगनो विन्ध्याद्रिरिव जङ्गमी दृश्यते। तच्च चारवचः समाकर्ण्य व मत्‌पतिरतीव जहर्ष ददौ च तेभ्यः सुवर्णलक्षं पारितोषिकम्। चिन्तयामास च यद्येनं गजेन्द्रं नड़ागिरेः प्रतिमल्लं प्राप्स्यामि, तदा चण्डमहासेनं वशमानेष्यामि नूनं, ततोऽसौ मह्यं वासवदत्तां स्वयं प्रदास्यति। एव चिन्तयन्नेव तां निशामनैषीत्। अथ प्रातरेव मन्त्रिणां वचनानि अनादृत्य गजतृष्णाक्रान्तचित्तः प्रस्थानलग्नस्य फलं गणकोक्तं कन्यालाभं सबन्धनमगणयन् तानेव चारान् पुरस्कृत्य विन्ध्याटवीमगात्। गत्वा च तत्र गजस्य भयपलायनशङ्कया स्वसैन्यानि दूरे निवेश्य चारमात्रसहाय एव तां घोषवतीं वीणां दधत् महारण्यं विवेश। प्रविष्टश्च दूरात् तस्याद्रेर्दक्षिणे पार्श्वे चारैः प्रदर्शितं सत्यगजाभासं तं मायागजं व्यलोकयत्। दृष्ट्वैव स भूपतिरेकाकी वीणां वादयन् मधुरं गायन् बन्धनानि च चिन्तयन् शनैस्तमुपजगाम। सन्निहितो राजा गान्धर्वव्यापारासक्ततया सन्ध्यान्धकाराविर्भावेन च तं वनगजमेव न तु मायागजमलक्षयत्। सोऽपि हस्ती गीतरसादिव उत्कर्णतालः आसन्नतरमेव विचरन् तं नृपं दूरमाचकर्ष।

इत्थं सुदूरमाकृष्टञ्च तं भूपतिं तस्मात् यन्त्रगजात् सहसा निर्गत्य कतिपये सन्नद्धा धीराः समन्तात् पर्यवारयन्। तांश्च दृष्ट्वा वत्सराजः कोपात् आकृष्टकृपाणः

श्रयस्थान् योधयश्चैव पश्चादागतैः वीरैरग्टह्यत। अथ ते सङ्केतमिलितैरन्यैश्च योधैः परिवृता स्तं वत्सभूपतिं गृहीत्वा चण्डमहासेनान्तिकमानिन्युः। सोऽपि चण्ड-महासेन समागत्य कृतादरः तेन वत्सेश्वरेण समं स्वां पुरीमुज्जयिनीं विवेश। प्रविशश्च वत्सनाथः पौरैरवमान-कलङ्कितः शशीव लोचनानन्दी नवागतो दृदृशे चक्रे च मरणनिश्चयः तस्य गुणानुरागिणाबद्धै र्मिलितैः सर्वैः वध-माशङ्कमानैः। सोऽपि चण्डमहासेनः नाऽसौ वत्सेश्वरो मम वध्यः केवलं सन्धेय इति उक्त्वा तान् क्षुब्धान् पौरान् तस्मादध्यवसायात् न्यवारयत्। अथ महीपतिर्वत्सराजाय तां सुतां वासवदत्तां गान्धर्वशिक्षार्थं समर्पितवान्। उक्त-वांश्च तं भूपमुदयनं प्रभो। त्वमेतां मत्सुतां गान्धर्वं शिक्षय, ततः क्षेममवाप्स्यसि, मा विषादं कार्षीरिति।

वत्सराजस्तु तां कन्यां दृष्ट्वा स्नेहाक्तहृदय एवासीत् न च मन्युमवाप। तस्याश्च चक्षुर्मनसा सहैव तं प्रति जगाम, परं ह्रिया चक्षुर्निववृते, मनस्तु न कथञ्चन। ततो वत्स-राजस्तद्गतमानसः तां कान्तां गापयन् तस्यामेव गान्धर्व-शालायामुवास। अङ्के सा घोषवती वीणा, कण्ठे गीत-श्रुतिः, पुरत. वासवदत्ता एतत्त्रयमेव तस्य चित्तमनन्द-यत्। सापि वासवदत्ता लक्ष्मीरिवानपायिनी बद्धस्यापि तस्य परिचर्य्यापरा अभवत्।

अस्मिन्नेवावसरे वत्सराजानुगामिनि जनसङ्घे कौ-शाम्ब्यां प्रत्याहृते तं प्रभुं बद्धं ज्ञात्वा सर्वमेव राष्ट्रं प्रक्षु-ब्धमभवत्। क्रुद्धाश्च प्रकृतयः वत्सराजानुरागिण्यः उक्त-

यिनीमवरोद्ध समन्ततः ऐच्छन्। रुमखांस्तु महामतिः समुद्यतांस्तान् जनान् न्यवारयदवादीच्च स हि चण्डमहासेनः नैव बलसाध्यः, यतः स महान्, तथापि च वत्सराजस्य शारीरकुशलं नैव भवेत्, तस्मात् सहसा नैवास्कन्दो युज्यते, बुद्धा कौशलेन चैतत्प्रतिसमाधेयमिति। अथ धीरप्रकृतिः महामन्त्री यौगन्धरायणः राष्ट्रं तत् अनुरक्तमव्यभिचारि चाकलय्य रुमखदादीन् मन्त्रिमुख्यानाह स्म इहैव युष्माभिः सततोद्युक्तैः स्थातव्यं राष्ट्रं हि प्रथमतः रक्षणीयं ततः काले विक्रमः कार्य्यः। अहन्तु वसन्तकेन सहायेन तत्र गत्वा कौशलेन प्रज्ञया च वत्सेशं मोचयित्वा आनयामि। यस्य प्रज्ञा आपद्यपि जलवर्षणेऽपि वैद्युताग्नेर्द्युतिरिव विशेषेण स्फुरति स एव धीरः। अहं हि प्राकारभञ्जनान् निगडभञ्जनान् अदर्शनप्रयोगांश्च यथायथमुपयोगिनः जाने इति। एवमुक्त्वा प्रकृतीः सर्वाः रुमण्वतः हस्ते समर्प्य सवसन्तकः कौशाम्ब्या निरगात्। प्राविशच्च विन्ध्याटवीं स्वनीतिमिव दुर्गमाम्। तत्र च वत्सेश्वरमित्रस्य विन्ध्यप्राग्भारवासिनः पुलिन्दकनाम्नः पुलिन्दाधिपतेः गृहमगमत्। अस्थापयच्च तं सज्जं बहुसैन्यसमन्वितं आगमिष्यतस्तेन पथा वत्सराजस्य रक्षणाय। ततश्चासौ क्रमेण वसन्तकेन सह उज्जयिन्यां महाकालाख्यं श्मशानं आत्मगन्धिभिर्वेतालैरितस्ततः स्तमःश्यामलैर्जङ्गमैश्चिताधूमैरिव परिव्याप्तमासदत्। तत्र योगेश्वरो नाम कश्चित् ब्रह्मराक्षसस्तस्य यौगन्धरायणस्य दर्शनेन प्रीतः समुपेत्य तं मित्रभावेन समाहूतवान्। तदुपदिष्टया च युक्त्या यौगन्धरायणः

सद्य एवात्मन रूपविपर्य्ययं कृतवान् । तेन च सः विकृत कुब्जः क्षुद्र उन्मत्तवेशश्च लोकानां [illegible] हास्यस्यैव समजनि । तेनैव च युक्त्या वसन्तकमपि विरूपवक्त्रं लम्बोदरं दन्तुरं दुर्मुखञ्च चकार । अथ प्रागेव वसन्तकं राजद्वारं प्रेष्य स्वयं पश्चात् नगरीं प्रविवेश । प्रविष्टश्च नृत्यन् गायंश्च सकौतुकं सर्वैः वटुभिः परिवृतः दृष्टश्च पुरवासिभिः राजप्रासादमभिलक्ष्य ययौ । क्रमेण च [illegible] राजान्तःपुरिकाणां वासवदत्तायाश्च हास्यकौतुकं स श्रवणगोचरतामगात् । सा तु राजतनया कौतुकदर्शनलालसा चेटिकां प्रेष्य तं [illegible] [illegible], वक्त्रं [illegible] । स च [illegible] वासवदत्तां दृष्ट्वा तत्र गतश्चायोऽभवत् [illegible] । सोऽपि राजा तं [illegible] प्रत्यभिज्ञातवान् । ततः [illegible] सखीः सर्वाः प्रति [illegible] । [illegible] हर्षं । [illegible] राजसुता [illegible] तद्वाक्यं [illegible] सर्वं यौगन्धरायणं तां वासवदत्तामब्रवीत् । सुन्दरि ! त्वमितो गत्वा सरस्वतीपूजाद्रव्यमादाय आगच्छ ।

तद्वाक्यं सा तथेत्युक्त्वा सवयस्या तस्मात् स्थानात् निरगात् । प्रविष्टश्च तथैवावसरं प्राप्य असौ यौगन्धरायणः तस्मै वत्सराजाय निगडभञ्जनार्थं [illegible] अन्तर्गतं वासवदत्तायाः श्रीरातन्त्रीनियोजितान् [illegible]

योगांश्च । न्यवेदयञ्च राजन् ! इह वसन्तकः समायातः, द्वारि तिष्ठत्यसौ रूपान्तरप्रतिच्छन्नः, तन्निजान्तिके समानेतुमर्हसि । यदा तु वासवदत्ता त्वयि विश्वासं गमिष्यति तदा यदहं वक्ष्यामि तत्कुर्य्याः, साम्प्रतमिह तिष्ठ । इत्युक्त्वासौ तस्या गान्धर्वशालाया निर्ययौ । वासवदत्ता च पूजामादाय तत्क्षणमगात् । अथ तां वत्सराजोऽवदत् दारिके ! बहिर्द्वारि द्विजः कश्चित् यदि तिष्ठति तदा तस्मै सरस्वतीपूजाया दक्षिणां दातुमिह प्रवेश्यताम् । तथेत्युक्त्वा तया द्वारदेशात् विरूपाकृतिरसौ वसन्तकः समानायि । स चानीतः प्रभुं दृष्ट्वा शुचारोदीत् राजा तु तं मन्त्रभङ्गभिया निजगाद ब्रह्मन् ! तवेदं रोगवैरूप्यं भेषजेन निवारयामि, मा रोदीः तिष्ठेह मम सन्निधौ । महान् प्रसादोऽयं देव इति सोऽब्रवीत् वसन्तकः । राजा च तं तथा विरूपं दृष्ट्वा स्मितमुखोऽभूत् । सोऽपि तं राजानं निर्दिश्य स्वाभिनववैरूप्यं दर्शयन् हसति स्म । वासवदत्तापि तं तथा हसन्तं क्रीडनकसदृशं दृष्ट्वा जहास तुतोष च वाम याचात च कौतुकेन, भो ब्रह्मन् ! किमपि विज्ञानं विद्यते ते, कथ्यताम् । सोऽवदत् देवि ! कथाः कथयितुं जानामीति । अथ सा कथय तर्हि कामपि कथामिति न्यगादीत् । ततः सः वसन्तकः तां राजसुतां रञ्जयन् हास्यवैचित्र्यरुचिरां कथामवर्णयत् ।

अस्ति मथुरा नाम नगरी । यत्र कंसनिसूदनार्थं भगवान् नारायणः प्रादुरासीत् । तस्यां रूपिणिका नाम काचित् प्रख्याता यथार्थनाम्नी वारविलासिनी चासीत् ।

मकरदंष्ट्राभिधाना तस्या माता वृद्धकुट्टनी स्थिता । कदाचित् पूजासमये देवगृहं गता सा रूपिणिका कञ्चित् सुन्दरं युवानमवलोकितवती । स पुरुषः दृष्ट एव तस्या हृदयमाविशत् मात्रा दत्ता उपदेशास्तु तस्या निर्ययुः । अथ सा चेटीमब्रवीत् गच्छ मद्वचसा अमुं पुरुषं ब्रूहि अद्य त्वया मम गृहे आगम्यतामिति । चेटिका च यथादिष्टमकरोत् ततः स ब्राह्मणयुवा किञ्चित् विमृशन् तामवादीत् भद्रे । लोहजङ्घो नामास्मि ब्राह्मणः, नास्ति मे धनं तदाढ्यजनयोग्ये रूपिण्या गृहे कोऽहं ? अपरत् स्वामिनी न त्वत्तो धनमभिलषतीति तयोक्ते स लोहजङ्घः तथेति प्रतिपेदे । ततः सा रूपिणिका चेटीमुखात् सर्वं श्रुत्वा समुत्सुका स्वं गृहमगात् अतिष्ठच्च तदागमनकाङ्क्षया तन्मार्गदत्तदृष्टिः । एतस्मिन्नेव काले लोहजङ्घः तस्या मन्दिरमागमत् परं कुट्टनी तु कोऽयमिति मकरदंष्ट्रा समदृश्यत । रूपिणिका तु दृष्ट्वा स्वयमुत्थाय आदरवती हृष्टा च तं कण्ठे लग्ना वासगृहान्तरमनयत् । तत्र सा लोहजङ्घेनोपभुज्यमाना नितरां तदनुवर्त्तिनी जन्म सार्थकममन्यत । स च युवा निरुद्धान्यसङ्गया तया सह यथासुखं तन्मन्दिर एव तस्थौ । तद् दृष्ट्वा माता मकरदंष्ट्रा विफलमनोरथा खिन्नमनाः रहसि रूपिणिकामब्रवीत् पुत्रि । कथमयं निर्धनः पुरुषः सेव्यते ? साधवः शवं न स्पृशन्ति गणिकास्तु निर्धनमपि न । क्वानुरागः क्व च वेश्या, कथं त्वया सर्वं विस्मृतम् ? वत्से । सन्ध्येव रागिणी वेश्या न चिरं दीप्यते । गणिका नटीव कृत्रिमं प्रेम दर्शयित्वा अर्थमा-

हरेत्। तदेनं त्यज निर्धनं आत्मनो नाशं मा कार्षीः। इति मात्राभिहिता रूपिणिका रोषपरा अब्रवीत् मातः मैवं वादी एष हि मम प्राणेभ्योऽपि प्रियतरः, मम च बहु धनमस्ति, किमन्येन, तदेव पुनर्न वक्तव्यं त्वयेति। तदाकर्ण्य सा दुष्टकुट्टनी कुपिता लोहजङ्घस्य निर्वासनोपायं विचिन्वती तस्थौ।

एकदासौ मकरदंष्ट्रा कञ्चित् क्षीणधनं पथि विचरन्तं शस्त्रपाणिभिः पुरुषैः परिवृतं राजपुत्रमद्राक्षीत् उपगम्य चाब्रवीत् तमेकान्ते, राजपुत्र। निर्धनेन केनचित् धूर्तेन मम गृहमाक्रान्तं तत् त्वमागत्य मद्गृहं यथा स मद्गृहात् निष्क्रामेत् तथा कुरु, भजस्व च मम दारिकामिति। राजपुत्रोऽपि तथेत्युक्त्वा तत्र रात्रावागमत्। तस्मिंश्च काले रूपिणिका देवगृहमगात्। लोहजङ्घोऽपि क्वापि बहिः स्थितः तत् काले निःशङ्कमेव गृहमाययौ। आगच्छंश्च राजपुत्रस्य अनुचरैः पादप्रहाराद्यैः सर्वेष्वङ्गेषु दृढमताड्यत। ततश्चैव क्वापि अमेध्यपूर्णे गर्ते निक्षिप्तो लोहजङ्घः कथमपि प्राणान् रक्षन् पलायितः।

अत्रान्तरे समायाता रूपिणिका तद्विदित्वा शोकाक्रान्ता अभूत्। तद् दृष्ट्वा राजपुत्रोऽपि यथागतमगात्। लोहजङ्घोऽपि कुट्टन्या तयावमानितः प्राणांस्त्यक्तुं तीर्थं गन्तुं प्रववृते। गच्छंश्च अटव्यां कुट्टनीमन्युना ग्रीष्मेण च सन्तप्तः छायामभिलषन् वृक्षमप्राप्य कञ्चित् हस्तिकलेवरमाससाद। तच्च जम्बूकनिष्कुषितं निर्मांसं दृष्ट्वा

अवनेन प्रविश्य चर्म्मविशेषे तस्याभ्यन्तरे प्रविशन्वातभीतश्च परिश्रान्तः निद्रां ययौ ।

अत्रान्तरे सहसा समन्तात् समुत्थितैः मेघमण्डलैर्गगनमण्डलं समाच्छन्नमभूत् । प्रवव्रते च तत्र महान् धारासम्पातः । तच्च हस्तिचर्म्म अनवरत जलपातेन निर्विवरं सङ्कोचमवाप । क्षणे च तस्मिन् अतिमहती वन्या प्रादुरासीत् । तया च नीयमानं तत् गजचर्म्म गङ्गास्रोतसि प्रक्षिप्तं गङ्गास्रोतसा चातिमहत्या समुद्राभ्यन्तरं नीतम् । अत्र कश्चित् गरुड़वंशभवः पक्षी तत् भासमानं चर्म्म दृष्ट्वा आमिषशङ्कया स्रोतसः समुद्धृत्य चञ्चुपुटेन सागरपारमनयत् । तत्र च तत् चञ्च्वा विदार्य्य तत्रस्थं मानुषमेकं जीवितं विलोक्य त्यक्त्वा च उत्पपात । ततस्तस्मात् पक्षिचञ्चुकृतात् द्वारात् पक्षिसम्भवीभिः ऽसौ लोहजङ्घः निर्जगाम । सहसात्मानं समुद्रपारस्थ मालोक्य सविस्मयः ऐन्द्रजालिकमिव तत् समग्र ममन्यत । अथ तत्र द्वौ राक्षसौ सहसा समुपस्थितौ विलोक्य भयमाविशत् । राक्षसौच तौ दूरात् चकितौ तमपश्यतां अनुस्मरन्तश्च हृदि भय रामात् पराभवं स्मरन्तौ तं तथाम्बुधिपारगमनं शङ्कयन्तौ । तयोश्चैकः सम्भ्रान्त तदैव गत्वा विभीषणाय राज्ञे यथादृष्टं न्यवेदयत् । सोऽपि राक्षसाधिपतिर्दृष्टरामप्रभावः मानुषागमनात् त्रस्यन् तं राक्षसमब्रवीत् गच्छ मद्वचनात् तं मानुषं प्रीत्या ब्रूहि, आगम्यतामस्म दगृहं क्रियतां प्रसाद इति ।

स च राक्षसस्तथेत्युक्त्वा आगत्य सर्वं स्वप्रभुवचनं लोह-

जङ्घाय समभ्यधात्। सोऽपि लोहजङ्घः प्रशान्तमनाः तथेति अङ्गीकृत्य ताभ्याञ्च राक्षसाभ्यां सह लङ्कामगमत्। तस्याञ्च काञ्चनमयप्रासाददर्शनविस्मितः राजभवनं प्रविश्य विभीषणं राक्षसपतिं व्यलोकयत्। सोऽपि राज्ञा कृतातिथ्यः कृताशीर्वादं तं ब्राह्मणं पप्रच्छ ब्रह्मन् ' कथमत्रागत इति सोऽपि धूर्त्तोऽब्रवीत् अहं विप्र: मथुरानिवासी लोहजङ्घो नाम। अहं दारिद्र्यसन्तप्तः कदाचित् देवकुलं गत्वा तत्र श्रीमन्नारायणमनीत्रे निराहारस्तिष्ठन् घोरं तपो अन्वतिष्ठम्। एकदा स भगवान् विभीषणसकाशं याहि, मद्भक्तः स ते धनं दास्यतीति स्वप्ने मां समादिशत्। मया च क्वाहं क्व च विभीषण इत्युक्ते पुनः स एव देवः समाख्यत् गच्छ अद्यैव विभीषणमवाप्स्यसीति इत्युक्तोऽहं तेन प्रभुणा सहसा प्रबुद्धः इहाम्बुधेः पारेऽवस्थितमात्मानं व्यलोकयं नान्यत् किञ्चित् वेद्मीति। लोहजङ्घेनेत्युक्तो विभीषणः दुर्गमां लङ्कामाकलय्य सत्यमयं यथा वदतीति सममन्यत। अथ तिष्ठ ते वित्तं दास्यामीत्युक्त्वा तं ब्राह्मणं नृघातिनां अदृष्टं कृत्वा राक्षसानां रहसि समरक्षत् आनाययच्च तत्रस्थात् स्वर्णमूलाभिधात् गिरेः गरुडवंशसम्भवं पक्षिणमेकं राक्षसैः। आनीतञ्च तं मथुरायां गमिष्यते लोहजङ्घाय वाहनीकर्त्तुं वशीकरणाय समर्पयत। लोहजङ्घोऽपि तं पक्षिणं वशमानीय विभीषणार्चितस्तस्यामेव लङ्कायां तमधिरुह्य वाहनमितस्ततोवाहयन् कियन्तं कालमुवास।

एकदा स समुत्सुकः तं राक्षसेन्द्रमुवाच कथं लङ्का-भूमिरियं समन्तात् काष्ठमयीति तदाकर्ण्य सोऽवदत् ब्रह्मन्! यदि ते कुतूहलं श्रूयतां कथयाम्येतद्वृत्तान्तम्।

पुरा किल काश्यपात्मजः गरुत्मान् प्रतिज्ञाहेतोर्नागानां दास्यमुपगतां जननीं विनतां निष्कृष्टुमिच्छन् तन्मूल्यीकृतां सुधां देवेभ्यः सकाशादाहर्तुं उद्यतः पथि बलसाधनार्थं भक्ष्यार्थी पितृसकाशमगात्। सचाभ्यर्थितः समब्रवीत् गच्छ पुत्र! भुङ्क्ष्व महान्तौ गजकच्छपौ अब्धिस्थितौ शापभ्रष्टौ। ततः स गरुड तत्र गत्वा तावादाय गजकच्छपौ भुञ्जानौ महतः कल्पवृक्षस्य छायायां समुपाविशत्। आत्मनः भारातिशयाच्च तां शाखां भग्नां विलोक्य तत्र लम्बमानान् तपोनिष्ठान् वालखिल्यान् रक्षन् चञ्च्वा धृत्वा पुनः पितुः सकाशमगमत् लोकोपमर्दो माभूदिति तेन पित्रादिष्ट इह विजने तां शाखां अत्याक्षीत्। तस्याश्च पृष्ठे एषा लङ्का निर्म्मिता तस्मादिह भूः काष्ठमयीति एतदाकर्ण्य विभीषणवचः स लोहजङ्घः सन्तोषमियाय।

अथ विभीषणः मथुरां जिगमिषवे तस्मै सुबहूनि महार्घाणि रत्नानि तथा देवस्य मथुरावर्त्तिनः नारायणस्य भक्त्या अस्य हस्ते हैममयान् चक्रगदापद्मशङ्खांश्च प्रादात्। स च तत्सर्वं गृहीत्वा तच्च योजनशतप्रयातारं विहङ्गराजमारुह्य व्योममार्गेण तीर्णसागरः सद्य एव मथुरामागमत्। तस्याश्च शून्ये वाह्ये विहारे व्योम्नः अवतीर्य्य तं रत्नराशिं स्थापयामास बबन्ध च तं पक्षिणम्। अथ गत्वाचापणं रत्नमेकं तत्र विक्रीय दत्त्वाङ्गरागादिकं

नानाविधं भोजनीयञ्च क्रीतवान्। आगत्य च तस्मिन्नेव विहारे तत् भुक्त्वा दत्त्वाच पक्षिणे तदुपयुक्तं द्रव्यं वस्त्राङ्गरागैरात्मान मभूषयत्।

अथ प्रदोषे तमेव विहगराजमारुह्य ताः शङ्खचक्रगदाः वहन् तस्या रूपिण्या गृहं प्रययौ। तत्र उपरिस्थितः स्थानज्ञः स लोहजङ्घः रहसिस्थितां सम्बोधन् गम्भीरं शब्दमकरोत्।

तमाकर्ण्य निर्गाता सा व्योम्नि रत्नालङ्कृतं नारायणमिव तमपश्यत् निशि रूपिणिका। अहं हरिरिह त्वदर्थमायात इत्यभिहिता सा तं प्रणम्य दयां करोतु देव इति प्रत्यवोचत् अथावतीर्य गगनात् लोहजङ्घस्तं विहङ्गमं कुत्रचित् संयम्य तया कान्तया सह तद्वासभवनं प्रविवेश। तत्र च प्रियां सम्भुज्य यथा कामं निशावशेषे निष्क्रम्य तमेव विहगमारुह्य नभसा जगाम। अथ स्नातः सा रूपिणिका देवताहं विष्णुभार्य्या मर्त्यैः सह नालपामि इति मौनमास्थाय तस्थौ अथ सा मकरदंष्ट्रा कस्मादेवं मौनमास्थीयते पुत्रि। कथ्यतामिति तामपृच्छत्। निर्बन्धपृष्टाच तिरस्करिणीं स्थापयित्वा तस्यै सर्वं रात्रिवृत्तान्तं मौनकारणमवादीत्। सातु कुट्टनी तदाकर्ण्य सन्दिहाना निशि एकान्ते स्थित्वा तं विहगारूढमागतं लोहजङ्घमपश्यत्। अथ प्रभाते सत्यमेव तं मन्यमाना पटान्तस्थां रूपिणिकामभ्येत्य अवनता समभ्यधात् पुत्रि। देवस्य अनुग्रहात् त्वं देवी मम पुत्रीजाता, अहन्तु तव जननी, तन्मे सुताफलं देहि, यथाहं हठा अनेन देहेन स्वर्गं व्रजामि, तथा देवाय विज्ञापय

अनुगृहाण मामिति। कुट्टिन्यपि च तं मातुरभिप्रायं कपटविप्रावे तस्मै समागताय नक्तं व्यजिज्ञपत्। तथेत्युक्तः स लोहजङ्घो विहस्याब्रवीत् प्रिये। पापीयसी ते जननी, नास्याः स्वर्गे अधिकारिता परमेकादश्यां प्रातः दिवः द्वारमुद्घाट्यते, तत बहवः शिवानुचरा गणाः अग्रे प्रवेक्ष्यन्ति, तेषां मध्ये तद्वेशधारिणी ते माता प्रवेशयितुं शक्यते, तदस्याः पञ्चचूडं क्षुरमुण्डितं शिरः, कण्ठं अस्थिमालाधरं पार्श्वमेकं कज्जलालङ्कृतं अन्यत् सिन्दूरलिप्तञ्च कुरु वीतवसनायाः। तथाकृते गणाकृतिमिनां सुखेन स्वर्गं नेष्यामि। इत्युक्त्वा स लोहजङ्घः क्षणं स्थित्वा यथागतमगात्। प्रातश्च तथा कृतयथोक्तवेशा सा कुट्टनी स्वर्गोन्मुखी तस्थौ। लोहजङ्घश्च पूर्ववत् निशायां तत्रा ययौ। सा च वारयोषित् मातरं तथा कृतां तस्मै समर्पयत् ततः सः पक्षिराजारूढ़ः तां कुट्टनीं विकृतवेशां नग्नामादाय जवात् नभोमण्डल मुत्पपात। ददर्श च गगनस्थ एव देवमन्दिराग्रत प्रांशुं उपरि चक्रलाञ्छित शिलास्तम्भमेकं न्यवेशयच्च तस्य स्तम्भस्य पृष्ठे चक्रमालालम्बे तां खलीकारप्रतीकारपताकामिव। इह क्षणं तिष्ठ यावदहं भुवि कमपि अनुगृह्य आगच्छामि इत्युक्त्वा तां तस्या दृष्टिपथात् निर्ययौ। उवाच च तत्र गगने एव स्थितः देवाग्रे रात्रौ यात्रोत्सवदर्शनार्थं समागतान् नागरिकान् हे पौराः! युष्माकमुपरि अद्य सर्वसंहारिणी काचित् नारी पतिष्यति अवहिता भवत हरिं देव शरणं व्रजत च। ताञ्च गगनात् समुत्थितां वाणीमाकर्ण्य सर्वे एव माथुराः भयविह्वला

देवमाश्रित्य स्वस्त्ययनं चक्रुः। सोपि लोहजङ्घः गगना दवतीर्य्य तं देववेश्मं विहाय अलक्षित स्तत्रैव विवेश। स्तम्भपृष्ठवर्त्तिनी कुट्टनी तु अद्यापि देवी नायात, न नाहं स्वर्गं गता, इति चिन्तयन्ती हा हा पतितास्मि अहं अधमा सम्प्रति अत्र स्थानुमिति तत्रयान् श्रावयन्ती भयवस्था चक्रन्द। हे देवि! मा मा पत इति देवनिकेतनन्दा पुरवा सर्वैरूचुः निःयुग्च सा[illegible]दर्शनिता. नारीपालनयो- हिम्ना तां रजनीम्।

अथ प्रातः सर्व्वो [illegible]गरिको जनः सह नृपतिना तत्रागत्य तां तथाविधां स्तम्भपरिवर्त्तिनीं कुट्टनीं प्रत्यभिजानात्। रूपिणिका च श्रुतवृत्तान्ता तत्र वीतभयेषु हसत्सु जनेषु समाययौ अवतारयामास च तत्रस्थैर्जनैस्तां मातरं स्तम्भा ग्रात्। अथ सर्वैरेव जनैः पृष्टा सा यथावृत्तं सर्वमकथयत्। ततः सर्व्वएव राजपरिजना. माथुराः अङ्गुतचाम्यकर सिद्धचरितं तमन्यमानाः परस्परमब्रूवन् येन इय वञ्चित- तानेककामुका कुट्टनी विप्रलब्धा, स प्रकटोऽस्तु तस्येह त पट्टबन्धो विधीयताम्। तदाकर्ण्य लोहजङ्घः सहसा आ- त्मानमदर्शयत्, समवर्णयत् आमूलतो वृत्तान्तम्। अथ स विभीषणप्रदत्तं शङ्खचक्राद्युपायनं देवाय समर्पित वान् सविस्मयेन जनेन दृश्यमानम्। अथ राजा[illegible]पि सर्वे माथुराः सपदि तस्य पट्टं बद्ध्वा सन्तुष्य च तां रूपि- णिकां स्वाधीनां चक्रुः। लोहजङ्घोऽपि एवं कुट्टनीनि कारमन्युं प्रतिकृत्य बहुरत्नसञ्चयेन समृद्धकोषस्तामेव कान्तां प्राप्य यथासुखं न्यवसत्।

विकृतरूपस्य वसन्तकस्य मुखात् कथामिमामाकार्य्य बद्धस्य वत्सराजस्य समीपे वासवदत्तया परमं परितोषो लेभे।

इति द्वादशस्तरङ्गः।

—※—

अथ त्रयोदशस्तरङ्गः।

अथ सा वासवदत्ता क्रमेण पितृपक्षविमुखी वत्सेश्वरं प्रति गाढ़मनुरागवती बभूव। ततो यौगन्धरायणः तिरस्करिणीप्रच्छन्नः अन्यैर्जनैरलक्षितः वत्सराजमुपजगाम। व्यजिज्ञपच्च तमेकान्ते दर्शनं गतः—देव! चण्डमहासेनेन भवान् मायया बद्धः। अयं सुतां दत्त्वा सम्मान्य च त्वां मोक्तुमिच्छति। तदस्य तनयां स्वयं हृत्वा वयं गच्छामः तथाकृते अस्य दृप्तस्य प्रतीकारो भवेत् अनुग्रहलाभे अस्माकं लाघवम्। राजन्! वासवदत्तायाः पितृदत्ता भद्रवती नाम करेणुका अस्ति, सा हि अन्येन दन्तिना वेगेन अनुगन्तुं न शक्या विना नडागिरिं गजेन्द्रम्। स तां करेणुकां दृष्ट्वा नैव युध्यते अस्याश्च करेण्वा आषाढ़को नाम हस्त्यारोहोऽस्ति, स मया, बहु धनं दत्त्वा वशीकृत्य स्थापितः। तस्मात् सह वासवदत्तया तां करेणुमारुह्य सशस्त्रेण नक्तं इतः प्रस्थातव्यम्, अत्रत्यो महामात्रश्च गजेङ्गितविदपि मद्येन तथा क्षीवतां नेष्यते यथा नैतत् किमपि ज्ञातुं शक्ष्यते। अहञ्च अग्रतः पुलिन्दकस्य तव सख्युः सकाशं गच्छामि, मार्गरक्षार्थमित्युक्त्वा असौ

यौगन्धरायण प्रायात् । वत्सराजोऽपि तत् सर्वं कार्य्यजातं मनसि समवधारत् । अत्रान्तरे वासवदत्ता वत्सराज-सकाशमभ्यागमत् । राजा तु तया सह विविध विश्रम्भा-लापं कृत्वा तत् सर्वं यौगन्धरायणोक्तं तस्य शशंस । सा च गमनं प्रति यथोक्तं प्रतिपद्य आषाढकं नाम हस्त्या-रोहमानाय्य तं सज्जं कृत्वा देवपूजाव्याजेन मद्य दत्त्वा सर्वाधोरणसहितं महामात्रं मत्तमकरोत् । अथ प्रदोषे आषाढ़कः करेणुं तां सज्जयित्वा मेघाच्छन्ने प्रदोषे समा-नयत् । सज्जमानाच सा हस्तिनी यं शब्दं चकार, हस्ति-रुताभिज्ञो महामात्र एव तं शुश्राव । हस्तिनी अद्य त्रिषष्टियोजनानि यास्यामीत्याह, स महामात्रः एतं उद्दाममदविस्खलिताक्षरं उवाच । मत्तस्य तस्य मानसं नैव विचारमार्गमायातं, हस्तिपकाश्चान्ये क्षीवास्तस्य वाक्यं न शुश्रुवुः । अथ वत्सराजः यौगन्धरायणश्रिच्छिते-र्योगैर्विश्लथबन्धनः गृहीतास्त्र वसन्तकेनानुगम्यमान. तां निजां वीणामादाय वासवदत्तया काञ्चनमालाभिध-सहचरीद्वितीयया सह तां करेणुकामारुरोह । निर्जं-गाम चोज्जयिन्याः सत्वे भभिन्नप्राकारवर्त्मना । प्राकारर-क्षिणौ वीरौ वीरबाहु-तालभटनामानौ द्वौ राजसुतौ तदा राज्ञा निहतौ । ततो राजा प्रियासखः करेणुकारूढ़ो वेगेन प्रतस्थे । एतस्मिन्नन्तरे रात्रौ प्राकाररक्षिणौ राज-सुतौ हतौ दृष्ट्वा सर्वे पुररक्षिणः क्षुभिताः राज्ञे न्यवे-दयन् । सोऽपि चण्डमहासेनः अन्विष्य तं वत्सराजमेव हृतवासवदत्तममन्यत । अथ पालकनामा राजपुत्रः ता-

इ ' ि.ः.र.न म गौ राजपुरे प्रबुद्ध सं नडागिरिमधिरुह्य वासेम मन्वधावत्। वत्सेशोऽपि आयान्तं त पथि अयो-धयत्, नडागि.ि.स्तु करेणु तां दृष्ट्वा न प्रजहार। ततः स पालकः पितृकार्य्यानुरोधिना गोपालकेन भ्रात्रा, पश्चा देत्य निवर्त्तित। वत्सराजोऽपि तदानीं नि मद्दतया विश्रब्धं गन्तुं प्रवव्रते। शने र्गच्छतश्च तस्य सा शर्वरी व्ययासीत्। ततः सा करेणुका त्रिषष्टियोजनायाता मध्याह्ने विन्ध्याटवी मासमाद तृषिता चाभवत्। अथ सभार्य्ये तस्मिन् राज्ञि अवतीर्णे सा करेणु जलानि पीत्वा तेनैव दोषेण तत्क्षणात् पञ्चतां प्राप। अथ विषण्णः सभार्य्यो वत्सराजः आकाशचारिणी मेतां सरस्वतीमशृ-णोत् राजन्! अहं मायावती नाम विद्याधरी, इयन्तं कालं शापदोषेण हस्तिनी आसं वत्सराज। अद्य तव उपकार कृतवती अहं भूयोऽपि भविष्यत स्त्वत्पुत्रस्य उपकार करिष्यामि, एषा वासवदत्ता च ते पत्नी नैव मानुषी इयं कापि सुरसुन्दरी शापदोषात् च्चितावतीर्णा इति। ततः स राजा हृष्टः वसन्तकं विन्ध्यसानुं प्रति पुलिन्दकाय सुहृदे स्वागमनं वक्तुम् प्राहिणोत्। एतस्मिन्नन्तरे पाद-चारेण श्रमकीर्णच्छन्न क्लान्तासमेतं तं दस्यवः समन्तात् समागत्य पर्य्यवारयन्। स च धनुर्द्वितीयः वत्सराजः वासवदत्तायाः पुरतः दस्यूनां पञ्चाधिकशतं वाणैरवधीत्। आगमन्न तत्क्षणमस्य मित्रं पुलिन्दको नाम पुलिन्दराजः यौगन्धरायणवसन्तकाभ्यां सह। ततः स पुलिन्दपतिः सर्वान् दस्यून् निवार्य्य त राजानं प्रणि

पत्य निजां पल्लीं निनाय। तत्र गत्वा स वत्साधि-पतिः तां रात्रिं आरण्यदर्भपाटितचरणया प्रियया सार्द्ध अत्यवाहयम्।

अथ प्रभाते यौगन्धरायणप्रेरितदूतमुखेन बोधितः सेनापतिः रुमण्वान् ससैन्यो राजान्तिक मागमत्। अथ वत्सराज स्तस्यामेव विन्ध्यारण्यभुवि कटकं निवेश्य उज्जयिनी-वार्त्तां ज्ञातुं समुत्सुकस्तस्थौ। अत्रान्तरे च उज्जयनीतः कश्चिद् वणिक् यौगन्धरायणसुहृद् समागत्य अब्रवीत् देव! चण्डमहासेनः त्वयि जामातरि प्रीतः, तेन च भवदन्तिकं प्रतीहारः प्रेषितः स चागच्छन् पश्चात् स्थितः अहमग्रतः सत्वरं देवं विज्ञापयितुमागतः। एतदाकर्ण्य वत्सराजो जहर्ष प्रशंस च सर्वं प्रियायै राापि कृतबन्धु परित्यागकातरा परं हर्षमगान् सानन्दा च समुत्सुका च स्वात्मविनोदाय निकटस्थं वसन्तक माहूय पुनरब्रवीत् ब्रह्मन्! कापि मनोहारिणी कथा त्वया वर्ण्यतामिति स च धीमान् वसन्तकः तस्या मुग्धाया. भर्त्तृभक्तिविवर्द्धिनीं कथामिमां कथयामास।

अस्ति ताम्रलिप्ता नाम नगरी। तस्यां धनदत्ताख्य कश्चित् महाधन वणिक् आसीत्। सचापुत्र बहून् विप्रान् समानाय्य प्रणतोऽब्रवीत् विप्राः! तथा कुरुत यथा मे अचिरात् पुत्रो जायेत। विप्रैरुक्तं नैतत् दुष्कर अस्माभिः सर्वं हि साधयन्ति द्विजाः श्रौतेन कर्म्मणा। पूर्वं कश्चिदपुत्रः महीपतिरासीत् तस्य पञ्चाधिकशतसं ख्यकाः अन्तःपुरिकाः। पुत्रेष्टिं कृतवतस्तस्य जग्मुर्नाम

पुत्रो व्यजायत। कदाचित् जानुभ्यां चलन्तं तं पुत्रमेका पिपीलिका ददंश, अथ चक्रन्द च सः, अन्तःपुरञ्च सर्वं तदा-क्रन्देन तुमुलार्त्तरवयुक्तमभवत्, राजापि पुत्र! पुत्र! इति सुभृशमरोदीत् प्राकृत इव। अथ तस्मिन् बालके क्षणात् स्वस्थे समाश्वस्तो जातो राजा एकपुत्रतां नितरां दुःख-निदानमविन्दत् अपृच्छच्च ब्राह्मणान् अस्ति कश्चिदुपायो येनाहं बहुपुत्रः स्यामिति। ते च तं प्रत्यूचुः राजन्! अस्त्ययमुपायः यद्येनं तव सुतं हत्वा अग्नौ तन्मांसं हूयते, तस्य हूयमानस्य गन्धाघ्राणात् ते सर्व्वाः पत्न्यः सुतान् लप्स्यन्ते इति राजापि तदाकर्ण्य तथैव सर्वं कृतवान् प्राप्तवांश्च पत्नीसमसङ्ख्यान् पुत्रान्। अतस्तवापि यज्ञेन सुतं साधयामः। इत्युक्त्वा तं धनदत्तं ब्राह्मणाः कृत-दक्षिणा यथायथं होमं चक्रुः जातश्च तस्य वणिजस्तनयः गुहसेनो नाम। स पुत्रः क्रमेण ववृधे। कालक्रमेण शैशवा-तिक्रान्तस्य तस्य भार्य्यार्थं धनदत्तः इतस्ततः व्यन्विषत्। अथ सः पुत्रसहितः वाणिज्यव्याजेन वध्वन्वेषणार्थं द्वीपा-न्तरमगमत्। तत्र च धर्म्मगुप्तं नाम वणिग्वरं पुत्रार्थे देवस्मितां नाम तत्कन्यकां ययाचे। स तु धर्म्मगुप्तः दुहितृप्रियतया ताम्रलिप्तामतिदूरवर्त्तिनीं मत्वा तं सम्बन्धं निराचकार। सा तु देवस्मिता गुहसेनं तं गुण-वन्तं दृष्ट्वा तदायत्तचित्ता कृतबन्धुत्यागा सखी[illegible] सङ्केतं कृत्वा तेनैव पितृसहितेन प्रियेण सह [illegible] तस्मात् द्वीपात् ताम्रलिप्तामाजगाम। [illegible] तयो स्ताम्रलिप्ता कृतोद्वाहयोः चित्तं प[illegible]

मभूत्। गच्छता च कालेन पितरि धनदत्ते स्वर्गते गुह सेनः स्वबन्धुभिर्वाणिज्यार्थं कटाहद्वीपगमने कृतानुरोधः कथञ्चित् प्रियां याचामयाचत। सा देशान्तरे अन्यामङ्गनां शङ्किनी सेर्षा पत्युर्गमनं नाङ्गीचकार। गुहसेनस्तु एकतो बन्धुजनानुरोधः, अन्यत्र प्रियावियोगः निषिध्यते इति मुग्धः किं कर्त्तव्यविमूढ एवासीत्। अथ स देवागारे गत्वा देवो मे उपायं निर्दिशतु इति मनसि सङ्कल्पयन् निराहारः व्रत मारेभे। देवस्मितापि भर्त्त्रा सार्द्धं तथैव व्रतं कृतवती। देवश्च तयोरेकाग्रेण परितुष्टः स्वप्ने आत्मानं दर्शयन् रक्तपद्मद्वयं दत्त्वा तौ बभाषत उभावपि युवां एतत् एकैकं हस्ते गृह्णीतं यदि युवयोरेकः दूरवर्त्तिन्या शील-त्यागं करोति तदा अपरस्य करस्थितं पद्मं म्लानिमियात् नान्यथा। एतद्देववाक्यं श्रुत्वैव प्रबुध्य द्वावपि तौ दम्पती अन्योन्यस्य हृदयमिव हस्तस्थं रक्तमम्बुजमपश्यताम्। ततः स गुहसेनो गृहीतरक्ताम्बुजः प्रस्थान मकरोत् अतिष्ठच्च देवस्मिता गृहे पद्ममेव दिवानिशं पश्यन्ती। गुहसेनोऽपि सत्वरं कटाहद्वीपं प्राप्य तत्र रत्नानां क्रयविक्रयात् कर्त्तुमारेभे। एकदा तत्रत्याश्चत्वारो वणिक्सुताः तस्य हस्ते सततं स्थितमम्लानं पङ्कजं दृष्ट्वा विस्मयं परमगमन्। अथ ते युक्त्या तं गृहं नीत्वा प्रभूतं मधु पाययित्वा पद्मवृत्तान्तमपृच्छन् सोऽपि मत्तः यथावृत्तमकथयत्। अथ ते पापाशयाः वणिक्तनयाः तं गुहसेन बहुदिननिर्वाह्यरत्नादिक्रयविक्रयनियुक्तं निश्चित्य कौतुकात् तस्य भार्य्यायाः शीलविप्लवं चिकीर्षवः त्वरितमेव

ताम्रलिप्तामगच्छन्। आगत्य च तत्र ते धूर्त्ताः उपायं विचिन्वन्तः कामपि नगरायतने स्थितां योगकरण्डिकां नाम प्रव्राजिकामुपागमन्। अब्रुवंश्च भगवति। यद्यस्मा-कमभीष्ट साध्यते तदा ते बहूनर्थान् दास्याम इति। सा-ब्रवीत् तरुणा वयं इति सम्भावयामि काप्यत्र रमणी युष्मा-कमभिलषिता, तद् ब्रूत, साधयामि वः कार्य्यं,नास्ति मम काचिन् धनलिप्सा अस्ति सिद्धिकरी नाम मम सुचतुरा प्रियशिष्या, तत्प्रसादेन मया प्रचुर धनमासादितमिति।

कथ शिष्याप्रसादेन त्वया प्रभूतं धनं प्राप्तमिति पृष्टा तैः सा प्रव्राजिका समभाषत यदि कौतुकं तत् श्रूयतां कथयामि। इह कोऽपि वणिक् पुरा समागमत् उत्तराप-थात्। मम शिष्या तु सा अवस्थस्य तस्य गृहे कृतरूप-परिवर्त्तना दास्यभावमवलम्ब्य कञ्चित् कालं स्थित्वा विश्वास्य च तं वणिजं एकदा सर्व्वंसञ्चयं तद्गृहात् मुषित्वा प्रत्यूष एव निर्ययौ। ताञ्च नगरीनिष्क्रान्तां शङ्काकुलचित्तां सत्वरं धावन्तीं दृष्ट्वा कश्चित् मृदङ्गहस्तो भिक्षोपजीवी डोम्बः धनाशया द्रुतमन्वगच्छत्। अथ सा सिद्धिकरी न्यग्रोधतलवर्त्तिनी तमागत डोम्बं दृष्ट्वा धूर्त्ता दीनभावेन अवोचत् भद्र। भर्त्रा सह कलहं कृतवती अहं गृहात् निर्गता मर्त्तुकामा, तत् त्वया मे अस्मिन् वृक्षे पाशो विरच्यतामनुग्रहेण। स च मूर्खः पाशेन स्वयमे-वासौ म्रियते, किमितामह हन्मि नारीं इति मत्वा तत्र वृक्षे पाशमसज्जयत्। ततः सा सिद्धिकरी मुग्धेव तमगा-दीत् नाहं उद्बन्धन जानामि, कथं क्रियते, त्वया मे कृपया

दृश्यतामिति। तां सोऽपि कान्तामन्वयेति तामुक्त्वा वृक्षोपरि स्थित्वा यावत् स्वकण्ठे तं सज्जितं पाशमबध्नात् तावत् तयाऽपि तं वृक्षं पदाघातेन तत्पादपामाध्यत। स तु तत्क्षणमेव पाशार्द्रो ममार। क्षणे च तस्मिन् असौ वणिक् मुषिताशेषरत्नां तां अन्विच्छन् दूरात् दृष्ट्वा तस्मिन्नेव वृक्षतले समागमत्। सापि तमागतमालोक्य अलक्षितं तस्यैव शाखां काञ्चिदारुह्य तत्पत्रैश्छन्नविग्रहा निभृतं तस्थौ। स चागत्य वणिक् सभृत्यस्तत्रागत्य तथैव उद्बन्धनमृतं डोम्बमपश्यत् न तु तां सिद्धिकरीम्। अस्य च स भृत्यः यदि सा वृक्षमारूढा भवेदिति सञ्जातसंशयः तं तरुमारुरोह। तमारोहन्तं दृष्ट्वा सिद्धिकरी मिथ्याऽभाषत भद्र। सदैव त्वयि मे प्रीतिः, त्वञ्चात्रारूढः तदेतत् सर्वमेव धनं तव भजस्व मां सुभग। इति। इत्युक्तवती सा प्रेमभरेण तमालिङ्ग्य चुम्बन्ती दशनैः तथा अस्य मूढमनेर्वणिक्भृत्यस्य रसनामच्छिनत् यथा स सद्यः पतन् सचीत्कारं पञ्चत्वमगमत्। तद् दृष्ट्वासौ वणिक् तं भृत्यं भूतनिहतमाकलय्य भीतः सद्य एव गृहं पलायितः।

अनन्तरं तस्मात् वृक्षादवतीर्य भीता सा तापसी तत्समग्रं धनमादाय गृहमागात्। एवं गुणशालिनी मम शिष्या सिद्धिकरी, वत्साः। तत्प्रसादेन मया बहुधनमासादितम्।

इत्युक्त्वा सा प्रव्राजिका तत्कालागतां तां शिष्यां तेभ्यः वणिक्पुत्रेभ्यः अदर्शयत्। अवादीच्च पुत्राः। अधुना स्वं अभिलाषं ब्रूत, कां स्त्रियं वाञ्छथ, तामहं क्षिप्रं वः

कथयामि। तच्छ्रुत्वा ते तामवदन् यैषा देवस्मिता नाम गुहसेनपत्नी, तया सह अस्मान् सङ्गमय। श्रुत्वैतत् सा प्रतिजज्ञे तापसी, ददौ च स्थानं तेषामावासाय निजगृहैकदेशम्। अथ सा भक्ष्यादिदानेन तत्रत्यं जनं रञ्जयन्ती सशिष्या गुहसेनगृहमभ्यागमत्। प्रविशन्तीञ्च तां द्वारि स्थिता शृङ्खलाबद्धा कापि शुनी अपरिचितजनमवेक्ष्य संक्रुद्धेव रुराव च महास्वनम्।

अथ सा देवस्मिता किमागता एवेति विचिन्त्य चेटिकां प्रेष्य तां स्वयं प्रावेशयत्, सा च प्रविश्य व्याजकृतामाशिषं प्रयुज्य पापा तां साध्वीं देवस्मितामगादीत् वत्से। सदैव मे तव दिदृक्षा भवति, अद्य पुनः स्वप्ने दृष्टासीति उत्कलिकाकुला त्वत्सकाशमागता, त्वां भर्तृविरहितां दृष्ट्वा मे मम नितरां दूयते, रूपं यौवनञ्च प्रियोपभोगवञ्चितं विफलं भवति इत्यादिभिः चाटूक्तिभिस्तां सन्तोष्य विश्वास्य च गृहं प्रत्यागात्। परेद्युश्च सा मरिचचूर्णयुक्तं मांसखण्डमेकं गृहीत्वा पुनर्देवस्मितावासम् अयासीत्, ददौ च तत्रत्यायै द्वारवर्त्तिन्यै शुन्यै तन्मांसखण्डम्। सा च शुनी सद्य एव तत् समरिचं भक्षयामास। मरिचस्य च कटुत्वात् तस्या नेत्राभ्यामवारितं अश्रु प्रवृत्तं नासिका च प्रस्रोतितवती। सापि दुष्टतापसी तत्क्षणमेव देवस्मितान्तिकं गता तया च सम्यक् कृतातिथ्या प्ररोदितुमारेभे। दृष्टा च देवस्मितया सा धूर्त्ता कृच्छ्रादिव इदमब्रवीत् वत्से। इमां द्वारवर्त्तिनीं शुनीं रुदतीं पश्य एषा हि मां जन्मान्तरगता प्रत्यभिज्ञाय रोदितुं प्रवृत्ता, मम च

तदनुस्मरणेन अश्रु समुद्गतमिति। तदाकर्ण्य बहिरागत्य दृष्ट्वा शुनीं तां रुदतीं किं, किमेतत् चित्रमिति सा देवस्मिता चक्षमचिन्तयत्। अथ प्रव्राजिकाब्रवीत् पुत्रि! पूर्वस्मिन् जन्मनि अहमेषा च कस्यचित् विप्रस्य द्वे भार्ये अभवाव, इति स चावयोः पतिः राजनिदेशेन दौत्यकर्मणि नियुक्तः पुनः पुनः देशात् देशान्तरं याति स्म। तत्प्रवासे च मया स्वेच्छया पुरुषसङ्गमं कुर्वत्या सततमिन्द्रियाणि भोगैरवञ्चितानि, धर्म्मश्चायं परमो यद् भूतानां इन्द्रियाणाञ्च अनभिद्रोहः, तस्मात् अस्मिन् जन्मनि जातिस्मराहं जाता, एषा तु केवलं शीलमेवारक्षत् अज्ञातधर्म्मनियमा, तेन च दोषेण कुक्कुरयोनौ पतिता, परं जातिं स्मरत्यसौ।

अथ सा सुबुद्धिर्देवस्मिता कोऽयं धर्म्मः धूर्त्तरचनेयं कृतानया इति विचार्य्य तां तापसीमब्रवीत् भगवति! एतावत्यपि काले नायं धर्म्मो मया ज्ञातः, तत् त्वं कृपया केनापि कान्तेन पुंसा मां सङ्गमय। ततः प्रव्राजिका अवदीत् पुत्रि! केचित् द्वीपान्तरादागताः वणिक्पुत्राः तान् त्वत्सकाशमानयामि, इत्युक्त्वा सा प्रमोदनिर्भरा स्वं गृहमगच्छत्। सा च देवस्मिता स्वाः चेटीः अब्रवीत् नूनं मद्भर्त्तुर्हस्ते तत् अम्लानमम्बुजं दृष्ट्वा तत्र कदाचित् मद्यपानेन मत्तं कौतुकात् पृष्ट्वा यथावृत्तं, मद्विध्वंसनाय केऽपि एते द्वीपान्तरादागताः वणिक्पुत्राः पापाः, तैश्च संयुक्तेयं दुष्टतापसी, तत् धुस्तूरसंयुक्तं मद्यमानयत शीघ्रं, दत्त्वा च श्वपादं अयोमयं कारयध्वम्।

ताश्च स्वामिन्या आदिष्टं तत् सर्वं तथैव अकुर्वन् । एका च चेटी स्वामिन्यादेशात्, तदा तद्रूप मास्थाय तस्थौ। सापि प्रव्राजिका तेषां वणिक्पुत्राणामेकं अहमहमिकया प्रथममुद्यतमादाय समाययौ। सायञ्च स्वशिष्यावेश-संछन्नं तं देवस्मितागृहे प्रवेश्य स्वयमलक्षितं निर्गत्य स्वावासमगात्। ततश्च सा चेटी देवस्मितावेशधारिणी त वणिक्पुत्रं सादरं सम्भाषमाणा सधुस्तूरं मद्यं तत् अपाययत्। तेन च मधुना सहसा हृतचेतनः स चेटीभिः वस्त्रादिकं हृत्वा दिगम्बरीकृतः, शुनः पादेन तेन लौह मयेन च ललाटे अङ्कं कृत्वा अमेध्यपूर्णे कस्मिंश्चित् खाते तस्यामेव निशि निक्षिप्तश्च। अथ रात्रेः [illegible] शेमे यामे लब्धसंज्ञः सः स्वपापोपनते नरके इव खाते निमग्नमात्मानमपश्यत्। उत्थाय च कृतस्नानः ललाटे अङ्कं परामृशन् नग्न एव तत् प्रव्राजिकागृहमगात्। ममैव केवल मेषा दुर्गतिर्माभूदिति संचिन्त्य स तान् सखीनब्रवीत् अहमागच्छन् पथि मुषितो[illegible] । अथ [illegible]गरेण असिपानेन च शिरःपीडामपदिश्य प्रातर्वस्त्रेण शिरो[illegible]तं वेष्टयित्वा तस्थौ। ततः सायं द्वितीयो वणिक्पुत्रस्तथैव देवस्मितागारं गत्वा तथैव [illegible]कार मवाप्य प्रातरागत्य नग्नोऽब्रवीत् मया आगच्छता [illegible]पि[illegible]ाभरणानि [illegible]ितानि, तानि च तस्करैर्हृतानीति एवमुक्त्वा शिरः शूलव्याजेन तथैवातिष्ठत्। क्रमेण च सर्व एव ते [illegible] [illegible] स्त्रीव स्वकीकारमर्थनाशञ्च अवाप्य नितरां लज्जिता [illegible] अपि [illegible] भवतु इति विचार्य [illegible] तस्मात् [illegible]

अथ सा प्रव्राजिका सशिष्या सहृष्टा प्रयोजनव्याजेन तत् देवस्मितागारमगात्। देवस्मितापि तां परितुष्टेव तथैव सधुस्तूर मधु पाययामास सशिष्याम्। तेन च मत्तां नष्टचैतन्यां तां छिन्नकर्णनासां तस्मिन्नेव अशुचिपङ्कपूर्णे खाते न्यक्षेपयत्। अथ सा गत्वा ते वणिक्पुत्राः पतिं मे नाशयेयुरिति सशङ्किता श्वश्रूाः समक्षं तं वृत्तान्तमवर्णयत्। श्वश्रूस्तामवादीत् पुत्रि! साधु त्वया साध्वी कृतं किन्तु पुत्रस्य मे तस्य कदाचित् अहितं यदि भवेदिति ततो देवस्मिता अवादीत् यथा शक्तिमती नाम काचिन्नारी भर्त्तारं प्रज्ञया ररक्ष, तथैवाहं मद्भर्त्तारं रक्षामीति। पुत्रि! कथं शक्तिमती पतिमरक्षत् इति सकौतुकमनयुक्ता श्वश्रूा सा अवादीत् मातः! अस्ति अस्मद्देशे नगर्यां मणिभद्र इति पूर्वैः कृतनामधेयः प्रभावसम्पन्नः कश्चित् महायक्षः। तत्रत्याश्च नागरा जनाः स्वाभीष्टसिद्धये तत्सकाशे उपयाचितानि चक्रुः यथा यो नरः रात्रौ परस्त्रिया सह प्राप्यते स अनेन यक्षेण स्वगृहाभ्यन्तरे तया सह स्थाप्यते। प्रातश्च प्रकटीकृततद्वृत्तः राजसंसदि नीत्वा सस्त्रीकोऽसौ निगृह्यते इति स्थितिः। एकदा समुद्रदत्ताख्यः कश्चित् वणिक् परनार्या सङ्गतः निशि पुररक्षिणा तेन यक्षेण प्राप्तो यथानियमं नीत्वा स्वगर्भगृहे सस्त्रीक एव स्थापितः। एतस्मिन्नेवान्तरे तद्भार्या महाप्रज्ञा शक्तिमती नाम तं वृत्तान्तमबुध्यत। अथ सा धीरा पूजामादाय सखीजनावृता धृतरूपान्तरा तस्यामेव निशि यक्षायतनमगात्। तास्तत्रत्यः याजकः दक्षिणालोभात् पुराधिप-

भुक्त्वा द्वारमुद्घाट्य तां तत्र प्रावेशयत्। प्रविष्टा च स-स्त्रीके पत्यौ दृष्टे विलक्षिते स्ववेशं तस्यै दत्त्वा तां पर-कान्तां निर्याहीति अवदत्। सा च परस्त्री शक्तिमत्या वेशमास्थाय तत्सखीभिः परिवृता स्वमेवावास ययौ। शक्तिमती तु तेनैव भर्त्रा सायं तत्रैव तस्थौ। प्रातश्च यावत् राजपुरुषैरेत्य निरूप्यते तावत् स पत्न्या एव स-हितः सन्ददृशे। तद् दृष्ट्वा नृपः यक्षभवनात् मृत्युमुखादिव तं वणिजं मोचयित्वा पुराध्यक्षं दण्डयामास। एवं शक्तिमती यथा प्रज्ञया पतिमरक्षत् तथा अहमपि गत्वा स्वप्रज्ञया पतिं रक्षामीति।

इति श्वश्रूमुक्त्वा रहसि सा देवस्मिता मनस्विनी स्वचेटीभिः सह वणिग्वेशं चकार। आरुह्य च प्रवहणं वाणिज्यव्याजेन यत्रास्य पतिः स्थितः तदेव कटाहद्वीपम-गात्। गत्वा च तत्र तं पतिं गुहसेनं वणिजां मध्ये तिष्ठन्तं समाश्वासमिव मूर्त्तिधरं वहिःस्थितमपश्यत्। सोऽपि तां पुरुषाकारां दूराद् दृष्ट्वा पिबन्निव प्रियाया सदृशः कोऽयं वणिगिति समचिन्तयत्। सा च देवस्मिता तत्रत्यं भूप गत्वा व्यजिज्ञपत् देव। अस्ति काचिद् विज्ञ-प्तिर्मम, प्रजाः सर्वाः, समाहूयन्तामिति। ततश्च राजा, सकौतुकः सर्वान् पौरान् समाहूय का ते विज्ञप्तिरिति तां वणिग्वेशामब्रवीत्। ततो देवस्मिता अवादीत् इह मम चत्वारो दासाः पलाय्य स्थिता, तान् देवः मे प्रयच्छतु इति। अथ राजाब्रवीत् सर्वे एव पौरा मम स्थिताः एतेषु ये तव दासाः तान् प्रत्यभिज्ञाय गृहाणेति। तत-

स्तया स्वगृहे खलीकृताः ते चत्वारः शिरःसु बद्धशाटका

वणिक्सुता जगृहिरे। तत्रस्थांश्च वणिजः सार्थवाहसुत

एते, कथं ते दासा इति क्रुद्धान् सा प्रत्यवादीत

यदि वः प्रत्ययो नास्ति, ललाटमेषां दृश्यतां मया

शुनः पादाङ्कितं कृतम्। तथेति ते तेषां चतुर्णां लला-

टपट्टकान् उन्मोच्य सत्यमेव ललाटगं शुनः पादमपश्यन्।

अथ वणिक्षु लज्जितेषु राजा सञ्जातविस्मय कुतूहला-

क्रान्तचेता स्तां वणिग्वेशां किमेतदिति पप्रच्छ। सा तु

यथावृत्तं सर्वं शशंस, सर्वे च जना जहसु जगदुश्च न्याय्या

एते भवत्या दासा इति नृपश्च तेषां वचनानि अनुमोदि

स्म। ततः अन्ये वणिजः तेषां दास्यमुक्तये साध्व्यै तस्यै

बहु धनं दत्त्वा राजदण्डञ्च यथाविधि अदापयन्। अथ

तद्धनं तञ्च पतिमवाप्य देवस्मिता सकलसज्जनपूजिता

निजपुरीं ताम्रलिप्तां प्रत्याययौ, नास्याः कदापि पुनर्वि-

प्रयोगो बभूव।

हे देवि! महाकुलप्रसूतं विशुद्धचरितं भर्त्तारं अनन्य-

मानसाः स्त्रिय उपासते, सतीनां पतिरेव परं धनम्।

इति वसन्तकमुखात् उदारां कथामाकर्ण्य वासवदत्ता

वत्सेश्वरे भर्त्तरि, भक्त्येकतानं मनः समधत्त।

इति त्रयोदशस्तरङ्गः।

—*—

अथ चतुर्दशस्तरङ्गः ।

अथ तत्र विन्ध्याटव्यां तिष्ठतो वत्सराजस्य सकाशमाजगाम चण्डमहासेनस्य प्रतीहारी। आगत्य च स प्रणम्य राजानमिदमब्रवीत् नृपते! राजा चण्डमहासेनः भवन्तं सन्दिष्टवान् यद् वासवदत्ता त्वया स्वयं हृता, तद् युक्तं, एतदर्थमेव मया त्वं तथानीतः, संयताय च तुभ्यमिह स्वयं मया वासवदत्ता न दत्ता, तवावमानशङ्किना, तदिदानीं मद्दुहितुरवैधो विवाहो माभूदिति कश्चित् कालः प्रतीक्ष्यतां, मत्सुतो गोपालको न चिरादत्र यास्यति, विधास्यति च स्वसुरस्या यथाविधान मुद्वाहम्। इति राज्ञे यथोक्तं सन्दिश्य वासवदत्तायै तत् सर्वं न्यवेदयत्। ततः वत्सेश्वरः सानन्दः सानन्दया वासवदत्तया सार्कं कौशाम्बी गमनोत्सुकः गोपालकस्य आगमनं युवामिह प्रतीक्षेथां पश्चात् तेन सह कौशाम्बीं यास्यथ इति तं प्रतीहारिणं पुलिन्दकञ्च सुहृदं आदिश्य ससैन्यः सामात्यश्च स्वां पुरीं प्रतस्थे।

द्वित्रैरहोभिश्च स्वाधिकारभूमिमासाद्य एकां निशां रुमण्वतो निकेतने विश्रम्य परेद्युः स्वां राजधानीं विलसत्पताकां समुत्सुकनागरां महोत्सवराजितां सह प्रियया स्वानुचरैश्च सह प्रविवेश। दद्दृशुश्च पौराः प्रशान्तशोकाः सोत्सुकाः शिखिनो नवाम्बुदमिव विद्युत्वन्तं तं महीपतिं सह वासवदत्तम्। ततश्च राजा तया सह स्वं राजभवनं सेवागतनृपाकीर्णं मागधैरुद्गीतमङ्गलं सुप्तप्रबुद्धमिव राजमान प्राविशत्।

अथ वासवदत्ताया भ्राता गोपालकः अचिरा[illegible]व तौ प्रतीहारि पुलिन्दकौ समादाय समागमत्। राजा तमागतं श्यालकं दृष्ट्वा यथोचितं प्रत्युद्गमनादिभिः सत्कृतवान्। वासवदत्तापि हर्षोत्फुल्ललोचना यावत् तं भ्रातरमालोकयितुं प्रवृत्ता तावत् मास्मभूदस्यास्त्रपेति विलोचने समरोधीव बाष्पवारि। अथ सा तेन पितृसन्देशवचनैः प्रोत्साहिता स्वजनसमागमेन कृतार्थमिवा[illegible]।

अथान्येद्युः गोपालकेन व्यग्रेण तयोर्विवाह[illegible] प्रस्तुते राजा वत्सेश्वरः शुभे समये रतिवल्ल[illegible] पल्लवमुज्ज्वलं वासवदत्तायाः पाणिमग्रहीत्। सापि तत्कर स्पर्शजनितेन सान्द्रानन्दे[illegible] कम्पस्वेद[illegible] च्छादितकलेवरा तत्क्षणं मकरकेतनेन सम्मोहन[illegible] व [illegible]द्धेव समलक्ष्यत। तदा च गोपालकदत्तैर्यौतुकरत्नैः रा[illegible] उपायनैः स राजा पूर्णकोषः सत्यमेवात्मनः रा[illegible]न्यत। अथ निर्वर्त्तितोद्वाहमङ्गलौ वधूवरौ प्रथम[illegible] लोकाना[illegible] हृदय ततोऽन्तःपुरं प्राविशताम्। ततः सम्मान[illegible]स नृपतिः समुचितसम्भारेण गोपालकं पुलिन्दकञ्च स्वयम्। अपरेषां राज्ञां पौराणाञ्च सम्माननार्थं यौगन्धराय[illegible] रुम[illegible]ण्वन्तञ्च नियुक्तवान्। यौगन्धरायणस्तु राजनियुक्तः रुमण्वन्त मब्रवीत् सखे! राज्ञा आवां कष्टे नियुक्तौ, लोकचित्तं हि दुर्ग्रह अरञ्जितः शिशुरपि दोषमुद्घोषयेत् तत्र दृष्टान्तभूतां कथामेकां बालविनष्टकीयां शृणु कथयामि।

आसीत् पुरा रुद्रशर्म्मा नाम कश्चित् ब्राह्मणः। तस्य च द्वे भार्य्ये, तयोरेका पुत्रमेकं प्रसूय सद्य एव लोका-

न्तरमगात् । तत्सुतस्तु तेन विप्रेण अपराया हस्ते समर्पितः । सा हि तस्य क्रमेण विवृद्धस्य किञ्चित् रूक्षं अशनं ददौ । तेन चाहारेण स बालः पृथूदरः धूसराङ्गश्च अभवत् । अथ स रुद्रशर्म्मा मातृहीनोऽयं शिशुः कस्मादुपेक्षित इति तां द्वितीयां पत्नीमभ्यधात् । सापि सेव्यत एवायं स्नेहेन, तथापीदृगसौ जायते किमहं करोमि इति पतिं प्रत्यब्रवीत् । द्विजश्च नूनमयं एव स्वभाव इति तथ्यं मेने, को हि स्त्रीणामलीकमुग्धे वचसि न विलुभ्यति ? ।

बाल एव असौ विनष्ट इति बालविनष्टनामानममुं पिता चक्रे । अथ गच्छता कालेन स बालविनष्टः विमाता मां सर्वदा कदर्थयतीति बुद्ध्वा अस्याः कां गतिक्रियां करोमीति चिन्तयामास । एकदा स अतीतपञ्चवर्षसात्रः परं बुद्धिमान् राजकुलादागतं तात । द्वौ मम तातौ स्त इति अर्द्धस्फुटया गिरा पितरं रहस्यकथयत् । एवं प्रत्यहं स कृतद्विदागमनाय पित्रे तथैव स्माह स्म । पिता तु रुद्रशर्म्मा कथमयं शिशुरेवं वदतीति साभिनिवेशं ध्यायन् तां भार्य्यां व्यभिचारिणीं मत्वा तत् स्पर्शमपि व्यवर्जयत् । सापि विनापराधं मे पतिः कथं कुपितः, किं स्विदयं बालविनष्टेन किमपि कृतं भवेदिति समचिन्तयत् । अथ सा तं बालविनष्टकं सादरं स्नापयित्वा स्निग्धं सुमिष्टञ्च भोजनं दत्त्वा कृत्वा चोत्सङ्गे पप्रच्छ पुत्र ! तव पिता रुद्रशर्म्मा त्वया किं मयि रोषितः ? तदाकर्ण्य स विमातरमुवाच मातः ! अतोऽधिकमपि कर्त्तास्मि न चेदद्यापि शाम्यसि, त्वं स्वपुत्रपोषिणी कथं सदा मां क्लिश्नासि । तदाकर्ण्य

सा लज्जिता सशपथमवादीत् वत्स ! न पुनरेवं करिष्यामि तत्पितिं मम प्रसादय। ततः स बालकस्तामब्रवीत् मातः ! पितुर्ममागतस्य आदर्शं काचित् त्वच्चेटी दर्शयतु, अहं तमादर्शपतितं प्रतिबिम्बं परं वेद्मि, तथेत्युक्त्वा तया नियुक्ता चेटी आगतस्य रुद्रशर्मणः क्षणात् आदर्शमदर्शयत्। तत्र चादर्शे पितुः प्रतिबिम्बं दृष्ट्वा स बालकः द्वितीयोऽयं मे तात इति सस्मितमाह स्म। तदाकर्ण्य च स रुद्रशर्मा विगताशङ्कः तां पत्नीं निर्दोषा माकलय्य तदैव तस्यां प्रसन्नोऽभूत्।

सखे ! बालकोऽपि विप्रकृत एवं दोषमुत्पादयेत्, तदयं समग्रो लोकः अस्माभिः तथा सम्यक् अनुरञ्जनीयः यथा कमपि दोषं न उद्घाटयेदिति उक्त्वा योगन्धरायणः रुमण्वता सह तस्मिन् वत्सराजोत्सवे सर्वं जनं तथा राजलोकञ्च तथा सम्मानयन् अरञ्जयत् यथा सर्व एव मदेकभ्रवणाविती इति अमन्यत। अथ राजा तौ सचिवौ मवसन्तकौ स्वकरार्पितैर्वस्त्रान्नपानैरङ्गरागाभरणैः ग्रामैश्च अपूजयत्। एवं निर्वृत्तविवाहमङ्गलः सर्वाः प्रजा अनुरञ्जयन् वासवदत्तया समं परमेण प्रेम्णा कालमनैषीत्। गोपालकश्च वत्सराजानुरोधतः पितृसन्देशात् विवाहं कर्तुं आहृत्तिं शीघ्रमगमत्।

एकदा वत्सेश्वरश्चापल्यादिन्द्रियाणां पूर्वसङ्गतां विरचितां नाम कामपि अन्तःपुरचारिणीं गुप्तं भजमानस्तद्गोत्रस्खलनेन देवीमाजुहाव। तेन देवीं सातिशयकुपितां मानवतीमालक्ष्य तत्पादयोः पतनेन तां प्रसादयामास।

अथ गोपालक भगिन्या वासवदत्तायाः सकाशं स्वभुजार्जितां बन्धुमतीं नाम कामपि राजपुत्रीं लावण्यजलधेरुद्गतां श्रियमिव रूपिणीं प्राहिणोत् । सा च वासवदत्ता तां मञ्जुलिकेति अपरेण नाम्ना गोपितां राजदर्शनभयात् सुगुप्तां कृत्वा अरक्षीत् । कदाचित् नृपतिः वसन्तकेन विचरन् तां उद्यानलतागृहे दृष्ट्वा नितरामधीरः गान्धर्वेण विधिना सुगुप्तमुपयेमे । तच्च वासवदत्ता निभृतस्थिता दृष्ट्वा भृशं चुकोप आनिनाय च बद्ध्वा वसन्तकम् । राजा तु तस्याः पितृकुलागतां प्रव्राजिकां सखीं साङ्कृत्यायनीं नाम शरणमशिश्रियत् । सा च तां महिषीं वासवदत्तां प्रसाद्य तया कृतानुमत्या तां बन्धुमतीं राज्ञे ददौ पेशलं हि सतीनां मनः । ततः सा देवी बन्धनात् वसन्तकं मुमोच । स तु संहृष्टः देव्याः सकाशमभ्येत्य हसन् अवादीत् देवि ! बन्धुमत्या अपराद्धं मया पुन स्ते किं कृतम् ? अहीन् प्रति क्रुद्धा यूयं डुण्डुभेषु प्रहरथ ।

अथ ब्रह्मन् ! एतदुपमानं मे सम्यगाचक्ष्व, महत्कौतुकमत्र इति देव्या पृष्ट वसन्तकः कथामेका मवर्णयत् ।

देवि ! पुरा रुरुर्नाम कोपि मुनिपितनयः स्वेच्छया परिभ्रमन् अद्भुतदर्शनामेकां विद्याधरात् मेनकायां सुरसुन्दर्यामुत्पन्नां स्थूलकेशेन मुनिना स्वाश्रमे परिवर्द्धितां कन्यामद्राक्षीत् । दृष्टैव सा पृषद्वरा नाम कन्यका तस्य रुरोर्मनोजहार । अथ स गत्वा तत्पालक स्थूलकेशं ययाचे । स्थूलकेशोऽपि तस्मै तां दातु प्रतिशुश्राव।

ततश्चासन्नविवाहे अकस्मात् कश्चिदहिस्तां दष्टवान्। ततो विषस्रहृदयः महर्षिसुतः अन्तरीक्षात् एतां वाणीमशृणोत् ब्रह्मन्। एतां क्षीणायुषं स्वस्य आयुषः अर्द्धेन जीवय। तदाकर्ण्य स रुरु स्तस्यै निजायुष. अर्द्धमदात्। सद्यएव सा प्रत्युज्जीविता। सोऽपि तां तदानीमेव परिणिनाय। अथ क्रुद्धो रुरु यं यं सर्पं ददर्श त तमेव मम भार्य्या अनेन दष्टेतिरोषात् जघान। अथ जिघांसन्तं तमेको डुण्डुभः मनुष्यवाचा अवादीत् ब्रह्मन्। अहिभ्यः कुपितस्त्वं कथं डुण्डुभान् हंसि? अहिना ते प्रिया दष्टा, अहिर्डुण्डुभश्च विभिन्नः, अहयः सविषा, डुण्डुभास्तु निर्विषा इति। तदाकर्ण्य मुनिसुतोऽब्रवीत् सखे। को भवान्? डुण्डुभोऽवदत् ब्रह्मन्! अहं शापभ्रष्टो मुनिः भवत्संवादावधिश्च मे शापः इत्युक्त्वा तस्मिन् अन्तर्हिते रुरु र्भूयस्तान् डुण्डुभान् न जघान। तदेतदुपमानाय तव कथितं देवि। डुण्डुभेषु प्रहरथ यूयमहीन् प्रतिक्रुद्धा इति। एवमुक्त्वा वचनं सस्मितं वसन्तके विरते वासवदत्ता पत्युःपार्श्वस्थिता तं प्रति भृशं तुतोष। वत्सराजः उदयनः देव्याश्चरणगतः कुपितायाः सुमधुराणि विविधवसन्तक कौशलानि कोपोपशमनानि समाचरन् विजहार। सुखिनस्तस्य राज्ञः सदा रसना मदिरारसैकसक्ता, श्रुतिः कलवीणारवरागिणी दृष्टिश्च प्रियामुखनिश्चला बभूव।

इति चतुर्दशस्तरङ्गः।

समाप्तोऽयं कथामुखं नाम द्वितीयो लम्बकः:

अथ तृतीयो लम्बकः ।

पञ्चदशस्तरङ्गः ।

एवं स वत्सेश्वरः क्रमेण वासवदत्तामुखासक्तमनाः अहर्निशं केवलमानन्दमनुभवन् विजहार। यौगन्धरायणो महामन्त्री सेनापतिः रुमण्वांश्चास्य दिवानिशं राज्यभारमूहतुः। एकदा स यौगन्धरायणश्चिन्तावान् रजन्यां रुमण्वन्तं सेनानाथं गृहमानीय निभृतं निजगाद सखे! वत्सराजोऽयं पाण्डववंशसम्भवः, अस्य च कुलक्रमागता मेदिनी समग्रा, पुरञ्च हस्तिनेति प्रसिद्धम्। तत् सर्वमनेन जिगीषाविरहितेन त्यक्तं, केवलमेकत्र प्रदेशेऽत्र अस्य राज्यं सञ्जातम्। एषच केवलं व्यसनासक्तश्चिरं तिष्ठति, परमनेन अस्मासु सर्वा एव राज्यचिन्ता समर्पिता, तदस्माभिरतन्द्रितैस्तथा कार्य्यं यथैष समग्रमेव कुलक्रमागतं पृथिवीराज्यं प्राप्नोति। एवं कृते अस्माभिः प्रभुभक्तिः सम्यक् प्रतिपालिता भवेत्। सर्वञ्च प्रज्ञया साधयितुं शक्यते किं हि बुद्धिमद्भिः प्रयुक्तं नोपैति शोभां तथा चेमां कथां शृणु कथयामि।

पुरासीत् महासेनो नाम कश्चित् नृपः। स च अन्येन केनचित् बलवत्तरेण राज्ञा अभियुक्तः स्वकार्य्यभ्रंशशङ्किभिरमात्यैः तस्मै द्विषे अर्थदण्डं दापितः। स च बलवान् नृपः तेनैव सन्तुष्टः स्वपुरमगात्। महासेनस्तु

मानी दत्तार्थदण्डः भृशमतप्यत। कथं मया गतौः प्रणतिः कृतेति चिन्तयतः तस्य शोकेन गुल्मरोगः समपद्यत। तदाक्रान्तश्च स राजा क्रमेण मुमूर्षुरभवत्। अथैकः राजभिषक् तं औषधासाध्यं मत्वा मतिमान् कौशलेन चिकित्सुः मृता ते देवीति मिथ्यावचनं तं नृप मवादीत्। तदाकर्ण्य सहसा भूमौ पततः तस्य बलीयसा शोकावेगेन गुल्मः स्वयमस्फुटत्। अथ रोगोत्तीर्णः स राजा तया देव्या सह ईप्सितान् भोगान् बुभुजे जिगाय च पुनः सर्वान् रिपून्।

तद् यथासौ भिषक् प्रज्ञया राजहितं चकार, तथा वयमपि राजहितार्थिनः यथास्य समग्रा मेदिनी वशवर्त्तिनी भवेत् तथा यतामहे। एकः प्रद्योतो नाम मगधेश्वर स्तत्र परिपन्थी विद्यते, स खलु पार्ष्णिग्राहः पश्चात् अस्मासु कुपितो भवेत्। तस्य तु पद्मावती नाम कन्यकारत्नमस्ति, वत्सराजस्य कृते वय तं तां याचामहे। वासवदत्ताञ्च निभृतं स्वप्रज्ञया क्वचित् सुगुप्तां संस्थाप्य वासगृहे अग्निं दत्त्वा देवी दग्धेति सर्वतः उद्घोषयाम। नान्यथा मगधाधिप तां सुतां राज्ञे दास्यति। एतदर्थञ्च स मया पूर्वं याचित प्रत्युक्तवान् नाहं वत्सेश्वराय प्राणाधिकामिमां सुतां दास्यामि, तस्य हि वासवदत्तायां महान् स्नेहो विद्यते। सत्याञ्च देव्यां वासवदत्तायां वत्सेशो नान्यां परिणेष्यति। तस्मात् देवी दग्धेति ख्यातौ समुत्पन्नायां सर्वमेतत् सेत्स्यति। लब्धायाञ्च पद्मावत्यां स राजश्वशुरो मगधेश्वरः पश्चात् कोपं न करिष्यति

प्रत्युत सहायतां गमिष्यति । ततः पूर्वां दिशं ततश्च अन्या दिशः क्रमात् जेतु गमिष्यामः । इत्थ सर्व्वामेव धरां वत्सेश्वरस्य साधयितुं यतिष्यामहे । अस्मासु च कृतोद्योगेषु एषः समग्रां महीं प्राप्नुयादिति पूर्वं दिव्या वागुदचरत् ।

श्रुत्वैतन्मन्त्रिमुख्यस्य वचनं रुमण्वान् सहासमाशङ्क्य तमभाषत, यदेतदुक्तं भवता तत्सर्वं युज्यते परं पद्मावतीकृते क्रियमाण कपटं कदाचन अस्माकं दोषाय स्यात् तदत्र मया वक्ष्यमानां कथालिकां शृणु ।

अस्ति जाह्नवीतटे माकन्दिका नाम काचित् नगरी । आसीत् तस्यां पुरा मौनव्रती कश्चित् परिव्राजकः । स चानेकपरिव्राट्परिवृत भिक्षाजीवी देवकुलान्तर्वर्त्तिनि क्वचित् मठे वास मकरोत् कदाचित् भिक्षार्थमटन् कस्यचिद् बणिजः सदने भिक्षां आदातुं निर्गतां शुभाङ्गीं कन्यकां एकां ददर्श । दृष्ट्वैव कामशरसंविद्धः स शठः हा हा कष्ट मिति तस्यैव बणिजः शृण्वतः समब्रवीत् । गृहीतभिक्षञ्च तस्मात् निर्गच्छन्तं तं असौ बणिक् सविस्मय. पृष्ठतो गत्वा तमपृच्छत् भिक्षो । त्वं मौनं विहाय किमद्य सहसा एवमुक्तवान् ? तदाकर्ण्य परिव्राडब्रवीत् भद्र । दुर्लक्षणेयं कन्या, यदास्या विवाहो भवेत् तदा ससुतदारस्य गृहस्वामिनः अस्याः पितुः क्षयो भवेदिति दु:खेन मे तादृशी वाक् सहसा निरगच्छत् ।
त्वञ्चातीव मे भक्तः तस्मात् मौनमपि विहाय त्वत्कृते एवमुक्तवानस्मि । तदेषा कन्यका नक्तं मञ्जूषायां उपरित्यक्तदीपायां निवेश्य गङ्गायां क्षिप्यतामिति । सोऽपि बणिक्

तथेति प्रतिपद्य गृहं गत्वा भयात् नक्तं तथैव सर्वं चक्रे। परिव्राजकोऽपि तत्कालं स्वाननुचरानुवाच भद्राः! गङ्गां गच्छत, तदन्तरुह्यमानां यां द्रक्ष्यथ पृष्ठन्यस्तदीपां मञ्जूषां, तां सुगुप्तं इह आनेष्यथ, सा च नोद्घाटनीया अन्तर्ध्वनौ श्रुतेऽपि। तथेति ते च गङ्गां जग्मुः। राजपुत्रः कश्चिदत्रान्तरे वणिजा क्षिप्तां मञ्जूषां दीपालोकाद् वीक्ष्य भृत्यैरानाय्य सहसा तां कौतुकादुद्घाटयत्। अपश्यच्च तत्रान्तःस्थां हृदयोन्मादकारिणीं कामपि कन्याम्। उपायच्छत च तां तत्क्षणं गान्धर्वविधिना। तां च मञ्जूषां पृष्ठन्यस्तदीपिकां कृत्वा तदन्तर्वानरमेकं घोरं निवेश्य गङ्गायां तत्याज च। तस्मिंश्च सम्प्राप्तकन्यारत्ने नृपसुते गते परिव्राजकशिष्यास्तामन्विष्यन्तस्तत्राययुः। ददृशुश्च तां मञ्जूषाम्। निन्युश्च तां गृहीत्वा गुरोरन्तिकम्। अथ स परिव्राट् संहृष्टस्तान् जगाद अहमेकः एतामादाय एतदुपरि मन्त्रं साधये, युष्माभिः तूष्णीमिमां निशां शयितव्यम्। इत्युक्त्वा स मञ्जूषा मठोपरि आरोप्य तस्यामेव कन्यायामभिलाषुकस्तामुद्घाटयत्। उद्घाटितायाश्च तस्यां स भीषणाकृतिर्वानरः निर्गत्य स्वकृतो मूर्त्तिमान् दुर्णय इव तमभ्यधावत्। चिच्छेद च तस्य नासां कर्णौ च तत्क्षणं दशनैर्नखैश्च। अथ तथाभूतं तं परिव्राजकं दृष्ट्वा ते शिष्या यत्नगोपितहासा अधोमुखा क्षणमतिष्ठन्। प्रातश्च तत्सर्वं वृत्तान्तं ज्ञात्वा सकलो जनो जहास, स वणिक् सा च तत्सुता प्राप्तसत्पतिः ननन्द च।

एवं यथा स परिव्राट् हास्यत्वं गतः तथा वयमपि

व्याजप्रयोगस्य असिद्धौ कदाचित् हास्यत्वं गच्छेम। राज्ञः वासवदत्तया विरहं बहुदोष इव सम्भाव्यते। इत्थं रुमखतोक्तः यौगन्धरायणः प्राह सखे! नान्यथा उद्योगसिद्धिर्भवेत्, अनुद्योगि च राजनि व्यसनासक्ते सर्वं अभीप्सितं नश्येत् अस्माकं मन्त्रिताख्यातिर्लब्धापि स्वामिनः समुन्नतिं विना व्यभिचारिणी भवेत्। स्वायत्तसिद्धे तु नृपे सचिवाः तस्य प्रज्ञोपकरणमात्राण्येव, कार्य्ये सिद्धे असिद्धे वा न तेषां गुणो दोषो वा भवेत्। सचिवायत्तसिद्धे तु तेषां प्रज्ञैवार्थसाधनं ते तु निरुत्साहाश्चेत् श्रियाः जलाञ्जलिर्दत्तः स्यात्। देवी पितुश्चण्डमहासेनाच्च न शङ्कितव्यं स सपुत्रः देवी च मे वचनं शृणोति। इत्युक्तवन्तं धीरप्रवरं यौगन्धरायणं रुमखान् प्रमादाशङ्कया पुनरब्रवीत् सखे! अभिमतरमणीवियोगव्यथया सुधीरोऽपि विचाल्यते, किं पुनर्वत्सराजोऽयं नितरां स्त्रीपरायणः, अत्रैतां कथां शृणु।

पुराभूत् देवसेनाख्यः कश्चित् महामतिर्नरपतिः श्रावस्ती नाम नगरी तस्य राजधान्यासीत्। तस्याञ्च नगर्य्यां कश्चित् महाधनो वणिक् प्रतिवसति स्म। तस्यैका निरुपमा कन्या समजनि। यतश्च तस्या रूपं दृष्ट्वा सर्वो जनः उन्माद्यति तस्मात् सा उन्मादिनीति ख्यातिमगमत्। तनयेयं राज्ञे अनावेद्य न कस्मैचित् देया, अन्यथा राजा कुप्येदिति विविच्य तत्पिता राजानं गत्वा न्यवेदयत् देव! अस्ति मे कन्यारत्नं यदि रोचते गृह्यताम्। तदाकर्ण्य राजा सुविश्वस्तान् द्विजान् अवादीत् गच्छन्तु भवन्तः, सा सुलक्षणा वा दुर्लक्षणा

परीक्ष्यतामिति तथेति ते द्विजा राजानमुक्त्वा वणिगालयं गत्वा ताञ्च वणिक्सुतां निरीक्ष्य उन्मादिनीं सद्य एव सञ्जातमन्मथविकाराः क्षोभं ययुः। प्रकृतिप्राप्ताश्च मन्त्रयामासुः यदि राजा इमां परिणयेत् तदा एतदेकमनाः सर्वाणि राजकार्य्याणि त्यजेत्, तर्हि महाननर्थः सञ्जायते, तत् किमनया, इति अवधार्य्य कुलक्षणेयमिति राज्ञे न्यवेदयन्। ततो राज्ञा त्यक्तां तां वणिक् तत्सेनापतये उन्मादिनीं प्रादात्।

कदाचित् भर्त्तृवेश्मनि हर्म्यस्था सा राजानं तेन पथा गच्छन्तं आलोक्य आत्मानमदर्शयत्। राजा तु दृष्ट्वैव तां उन्मादिनीं कामप्रयुक्तां जगत्संमोहनौषधिमिव सञ्जातोन्माद इव अभूत्। गत्वा च कथमपि स्वं भवनं ज्ञात्वा च तां पूर्व्वावधीरितां भृशमुन्मनाः स्मरजनितां महतीं व्यथामवाप। अथ तत्स्वामिना सेनापतिना निवेदितं प्रभो। सा दासी, न परस्त्री, गृह्यतां, अथवा अहं त्वां देवगृहे त्यजामि, महाराजः प्रतिगृह्णातु इति स एवं सेनापतिना अभ्यर्थ्यमानोऽपि राजा तमब्रवीत् नाहं परदारान् स्पृशामि, यदि त्वं तां त्यक्ष्यसि, तदा ते धर्म्मो लङ्घ्यति, दण्ड्यश्च भविष्यसि इति। तदाकर्ण्य मन्त्रिणः अन्ये च तूष्णीमासन् स च राजा क्रमेण कामज्वरेणाक्रान्त एव पञ्चत्वमगात्।

एवं स राजा धीरोऽपि उन्मादिनीं विना विनष्टः, वत्सराजस्तु विना वासवदत्तां कथं भवेत्? एतत् रुमण्वद्वाक्यं श्रुत्वा यौगन्धरायणः पुनरब्रवीत् सखे! कार्य्य-

दर्पिभि राजभिः क्लेशः सह्यते, पश्य रावणवधाय युक्तिं कृत्वा देवैर्नियोजितो रामः सीतावियोग किं न से हे ? एतदाकर्ण्य वमखान् भूयोऽभाषत महामते ! ते हि रामादयो देवाः तेषां मनः सर्वं सहते, मनुष्याणान्तु न तथा । तथा च अपरामेकां कथां कथयामि श्रूयताम् ।

अस्ति महारत्नाढ्या मथुरानाम्नी पुरी । तस्यामभूदेको वणिक्सुतः इन्नको नाम । तस्यैका प्रिया तदेकासक्तचित्ता भार्य्या आसीत् । स तया सह वसन् कार्य्यगौरवात् एकदा देशान्तरं गन्तु मैच्छत् । भार्य्या च तत्सङ्गिनी भवितु मभिललाष, सतीनां हि पतिविरहोऽतीव असह्यः । सतु वणिक्पुत्रः शुभेऽहनि यात्रामकरोत् तान्त सहगन्तुमुद्यतां नैवाग्रहीत् । सा तु प्रस्थितं पति मवलोकयन्ती साश्रुलोचना प्राङ्गणद्वार कवाटान्तरवर्त्तिनी अतिष्ठत् । गते च तस्मिन् दृष्टिपथात् तद्वियोगासहायास्तस्याः सद्य एव प्राणा निर्ययुः । तच्च ज्ञात्वा वणिक्पुत्रः प्रत्यावृत्य विह्वलः सन् तत्क्षणं कान्तां तामुत्क्रान्तजीवितां सुन्दरापाण्डुरच्छायां विलोलालकमूर्द्धजां भुवि पतितां चान्द्रमसीं लक्ष्मीमिव ददर्श । दृष्ट्वैव तामङ्कं नयतः क्रन्दतश्च तस्य शोकाग्निज्वलितात् देहात् भीता इव असवस्तत्क्षणं व्यगमन् ।

एवं परस्परवियोगात् तौ दम्पती यथा विनाशमापतुः तथा अनयोः राजदम्पत्यो रकस्मात् माऽस्मभूत् । इत्युक्ता तस्मिन् वमखति सशङ्के विरते धैर्य्यसागरः धीमान् यौगन्धरायणः पुनरब्रवीत् मया सर्वमेतत् निश्चितं कार्य्याणि

च महीभुजामीदृशान्येव भवन्ति तदत्र कथामेतां
शृणु ।

पुरासीत् उज्जयिन्यां पुण्यसेनो नाम नृपः । कदाचित्
प्रबलः कश्चित् नरपति स्तं अभियुक्तवान् । अथ
मन्त्रिणः सुधीरा स्तमरिं दुर्जयं वीक्ष्य राजा मृत इति
मिथ्याप्रवादं घोषयामासु । स्थापयामासुश्च प्रच्छन्नं तं
नृपं पुण्यसेनम् । देहञ्च अन्यं कञ्चित् शवं राजार्हवि-
धानेन । अथ, अराजकानामस्माकं त्वमेव राजा भव
इति तमरिं दूतमुखेन अभ्यर्थयामासुः । ततश्च तथेत्युक्त-
वतस्तस्य रिपोस्तुष्टस्य सतः सर्वाणि कटकानि क्रमात्
ते सैन्यसहिताः मिलित्वा विभिदुः । भिन्ने च सैन्यचये
तं नृपं पुण्यसेनं प्रकाश्य सम्प्राप्तवलाः शत्रुं त
निजघ्नुः ।

ईदृशानि राजकार्य्याणि नीत्या प्रयोज्यानि, तदयं
देवीदाहप्रवादेन कार्य्यमिदं धैर्य्येण साधयामः । इत्या
कर्ण्य निश्चितमतेः यौगन्धरायणात् रुमण्वानवदत् यदि
निश्चयः, तदा देव्या भ्रातरं गोपालकमानीय समादृत्य
तेन सम्मन्त्र्य सम्यक् कार्य्यमारभ्यताम् । यौगन्धरायणश्च
तथेति प्रत्यपद्यत । रुमण्वांश्च तत्प्रत्ययात् सर्वञ्च कर्त्तव्य
निश्चयं चक्रे । अथापरेद्युस्तौ मन्त्रिप्रवरौ केनचित् व्यप
देशेन गोपालकं आनेतुं दूतं व्यसर्जयताम् । स च
गोपालक स्तद्दूतवचनात् सत्वरमेव उत्सव इव मूर्त्ति
मान् समायात् । आगतञ्च तं रुमण्वता सहितं यौगन्ध
रायण स्तस्यामेव निशि निर्जनं गृहं निनाय कथयामास

च सर्वं तत् चिकीर्षितं मन्त्रितम्। स च राजहितैषी स्वसुर्दुःखावहमपि तत् सर्वं अनुमेने कार्य्यैकप्रवणं हि मनीषिणां चेतः। अथ रुमखता, सर्वमेतत् सुविहित परं देवीं दग्धामवेत्य प्राणान् त्यक्ष्यन् वत्सेशः कथं रक्ष्य, इति चिन्त्यतां, सत्यपि उपायानां सञ्चये विनिपातप्रतिक्रियैव मुख्यमङ्गं मन्त्रस्येति पुनरुक्ते समालोचिताशेषकार्य्यो यौगन्धरायणः समब्रवीत् नास्त्यत्र चिन्ता, राजपुत्री वासवदत्ता गोपालकस्य कनीयसी स्वसा प्राणेभ्योऽप्यधिकप्रिया, एतस्य शोकमल्पमालक्ष्य वत्सेश्वरः कदाचित् जीवेत् देवीति मत्वा धैर्य्यमवाप्स्यति। किञ्चायमुत्तमसत्त्व, शीघ्रञ्चानेन पद्मावती परिणीयते, ततश्च अचिरादेव देवी द्रक्ष्यते इति।

इत्येवमवधार्य्य यौगन्धरायणः रुमखान् गोपालकश्च त्रय एते पुनर्मन्त्राय उपाविशन्। युक्त्या वय देव्या नृपेण च सह लावाणकं गच्छामः। स हि मगधासन्नवर्त्ती अस्माकं देशपर्य्यन्तः सुलभाखेटत्वाच्च राज्ञः प्रियः सदा च तदासक्ततया वहिः स्थातव्यमनेन। तत्रान्तःपुरमादीप्य युक्त्या पद्मावतीगेहे देवी स्थाप्यते, प्रच्छन्नं स्थितायाश्चास्याः सा एव शीलसाक्षिणी भवेत्। इत्थं निशि परस्परं सम्मन्त्र्य ते अपरेद्युः प्रातरेव राजमन्दिरं प्राविशन्। प्रविश्य च तत्र रुमण्वान् महीपतिं व्यजिज्ञपत् देव। लावाणके देशे अस्माकं गन्तव्यं दीर्घकालञ्च तत्र स्थातव्यं स चातिरम्यो विषयः मृगयाभूमयश्च तत्र बहवः सन्ति, अश्वघासश्च सुलभः, परन्तु नैकट्यात् मगधेश्वरस्तत्रस्म-

धिक्यं देशं बाधते, तद्रक्षणाय विनोदाय च तत्र श्रीमद्भि
गम्यताम्। एतदाकर्ण्य वत्सराजः क्रीडापरायण स
वासवदत्तया तत्र लावाणके गन्तुं मति मकरीत्। निश्चि
च गमने निर्द्धारिते च शुभे लग्ने अकस्मात् नारदमुनि
कान्त्या आदीपयन् तं प्रदेशं राजसकाशमाजगाम। आगत्य
च गृहीतातिथ्यसत्कारः प्रीतः पारिजातकुसुमस्रजं तस्मै
प्रणताय भूभुजे प्रददौ, कृतादरश्चाभिननन्द तां वासव-
दत्तां विद्याधराधिपं कामदेवांशं पुत्रमवाप्स्यसीति।
उवाच च शृण्वति यौगन्धरायणे, राजन्! तव वासवदत्तां
दृष्ट्वा स्मृतं मया, पुरा युधिष्ठिरादयः तव प्रपितामहाः पञ्च
अभूवन्। तेषाञ्च पञ्चानामेव एका द्रौपदीति नाम्ना
प्रेयसी आसीत्। ताञ्च वासवदत्तामिव रूपेणाप्रतिमां दृष्ट्वा
दोषमाशङ्क्य तानहमभ्यधां स्त्रीवैरं न रक्षणीयं वः, एतदेव
वीजं महापदां, तथाहीतां कथां कथयामि श्रूयताम्।

पुरा सुन्दोपसुन्दनामानौ द्वौ भ्रातरौ बभूवतुः। तौ
विक्रमेण त्रिलोक जयिनौ संवृत्तौ। विधाता तयोर्विना-
शार्थं विश्वकर्माणमाहूय तिलोत्तमां नाम दिव्यनारीं
निर्मापयामास। यस्या रूपमालोकयितुं ब्रह्मा हरश्च
चतुर्दिक्षु प्रदक्षिणं कुर्वत्याः चतुराननः सम्बभूव। एकदा
सा विधातुर्निदेशात् कैलासोद्यानवर्तिनोस्तयोः सुन्दोपसु
न्दयोः प्रलोभनाय समीपमागमत्। तौ चासुरौ ताम-
न्तिकागतां दृष्ट्वा काममोहितौ उभावेव तां बाहुभ्याम-
गृहीष्टाम्। अथ द्वावेव इयं मम प्रिया इयं मम प्रियेति
विवदमानौ तुमुलं सम्प्रहारं चक्रतुः मम्रतुश्च परस्परं भग्न-

माहती। तदेवं नारीरूपविषयः कस्य निदानं नापदाम्? युष्माकं पञ्चानामेव एका द्रौपदी वल्लभा, एतन्निमित्तश्च विद्वेषः परस्परं यथा न भवेत् तथा क्रियताम्। मम वचनादेव नियमोऽस्तु यदेयं ज्येष्ठान्तिकगता भवेत् तदा कनीयसा मातेयं मन्तव्या, कनिष्ठान्तिकस्था तु ज्येष्ठेन स्नुषा मन्तव्या। हे राजन्। तव ते प्रपितामहा ममैतत् वचन सर्व एव तथेति प्रत्यपद्यन्त। ते च मम सुहृद आसन्, तत्प्रीत्या चाहमिहागतः। हे वत्सेश! तदेतत् यद्ब्रवीमि तदाकर्णय, यथा तैर्मम वाक्यं कृतं तथा त्वं मन्त्रिणां वाक्यं कुर्य्याः, तर्हि अचिरेणैव महतीं ऋद्धिमवाप्स्यसि, कञ्चित् कालञ्च ते दुःखं भविता, न च तत्र त्वया अतिमोहः कर्त्तव्यः, सुखान्तं हि तद् भविता। एवमभिधाय तत्क्षणं देवर्षौ तिरोहिते ते च यौगन्धरायणादयः मुनिवचन प्रत्ययात् सिद्धिं निश्चित्य स्वकार्य्यार्थं प्रयत्नपराः सुश्रमभवन्।

इति पञ्चदशस्तरङ्गः।

अथ षोड़शस्तरङ्गः।

ततस्ते यौगन्धरायणादयो मन्त्रिणः युक्त्या तं वत्सेश्वरं सवासवदत्तं लावाणकं देशमनयन्। स राजा सैन्यकोलाहलेन दिशो व्याप्नुवन् तं देशं प्राप। तत्र उप-

स्थितञ्च तं विदित्वा मगधेश्वरः सम्यङ्चकम्पे । विससर्ज
महामति यौगन्धरायणान्तिकं दूतम् । सोऽपि मन्त्रिमुख्य
तमागतं दूतं अभ्यनन्दत् । वत्सेश्वरस्तु तस्मिन् देशे निव
सन् प्रतिदिनं मृगया व्यसनी अटव्या अटवीं दवीयसीमपि
पर्य्यटतिस्म ।

एकदा राजनि आखेटं गते सर्वे मन्त्रिणः गोपालक-
सहिताः संविदं कृत्वा विजने वासवदत्तासकाशमगमन् ।
अभ्यर्थयंश्च तां पूर्वं भ्वाचा प्रबोधितां तत्तद् युक्तिभिः राज-
कार्य्यसाहाय्यार्थम् । सा च विरहक्लेशदमपि तत्
कथञ्चिदनुमेने किं हि नाम स्वाम्यनुरक्ता न सहन्ते
कुलनार्य्यः । ततो यौगन्धरायणः तस्यै रूपविवर्त्तन
योगं दत्त्वा सद्यएव ब्राह्मणीरूपां तां देवीं कृतवान् वस-
न्तकञ्च काणं वटुरूपम् । स्वयञ्च स्थविरब्राह्मणवेशः
अभूत् । अथ स महामति तथारूपेण वसन्तकेन सार्द्धं
तथारूपां देवीं गृहीत्वा मगधान् प्रति प्रतस्थे । वासव-
दत्ता तु तदा गृहात् निर्यती चित्तेन भर्त्तारं देहेन प
न्थानमगच्छत् । अथ रुमण्वता तन्मन्दिरं अग्निना आदीप्य
उच्चैर्हाहाकाररवं कृत्वा वसन्तकयुता देवी दग्धेति किल
घोषितम् । तदा च तत्र दहनं आक्रन्दश्च सममुदति-
ष्ठतां परं दहनः क्रमेण शशाम न पुनराक्रन्दः । यौगन्ध-
रायणश्च तया वासवदत्तया वसन्तकेन च सह मगधेश्वर-
नगरीं प्राप । उपाययौ च तत्र पद्मावतीं राजसुतामुद्यान-
स्थिताम् । पद्मावत्याश्च तां ब्राह्मणीरूपां वासवदत्ता
दृष्टवत्याः नितरां नेत्रानन्दः समजायत । सा राजकन्या

रश्चिणौ निवार्य्य ब्राह्मणाकृति यौगन्धरायणमन्तिक मानाययत् । अपृच्छच्च ब्रह्मन् ! का तवेयं बाला ? किमर्थमागतो वा ? अथ सोऽब्रवीत् राजपुत्रि ! इयमावन्तिका नाम मम सुता, अस्याश्च भर्त्ता व्यसनी इमां त्यक्ता कुत्रचित् गतः, तदेनां तव हस्ते स्थापयामि यावदहमस्याः पतिमन्विष्य आनयामि, भ्राता चास्याः काणः इहैव अस्या समीपे तिष्ठतु येनेयं एकाकिनी दुःखं न प्राप्नोतीति ।

इत्युक्ता अङ्गीकृतवचसं तामामन्त्र्य असौ मन्त्रिवरः शीघ्रमेव लावाणक प्रत्याजगाम । पद्मावती च कृतसत्कारा सादरा सस्नेहा च तां आवन्तिका नामधेयां वासवदत्तां काणवटुरूपञ्च वसन्तकमादाय सकौतुक राजभवनं विवेश। वासवदत्ता तु तत्र स्थिता चित्रभित्तिषु रामस्य चित्रपटे सीतां पश्यन्ती भर्त्तृविरहमसहत । पद्मावती च आकृत्या सौकुमार्य्येण शयनासनादिक्रियया शरीरसौरभेण नीलोत्पलसुगन्धेन, तां वराङ्गना निश्चित्य आत्मनिर्विशेषैरुपचारैः यथाकाम पर्य्यचरत् । अचिन्तयच्च कापि एषा छन्नवेशा नून, विराटभवनस्था द्रौपदीव मे प्रतिभाति एकदा वासवदत्ता वन्मेश्वरशिक्षितां अम्लानमालां तिलकञ्च अस्याः पद्मावत्याश्चकार । अथ राजमहिषी तां पद्मावतीं तादृशमालातिलकाभ्यामलङ्कृतां दृष्ट्वा रहसि पर्य्यपृच्छत् पुत्रि ! केन तव इमौ मालातिलकौ प्रदत्तौ ? पद्मावती उवाच मातः ! काचित् आवन्तिका नाम ब्राह्मणी मद्गेहे स्थिता सैव मम एतौ निर्म्मितवती । तदाकर्ण्य तयोक्तं वत्से ! तर्हि सा मानुषी न, कापि देवी, मानुष्या ईदृशं विज्ञानं न

सम्भवति, देवता मुनयश्च वञ्चनार्थं सतां गेहे एवं तिष्ठन्ति अत्र चैतां कथां कथयामि श्रूयताम् ।

पुरा कुन्तिभोजः नाम नृपोऽभूत् । एकदा दुर्वासा मुनिस्तन्निकेतनमगात् स राजा तस्य परिचर्य्यार्थं कुन्तिं नाम सुतां न्ययोजयत् । सापि यत्नेन तं परिचचार । एकदा मुनिस्तां जिज्ञासुः अभाषत कन्ये । परमान्नं पच, शीघ्रमहं स्नात्वा आगच्छामि । इत्युक्त्वा मुनिस्त्वरित स्नात्वा आगत्य भोक्तुमुपातिष्ठत । कुन्ती च तस्मै तदन्नपूर्णां पात्रीं न्यवेदयत् अतितप्तेन अन्नेन ज्वलन्तीमिव तां मत्वा स मुनिः कुन्त्याः पृष्ठे हस्तग्रहायोग्यां दृशं ददौ । सापि अवगताभिप्राया पृष्ठेन ता पात्रीं दधार । मुनिस्तु ततः स्वेच्छं बुभुजे, कुन्त्याश्च पृष्ठमदह्यत । दह्यमानापि निर्विकारा यदतिष्ठत् तेन तुष्टो मुनिर्भुक्त्वा तस्यै वरमदात् । तदेवमिया आवन्तिकामपि कापि देवी तव गृहे स्थिता भवति तदेनां यत्नत आराधय । इति मात्राभिहिता पद्मावती अन्यरूपिणीं ता वासवदत्तां बहु अमन्यत । वासवदत्ता च भर्तृविनाकृता विच्छाया निशीथध्या पद्मिनीव अतिष्ठत् । केवलं वसन्तकमुखविकारा एव तस्या वियोगिन्याः स्मितावसरं विदधुः ।

अत्रान्तरे वत्सराजश्चिरन्तिदुर्गेषु आखेटभूमिषु विचरन् साय लावाणकमियाय । आगत्य च अन्तःपुरमग्निना दग्धमपश्यत् अशृणोच्च मन्त्रिभ्यः सवसन्तका देवीं दग्धाम् । श्रुत्वैव सुमोह पपात च भूमौ विगतचेतनः । क्षणाच्च लब्धसञ्ज्ञ विलपन् दुःखार्त्तः देहन्यासकृतनिश्चयश्चाचिन्त-

यत् नारदेनोक्तं विद्याधराधिपं पुत्रं जनयिष्यति देवी, तच्च नैव मृषा, पुनरुक्तञ्च तेन यत्किञ्चित् तव दुःखं भविष्यति, गोपालकस्य च शोकः स्वल्प एव दृश्यते यौगन्धरायणादयश्च नातिदुःखिता इव लक्ष्यन्ते। तस्मात् मन्ये सा देवी कथमपि जीवति मन्त्रिभिरेव काचित् नीतिः प्रयुक्ता भवेत्, अतः सम्भविष्यति मम पुनर्देवीसमागमः, इत्यालोच्य स भूपतिर्मन्त्रिभिः प्रबोध्यमानश्च कथमपि धैर्य्यमाप। गोपालकश्च यथायथं सन्दिश्य तत्क्षणं मगधराजाय अलक्षितं चारान् प्रजिघाय। इत्थम्भूते च व्यतिकरे तदा लावाणकवासिभिस्तैर्मगधराजाय तत्सर्वमावेदितम्। स तु कालज्ञः विदितवृत्तान्तः पूर्वं यौगन्धरायणाभ्यर्थितां स्वां सुतां पद्मावतीं वत्सराजाय दातुमैच्छत् अथ स दूतमुखेन वत्सेश्वराय यौगन्धरायणाय च तमर्थं सन्दिदेश। वत्सराजस्तु यौगन्धरायणयुक्त्या तमर्थमङ्गीचकार। यौगन्धरायणश्च लग्नं शुभमवधार्य्य मगधराजाय प्रतिदूतं व्यसर्जयत्। सन्दिदेशच भवदभिलाषः स्वीकृतोऽस्माभिः, इतः सप्तमेऽह्नि वत्सेशोऽत्र गमिष्यति, तथा सति वासवदत्तां विस्मरिष्यतीति। प्रतिदूतश्च गत्वा सर्वमेतत् मगधराजाय यथादिष्टमभ्यधात् मगधपतिश्च तत् सर्वं प्रतिदूतवचः समभिनन्द्य दुहितृस्नेहाभिलाषानुरूपं विवाहसंस्कारसम्भारं कर्त्तुमारेभे। पद्मावती च अभीष्टवरश्रवणेन मुदमतितरामाययौ, वासवदत्ता तु तद्वार्त्ताकर्णनात् शोकम्। सा वार्त्ता कर्णमागत्य तस्या वैवर्ण्यमादधाना प्रच्छन्नवासवैरूप्यसाहायकमिवाकरोत् इत्थं मित्रीकृतः शत्रुरयं मगध-

पतिः, न च भर्त्ता तवान्यथा कदापि सम्भवति इति वसन्तकवाक् अस्याः सखीव धृतिं व्यधात्।

अथ विवाहविधौ समासन्ने सा मनस्विनी पुनः पद्मावत्या अम्लानमालातिलकौ प्रादात्। ततो वत्सेश्वरः सप्तमे दिने मन्त्रिभिः सार्द्धं ससैन्यः परिणेतुं तत्राययौ मगधेश्वरश्च सानन्दः प्रजाभिश्चानन्दः उद्यन्तं चन्द्रमिव सागरः तं सद्यश्च प्रत्युद्ययौ। वत्सेश्वरश्च मगधपतिपुरं समन्तात् पौराणां मानसमिव महोत्सवः प्रविवेश। तत्रस्था नार्य्यस्तं विरहक्षामवपुषं मनःक्षोभप्रद रतिहीनमिव स्मर दद्दृशुः। वत्सराजस्तु मगधेश्वरगृहं प्रविश्य, तत्र पतिव्रताभिः परिवृतं कौतुकागारमगात् अद्राक्षीच्च तत्रान्तःकृतकौतुकमङ्गलां जितपूर्णेन्दुमुखीं पद्मावतीम्। तस्याश्च मालातिलकौ दिव्यौ निजौ समालोक्य कुतोऽस्या एताविति विममर्श। ततः विवाहवेदिं गत्वा यदस्याः करमग्रहीत् तदेवास्य पृथिवीकरग्रहे आरम्भतां प्रापत्। प्रियवासवदत्तोऽयं नैतत्तु मिह शक्नोतीतीव वेदिधूमोऽस्य दृशौ पिदधे। तदा च अग्निं प्रदक्षिणीकृतवत्याः पद्मावत्या मुखमाताम्र विदित पत्यभिप्रायतया कोपाकुलमिव बभौ। कृतविवाहश्च वत्सेश्वरः तां पद्मावतीं करात् मुमोच नतु वासवदत्तां तां हृदयात् क्षणमपि। ततो मगधेश्वरस्तस्मै तथा रत्नौघं यौतुकमदात् यथा तत्क्षणं निर्दुग्धरत्नेव वसुधा लोकैर्बुबुधे। यौगन्धरायणश्च तदानीमग्निं साक्षीकृत्य मगधेशं राज्ञः अद्रोहप्रत्ययं मकारयत्। अत्रा-

न्तरे प्रवृत्तवाराङ्गनाविलासः प्रगीतचारणः प्रदत्तवसना-भरणः समन्तात् महोत्सवः संववृते। वासवदत्ता तु पत्युरुदयमाकाङ्क्षन्ती अलक्षितस्थिता दिवा कान्तिरैन्दवीव क्वचित् निभृता तस्थौ। ततः वत्सेश्वरे अन्तःपुरमायाते देवीसन्दर्शनाशङ्की कृती यौगन्धरायणः मन्त्रभेदभयान् मगधेश्वर मभ्यधात् राजन्! अद्यैव मम भूपति स्त्वद्-गृहात् गच्छति। तेन च तथेत्यङ्गीकृते स मन्त्री वत्सेश-मभ्येत्य तमर्थं व्यजिज्ञपत्। स च तथेत्युक्त्वा भुक्तपीतपरि-जनः मन्त्रिभिः साकं पद्मावतीं नवोढामादाय उच्चचाल। वासवदत्ता च पद्मावत्या विसृष्टं वाहनोत्तममारुह्य सुगुप्तं सैन्यस्य पृष्ठतः कृतरूपविवर्त्तं तं वसन्तकं पुरस्कृत्य समाययौ। क्रमाच्च लावाणकं प्राप्य वत्सेशो निजां वसतिमासदत् तया बध्वा। सा च वासवदत्ता गोपाल-कस्य भ्रातुर्मन्दिरं प्रविवेश। तत्र गोपालकं भ्रातरं कृता-दरं प्राप्य रुदती वाष्पाकुललोचना कण्ठे जग्राह। क्षणे च तस्मिन् कृतसंविदौ तत्र यौगन्धरायण-रुमण्वन्तौ समा-जग्मतुः यावदसौ मन्त्री अस्याः वियोगदुःखं व्यपोहति, तावत् ते वासवदत्ताशङ्किका महत्तराः पद्मावतीं मभ्येत्य व्यजिज्ञपन् देवि! यासावावन्तिका अस्माभिरानीता सा अस्मान् विधूय राजपुत्रस्य गोपालकस्य गृहं प्रविष्टा इति पद्मावती तु तैरेवं विज्ञापिता वत्सेश्वरसमीपे, सा-शङ्का तानेवमब्रवीत् गच्छत, आवन्तिकां ब्रूत, त्वं मे निक्षेपस्थापिता, तदत्र किं तव, यत्राहं तत्रैव त्वयागम्य-तामिति। तदाकर्ण्य तेषु यातेषु राजा पद्मावतीं मिथो-

ऽपृच्छत् केनेमौ ते मालातिलकौ कृताविति सा अवोचत् मद्गेहे केनचित् विप्रेण न्यस्ता आवन्तिका नाम द्विजबधूः, तस्याः शिल्पमेतत्। तदाकर्ण्यैव वत्सेशो नूनं सा वासवदत्ता भवेदिति चिन्तयन् तत्क्षणमेव गोपालकगृहमगात्। प्रविवेश च द्वारस्थितमहत्तरम् अन्तःस्था देवीगोपालकमन्विष्टय वसन्तकम्। ददर्श च तां प्रेषितागतां उपप्लवनिर्मुक्तां चान्द्रमसीमिव मूर्त्तिं वासवदत्ताम्। दृष्टैव स शोकविह्वलः चितौ निपपात सह वासवदत्तया सकम्पहृदयया विरहपाण्डुरगात्रया। अथ सा संज्ञां प्राप्य निन्दन्ती स्वचरितं बहु विललाप। इत्थ तौ दम्पती शोकदीनौ तथा रुरुदतुर्यथा यौगन्धरायणोऽपि वाष्पाकुलमुखः संबभूव। तथाविधञ्च तं कोलाहलमकाले श्रुत्वा पद्मावत्यापि समाकुला तं प्रदेशमुपागमत्। क्रमाच्च विदितवृत्तान्ता सा राजवासवदत्तयोः समव स्थैवासीत् सत्यः स्त्रियः स्निग्धमुग्धा हि। किं मे जीवितेन भर्त्तृदुःखप्रदायिना, इति वासवदत्ता रुदती मुहुर्व्याजहार। धीरो यौगन्धरायणः अब्रवीत् देव! मगधेशसुतालाभात् तव साम्राज्यं भवेदिति मयैव एतत् सर्वं कृतं नात्र देव्याः कश्चन दोषः, इयमेव पद्मावती अस्याः प्रवासे शीलसाक्षिणीति। पद्मावती निर्मत्सरा राजानमब्रवीत् अहमग्नौ विशामि अस्याः शुद्धिप्रकाशनाय। राजाब्रवीत् अहमेव अपराधीः यत्कृते देव्या अयं सुमहान् क्लेशः सोढ़ इति। वासवदत्तातु कृतनिश्चया अग्निप्रवेशो मे कार्य्यः शरीरशुद्धये इत्यब्रवीत्। ततः सुकृती धीमान् यौगन्धरायणः

प्राङ्मुख आचम्य शुद्धामिति वाचमभ्युदैरयत् यदि अह-मस्य राज्ञः हितार्थी, देवी च शुद्धा भवति हे लोकपालाः ! ब्रूत नचेत् देहं त्यजामि। एवमुक्त्वा विरते तस्मिन् सहसा दिव्या वागुदतिष्ठत् राजन् ! त्वमेव धन्यः यस्य तव मन्त्री यौगन्धरायणः वासवदत्ता च पत्नी, या प्राक् जन्मनि देवी आसीत् न कश्चिदस्या दोष इति। अथै-तदाकर्ण्य सर्वे रोमाञ्चितकलेवरास्तत्क्षणमभूवन् । गोपा-लकसहितश्च राजा हर्षनिर्भरमानसस्तत् यौगन्धरायण-चरितं स्तौतिस्म महीञ्च हस्तगतां मेने। ततो नृपतिः सानन्दं मूर्त्तिमत्यौ रतिनिर्वृती इव भार्य्ये दधत् अनु-दिनं परममहोत्सवेन कालमनयत् ।

इति षोडशस्तरङ्गः ।

—※—

अथ सप्तदशस्तरङ्गः ।

अथान्येद्युर्वत्सराजः प्रियया वासवदत्तया पद्मावत्या च समेतः संसक्तपानशीलः विजने गोपालकं यौगन्धरायणं रुमण्वन्तं वसन्तकञ्च आनीय नाना विश्रम्भिणीः कथाः कथयन् स्वविरहप्रसङ्गे एतां कथामवर्णयत् ।

पुरासीत् पुरूरवा नाम परमवैष्णवः नरपतिः । तस्य

स्वर्गेऽपि अप्रतिहता गतिरभूत्। कदाचित् नन्दने विचरन्तं तं उर्वशीनाम काचित् सुरसुन्दरी ददर्श किल। दृष्टमात्रेण तेन सा तथा हृतचेतना अभवत् यथास्याः सख्यः रम्भादयोऽपि सभयकम्पाः सद्यः समभवन्। सोऽपि राजा तां लावण्यरसनिर्झरिणीमालोक्य तत्क्षणमेव तत्परिष्वङ्गलोलुपः अप्राप्य तां मुमूर्च्छ।

एतस्मिन्नन्तरे क्षीरसागरनिलयः सर्वज्ञो भगवान् नारायणः दर्शनार्थमागतं मुनिवरं नारदमादिदेश देवर्षे! नन्दनोद्यानवर्त्ती राजा पुरूरवाः उर्वशीहृतस्तिष्ठति। तद्गत्वा मम वचसा शतक्रतुं बोधयित्वा अस्मै राज्ञे उर्वशीं दापय। इत्यादिष्टः स नारदः तत्क्षणमागत्य तं प्रबोध्य पुरूरवसं अभ्यधात् राजन्! उत्तिष्ठ त्वत्कृते अहं विष्णुना प्रहितोऽस्मि, स हि भक्तानामापदं न द्रष्टुं पारयति। एवमाख्याय तेन राज्ञा सह देवराजसकाशमगमत् अदापयच्च हरेः सन्देशं निवेद्य तस्मै महेन्द्राय उर्वशीम्। तदा उर्वश्या दानञ्च स्वर्गस्य निर्जीवकरणं उर्वशीपुरूरवसोस्तु मृतसञ्जीवनोपममासीत्। अथ पुरूरवास्तामूर्वशीमादाय भूलोकमागमत्। ततः प्रभृति तावन्योन्यासक्तौ तथा अभूतां यथा क्षणमपि अदर्शनं सोढुं न शेकतुः।

कदाचित् दानवैः सार्द्धं सम्प्रहारे प्राप्ते वज्रिणा समाहूतः साहाय्यार्थं पुरूरवाः सुरलोकमगात्। तत्र मायाधराख्ये असुराधिपे निहते शक्रसंसदि प्रनृत्यत्स्वर्गाङ्गनासार्थः सुमहान् उत्सवः समभवत्। तासु च नृत्यन्तीं रम्भां स्खलिताभिनयां दृष्ट्वा राजासौ पुरूरवा आचार्य्यस्य तुम्बुरोः

सनर्म्मं जहास । रम्भापि जानेऽहं दिव्यं नृत्यं त्वं पुन-र्मानुष, किं जानासि इति सासूया तमभाषत । पुरू-रवाश्च जानेऽहमुर्व्वशीसङ्गात् तत्सर्व्वं यत् युष्माकं गुरुस्तु-म्बुरुरपि न जानाति इति साहङ्कारमुवाच । तदाकर्ण्य तुम्बुरुस्तस्मै कुपितः शापमदात् उर्व्वश्या ते वियोगो भवतु, आत्मश्लाघाराधनात् । एवं प्राप्ताभिशापश्च राजा विमनाः समागत्य मर्त्यलोकं अकालाशनिपातकल्पं तद्-वृत्तान्तमुर्व्वश्यै न्यवेदयत् । ततश्च सहसा समागतैः गन्धर्व्वैः निगत्य भूपेन अलक्षितैः सा समाहृता । अथ तद्वियोग-विधुरो राजा बदरिकाश्रमं गत्वा तं शापं शमयन् हरेरा-राधनं चकार । उर्व्वशी तु वियोगार्त्ता गन्धर्व्वसदनस्था मृतेव सुप्तेव लिखितेव विचेतना तस्थौ केवलं शापान्ताशाव-लम्बिनी चक्रवाकीव रजन्यां प्राणैर्न व्ययुज्यत । पुरूरवाश्च तपसा भगवन्तमच्युतं तथा समराधयत् यथा तत्प्रसादेन ते गन्धर्व्वाः स्वयमानीय तामुर्व्वशीं तस्मै पुनर्द्दुः । अथ स राजा शापान्ते पुनर्लब्धया प्रेयस्या अप्सरसा सार्द्धं दिव्यान् भोगान् बुभुजे ।

इत्युक्त्वा तस्मिन् राजनि विरते वासवदत्ता उर्व्वशीवृत्तं श्रुतवती सोढ़वियोगत्वात् लज्जामाप । ततस्तां कौशलेनो-पालब्धां विलक्षितां देवीं दृष्ट्वा आप्याययितुं राजान-मब्रवीत् यौगन्धरायणः राजन् ! यदीयं कथा न श्रुता तदा कथयामि श्रूयताम् ।

अस्ति तिमिरा नाम नगरी निकेतनमिव श्रियः । तस्यामभूत् विहितसेनाभिधः ख्यातिमान् नरपतिः । तस्या-

सीद् भार्य्या तेजोवती नाम चितिस्था सुराङ्गनेव। स राजा तस्याः स्पर्शलोलुपः क्षणमपि कञ्चुकधारणं न सेहे। कदाचित् अस्य राज्ञः संजज्ञे जीर्णामयज्वरः। वैद्याश्च तया देव्या सङ्गमं न्यवारयन्। ततश्च देवीसङ्गविहीनस्य तस्य नृपतेः हृदि अनौषधसाध्यः कश्चिदपरो व्याधिः समजायत। अथ ते चिकित्सकाः रहसि मन्त्रिणः समब्रुवन् भयात् शोकाभिघाताद्वा अस्य राज्ञः रोगोऽयं कदाचन यदि स्फुटेत् तदैव रोगशान्तिः पर पृष्ठपतितेऽपि महोरगे न तत्रास, नापि चुक्षुभे परसैन्ये अन्तःपुरं प्रविष्टेऽपि, तस्य महासत्त्वस्य अस्य राज्ञः कथं भयं जायेत, नास्ति अत्रास्माकमुपायबुद्धिः, तद्यथास्य शोको भवेत् तथा क्रियतामिति निश्चित्य ते मन्त्रिसहितास्तां देवीं प्रच्छाद्य भूपतिमूचुः मृता देवीति। तदाकर्ण्य शोकातिभारेण मथ्यमानस्य तस्य विह्वलस्य सहसा महीभृतः हृदयव्याधिरस्फुटत्। ततश्च तस्यारोग्यविरुद्धः समुत्तीर्णस्य तस्य सा महादेवी सुखसम्पदिवापरा सम्प्रदत्ता मन्त्रिभिः। राजा तु मतिमान् तां प्राणप्रदायिनीं बहु मेने न पुनरप्ये प्रच्छादितात्मने कदाचित् चुकोप।

या तु पत्युर्हितैषिता सैव देवीत्वस्य लक्षणं केवलं प्रियकारित्वमेव नैव देवीशब्दप्रतिपाद्यम्। यच्च राजकार्य्यभारस्य चिन्तन तदेव मन्त्रिकार्य्यं न पुनश्चित्तानुवर्त्तनं तद्धि उपजीवकलक्षणम्। अस्माभिः परिपन्थिना मगधराजेन सन्धातुं तव पृथ्वीविजयकाङ्क्षिभिरयं यत्नः कृत। देव! तस्मात् असह्यवियोगयापि देव्या भवदभ्युन्नतिकाम-

यैव तथा कृतं नात्र देव्या स्वल्पमप्यपराद्धं प्रत्युत सम्पूर्णी उपकृतिः कृता ।

एतदाकर्ण्य मुख्यमन्त्रिणो यथार्थं वचनं राजा वत्सेश्वरः आत्मानमेव अपराद्धममन्यत तुतोष च । उवाच च जानेऽहं युष्मत् प्रयुक्तया देव्या मूर्त्तिमत्या नीत्यैव मम हस्ते मेदिनी दत्ता परन्त्वतिप्रणयात् मया एतदसमञ्जसम् उक्तं कुतश्चानुरागान्धमनसां विचारसहता ? । इत्यादिभिः संलापैः स उदयनस्तद्दिनं देव्याश्च वत्सोपरोधं अपनिनाय ।

अन्येद्युर्विज्ञातवृत्तान्तेन मगधेश्वरेण प्रेषितो दूतस्तमभ्येत्य वत्सराजं व्यजिज्ञपत् पुत्र । तव मन्त्रिभिर्वयं वञ्चिताः, तत् त्वया तथा कार्य्यं यथा जीवलोकः शोकमयो न भवेत् । एतदाकर्ण्य वत्सेश्वरस्तं सम्मान्य दूतं प्रतिसन्देशलब्धये पद्मावतीपार्श्वं प्राहिणोत् । सापि वासवदत्तावशवर्त्तिनी तत्सन्निधावेव तस्य दूतस्य दर्शनं दत्तवती । व्याजेन पुत्रि ! नीता त्वं, पतिर्हि तव अन्यासक्तः, तन्मया कन्याजननफलं लब्धमिति पितृसन्देशे तेन निवेदिते सा पद्मावती जगाद भद्र ! तातो मद्वचनात् विज्ञाप्यः, किं शोकेन आर्य्यपुत्रो हि मयि परं सदयः, देवी वासवदत्ता च मयि सस्नेहा भगिनीव वर्त्तते, तत् तातेन आर्य्यपुत्रं प्रति विकारिणा नैव भाव्यं यदि निजसत्यमिव मदीयं जीवितमत्याज्यमिति ।

पद्मावत्या इति प्रतिसन्देशे यथोचिते अभिहिते वासवदत्ता तं दूतं त्य प्राहिणोत् । दूते च प्रतिगते पद्मा-

वती पितृवेश्मनः स्मरन्ती किञ्चिदुन्मनाः क्षणमतिष्ठत्। ततस्तस्या विनोदार्थमुक्तो वासवदत्तया सन्निहितो वसन्तकः कथामेतामवर्णयत्।

अस्ति पाटलिपुत्राभिधं पृथ्वीविभूषणमिव पुरम्। तत्र धर्म्मगुप्तो नाम कश्चित् महाधनिक् प्रतिवसतिस्म। तस्यासीत् चन्द्रप्रभा नाम भार्य्या, सातु कदाचित् गर्भवती अभवत् प्रासूत च कन्यामेकां सर्वाङ्गसुन्दरीम्। सा तु जातमात्रैव कान्त्या द्योतितगृहा सुव्यक्तमालाप चक्रे उत्थाय उपविवेश च। तदालोक्य तत्रस्थः सर्व एव स्त्रीजनः विस्मयेन वित्रस्तमभवत्। धर्म्मगुप्तोऽपि श्रुत्वा सभयस्तत्रायौ पप्रच्छ च प्रणतस्तां कन्यकां रहसि, भगवति! का त्वं मम गृहे अवतीर्णासि? सा अब्रवीत् त्वया कस्मैचिदपि अहं न देया, अहं तव गृहे स्थिता शुभाय, अलमन्येन प्रश्नायासेन। इत्युक्तः स भीतः स्वमन्दिरे सुप्तस्तामेव रक्षितवान् ख्यापयामास च बहिस्तां मृताम्। ततः सोमप्रभा नाम सा कन्या क्रमात् ववृधे मानुषेण रूपेण कान्त्या तु दिव्यया।

एकदा गुहचन्द्रो नाम कश्चित् वणिक्तनयः प्रमोदेन वसन्तोत्सवविलासिनीं हर्म्यस्थां ता मवलोकयामास मुमोह च तत्क्षणात् मनोभवशरसंविद्धः। अथ चिरेण लब्धसंज्ञः स कथञ्चित् गृहं गत्वा अस्वास्थ्यकारणं निर्बन्धपृष्टः स्ववयस्यमुखेन, पित्रोर्निवेदयामास। ततस्तत्पिता गुहसेनो नाम पुत्रस्नेहवशंवदः स्वां कन्यां याचितुं धर्म्मगुप्तस्य वणिजो गृहमगच्छत् धर्म्मगुप्तस्त कन्या मे मृतेति

तं स्नुषार्थिनं गुहसेनं प्रत्याचचक्षे। सोऽपि निष्कृतां तां मत्वा गृहं गत्वा दृष्ट्वा च सुत स्मरज्वराकुलितं समचिन्तयत् अत्र तावत् राजानं अनुरुणध्मि, स हि मे पूर्वसेवितः, शक्नोति च स एव मे पुत्राय कन्यामिमां दापयितुम्। इत्यवधार्य्य स गत्वा रत्नमेकमुत्तमं तस्मै उपहारीकृत्य व्यजिज्ञपत् स्वाभिलषितम्। राजापि प्रीतः अस्य साहाय्यार्थं नगराधिप प्रजिघाय, स च तेन सार्द्धं धर्म्मगुप्तभवनमयासीत् अरुणच्च तद्गृहं राजबलैः। तत सोमप्रभा तं धर्म्मगुप्तमभाषत तात। देहि मां माभूत् ते मदर्थः कश्चिदुपद्रवः, सम्बन्धिना च सह त्वया एष नियमः कार्य्यः यदेषा भर्त्रा शय्यायां कदाचन नारोपणीयेति। इत्युक्तः स धर्म्मगुप्तः शय्यारोपणवर्ज्जनमाभाष्य तां कन्यां दातुं प्रत्यपद्यत गुहसेनश्च सान्तर्हासः विवाहस्तावत् भवतु पुत्रस्येति चिन्तयन् तथास्त्विति प्रतिज्ञातवान्।

अथ गुहचन्द्रः तां सोमप्रभां कृतोद्वाहां नीत्वा स्वगृह मगात्। सायञ्च पिता पुत्रमवादीत् वत्स। शय्यामिमां बधूमारोपय, कस्य स्वभार्य्या शयनस्था न भवेत्?। तदाकर्ण्य सोमप्रभा सकोपा श्वशुरं तं विलोक्य यमाज्ञामिव तर्ज्जनीं भ्रामयामास। ताञ्च तस्या अङ्गुलिं भ्रमन्तीं दृष्ट्वा स्नुषायाः तत्क्षणमेव बणिजः प्राणा विनिर्जग्मुः, अन्येषाञ्च भयमाययौ। गुहचन्द्रस्तु पितरि पञ्चतामुपगते महामारी मम गृहे प्रविष्टा भार्य्यारूपिणीति व्यचिन्तयत्। ततश्चानुपभुञ्जान स्वां गृहवर्त्तिनीं भार्य्यां

असिधारमिव व्रतं सिषेवे। भोजयामास च विप्रान् प्रत्यहं कृतव्रतः भोगविहीनतया नितरां मनोदुःखदह्यमानः। सा च सोमप्रभा कृतमौनव्रता भुक्तवद्भ्यस्तेभ्यः विप्रेभ्यः प्रतिदिनं दक्षिणामदात्। एकदा कश्चिद् वृद्धब्राह्मण भोजनार्थमागतस्तां जगदाश्चर्य्यरूपिणीं वधूं ददर्श सकौतुकश्च पप्रच्छ गुहचन्द्रं रहसि, केयं ते कामिनी, त्वया कथ्यतामिति। निर्बन्धपृष्टश्च स सुदुःखितः सर्वमेव तद्वृत्तान्तं द्विजन्मने तस्मै कथयामास। तदाकर्ण्य स विप्रमुख्यः सानुकम्पः तस्मै स्वेष्टसिद्धये अग्न्याराधनमन्त्रमदात्। अथ तेन मन्त्रेण रहसि जपतस्तस्य गुहचन्द्रस्य समक्षमग्निमध्यात् कश्चिद् ब्राह्मणरूपः समुत्तस्थौ। जगाद च तं चरणानतं वणिक्पुत्रं अद्याहं तव भवने भोक्ष्ये रात्रौ स्थास्यामि च साधयिष्यामि च तव वाञ्छितं तत्त्वं दर्शयन्। इत्युक्त्वा स ब्राह्मणरूपी अग्निः गुहचन्द्रगृहे अन्यविप्रवत् भुक्त्वा रात्रौ तद्गृहे याममात्रं शयनं सिषेवे। तावच्च संसुप्तजनात् तस्मात् गृहाभ्यन्तरात् सा सोमप्रभा निर्ययौ। ब्राह्मणस्तद्दृष्ट्वा गुहचन्द्रमबोधयत् अब्रवीच्च एहि स्वभार्य्यावृत्तान्तमवलोकय। इत्युक्त्वा योगेन गुहचन्द्रं आत्मानञ्च भृङ्गरूपं कृत्वा तस्मात् गृहात् निर्गत्य तां भार्य्यां गृहनिर्गतामदर्शयत्। सा तु सुन्दरी नगराद् बहिरतिदूरं जगाम, गुहचन्द्रोऽपि तेन ब्राह्मणेन सह तामनुजगाम। ततस्तत्रासौ गुहचन्द्रः प्रकाण्डमेकं न्यग्रोधपादपमपश्यत्। अशृणोच्च तदधस्तात् वीणावेणुरवान्वितं दिव्यं मधुरं सङ्गीतनादम्। स्कन्धदेशे

च तस्य तरोः कृतासनपरिग्रहां स्वभार्य्यां सदृशाकृतिं कामपि दिव्यां मनोहरां कन्यकां लक्षयित्वा वृक्षमारुह्य तस्या अर्द्धासने उपविष्टां तां स्वभार्य्यामद्राक्षीत्। तत्कालञ्च समप्रभे सङ्गते ते उभे कन्यके पश्यतस्तस्य त्रिचन्द्रेव यामिनी प्रतिभातिस्म। ततः स कौतुकाविष्टः क्षणमचिन्तयत् किमयं मे स्वप्नः, भ्रान्तिर्वा अथवा किमेतद्द्वयम्? इत्येवं चिन्तयति तस्मिन् ते दिव्यकन्ये स्वोचितं दिव्यं भोज्यं भुक्त्वा चासवं पपतुः। अथ सा सोमप्रभाऽब्रवीत् भगिनि! अद्य मद्गेहे कश्चित् महातेजा द्विजः समभ्यातः तस्मात् मे चेतः शङ्कितं तदद्य व्रजामि इत्युक्त्वा तां द्वितीयां कन्यामामन्त्र्य तरोरवातरत्। तद्दृष्ट्वा भृङ्गरूपौ तौ अग्रतएव गृहमागत्य पूर्ववत् स्थितौ। सापि गुहचन्द्रगेहिनी अलक्षिता समागत्य स्वमेव मन्दिरं प्रविवेश। ततः स ब्राह्मणः स्वैरं गुहचन्द्रमब्रवीत् दृष्टं त्वया? यदेषा ते भार्य्या दिव्या, न मानुषी अस्याश्च द्वितीया अद्य त्वया दृष्टा, दिव्यास्त्री कथं मनुष्येण सङ्गमभिच्छेत्। तदेतत् सिद्धये द्वारोल्लेख्यं मन्त्रं ते ददामि तदुपबृंहिणीञ्च वाह्यां युक्तिमुपदिशामि। एकएव अग्निर्ज्वलति वात्यायोगेतु किमु वक्तव्यं? तथा मन्त्रोऽयमेकएव सिद्धिदः, युक्तियुक्तः किं पुनरिति व्याहृत्य मन्त्रं दत्त्वा युक्तिञ्च उपदिश्य प्रभाते अन्तरधात्। गुहचन्द्रोऽपि भार्य्याया गृहद्वारे तं मन्त्रमभिलिख्य पुनःकायं युक्तिं प्ररोचनीमकरोत्। कृतोदारमण्डनश्च तस्याः पश्यन्त्याः कयापि वरयोषिता सह सलापं चकार। तद्दृष्ट्वैव सा

सोमप्रभा दिव्यकन्या सेयं मन्त्रोन्मुद्रितया गिरा तमा-
हूय पप्रच्छ केयं रमणीति। स तु एषा वरनारी मय्य-
नुरागिणी अहमद्य एतस्या गृहं गच्छामीति तां
मृषा प्रत्यवोचत्। ततः सा साचीकृतदृग्भा वलित-
भ्रुणा मुखेन्दुना तिर्य्यगवलोक्य तमुवाच हं ज्ञातं
एतदर्थोऽयं ते वेशस्तदत्र मा याहि, किमनया, मामुपेहि
त्वं अहमेव तव गेहिनीति। एवमुक्तस्तया सलोभाकुलया
मन्त्रप्रभावाकृष्टया समुल्लसितकम्पं प्रविश्य वासगृहं सद्य
एव तया समं दिव्यं सुखसम्भोगमकरोत्। तत प्रभृति
तां मन्त्रसिद्धिवशवर्त्तिनानुरागिणीं दिव्ययोषितं प्राप्य
गुहचन्द्रः यथासुखं कालमतिवाहयाम्बभूव।

एवं योगप्रदानादिभिः सुकृतैः दिव्याः अप्यच्युता
वरनार्य्यः पुण्यवतां गृहिणीपदमधिरोहन्ति। देवानां
द्विजानाञ्च सपर्य्या सतां कामधेनुर्मता, तया किं हि न
साध्यते? अत्युच्चपदस्थानां दिव्यानामपि दुष्कृतं पुण्यानां
प्रपातमिव अधःपातैककारणम्। इत्युक्त्वा स वसन्तकः
पुनरब्रवीत् राजपुत्रि! अत्रान्तरे अहल्याया वृत्तान्तं
कथयामि श्रूयताम्।

पुरासीत् गौतमो नाम त्रिकालज्ञो महामुनिः। तस्य
च अहल्या नाम परमरूपवती, जिताप्सरोरूपा भार्य्या।
एकदा रूपेणाप्रतिमेन तस्या अतिलुब्धः शतक्रतुः रहसि
तामभ्यर्थितवान् ऐश्वर्य्यमदमत्तानामीदृशी हि कुपथगा-
मिता?। सा तु हृष्यन्ती तं शचीपतिमनुमेने, तच्च
प्रभावेणावबुध्य मुनिस्तत्राययौ। इन्द्रोऽपि भयात् तत्-

क्षणं मार्जाररूपमकरोत्। अथ गौतमः कोऽत्र स्थित इति अहल्यामपृच्छत् सा तु एसो ठिओ खु मज्जाओ इति प्राकृतया वाचा सत्यानुरोधिन्या तं पतिमब्रवीत्। सत्यं त्वज्जार इत्युक्त्वा विहसन् मुनिः सत्यानुरोधात् विहितान्तं शापं तस्यामपातयत् पापशीले। चिरं शिलाभावमवाप्नुहि आराघवविलोकनादिति, इन्द्रञ्च शशाप पापः। योनिलुब्धस्य ते अङ्गेषु एतत्सहस्रं भविता, यदा च विश्वकर्मा दिव्यनारीं तिलोत्तमां निर्म्मास्यति तदा तां विलोक्य ते अक्ष्णां सहस्रमेतत् भविष्यति इति एवं दत्तशापः स मुनिर्यथाकामं तपसे ययौ। अहल्या दारुणं शिलाभावमपद्यत। इन्द्रोऽपि वराङ्गैरावृतसर्वाङ्गस्तत्क्षणमभवत् दौःशील्यं कस्य न भवेत् तापकारणम्।

एवं दुष्कर्म्म सर्वस्यैव सर्वदा फलति, यो यथा वीजं वपति स तथैव फलमाप्नोति। तस्मात् महान्तः परानिष्टेषु न प्रवर्त्तन्ते एतदेव महीयसां प्रकृतिसिद्धं व्रतम्। युवां पूर्वं भगिन्यौ आस्तं देव्यौ, ततः शापच्युते सम्प्रति मर्त्यलोकमागते, तया हि युवयोरन्योन्यहितकृत् निर्द्वन्द्व हृदयं लक्ष्यते। एतद्वसन्तकादाकर्ण्य वासवदत्तया पद्मावत्या च परस्परम् ईर्ष्यामुक्तया समभावि। देवी वासवदत्ता साधारणं पतिं प्राप्य आत्मनीव पद्मावत्यां हितैषिणी प्रियमकरोत्। मगधेश्वरश्च पद्मावतीविसृष्टदूतेभ्यः तस्या देव्या महानुभावत्वं तादृगाकर्ण्य तुतोष। अथ अन्येद्युर्महामतिः यौगन्धरायणः वत्सेश्वरमभ्येत्य देव्याः। सन्निधम् अन्येषु स्थितेषु समभाषत देव। अधुना उद्योगाय

कौशाम्बी गम्यतां सम्प्रति वञ्चितादपि मगधेश्वरादाशङ्का न विद्यते, कन्यासम्प्रदानेन नितरां बद्धोऽसौ नैव विगृह्य कन्यां जीविताधिकां त्यजेत्। सत्यं तस्य अनुपाल्यं त्वया च स न वञ्चितः, मयैव व्ययनीतम् ह्रतं अतस्त्वयि स न कथञ्चन कुप्येत् चारेभ्यश्च मया ज्ञातं यथा स नेव विकुरुते, तदर्थञ्चास्माभिर्बहून् दिवसान् इह स्थितम्। एवं वदति निर्व्यूढ़कार्य्ये मन्त्रिमुख्ये मगधेश्वरसकाशात् दूतः कश्चित् समाययौ। तत्क्षणञ्च प्रतीहारनिवेदितः प्रविश्य प्रणम्य च उपविष्टः वत्सराजं न्यवेदयत् राजन्! देवीपद्मावती-दत्तसन्देशेन सुपरितुष्टस्ते श्वशुर. यदिदं समादिशत् तदा-कर्णय, सोऽब्रवीत् वत्स! किं बहुना, मया सर्वं ज्ञात प्रीतोऽस्मि त्वयि, तस्मात् यदर्थोऽयमारम्भः तत् क्रियतां वयं प्रणता इति।

एतत् दूतवचः श्रुत्वा वत्सेशो भृशमभिननन्द। तत-स्तत्र पद्मावतीं वासवदत्ताञ्च आनाय्य तं वृत्तान्तं श्राव-यित्वा दत्तपुरस्कारं तं दूतं सम्मान्य व्यसर्जयत्। अथ चण्डमहासेनदूतोऽपि तत्क्षणमागत्य प्रविष्टः प्रणम्य राजा-नमब्रवीत् देव! चण्डमहासेनः कार्य्यज्ञः सर्वमिदं वृत्तं श्रुत्वा सहृष्टः सन्दिदेश वत्स! प्राशस्त्यं भवतस्तावत् एतावतैव वर्णितं यत्ते यौगन्धरायणो मन्त्री किमन्येन बहुनोक्तेन, वासवदत्ता च धन्या, यया त्वद्भक्त्या तथा कृतं येन अस्माभिः सतां मध्ये शिर उन्नमितं, न च मे पद्मावती वासवदत्तातो भिन्ना प्रतिभाति। तयोरेकं हि हृदयं श्रुत-मस्माभिः तत्सत्वरमुद्योगमातनु।

एवम् श्वशुरदूतवचो निशम्य वत्सेश्वरस्य मनसि महान् आनन्दः, देव्या कोऽपि प्रणयोत्कर्षः, मन्त्रिमुख्ये च बहुसम्मानप्रकर्षः संववृधे। अथ स ताभ्यां देवीभ्यां समं तं दूतमुचितसत्कारविधिना सन्तोष्य त्वरितमुद्योगं विधाय स्वम् मन्त्रिभिः समन्वय कौशाम्बीं प्रति गमने मतिमकरोत्।

इति सप्तदशस्तरङ्गः।

—*—

अथ अष्टादशस्तरङ्गः।

—*—

अथान्येद्युर्नरपतिः सचिवैः स्वबलैश्च सह प्रेयसीद्वयसहितः कौशाम्बीमुच्चचाल। तस्य आपूरितभूतलैः सकोलाहलैर्बलैः असमयोद्वेलजलराशिजलैरिव समन्तात् प्रवलितम्। यदि रविर्गगने उदयाद्रिसहितः सञ्चरेत् तदा तस्य गजेन्द्रगामिनो नृपस्य साम्यं स्यात्। स नृपतिः सितेनातपत्रेण कृतच्छायः जितार्कतेजः प्रीतेनेव इन्दुना सेव्यमानो व्यराजत। सामन्ताः स्वं तेजस्विनमभितः नभसि ग्रहा इव परिवव्रतिरे। पश्चाच्च करेणुकारूढे उभे देव्यौ अनुरागेण सन्नते श्रीभुवाविव विरेजतुः। एवं वत्सेश्वरः कतिपयैरहोभिर्वन्दिभिः स्तूयमानः सन्ततोत्सवां कौशाम्बीं आससाद। सा तु पुरी प्रवासादागते पत्यौ ध्वजरक्तांशुका गवाक्षोत्फुल्ललोचना प्राग्द्वारविनि-

वेष्टितपूर्णकलसकुचा जनकोलाहलानन्दसंलापा सौधहासिनी तत्कालं रराज। अथ राजा देवीभ्यामनुयातः पौराणां महोत्सवमादधानः पुरीं तां प्राविशत्। तदा च पुरस्त्रीणां देवीद्वयदर्शनार्थिनीनां मुखेन्दुभिरपूरि नभस्तलं सौधोपरिगतानाम्। वातायनस्थाश्च काश्चित् सुन्दर्यः अनिमिषेक्षणाः पश्यन्त्यः कौतुकदर्शनागता अप्सरस इव व्यराजन्त। काश्चिच्च गवाक्षजालाग्रेषु संसक्तपक्ष्मललोचनाः समसृजन्निव नाराचपञ्जराणि मदनस्य। कस्याश्चिच्च सोत्सुका राजदर्शनविकस्वरा दृष्टिः श्रुतेः पार्श्वमपश्यन्ती तदा अस्यातिक्रमगच्छदिव। द्रुतमगच्छन्त्याश्च कस्याश्चित् मुहुरुच्छ्वसितौ स्तनौ कञ्चुकादिव निर्गन्तुमैषताम् तद्दर्शनार्थिनौ। अपरायाश्च ससम्भ्रमं आगच्छन्त्या-श्छिन्नहारमुक्तावलयः गलन्त इव हृदयस्य हर्षवाष्पाम्बु-बिन्दवः विभान्तिस्म। काञ्चन यदि अस्या पापगार्चाऽवदत् त्रिभावसुर्लावाणके, तदा जगति प्रकाशकोऽपि अप्रत्यक्षं तमः पातयिष्यत् इति वासवदत्तामुद्दिश्य तं दाहवार्तां स्मरन्त्यः सोत्कण्ठाः परस्परं बभाषिरे। अपरा वयस्यां प्रति दिष्ट्या देवी वासवदत्ता भगिनीतुल्यया सपत्न्या न लज्जिता इति सानन्दमभाषत। नूनं हरिणा हरिणा च एनयोः रूपं न दृष्टं अन्यथा कथं तौ बहुमानं उमालक्ष्म्यौ भजेताम्। इत्थमपरा नार्यस्ते देव्यौ दृष्ट्वा जगुः। एवं वत्सेश्वरः देवीभ्यां सह जनतानयनोत्सवं विदधत् कृतमङ्गलः स्वमन्दिरं प्रविवेश। तदा च प्रवाते पद्मसरस इव चन्द्रोदये सागरस्येव तस्य राजभवनस्य कापि शोभा सम-

भवत् । अचिरेण च तत् राजभवनं सामन्तानां मङ्गलोपायने समभूत् । ततः नरपतिरुदयनः कृतोत्सवः सर्वं राजलोकं सम्भाव्य चित्तमिव सर्वजनस्य अनुरागमादधत् निनाय च दिनशेषं देवीभ्यां परिवृतः रतिप्रीतिभ्यामिव मन्मथः पानोदि लीलया ।

अथापरेद्युः कश्चित् द्विजः सभामण्डपवर्त्तिनः क्षितिपस्य नृपस्य द्वारि स्थित्वा अब्रह्मण्यमिति कृत्वा चक्रन्द । उवाच च प्रभो ! अटव्यां पापात्मभिर्गोपालकैर्मे पुत्रस्य चरणोच्छेदो विहितः कारणं विना । तदाकर्ण्य राजा तत्क्षणं क्षिप्रात् गोपालानानाय्य वृत्तान्तमपृच्छत् ते चाब्रुवन् देव ! वयं गोपालका भूत्वा विपिने चरामः अस्माकं देवशैलाख्यः कश्चित् गोपोऽस्ति । स तु काननैकदेशे शिलातलोपविष्टः राजा युष्माकमस्मीति व्याहरन् अस्माननुशास्ति । अस्मासु च केनापि तदाज्ञा न विहन्यते, एवं सः अरण्ये राज्यं कुर्वन्नास्ते । अद्य तु अस्य विप्रस्य तनयः तेन पथा गच्छन् तस्य गोपालराजस्य प्रणामं नाकरोत् । मा याहि त्वमप्रणम्य दण्डमानिति नृपादेशेन जल्पतः अस्मान् विधूय स शासितोऽपि वटुर्हसन् चलितः । ततस्तेन गोपालराजेन अस्य दुर्विनीतस्य वटोः पादच्छेदरूपं दण्डं कुरुतेति वयमादिष्टा धावित्वा तस्य वटोः पादच्छेदमकुर्म । प्रभो ! अस्मादृशां गभीराज्ञां को लङ्घयितुमीष्टे ? । गोपालकैरेवं विज्ञापिते धीमान् यौगन्धरायणः सम्प्रधार्य्य राजानमेकान्ते उवाच देव ! नूनं तत् स्थानं निध्याद्युतं भवति, यत्प्रभावात् गोपालकोऽपि एष प्रभवति तदाम

बध्यतामिति। इत्यभिहितो मन्त्रिणा भूपतिस्तान् गोपालकान् पुरतः कृत्वा ससैन्यः सपरिच्छदस्तत्काननप्रदेशं ययौ। अथ परीक्ष्य यावत् तत् स्थानं खनकैः खन्यते स्म तावत् तदभ्यन्तरात् कश्चित् शैलमयाकृतिर्यक्षः समुत्तस्थौ। उवाच च राजन्! इदं तव पितामहनिखातं चिरं रक्षितं निधानं गृहाण, इत्युक्त्वा राजानं तत्पूजाञ्च प्रतिगृह्य यक्षस्तिरोदधे। निधिश्च महान् आविरभूत्। ततश्च महार्हं रत्नसिंहासनम् उदतिष्ठत् उक्तञ्च सम्पद् सम्पदमनुबध्नाति विपद् विपदमिति। ततः कृत्स्नं तत् निधानं प्रतिगृह्य गोपालांश्च प्रशास्य वत्सेश्वरः सानन्दः स्वां पुरीमाययौ।

अथ नरपतिना आनीतं तत् सहेमसिंहासनं निधिजातं दृष्ट्वा सर्वे पुरवासिनः समाहतदुन्दुभिनिनादैः सह आनन्दकोलाहलं चक्रुः। मन्त्रिणश्च भूपतेर्जयं भाविनं निश्चित्य उत्सवमकुर्वन् आसुखापातिकल्याणं हि कार्य्यसिद्धिं शंसति। ततः पताकाविद्युद्भिर्गगनमण्डले आकीर्णे राजाम्बुदः स्वानुजीविषु हेमवृष्टिं ववर्ष।//अथैकदा सोत्सवेषु दिवसेषु गतेषु मन्त्रिसत्तमो यौगन्धरायणः राजचित्तबुभुत्सया वत्सराजमभाषत देव! यदेतत् ते कुलक्रमागतं रत्नसिंहासनं प्राप्तं एतत् अधिरुह्य अलङ्क्रियताम्। परन्तु पृथ्वीं विजित्य यत्र तव प्रपितामहा आरूढाः, तत्र दिशः सर्वा विजित्य आरोहतस्तव कुलप्रथा अनुसृता भवेदिति। राजा च जित्वैव ससागरां धरां पूर्वेषामेतत् महासिंहासनमलङ्करोमीति उक्त्वा तदा सिंहासनं नारुरोह। सम्भ-

बति हि महात्मनाम् अकृत्रिमोऽभिमानः ? । ततश्च प्रीतो यौगन्धरायणः पुनमाह स्म देव ! तर्हि पूर्वं प्राच्यां जयोद्यमः क्रियताम्। तदाकर्ण्य राजा अब्रवीत् मन्त्रिन् ! कथं स्थितासूत्तरासु प्राचीं दिशमग्रतः प्रयान्ति भूपतयः ? ।

एतदाकर्ण्य यौगन्धरायण पुनरब्रवीत् राजन् ! समृद्धापि कौवेरी म्लेच्छानां संसर्गेण दूषिता, पश्चिमा च सूर्यादीनामस्तमयहेतुत्वात् न पूज्यते, दक्षिणा च आसन्नराक्षसतया अन्तकाश्रिततया च गर्हिता। प्राच्यान्तु सूर्य्य उदेति इन्द्रश्च तस्या अधिष्ठाता, जाह्नवी च प्राचीं याति तस्मात् प्राची सर्वतः प्रशस्यते। देशेषु च हिमवद्विन्ध्यमध्यवर्त्तिषु जाह्नवीजलपूतो देशः प्रशस्ततमः। तस्मात् आदौ मङ्गलार्थिनो नृपतयः प्राचीमेव प्रयान्ति निवसन्ति च अस्मिन् सुरसिन्धुपूते देशे। पूर्वैरपि भवतः प्राचीक्रमेणैव दिशो विजिताः, कृतञ्च गङ्गातीरे हस्तिनापुरं नगरम्। शतानीकस्तु रमणीयतया कौशाम्बीं अध्यतिष्ठत् साम्राज्यं पौरुषाधीनं मत्वा देशमकारणं गणयन्। इत्युक्त्वा तस्मिन् मन्त्रिमुख्ये विरते राजा पुरुषकारमेव बहुमन्यमानः समभाषत सत्यमुक्तं नैव देशः साम्राज्यस्य कारणं एकमेव हि पौरुषम्। एकोऽपि पौरुषवान् आश्रयहीनोऽपि लक्ष्मीमुपैति, युष्माभिः सत्ववतः पुंसः कथा न खलु श्रुता ? । स वत्सेशः एवमुक्त्वा कथं सा कथेति सचिवैनाभ्यर्थितः देव्योः समक्षमाख्यत्।

अस्ति भूतलविख्याता उज्जयिनी नाम पुरी। तत्रासीदादित्यसेनाख्यः पूर्वमेको नरपतिः। आदित्यस्येव प्रताप-

निधेर्यस्य एकचक्रवर्त्तितया रथः क्वचिदपि न चस्खाल। यस्य च हिमकान्तौ समुज्ज्वले छत्रे अन्तरीक्षमुन्नते अन्येषां राज्ञां च तदर्थीणां आतपत्राणि न्यवर्त्तन्त। स खलु अम्बुराशिरिव समस्तभूतलाकरजानां रत्नानामेकमेव भाजनं बभूव। कदाचित् स नृपतिः केनापि कारणेन ससैन्योऽत्र जाह्नवीकूले सनावासितकटकः समवस्थितः। तत्र कश्चित् गुणवर्म्मा नाम तत्रत्यः कन्यारत्नमुपायनं गृहीत्वा तं राजानमियाय। अब्रवीच्च देव! कन्यैषा त्रिभुवनरत्नं मम गृहे समुत्पन्ना, न चैषा अन्यत्र दातुं युज्यते, नृपतिरेव रत्नभाजनम्। इत्यावेद्य प्रतिहारमुखेन स राजसमीपमागत्य तस्मै तां कन्यामदर्शयत्। स तु राजा तां तेजस्विनीं नाम कान्तिनीतिनिदिग्धाङ्गीं अनङ्गमङ्गलावासरत्नोद्दीपशिखामिव पश्यन् तत्क्षणं मन्मथाविष्टचेताः महादेवीपदोचितां मन्यमानः स्वीचकार चकार च गुणवर्म्माणं परिणीय परमाप्यायितम्। ततश्च शुभेऽहनि तां तेजस्विनीं परिणीय कृतार्थम्मन्यस्तया साकं उज्जयिनीं प्रत्याजगाम। तत्र चागत्य राजासौ यथा तन्मुखासक्तदृष्टिरनुक्षणमासीत् तथा भूयान्कालेऽपि राजकार्य्याणि न ददर्श तेजस्विन्या मधुरालापेन कीलितेव तस्य श्रुतिरापन्नप्रजानामाक्रन्दैर्नाक्रष्टुमशक्यत। स चिरप्रविष्टोऽपि अन्तःपुरात् नैव निरगात्, निरगात्तु केवलमरिवर्गस्य हृदयात् सन्तापज्वरः।

अथ कालेन तस्य राज्ञः सर्व्वानन्दकरी एका कन्या तेजस्विन्यां संजज्ञे बुद्धौ विजिगीषुता च। परमाश्चर्य्यरूपिणी सा कन्या जगत्त्रयं वशीकृत्य तस्य हर्षमकरोत्।

जिगीषुता च प्रतापम्। एकदा स भूपतिः कञ्चित् सामन्तमभिषोक्तुमुज्जयिन्या निरगात्। अकरोच्च तां तेजस्विनीं समारूढकरेणुकां सैन्यव्यूहाधिदेवतामिव सङ्गिनीम्। स्वयञ्च अत्युच्चं उल्लिखन्तमिवाम्बरं खुरैर्महा-जवं तुरङ्गमारुह्य किञ्चिद् गत्वा समां भूमिं सम्प्राप्य तेजस्विन्याः सम्प्रदर्शयन् अश्वमुत्तेजयामास। स तु अश्वः कशाघातेन शर इव धनुषः अतिजवात् लोकलोचनैरदृश्यः क्वापि अलक्ष्यः गतिमकरोत्। तद्दृष्ट्वा सैन्येषु विह्वलेषु सहस्राधिकाः अश्वारोहिणः तमन्वधावन् परमश्वापहृतं नृपं न प्रापुः। ततश्च मन्त्रिणः ससैन्या अतिदुःखाद्‌ भयात् क्रन्दन्तीं देवीमादाय उज्जयिनीमेव निववृतिरे। आगत्य च तत्र राज्ञः प्रवृत्तिमन्विच्छन्तः प्रजा आश्वास्य पिहितद्वारतया कृतप्राकारगुप्तयस्तिष्ठन्ति स्म।

अत्रान्तरे स राजापि तेन प्रजविना महातुरङ्गेण प्रचण्डश्वापदसङ्कुलां सुदुर्गमां विन्ध्याटवीं नीतोऽभूत्। तत्र सहसा तस्मिन्नश्वे स्थिते स राजा महारण्यं पश्यन् सञ्जातदिङ्मोहः विह्वलेन्द्रियः क्षणं स्थित्वा गतिमन्यामपश्यन् तस्मादवतीर्य्य प्रणम्य च तं तुरङ्गवरं अश्वजातिस्मरतया समब्रवीत् हे अश्ववर! त्वं देवः त्वादृशः प्रभुद्रोहं नैव कर्त्तुमर्हति। त्वमेव मे शरणं अस्मात् कुशलेन अधुना मां राजधानीं नय। तन्निशम्य स जातिस्मरः अश्वराजः सानुतापः तथेति प्रभुवाक्यमग्रहीत्। अथ राजनि तत् सङ्केतविदि समारूढे स तुरङ्गमः स्वच्छशीतलाम्बुना

अध्वक्लेशापनोदिना मार्गेण प्रत्यागच्छन् महाजवेन सायं शतयोजनान्तरं उज्जयिनीसमीपवर्त्तिनं देश मुपगम्य तद्वेगविजितान् सप्त निजतुरङ्गान् वीक्ष्य लज्जयेव अस्ताचलकन्दरालीने अंशुमालिनि, तमसि च समन्तात् प्रसृते उज्जयिन्या द्वाराणि पिहितानि दृष्ट्वा तत्कानसमीपस्थं बहिः श्मशान भूपतिं तं निनाय। स च नृप तस्यां रजन्यां तस्य श्मशानस्य एकदेशस्थितमेकं विप्रमठं निशायापनयोग्यं दृष्ट्वा श्रान्तवाहन प्रवेष्टुमुपचक्रमे। विप्राश्च तन्निवासिनः श्मसानपालश्चौरो वा अयमिति वदन्तस्तस्य प्रवेशं रुरुधुः। निर्ययुश्च ससत्वकोलाहलास्त्वान्दसा द्विजाः। तेषु च तथा रटत्सु विदूषको नाम कश्चित् गुणवान् महासत्त्व. द्विजवरस्तस्मात् मठात् निर्जगाम। यो हि युवा महाशङ्करतपसा पावकमाराध्य तस्मात् चिन्तितोपस्थायिनम् असिवरं प्राप्तवान्। स तु धीरवरः निशि समुपस्थितं तं नृप महाकृतिना नेन कोऽपि प्रच्छन्नविग्रहः देवोऽयमिति चेतसा दध्यौ। अथासौ महाशय. तान् रटतो विप्रान् विधूय तं नृप मठान्तरमनयत्। विश्रान्ताय च किङ्करीभि. क्षणेन परिचर्य्यया गताध्वक्लेशाय तस्मै राज्ञे समुचिताहारमदात्। अकरोच्च त तदीयं हयोत्तमसपत्नीपर्य्याण यवसादिप्रदानेन परितृप्तम्। अवोचच्च विरच्य शयन प्रभो। रक्षामि अहं ते शरीर तत् सुखं स्वपिहीति राजान श्रान्तम्। सुप्ते च तस्मिन् राजनि स द्विजः चिन्तितोपस्थितखड्गमात्रसहायस्तां निशां द्वास्स्थः जागरयामास। प्रातश्च अनुक्त एव विदूषकः स्वयं प्रबुद्धस्य तस्य

रात्नसुरगं सञ्जीवकार । राजापि समुत्थाय तं समामन्त्र विप्रं समारुह्य च वाजिनं पौरान् हर्षयन् उज्जयिनीं विवेश । प्रविष्टञ्च तं सर्वाः प्रकृतयः क्षणात् सञ्जातानन्दकोलाहलाः समाजग्मुः । क्रमेण राजा सचिवैरन्वितः राजभवनं विवेश तेजस्वत्यास्तु मनोज्वरः निरगमत् । तत्क्षणञ्च नगर्य्याः शुचः वातोद्धूतध्वजांशुकपङ्क्तिनिःसारिता इव अभूवन् । देवी च तेजस्वती आदिनान्तं तावत् महोत्सवमकारयत् यावत् नगरलोकः सार्कः सिन्दूरपिङ्गलः समभवत् ।

अथापरेद्युर्नृपतिरादित्यसेन स्तं विदूषकं मठात सर्वैर्द्विजैः सह समानयामास । राचिवृत्तान्तं प्रख्याप्य तस्मै आनीताय उपकारिणे विदूषकाय तत्क्षणं ग्रामसहस्रमदात् अकरोच्च तं कृतज्ञो नृपतिः प्रदत्तच्छत्रवाहनं पुरोहितम् । स तु विदूषकः तदैव सामन्ततुल्यः सम्बभूव महत्सु उपकृतिर्न खलु कदापि मोघा भवति । स च महाशयः नृपसकाशात् यान् सर्वान् ग्रामान् प्रापत् तान् सर्वेभ्य एव मठवासिभ्यः समं विभज्यात्मना प्रददौ । तस्थौ च तं राजानं सेवमानः तैश्च ब्राह्मणैः समं ग्रामसञ्चयान् भुञ्जानः ।

अथ गच्छति काले ते सर्वे द्विजा धनमदान्धाः प्राधान्यमिच्छवः तं विदूषकं नैव गणयामासुः । विभिन्नमतिभिश्च तैः सप्तसंख्यकैः एकस्थानाश्रितैर्द्विजैः परस्परसंघर्षात् दुष्टैर्ग्रहैरिव ग्रामाः अबाध्यन्त । तेषु तादृशेषु उच्छृङ्खलेषु धीमान् विदूषक उदासीन एवाभवत् । अवज्ञैवाल्पसत्त्वेषु धीरा-

णामुचिता। एकदा कलहासक्तान् तानवलोक्य कश्चित् चक्रधरो नाम द्विजः प्रकृतिनिष्ठुरस्तत्रैव समाययौ। स तु काणोऽपि परार्थन्यायवादेषु अम्लानदर्शनः कुब्जोऽपि स्पष्टवादी विप्रांस्तान् अब्रवीत् रे शठाः। भवद्भिर्भिक्षुकैरपि यश्रीः प्राप्ता, तत्कथमन्योन्यस्पर्द्धिनः इमान् ग्रामान् नाशयथ, विदूषकस्यैव दोषोऽयं येन यूयमुपेक्षिताः, तत् नूनमचिरात् पुनर्भिक्षां यूयं करिष्यथ। वरं दैवायत्तैकबुद्धि स्यान्मनायकं न तु विप्लुतसर्वार्थं विभिन्नं बहुनायकम्। तदेकं नायकं सुधीरं मद्वचसा कुरुत, यदि युष्माकं स्थिरया लक्ष्म्या प्रयोजनमिति तदाकर्ण्य सर्वे ते आत्मन एव नायकत्वमैच्छन्। तद् दृष्ट्वा मूढांस्तान् पुनश्चक्रधरोऽब्रवीत् सङ्घर्षशालिनो यूयं व. शास्य दास्यामि, इत श्मशाने त्रयश्चौराः शूलेषु निसूदिताः, यस्तेषां नासाश्छित्त्वा सुसत्त्व इहानयेत् स एव युष्माकं नायकः स्यात् धीरो हि स्वाम्य मर्हति। इति चक्रधरेणोक्तान् तान् समीपस्थः विदूषकोऽब्रवीत् को दोषः, कुरुध्वमेतत्। ततस्ते विप्रा अवोचन् नैतत् कर्त्तुं क्षमा वयं, य. शक्तः स कुरुतां वयञ्च समये स्थिताः, ततो विदूषकोऽवादीत् अहमेतत् करोमि, अहं तेषां नासाश्छित्त्वा श्मशानत आनेष्यामि। ततस्ते मूढा एतत् दुष्करं मत्वा तमब्रुवन् एवं कृते त्वं अस्माकं स्वामी भविष्यसि, एषः नियमोऽस्तु। इत्येवं नियमं प्रख्याप्य प्राप्तायां निशायां तान् विप्रान् आमन्त्र्य सः विदूषकस्तत् श्मशानमगात्। प्रविश्य च तत्र चिन्तितोऽपस्थिताग्नेयखड्गपाणिर्डाकिनीनां नादेन

संवर्द्धितगृध्रवायसनादिते उल्कामुखमुखोल्काभिर्विस्तारितचितानले शूलाधिरोपितान् तान् त्रीन् चौरान् नासाच्छेदभियेव उत्क्षिप्तानशान् ददर्श। यावच्च स तेषां समीपमगमत तावत् त्रयोऽपि वेतालाधिष्ठिता स्तं मुष्टिभिः प्राहरन्। सोऽपि निष्कम्प एव खड्गेन तान् प्रतिजघान नहि धीराः कदाचित् भिया क्षुभ्यन्ति।

अथ क्षणेनापगतवेतालविकाराणां तेषां स नासाश्छित्त्वा क्रती वाससि बद्धा च जग्राह। ततश्चागच्छन् शवोपरि तिष्ठन्तं जपन्तमेकं प्रव्राजकमपश्यत्। अतिष्ठच्च तत् पृष्ठतः तस्य क्रियादर्शनकौतुकी प्रच्छन्नम्। क्षणेन चासौ तस्य प्रव्राजकस्य अधःफुत्कारममुञ्चत्। तेन च फुत्कारेण तस्य मुखात् अग्निशिखा नाभेश्च सर्षपा निरगुः। ततः स तान्त्रिकः तान् सर्षपान् गृहीत्वा उत्थाय तं शवं पाणितलेन अताडयत्। ताडितश्च स वेतालाधिष्ठितः शव उदतिष्ठत्। प्रव्राजकश्च तस्य स्कन्धे आरुरोह। तदारूढश्च सहसा ततो गन्तुं प्रचक्रमे। विदूषकोऽपि प्रच्छन्नस्तूष्णीं तमन्वगच्छत्। कियद्दूरमतीत्य च शून्यं कात्यायनीगृहमनुव्रजत्। तान्त्रिकास्तु तत्र वेतालस्कन्धादवतीर्य गृहाभ्यन्तरमविशत् शवश्च भूवि अपतत्। विदूषकश्च प्रच्छन्नं स्थित्वा सर्वं व्यापारमवालोकयत्। स हि प्रव्राजकस्तत्र देवीं संपूज्य व्यजिज्ञपत् देवि। यदि तुष्टासि, वरमभिलषितं मे प्रयच्छ, अन्यथा स्वदेहोपाहारेण त्वामहं प्रीणामि। इत्युक्तवन्तं तं साधकं गर्भगृहोद्गता वाग्देवी समब्रवीत् वत्स। आदित्यसेननृपस्य कुमारीमिहानीय उपहारी-

कुरुष्व, ततस्ते श्रेयो भविष्यतीति। एतदाकर्ण्य स तस्मात् गर्भगृहान्निर्गत्य करतलेन तं शवम् आहत्य पुनस्ताडयामास ययौ च तस्य निर्यद्दन्तानलार्चिषः मुक्तफूत्कारस्य वेतालस्य स्कन्धमारूढ़स्तां राजपुत्रीमानेतुं नभसा। विदूषकस्तु तत् सर्वं दृष्ट्वा श्रुत्वा च चिन्तयामास कथं मयि जीवति राज्ञः सुता अनेन दुरात्मना हन्यते, इहैव तावत् तिष्ठामि यावदसौ दुरात्मा समायाति इत्यालोच्य विदूषकः प्रच्छन्न एव तत्र तस्थौ। प्रव्राजकस्तु नभसा गत्वा वातायनमार्गेण सुप्तां निशि नृपात्मजां कान्त्याभिद्योतितदिङ्मुखीं राहुः शशिकलामिव हा तात हा मातरिति क्रन्दन्तीं वहन् यथागतमाजगाम अवततार च अन्तरीक्षात्तत्रैव देवीभवने वेतालं विहाय आदाय च तां कन्याम्। यावदसौ तां राजपुत्रीं निहन्तुमुद्युङ्क्ते तावदेवाकृष्टकृपाणः विदूषकस्तत्र समागत्य आ! पाप! मालतीलतामश्मना हन्तुमीहसे इत्युक्त्वैव तं केशेषु गृहीत्वा विवेष्टमानस्य तस्य शिरस्तेनैव खड्गेन चिच्छेद आश्वासयामास च तां राजपुत्रीं भयविह्वलां किञ्चित् प्रत्यभिजानतीं प्रविशन्तीमिवाङ्गानि। अथ स वीरः कथमिमां राजपुत्रीं अन्तःपुरं नयेयमिति विचिन्तयन्नेव शुश्राव आकाशवाणीं भो विदूषक वीरप्रवर! शृणु, योऽयं प्रव्राट् त्वया हतः, एतस्य महान् वेतालः सिद्धोऽभूत् सर्षपाश्च। अस्य दुरात्मनः पृथ्वीराज्ये राजात्मजासु च वाञ्छा उदपद्यत, सोऽयमद्य दैवेन विवञ्चितः। तदेतदीयान् सर्षपान् गृहाण, येन इमामेकां निशामम्बरे गतिस्ते भविष्यतीति। ततः सञ्ज्ञा-

तदर्थोऽसौ विदूषकस्तस्य परिव्राजकस्य वस्त्राञ्चलात् तान् सर्षपान् हस्ते गृहीत्वा तांश्च नृपात्मजामङ्के निधाय यावत् देवीभवनात् वहिर्निर्ययौ तावत् पुनरन्या भारती अन्तरीक्षादुत्पपात । हे वीर ! इहैव देवीभवने मासान्ते त्वया आगन्तव्यं न पुनरेतत् कदापि विस्मर्त्तव्यम् । तदाकर्ण्य स विदूषकः राजपुत्रीं वहन् नभसा वेतालाधिष्ठितः देवीप्रसादात् त्वरितमेव तां राजान्तःपुरं अनयत् समाश्वस्ताश्चोवाच राजनन्दिनि ! प्रातर्मे व्योममार्गे गतिर्न भविष्यति, ततश्च मां अस्मात् निर्गच्छन्तं सर्वे द्रक्ष्यन्ति, तस्मात् सम्प्रत्यहं गच्छामि । एवमुक्ता सा बाला बिभ्यती तमवादीत् वीर ! त्वयि अस्मात् गते मम सन्त्रस्ताः प्राणाः सत्वरमेव प्रयान्ति, तस्मात् त्वं मा याहि, अत्र तिष्ठन् जीवितं देहि । विदूषकस्तु तेन तस्याः निर्बन्धेन सुतरां दयालुर्महासत्त्वश्चिन्तयामास यदि इमां त्यक्त्वा गच्छामि तदेयं त्रासात् जीवितं मुञ्चेत् । तर्हि मया का राजभक्तिः प्रदर्शिता, सर्व एव प्रयासो मे विफलो भवेत् इत्यालोच्य तत्रैवान्तःपुरे रजन्यामतिष्ठत् । क्रमेण च व्यायामजागरश्रान्ततया निद्रामुपागमच्च । राजपुत्री तु भयादनिद्रैव तां रात्रिमनैषीत् न च तं प्रभातेऽपि प्राबोधयत् प्रेमार्द्रमनाः सुप्तः क्षणं विश्राम्यतु इति ।

अथ राजान्तःपुररक्षिणः तत्र प्रविश्य तं दृष्ट्वाऽर्थिजिज्ञपंश्च ससम्भ्रमाः सत्वरं गत्वा राजानम् । राजापि तत्त्वमवेक्षितुं प्रतीहारं प्रैषयत् । प्रतीहारश्च गत्वा दृष्ट्वा च तत्र विदूषकं श्रुत्वा च सर्वं वृत्तान्तं राजसुतामुखात् राज्ञे

सर्वं न्यवेदयत्। राजा तु विदूषकस्य महानुभावतां जानन् विदितसर्ववृत्तान्तः किमेतदिति उद्भ्रान्त एवाभवत् समानयच्च कन्यान्तःपुरात् तं विदूषकम्। अपृच्छच्च सस्नेहमनाः सर्वं वृत्तान्तम्। सोऽपि विप्रः आमूलतः सर्वं वृत्तान्तमब्रवीत् अदर्शयच्च वस्त्रान्तबद्धाम्निस्वस्थ्चौरनामिका तांश्च अन्नाद्सम्बन्धिनः सर्षपान् अथ राजा तत् सत्यं सम्भाव्य तांश्च मठद्विजान् चक्रधरसहितान् आनाय्य तन्मूलकारणं पृष्ट्वा स्वयं श्मशाने गत्वा तांश्च छिन्ननसः शवान् तञ्च छिन्नकण्ठं तान्त्रिकाधमं दृष्ट्वा समुत्पन्नविश्रम्भः सुभृशं तुतोष ददौ च प्राणदायिने तस्मै कृतिने विदूषकाय तदैव तां तनयां किमदेयमुदाराणां परितुष्यतामुपकारिषु? राजकन्याकरग्रहणजन्मान्या श्रीरवासनूनं येन विदूषकः अस्या गृहीतपाणिर्लक्ष्मीमुपलेभे तस्थौ श्वशुरमन्दिरे लब्धयशा राजोपचारेण तया कान्तया सह।

अथ गच्छति काले कदाचित् दैवविमोहिता राजपुत्री निशायां विदूषकमब्रवीत् नाथ। स्मरस्येतत् तत्र देवीगृहे निशायां यत् त्वं मासान्ते इहैवागच्छेरिति दैववाणी उदचरत्। अद्य च मासो गतः, भवतस्तच्च विस्मृतमिति। एवमुक्तः प्रियया सञ्जहर्ष उवाच च सुन्दरि। साधु त्वया स्मृतं मया पुनस्तत् विस्मृतं इत्युक्त्वा तां सुदृढमालिङ्ग्य सन्तुष्टामकरोत्। अथ तस्यां सुप्तायां निशि तस्मादन्तःपुरात् खड्गसहायः निर्गत्य तदैव देवीसदनमगात्। गत्वा च तत्र विदूषकोऽहं प्राप्त इति वदन् बहिस्थ एव केनाप्युदीरितां प्रविशेति वाचमशृणोत्।

प्रविश्य चात्र दिव्यमावासमपश्यत् । दिव्यरूपां दिव्यपरिच्छदां ज्वलन्तीमिव रजनीं कामपि कन्यकाञ्च । किमेतदिति विस्मितः सम्प्रहृष्टया तया कुमार्य्या सस्नेहबहुमानेन स्वागतेनाभ्यनन्द्यत । उपविष्टञ्च सञ्जातविश्रम्भं प्रेमदर्शनेन तत्स्वरूपविज्ञानसमुत्सुकं तमब्रवीत् सा महाभाग ! अहं भद्रा नाम महाकुलीना विद्याधरी, कामचरत्वात् इह त्वामहं तदापश्यम् अभूवञ्च त्वद्गुणाकृष्टचित्ता असृजञ्च पुनरागमनाय ते तां वाणीम् । अद्य च विद्याप्रयोगात् सम्मोहिता सा मया राजसुता अस्मिन् कार्य्ये तव स्मृतिमुत्पादयामास । हे सुभग ! त्वदर्थमिहाहं स्थिता तदिदं शरीरं तुभ्यमर्पितं मम पाणिग्रहं कुरु । इत्युक्तस्तया विद्याधर्य्या तथेति तां गान्धर्वविधिनोपयेमे अतिष्ठच्च तत्र तया सङ्गतः दिव्यं भोगमुपभुञ्जन् यथाभिलषितम् ।

अत्रान्तरे सा राजपुत्री प्रभाते प्रबुद्धा भर्त्तारमपश्यन्ती भृशं विषादमगमत् । मातु श्चान्तिकं प्रस्खलन्ती पदे पदे विगलदास्राकुललोचना अवादीच्च सानुतापा स्वापराधशङ्किनी मातः ! पतिर्मे रात्रौ क्वाऽपि गत इति । ततः क्रमेण राजापि तदाकर्ण्य परमाकुलतामगात् । मन्ये श्मशानप्रान्ते तद्देवतागृहं गतोऽसाविति सुतया अभिहितश्च स्वयं तत्र समाययौ । तत्र विद्याधर्य्या विद्यया तिरोहितं विदूषकं स्थितमपि न विवेद । अथ तस्मिन् राज्ञि परावृत्ते निराशं तां राजसुतां देहत्यागोद्यतां कोऽपि ज्ञानी समब्रवीत् भद्रे ! अलमनिष्टशङ्कया जीवति

ते पतिः दिव्येन भोगेन सम्प्रति युक्तः अचिरात् त्वामुपैष्यतीति। तदाकर्ण्य सा राजपुत्री हृदयङ्गमया तत्प्रत्यागमप्रत्याशया निरुद्धं जीवितं धारयामास।

विदूषकस्यापि तथा तिष्ठतः काचित् योगेश्वरी नाम विद्याधरी भद्रामुपेत्य रहस्येनामब्रवीत् सखि। मनुष्यसम्पर्कात् विद्याधरास्त्वयि कुपिता, अनिष्टञ्च ते करिष्यन्ति तदितो गम्यताम्। अस्ति पूर्वसागरपारे कार्कोटकं नाम नगरं, तदतिक्रम्य शीतोदा नाम पावनी नदी वर्त्तते, तामुत्तीर्य उदयाख्यं सिद्धक्षेत्रं महागिरिरस्ति योऽसौ विद्याधरैर्नाक्रमितुं शक्यते, तत्र त्वं साम्प्रतमेव गच्छ, इह च प्रियस्य मानुषस्य कृते चिन्ता न कार्य्या, एतत् सर्वमस्य कथयित्वा गमिष्यसि येनायं सत्वरमेव त्वा मनुगमिष्यतीति। एवमुक्ता सा भद्रा सभया सयचिन्ता प्रियानुरक्तापि तथैव तत् प्रतिपेदे। निशोदये च निशान्ते तत्सर्वं विदूषकाय उक्त्वा दत्त्वा च स्वमङ्गुलीयकम्। विदूषकस्तु प्रबुद्धः पूर्वस्मिन् शून्ये देवगृहे स्थित मात्मानमपश्यत् न भद्रां नापि तत् दिव्यं मन्दिरम्। स्मरंश्च विद्याप्रभावं पश्यंश्च तदङ्गुलीयकं विषादविस्मयरसमग्नः किमेतत् स्वप्नविजृम्भितमिति व्यचिन्तयत्। सा मम प्रिया भद्रा निवेद्य सर्वमुदयपर्वतं गता, मया चाशु तत्रैव गन्तव्यं तदवाप्तये। किन्तु राजा लोकैर्दृष्टं मां न खलु परित्यजेत् तदद्य तथा युक्तिं करिष्यामि यथा मे कार्य्यं सेत्स्यति इति संचिन्त्य स महाप्राज्ञः अन्यत् रूप माश्रयन् जीर्णवसनः रजोलिप्ताङ्गः तस्मात् देवीगृहात् हा भद्रे।

क्वासीति वदन् निरगात्। चणे च तस्मिन् तद्देशवासिन स्तं दृष्ट्वा विदूषकोऽयं प्राप्त इति कोलाहलमकुर्वन्। तदाकर्ण्य राजा तं तथाविध मुन्मत्तवेशं दृष्ट्वा अवष्टभ्य स्वमन्दिरं निनाय। तत्र स्निग्धैर्बन्धुभिर्भृत्यैश्च यद्यदुक्तं तत्र तत्र हा भद्रे इति प्रत्युत्तरमदात्। वैद्योपदिष्टैरभ्य-ङ्गविधिभिरभ्यक्तोऽपि पुनर्भूरिणा भस्मना अङ्गानि उद्धू-लयामास। स्नेहेन राजपुत्र्या स्वहस्ताभ्यां य आहार उपाहृतः स तेन सहसा पादेनाहत्य चितौ चिक्षिपे चिच्छिदे च नूतनं वसनजातम्। एवं स उन्मत्तवत् कति-चित् दिवसान् तत्रातिष्ठत्। राजा तु अशक्यप्रतिकारो-ऽयं तत् किं कदर्थ्यते कदाचित् प्राणान् त्यजेद्वा तर्हि ब्रह्महत्या मम भवेत् तदनेन स्वच्छन्दचारिणा यथा चिकी-र्षति तत्क्रियतां कालेन कुशलमपि सम्भवेत् इत्यालोच्य तं मुमोच।

अथ स विदूषकः साङ्गुलीयकः स्वच्छन्दचारी भद्रां प्रति समुत्सुकमनाः प्रतस्थे गच्छंश्च प्राच्यां क्रमेण पौण्ड्र-वर्द्धनं नाम नगरं प्राप। तत्र च रजन्या मातरत्र इमां रजनीं नयामीति वदन् कस्याश्चित् वृद्धायाः ब्राह्मण्या मन्दिरमविशत्। सा तु ब्राह्मणी दत्ताश्रया कृतातिथ्या च समुपेत्य सान्तर्दुःखा समब्रवीत् पुत्र! तुभ्यमेव सर्व-मिदं गृह मया दत्तं तद्गृहाण यतोनाहं सम्प्रति जी-वामि। कथमेवं ब्रवीषीति विस्मितेनोक्ता तेन सा ब्रवीत् श्रूयतां कथयामि। पुत्र! अस्तीह नगरे देवसेनाख्यो नरपतिः। तस्यचैका भूतलरत्नं कन्यका जाता, राजा

अतिवत्सतः दुःखेन लब्धेति तां दुःखलब्धिकामेव नाम्ना चकार। अथ गच्छता कालेन अतीतशैशवां तां स्ववेश्मनि आनीताय कच्छपनामाय राज्ञे सम्प्रददौ स तु कच्छपेश्वरस्तया बध्वा सह वासगृहं प्रविष्ट एव निशि पञ्चतामगमत्। ततो विमनसा राज्ञा पुनः आहृताय अन्यस्मै भूभुजे सा समर्पिता सोऽपि तथैव व्यपद्यत। यदात् तद्भयात् अन्ये नृपा नैव तां वाञ्छन्ति, तदा राजासौ निजं सेनानीं समादिदेश यथा त्वया अस्माद् देशात् प्रत्यहं क्रमेण एकैकः ब्राह्मणः क्षत्रियो वा पुमान् एकैकतो गृहादानेतव्यः। प्रवेशयितव्यश्च मत्कन्यका गृहे पश्यामस्तावत् कियन्तो विपत्स्यन्तेऽत्रेति। यस्तु तरिष्यति स एवास्या भर्त्ता भविता। नहि दैवगतिः केनापि परिच्छेत्तुं शक्यते इत्यादिष्ट सेनापतिः प्रत्यहं एकैकस्मात् गृहात् पर्य्यायक्रमेण एकैकं पुरुषं नयति। एव तत्र बहुशो नराः क्षयं नीता, मन्दभाग्यायाः एक एव पुत्रो वर्त्तते तस्याद्य वारः समायातः, तदभावे च मया प्रातरेवाग्नौ प्रवेष्टव्यम्। तत् जीवन्ती अहं गुणवते तुभ्यं स्वहस्तेन सर्वमिदं वित्तजातं ददामि येनाहं पुनर्जन्मनि एवं दुःखभागिनी न स्यामिति। एवमुक्तवतीं तां धीरो विदूषकः समवोचत् मातः यद्येवं तर्हि मा विक्लवतां गमः, अहं तत्राद्य गमिष्यामि तव पुत्रो जीवतु, कथमेनं घातयामीति कृपा च तव माभूत्, ममहि एतादृशी सिद्धिरस्ति येन तत्र गतस्य नास्ति मे भयमिति।

एवमभिहिता सा ब्राह्मणी अगादीत् पुत्र! तर्हि

पुत्र्यैर्मे समायातो गृहे भर्त्ता न कोऽपि भवति, तत्प्राणान् मे देहि। इत्यनुनीतो विदूषकः सायं सेनापतिनियुक्तेन किङ्करेण सह राजसुतागृहमगात्। अद्राक्षीच्च तत्र नृपसुतां तां यौवनमदोद्धतां अनवचितपुष्पभारावनतां लतामिव तस्यां निशायां शयने राजसुतया आश्रिते स विदूषक ध्वनिःपतन मार्गेय कृपाणं बिभ्रत् जाग्रन्नेव तस्थौ। प्रसुप्ते च समन्ततो जने सहसा अपावृतकवाटात् द्वारदेशादायान्तं घोरं राक्षसमेकं ददर्श। स च राक्षसः द्वारि स्थितएव वासगृहान्तरे नरशताकाण्डयमदण्डमिव बाहुदण्डं न्यवेशयत् विदूषकस्तु क्रुधा धावन् एकेनैव खड्गप्रहारेण तं रक्षसो बाहुं चिच्छेद। छिन्नबाहुश्च स निशाचरः तस्य विदूषकस्य सत्त्वोत्कर्षात् सन्त्रस्तः सत्वरमेव तस्मात् देशात् पलायाञ्चक्रे। राजपुत्री तु प्रबुद्धा वीक्ष्य पतितं राक्षसबाहुं भीता हृष्टा विस्मिता च बभूव। राज्ञा च प्रातरागत्य तत् कन्यकान्तःपुरद्वारि स्थितः छिन्नच्युतो बाहुरदृश्यत। ततः सञ्जातहर्षो नृपतिः दिव्यप्रभावसम्पन्नाय विदूषकाय तां कन्यां बहुविभवसंयुतां प्रादात्। अथ विदूषकस्तत्र तया कान्तया रूपवत्येव सम्पदा परिचर्य्यमाणः कतिचित् दिनानि तस्थौ। कदाचित् सुप्तां राजपुत्रीं निशि विहाय तां भद्रां प्रति समुत्सुकः तस्मात् देशादपससार। राजपुत्री तु प्रातस्तमनासादयन्ती भृशं दुःखिता पित्रा नृपेण विदित जामातृप्रभावेण कथञ्चित् पुनः प्रत्यावर्त्तनाशया समाश्वासिता।

सोऽपि विदूषकः अहरहर्गच्छन् क्रमात् पूर्वसागरा-

दूरवर्त्तिनीं ताम्रलिप्तिकां नाम नगरी माससाद। चकार च तत्र केनापि अब्धेः पारं यियासुना बणिजा स्कन्ददासाभिधानेन सह मैत्रीम्। प्रतस्थे च तत्साहाय्येन तदीयमनल्पधनसम्भृतं यानपात्रमारुह्याम्बुधिवर्त्मना। अथाकस्मात् समुद्रान्तरुपागतं तत् यानपात्रं व्यासक्तमिव केनचित् संरुद्धमभवत्। पोतस्वामिना तु रत्नादिना समर्च्चितोऽपि अर्णवे यदा तत् यानपात्रं न चचाल तदासौ पोतवणिक् भृशमार्त्तः समभ्यधात् योहि मे प्रवहणमिदं संरुद्धं मोचयेत् तस्मै स्वधनार्द्धं स्वाञ्च कन्यकां दास्यामि। तदाकर्ण्य धीरचेता विदूषकः प्राह अहमत्रावतीर्य्य अम्बुधेर्जलं विचिनोमि मोचयामि च क्षणादेव तव प्रवहणम्। यूयं पाशरज्जुभिर्मां बद्धा अवलम्बध्वं, विमुक्ते प्रवहणे युष्माभिर्वारिमध्यादवलम्बन रज्जुभिरहमुद्धर्त्तव्यः। तथेति तद्वचसि वणिजा तेनाभिनन्दिते कर्णधारास्तं विदूषकं रज्जुभिः कक्ष्ययोर्बबन्धुः। विदूषकस्तु तथाबद्ध एव वारिराशौ अवततार न ह्यवसरे सत्त्ववद्भिरवसद्यते १। वीरः सः विदूषकः ध्यानोपस्थितमाग्नेय कृपाणं करे धृत्वा प्रवहणस्य अधोमध्ये च विवेश। ददर्श च तत्र सुप्तमेकं महाकायं पुरुषं तस्य जङ्घायाञ्च यानपात्रं रुद्धम्। दृष्ट्वैव स खड्गेन तस्य तां जङ्घां चिच्छेद, रोधमुक्तञ्च तत् प्रवहणं तत्क्षणात् चचाल। तद्दृष्ट्वैवऽसौ वणिक् पापात्मा प्रतिपन्नार्थदानकातरः तस्य विदूषकस्य ता रज्जूश्छेदयामास। प्रापचाम्बुनिधेः पारमतिवेगगामिना प्रवहणेन। विदूषकस्तु छिन्नरज्ज्वा-

लग्नः सागरमध्यपतितः कथञ्चिदुन्मज्ज्य तत् तथा दृष्ट्वा धीरः चणमचिन्तयत् किमिदं तेन बणिजा पापेन कृतं अथवा किमच्युते कृतघ्नानां धनलोभान्धानां चरितम्? तदेषः अधैर्य्यस्य न समयः न हि सत्त्वावसादः स्वल्पामपि आपदं व्याहन्तुमीष्टे तस्मात् प्राप्तकाल एव उपाय आश्रयणीय इत्यवधार्य्य तां तस्य अन्तर्जलसुप्तस्य पुंसः छिन्नां जङ्घामारुरोह ततार च तयैव नावेवाम्बुराशिम्। दैवमेव साहायकं कुरुते सत्त्ववताम्। मारुतिमिव रामदूतं तं अम्बुधिपारगतं वलवन्तं विदूषकमाकाशभवा भारती एवमुवाच साधु साधु विदूषक! त्वदन्यः क सत्त्ववान् तवानेन धैर्य्येण अतिप्रीतास्मि, शृणु मद्वचनं सम्प्रति नग्नविषयकं प्राप्तोऽसि अस्मात् सप्तभिर्दिनैः कर्कोटकाख्यं नगरं प्राप्स्यसि, ततो लब्धधृतिः शीघ्रमीप्सितं लप्स्यसे। अहं पूर्वं तवाराधितस्तनूनपात्, मत्प्रभावाच्च इदानीं त्वां क्षुत्तृष्णा च न क्लेशयिष्यति। तद्गच्छ सिद्ध्यै इत्येवं विश्रब्ध व्यादिश्य सा भारती व्यरसीत्।

विदूषकश्च तदाकर्ण्य देवमग्निं प्रणम्य हर्षितः प्रतस्थे प्राप च सप्तमेऽहनि कार्कोटकं पुरम्। प्रविवेश च तत्र कञ्चित् मठं आढ्यैरभ्यागतप्रियैर्नानादेशोद्भवैस्तैस्तैर्द्विजैरधिष्ठितं श्रीमता तत्रत्येन नृपतिना आर्य्यवर्म्मनामकेन निर्म्मितं समृद्धं समग्रसौवर्णहृद्यदेवगृहान्वितम्। तत्र सर्वैः कृतातिथ्यमतिथिं विदूषकमेको ब्राह्मणः स्वगृहं नीत्वा स्नानभोजनादिना तमुपाचरत्। सायञ्च तत्र मठे स्थितः स विदूषकः पुरे घोष्यमाणं मपटहमिदं वचः

शुश्राव ब्राह्मणो वा क्षत्रियो वा यः नृपात्मजां परिणेतु-मिच्छति सऽद्य रात्रौ तद्गृहे वसतु। तदाकर्ण्य स प्रियसाहसः विदूषकः तत्क्षणमेव राजसुतावासं गन्तु-मैहत। मठविप्रास्तमूचुः ब्रह्मन्! मा साहसं कृथाः राजसुतासदनमेतत् मृत्युद्वारमवगच्छ, यो हि क्षपायां तत्र विशति स पुनर्न जीवति,बहवः साहसिकाः पुरुषाः क्षयं गता इति। एवमभिहितोऽपि स अनङ्गीकृततद्वचनः राजकिङ्करैः सार्द्धं तद्भवनमेव ययौ। तत्रार्थ्यवर्म्मणा राज्ञा स्वयमभिनन्दितः सायमर्कं इवानलं तत्सुतावासम-विशत्। अपश्यच्च तत्र राजदुहितरं अनुरागवतीं नैराश्य-दुःखविधुरं पश्यन्तीं सजलनेत्राम्। आसीच्चात्र जाग्र-देव करेण तमाग्नेयं कृपाणं वहन्। अकस्माच्च महाघोरं राक्षसमेकं छिन्नदक्षिणबाहुं प्रसारितवामभुजं द्वारि आयान्तमवलोक्य व्यचिन्तयत् हन्त सोऽयं निशाचरः, यस्य बाहुर्मया पौण्ड्रवर्द्धने नगरे छिन्नः तदस्य बाहौ पुनर्न छेत्स्यामि, तथात्वे अयं पलाय्य पूर्ववत् स्थानान्तरं उप-द्रवेत् तस्मादेनं निहन्मि इत्यालोच्य प्रधाव्य तस्य केशेष्वा-कृष्य शिरश्छेत्तुमुपचक्रमे। तत्क्षणञ्चासौ राक्षसः सन्त्रस्तस्तमुवाच महासत्त्व! मा मां बधीः, कृपां मयि कुरुष्व। अथ तेन वीरेण विदूषकेण किमाख्यस्त्वं कथेय तव चेष्टा इति पृष्टः सुत्रास स निशाचरः पुनराह भद्र! अहमस्मि यमदंष्ट्रोनाम, मम द्वे इमे सुते आस्तां इयमेका अपरा सा पौण्ड्रवर्द्धननन्दिनी। अवीरपुरुषासङ्गात् नृपा-त्मजे इमे रक्षणीये इत्येवमीदृशः शङ्करस्य आज्ञाप्रसादो

समभूत् । तत्रादौ एकेन मे दक्षिणो बाहुः पौण्ड्रवर्द्धने छिन्नः, त्वयाचाद्य जितोऽस्मीह तत् समाप्तमिदं मम व्रतम् । तदाकर्ण्य विहस्यचाब्रवीत् विदूषकः, मयैव ते स भुजः पौण्ड्रवर्द्धने छिन्नः, राक्षसोऽवदत् तर्हि देवांशस्त्वं न मानुषः, मन्ये त्वदर्थएवासौ शङ्करानुग्रहः समभवत् तदिदानीं त्वं मे सुहृत् संवृत्तः, यदा च मां स्मरिष्यसि तदाहं ते सन्निधौ सङ्कटेष्वपि सिद्धये सन्निधास्ये । एवं स राक्षसः मैत्रेण विदूषकं वरयित्वा तदभिनन्दितवचास्तत्क्षणमेव तिरोदधे । विदूषकोऽपि सानन्दं राजपुत्र्या तया सह तां निशामनयत् । प्रातश्च ज्ञातवृत्तान्तो महीपतिः सन्तुष्टः शौर्य्यैकपताकामिव तां कन्यां बहुविभवसंयुतां तस्मै प्रादात् । स च तया सह तत्र पदात् पदमसुञ्चन्त्या गुणाकृष्टया लक्ष्म्येव कतिचित् रात्रीरतिष्ठत् । एकदा च निशि भद्राप्रणयोत्सुकः स्वैरं तस्मात् राजभवनात् सम्प्रतस्थे लब्धदिव्यरसास्वादोऽपि रसान्तरेण न परितृप्येत् । नगराच्च विनिर्गम्य त कृतमैत्रं राक्षसं सस्मार, उवाच च स्मृतमात्रागतं कृताञ्जलिं सखे । सिद्धक्षेत्रे उदयाद्रौ मया गन्तव्यं भद्रासन्दर्शनाय, अतस्त्वं तत्र मां नय । तथेत्युक्तवन्तं तं राक्षसमारुह्य स विदूषकः तयैव रात्र्या दुर्गमां षष्टियोजनीं शीतोदां नदीं प्राप । प्रातश्च मानुषैरलङ्घ्यां तां नदीं तीर्त्वा उदयाद्रिसकाशमियाय । अयं पर्वतः उदयो नाम तव पुरो वर्त्तते अत्रोपरि सिद्धधाम्नि न मम गतिरस्तीति व्याहृत्य तिरोहिते प्राप्तानुज्ञे तस्मिन् रात्रिञ्चरे विदूषकस्तत्र

रम्यामेकां दीर्घिकां दृष्ट्वा तस्याः स्वागतमिव वदन्त्या भ्रमद्भ्रमरगुञ्जितैः प्रफुल्लपद्मवनविराजितायास्तीरे निषसाद ददर्श च स्त्रीणामिव सुविस्तरां अयं तव प्रियागृहमार्ग इति प्रदर्शयन्तीमिव पदपङ्क्तिम्। तत्रोपविष्टस्य अलङ्घ्योऽयं गिरिर्नानवैस्तद्दिष्ट्या क्षणं निवसामि पश्यामि कस्येयं पदपद्धतिरित्येवं चिन्तयतस्तस्य तत्र तोयार्थं कतिपयाः गृहीतकाञ्चनाः सुरम्या योषितः समाययुः। वारिपूरितकलसाश्च ताः सविनयमपृच्छत् विदूषको महाभागः। कस्येदं सलिलं नीयते भवतीभिरिति। ताः समब्रुवन् भद्र! अस्त्यत्र पर्वते भद्रा नाम विद्याधरी, तस्याः स्नानार्थमिदमुदकम्। विचित्रा खलु दैवगतिः। तत्रैका महिला सहसा तमब्रवीत् महाभाग! मम स्कन्धे कुम्भोऽयमुत्क्षिप्यतामिति। तथेति स बुद्धिमान् तस्याः स्कन्धोत्क्षिप्ते घटे पूर्वं भद्रया दत्तं तदङ्गुलीयकं निदधे। उपाविशच्च तत्रैव सरस्तटे पूर्ववत्। ताश्च स्त्रियस्तत् सलिलमादाय भद्रागृहं ययुः। यावत् ताभिस्तस्या भद्रायाः स्नानोदकं दीयते तावत् तस्या उत्सङ्गे तत् रत्नाङ्गुलीयकं सहसा न्यपतत्। तद्दृष्ट्वा जातप्रत्यभिज्ञासौ भद्रा ताः योषितः पप्रच्छ सख्यः! दृष्टः किं युष्माभिः कश्चिदपूर्वः पुरुष इति। ताश्चोचुः सखि! दृष्टोऽस्माभिरेको युवा मानुषो दीर्घिकातटे, तेन च घटोऽयमुत्क्षिप्त इति। भद्रावोचत् शीघ्रं प्रक्लृप्तस्नानमण्डनमिहैव तमानयत सखि मे भर्त्ता समागतः। एवमुक्ता ताभिर्नारीभिस्तत्र वापीतटे गत्वा यथावृत्तं निवेद्य

स्नापितानुलिप्तश्च विदूषकः प्रियान्तिकमनीयत। गत्वा च स चिरात् मार्गोन्मुखीं प्रियां निजसङ्केततरोः पक्वां फलश्रियमिव भद्रामपश्यत्। सापि दृष्ट्वा उत्थाय हर्षवाष्पाम्बुशीकरैर्दत्तार्घेवाम्य कण्ठे भुजलतास्रजं बबन्ध। परस्पराश्लेषतश्च तयोः स्वेदच्छलादिव अतिपीड़नात् चिरसम्भृतः स्नेहः सस्यन्दे। अथान्योन्य मुपाविष्टौ अवितृप्तदर्शनौ उभौ शतगुणामिव उत्कण्ठामुदूहतुः। कथमिमां भूमिमागतोऽसीति भद्रया पृष्ट स्तत्कालं विदूषकः समभ्यधात् गुणवति। भवत्स्नेहमालम्ब्य प्राणसंशयानारुह्य बहून् इह सम्प्राप्तः किमन्यद् ब्रवीमि? तदाकर्ण्य तस्य अनपेक्षितजीवितां प्रणयितां दृष्ट्वा स्नेहात् तमभाषत आर्यपुत्र! न मे सखीभिः सिद्धिभिश्च कार्य्यं, त्वं मे प्राणः, हे प्रभो! गुणैः क्रीतास्मि ते दासीति। विदूषकोऽब्रवीत् प्रिये! तर्हि दिव्यमिमं भोगं मुक्त्वा उज्जयिनीं वस्तुं मया सहागच्छ। भद्रापि तथेति सपदि तद्वचः प्रत्यपद्यत जही च तत्सङ्कल्पपरिभ्रष्टा विद्या स्तृणवत्। ततस्तया सह तां निशां तत्र नीत्वा प्रातस्तस्मादुदयाद्रेः प्रियासखोऽवतीर्य्य तं यमदंष्ट्रं राक्षसं सस्मार। स्मृतमात्रागतञ्च तस्य स्कन्धे समारुह्य प्रियामुत्सङ्गे निधाय गन्तव्याध्वक्रम तस्मै निशाचराय उक्त्वा प्रतस्थे। सापि भद्रा तदत्युग्र [illegible] क्लेशं सेहे, अनुरागपरा [illegible] हि नार्य्यः किमिव न कुर्वते।

अथ क्रमेण विदूषकस्तत् कार्कोटकं पुरं प्राप। आगत्य च आर्य्यवर्म्माण स्वां भार्य्यां ययाचे। तेन च दत्तां तां भार्य्यां गृ-

हीत्वा पूर्ववत् राक्षसारूढ़ः, सम्प्रतस्थे। ततश्च अम्बुधेस्तटे येन पूर्वं नस्य वारिधौ क्षिप्तस्य रज्जवश्छिन्नाः तं पापं वणिजं गत्वा तस्य सुतां धनैः मह प्राक्प्रतिश्रुतां जहार मेने च धनापहार-मेवास्य वधं कदर्य्याणामर्थसञ्चया हि प्रायेण प्राणा एव। ततः स राक्षसरथमारूढ़ एव भद्रया राजपुत्र्या तया वणिक्सुतया च सह नभ उत्पपात ततार च पूर्वसागरम्। अथ पुनस्तत् पौण्ड्रवर्द्धनं नगरमासाद्य सविस्मयं सर्वैः पौरैर्वीक्ष्यमाणः राजभवनमाविशन् तां चिरविरहोत्सुकां देवसेननृपसुतां प्रियां सम्भावयामास। तत्पित्रा अनुरुध्य-मानोऽपि उज्जयिनीं प्रति समुत्सुक स्तां राजसुतां गृ-हीत्वा प्रायात्। क्रमेण नानाजनपदानतीत्य राक्षसवे-गतः शीघ्रमेव उज्जयिनीमाससाद। ततः समन्तात् विस्मितविचस्ते पौरजने राजा आदित्यसेनः विदितवृ-त्तान्तः अस्य प्रत्युद्गमनाय पुरो निरगात्। विदूषकस्तु दूरात् तं श्वशुरमागच्छन्तं दृष्ट्वा सपदि तस्मात् रक्षसोऽ-वतीर्य्य सप्रणामं नृपमभ्यगात् राजापि तं भृशमभ्यन-न्दत। ततस्ताः समस्ताः पत्नीरवतार्य्य राक्षसं काम-चाराय व्यसर्जयत्। तस्मिंश्च राक्षसे गते स विदूषकः स्वभार्य्याः श्वशुरेण साकं राजभवनमविशत्। गत्वा चान्तः-पुरं तस्य तनयां प्रथमप्रेयसीं सुचिरविरहोत्कण्ठिता भृशमानन्दयत्। अथ राज्ञा कथमेतास्त्वया भार्य्याः प्राप्ताः, कथञ्च राक्षसोऽयं वशीकृत इत्येवं पृष्टः सर्वं यथावृत्तमस्मै कथयामास। ततः प्रभावतुष्टेन कार्त्य-ज्ञेन महीभुजा तस्मै जामात्रे निजराज्यार्द्धं प्रदत्तम्।

ततश्च स विप्रोऽपि विदूषकः समुच्छ्रितसितच्छत्रो विधूतो-भयचामरः राजा अभूत्। तदा च माङ्गलिकतूर्य्यनादेन पौरजन हर्षनिनादेन च सा पुरी उज्जयिनी प्रहर्षमुक्तनादेव रराज। क्रमेण च स स्वप्रभावेण समग्रां महीं जित्वा, अखिल-राजमुकुटचर्च्चिताङ्घ्रिकमलस्ताभिर्मनोरथप्रियाभि-श्चिरं विगतमत्सराभिररंस्त।

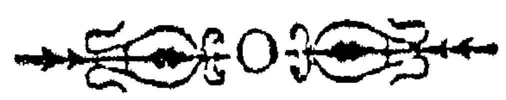
एवमनुकूले दैवे निजं सत्त्वमेव धीराणां लक्ष्म्याः समा-कर्षणसिद्धौ मन्त्रो भवति।

इत्थं वत्सराजमुखात् विचित्रां कथामाकर्ण्य ते पार्श्वस्थाः सर्वे मन्त्रिणः देव्यौ च परां प्रीतिमवापुः।

इत्यष्टादशस्तरङ्गः।

—※—

अथोनविंशस्तरङ्गः।

अथ तत्र यौगन्धरायणः वत्सेश्वरमब्रवीत् देव! तव पौरुषं दैवेन दत्तहस्तावलम्बं वर्त्तते, वयञ्च नीतिशास्त्रे किञ्चित् कृतश्रमाः, तत् यथाभिलषितं शीघ्रं दिशां विजये यतस्व। इत्युक्तो मन्त्रिमुख्येन राजा प्राह अस्त्वे-तत् कार्य्यसिद्धयस्तु बहुविघ्नाः, अतस्तदर्थं तपसा शम्भु-माराधयामि, तत्प्रसादेन विना न हि वाञ्छितार्थसिद्धयो भवन्ति। तदाकर्ण्य मन्त्रिण स्तदस्य अभिप्रेतमनुमेनिरे।

ततस्त्रिरात्रोपोषितं सह देवीभ्यां सन्निभिन्न तपस्यन्तं तं शम्भुः स्वप्ने समादिशत् तुष्टोऽस्मि ते वत्स! उत्तिष्ठ निर्विघ्नं जयमाप्स्यसि सर्वविद्याधराधीशं पुत्रञ्चाचिरादिति। ततः स राजा अपगततपःक्लेश एव सहसा बुबुधे समनन्दयच्च प्रातः स्वप्नवृत्तान्तेन तेन श्रोत्रपर्यन्तकान्ती कुसुमसुकुमारे देव्यौ सचिवांश्च। अथान्येद्युः कृतचर्यां चितं तपसा पूर्वजैः समप्रभावं राजानं यौगन्धरायणः समभाषत देव! त्वमेव धन्यः यस्य भगवान् हरः प्रसन्नः तदिदानीं रिपून् जित्वा कुलक्रमागतां लक्ष्मीं भज। स्वधर्म्मसमुपार्जिता हि लक्ष्मीर्भूभृता मन्वये स्थिरा भवति, पश्यतु देवः चिरभूमिष्ठोऽपि पूर्वजसञ्चितः निधिः प्रनष्टो भवता लब्ध इत्यत्र कथामेतां शृणु।

आसीत् पुरा पाटलिपुत्रे नगरे देवदासो नाम कश्चित् महाधनो महाकुलीनश्च वणिक्पुत्रः। स हि पौण्ड्रवर्द्धने नगरे समृद्धस्य कस्यापि वणिजः सुताम् ... । कालेन पितरि पञ्चत्वमुपागते स देवदासः क्रमेण व्यसनासक्त द्यूतेन सर्वं धनमहारयत्। ततश्च तस्य भार्य्या दुःखदारिद्र्यसंयुता श्रुत्वा तत्पित्रा पौण्ड्रवर्द्धनादागत्य स्वालयमनीयत। अथ गच्छता कालेन स देवदासः पुनर्विपत्खिन्नः स्वकर्म्मणि स्थातुमिच्छन् मूल्यार्थी श्वशुरं याचितुं तद्गृहं प्रययौ। सायञ्च तत्रोपस्थित आत्मानं रजसा ध्वस्तं मलिनवसनञ्च वीक्ष्य व्यचिन्तयत् कथमीदृशोऽहं श्वशुरवेश्मनि प्रविशामि वरं मानिनो मृत्युर्न दैन्यं बन्धुसमीपे इत्यालोच्य आपणे गत्वा क्वापि विपणौ बहिः

सङ्कुचितः नक्तं कमलोपममन्वभूत्। क्षणाच्च तस्यां विपणौ कञ्चित् युवानं प्रविशन्तं तदनन्तरञ्च तत्र निःशब्दपद-सञ्चारमागतां कामपि स्त्रियं व्यलोकयत्। ततश्च तदन्तराले ज्वलत्प्रदीपे यदासौ दृष्टिमदात्, तदा तामेव निजां गेहिनीं प्रत्यभिज्ञातवान्। दुःखाशनिहतश्चाचिन्तयत् धनहीनेन देहो हार्य्यते, स्त्रीषु का कथा, यासां विद्युतामिव नैसर्गिकं चापलम्। इत्येवं चिन्तयन् स वहिःस्थित एव रतान्तविस्रम्भजुष स्वकान्तायाः कथालापमिव अशृणोत्। अथ द्वारावकाशदत्तकर्णे अवहिते तस्मिन् सा पापा रहसि उपपतिमब्रवीत् कान्त! शृणु कथयामि ते किञ्चित् रहस्यं मम भर्त्तुः प्रपितामहः वीरवर्म्मा नाम पुराभूत् तेन स्वगृहाङ्गणे चत्वारः स्वर्णपूरिताः कुम्भाश्चतुर्षु कोणेषु गूढ़ं निहिता इति स केवलमेकस्यै स्वभार्य्यायै कथितमासीत् सा चान्तकाले स्नुषायै तदुक्तवती, सापि स्नुषायै मम श्वश्र्वै मम श्वश्रूश्च मह्यम्। तदेतत् मया दरिद्रस्यापि मत्पत्युर्न कथितं स हि द्यूतकरत्वात् मम द्वेष्यः, त्वन्तु मे परमः प्रियः, अतस्त्वया तत्र गत्वा मद्भर्त्तुः सकाशात् धनैस्तत् गृहं क्रीत्वा तत् सर्वं सुवर्णमादाय इहागत्य सुखेन मां भजस्व। एवमुक्तस्तया पापया स जारः वणिक् भृशमस्यै तुतोष मेने च लब्धं निधिमयत्नत एव। देवदासोऽपि तस्याः कुलटाया वाक्शल्येन नितरां निहतोऽपि हृदये धनाशामादधत् सद्य एव पाटलिपुत्रकमगमत्, स्त्रीचकार चागत्य तत्सर्वं निहितं सुवर्णराशिम्।

अथासौ जारः बाणिज्यव्याजेन निधिलोलुपस्तं देशमागत्य देवदाससकाशात् तद् गृहमक्रीणात्। देवदासोऽपि भूयसा मूल्येन तद्गृहं तस्मै दत्वा पुनरन्यत्र गृहादिक निर्म्माय श्वशुरवेश्मन स्वां स्वगेहिनीं शीघ्रमानिनाय। अथ तद्भार्य्याच्छन्नकामुकः स बणिक् एकदा अलब्धनिधिस्तं देवदासमभ्येत्याब्रवीत् एतद् तव गृहमतिजीर्णं न मह्य रोचते, तद् देहि मे मूल्यं गृहाण च स्वगृहम्। इत्येवं जल्पन् स बणिक् देवदासश्च विब्रुवन् उभौ विवदमानौ राजान्तिक मुपजग्मतु। देवदास स्तत्र राजान्तिके वत्सस्थविषदुःसहं स्वभार्य्यावृत्तान्तं कृत्स्नं न्यवेदयत्। ततश्च राजा तस्य भार्य्यामानाय्य तत्त्वमन्विष्य तं पारदारिकं बणिजं सर्वस्वमदण्डयत्। देवदासोऽपि तां कुलटां कृत्तनासां कृत्वा अन्यां परिणीय लब्धनिधिः सुखमुवास।

इत्थं धर्म्मोपार्ज्जिता लक्ष्मी रासन्तान मनपायिनी, इतरा तु जलापाततुषारकणेव नश्वरी। तस्माद् धर्म्मेणार्ज्जयितुं यतेत विशेषतः राजा यतो धनमेव राज्यतरोर्मूलम्। अत सिद्धये मन्त्रिमण्डलं यथावत् सम्मान्य धर्म्मेण श्रियमर्जयितुं दिशो विजयस्व। श्वशुरयो मैत्रप्रसक्तानुप्रसक्तितः बहवो राजानो न विकुर्वते प्रत्युत मिलन्ति च, यस्त्वेष ब्रह्मदत्तोनाम वाराणस्यां भूपतिरस्ति, स एव ते नित्यवैरी, तमेवाग्रतो विजयस्व, तस्मिंश्च जिते प्राचीं ततः क्रमेणाखिला दिशः जेष्यसि। इत्थं कुरुष्व पाण्डोर्यशःकुमुदं समुज्ज्वलम्। इत्युक्तो मन्त्रि-

मुख्येन वत्सराजः प्रकृतिषु विजयोद्यतः प्रयाणारम्भमादि शत्। तदानीञ्च नृपतिः सुनीतिज्ञः सत्कारार्थं श्वशुर-सुताय गोपालकाय वैदेहराज्यमददात् पद्मावतीभ्रात्रे च सिंहवर्मणे स्वसैन्यसमागताय सम्मान्य चेदिराज्यम्। ततश्च स विभुः भिल्लराजं पुलिन्दकं नाम वलैर्व्याप्तदिग-न्तरं प्रावृट्कालमिवाम्बुदैर्मित्रमानाययत्। तस्य महारा-जस्य राष्ट्रे महता यात्रासंरम्भात् शत्रूणां हृदयं भृशमाकुलञ्च समजायत। यौगन्धरायणश्चाग्रे ब्रह्मदत्तस्य विचेष्टितं जिज्ञासुर्वाराणसीं प्रति चारान् प्राहिणोत्। ततः शुभे-ऽहनि जयशंसिभिः सुनिमित्तैः सुप्रीतो वत्सेश्वरः समुच्छ्रि-तच्छत्रं प्रोत्तुङ्गं जयकुञ्जरं प्रफुल्लैकतरुं गिरिमिव समा-रूढो दुर्मदोद्विपेन्द्र इव प्राप्तया सिद्धिदूत्येव अतिसुगमं स्वल्पाम्बुनिम्नगं मार्गं दर्शयन्त्या शरदा दत्तसम्मोदः सम-न्ततो नदद्भिः सैनिकैर्भुवस्तलमकाण्डनिर्मेघवर्षासमयवि-भ्रमं कुर्वन् प्रथमं प्राच्यां ब्रह्मदत्तं प्रति प्रययौ। समा-गच्छतश्च तस्य सेनानिर्घोषप्रतिनादाकुलीकृताः दिशः पर-स्परं तदागमभयमिवाचख्युः। तस्य च काञ्चनसन्नाह सम्भृतार्कप्रभाभास्वरङ्गा नीराजनप्रीतपावकानुगता इव चलन्तिस्म। गजाश्चास्य श्वेतचामरालङ्कृतश्रवणा विगलद्गण्डसिन्दूरशोणदानजलाः शरत्पाण्डुराम्भोदाल-ङ्कृतशिखराः स्रवद्धातवो भीतैर्भूधरैर्यात्रानुप्रेषिताः स्वार्भका इव पथि व्यराजन्त। नैवायं नृपः परेषामूर्जितं तेजः प्रसहते इतीव भूरेणुभिरर्कतेजश्छित्तिरोदधे। ते द्वे देव्यौ मार्गे नयगुणाकृष्टे मूर्त्तिमत्यौ कीर्त्तिजयश्रिया-

विव तं नृपमनुजग्मतुः। पवनाच्छिन्नविच्छिन्नैश्च तस्य सैनिकध्वजांशुकैर्नमत वापलायध्वमितीव विद्विषः प्रोचिरे। एवं स राजा समाकृष्टचतुरङ्गसैनिकः परितः शरत्फुल्लसिताम्बुजान् दिग्विभागान् स्वयशोभिः परीतानिव पश्यन् ययौ।

अत्रान्तरे यौगन्धरायणोपदिष्टास्ते चारा धृतकापालिकव्रताः पुरीं वाराणसीं प्रापुः। तेषाञ्चैकः कुहकाभिज्ञो ज्ञानित्वमुपदर्शयन् गुरुरभवत् अपरे च तच्छिष्यभूतास्तमनुजग्मुः।

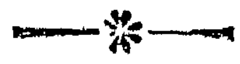
ते च शिष्या आचार्य्योऽयमस्माकं त्रिकालज्ञ इति व्याजगुरुं तं भिक्षाशिनशितमतः ख्यापयामासुः। स ज्ञानी पृच्छतां सकाशे यत् अग्निदाहादिकमुवाच तच्छिष्याः गुप्तं तत् चक्रिरे तेन स नितरां पप्रथे। क्रमेण च स कपटाचार्य्यः क्षुद्रसिद्ध्या रञ्जितं तत्रत्यं नृपवल्लभं कमपि राजपुत्रमुपासकमलभत। अभवच्च तस्मिन् सम्प्राप्ते वत्सेशसंग्रामे शुभाशुभं पृच्छत स्तन्मुखेन ब्रह्मदत्तस्य नरपतेः रहस्यज्ञः। अथास्य ब्रह्मदत्तस्य मन्त्री योगकरण्डकः वत्सेश्वरस्य आगच्छतः पथि विविधान् कपटप्रयोगानकरोत्। प्रतिपथं विषादिद्रव्यसंयोगैर्दूषयान् कुसुमलताः तोयानि तृणानि च दूषयामास। सैन्येषु पण्यविलासिनीर्विषकन्याः निशासु छद्मघातिनः पुरुषांश्च न्ययोजयत्। तच्च सर्वं विज्ञाय स ज्ञानिलिङ्गी चारः स्वानुचरैः सत्वरमेव यौगन्धरायणाय न्यवेदयत्। यौगन्धरायणश्च तत्सर्वं बुद्ध्वा पथि दूषितं तत्तृणतोया-

दिकं प्रतियोगैर्व्यशोधयत् । कटकेषु च अपूर्वस्त्रीसमायोगं न्यषेधत् निजघान च तान् [illegible] सह कमगवता । ततश्च प्रतिकृतं मायया तं सैन्यपूरितदिगन्तरं वत्सेश्वरममन्यत दुर्जयं ब्रह्मदत्तः । अथ स ब्रह्मदत्तः सम्मन्त्र्य मन्त्रिभिः दूतञ्च विसर्ज्य स्वयं शिरोबद्धाञ्जलि र्निकटीभूतं तं वत्सेश्वरमभ्यगात् । वत्सराजोऽपि तं प्रदत्तोपायन मुपस्थितं प्रणतं नृपं ब्रह्मदत्तं प्रीत्या सम्मानयामास शूरा हि प्रकृतिप्रियाः । इत्थं तस्मिन् ब्रह्मदत्ते विजिते स शूरः प्राचीं शमयन् वायुरिव नमयन् मृदून् उन्मूलयंश्च कठिनान् द्रुमानिव नृपान् चलद्वीचिविलोलितं गङ्गावजयवित्रास वेपमानमिवाम्बुधिं प्राच्यमियाय । निचखान च तस्य वेलातटान्ते पातालादभय याच्ञार्थमुद्गतं नागराजमिव जयस्तम्भम् । ततः कलिङ्गैरप्रगामिभि रवनतैस्तस्य करे दत्ते यशस्विनस्तस्य यश महेन्द्राद्रिमारुरोह । तत्र राज्ञा मुपायनीकृतैर्गजै र्भीतैर्विन्ध्याद्रिकूटैरिवागतैरनुगतो दक्षिणां दिशं ययौ । तत्र शरत्काल इवाम्बुदान् शत्रून् निःसारपाण्डुरान् अपगर्जितान् पर्वताश्रयिणश्च चकार । तेन सम्मर्दकारिणा उल्लङ्घ्यमाना कावेरी तत्रत्यचोलकानामधीशस्य कीर्त्तिश्च समं कालुष्यं ययतुः । स वत्सराजः मुरलानां मूर्द्धसु तत्कान्ता च करैराहन्यमानेषु कुचेषु उन्नतिं समं न सेहे । तस्य मातङ्गा यत् गोदावरी पयः सप्तधा विभिन्नं पपुः तत् मदव्याजात् सप्तधेव व्यमुञ्चन्निव । अथ स वत्सेशः रेवामुत्तीर्य उज्जयिनीमगात अविशच्च तां चण्डमहासेनेन

श्वशुरेण पुरस्कृतः। अगमच्च सत्वरालोकन सम्भ्रमात् श्लथमाल्यधम्मिल्ल शोभाद्वैगुण्यशालिनां मालवमहिलाकटाक्षाणामेकलक्ष्यताम्। तत्र श्वशुरेण सत्कृतस्तथानिर्वृतस्तस्थौ यथाभीष्टानपि स्वदेशजान् भोगान् विसस्मार। वासवदत्ता तु पित्रोः पार्श्ववर्त्तिनी सौख्येऽपि शैशवं स्मरन्ती विमना इवा तिष्ठत्। राजा चण्डमहासेन स्तथा तनयया यथा तथैव पद्मावत्या समागतः सातिशयमनन्दत्। तत्र काश्चित् निशा अतिवाह्य प्रीतः श्वाशुरैः सैनिकैरन्वितः पश्चिमां दिशं प्रययौ। तस्य असिलता नून प्रतापानल धूमिका, यत् लाटनारीणामुदश्रुकलुषा-दृशश्चकार। असौ नृपः मामुन्मूल्य अम्भोधिं पुनर्मन्थिष्यति नूनमितीव तद्गजाधूतवनो मन्दरः प्राविपत। सत्यमयं कोऽपि सूर्याचन्द्रमसोर्भि[illegible] प्रतीच्यामुदय मुदयनः प्रापेति तत्रत्या अमन्यन्त। तत स नृपतिः कुवेरतिलकामङ्गमिनीमलकामिव कैलास हासशुभ्रगामाशामभिजगाम। तत्र सिन्धुराजं विजित्य हरिसैन्यैरनुद्रुते राघव इव राक्षसान् म्लेच्छान् वशमनयत्। क्षुब्धस्याब्धेरूर्मय इव तुरुष्काणां तुरगव्राताः तं दृष्ट्वाऽन्वयुः। ततो हृहीनारिकरः श्रीमान् वत्सेश्वरः पापस्य राहोरिव पारसीकपतेः एकपतेः शिरश्छिन्नेद। ततो हूनान् जयतस्तस्य मुखरीकृतदिङ्मुखा द्वितीयेव गङ्गा कीर्त्तिं हिमाचले विचचार। नदन्तीषु सेनासु भयाकुलानां विद्विषां प्रलीपः शैलरन्ध्रेषु निनादः केवल शुश्रुवे। कामरूपेश्वरः अपच्छत्रेण शिरसा तं वत्सराजं नमन् यत् विच्छायतामगात्

तत्र चित्रम्। सम्राट् वत्सराजः तद्दत्तैः नागैरन्वितः तस्मात् विववृते। एवं स वत्सेश्वरः वसुधां विजित्य सपरिच्छदः पद्मावतीपितुर्मगधराजस्य पुरं प्राप। मगधेश्वरोऽपि देवीभ्यामन्विते तस्मिन् जामातरि उपस्थिते निशाज्योत्स्नावति चन्द्रे स्मर इव महोत्सवः संववृते। स मगधपतिः प्रथममविज्ञातस्थितां तदनु प्रकाशं गतां वासवदत्तामधिकतरमभ्यनन्दत्। अथ स विजयी वत्सराजः तेन मगधराजेनार्चितः समग्रजनमानसैः चिरानुरागागतैर्नागैरनुगतः बलभरेण प्रकम्पितवसुधातलो निजमेव विषयं लावाणकं जगाम।

इति एकोनविंशस्तरङ्गः।

अथ विंशस्तरङ्गः।

ततः स राजा सेनानां विश्रामाय लावाणके स्थितः रहसि यौगन्धरायणमब्रवीत्, महामते! तव बुद्ध्यैव मया पृथिव्यां सर्वे पार्थिवा विजिताः, उपायस्वीकृताश्च नैव कदाचित् मे व्यभिचरन्ति परन्तु एको वाराणसीपतिर्दुरात्मा ब्रह्मदत्तो व्यभिचरतीति मन्ये विश्वासः कुटिलेषु क ?। एवमुक्तो यौगन्धरायणः प्राह राजन्! ब्रह्मदत्तस्ते भूयो न व्यभिचरिष्यति, एष खलु आक्रमणेनोपनतः,

त्वया भृशं सम्मानितः कः सचेताः शुभाचारस्याशुभमाचरेत्? यस्तु तादृशोऽपि तादृशस्याशुभमाचरेत् तस्य तदैव अशुभं स्वयमुपतिष्ठेत। अत्रैतां कथां कथयामि श्रूयताम्।

पुरासीत् पद्माख्ये जनपदे अग्निदत्तोनाम कश्चित् ख्यातिमान् राजदत्ताग्रहारभुक् द्विजोत्तमः। तस्य द्वौ सुतौ, तयोर्ज्यायान् सोमदत्ताभिधः द्वितीयः वैश्वानरो नाम। सोमदत्तस्तु सुश्रीकः परं मूर्खः दुर्विनीतश्च। अपरः विद्वान् विनीतश्च। कृतदारौ तौ पितरि अस्तं गते तदीयस्य अग्रहारादिकस्य अर्द्धमर्द्धं विभज्य जगृहतुः। कनीयांस्तु विद्यावत्तया राज्ञा सम्मानितोऽभवत्, ज्येष्ठस्तु सोमदत्तश्चपलः चैत्रकर्म्मणि रतोऽभूत्। एकदा कश्चित् पितृबन्धुःसोमदत्तं शूद्रैः सह बद्धगोष्ठीकं विलोक्य प्रोवाच रे मूर्ख! अग्निदत्तसुतो भूत्वा इत्थं शूद्रवत् चेष्टसे, निजमनुजं राजसत्कृतं पश्यन् न लज्जसे? तदाकर्ण्य स सोमदत्तः कुपितः प्रधाव्य परित्यक्तमर्य्यादः पादप्रहारेण तं विप्रमाजघान। स तु विप्रस्तत्क्षणं अन्यान् तत्रोपस्थितान् विप्रान् साक्षिणः कृत्वा पादाघातावमानितः राजानं गत्वा समावेदयत्। राजापि सोमदत्तस्य बन्धाय भटान् प्राहिणोत्। ते च भटास्तस्य सोमदत्तस्य मित्रैर्निर्गत्य शस्त्रपाणिभिर्जघ्निरे। ततो राजा नितरां क्रुद्धः बहु बलं प्रेष्य अस्य गृहीतस्य सोमदत्तस्य शूलारोपणमादिदेश।

अथाकस्मात् शूलायामारोप्यमाणः स केनापि प्रक्षिप्त

इव क्षितौ निपपात। रचन्ति हि कल्याणोदर्कं भाग्य-सम्पदः यतोऽस्य तदानीं बधका अपि पुनरारोपणोद्यता भूत्वा अभवन्। अत्रान्तरे च कनीयसा वैश्वानरेण भ्रातृ-शोकार्त्तेन विज्ञप्तो महीपतिर्बधात् तममोचयत्। ततः मरणनिस्तीर्णः सोमदत्तः राजापमानेन तेन भृशं सन्तप्तः सपरिजनो देशान्तरं गन्तुमियेष। यदा तु तद्बन्धुभिस्तस्य देशान्तरगमनं नैच्छन् तदा स राजाग्रहारार्हां वृत्तिं तां त्यक्त्वा स्थितिं प्रतिपेदे।

ततो वृत्त्यन्तरहीनः स कृषिं कर्त्तुकामस्तद्योग्यां भुवं द्रष्टुं शुभेऽहनि अटवीं जगाम। गत्वा च तत्र शुभां भूमिं सम्भाव्य फलसम्पदं प्राप्य तन्मध्ये एकं महाविस्तार-मश्वत्थतरुमैक्षत। तञ्च शुभघनच्छायाच्छन्नसूर्यांशु-मण्डलं शीतलं प्राप्य कृषिकामः प्रावृषमिव सुष्ठु तुतोष। योऽस्याधिष्ठाता तस्यैवाहं भक्तोऽस्मीत्यभिधाय कृतप्रद-क्षिणस्तमश्वत्थं प्रणनाम। ततः कृतस्वस्त्ययनस्तस्य तरोरधः बलिं विधाय बलीवर्दयुग्मं नियोज्य कृषिं कर्त्तुं आरेभे। तस्थौ च तस्यैवाधस्तात् दिवानिशम्। तत्रैव तद्गृहिणी तस्य भोजनादिकमानिन्ये। अथ यथाकालं पक्वेषु शस्येषु सा भूमिः परराष्ट्रेण निःशङ्कमागत्य दैवात् व्यलुण्ठत। ततः परबले याते शस्ये च नष्टप्राये स सत्त्ववान् रुदतीं भार्यामाश्वास्य किञ्चिदवशिष्टं तस्मै ददौ। पुनश्च पूर्ववत् कृतबलिस्तथैव कृषिं विधाय तरो-रधस्तात् तस्थौ स्वभाव एष धीराणां यदापद्यपि अचला भवन्ति।

एकदा चिन्तया विनिद्रस्य एकाकिनः स्थितस्य तस्य निशि तस्मादश्वत्थतरोरशरीरिणी वागुदतिष्ठत् भोः सोमदत्त। तुष्टोऽस्मि तवाध्यवसायात् तद्गच्छादित्यप्रभनाम्नः भूपतेः श्रीकण्ठदेशगं राष्ट्रम्। तस्य महीपतेर्द्वारि सन्ध्याग्निहोत्र मन्त्रान् पठित्वा इदं वचः ब्रूयाः अहं फलभूति नाम विप्रः, शृणुत मम वचनं शुभकारी शुभमाप्नुयात् अशुभकारी अशुभमिति। एवं वदं स्त्वं तत्र महतीं समृद्धिमाप्स्यसि, सन्ध्याग्निहोत्रमन्त्रांश्च मत्त एवाधुना शिक्षस्व, अहं कश्चिद् यक्ष इत्युक्त्वा स्वप्रभावेण तं तान् मन्त्रान् अध्याप्य स। वाणी तस्मिन्नेव वटे तिरोदधे। अथ प्रातः स सोमदत्तः भार्य्यया सह फलभूतिरिति नाम लब्ध्वा यक्षदत्तं प्रतस्थे। क्रमेण च तास्ता विषमाः परिवर्त्तिनीः दुर्दशा इव अटवीरतिक्रम्य श्रीकण्ठ विषयं प्राप। तत्र भूपतेर्द्वारि यथोक्तं सन्ध्याग्निमन्त्रान् पठित्वा फलभूतिरिति स्वं नाम संश्राव्य शुभकारी शुभमशुभकारी अशुभं लभते इति लोकस्य कौतुकोत्पादकं वच प्रोवाच। इत्थं पुनः पुनर्वदन्तं तमादित्यप्रभो नरपतिः कथमेवं वदेदसाविति कौतूहली स्वसकाशं प्रावेशयत्। सोऽपि प्रविश्य तथैव नृपतेरग्रतः मुहुरब्रवीत् तेन च नृपः पार्श्वचरैः सार्द्धं जहास ददौ च तस्मै वस्त्राण्याभरणानि ग्रामांश्च। न हि महान्तः मृषा तुष्यन्ति ? एवं स फलभूतिर्यक्षप्रसादेन राजदत्तां विभूतिमासाद्य दारिद्र्यदुःखं विजहौ प्रापच राजप्रियतामेवं पुनः पुनर्वदन् प्रभूणां हि विनोदरसिकं मनः। क्रमेण च तस्मिन् राजगृहे

अन्तःपुरेषु च राज्ञः प्रिय इति प्रीतिं बहुमानञ्च लेभे।

अथ कदाचित् स आदित्यप्रभो नृपति र्मृगयात प्रत्यावृत्य सहसान्तःपुरमाजगाम। ददर्श च द्वारपालसम्भ्रमशङ्कितः प्रविश्य देवार्च्चन व्यग्रकरां दिगम्बरां ऊर्द्धकेशीं अर्द्धमीलितलोचनां स्थूलसिन्दूरतिलकां जपप्रस्फुरिताधरां विचित्रवर्णकन्यस्तमहामण्डलमध्यगां असृक्सुरामहामांस कल्पितोग्रबलिक्रियां राज्ञीं कुवलयावलीं नाम। प्रविष्टे च नृपतौ सा ससम्भ्रमं परिहितवसना तत्क्षणमनुयुक्ता किमेतदिति राज्ञा याचिताभया समभाषत प्रभो! तवैवोदयलाभार्थमेवं व्रतं कृतवत्यस्मि अत्रैतामागमवार्त्तां सिद्धिञ्च शृणु कथयामि।

पुराहं कन्या पितृसद्मनि स्थिता मधुमहोत्सवे उद्यानमगमं तत्र मद्वयस्याभिः समेत्याहमुक्ता भर्त्तृदारिके! अस्त्यत्र प्रमोदोद्यानवर्त्तितरुमण्डलमध्यगः दृष्टप्रभावो वरदो देवो विनायकः। समुपागत्य वाञ्छितप्रदं भक्त्या पूजय, येन निर्विघ्नमाशु सुयोग्यं पतिमाप्स्यसि। तदाकर्ण्य मया मौग्ध्यात् ताः सख्यः पर्य्यपृच्छन्त, सख्यः! कन्या विनायकपूजया किं भर्त्तारं लभन्ते?। अथ ताः प्रत्यवोचन् किमेवमुच्यते त्वया, तस्मिन् अपूजिते कस्यापि कापि सिद्धिरिह न भवेत्, शृणु एतस्य प्रभावं वयं वर्णयामः। एवमुक्ता ताः सख्यः मे कथामिमां मकथयन्।

पुरा तारकेणासुरराजेन उपद्रुते शक्रे पुरारातिस्तनयं सेनान्यमिच्छति दग्धे च तत्प्रसङ्गेन कुसुमायुधे गौरी

कृततपाः ऊर्द्धरेतसमत्युग्रे तपसि स्थितं त्र्यम्बकं पतिं प्राप्य सुतप्राप्तिं मदनस्य जीवितञ्च प्रार्थितवती परं सिद्ध्यर्थं विघ्नेश्वरपूजनं न सस्मार। अभीष्टलाभार्थिनीञ्च तां कान्तामसौ हरः प्रोवाच प्रिये! पूर्वं प्रजापतेर्मानसात् कामः समजायत। जातमात्र स कं दर्पयामीति मदात् जगाद, तेनासौ विधाता अमुं कन्दर्पनामानं चक्रे। ऊचे च पुत्र! अति दृप्तोऽसि, तत् त्रिनेत्रादात्मानं रक्षेः, मा नाम तस्मान् मृत्युमवाप्स्यसि इत्येवं पित्रा कथितोऽपि स दुरात्मा मां धर्षयितुमागतः मया च स दग्धः, तदेतस्य कथं पुनरुद्भवः? भवत्याश्च स्वप्रभावेणैव पुत्रमुत्पादयामि, न हि मे मदनोत्साहजनिताः प्रजाः सामान्यजनवत्। एवं वदत एव पार्वतीं तस्य शम्भोः शतमखान्वितः पद्मयोनिराविरासीत्। स्तुतश्च ताभ्यां तारकासुरशान्तये स भगवान् भवः देव्यामात्मजं स्रष्टुं कामस्य च देहिनां मनसि समुद्भवमनुमेने। ददौ च निजचित्ते मनोभुवोऽवकाशम्। तेन च तुष्टो धाता स्वालयं ययौ देवी च मुदं प्राप।

अथ कदाचित् रहसि स्थितः शङ्करः उमया सह सुरतक्रीडामारेभे। यदा तु वर्षशतेष्वपि गतेषु रतान्तो नाभवत् तदा तदुपमर्देन भुवनत्रितयमकम्पत। ततो जगत्शान्तये पितामहोपदिष्टाः सुरास्तस्य देवस्य रतविघ्नाय वैश्वानरं सस्मरन्ति स्म। अग्निरपि स्मृतमात्रः समागत्य दुर्धर्षं मदनान्तकं मत्वा पलाय्य जलान्तः प्रविवेश। जलचारिणोभेकाश्च तस्याग्नेस्तेजसा दह्यमानाः विचिन्वतां देवानां अग्निमन्तर्जलस्थं शशंसुः। ततोऽग्निस्तान् भेकान्

अनभिव्यक्तवाचः कृत्वा तिरोभूय च भूयो जगाम स्वं मन्दिरम्। देवाश्च इतस्ततोऽन्विष्यन्तस्तं तत्र कोटरान्तःस्थं शम्बूकरूपिणं गजैः शुकैश्च दर्शितं प्रापुः, स चैषां दर्शनं ददौ। ततोऽसौ जातवेदास्तेषां गजानां शुकानाञ्च जिह्वा विपर्य्यासरूपमभिशापं दत्त्वा देवैः कृतस्तुतिस्तेषां कार्य्यमङ्गीचकार। अथ स ज्वलनः स्वोष्मणा समुपेत्य शाप भीत्या प्रणम्य सुरतात् शङ्करं निवार्य्य देवकार्य्यमस्मै न्यवेदयत्। शर्वोऽपि प्रवृद्धवेगस्तस्मिन्नग्नौ स्वं वीर्य्यमादधे। तद्धि तस्य शुक्रं धारयितुं शक्तो वह्निरुमा वा। अथ न मया त्वत्तस्तनयः सम्प्राप्त इति खेदाकुलां देवीमुवाच भगवान् भवः। देवि! विघ्नराजपूजनात् विना तवात्र विघ्नः सञ्जातः, तदर्चयैनं येनाशु वह्नौ नः सुतो जनिता। इत्येवमुक्ता शम्भुना पार्वती विघ्नेश्वरमपूपूजत्। अनलोऽपि सगर्भं शाम्भवं वीर्य्यं बिभ्रत् अन्तः प्रविष्टतिग्मांशुरिवाबभौ। अथ कालेन सः गङ्गायां तद्गर्भमुद्ववाम। गङ्गापि तं धारयितुमशक्ता शिवाज्ञया मेरौ अग्निकुण्डे तं तत्याज। तत्र शाम्भवैर्गणैः संरक्ष्यमाणः स गर्भं सहस्राब्दान्ते निष्पद्य षड़ाननः कुमारोऽभूत्। ततो गौरीनियुक्तानां कृत्तिकानां पयोधरान् स षड्भिर्मुखैः पीत्वा स्वल्पैरेवाहोभिर्ववृधे।

एतस्मिन्नन्तरे देवपतिस्तारकासुर निर्जितस्त्यक्तसंग्रामः मेरुशृङ्गाणि शिश्रिये। सुरा ऋषिभिः साकं तं कुमारं शरणं ययुः। सोऽपि षड़ाननस्तान् सुरान् रचन् तैः परिवृतस्तस्थौ। इन्द्रस्तु स्वस्य हारितं राज्यं मत्वा सं-

क्षुब्धः समन्तात्सरस्तं कुमारमयोधयत्। तद्वज्राभिहताच्च षण्मुखाङ्गात् कुमारस्य शाख विशाखाख्यौ द्वौ सुतावजायेताम्। अथ सपुत्र मुत्क्रान्तदेवराजपराक्रमं तमुपेत्य तनयं स्वयं शर्वः संग्रामाद्वारयत् अवोचच्च पुत्र! जातोऽसि तारकं हन्तुमिन्द्रस्य राज्यं रक्षितुञ्च, तत् निजं कार्य्यं कुरुष्व इति। ततः प्रणम्य प्रीतेन वज्रपाणिना सुतः सैनापत्ये अभिषेक्तुमुपचक्रमे। यदा तु तमभिषेक्तुं सुरपतिः उत्क्षिप्तवानतोऽभूत् तदा स्तब्धबाहुःशुचा सन्तप्तं तमवदत् शङ्करः। यस्मात्त्वया सैनान्यमभिलषता गजाननो न पूजित स्तस्मात् ते विघ्नो जातः तस्मात् विघ्नराजमर्च्चय। तदाकर्ण्य सुरपतिर्गणेशमर्च्चयित्वा मुक्तबाहुः सम्यक् अभिषेकोत्सवं सैनान्यो निरवर्त्तयत्। ततोऽचिरात् सेनानीस्तारकासुरं निजघान। देवाश्च सिद्धकार्य्या ननन्दुः, गौरी च पुत्रवती। तदेवं भर्तृनन्दिनि! देवानामपि हेरम्बे अनर्च्चिते नास्ति सिद्धि स्तत् एनं वरार्थिनी समर्च्चय।

हे आर्य्यपुत्र! इत्युक्ता अहं ताभिर्वयस्याभि रुद्यानमध्यवर्त्तिनं विघ्नराजमुपेत्य अपूजयं पूजान्ते च सहसा गगनाङ्गनेऽपश्यम् ताः स्वसखीः स्वसिद्धितोविहरन्तीः। तदवलोक्य कौतुकात् ता अन्तरीक्षात् समाहूय अवतार्य्य च मया सिद्धिविषयं पृष्टाः सद्यः समब्रुवन् इमा नरमांसाशनजा डाकिनीमन्त्रसिद्धयः, कालरात्रिर्नाम कापि ब्राह्मणी अत्रास्माकं गुरुः। एव महं सखीभि रुक्ता खेचरीसिद्धिलोलुपा नृमांसाशनभीताच तत्क्षण मासम्। अथ सिद्धिलोभात् ताः सखी रहमपृच्छं ममात्र युष्माभिरु-

परेशी दाप्यतामिति। ततो मदभ्यर्थनया तास्तत्चणं गत्वा तां विकटाकृतिं मिलद्भ्रुवं कातराचीं न्यञ्चच्चिपिट-नासिकां स्थूलगण्डीं करालोष्ठीं दन्तुरां दीर्घकन्धरां लम्ब-स्तनीं महोदरीं विदीर्णोत्फुल्लपादां धात्रा वैरूप्यनिर्म्माण-वैदग्धीमिव दर्शितां कालरात्रिमानिन्युः। सा मां पादा-नतां स्नातां पूजितविघ्नेशां विवस्त्रां मण्डले भीमां भैर-वार्च्चामकारयत्। अभिषिच्य च मह्यं तान् तान् निजान् मन्त्रान् भक्षणाय च देवार्च्चनवलीकृतं नृमांसञ्च ददौ। अहन्तु गृहीतमन्त्रा कृतनरमांसाशना तत्क्षणं दिगम्बरा एव सखीभिः समम्बरमुत्पतिता। देव। ततश्च तत्र कृतक्रीडा गुर्वनुज्ञया अवतीर्य्य निजं कन्यान्तःपुरं सह सखीभिरगमम्। एवमहं बाल्येऽपि डाकिनीचक्रवर्त्तिनी जाता, तत्रचास्माभिर्बहवो नराः समेत्य भक्षिताश्च। नाथ। अत्रान्तरे कथामेतां कथयामि शृणु।

विष्णुस्वामी नाम तस्याः कालरात्र्याः पतिः कश्चिद् विप्र आसीत्। स च वेदपारगः तस्मिन् देशे नानादि-गागतान् शिष्यानध्यापयत्। तस्य च शिष्याणामेकः सुन्दरको नाम युवा शीलेन विराजितवपुर्गुणः शिष्यः समभवत्। एकदा सा गुरुपत्नी कालरात्रिः पत्यौ क्वापि ग्रामान्तरे गते रतार्थिनी रहसि तं सुन्दरकमभ्यर्थयामास। स तु अभ्यर्थ्यमानोऽपि कथमपि धर्म्मविप्लवं कर्त्तुं नैच्छत्। स्त्रियो यथा विचेष्टन्तां सतान्तु मनः निष्कम्पमेव। ततः सा कालरात्रिः रुपसृते तस्मिन् सञ्जातक्रोधा स्वयं दण्ड-नखक्षतैः स्वमङ्गं पाटयामास। यावत् स्वामी गृह

मायात् तावत् विकीर्णवस्त्रकेशान्ता भृशं रुरोद प्रविश्य भर्त्तारमब्रवीत् नाथ। पश्य सुन्दरकेण बलात्काराभिलाषिणा मम किं कृतं? तदाकर्ण्य उपाध्यायः क्रुधा जज्वाल प्रत्ययः स्त्रीषु विदुषामपि विवेकं मुष्णाति। सायञ्च गृहमागतं सुन्दरकं दृष्ट्वा विप्रः प्रधाव्य सशिष्यो मुष्टिभिः पादैर्लगुडैश्च तथा अताड़यत् यथा तं प्रहारनिश्चेष्टं मृतमेव मत्वा शिष्यैर्निशि रथ्यायां तत्याज।

ततोऽसौ सुन्दरकः शनैर्निशानिलसञ्चोदित स्तथाभिभूतमात्मानं पश्यन्नेवमचिन्तयत् अहो स्त्रीणां चारित्रम्? येन तादृशा अपि महात्मानो गुरवः एवं कलुषीक्रियन्ते, तथाहि विद्वानपि वृद्धोऽपि आचार्य्यः अविचार्य्य अतिक्रोधात् मयि एवमकारणदण्डमकरोत् अथवा कामक्रोधयो रेव महिमा येन मुनयोऽपि पूर्वं स्वदारव्यभिचारशङ्किनः देवदारुवने देवदेवाय शङ्करायापि चुक्रुधुः न चैनं क्षपणकवेशस्वपत्नीणामपि अशान्ततामुमायै दर्शयन्तं देवं विविदुः। ते चातिक्रुद्धा दत्तशापाः सन्तः पश्चात् त्रिजगत्क्षोभकारणं तं देवं विदित्वा तमेव शरणं ययुः। तदेवं कामक्रोधादिभिर्वञ्चिता मुनयोऽपि विमुह्यन्ति गृहिषु का कथा। इत्येवं चिन्तयन् सुन्दरकः निशि दस्युभयात् समीपवर्त्तिनि शून्ये गोवाटहर्म्ये निभृतस्तस्थौ। अत्रान्तरे तत्रैव हर्म्ये सा कालरात्रि राकृष्टवीरच्छुरिका मुक्तफुत्कारभीषणा नयनाननवातोल्का डाकिनीमण्डलमध्यवर्त्तिनी समामयौ। सुन्दरकस्तु तां तादृशीं कालिरात्रिमुपागतां दृष्ट्वा भीतः रक्षोघ्नान् मन्त्रान् जजाप।

सा तु तेन मन्त्रेण मोहिता भयशङ्कितैरङ्गैरेकान्ते स्थितं तं सुन्दरकं नाद्राक्षीत्। अथ सा सखीजनसहिता उत्पतनमन्त्रं पठित्वा सहसा तेन गोवाटहर्म्येण सह नभः उत्पपात। सोऽपि सुन्दरकस्तं मन्त्रं श्रुत्वा तदैव जग्राह। सापि नभसा सहर्म्या यथादेव उज्जयिनीं ययौ। गत्वा च तत्र हर्म्यं मन्त्रबलात् शाकवाटके अवतार्य [illegible] सह श्मशाने चिक्रीड़। सुन्दरकश्च तस्मिन् शाकवाटके अवतीर्य क्षुधितः उत्खातमूलकैर्तृप्तिमकरोत्। क्रताहारे च तस्मिन् प्राग्वत् गोवाटमाश्रिते सा कालरात्रि पिटकामनात् निहत्य अधिरूढ़ गोवाटा शिष्याभिः सह मन्त्रसिद्धिबलात् पुनराकाशमार्गेण तस्यामेव निशायां स्वगृहमाययौ। आगत्य च स्वस्थानं स्थापयित्वा च यथास्थानं गोवाटवासं विसृज्य च ताः सर्वा अनुचरीः शयनागारं मविशत्। सोऽपि सुन्दरकः तद्भ्रमविस्मित स्तां निशां तत्रैव गोवाटे नीत्वा प्रभाते त्यक्तगोवाटः सुहृदामन्तिकं ययौ। तत्राख्यात स्ववृत्तान्तः देशान्तरगमनोद्यतोऽपि तैर्मित्रैरनुरुद्ध स्तेषामेव मध्ये च समकल्पयत् अभ्यवहारविधिन्तु सत्र सद्मनि प्रत्यहमकरोत्।

एकदा कालरात्रिरापणे [illegible]पकरणानि क्रेतुं निर्गता तं सुन्दरकं ददर्श जगाद च समीपमेत्य पुनः कामार्त्ता, सुन्दरक। अद्यापि त्वं [illegible] स्मरातुरां मां भज। एवमुक्तः सुन्दरकोऽपि तामब्रवीत् मैवं वद, नैष धर्मः त्वं मम माता गुरुपत्न्यसि। ततः कालरात्रिर-

ब्रवीत्, धर्म्मं यदि अपेक्षसे, तद् रक्ष मे प्राणान्, प्राणरक्षणात् कोऽधिको महान् धर्म्मः ? । सुन्दरकोऽवोचत् मातः ! नैवं पुनर्वादीः गुरुतल्पगमनं कुत्र धर्म्म इति ख्यायते ? एवं तेन निराकृता सा कालरात्रि स्तं रुषा तर्जयन्ती स्वहस्तेन उत्तरीयं पाटयित्वा गृहमगात् । आगत्य च पश्य सुन्दरकेण पुनर्धावित्वा ममेदमुत्तरीयं पाटितमिति पतिं दर्शयामास । स च तस्याः पति क्रोधात् आगत्य सुन्दरकं वध्यमुदीर्य तत्क्षणात् सत्रे सुन्दरकस्य भोजनमवारयत् । ततः सुन्दरकः खेदात् तं देशं त्यक्तुमुद्यतः गोवाटे शिक्षितं आकाशोत्पतनमन्त्रं जानन्नपि अवरोहणेऽपरं मन्त्रं शिक्षितमपि विस्मृतं ध्यायन् तदेव गोवाटकर्म्मार निशि पुनर्ययौ ।

अथ तस्मिन् तथास्थिते सा कालरात्रिः पूर्ववत् सखीजनपरिवृता उपेत्य तथैव हर्म्यस्था अन्तरीक्षेण मार्गेण उज्जयिनीं ययौ । अत्र च मन्त्रेण शाकवाटके गोवाटमवतार्य्य पुन. पितृनिकेतनं विहाराय प्रययौ ।

सुन्दरकस्तु मन्त्रं भूयः श्रुत्वापि नाग्रहीत् कुतोहि विना गुरूपदेशं सिद्धिः ? ततोऽत्र शाकवाटके कतिचित् मूलकानि भुक्त्वा अपराणि च नेतुं गोवाटे प्रक्षिप्य पूर्ववत् निभृतस्तस्थौ । अथ सा कालरात्रि स्तथैवारूढ़ गोवाटा नभसा तस्यामेव निशि यथास्थानस्थापित गोवाटा स्वं भवनमाजगाम । सुन्दरकोऽपि प्रातः गोवाटात् निर्गत्य भोजनमूल्यार्थी गृहीतमूलकः विपणिमगमत् । विक्रीणानस्य तत्र तत्र राजपुरुषा मालवदेशीयाः स्वदेशजं तत्-

मूलकं दृष्ट्वा विना मूल्यमहरन् । ततः सुन्दरकः सुहृद्भिनु-द्रुतः कलहं कुर्वन् पाषाणैरस्मान् ताड़यतीति तैः शठैः राजान्तिकमनीयत अवादि च नृपः, मालवकात् आनीय कान्यकुब्जेऽत्र कथं मूलकं विक्रीणीषे इत्येवं पृष्टोऽपि एषः न किमपि जल्पति प्रत्युत पाषाणैरस्मान् हन्तीति । ततो राज्ञा किमेतदिति पृष्टे तस्य सुहृदोऽब्रुवन् राजन् । यद्येषः अस्माभिः सह प्रासादमधिरोप्यते तदैतत् कृत्स्नमद्भुतं जल्पेत् नान्यथा । तथेति राज्ञा प्रासादमारोपितः सः सप्रासाद एव मन्त्रिणः पश्यत एव तस्य राज्ञः सद्यः समुत्पपात नभः । समित्रश्च तेन प्रासादेन प्रयागं गत्वा श्रान्तः तत्र कमपि राजानं स्नातुं ददर्श । अत्र च प्रासादं संस्तभ्य खात् गङ्गायां निपत्य सर्वैस्तत्रत्यैर्विस्मयोद्वीक्षितस्तं राजानमभ्यगात् । कस्त्वं कथं गगनादवतीर्णोऽसि इति तेन राज्ञा विनीतेन पृष्टः एवमवादीत् अहं सुरजन्मानाम देवस्य शम्भोर्गणः, तदाज्ञया मानुषभोगार्थी त्वत्सकाशमिहागतः । तदाकर्ण्य स नृपः सत्यं मत्वा तस्मै शस्यपूर्णं सरत्नं सस्त्रीकं सोपकरणं पुरं प्रादात् । सुन्दरकश्च तस्मिन् पुरे प्रविश्य दिवि उत्प्लुत्य सानुचरः चिरं स्वच्छन्दं विचचार । बुभुजे च हेमपर्यङ्के शयानश्चामरैर्वीज्यमानो वराङ्गनाभिः सेव्यमानश्च ऐन्द्रं सुखम् ।

अथैकदा कश्चित् योगी आकाशचारी सञ्जातपरिचयस्तस्मै व्योमावरोहणमन्त्रं ददौ । ततः प्राप्तमन्त्रः सः निजे देशे कान्यकुब्जे व्योममार्गादवातरत् । राजा तु तं सपुरं पूर्णलक्ष्मीकं नभस्तलादवतीर्णं विदित्वा स्वयं

कौतुकात् तमुपाययौ। अथ राज्ञा सविशेषमनुयुक्तः कालवित् राजाग्रे कालरात्रि वृत्तान्तं सर्वमकथयत्। राजा च तत्क्षणात् तां कालरात्रिमानाय्य पप्रच्छ। सा तु निर्भया स्वमविनयं सर्वं स्वीचकार। ततः कुपिते नृपे तस्याः कर्णौ च्छेत्तुमुद्यते सा गृहीतापि पश्यतामेव सर्वेषां तत्रैव तिरोदधे। ततो राजा तस्याः स्वराष्ट्रे वासं न्यषेधत्। सुन्दरकस्तु राज्ञा सत्कृतः पुनर्नभस्तलं शिश्रिये।

इत्युक्त्वा आदित्यप्रभः भूपतिं पतिं पुनश्च राज्ञी कुवलयावली अवादीत् देव! एवं विधा डाकिनी मन्त्रसिद्धयः सन्ति, तच्च मत्पितृराज्ये सर्वत्र विश्रुतम्। अहञ्च कालरात्रेः शिष्याभिः आदौ तव कथितम्। मम तु पातिव्रत्यात् ततोऽपि समधिका सिद्धिरस्ति। भवता चाद्य अहं दृष्टा, कृता च मया तवैव श्रेयः साधनी अर्च्चना, उपहाराय च मन्त्रेण पुरुषमाक्रष्टमुद्यताहम्। तदस्मदीये नये त्वमपि सम्प्रति प्रविश कुरुष्व च सिद्धियोगर्जितानां राज्ञां शिरःसु पदम्। तदाकर्ण्य स राजा क्व महामांसभोजनं डाकिनीनयः, क्व च राजत्वमित्युक्त्वा तत् निषिषेध। अथ तस्यां राज्ञ्यां प्राणत्यागोद्यतायां स राजा तत् प्रत्यपद्यत। विषयैराकृष्यमाणा हि कथं सुपथे तिष्ठन्ति?। ततः सा राज्ञी तं राजानं गृहीतसमयं पूर्वपूजिते मण्डले प्रवेश्यैव इदमब्रवीत् नाथ! यस्त्वेष फलभूतिर्नाम विप्रस्तवाश्रितैः स्थितः, स एव मया उपहारार्थमद्य आक्रष्टुमुपकल्पितः। परन्त्वाकर्षणं सायासं तस्मात् कश्चित् सूपकृत् अत्र कार्यं

नियुज्यतां यस्तं स्वयं हन्ति पचत्यपि । नात्र घृणा कार्य्या, यस्मात् तन्मांसवलिभक्षणात् अर्च्चने समापिते पूर्णा सिद्धिः स्यात् एष तावत् उत्तमः कल्पः । इत्युक्तः प्रियया स राजा पापभीतोऽपि तदङ्गीकार कष्टा हि स्त्रीषु अनुवृत्तिः ? । अथ साहसिकनामानं सूपकारमानाय्य विश्वास्य च तौ दम्पती सहैवोचतुः राजा देवीद्वितीयोऽद्य भोक्ष्यते, तत् त्वया कुरु आहारस्य इति यः अभ्येत्य त्वां ब्रूयात् त्वं तं तत्क्षण निपात्य तन्मांसैश्च रहसि सुस्वादु भोजनमावयोः सम्पादये रिति । एवमादिष्टश्च स सूपकृत् तथेति प्रतिज्ञाय गृहमगात् । प्रातश्च फलभूतिं तं प्राप्त दृष्ट्वा राजाब्रवीत् गच्छ साहसिकं ब्रूहि सूपकार यथा राज्ञा देवीद्वितीयोऽद्य स्वादुभोजनं भोक्ष्यते अतस्त्वरितमुत्तममाहारं सम्पादय इति ।

तथेति निर्गतञ्च फलभूतिमेत्य राजपुत्रश्चन्द्रप्रभोनामाब्रवीत् ब्रह्मन् । अनेन सुवर्णेन शीघ्रं मम द्वे कुण्डले पितुरिव शोभने कारय । इत्युक्तः फलभूतिस्तेन राजपुत्रेण कृतानुरोधः कुण्डलार्थमेव प्रहित. प्रययौ । राजपुत्रोऽपि एकाकी फलभूतिना कथित राजनिर्देशं कथयितुं स्वैरं महानसमगात् । स च साहसिकः सूपकारः यथासमयं उक्त राजादेश तं राजपुत्रं सद्यः छुरिकया अवधीत् । राजदम्पती च कृतार्च्चनौ अजानन्तौ तन्मांसैः साधितं भोजनमभुञ्जाताम् । सानुतापः ब्रह्मवशेन राजा तां रात्रिं कथञ्चित् नीत्वा प्रातः कुण्डलहस्तमायान्तं तं फलभूतिमद्राक्षीत् । ततश्चैव विभ्रान्तः कुण्डलोद्-

श्रात् तं तत्क्षणम्। अथ तेनाख्यातवृत्तान्तः सद्य एव भूतले पपात चक्रन्द च हा पुत्र। इति भार्य्यां निन्दन् पुनः पुनः।

ततः पृष्टश्च सचिवैर्यथातत्त्वमवर्णयत् अवोचच्च फल-भूतिर्नोक्तमनुदिनं भद्रकृत् भद्रमाप्नुयादभद्रकृदभद्रमिति प्रायेण अन्यार्थं चिकीर्षितः दोषः आत्मन्येव फलति कन्दुको भित्तिनिक्षिप्तः प्रतिफलन्निव पतति। यदस्माभिः पापा-त्मभिर्ब्रह्महत्यां चिकीर्षुभिः स्वपुत्रघातनं कृत्वा तन्मांस-भक्षणं कृतमिति। इत्युक्त्वा स्वान् अधोमुखान् मन्त्रिणः बोध-यित्वा तमेव फलभूतिं निजे राज्ये अभिषिच्य अपुत्रः पाप-शुद्धये दत्तदानः सभार्य्यः अनुशयाग्निना दग्धोऽपि पुन-रग्निं प्रविवेश। फलभूतिश्च तद्राज्यं प्राप्य पृथ्वीं शशास तस्मात् भद्रमभद्रं वा कृतमात्मन्येव फलतीति।

इत्येवं कथां कथयित्वा यौगन्धरायणः पुनर्भूपतिम-वोचत् राजेन्द्र। यदि जित्वा शुभमाचरतोऽपि तव ब्रह्म-दत्तोविकुर्वीत तदा स एव स्वदोषैर्हन्यत एव। इत्युक्तो मन्त्रिमुख्येन वत्सराजस्तद्वचनमभिनन्द्य उत्थाय तद्दिनक-र्त्तव्यं सर्वमशेषयत्। अपरेद्युश्च कृतसर्वदिग्विजयस्त-स्मात् लावणकात् कौशाम्बीं स्वपुरीं प्रतिससैन्यपरि-च्छदः समुदचलत्। क्रमेण च उत्सवपूर्णां उत्पताकां नृत्य-न्तीमिव नगरीं प्राप्य पौरस्त्रीनयनोत्पलवने प्रवातारम्भ-मिव वितन्वन् चारणोद्गीयमानयशाः स्तूयमानश्च वन्दिभिः प्रणम्यमानश्च नृपैः प्रासादमविशत्। ततोऽसौ वत्सेशः विनम्रेषु अखिलेषु राजसु शासनमधिरोप्य पूर्वमधिगतं

कुलोचितं निधिभूतं सिंहासनमारुरोह। क्षणे च तस्मिन् मङ्गलसमाहुत तारधीरतूर्य्यरवप्रतिध्वाने स्तम्भविमुच्यप-दिनोषितलोकपालदत्तैः समसाधुवादैरिव प्रतिदिशं नभः पुपूरे। ततः कृतमहोत्सवः द्विजेभ्यो वसुधा विजयलब्धं अर्थजातं वितीर्य्य मन्त्रिणश्च कृतार्थानकरोत्। तस्मिंश्च नरेन्द्रे यथायोग्यं वसूनि वर्षति ध्वनदुवनमृदङ्गनिनादपूर्णायां तस्यां पुरि भावि बहुफलं सम्भाव्य सर्वे जनाः प्रतिष्टहं कृतमहोत्सवा अभूवन्। इत्थं वसुमतीं विजित्य स यौगन्धरायण-रुमण्वतोर्विनिवेशित राज्यतन्त्रः यथेच्छं वासवदत्तया पद्मावत्या च सह रमते स्म। कीर्त्तिश्रियोरिव तयोर्द्व्योर्मध्यगतः स वरचारणगीतयशाः निजयशोधवलं चन्द्रोदयं सिषेवे पपौ च शत्रुप्रतापमिव सुधारसं यथावत्।

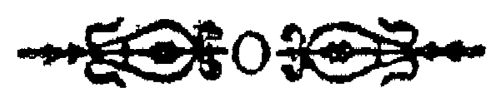
इति विंशस्तरङ्गः।

समाप्तोऽयं लावाणको नाम

तृतीयो लम्बकः।

—※—

अथ एकविंशस्तरङ्गः।

ततो राजा उदयनः कौशम्ब्यामवस्थितः एकातपत्रां विजितां महीं भुञ्जानः रुमण्वति यौगन्धरायणे च न्यस्त-

राज्यतन्त्रः वसन्तकसखः सुखैकपरायणः सह वासवदत्तया पद्मावत्या च विहारैकरसः स्वयं वीणां वादयन् सङ्गीतकमसेवत। वाराङ्गनाश्च स्वर्णकलसैरहस्तस्य स्मरराज्याभिषेक इव रागोज्ज्वलं मधु आहरन्। स हि आरक्तसरसम्वच्छं अन्तःस्फुरिततन्मुखं स्वचित्तमिव तयोर्देव्योर्मध्ये आसवं उपनीतवान्। ईर्षारुषामभावेऽपि तयो राज्ञ्योर्मुखे भङ्गुरभ्रुणि सरागे तस्य दृष्टिर्न व्यसमगमत्। मधुपूर्णा स्फाटिक वहु चषका तस्य पानभूमिर्बालातपारक्तसितपद्मा पद्मिनीव रराज। अन्तरान्तरा च व्याधैः समं पलाशश्यामकञ्चुकः स धनुर्बाणः स्वयोग्यं मृगकाननं भेजे। जघान च शरैर्मरीचिमालीव करैरविरलैस्तिमिरौघान् पङ्ककलुषान् वराहनिकरान्। तस्मिंश्च प्रधाविते विवस्तप्रस्तुताः कृष्णसाराः पूर्वजितानामाशाना ईर्षाकटाक्षा इव बभुः। महिषघातिनोऽस्य रक्तारक्ता मही तच्छृङ्गपातमुक्ता सेवागतेव वनपद्मिनी विरेजे। व्याप्तबल्गपतत्त्रासशीतिषु मृगारिषु सान्तर्गर्जितनिष्क्रान्तजीवितेषु स खलु तोषमवाप। एवं व्यसनेषु समासक्तं तमेकदा सभामण्डपगतं नारदो मुनिरभ्यगात्। स तेन राज्ञा प्रणतेन कृतातिथ्यः क्षणमिव स्थित्वा प्रीतस्तं नृपतिमभ्यधात्। हे वत्सेश्वर! शृणु सङ्क्षिप्तमेतत् ते वदामि।

पुरासीत् पाण्डुरिति नाम राजा ते पूर्वपितामहः। तवैव तस्य द्वे सुन्दर्यौ भार्ये बभूवतुः तयोरेका कुन्ती नाम, द्वितीया माद्रीति विश्रुता। स पाण्डुः ससागरान्तां धरां विजित्य कदाचित् सुखपरतन्त्रः मृगयाव्यसनी

वनमगात् । तत्रासौ मृगयां चरन् अरिन्दमनामानं मुनिं मृगरूपेण मृग्यां विह[illegible]केन पत्रिणा जघान । स तु मुनिः मृगरूपं त्यक्त्वा कण्ठविवर्तिभिः प्राणैस्तं पाण्डुं विषण्णं मुक्तशरासनं शशाप । यस्मात् त्वया निर्विवेकेन स्वैरविहारस्थोऽयं जनः हतः तथा त्वमपि भार्यासङ्गमकाले मृत्युमवाप्स्यसीति । इत्येवमात्तशापस्तद्भीत्या त्यक्तभोगस्पृहः स पाण्डुः पत्नीभ्यां सहितः शान्ते तपोवने वासमकल्पयत् । तत्रस्थोऽपि शापेन तेन प्रेरितः कदाचित् माद्रीं सङ्गन्तुं यावत् प्रवृत्ते तावदेव पञ्चतामगात् । हे नृप ! तस्मात् मृगया नाम भूभृतां महान् प्रमादः, अनया अन्येऽपि बहवो नृपा मृगाइव क्षयं नीताः । घोरनादा धूलिधूम्रा आमिषलोभिनी कुन्तदन्ता सा मृगया राक्षसीव कथं शुभं कुर्य्यात् । तस्मात् विफलमायासं जहीहि त्वं पूर्वपुरुषप्रीत्या ममातिप्रियपात्रं पुत्रश्च तव यथा कामांशो जनिष्यते तदाकर्णय । पुरा अनङ्गस्य देहोत्पत्तये रत्या स्तुतिभिरर्च्चितः प्रीतः शङ्करः रहसि इदमवादीत् गौरी स्वयं निजांशेनावतीर्य्य पुत्रार्थिनी भूमौ मां समाराध्य कामं पुत्रं जनयिष्यतीति । तस्मात् सा देवी चण्डमहासेनसुता भूत्वा तव महिषी जाता, तदेषा शिवमाराध्य कामांशं सुतं प्रसोष्यते । स च सर्वविद्याधराणां चक्रवर्त्ती भविष्यति । इत्युक्त्वा राज्ञा समर्च्चितः स ऋषि स्तत्क्षणाददर्शनं ययौ गते च तस्मिन् राजा वासवदत्तया तया सञ्जातपुत्रकामया सार्द्धं पुत्रचिन्तयैव दिवसमनैषीत् ।

अथान्येद्युरास्थानवर्त्तिनं तं भूपं नित्योदिताख्यः प्रतीहारोऽभ्येत्य न्यवेदयत् देव! कापि ब्राह्मणी उत्सङ्गित शिशुयुगला दुःस्था देवदर्शनार्थिनी द्वारि स्थिता तदत्र देव प्रमाणमिति। तदाकर्ण्य राज्ञा तत्प्रवेशे अभ्यनुज्ञाते सा ब्राह्मणी कृशाङ्गी पाण्डुरधूसराकृतिः मानेनेव विशीर्णेन वाससा समाच्छादितावयवा राजान्तिकमुपेत्य कृतयथोचितविनया व्यजिज्ञपत् देव! ब्राह्मणी कुलीनाचाहं ईदृशीं दुर्गतिं गता, दैवाच्च युगपदेतौ मम सुतौ जातौ, तत् देव! नास्ति मे अभुक्तायाः स्तन्यमेतयोरर्भकयोर्जीवनाय। तस्मात् अनाथा दीनाहं शरणागतवत्सलं देवं शरणमागता: तदत्र देवः प्रमाणम्। तत्श्रुत्वा दयार्द्रचेता राजा प्रतीहारमादिशत् गच्छ इयं देव्यै वासवदत्तायै समर्प्यतामिति। प्रतीहारश्च तां नीत्वा देव्यै समर्पयामास। देवी वासवदत्ता तां राजप्रेषितां प्रतीहारात् निशम्य विशेषेण श्रद्धया समग्रहीत् व्यचिन्तयच्च युग्मापत्यामेतां पश्यन्ती अहो वामैकवृत्तित्वं विधातुः, अहो वस्तुनि मात्सर्यमहो अवस्तुनि भक्तिः, नाद्याप्येकोऽपि मे जातस्तनयः अस्यास्तु यमौ जातौ? एवं चिन्तयन्ती सा देवी स्नानार्थिनी तस्या ब्राह्मण्याः स्नानादिषु चेटिकां नियुज्य स्वयमपि स्नानादिकमकरोत्। सा च ब्राह्मणी चेटिकाभिः स्नपिता दत्तवसना स्वादु भोजिता च प्रथमाम्बुसिक्ता तप्ता भूरिव समुदश्वसत्। एवं समाश्वस्तायाश्च तां कथालापैः परीक्षितुं देवी वासवदत्ता समभाषत ब्राह्मणि! भवत्या कापि कथा मम

कथ्यताम्। तदाकर्ण्य सा तथेत्युक्ता कथामेतां वक्तुमारेभे।

पुराभूत् जयदत्तोनाम कश्चित् सामान्यो भूपतिः। देवदत्तनामा तस्य पुत्रोऽजनिष्ट, स तु राजा यौवनस्थस्य तस्य तनयस्य विवाहार्थी चिन्तयामास राजलक्ष्मी रतिचञ्चला वेश्येव बलवद्भिरेव भोग्या, कुलवधूरिव वणिजां लक्ष्मी रनन्यगामिनी स्थिरा दृश्यते, तस्मात् पुत्रस्य विवाहं वणिजां गृहात् दास्यामि येन बहुदायादेऽपि तस्य राज्ये कदाचिदापदो न भविष्यन्ति इत्येवं निश्चित्य पुत्रार्थं स भूपतिः पाटलिपुत्रकात् वसुदत्तनाम्नो वणिजः कन्यां वव्रे। वसुदत्तोऽपि श्लाघ्यसम्बन्धस्पृहया दूरदेशेऽपि राजपुत्राय तां कन्यामदद्यात्। अपूरयच्च धनैर्यौतकैः जामातरम्। ततश्च राजा जयदत्तः तेन अवाप्तबहुधनपत्नीकेन तनयेन सुखमनुभवन् तस्थौ।

अथैकदा वसुदत्तः सम्बन्धिसद्मनि समागत्य कार्य्यान्तरव्यपदेशेन तां सुतां स्वगृहमनैषीत्। ततः सहसा राजा जयदत्तः पञ्चतामगमत्। तद्गोत्रजैश्च दायादैस्तस्य तत्राज्यं बलात् अधिकृतम्। तेषाञ्च दायादानां भयेन राजपुत्रोऽसौ देवदत्तः जनन्या देशान्तरं मिथ्य अलक्षितमपसार्य्य नीतः। तत्र सा माता दुःखितमानसा तं राजपुत्रं प्रोवाच वत्स! अस्माकं सम्राट् पूर्वदिगीश्वरः प्रभुरस्ति तदन्तिकं गच्छ, स ते राज्यं साधयिष्यति। एवमुक्तो मात्रा स देवदत्तस्तां मातरमगादीत् जननि! तत्र निर्धनं निष्परिकरं मां कः बहु मंस्यते? तदाकर्ण्य

माता अब्रवीत् वत्स ! प्रथमं श्वशुरस्य गृहं गच्छ ततः तस्मात् धनं प्राप्य परिकरं कृत्वा चक्रवर्त्तिनः सकाशं व्रज। इति मात्रा प्रेरितः स राजपुत्रः सलज्जोऽपि श्वशुरस्य गृहमेव प्रययौ सायञ्च तद्गृहं प्राप। स तु पितृ-हीनः विनष्टराज्यः लज्जया अकाले तत्र प्रवेष्टुं नाशक्नोत्। अथ निकटे सत्रवाह्ये स्थितः रजन्यां श्वशुरमन्दिरात् रज्ज्वा अवरोहन्तीं कामपि स्त्रियमकस्मात् अवलोकयामास। क्षणेन च स्वामेव भार्य्यां रत्नद्युतिसमुज्ज्वलां तामुल्का-मिवाकाशपतितं प्रत्यभिज्ञाय पर्य्यलक्ष्यत। सापि तं धूसरश्यामं पतिं दृष्ट्वापि अपरिजानती कोऽसीत्यपृच्छत् सोऽपि देवदत्तः पान्थोऽहमिति समब्रवीत्। ततः सा वणिक्सुता तस्या एव सत्रशालाया अन्तःप्रविवेश, राज-पुत्रोऽपि तां गुप्तमवेक्षितुमन्वगात्। सा चात्र कमपि पूर्वस्थितं पुरुषमभ्यगात्, स तु पुरुषः तां त्वं चिरेणागता-सीति पादाघातैरताड़यत्। ततः सा पापीयसी द्विगुण रागा तमुपपतिं प्रसाद्य तेन सहिता तत्र यदृच्छया अतिष्ठत्। तद् दृष्ट्वा स राजपुत्रः सुप्रज्ञः क्रुद्धोऽपि अचिन्तयत् कोपस्य नायं कालः अन्यत् कार्य्यं सम्प्रति वर्त्तते कथमेतत् शत्रुयोग्यं मम कृपाणं एतयोः कृपणयो-रुपरि पात्यते ? अलमेतया कुलटया, सर्वदा दुर्व्विलसित-शीलात् मम दौर्भाग्यबलीयसो विधातुः। अतुल्यकुलसम्ब-न्धस्यैतत् फलं एषा वा कृपणा कथमपराध्यति, न हि काकी बलिभुजं मुक्त्वा कोकिले रमते ? इत्यालोच्य स तां भार्य्यामुपपतिसहितामुपैक्षत सतां हि न्यवतिष्ठे

चेतसि स्त्री तृणमिव। तत्कालञ्च सुरतावेगवशात् तस्या वणिक्सुतायाः श्रवणात् सुरत्नाढ्यं विभूषण मस्खलत्। तच्च सा व्यस्ततया न ददर्श, सुरतान्ते च सत्वरा उपपति मापृच्छ्य यथागतं गृहमयासीत्। प्रच्छन्नकामुके च तस्मिन् द्रुतं क्वापि गते स राजपुत्रः तत् रत्नाभरणं स्फुर-च्छिखामण्डलं प्रनष्टलक्ष्मीगवेषणे हस्तदीपमिवाग्रहीत्। महार्घं तदालोक्य स राजपुत्रस्तत्क्षण सिद्धार्थमात्मानं मन्यमानः तत्क्षणं निर्गत्य कान्यकुब्जं प्रतस्थे। तत्र बन्धकत्वेन तत् रत्नं निधाय स्वर्णलक्षं गृहीत्वा तेन च हस्त्यश्वान् क्रीत्वा चक्रवर्त्तिनः सकाशमगात्। ततश्च तेन चक्रवर्त्तिना सम्मानितः तद्दत्तैर्बलैः साकं स्वनगरमेत्य रिपून् रणे विजित्य तत् पैतृकं राज्य प्राप। तच्च रत्नं बन्धात् विनिर्मोच्य श्वशुरान्तिकं तत् रहस्यं प्रकटीकर्त्तुं अश-ङ्कितं प्राहिणोत्। श्वशुरश्च तदुपागतं स्वसुताकर्णभूषणं सम्भ्रान्तः सुतायै तस्यै समदर्शयत्। साऽपि पूर्वपरि-भ्रष्टं स्वचारित्रमिव तत् समालोक्य भर्त्रा प्रेषितञ्च बुद्ध्वा व्याकुलेव समस्मरत् इदं मे तस्यां रात्रौ सत्रगृहान्तरे पतित यस्यां तत्र स्थितः कोऽपि पथिको मया दृष्टः। तन्नूनं स मम पतिर्मे शीलं जिज्ञासुश्छलेनाययौ। मया तु स न ज्ञातः, तेन च इदं भूषण प्राप्तम्। इत्येवं चिन्त-यन्त्या स्तस्या वणिक्सुताया दुर्नयव्यक्तिविह्वलं हृदयं कातर-मस्फुटत्। ततस्तस्याः पिता रहस्यज्ञां तच्चेटीं पृष्ट्वा स्वयुक्तितः सर्वं तत्त्वं बुद्ध्वा शुचमत्यजत्। राजपुत्रोऽपि

प्राप्तराज्यः गुणार्जितां चक्रवर्त्तितनयां लब्ध्वा भार्य्यामपरां श्रियमिव मुग्धमनाप।

तदेवं स्त्रीणां साहसे हृदयं वज्रवत् कर्कशं साध्वसावेगसम्पाते तु पुष्पकोमलम्। तासाञ्च काञ्चन सद्वंशजाता मुक्ता इव योषित सुवृत्ताच्छहृदया भुवि भूषणतामुपयान्ति। राजश्रीश्च हरिणीव सदा विप्लविनी धैर्य्यपाशेन बन्धुं बुधाएव जानते, तस्मादापद्य पि सम्पदर्थिभिः सत्त्वं न त्याज्यं अयमेव मम वृत्तान्तो निदर्शनं येन मया एवं गतोऽपि चारित्रं रचितं तच्च भवत्या दर्शनमङ्गलप्राप्तया अद्य फलितम्। इति तस्या मुखात् ब्राह्मण्यास्तां कथां श्रुत्वा देवी वासवदत्ता सादरा समचिन्तयत् ब्राह्मणीयं कुलवती नूनं अस्या हि भङ्गिः स्वशीलोपक्षेपे प्रौढिश्च वाचि उदारतां शंसति, राजसभायां प्रवेशे च अस्याः प्रावीण्यं दृश्यते, इति संचिन्त्य सा देवी पुनस्तां ब्राह्मणीमवोचत् ब्राह्मणि! त्वं कस्य पत्नी, कश्च ते वृत्तान्तः कथ्यतां तदाकर्ण्य ब्राह्मणी सा वक्तुमुपचक्रमे।

देवि। मालवे जनपदे अग्निदत्त इति कोऽपि द्विजः लक्ष्मीसरस्वत्यो र्निलय आसीत्। तस्य तु अर्थिभिरात्तधनस्य क्रमात् स्वानुरूपौ द्वौ सुता वभूताम्। तयोर्ज्येष्ठः शङ्करदत्तो नाम अपरः शान्तिकरः। हे यशस्विनि! स शान्तिकरः विद्यार्थी वाल एव पितुर्निलयात् निर्गत्य क्वापि गतः ज्येष्ठस्तु मां परिणीतवान् यज्ञदत्ततनयाम्। अथ कालेन स मम श्वशुरः अग्निदत्तः वृद्धो लोकान्तरमगात्। श्वश्रूश्च तमन्वगात्। मद्भर्त्ता च धृतगर्भां मां विमुच्य

तीर्थोद्देशं गतः शोकेन पित्रोर्वियोगजेन सरस्वतीकूले तनुमत्यजत् । वृत्तान्ते चास्मिन् तत्सहगामिभिरेत्य स्वजनेभ्यः कथिते सगर्भया मया नानुगन्तुं लब्धम् । ततो मयि अभिनवपतिवियोगातुरायां अकस्मादेत्य दस्युभिरस्मन्निवासः सकलोऽपि अग्रहारो विलुण्ठितः । ततश्चाहं तिसृभिर्ब्राह्मणीभिः सार्द्धं शीलभ्रंशभयात् गृहीतस्वल्पवसना पलायिता । विदूरञ्च गत्वा देशं ताभिरन्विता कृच्छ्रकर्म्मोपजीविनी मासमात्रमतिष्ठम् । अनन्तर अनाथशरणं वत्सेश्वरं लोकतः श्रुत्वा ताभिरेव ब्राह्मणीभिः शीलैकपाथेया इहागतैव प्रसूतास्मि युगपत् द्वौ तनयौ । तदेवं शोको विदेशः दारिद्र्यं द्विगुणश्च प्रसवः अहो विधात्रा मे आपदां द्वारं सममेव विवृतं, गतिश्चानयोर्बालयोर्वर्द्धनाय नास्तीत्येतदालोच्य लज्जां नारीभूषणं विमुच्य प्रविश्य च राजद्वार सदसि राजा मया याचितः । कोहि शक्नोति आपन्नबालापत्यार्त्तिदर्शनं कर्त्तुं ? तदादेशेन च मया भवत्याश्चरणान्तिक प्राप्तं विपदश्च मे निवृत्ताः तदेष मम वृत्तान्तः, येन आबाल्यात् अग्निक्रियाधूमैर्मे दृशौ पिङ्गलिते अतोनाम्ना अहं पिङ्गलिका हे देवि । स तु देवरः शान्तिकर विदेशगः कुत्र तिष्ठति इति नाद्यापि ज्ञायते ।

एवमुक्तनिजवृत्तान्तायां तस्यां देवी वासवदत्ता तां कुलीनामित्यवधार्य्य प्रीत्या वितर्क्य एवमवादीत् इह वैदेशिकः शान्तिकरो नामास्माकं पुरोहितः स्थितः मन्ये स एव ते देवरो भविष्यति । इत्युक्त्वा उत्कलिकाकुलां तां ब्राह्मणीं, नीत्वा च रात्रिं सा देवी प्रात[illegible] अन्वय-

मपृच्छत्। अदर्शयच्च उक्तान्वयाय तस्मै तां भ्रातृजायां पुत्रवतीम्। अथ विज्ञातवृत्तान्त. बन्धुच्चयार्त्तस्तां भ्रातृजायां शान्तिकरो गृहमनयत्। तत्र च पितरौ भ्रातरश्चानुशोच्य यथोचितं बालकद्वयसहितां तां भ्रातृपत्नीमाश्वासयत्। देवी वासवदत्ता च तस्याः स्तौ सुतौ भाविनः स्वपुत्रस्य पुरोहितौ पर्य्यकल्पयत्। तयोर्ज्येष्ठः शान्तिसोमः द्वितीयः वैश्वानर इति नामकरणमकरोत् सा देवी बहुसम्पदा, स्वकर्मभिः फलभूमिं नीयमानस्य जन्तो रन्धस्येव स्वपौरुषं हेतुमात्रम्। अथ प्राप्तबहुविभवास्ते तत्र सङ्गता बालकयुगलसहित ब्राह्मणी-शान्तिकरा अतिष्ठन्।

अथ गच्छत्सु दिवसेषु एकदा पञ्चभिः सुतैः सह शरावान् आदाय आगतां काञ्चित् कुम्भकारिकां दृष्ट्वा देवी वासवदत्ता पार्श्ववर्त्तिनीं तां पिङ्गलिकां ब्राह्मणीमवादीत् सखि पिङ्गलिके। पश्य पश्य एतस्याः सुताः, नाद्यापि ममैकोऽपि, ईदृश्यपि पुण्यानां पात्रं न मादृशी। ततः पिङ्गलिकाब्रवीत् देवि। दुःखायैव दरिद्रेषु पापभूयिष्ठा प्रजा जायते भूयसी,भवादृशीषु यो जायते सः कोऽपि तादृशः पुण्यवान्। तदलं त्वरया विषादेन च, अचिरेणैव योग्यं सुतमाप्स्यसि। इति पिङ्गलिकयोक्ताऽपि सुत जन्मनि सोत्सुका समभवत्। तदानीञ्च राजा अन्तःपुरमेत्याब्रवीत् देवि। गिरिशाराधनं विना ते पुत्रो न भविता इति नारदेनोक्तं, तद् आशु वरदोऽसौ देवस्त्वया समाराध्य इति राजनियुक्ता सा देवी तत्क्षणं व्रताय

निश्चयमकरोत् । तस्याश्च गृहीतव्रतायां राजापि मन्त्रिगणसहितः सर्वश्च लोकः शङ्कराराधनव्रतं निदधे ।

अथ विभुः शङ्करः चिरात्रोपोषितौ तौ दम्पती प्रसादप्रवशीभूय स्वयं स्वप्ने समादिशत् उत्तिष्ठतं युवां युवयोः सुतोऽचिरादेव जनिता यः मत्प्रसादात् विद्याधराणामधीशो भविष्यति । इति वचनमुदीर्य्य चन्द्रमौलौ सपदि तिरोहिते तौ दम्पती प्रबुध्य कृतार्थौ अधिगतवरमक्तविमं प्रमोदमापतुः । प्रातश्चोत्थाय नरपतिः स्वप्नवृत्तं प्रकृतिषु प्रकाश्य महोत्सवपूर्णः व्रतपारणमकरोत् । कतिपयदिवसान्ते च तस्या देव्याः स्वप्ने कश्चित् जटिलः पुरुषः समागत्य फलमदात् । ततो वत्सेश्वरः तया विनिवेदितस्व प्रवृत्तान्तया निवेदितः मन्त्रिभिरभिनन्दितः शशिमौलिना फलव्याजेन दत्तं सुतं विचिन्त्य मनोरथं समीपगममन्यत ।

इति एकविंशस्तरङ्गः ।

—*—

अथ द्वाविंशस्तरङ्गः ।

अथ वासवदत्तायाः गर्भोऽभवत् । सा लोलनेत्रेण आपाण्डुना मुखेन शशाङ्केनेव गर्भस्थकामप्रणयसमागतेन विबभौ । भाविविद्याधराधीश्वर गर्भसेवार्थं मागता मूर्त्तिमत्यो विद्या इव सख्यस्तां पर्य्युपासत । सा च गर्भस्थसुताभिषेकायेव पल्लवाच्छादितमुखौ कलसाविव श्याममुखौ पयोधरौ बभार । स्वप्ने च सरसारब्धसङ्गीता

विद्याधर्य्यः तामाकाशस्थितामुपतस्थिरे। सा तु प्रबुद्धा तदेव नभःक्रीड़ाविलसितं साक्षात् सेवितुमभिललाष। यौगन्धरायणश्च तं तस्या दोहदं मन्त्रयन्त्रेन्द्रजालादिप्रयोगैः समपूरयत्। सा च तैस्तैः प्रयोगैर्गगनस्थिता खेचरीव पौरनारीजनानां कौतुकमादधाना विजहार। एकदा वासगृहस्थितायास्तस्या हृदि विद्याधराणामुदाराः कथाः श्रोतुं कौतूहलमजनि। ततस्तत्र देव्या अभ्यर्थितो यौगन्धरायणः शृण्वत्सु सर्वेषु कथामेतामभाषत।

देवि! अस्ति हिमवान् नाम गौरीजन्मदाता पर्वतराजः। तस्मिंश्च विद्याधरनिवासे जीमूतकेतुर्नाम विद्याधराधिपः प्रतिवसतिस्म। तस्य गृहे पितृक्रमागत कल्पवृक्ष आसीत् येन यदा यदसौ कामयतेस्म तत्क्षणादेव तदनेन प्रसूयते। कदाचिदसौ राजा उद्याने देवरूपिणं समभ्युपेत्य कल्पतरुमयाचत हे देव! सर्वदाऽस्माभिस्त्वत्तः सर्वमभीप्सितं प्राप्यते, तदपुत्राय मे एकं गुणवन्तं पुत्रं देहि। ततः कल्पतरुरवादीत् राजन्! उत्पत्स्यते तव पुत्रः जातिस्मरो दानवीरः सर्वभूतहितङ्करः। तदाकर्ण्य स राजा सम्प्रहृष्टः तं प्रणम्य गत्वा स्वां प्रियां निवेद्य समनन्दयत्। अथ अचिरादेव तस्य राज्ञः सुतोऽजायत। पिता च नाम्ना तं जीमूतवाहनं चक्रे। ततः स महासत्त्वः जीमूतवाहनः नैसर्गिक्या सर्वभूतानुकम्पया सहवृद्धिमगमत्। क्रमाच्च यौवराज्यस्थः स विजने परिचर्य्यया प्रसादितं पितरं व्यजिज्ञपत् तात! ज्ञायते, भवेऽस्मिन् सर्वे भावाः क्षणभङ्गुराः, केवलमेकं यश एव महतामाकल्प-

स्थिरम् । परोपकारसम्भूतं तद् यदि लभ्यते तदा किमिव न लब्धम् ? या च सम्पत्, सा विद्युदिव केवलं लोकलोचनखेदाय, परेषामनुपकारिणी । तदेषः योऽस्माकं कामदः कल्पतरुरस्ति एष चेत् परार्थे विनियुज्येत तदा महत् फलं लब्धं भवेत् । अहन्तु तथा कर्त्तुमिच्छामि यथा एतस्य समृद्धिभिः सर्वे अर्थिनः अदरिद्रा भवन्तीति । इति पितरं विज्ञाप्य तदनुज्ञामवाप्य च स जीमूतवाहनो गत्वा तं कल्पपादपमब्रवीत् देव ! त्वमस्माकं शश्वदभीष्टफलदः, तदेकमद्य मम वाञ्छितं पूरय,इमामखिलां पृथिवीमदरिद्रां कुरुष्व । स्वस्ति अस्तु ते, धनार्थिभ्यो लोकेभ्यः प्रदत्तोऽसि । इत्युक्तस्तेन धीरेण कल्पवृक्षः भूतले भूरि भूरि कनकं ववर्ष । प्रजा निखिलाः समृद्धा ननन्दुः । जीमूतवाहनादन्यः को दयालुः, यः कल्पवृक्षमपि अर्थिसाच्चकार । इति जातानुरागासु दिक्षु विदिक्षु च जीमूतवाहनस्य उच्चैर्यशः पप्रथे । तत्र समत्सरास्तद्गोत्रजास्तस्य जीमूतकेतोर्बद्धमूलं राज्यं दृष्ट्वा विक्षता दानक्षयितकल्पवृक्षं तं निष्प्रभावं सुजेयं मेनिरे । ततः सम्भूय युयुत्सुषु तेषु स धीरो जीमूतवाहनः पितरमेत्याब्रवीत् पितः ! यदा इदं शरीरं जलबुद्बुदसन्निभं, तदा प्रवातदीपचपलाः श्रियः कस्य कृते ? ताश्चान्योन्योपमर्द्देन को मनस्वी अभिवाञ्छति ? तस्मात् मया एतैर्गोत्रजैः सह: न योद्धव्यं प्रत्युत राज्यं मुक्त्वा क्वापि वनं गन्तव्यम् । कृपणा एते तिष्ठन्तु, स्वकुलक्षयो माभूत् । इत्युक्तवन्तं पुत्रं जीमूतकेतुः समभाषत पुत्र ! मयापि वनं गन्तव्यं वृद्धस्य मम का स्पृहा ? तृण इव

त्यक्तं राज्यं यूनापि कृपालुना त्वया ?। इत्युक्तवता पित्रा जनन्याच सह स जीमूतवाहनः मलयाचलं जगाम। तत्र पित्रोः परिचर्य्यापरः सिद्धानामावासे चन्दनतरुसमाच्छन्ननिर्झरे अतिष्ठत्।

अथैकदा वशी सिद्धाधिराजस्य विश्वावसोः सुतो मित्रावसुस्तस्य जीमूतवाहनस्य मित्रमभवत्। स चैकदा ज्ञानी जीमूतवाहनः तत् स्वसारं कन्यकां जन्मान्तर प्रियतमामेकान्ते ददर्श। तत्कालञ्च तयोर्यूनोस्तुल्यमन्योन्यदर्शनं मृगीद्वन्द्ववागुराबन्धसदृशमभूत्। एकदा प्रीतो मित्रावसु स्त्रिजगत्पूज्यं तं जीमूतवाहनमभ्येत्य अकस्मादवादीत् सखे! मलयवती नाम मम कनीयसी स्वसा अस्ति तामहं तुभ्यं दातुमिच्छामि ममेच्छां मान्यथा कुरु। तदाकर्ण्य सोऽपि जगाद जीमूतवाहनः। सखे। सा तव कनीयसी पूर्वस्मिन् जन्मनि ममैव भार्य्या आसीत् त्वमपि तत्रैव पूर्वे जनने मम द्वितीयं हृदयमिव सुहृदासीः। अहञ्च जातिस्मरः, सर्वं पूर्वजन्मवृत्तं स्मरामि। इत्युक्तवन्तं तं मित्रावसुरुवाच सखे। जन्मान्तरकथां तावत् कथय परं कौतुकं मे वर्त्तते। ततः सुकृती जीमूतवाहनः पूर्वां कथामकथयत्।

पूर्वमहं व्योमचारी विद्याधर आसम्। कदाचित् हिमालयशृङ्गमार्गेण खे चरन्तं मां अधःस्थितः क्रीड़न् गौर्य्या सह गौरीपतिरुल्लङ्घनेन कुपितः मर्त्ययोनौ पतेति शशाप। ततश्च विद्याधरीं भार्य्यां प्राप्य स्वपदे सुतं नियोज्य स्मृतजातिः पुनः वैद्याधरीं योनिमाप्स्यसीति एवं

शापान्तमुक्त्वा विरते तस्मिन् शर्वे तिरोहिते अचिरेणैवाहं भूतले वणिजां कुले वल्लभीनगर्य्यां महाधनस्य वणिजः सुतोऽभवं वसुदत्तो नाम। कालेन तारुण्यमापन्नः पित्रा कृतपरिच्छदः वाणिज्यार्थं द्वीपान्तरमगमम्। तत्राटव्यां गच्छन्तं मां तस्करा सन्निपत्य हृतसर्वस्वं बद्ध्वा स्वपल्लीं चण्डिकागृहमनयन्। तत्र चाहं देवीं पूजयतः पुलिन्दक-नाम्नः प्रभोरन्तिक मुपहारार्थ मुपनीतः। स तु शवरो दृष्ट्वैव मामार्द्रहृदयोऽभवत्। शंसति हि जन्मान्तरप्रीतिमकारणं स्निह्यन्मनः। तत शवराधिपः मां बन्धनात् मोचयित्वा आत्मोपहारेण पूजासमापनं कर्त्तुमैच्छत्। अथ मैवं कुरु, प्रसन्नास्मि ते याचस्वाभिमतं वरं इतिदिव्यया वाचोक्तश्च एवमवादीत् देवि! त्वं प्रसन्ना, अतोऽन्यो वरः कः? तथाप्येतदर्थये, जन्मान्तरेऽपि अनेन वणिजा सह मे सख्यमस्तु इति। एवमस्तु इति उक्त्वा विरतायां दिव्यवाचि स शवरः मां प्रदत्तविशिष्टार्थं निजं गृहं प्राहिणोत्। ततश्च मृत्युमुखात् प्रवासात् प्रत्यागते मयि स मम पिता ज्ञातवृत्तान्त महोत्सवमकार्षीत्।

अथ कालेन तत्र नगर्य्यां सार्थावलुण्ठनात् अवष्टभ्य राज्ञा आनायितं तमेव शबराधिपमपश्यम्। तत्क्षणाच्च मया पितरमावेद्य महीपतिं विज्ञप्य च स्वर्णलक्षेण वधनिग्रहात् सः मोचितः। एवं प्राणदानोपकारस्य प्रत्युपकारं कृत्वा प्रीत्या तं गृहमानीय सम्यक् सुचिरमहं सम्मानितवान् सेवितवांश्च। ततः सत्कृत्य प्रेषितः सः प्रेमार्द्रं हृदयं निधाय स्वां पल्लीं प्रत्याययौ। तत्र च गत. सः

मम प्रत्युपकारार्थं प्राभृतं चिन्तयन् स्वाधीनं मुक्ताकस्तूरिकादिकमपि स्वल्पं मत्वा धनुर्द्वितीयः मदर्थं महामूल्यं मुक्ताहारमाहर्त्तुं गजानां निधनाय हिमाचलं प्रायात्। तत्र च भ्रमन् तीरस्थदेवागारं महत् एकं सरः प्राप्य तदम्बुपानार्थं वन्यहस्तिनामागमं विशङ्क्य प्रच्छन्नस्तदेकान्ते तेषां जिघांसया सचापस्तस्थौ। ददर्श च क्षणे तस्मिन् तत्सरस्तीरवर्त्तिनं हरं पूजयितुं कामपि अद्भुताकारां सिंहवाहनां कुमारीं तुषाराद्रिसुतामिवापरां शम्भुपरिचर्य्यया समागताम्। दृष्ट्वैव विस्मयाविष्ट स शवराधीशः समचिन्तयत् केयं यदि मानवी कथं तत् सिंहवाहना, अथ दिव्ययोषित् कथं मादृशैर्दृश्या, अथवा चक्षुषोर्मम पूर्वजन्मकृतपुण्यानां परिणतिरियम्। यदि अनया तं मम मित्रं योजयितुं शक्नुयां ततः कापि अन्यविधा प्रत्युपकृतिः कृता स्यात् तदेतां तावत् उपसर्पामि प्रष्टुं वरमित्यालोच्य यावत् स मे मित्रं शबरस्तामुपाययौ, तावत् सा च सिंहादवतीर्य्य सरःपद्मानि अवचेतुमुपचक्रमे। अन्वरञ्जयच्च तमन्तिकप्राप्तं कृतानतिमपूर्वं, शवर अतिथिं बुद्धा स्वागतेन। कस्त्वं कथमिमामतिदुर्गमां भूमिमागतोऽसीति पृष्टवतीञ्च तां स शवरः प्रत्यवादीत् देवि। अहं भवान्याश्चरणशरणः कश्चित् शवराधिपः, मातङ्गमुक्ताहेतोरिदं वनमागतोऽस्मि। त्वाञ्च दृष्ट्वा मम प्राणप्रदः सुहृत् सार्थवाहतनयः वसुदत्तः मया स्मृतः। सुन्दरि! स हि त्वमिव रूपेण यौवनेन च विश्वस्य अद्वितीयो नयनामृतनिर्झरः। सैव धन्या कन्या लोके, यस्यास्तेन मैत्री-

दानदयाधैर्य्यनिलयेन कङ्कणवान् करः गृह्यते । तदेषा भवत्या आकृतिस्तादृशेन न युज्यते चेत् व्यर्थं वहति कामः कोदण्डमिति मे मतिः ।

इत्येव व्याधराजवचनैः सद्यः समाकृष्टमानसा सा कुमारी तत्क्षणमेव कन्दर्पवशवर्त्तिनी समभवत् । उवाच त शबराधिप क्व ते स सुहृत् आनीय दर्श्यतामिति । तदाकर्ण्य स तदैव तामामन्त्र्य कृतार्थम्मन्य सम्प्रहृष्टः प्रत्यागमत् स्वपल्लीम् । आगत्य च स्वगृहं गृहीत्वा च भूरिभारिशतैर्वाह्यं मुक्तामृगमदादिकं मम गृहमाययौ । सर्वैश्च पुरस्कृतस्तत्र प्रविश्य सर्वं तत् प्राभृतं बहुस्वर्णलक्षमूल्यं मम पित्रे समर्पयत् । ततश्चोत्सवेनैव दिने याते रात्रौ रहसि स मे सखा कन्यादर्शनवृत्तान्तमामूलादवर्णयत् । एहि तत्रैव गच्छावः इत्युक्त्वा स समुत्सुकमना मामादाय तस्यामेव निशि स्वैरं प्रायात् । प्रातश्च मां क्वापि गतं शबरेण बन्धुना सह बुद्ध्वा तत् प्रत्ययाच्च धृतिमालम्ब्य मम पिता तस्थौ । स च मया सह क्रमात् तुषाराचलमति त्वरया प्रापत् । तच्च सरः प्राप्य स्नात्वा साय स्वादुफलभुजौ आवां तस्मिन् वने तां निशामनयाव ।

अथापरेद्युः प्रतिपदमुत्कलिकाकुलेन तन्मार्गधाविना मनसा प्रत्युद्गतेव दक्षिणेन दिष्ट्येव स्फुरता चक्षुषा सूचितागमना सा कन्या सटालसिंहवाहिनी शरदम्भोधरोत्सङ्गसङ्गिनीव चन्द्रकला यथासमयमागमत् । उल्लसद्विस्मयौत्सुक्यसाध्वसं पश्यतश्च ता मम हृदय कथमिवाभूत् तत् कालं न जाने । अथ सा कन्यका सिंहादवतीर्य्य पुष्पाणि

उचित्य सरसि स्नात्वा तत्तीरगतं हरमपूपुजत्। कृतपूजाञ्च तामुपेत्य कृतादरां मम सुहृत् स शवरराजः प्रणम्य आत्मानमावेद्य अवोचत् देवि! स मम सुहृत् तव योग्यो वर आनीतः। यद्यनुमन्यसे तदधुना त तुभ्यं दर्शयामि। तदाकर्ण्य दर्शयेत्युक्ते तया स शवरः मामुपेत्य नीत्वा मां तदन्तिकं तामदर्शयत्। सापि मां सप्रणयेन चक्षुषा तिर्य्यगालोक्य मदनावेशवशा तं शवरमभ्यधात्। सखायं ते न मानुषः, कोऽप्ययं देवो मद्वञ्चनाय अद्य समागतः, न हि मर्त्त्यस्यैवविधा आकृतिः। तदाकर्ण्य अहमुक्तवान् सुन्दरि! सत्य महं मर्त्त्यः, त्वां प्रत्याययितुं ब्रवीमि, आर्जवसम्पन्ने जने व्याजेन किम्? अहं वलभीवासिनः सार्थवाहस्य महाधनाख्यस्य महेश्वरवरार्जिततनयः। स मम पिता पुत्रार्थं तपस्यन् महेशमाराधयन् तेन भक्तानुकम्पिना स्वप्ने एवमुक्तः उत्तिष्ठ, जनिष्यते कोऽपि महात्मा तव पुत्र इति। एतत् श्रुत्वा प्रबुद्धस्य मम पितुः कालेनाहं वसुदत्तो नाम पुत्रो जातः। अयञ्च शवरपतिर्मया देशान्तरगतेन स्वयम्वरसुहृत् कृच्छ्रैकवान्धवः प्राप्तः। एष तावत् मम तत्त्व संक्षेप इत्युक्त्वा मयि विरते सा कन्या लज्जावनतमुखी समभाषत अस्त्येतत् मामद्य स्वप्ने कृतार्चनां महेशानः समादिशत् प्रातः प्राप्स्यसि भर्त्तारमिति तस्मात् त्वं मे भर्त्ता, अयञ्च तव सुहृत् मम भ्राता इति वागमृतेन मामभिहृष्य निरताभवत्। ततस्तया सार्कं विवाहाय यथाविधि सम्मन्त्र्य समित्रो निजं गृहं गन्तुमवधारितवान्। सा च इङ्गितेन वाहनं सिंहमाहूय

अत्र उपविश आर्य्यपुत्र। इति मामवोचत्। अहञ्च तेन सुहृदा शवरेण समनुज्ञातः सिंहमारुह्य दयितां तामुत्सङ्गे गृहीत्वा कृतार्थः गृहं प्रति प्रस्थितवान्। सुहृच्च मम पुरःसर एव चलितः। क्रमेण च वयं शवराधीश शरनिर्भिन्नहरिणमांसवृत्तयः सर्वे वल्लभीं पुरीं प्रापिम। तत्र मां सिंहारूढं सदयितमागतं दृष्ट्वा साश्चर्य्याः सर्वे मम पित्रे समब्रुवन्। सोऽपि मत्पिता सविस्मयः प्रत्युद्गम्य हर्षादवतीर्णं मृगेन्द्रात् पादप्रणतं अभ्यनन्दत्। मुमुदे च भृशं तामनन्यसदृशीं कृतपादाभिवन्दनां ममोचितां भार्य्यां पश्यन्। ततश्च गृहं प्रवेश्यास्मान् वृत्तान्तं परिपृच्छ्य च शवराधीश सौहार्दं प्रशंसन् महोत्सवमकार्षीत्। ततो दैवज्ञनिर्णीते शुभेऽहनि समागताखिलबन्धुरहं तां वराङ्गनां परिणीतवान्। तदालोक्य च स सिंहः सहसा सर्वेषु पश्यत्सु पुरुषाकृतिरभवत्। किमेतदिति सम्भ्रान्ते तस्मिन् जनसङ्घे स दिव्यवस्त्राभरणः पुमान् मामेव सवादीत्। अहं चित्राङ्गदो नाम विद्याधरः, इयञ्च मम मनोवती नाम प्राणाधिकप्रिया तनया, एनामङ्के कृत्वा सदा विपिनेच भ्रमन्नहं एकदा तीरतपोवनां गङ्गामनुससार। तत्र निमज्जनभयात् तां त्यजतोऽपि मम दैवात् पुष्पमाला तदम्भसि पपात। अन्तर्जलस्थितश्च नारदस्तपोधनः सहसा पृष्ठे पतितया तया भृशं क्रुद्धः मामशपत् पाप। अविनीतत्वेन सिंहोभव, हिमाचलस्थश्च एतां सुतां पृष्ठेन वोढासि, यदा च एषा मानुषेण परिणेष्यते, तदा तद्दर्शनादेव शापादस्मात् विमोक्ष्यसे। ततःप्रभृति अहं सिंहो भूत्वा

हिमाचले हरपूजापरां तनयामिमां वहन्नतिष्ठम्। अनन्तरं यथा गन्धर्वाधिपतेर्विज्ञानात् इदं कल्याणं सम्पन्नं तत् तव विदितमेव, तदहं साधयामि भद्रमस्तु ते, अद्य स मे शापस्तीर्णः इत्युक्त्वा स विद्याधरो नभः समुदपतत्। ततस्तद्विवरणेन विस्मयान्वितः श्लाघ्यसम्बन्धेन सम्प्रहृष्टः पिता मम नन्दत्सु स्वजनबान्धवेषु महोत्सवं व्यधात्। अचिन्त्यं हि निर्व्याजमित्राणां चरितं, ये पुनः प्राणैरुपकृत्यापि सुहृत्सु न तृप्यन्ति। इत्येवं तत्र सर्वोजनः शवराधिपतेश्चरितं ध्यायन् ध्यायन् सचमत्कारमधात्। राजापि तत्रस्थः तस्य सदाशयस्य शवरपतेस्तत् चरितं विदित्वा अस्मत्स्नेहेन च परं प्रीतिमवाप। तुष्टश्च मत्पितुरभ्यर्थनया सहसैव तस्मै शवरनाथाय रत्नोपायनदायिने अशेषमटवीराज्यमदात्।

ततोऽहं तया मनोवत्या कान्तया तेन च मित्रेण शवरराजेन कृतार्थः सुखमवात्सम्। स च शवरराजः श्लथीकृतस्वदेशवसतिर्भूयसा अस्मद्गृहेष्वेव न्यवसत्। इत्थं परस्परमनुरागवद्धचेतसोर्मम तस्य च शवरस्य मित्रयोरुभयोः परमेणैव सुखेन कालोऽतिजगाम। अचिराच्च मनोवत्यां तस्यां सर्वजनहृदयानन्दनः सुतोऽजनि। स च हिरण्यदत्तनाम्ना क्रमेण कृतविद्यः यथाविधि कृतोद्वाहश्च वृद्धिमाययौ। तद् दृष्ट्वा च वृद्धौ मत्पितरौ जीवितफलं पूर्णं मत्वा देहत्यागाय भागीरथीमगच्छताम्। अहन्तु पितृशोकार्त्तः कथञ्चित् बान्धवैर्धृतिं ग्राहितो गृहभार मुदवहम्। एकतो मनोवत्या मोहनमुख-

स्नेहदर्शनं अन्यतः शवरेन्द्रसङ्गतिः मां स्वयमेव भृश-मनन्दयत् ।

एवं गच्छत्सु कालेषु क्रमेण जरया क्रान्तकलेवरोऽहं पुत्रं कुटुम्बभरणयोग्यं दृष्ट्वा तस्मिन् भारं निवेश्य च सदारो वनं गन्तुमिच्छन् कालिञ्जरं गिरिमगमम् । सखा च स मत्स्नेहेन त्यक्तराज्यस्वजनः मामेवान्वगच्छत् । तत्र गतस्यैव मम स शर्वविहितः शापः आत्मीया वैद्याधरी जातिश्च सहसा स्मृतिपथमाययौ । तदानीञ्च पत्न्यै मनोवत्यै सख्ये च शवरेन्द्राय तत्सर्वमाख्याय मानुषीं तनुं मुमुक्षुः इमे एव भार्य्यामित्रे मम स्मरतो भूयास्ता-मन्यजन्मनि इत्युक्त्वा हृदये शङ्करमनुस्मृत्य तस्मात् गिरि-तटात् सहपत्नीमित्रो निपत्य प्रसभं शरीरमत्यजम् । सोऽहं नाम्ना जीमूतवाहनः विद्याधरकुले जातिस्मरः समुत्पन्नः । स च शवरेन्द्रस्त्वं शर्वप्रसादात् सिद्धराजस्य विश्वावसोः सुतो मित्रावसुः जातः । या च मम भार्य्या मनोवती नाम विद्याधरी, सैव तव स्वसा मलयवती संजज्ञे । तदेवं ते भगिनी मम पूर्वपत्नी त्वञ्च मम पूर्व-मित्रं तस्मात् युक्ता परिणेतु मसौ मम, किन्तु पूर्वमिदं गत्वा मम पित्रोर्निवेदय, तयोर्मतेन च एतत् समीहित सेत्स्यतीति ।

इत्थं निशम्य मित्रावसुः प्रीतमनाः गत्वा तत्पितृभ्यां तत् कथयामास । ताभ्यामभिनन्दितश्च संहृष्टः स्वपित्रो-र्निवेद्य सत्वरं स्वसुर्विवाहोद्योगमकरोत् । ततो जीमूत-वाहनः सिद्धराजसत्कृतस्तस्या मलयवत्याः पाणिं

जग्राह। तत्र च महान् विद्याधराणां महोत्सवः समभवत्। कृतोद्वाहश्च स जीमूतवाहनः महाविभवसम्पन्नः वध्वा सह तस्मिन् मलयाद्रौ समवस्थितः एकदा श्वशुरसुतेन मित्रावसुना सह जलधेर्वेलावनानि अवलोकयितुमगात्। अपश्यच्च तत्र युवानमुद्विग्नं हा पुत्र इति क्रन्दन्तीं जननीं निवर्त्तयन्तं अपरेण भटेनेव अनुयायिना पुरुषेण पृथूत्तुङ्गं शिलातलं प्रापय्य परित्यक्तं पुरुषम्। जीमूतवाहनेन तु कस्त्वं किमीहसे, कथञ्च ते माता त्वामनुशोचति इति पृष्टे सोऽपि तस्मै वृत्तान्तमब्रवीत्।

पुरा कश्यपस्य प्रजापतेर्द्वे भार्य्ये कद्रुर्विनता चास्ताम्। ते च परस्परं कथाप्रसङ्गेन विवादं चक्रतुः। प्रथमा रवेरश्वान् श्यामानवादीत् द्वितीया सितानिति। एवं विवदमाने च पराजये अन्योन्यदास्यं पणं बबन्धतुः। ततो जयार्थिनी कद्रुः निजात्मजैः नागैः अर्कस्य अश्वान् विषफुत्कारमलिनान् अकारयत् चकार च दासीं तादृशांश्च तान् प्रदर्श्य कपटजितां विनताम्। तद् विदित्वा गरुड़ः विनतासुतः सान्त्वेन मातुर्दासत्वमुक्तिं विमातरं कद्रुमयाचत। ततः कद्रुसुता नागा विचिन्त्य तमब्रुवन् वैनतेय। क्षीराब्धिर्मथितुमारब्धो देवैः, त्वं तस्मात् सुधां समाहृत्य नः प्रतिदानं प्रयच्छ, मातरं गृहाण च। एतत् नागानां वचनं निशम्य गत्वा च क्षीरोदं सुधार्थं महान्तं पराक्रममदर्शयत्। तेन च पराक्रमेण परितुष्टो भगवान् नारायणः स्वयं तमादिदेश तुष्टोऽस्मि खगराज। वरं कञ्चित् वृणीष्वेति स तु गरुड़ः मातुर्दास्येन कोपितः

नागा मे भक्ष्या भवन्तु इति वरं वव्रे । तथेति हरिणा दिष्टो निजवीर्य्यार्जितामृतः स ज्ञातवृत्तान्तेन शक्रेण एवं गदितः पक्षीन्द्र ! त्वया तथा कार्य्यं यथा मूढैर्नागैः सुधा न पीयते, अहमपि शीघ्रं गत्वा एतां प्रत्याहरामीति ।

एतदाकर्ण्य तथेत्युक्त्वा स गरुड़ः सुधाकलसमादाय नागानुपाययौ । जगाद च तान् वरप्रभावमुग्धान्, एतदानीतममृतं, मातरं मे मुक्त्वा गृह्यताम् । यदि युष्माकमप्रत्ययः तदा एतदहं दर्भसंस्तरे स्थापयामि, मातरं मोचयित्वा गच्छामि यूयं सुधां गृह्णीत । तथेत्युक्ते तैर्नागैः स पवित्रे कुशे सुधाकलसमस्थापयत् ते चास्य जननीं तत्यजुः । एवं दास्यात् मुक्तायां मातरि गते च गरुड़े यावत् ते नागा निःशङ्कममृतं आदातुमुद्यतास्तावत् निपत्य सहसा स्वशक्तितस्तान् विमोह्य शक्रः कुशसंस्तरात् तं सुधा कलसं जहार । अथ विषखास्ते नागा अस्मिन् अमृतश्चेत् लेपोऽप्यस्तीति ज्ञात्वा तं दर्भसंस्तरं लिलिहुः प्रायुश्च तेन पाटितजिह्वा वृथैव द्विजिह्वतां किमिव हि लुब्धानां हास्यादृतेऽन्यत् फलम् ।

अथ तार्क्ष्यः हरेर्लब्धवरः पुनः पुनर्निपत्य पूर्ववैरानुबन्धेन अलब्धामृतरसान् तान् नागान् भोक्तुं प्रववृते । तस्य आयाति च रसातलं त्रासनिर्जीवराजिलं प्रभ्रष्टगर्भिणीगर्भं क्षयितपन्नगमभूत् । अनुदिनञ्चैतदालोक्य भुजगेश्वरो वासुकिः कृत्स्नं नागलोकमेकपदे नष्टं मन्यमानः तस्य च गरुत्मतः दुर्वारवीर्य्यतां विचिन्तयन् प्रार्थना-

पूर्वमेवं समयं चकार। हे पक्षीन्द्र! तव आहारार्थं प्रत्यह मेक मेकं नागं अहं पयोधि पुलिनवर्त्तिनि अचले प्रेषयामि, त्वयातु पाताले नैव प्रवेष्टव्यं एकदैव सर्वस्मिन् क्षयिते तवैव स्वार्थहानि र्भवेदिति। एवं वासुकिना अभ्यर्थितः पक्षीन्द्रः तथेति प्रतिज्ञाय ततः प्रभृति अन्वहं तत्प्रेषितं एकैकं नागं भक्षयति। क्रमेण असंख्याः पन्नगाः क्षयं नीताः। अद्य तु शङ्खचूड़नाम्नो मम वारः, तस्मादहं नागराजादेशात् गरुड़ाहारार्थं मिमां वध्य शिला मायातो मातुश्च शोच्यता मिति।

इति तस्य शङ्खचूड़स्य वचः श्रुत्वा सोऽन्त र्दुःखितः जीमूतवाहन स्तमभाषत अहो! वत वासुकेः किं निःसत्त्वं राजत्वं यत् स्वहस्तेन प्रजा रिपोरुपभोग्यतां नीयन्ते। प्रथम मेव तेन किमात्मैव गरुत्मते न दत्तः, क्लीवेन केयं स्वकुलक्षयसाक्षिता अभ्यर्थिता। तार्क्ष्यश्च काश्यपात् उत्पद्य कथमिदं पापं कुरुते, देह मात्रार्थं कथमयं महतामपि मोहः। तदहं तावदद्य त्वां गरुत्मतो रक्षामि स्वशरीरप्रदानेन मा विषादं कुरु। तदाकर्ण्य शङ्खचूडोऽपि धैर्य्यात् तमुवाच शान्तं पापं महासत्त्व! मैवं वद नहि काचस्य कृते मुक्तामणेः क्षति र्युज्यते। नचाहं कुलकलङ्कितां कथां सोढुं शक्नुयाम्। एवमुक्त्वा स साधुर्नागः जीमूतवाहनं निषिध्य क्षणान्तरगामिनीञ्च गरुड़वेलां मत्वा वारिधे स्तीरवर्त्तिनं गोकर्णाख्यं शिवं नमस्कर्त्तुं अस्तकाले जगाम। गतेच तस्मिन् स कारुण्यनिधिः जीमूतवाहन स्तस्य त्राणाय आत्मदानस्य

अवसरं मन्यमानः स्वयुक्तितः विस्मृत मिवात्मानं प्रदर्श्य कार्य्यान्तर व्यपदेशेन निजं मित्रं मित्रावसुं गृहं प्राहिणोत्। क्षणेच तस्मिन् समासन्न तार्क्ष्य पक्षानिलाहता सा भूस्तत् सत्त्वदर्शनाश्चर्य्यादिव अकम्पत। तेन च नागरिपु मायान्तं मत्वा स जीमूतवाहनः परानुग्राहकस्तां बध्यशिलामारुरोह। क्षणाच्च तत्र निपत्य पक्षीन्द्रस्तं महासत्त्व माहत्य चञ्च्वा जहार। गृहीत्वा च स्रवदसृग्धारं च्युतोत्खातशिखामणिं गिरिशिखरं नीत्वा भक्षयितुं प्रावर्त्तत। तत्कालञ्च नभस्तलात् पुष्पवृष्टिः पपात। तद्दर्शनाच्च किमेत दिति तार्क्ष्यो विसिस्मिये। तावच्च स शङ्खचूड स्तं गोकर्णं नत्वा समागतः बध्यशिलातलं रुधिरासारसिक्त मद्राक्षीत् हा धिक्! मदर्थं तेन महात्मनाऽनूनमात्मा दत्तः, तत्कुत्र नीतस्तार्क्ष्येण सम्प्रति भविष्यति, यावदन्विष्यामि इति विचिन्त्य स साधु रक्तधारा मनुसरन् ययौ।

अत्रान्तरे च हृष्टं तं जीमूतवाहनं दृष्ट्वा गरुडः भक्षणाद् विरतः सविस्मयं अचिन्तयत् कश्चिदसौ अन्यः कोऽपि, यो मया भक्ष्यमाणोऽपि अविपद्य प्रत्युत हृष्यति। इति विमृशन्तं तार्क्ष्यं तादृगवस्थोऽपि स जीमूतवाहनः स्वाभीष्टसिद्धये जगाद, पक्षिराज! ममाद्यापि शरीरे मांसशोणितं वर्त्तते, तृप्तिं पश्यामि च न ते, तत् कस्मादकस्मात् भक्षणात् विरतोऽसि। तदाकर्ण्य साश्चर्य्यः पक्षिराड् अब्रवीत् हे साधो! त्वं तावत् न नागः, ब्रूहि को भवानिति। नाग एवास्मि भुङ्क्ष्व मा मिति यावत्

तं जीमूतवाहनः प्रत्युवाच तावत् स शङ्खचूडः दूरात् प्राप्त स्तमभाषत गरुत्मन्। मा तावत्, नैष नागः, नागोऽहमहमागतः, मुञ्च एनं कोऽयं अकाण्डे एवं महान् भ्रमः सञ्जातः। तदाकर्ण्य खगराजोऽतीव विस्मितः समभवत् भेजे च जीमूतवाहनः स्ववाञ्छित सिद्धिविघ्नखेदम्। ततो गरुड़ः परस्परालापेन मोहात् तं विद्याधराधिपं भक्षितं बुद्ध्वा अन्वतप्यत अहो। बत नृशंसस्य मम सुमहत् पातक मापतितं अथवा उन्मार्गगामिनः सुलभपापा भवन्त्येव। श्लाघ्यस्तु अयमेक एव महात्मा येन परार्थ-प्राणदायिना विश्वमिदं मोहवशं अधःकृतम्। इति चिन्तयन्तं पापशुद्धये वह्निं विविक्षुमालक्ष्य जीमूतवाहनः समभ्यधात् पक्षीन्द्र। किं विषीदसि, सत्यं पापाद् बिभेषि चेत् तदा अतःपरं ते भुजङ्गा न भक्ष्याः पूर्वभुक्तेषु च पन्नगेषु अनुशयः कार्य्यः, एष एव ते प्रायश्चित्तं अन्यत् चिन्तितं वृथा। इत्युक्तः तेन सर्वभूतानुकम्पिना जीमूतवाहनेन प्रीतः गरुत्मान् तथेति तस्य वचः गुरोरिव प्रत्यपद्यत। ययौ चामृतमानेतुं त्रिदिवात् जवेन क्षताङ्गं तं अन्यांश्च भक्षितान् अहीन् जीवयितुम्। ततश्च साक्षादागत्य देव्या मलयवतीभक्तितुष्टया अमृतेन सिक्तो जीमूतवाहनः अधिकतरोद्भूत कान्तीनि अङ्गानि प्राप। गीर्वाणाश्च तदानी मम्बरे सानन्द दुन्दुभि मवादयन्। स्वस्थोत्थिते च तस्मिन् गरुड़ः अमृतमानीय तस्मिन् वेलातटे ववर्ष। तेन च सर्वे पन्नगा जीवन्त एव समुत्तस्थुः। क्षणे तस्मिन् तत् वेला विनिर्मुक्त गरुड़ भयं भुजङ्ग कुलाकुलं

जीमूतवाहनालोकनार्थं मागतं पाताल मिव बभौ। ततोऽक्षयेन देहेन यशसाच विराजितं जीमूतवाहनं बुद्ध्वा तद्बन्धुजनो भृश मभ्यनन्दत्। तस्य भार्य्या मलयवती च भृशं ननन्द। पितरौ च जहृषतुः कोहि सुख परिणामेन दुःखेन न प्रहृष्येत्? अथ तेन विसृष्टः शङ्खचूड़ः पातालमगात् जीमूतवाहनयशस्तु त्रिलोकीम्। ततस्ते राज्याहारका मतङ्गाद्या दायादाः प्रीतिप्रह्व-सुरनिकरं गरुड़ं प्रणम्य सभयास्तं विद्याधरतिलकं जीमूतवाहन मभ्येत्य हिमगिरि सुतानुग्रहेण महाप्रभाव माकलय्य विनम्रा बभूवुः न च कदाचिदपि विकृतिं ययुः। ततः सुकृती जीमूतवाहनः तस्मात् मलयाचलात् निज निलयं तुहिनाचल मगमत् बुभुजे च तत्र पितृभ्यां सहितः मित्रावसुना मलयवत्या च चक्रवर्त्ति पदम्। एव मशेष जगत् पूज्यचरितानां स्वयमनुधावन्ति पदवीं कल्याणपरम्पराः।" इत्थं कथां यौगन्धरायणात् निशम्य देवी वासवदत्ता गर्भदोहदिनी भृशं मुमुदे। निनाय तं वासरं भाविविद्याधरेन्द्र पुत्रचिन्तया पतिसमीप-वर्त्तिनी।

इति द्वाविंशस्तरङ्गः।

—*—

अथ त्रयोविंशस्तरङ्गः ।

अथान्येद्युर्वासवदत्ता तं समीपस्थं सचिवैरन्वितं पतिमब्रवीत् आर्य्यपुत्र ! यतः प्रभृति गर्भोऽयं मया धृतः, ततःप्रभृति तीव्रा तस्य रक्षा मां बाधते। अद्य च तच्चिन्तया निशि सुप्ता अहं कथञ्चन स्वप्ने कञ्चित् पुरुषमागतमद्राक्षम्। स च पिशङ्गजटः शूली मां समुपेत्य सानुकम्प इवावोचत् पुत्रि। गर्भार्थं चिन्तां मा कृथाः, अहमेव एनं रक्षामि मयैव हि एष दत्तः, अन्यच्च श्रूयतां कथयामि अभिज्ञानार्थं, प्रभाते कापि नारी बलात् साक्षेपं पतिमाकर्षन्ती पञ्चभिः सुतैर्बन्धुजनैश्च परिवृता विज्ञापनार्थं युष्मानुपैष्यति परन्तु सा दुश्चारिणी स्वबान्धवानां बलात् पतिं घातयितुमिच्छन्ती यत् वक्ष्यति तत् सर्वं मिथ्येति त्वं पूर्वं वत्सेशं विज्ञापयेः येन स साधुः तस्याः कुलटायाः सकाशात् मुच्येत। इत्यादिश्य तस्मिन् पुरुषे अन्तर्हिते सहसैव सा राज्ञी प्रबुद्धा, शर्वरी च व्ययासीत्। एवमुक्ते तया देव्या सर्वे सचिवाः शङ्करानुग्रहवादिनः विस्मिताः संवादमपेक्षमाणा आसन्। क्षणे च तस्मिन् द्वारपालाग्रणीरकस्मात् प्रविश्य आर्त्तानुकम्पापरं वत्सराजं व्यजिज्ञपत् देव। द्वारि स्थिता कापि योषित् बान्धवैर्वृता पञ्च पुत्रान् गृहीत्वा पतिञ्च विवशमाक्षिपन्ती विज्ञप्त्यै आगता, श्रुत्वा देवः प्रमाणम्।

तदाकर्ण्य राजा देव्याः स्वप्नसंवादेन विस्मितः प्रवेशय-तामिह सेति प्रतीहारमादिशत्। देवी च सप्नसत्यस्वप्न-त्ययात् सञ्जातसत्पुत्रप्राप्तिनिश्चया परां मुदं प्राप। अत्र द्वारोन्मुखैः सर्वैः सकौतुकं वीक्ष्यमाणा योषित् प्रतीहार-पुरःसरा तथैव विवेश। प्रविश्य च दीनेव यथाक्रमकृता-नतिः ससदि स्थितं देवीसहितं नृपं न्यवेदयत् महाराज! अयं मम पतिः निरपराधाया मम अनाथाया अन्नाच्छाद-नादिकं न ददाति। इत्युक्ते च तया तद्भर्त्तापि व्यज्ञाप-यत् देव! एषा सबन्धुर्मद्वधैषिणी मिथ्या जल्पति आवत्-सरान्तं सर्वमन्नाच्छादनादिकं मयास्यै अग्रत एव प्रदत्तं एतस्या अन्ये बान्धवा एवात्र मे साक्षिणः एवं विज्ञापितो राजा स्वयमब्रवीत् देवि। स्वप्ने देवेन शूलिनैव साक्ष्यं दत्तं स्वयमत्र, तत् किमन्यैः साक्षिभिः, एषा सबान्धवा स्त्री निग्राह्या। इति नृपेणोक्ते धीमान् यौगन्धरायणः सम-भाषत देव! तथापि लौकिकसाक्षिवचनात् यथायथं वादनिर्णयः कार्यः लोको हि एतत् अजानन् न कथ-ञ्चन प्रतीयात्। तदाकर्ण्य राजा साक्षिणोऽन्यान् तत्-क्षणमानाय्य पप्रच्छ ते च तां मिथ्यावादिनीं सर्वएव शशं-सुः। ततः स वत्सेशः प्रख्यातसत्यपतिद्रोहिणीं सपुत्रां सबान्धवामेनां देशात् निरवासयत्। व्यसर्जयच्च दया-र्द्रधीस्तद्भर्त्तारं साधु विवाहान्तरपर्य्याप्तविपुलं धनं दत्त्वा। असती हि नितरां क्रूरबुद्धिः पतिं दुर्दशापन्नं जीवन्तमेव वृकीव कृन्तति, स्निग्धा कुलीना तु गृहिणी तापहारिणी तरुच्छायेव मार्गवर्त्तिनी पुण्यैरेव कस्यापि

जायते। इत्येवं प्रसङ्गेन वदन्तं तं महीपतिं पार्श्वस्थितो वसन्तकः कथानिपुणः समब्रवीत् देव। स्नेहो विरोधो वा देहिनां प्राग्जन्मवासनाभ्यासतो[illegible] प्रायशो जायते, तदत्र कामपि कथां कथयामि श्रूयताम्।

आसीत् किल वाराणस्यां विक्रमचण्डो नाम महीपालः। तस्य सिंहपराक्रमाख्यः कश्चित् प्रियः रणेषु द्यूतेषु च अद्वितीयः जयी भृत्यः स्थितः। तस्य भार्य्या च कलहकरीति अन्वर्थनाम्नी विकृता वपुषि मनसि च। स तु सततं द्यूतेन राजतश्च प्रचुरं धनं प्राप्य सर्वमेव तस्यै पत्न्यै समर्पयत्। स तु समुत्पन्नपुत्रत्रितयापि शाठ्यात् कलहं विना क्षणमपि नातिष्ठत्। त्वं वहिः पिबसि भुङ्क्षे च नास्मभ्यं किञ्चित् ददासि च इत्येवं वदन्ती तं नित्यं तापयामास। प्रतिदिनमाहारपानाद्यैः प्रसाद्यमानापि दुरन्ता[illegible] भृशं जज्वाल। ततः क्रमेण नितान्तखिन्नः स सिंहपराक्रमः गृहं त्यक्त्वा विन्ध्यवासिनीं द्रष्टुमगमत्। सा तु देवी स्वप्ने निराहारखिन्नं तं समादिदेश पुत्र। उत्तिष्ठ, वाराणसीं गच्छ। तत्र यः अतिमहान् न्यग्रोधतरुरस्ति, तन्मूलात् खन्यमानात् वाञ्छितं लप्स्यसे। तेन तन्मध्यात् गारुडमणिमयं मसिनिर्मितं एकं पात्रं लप्स्यसे तत्रार्पितदृष्टिः त्वं प्रतिबिम्बितामिव सर्वस्य जन्तोः प्राग्जातिं द्रक्ष्यसि या तव जिज्ञासिता। तेनैव भार्य्याया आत्मनश्च पूर्वजातिं बुद्ध्वा कृतार्थः गतखेदश्च सुखी भविष्यसि। एवमुक्तश्च तया देव्या स सिंहपराक्रमः प्रातः प्रबुद्धः कृतपारणः वाराणसीं प्रायात्।

प्राप्य तां पुरीं तस्मात् न्यग्रोधमूलात् निधानं मणिमयं पात्रं लेभे। ददर्श च तस्मिन् पूर्वजन्मनि स्वकां भार्य्यां घोरां ऋक्षीं आत्मानञ्च मृगाधिपम्। ततः स पूर्वजन्ममहावैरमिश्वलं परस्परद्वेषं बुद्धा शोकमोही तत्याज। अथ तस्य पात्रस्य प्रभावात् परिज्ञाता बह्वीः प्राग्जन्मभिन्नजातीयाः कन्यकाः परिहृत्य जन्मान्तरे तुल्यां सिंहीं विचित्य परिणीतवान्। एवं स सिंहश्रीनाम्नीं द्वितीयां भार्य्यां परिणीय कलहकरीं तां ग्रामैकभागिनीं विधाय निधानप्राप्तिसुखितश्चिरं तस्थौ। हे राजन्! दारादयः इत्थं प्राक् संस्कारवशात् केऽपि प्राप्तवैराः केचन सुहृदस्तथा भवन्ति।

इति विचित्रां कथा माकर्ण्य राजा देव्या वासवदत्तया सह भृशं तुतोष। एवं गच्छति काले राज्ञस्तस्य मन्त्रिणां सर्वेषां शुभलक्षणा भाविकल्याणसूचिन स्तनदा उदपद्यन्त यौगन्धरायणस्य मरुभूति रिति रुमण्वतो हरिशिख इति वसन्तकस्य तपन्तक इति ततो नित्योदितनाम्नः प्रतीहाराध्यक्षस्य इत्यकापराभिधस्य गोमुखो नाम तनयो जज्ञे। एते भाविन श्चक्रवर्त्तिनो वत्सराजसुतस्य वैरिवंशध्वंसिनो मन्त्रिणो भविष्यन्ति। इति तेषु जातेषु वर्त्तमाने च महोत्सवे सहसा नभसोऽशरीरिणी वागुदचरत्। अथ दशमे मासि वत्सराज महिषी वासवदत्ता आसन्नप्रसवा चित्रं पुत्रिणीभिर्नारीभिः परिष्कृतं सार्कशमीगुल्मगवाक्ष रत्नदीपप्रभासङ्गमङ्गलैरिव

आयुधधरै गर्भरचाचमं तेजो ज्वलयद्भिरिवाहतं मातृगणस्येव जातं दुर्गं सूतिकागृहमध्यास्त। तत्र च सा कान्तदर्शनं द्यौरिवेन्दुं कुमार मसूत। जातेन च तेन तत्चणात् मातुर्हृदयमिव सर्वं पुरं निःशोकतामस प्रकाशित मभूत्। ततः प्रमोदे प्रसरति पुरवासिनां, राजा अभ्यन्तरचरात् जनात् सुतजन्म अशृणोत्। श्रुतपुत्रजन्मा च राजा तस्मै प्रियनिवेदकाय यत् राज्यमपि न ददौ तत्केवलं अनौचित्यभयेन नतु भोगतृष्णया। ततः स नृपः सिद्धमनोरथः समुत्सुकेन चेतसा सद्यः अन्तःपुर मभ्येत्य रक्तायताधरतलं चञ्चलोर्णाचारुकेशं साम्राज्य लक्ष्मीलीलाकमलोपमं मुखं दधानं छत्र चामराङ्कित पादयुगलं सुत मद्राक्षीत्। तस्मिंश्च काले गगनात् भारतिरेषा समुच्चचार। राजन्! कामदेवावतारोऽयं तवात्मजो जातः, एनञ्च नरवाहनदत्तनामानं कुरु। अनेन च दिव्यं कल्पं सर्वविद्याधरेन्द्राणां चक्रवर्त्तिना भवितव्यम्। इत्युक्त्वा तया वाचा विरत एव पुष्पाणि दिव्यानि नभसः पेतुः दुन्दुभयश्च व्यजृम्भन्त। ततः स नृपतिः इत्थं दैवसुलक्षण जनितातिहर्षः परमेणोत्साहेन महोत्सवं वितेने। तस्मिंश्च क्षणे अन्तरीक्षात् राजमन्दिर प्रतिध्वनितुमुला विद्याधराणां तूर्य्य निनादाः राज-जन्माभिनन्दितु मिव समुद्ययुः। सौधाग्रेषु पवनोद्धूताः शोणरागाः पताकाः स्वकान्तिभिरत्योत्थं सिन्दूर मिव समकिरन्। सुराङ्गनाश्च दिवि अनङ्गाङ्ग जननाति-हर्षादिव समागताः प्रतिपदं नन्टतुः।

तस्मिंश्च महोत्सवे सर्वा पुरी नववस्त्र विभूषणोद्भासिता समानविभवेव समदृश्यत। तदा च नृपतौ अनुजीविषु अन्येषु च अर्थान् वर्षति सर्वो जनः कोषाद्दृते पूर्णतामगात्। समन्ताच्च सर्वाः सामन्तानां अन्तःपुरस्त्रियः मङ्गल्य-पूर्णाः सदुपायनहस्ताः सुरचिभि रधिष्ठिताः साक्षा-दिव अखिलाः दिशः समापेतुः। तस्याञ्च आनन्द-मय्यां पुरि नृत्यमयी चेष्टा, पूर्णपात्रमयं वचः, महादान-मयो व्यवहारः, तूर्य्यमयो ध्वनिः चीनपिष्टमयो लोकः, भूश्च चारणैकमयी अभूत्। एवं बहुदिवसवर्द्धितः महोत्-सव स्तत्र पूर्णैः पौरमनोरथैः समं निर्वर्त्तते स्म। सो-ऽपि राजसुतः शिशुः प्रतिपदिन्दुरिव कृतनरवाहनदत्त-नामा पित्रा दिने दिने व्यवर्द्धत। अथ मन्त्रिणः महीपति-हृदयानन्दकरान् शिशून् स्वपुत्रान् आनीय तस्मै राज-पुत्राय समर्पयन् प्रथमं यौगन्धरायणः मरुभूतिं ततो रुमण्वान् हरिशिखं इत्यकनामा प्रतीहारी गोमुखं वसन्तकश्च तपन्तकम्। शान्तिकरोऽपि पुरोधाः भ्रातृसुतं शान्तिसोमं वैश्वानरञ्च समर्पितवान्। तस्मिन्नपि क्षणे अन्तरीक्षात् नान्दीनिनादसुभगा दिव्या सुरपुष्पवृष्टिः पपात। तेन च राजा महिषी च तत्र मन्त्रिपुत्रान् अभि-नन्द्य भृशं तोष मगमत्। स च राजपुत्र बाल्येऽपि अभि-मतै स्तैः षड्भि र्मन्त्रि-पुरोहित-पुत्रैः महोदयहेतुभिः गुणै-रिव सङ्गतः शैशवलीला मकरोत्। राज्ञश्च तस्य तं पुत्रं क्रीड़ाकलित-ललिताव्यक्त-नर्म्माभिलापं पुरवा-सिनां प्रीति-श्रवण-मनसामङ्कात् अङ्कं गच्छन्तं

स्मेराननेन्दुं सादरं पश्यती वर्द्धमानमहोत्सवा एव दिवसाः समतीयुः ।

इति त्रयोविंशस्तरङ्गः ।

समाप्तश्च चतुर्थो लम्बकः ।

अथ पञ्चमो लम्बकः ।

अथ चतुर्विंशस्तरङ्गः ।

—*—

अथ वत्सराजः देव्या सह तं पुत्रं लालयन् महता आनन्देन समयमतिवाहयन् अतिष्ठत् । एकदा यौगन्धरायणः तस्य पुत्रस्य रक्षायां कातरं विजने, समवलोक्य समभाषत राजन् । पुत्रस्य कृते नैव चिन्ता कार्य्या असौ भगवता शर्वेण भवतो मन्दिरे विद्याधर-चक्रवर्त्ती समुत्पादितः । दिव्यप्रभावाच्चैतत् विदित्वा पापाशयाः विद्याधराधीशाः असहिष्णवः परं क्षोभं गताः । तच्च विज्ञाय देवश्चन्द्रमौलिरस्य रक्षार्थं स्तम्भको नाम निजोगणः नियोजितः । स चालक्ष्यस्तव सुतं रक्षन् तिष्ठति, एतत् नारदो मामभ्येत्य अद्य व्यज्ञापयत् । इति जल्पति तस्मिन् मन्त्रिणि सहसा व्योममण्डलात् किरीटी कुण्डली खड्गी दिव्यः पुमानवातरत् । तत्रागतं प्रणतं कृतातिथ्यं वत्सनाथः सकौतुकं समपृच्छत् कस्त्वं कुत आयातः, किमिह ते कार्य्यमिति, सोऽवदत् अहं मर्त्त्योऽपि शक्तिवेगाख्यः

विद्याधराधीशः संवृत्तोऽस्मि, प्रभूताश्च मम सम्पदः। राजन्! सोऽहं प्रभावात् भवतः पुत्रं भाविनमस्मच्चक्रवर्त्तिनं द्रष्टुमुपागतः। इत्युक्तवन्तं दृष्टभाविचक्रवर्त्तिनं भीतं तं दृष्ट्वा सविस्मयः संहृष्टः पुनरपृच्छत् कथं विद्याधरत्वं प्राप्येत? तच्च कीदृक् प्रकारं कथञ्च त्वया तत्प्राप्तं एतत् सर्वं कथय। तदाकर्ण्य स प्रश्रयावनतः शक्तिवेगः तं प्रत्यभाषत राजन्! इह पूर्वस्मिन् वा जन्मनि शङ्करमाराध्य धीरा स्तदनुग्रहात् विद्याधरपदं प्राप्नुवन्ति, तच्च बहुविधं विद्याखड्गमालादि साधनवैचित्र्यात्, मया च तत् यथा प्राप्तं तत् कथयामि श्रूयताम्। एवमुक्त्वा शक्तिवेगः देव्या वासवदत्ताया सन्निधौ कथामिमामाचचक्षे।

अस्ति वर्द्धमानं नाम भुवनभूषणं पुरम्। तत्रासीत् परोपकारी नाम पुरा परन्तपो नृपतिः। तस्य समृद्धिशालिनः कनकप्रभा नाम धाराधरस्य विद्युदिव परं निर्मुक्तचापला महिषी समभवत्। कालेन तस्यां तस्य राज्ञः लक्ष्मीदर्पोपशमनीव धात्रा निर्म्मिता कन्यका समजनि। सा च लोकलोचनानन्ददायिनी शनैः प्रवृद्धिता पित्रा कनकरेखेति कृतनामधेया व्यवर्द्धत। कदाचित् राजा यौवनस्थायां तस्यां विजनोपस्थितां देवीं कनकप्रभामवादीत्। देवि! वर्द्धमाना एषा कनकरेखा असहैव एतत्समानोद्वाहचिन्तया मे हृदयं बाधते। स्थानप्राप्तिहीना हि कुलकन्यका गीतवत् परस्यापि श्रूयमाणा कर्णयोरुद्वेजिनी भवति। मोहात् अपात्रे प्रतिपादिता तु विद्येव

न यशसे नापि धर्म्माय, केवलमनुशयायैव। तत् कस्मै नृपतये इयं सुता दीयते, को वा अस्या अनुरूपः पतिरिति चिन्ता मामनुदिनं दुनोति देवि!।

तदाकर्ण्य सा देवी कनकप्रभा विहस्य एवमब्रवीत् नाथ। त्वमेवं चिन्तयसि, कन्या तु उद्वाहमेव नेच्छति, अद्यैव नर्म्मणा कृतकृत्रिमपुत्रिकापरिणया सा मयोक्ता वत्से। कदा ते एवं विवाहं द्रक्ष्यामीति। सा तु तदाकर्ण्य साक्षेपं मामभाषत मा मा एवमम्ब। नाहं कस्मैचिदपि देया, मद्वियोगो नचादिष्टः कन्यैवाहं सुशोभनास्मि अन्यथा मां मृतां विद्धि, अस्त्यत्र किञ्चित् कारणम्। एवं तयोक्ताहं उद्विग्ना त्वत्सकाशमागता तदलं निषिद्धविवाहायाः वरस्य विवेचनया। इति देव्या वचनात् स राजा समुद्भ्रान्तः कन्यकान्तःपुरं गत्वा तां सुतामब्रवीत् वत्से! सुरासुरकन्यकाश्च तपसा यं कामयन्ते तस्य पत्युरभिलाषः कथं त्वया विवर्ज्जितः।

एतत् पितृवचः श्रुत्वा सा कनकरेखा भूतलन्यस्तलोचना पितरमवादीत् तात! नैव मे विवाहः समीप्सितः साम्प्रतं, तत् पितुस्ते न किं कार्य्यं कथञ्च निर्बन्धः। एवमुक्तः स दुहित्रा परोपकारी राजा सुमतिरेवमभ्यधात् पुत्रि! दानात् विना कन्या कथं पापशान्तये? बन्धुपराधीना च कन्या नैव स्वातन्त्र्यमर्हति जाता हि कन्या परस्यैवार्थे रक्ष्यते, वाल्यं विना तस्याः पितुर्गृहं कीदृक्? यौवने तस्या भर्तृगृहमेव बान्धवैरिष्टं तस्माच्च ऋतुमत्यां बान्धवा अधोगतिं लभन्ते। सा ऋतुमती कन्या वृषली, तस्याः

पतिश्च वृषलीपति रुच्यते, एवं तेन पित्रा अभिहिता सा कनकरेखा मनोगतां वाचं तत्क्षणमवोचत् तात ! यद्येवं तत् येन क्षत्रियेण विप्रेण वा कृतिना कनकपुरी नाम नगरी दृष्टा, तस्यै अहं दातव्या स एव मे भर्त्ता भविष्यति । एवमुक्तस्तया सुतया स राजा समचिन्तयत् दिष्ट्या दानस्य प्रसङ्गोऽनया अङ्गीकृतः, नूनञ्चात्र कारणेन केनापि भवितव्यं कापि देवी मद्गृहे समुत्पन्नेयं नूनं कथमन्यथा इयं बाला भूत्वा एतत् जानातीति । एवं संचिन्त्य स राजा तां कन्यां तथेत्युक्त्वा उत्थाय तद्दिनकार्य्यं निरवहत् । अन्येद्युश्च सभां गतः पार्श्वगानगादीत् युष्मासु केनचित् कनकपुरी नगरी दृष्टा ? येन सा दृष्टा तस्मै विप्राय क्षत्रियाय वा कनकरेखा यौवराज्यञ्च मया दास्यते । ते तु पार्श्वगाः समब्रुवन् देव ! श्रुतापि नास्माभिः दर्शने कैव कथा तथा राजा प्रतीहारमानीयादिशत् गच्छ अत्र समग्रे राष्ट्रे पटहं घोषय, ज्ञायतां यदि केनापि सा नगरी दृष्टेति । एवमादिष्टः प्रतीहारस्तथेति राजाज्ञया निर्गत्य राजपुरुषान् समादिश्य पटहं घोषयामास, विप्रः क्षत्रियो वा युवा यदि कश्चित् कनकपुरीं दृष्टवान् तदा स वदतु, राजा तस्मै तनयां यौवराज्यञ्च दास्यति । इति च वचस्तस्मिन् राष्ट्रे पटहानन्तरं सकौतुकं सर्वैर्जनैरश्रावि । पौराश्च तां घोषणां श्रुत्वा सर्व एव परस्परमवदन् केयं कनकपुरी, या वृद्धैरपि कदापि न दृष्टा नापि श्रुता । इत्थं यावदेकोऽपि कश्चित् नैव दृष्टेति कथयति तावत् तत्र निवासी शक्तिदेव इति कश्चित् द्विजः बलदेवद्विजसुतः तां

घोषणामशृणोत्। स तु युवा व्यसनी द्यूतेन हारितसर्वस्वः राजकन्याप्रदानाकर्णनोत्सुको व्यचिन्तयत् ममाधुना द्यूतनिर्जितस्य पितुर्गृहे वाराङ्गनासद्मनि वा प्रवेशो नास्ति, तस्मादगतिकवरं मया सा पुरी दृष्टेति पटह-घोषकान् मिथ्या ब्रवीमि, को मां अदृष्टपुरीकं प्रत्येति, केन वा सा पुरी दृष्टा कदापि दृष्टा स्यात्? तदेवं मे राजपुत्री-समागमो भवितेति संचिन्त्य स राजपुरुषान् तान् समभ्युपेत्य समभ्यधात् अस्मि शक्तिदेवो नाम द्विजः, मया सा पुरी दृष्टा, इति अवादीत्। दिष्ट्या तर्हि प्रतीहारसकाशमागच्छ इति तत्क्षणमुक्तवद्भिश्च तैः साकं स शक्तिदेवः प्रतीहारमभ्यगात्। अशंसच्च तस्मै तथैव मृषा तत्पुरीदर्शनम्। तेन च प्रतीहारेण सत्कृत्य असौ राजान्तिकमनीयत। आनीतश्च राजान्तिकं स निर्विकल्पस्तथैव मृषाब्रवीत् किं हि द्यूतकरस्य कितवस्य दुष्करम्?। राजापि निश्चयं ज्ञातुं तं ब्राह्मणं तस्याः कनकरेखाया दुहितुरन्तिकं निनाय। तया च प्रतीहारमुखात् ज्ञात्वा समीपगतः सः विप्रः कच्चित् त्वया कनकपुरी दृष्टेति पृष्टः बाढं मया सा विद्यार्थिना भ्रमता नगरी दृष्टेति तां प्रत्यब्रवीत्। केन पथा त्वं तत्र गतः, कीदृशी च सा इति पुनस्तया पृष्टः सः भूयोऽभाषत राजनन्दिनि। इतो हरपुरं नगरं गत्वा ततः क्रमात् वाराणसीं प्राप्तोऽस्मि, तस्याश्च कतिपयैर्दिवसैः पौण्ड्रवर्द्धनं नगरमतीत्य कनकपुरीं नगरीमगमम्। सुकृतशालिनां भोगभूमिः स्वर्गिणाममरावतीव सा पुरी मया दृष्टा। तत्रचाधिगतविद्योऽहं कालेन इहा-

गमम्। इत्येवं विरचितवाचि अस्मिन् विप्रे शक्तिदेवे सा नृपात्मजा सहासं व्यहार्षीत् महाब्राह्मन्! अहो सत्यं सा नगरी त्वया दृष्टा? ब्रूहि पुनः केन पथा तत्र गतवानसि। तदाकर्ण्य स शक्तिदेवो यदा पुनर्धाष्ट्र्यमकरोत् तदा सा राजसुता चेटीभिस्तं निरवासयत्। निर्वासिते चास्मिन् सा तदैव पितुरन्तिकमयासीत्। पिता च सा किमसौ विप्रः सत्यं वक्तीति पृष्टा जनकं प्रत्यभाषत तात! त्वं राजा सन् एवमविचार्य्य चेष्टसे? धूर्त्ताः सरलान् वञ्चयन्तीति किं न जानासि? स हि विप्रो मिथ्या मां प्रतारयितुमागतः, तेन अलीकवादिना न पुनः सा पुरी दृष्टा, धूर्त्तैर्विविधा वञ्चनाः क्रियन्ते, अत्र चैतत् शिवमाधववृत्तान्तं कथयामि शृणु, इत्युक्त्वा सा कन्या तां कथामकथयत्।

अस्ति रत्नपुरं नाम यथार्थं नगरम्। तत्रास्तां शिवमाधवनामानौ द्वौ धूर्त्तौ। तौ च बहुधूर्त्तपरिवृतौ अचिरेण मायाप्रयोगनिःशेषमुषिताढ्यजनं पुरं विदधतुः। एकदा तौ मिथो मन्त्रं चक्रतुः इदं तावत् नगरं समग्रमस्माभिर्विलुण्ठितम्। अतः सम्प्रति उज्जयिनीं वस्तुं गच्छावः श्रूयते तत्र राजपुरोहितः महाधनसमृद्धिमान् शङ्करस्वामी नाम। कौशलेन तस्मात् हृतैर्धनैर्मालवविलासिनीनां रतिरसज्ञतां यास्याव। स हि कीनाशो दक्षिणार्द्धस्य ग्रहीता भ्रूकुटीमुखः सप्तकुम्भीनिधानः गीयते। तस्यापि विप्रस्य एकं कन्यारत्नमस्ति, तदपि कौशलेन लप्स्यते। इति निश्चित्य मिथः संविदं कृत्वा तौ

शिवमाधवौ तस्मात् पुरात् प्रतस्थाते। क्रमेण च शिवं उज्जयिनीं प्रवेश्य माधवः सपरिच्छदः राजपुत्रवेशेन बहिः क्वचित् ग्रामे तस्थौ। शिवस्तु बहुमाया-विचक्षणः अविकलेन वर्णिवेशेन तां नगरीं प्राप्य तत्र शिप्रायास्तीरे मठिकामेकां दृश्यस्थापितमृद्दर्भभिक्षाभाण्ड मृगाजिनामध्युवास। स च प्रातः घनया मृदा लिप्तसर्वाङ्गः तस्याः सरित स्तोये कृतस्नानः अवाङ्मुखः कुकर्मजामधोगतिं भाविनीमभ्यस्यन्निव बहुक्षणमस्थात्। स्नानोत्थितश्च सूर्यमभिलक्ष्य ऊर्द्धदृष्टिश्चिरं शूलाधिरोपणौचित्यमात्मनः दर्शयन्निव तस्थौ। ततो दम्भचतुराननः सः देवाग्रतो गत्वा कुशकूर्चकरोऽघमर्षणं जपन् पद्मासनासीनः कियन्तं कालमास्त। अन्तराऽन्तरा साधूनां हृदयानीव स्वच्छानि पुष्पाणि समाहृत्य कैतवेन पुरारिं समपूजयत्। कृतपूजश्च भूयोऽपि मिथ्याजपपरः समभूत्। अपराह्णे च कृष्णसाराजिनाम्बरः भिक्षार्थी तस्यां पुरि तदञ्चनामाग्राकटाक्ष इवा भ्रमत्। मौनी द्विजगेहेभ्यः भिक्षात्रयमादाय दण्डी त्रिसन्ध्यामिव खण्डत्रयञ्चक्रे। एकं खण्डं काकेभ्यः अपरमभ्यागताय दत्त्वा अपरेण खण्डेन स्वोदरमपूरयत्। पुनश्च सायं निजानि पापानि गणयन्निव चिरं मिथ्या अक्षमालां आवर्त्तयामास। रजन्याञ्च स मठिकान्तरे अद्वितीय सूक्ष्माणि लोकस्य तर्कस्थानानि चिन्तयन्नवतस्थे। एवं प्रति दिनं कष्टं तपश्चरन् सर्वत्र नगरवासिनां मनः आवर्ज्जयामास। यदा च भक्तिनम्रे चाखिले जने अहो शान्तोऽयं तपस्वी इति ख्यातिः सर्वतः समुदपादि, तदा

स द्वितीयो धूर्त्तः माधवः चारमुखेन तं तथाविधं विज्ञाय तां नगरीं प्रविवेश। स चात्र दूरवर्त्तिनि देवकुलान्तरे वसतिं गृहीत्वा राजपुत्रच्छद्मा स्नातुं सिप्रातटमगात्। स्नात्वा च सानुचरो देवाग्रे जपतत्परं तं शिवं दृष्ट्वा परम-प्रह्वः पादयोरस्य निपपात। जगाद च सर्वजनसमक्षं नास्तीदृक् तापसोऽपरः, मया असकृत् एष तीर्थानि भ्रमन् दृष्टः। शिवस्तु तं विलोक्य दम्भेन स्तम्भितकन्धरस्तथैवा-सीत् सोऽपि माधवः स्वां वसतिं ययौ। रात्रौ तौ उभौ मिलित्वा एकत्र भुक्त्वा पीत्वा च शेषं कर्त्तव्यं मन्त्रयामा-सतुः। पश्चिमे रात्रियामे च शिवः स्वं मठमगात् माध-वस्तु प्रभाते स्व मेकं धूर्त्तं समादिशत् त्वमेतत् वस्त्रयुग्ममु-पायनं गृहीत्वा राजपुरोधसः शङ्करस्य सकाशं व्रज। गत्वा च स सविनयमेवं वाच्यः यथा राजपुत्रः कश्चित् माध-वोनाम गोत्रजैः पराभूतः पित्र्यं बहु धन मादाय दक्षिणा-पथाद्दायातः, समैः कतिपयैरन्यै राजपुत्रैरनुगत इहैवास्ते, स हि भवदीयस्य राज्ञः सेवां करिष्यति। हे ब्रह्मन्। तदर्थं प्रथममहं भवत्सकाशं प्रेषित इति।

एवं स माधवेनोक्तो धूर्त्तः उपायनकरः तस्य पुरोहि-तस्य गृहमगात्। अशंसच्च माधवसन्देशं तं विजने प्राप्य उपदामग्रतो दत्त्वा। सोऽपि उपायनलोभात् बहुतरं मङ्गलमाशंसन् तत् श्रद्दधे, लिप्सूनामेकं हि उपप्रदानमा-कर्षणौषधम्। ततः प्रत्यागते तस्मिन् धूर्त्ते अपरेद्युः स माधवः लब्धावकाशस्तं पुरोधस द्रष्टुं स्वयमुपाययौ। राजपुत्रापदेशिनश्चापरे धूर्त्ता गृहीतयष्टयः धूर्त्तकापटिक-

वेशास्तमनुजग्मुः। पुरोमैत्र्यावेदितश्च स माधवः एनं पुरोहितमभ्यगात् स चापि प्रत्युद्गमादिभिरेनमभ्यनन्दत्। ततश्च तेन सह कथालापैः क्षणं स्थित्वा माधवः पुनः स्वां वसतिमाययौ। अपरेद्युश्च पुनः प्राभृतं वसनयुगलं प्रेष्य तमुपागच्छत् पुरोहितमुवाच च ब्रह्मन्! वयं परिवारानुरोधेन केवलं सेवार्थिनः, तेन त्वमस्माभिराश्रितः अर्थमात्रास्तु नः पर्य्याप्ताः सन्ति। तत्श्रुत्वा स पुरोहितः प्राप्तिमाकाङ्क्षन् तस्मै माधवाय प्रतिशुश्रुवान् राजानं व्यजिज्ञपत्। राजापि तद्गौरवात् तथेति प्रतिपेदे। अपरेद्युश्च स पुरोहितः तं माधवं सपरिच्छदं राजान्तिकं नीत्वा तस्मै सगौरवं दर्शयामास। राजापि माधवं राजपुत्रसमाकृतिं दृष्ट्वा आदरेण परिजग्राह आदिदेश च वृत्तिम्।

अथ स माधवः तं नृपं सेवमानस्तिष्ठन् प्रतिरात्रम् शिविन समगच्छत। इहैव मम गृहे वसेति सोऽर्थितस्तेन पुरोधसा लोभाक्रान्तेन सहचरैः सार्द्धं तस्यैव गृहमशिश्रियत्। तत्र कृत्रिममाणिक्यमयैराभरणैर्भृतं भाण्डं कृत्वा तदीये कोशवेश्मनि, समस्थापयत्। अन्तरान्तरा च तदुद्घाट्य तैः स्वैर्व्याजार्द्धदर्शितैराभरणैस्तस्य शष्पैरिव पशोर्मनः समाकर्षत्। अथ तस्मिन् पुरोधसि विश्वस्ते स क्षुधा अल्पतराहारकृशीकृततनुर्मान्द्यं चकार। कतिपये चाहनि गते एकदा स धूर्त्तराजः क्षामया गिरा शय्योपान्तवर्त्तिनं पुरोधसमुवाच ब्रह्मन्! मम तावत् शरीरे विषमा दशा वर्त्तते, तत् त्वं कञ्चित् ब्राह्मणश्रेष्ठमानय।

अस्मै अहम् इहामुत्र च शर्मणे सर्वस्वं दास्यामि, अस्थिरे चास्मिन् जीविते कास्था धनेषु। इत्यभिहितः स पुरोधा दानोपजीवी तथेति प्राह स्म। स चास्य पुरोधसः पादयोः पपात। ततः स पुरोहितः य य ब्राह्मणमानिनाय, विशेषेच्छाभावात् स माधवः तं तं न श्रद्दधे। तच्छ्रुत्वा तस्य पार्श्वचरः कश्चित् धूर्त्तः समभाषत ब्रह्मन्! अस्य तावत् सामान्यो विप्रः न रोचते, तदत्र सिप्रातीरे शिवो नाम यः महातपाः विप्रस्तिष्ठति सोऽस्मै रोचते न वेति पृच्छ्यताम्। तदाकर्ण्य माधवोऽब्रवीत् कल्पिताधिस्तं पुरोहित, ब्रह्मन्। तमेवानय, नान्योऽस्ति तादृशो विप्रः। इत्युक्तः सः तथेति शिवान्तिकमगात्। अपश्यच्च गत्वा तं रचितध्याननिश्चलम्। ततः स पुरोधाः तं प्रदक्षिणं कृत्वा तत्पार्श्वे उपाविशत्, सोऽपि धूर्त्तस्तत्क्षण शनैरुन्मीलितलोचनोऽभवत्। अथ तं प्रणम्य स प्रोवाच प्रभो। न क्रुध्यसि चेत्, किञ्चित् निवेदयामि, इह कश्चित् दाक्षिणात्यः महाधनो राजपुत्रः माधवो नाम स्थितः। स चास्वस्थः सर्वस्वं दातुमुद्यतते, यदीच्छसि तत्सर्वं स तुभ्यं दानेन कृतकृत्यो भवितुमिच्छति। तदाकर्ण्य स शनैर्मुक्तमौनः समभ्यधात् ब्रह्मन्। भिक्षाशनस्य मादृशस्य कोऽर्थोऽर्थेन। ततः पुरोहितः स तमवोचत् ब्रह्मन्। मैवं वादीः, आश्रमक्रमं किं न वेत्सि? कृतदारो गृहे देवानां पितृणाम् अतिथीनाञ्च क्रियाः कुर्वन् धनैस्त्रिवर्गं साधयति, तस्मात् गृही एव आश्रमिणां वरः।

ततः शिवोऽब्रवीत् कुतो मम दारसंग्रहः, नह्यहं यस्मात

कस्मादपि कुलात् परिणेतुमिच्छामि। तच्च निशम्य पुरोधा लुब्धः प्राप्तावसरः सुखभोग्यं तस्य तत् धनं मत्वा तमवादीत् ब्रह्मन्। अस्ति तावत् मम विनयस्वामिनी नामैका कन्या अतिरूपवती। तां तुभ्यं दास्यामि। यच्च तस्मात् माधवात् प्रतिग्रहधनं लप्स्यसे, तदहं तव रक्षिष्यामि, तस्मात् गृहाश्रममाश्रय। इत्याकर्ण्य सिद्धकामः शिवोऽब्रवीत् ब्रह्मन्। यद्ययं ते आग्रहः, तदा ते वचः करिष्यामि, हेमरत्नयोः स्वरूपमहं तापसो न वेद्मि त्वदाचैव प्रवर्त्ते, त्वं यथा वेत्सि तथा कुरु।

एवं शिववचः समाकर्ण्य सानन्दः पुरोधा मूढ़स्तथेति तं स्वं गेहं निनाय। नीत्वा च तत्र तं सन्निवेश्य शिवाख्यं अशिवं तापसं संप्रहृष्यन् माधवाय यथाकृतं शशंस ददौ च तदानीमेव तस्मै शिवाय क्लेशविवर्द्धितां निजां सुतां सम्पत्तिमिव मूढ़त्वहारिताम्। अथ कृतोद्वाहं तं प्रतिग्रहार्थं तृतीयेऽह्नि माधवस्य कपटास्वस्थस्य समीपमनयत्। माधवोऽपि अतर्क्यतपमं त्वामहं वन्दे इत्यवितथं वदन् उत्थाय अस्य चरणयोरपतत्। अदाच्च तस्मै विधिवत् कोशागारात् आहृतं प्रचुरं कृतिममाणिक्यमयाभरणभाण्डकम्। शिवोऽपि तत् सर्वं प्रतिगृह्य तस्य पुरोधसः हस्ते नाहं वेद्मि त्वमेवैतत् वेत्सीति अभिधाय समर्पयत्। पुरोहितश्च अङ्गीकृत पूर्वमिदं मया, तवात्र का चिन्ता इत्युक्त्वा तत्क्षणं तत् सकलं जग्राह। तत. शिवे कृताशिषि वधूवासकं याते स पुरोहितः तं निजे कोशागारे स्थापयामास। माधवश्चापरेद्युस्तत् अस्वास्थ्यभावं शनैः त्यजन् महादानप्रभावेण

रोगशान्तिमशंसत् । अथाहं त्वया धर्म्मनिष्ठेन सहायेन आपदः समुत्तीर्णोऽस्मि इति अन्तिकमायान्तं पुरोधसं प्रशस्य एतस्य प्रभावेण मे शरीरं रक्षितमिति कीर्त्तयन् प्रकाशमेव तेन शिवेन सह मित्रतामकरोत् ।

अथ गच्छत्सु दिनेषु एकदा शिवः श्वशुरं पुरोहितमवादीत् तात । कियच्चिरं भवद्गेहे मया एव भोक्ष्यते, तत् त्वमेव मूल्येन तत् आभरणं किं न क्रीणासि ? महार्घं चेत् मन्यसे यथासम्भव मूल्यं देहि । तदाकर्ण्य सः पुरोधाः तच्चानर्घं मत्वा तथेति तन्निष्क्रयं सर्वस्वं तस्मै शिवाय ददौ, कारयामास च तद्धनं स्वधनादधिकं मत्वा स्व हस्तेन तदर्थं लेख्यपत्रं, स्वयञ्च चकार । एवमन्योन्य लिखित हस्ते कृत्वा स पुरोहितः पृथक् आसीत्, स च शिवः पृथक् गृहे स्थितिमकरोत् । ततश्च स शिवः स च माधवः उभौ सङ्गतौ यथेच्छं पुरोहितार्थान् भुञ्जानौ तत्रातिष्ठताम् ।

अथ गच्छति काले सः पुरोधा मूल्यार्थी आपणे तदेकमलङ्करणं कटकं विक्रेतुमगमत् । तत्र रत्नतत्त्वविदो वणिजः परीक्ष्य अहो कस्यापि एतत् विज्ञानं येन इदम् ईदृश कृत्रिमं कृतम् । काचस्फटिकमया हि नानारागेणोपरञ्जिता इमे रीतिबद्धाः, नैते मणयो न वा काञ्चनानि । तदाकर्ण्य स पुरोधा विह्वलो गत्वा तदैव गेहात् समग्रम् आभरणमानीय तेषामदर्शयत् । ते च वणिजस्तानि दृष्ट्वा सर्वाण्येव तथैव कृत्रिमाणीति समब्रुवन् । स किल पुरोधास्तदाकर्ण्य वज्राहत इव कथञ्चिदापणादागत्य विमूढः

शिवमवादीत् वत्स। स्वान् अलङ्कारान् गृहाण, मम च निजं धनं देहीति। कुतो ममाद्यापि धनं, तत् हि समग्रमेव मया गृहे कालेन भुक्तमिति शिवस्तं प्रत्यब्रवीत्। ततो विवदमानौ तौ शिवपुरोहितौ पार्श्वस्थितमाधव राजानमुपजग्मतुः। पुरोहितः राजानं न्यवेदयत् देव। काचस्फटिकयोः खण्डैः रीतिबद्धैः सुरञ्जितै रचितं समग्रमेव कृत्रिमालङ्करणं दत्त्वा शिवेन अजानतो मम सर्वस्वं भक्षितमिति। शिवो व्यज्ञापयत् राजन्! अहमाशैशवात् तापसोऽभूवम्। अनेनैव पुरोधसा अभ्यर्थ्य तत्प्रतिग्रहमहं ग्राहितः, तदैव मयोक्तं मुग्धस्य मम रत्नादिषु अनभिज्ञस्य भवानेव प्रमाणमिति। अहमेवात्र प्रमाणमिति अभिधाय अयं तदैव मामग्राहयत्। मया च तत्सर्वं प्रतिगृह्य तदानीमेव अस्य हस्ते समर्पितम्। ततश्चानेन स्वेच्छया मूल्य दत्त्वा तत्सर्वं गृहीतम्, अत्र चावयोः मिथः स्वहस्तलिखितं विद्यते, तदत्र युवराजो माधव एवात्र दाता कृत्रिमाकृत्रिमत्वे प्रमाणमिति। एवमुक्त्वा शिवे विरतवाचि माधवस्तत्रोपस्थितः समभाषत ब्रह्मन्। मामेवमादिश, त्वं मे महामान्यः, नात्रापराधो मम, मया भवतः शिवस्य वा किञ्चित् न गृहीतं, मम तु पैतृकं धनं चिरमन्यत्र न्यासीकृतम्, आगच्छता मया स्वात् राज्यात् तत्सर्वमिहानीतं दत्तञ्च द्विजन्मने, यदि तत् सत्यं न स्वर्णं नापि रत्नानि, तदा रीतिस्फटिककाचानां प्रदानात् मे किं फलं स्यात्? निर्व्याजहृदयस्य मे दाने प्रत्ययोऽस्ति, येन सद्य एव तथाविधात् दुस्तरात् रोगात् मुक्तोऽस्मि। एवमभिन्नमुखच्छायं

कथयति माधवे राजा मन्त्रिभिः परिवृतो जहास तुतोष च। नात्र माधवस्य शिवस्य वा कश्चिदन्याय इति सभ्यैः सान्त्वासमभिहितः स पुरोहितः हारितार्थः विलज्जित एव गृहमगात्, अतिलोभान्धानामीदृशी हि गतिः। तौ च धूर्त्तौ शिवमाधवौ सन्तुष्टराजप्रसादलाभेन सुखितौ तत्र चिरमतिष्ठताम्।

हे तात! जालोपजीविनो धूर्त्ता धीवरा इव तैस्तैः सूत्रगतैर्जिह्वाजालानि विस्तारयन्ति। एषोऽपि कनकपुरी दृष्टेति मृषा वदन् त्वां प्रतार्य्य मां प्राप्तुमिच्छति। तत् सम्प्रति मम विवाहार्थं त्वया त्वरा न कार्य्या, कन्यैव तावत् तिष्ठामि, पश्यामि च भवितव्यता कीदृशीति। इत्युक्तः सुतया कनकरेखया स परोपकारी तदा तामभाषत पुत्रि! यौवने चिरं कन्यकाभावो न युज्यते, गुणमत्सरा दुर्जना हि मिथ्या दोषं वदन्ति। विशेषेण जना उत्तमस्यैव कलङ्कानुत्पादयितुं यतन्ते, अत्र तावत् हरस्वामिकथां कथयामि श्रूयताम्।

अस्ति गङ्गाकूले कुसुमपुरं नाम नगरम्। तत्रासीत् हरस्वामी नाम तीर्थार्थी कश्चित तापसः। स भिक्षाशनो विप्रः गङ्गातीरे कृताश्रमः तपसः समुत्कर्षात् लोकानां विशेषेण गौरवास्पदमभूत्। कदाचित् तं भिक्षाविनिर्गतं दूरात् दृष्ट्वा कश्चित् तद्गुणासहिष्णुः खलः जनमध्यात् जगाद यूयं कच्चित् जानीथ? अयं कीदृक् कपटतापसः, अनेनैव अस्मिन् नगरे सर्वे शिशवो भक्षिताः। तदाकर्ण्य द्वितीयो जनस्तथैव समभ्यधात् सत्यं मयापि श्रुतं जनै

रुच्यमानमेतदिति। तृतीयः तथैव एवमेतदिति प्राह स्म। दुर्जनसंवादशृङ्खला ग्राम्यपरीवादं बध्नाति हि। एवं क्रमेण एष परीवादः सर्वत्र पुरे बहुलीभवन् कर्णपरम्परासमासाद्‌। पौराश्च सर्वे हरस्वामी बालान् भक्षयतीति वदन्तः गेहात् स्वान् स्वान् बालान् न तत्यजुः। ततश्च सर्वे ब्राह्मणाः सन्ततिक्षयभीरवः सम्भूय तस्य पुरात् प्रवासनममन्त्रयन्। कुपितः सोऽस्मान् ग्रसेत् इति भयेन ते साक्षात् वक्तुमशक्नुवन्तः दूतान् व्यसर्जयन्। ते च गत्वा दूता दूरादेव तमब्रुवन् ब्रह्मन। नगरादस्मात् गम्यतामिति द्विजातयस्त्वां कथयन्ति। अथ तेन विस्मितेन किंनिमित्त मित्युक्तास्ते पुनः प्रोचुः त्वं बालान् दृष्ट्वैव भक्षयसीति। तदाकर्ण्य स हरस्वामी स्वयं तेषां प्रत्यायनेच्छया विप्राणा मन्तिकं ययौ। विप्राश्च तं दृष्ट्वा त्रासात् मठोपरि आरुरुहुः, प्रवादमोहितो हि न कश्चित् विचारक्षमो भवति। अथ हरस्वामी अधः स्थित एव उपरिस्थितान् तान् विप्रा समाहूय नामग्राहमेकैकमवादीत्, कोऽयं वो मोहः? नावेक्षध्वं परस्परम्? कस्य कियन्तो बालका मया कदा भक्षिताः? तदाकर्ण्य यावत् ते विप्रा अन्योन्यं परि मृशन्ति, तावत् सर्वेऽपि तेषां बालकाः जीवन्त एव स्थिताः दृष्टाः। क्रमात् सर्वेऽपि पौरास्तथैव विमृशन्त प्रत्यपद्यन्त अब्रुवंश्च अहो विमूढैरस्माभिः साधुर्मिथ्या एव दूषितः, सर्वेषामेव बाला जीवन्ति, तत् कस्यानेन भक्षिताः? इत्युक्तवत्सु सर्वेषु हरस्वामी तदेव सञ्जात शुद्धिस्तस्मात् नगरात् गन्तुं प्रववृते, अविवेकिनि दुर्जन

मनस्विनी नैव रतिः। ततो [illegible] चरणा-नतैः प्रसान्त्वितः स हरस्वामी कथञ्चित् तत्र वसुमङ्गी चकार।

इत्थं सच्चरितावलोकनेन जनितविद्वेषा दुर्जनाः प्रायेण सतां मिथ्यापवादं ददति, तस्मात् मां विशल्यं कर्तुमिच्छसि चेत् वत्से! उन्मिषति नूतने यौवन एवास्मिन् स्वेच्छं न व्यवहर्तुमिच्छसि, एवमुक्ता नृपतिना पित्रा सा कनकरेखा राजतनया स्मितस्मितिः पुनः पितरमब्रवीत् पितः! उक्तमेव मया, येन हि सा कनकपुरी दृष्टा तस्मै विप्राय क्षत्रियाय वा मां देहि तस्मात क्षिप्रं तमेव गवेषय। तदाकर्ण्य राजा तां दृढ़निश्चयां जातिस्मरां सुतां विगणयन् नान्यां गतिञ्च पश्यन् तत्र देशे पुनरनुदिनं नवागन्तुकान्वेषणाय पटहघोषणामकारयत्। आदिशच्च यो विप्रः क्षत्रियो वा युवा कनकपुरीं दृष्टवान् स आगच्छतु, तस्मै स्वां तनयां कनकरेखां यौववाज्यञ्च दास्यामीति। पर-सैको नैव लभ्यते स्म यः कनकपुरीं दृष्टवानिति।

इति चतुर्विंशस्तरङ्गः।

अथ पञ्चविंशस्तरङ्गः ।

अत्रान्तरे स शक्तिदेवो द्विजयुवा राजकन्यावमानेन सुदुर्मना: समचिन्तयत् मयाद्य मृषा कनकपुरीवादिना परम् अवमानना प्राप्ता न पुन: राजबाला । तदेतस्याः प्राप्तये तावदहं महीं पर्य्यटिष्यामि यावत् सा कनकपुरी न दृश्यते, यावद् वा प्राणैर्न गम्यते । ताञ्च पुरीं दृष्ट्वा तत्पणेन यदि राजबालामिमां न लभेय, तत् जीवितेनालम् । एवं प्रतिज्ञारूढ़: स तस्मात् वर्द्धमानात् दक्षिणां दिशमालम्ब्य प्रतस्थे । क्रमेण गच्छन् स विन्ध्यमहाटवीं प्राप । तत्र शनैस्तान् तान् दुरवगाहान् प्रदेशानवगाहमान: दिवसै: कतिपयैर्दूरमध्वानमतीत्य एकान्ते शीतलस्वादुसलिलं पुण्डरीकोच्छ्रितच्छत्रं प्रोल्लसद्धंसचामरं सर्वेषां सरसामधिराजतामिव कुर्वाणमतिमहत् सरो ददर्श । तत्र च स्नानादिकं विधाय तत्पार्श्वे कियत्युत्तरे सफलस्निग्धपादपम् आश्रमपदमेकं तत्र च कञ्चित् अश्वत्थतरुमूले निषण्णं तापसैर्वृत सूर्य्यतपसं नाम स्थविरं मुनिमद्राक्षीत् । स युवा प्रण[illegible]मपूर्वं तं मुनिमभ्यागमत्, स चैनम् आतिथ्येनाभ्यनन्दत् । अवोचच्च भद्र ! कुत आगतोऽसि, क्व च [illegible]मिति ।

[illegible]ब्रवीत भगवन ! वर्द्धमानपुरादहमागतः, [illegible]निच्छया कनकपुरीं दिदृक्षु:, परं न जाने सा क्व भवेत् यदि भगवान्

वेत्ति तदा ब्रवीतु इति शक्तिदेवेनेवमभिहितः स तापसः समब्रवीत् वत्स ! वर्षशतान्यष्टौ मयास्मिन्नाश्रमे वसता अतिक्रान्तानि, न च कदाचिदपि सा पुरी मया श्रुता। इति तेन गदितः स शक्तिदेवः परं विषादं गतः पुनरब्रवीत् भगवन्! तर्हि मृतमेव मामवधारय। इति कथितः स मुनिर्ज्ञातार्थस्तमभाषत यदि ते अयं निश्चयः, तर्हि यदहं वच्मि तत् क्रियताम्।

अस्त्यस्मात योजनानां शतेषु त्रिषु काम्पिल्यो नाम विषयः। तत्र उत्तरो नाम गिरिरस्ति। तत्रैकश्चाश्रमो दृश्यते। तत्रार्यो दीर्घतपा नाम मम ज्येष्ठस्तपस्यति, तत्पार्श्वं व्रज, स वृद्धो जातु तां पुरीं जानीयात्। एवमुक्तः स शक्तिदेवः कथञ्चिदाश्वस्तस्तां निशां तत्र नीत्वा प्रातस्तमुद्दिश्य प्रतस्थे। क्रमेण च बहुभिर्दिवसैः क्लेशातिक्रान्तकान्तारश्रान्तश्चिरात् त काम्पिल्यविषयं प्राप्य तस्मिन्नुत्तरे गिरौ आरुरोह। तत्र च त दीर्घतपस मुनिमाश्रमवर्त्तिनं दृष्ट्वा प्रणम्य च प्रीतः कृतातिथ्यम् उपाययौ। व्यज्ञापयच्च भगवन्! कनकपुरीं प्रस्थितोऽहं न च जानामि सा क्व स्यात्। परमवश्यमेव सा गन्तव्या, तदुपलब्धये मुनिना सूर्य्यतपसा प्रेषितोऽस्मि भवदन्तिकम्। इत्युक्तवन्तं तं मुनिरवादीत् वत्स! इयता वयसा मयाद्य सा पुरी त्वत्तः श्रुता। देशान्तरागतैः जनैर्नास्ति मे परिचयः, ज्ञायते मया, सा नियत दवीयसि क्वचिद् भवेत् द्वीपान्तरे। तत्र चोपाय ब्रवीमि शृणु।

अस्ति तावत् वारां निधेरभ्यन्तरे उत्स्थलाख्यं द्वीपम्।

तत्र सत्यव्रतो नाम धनी निषादपतिः प्रतिवसति। तस्य सर्वेष्वेव द्वीपेषु गतागतमस्ति। तेन सा पुरी श्रुता वा दृष्टा जातु भवेत्। तस्मात् प्रथमं तावत् जलधेः कूलस्थितं विटङ्कपुराभिधं नगरं व्रज। ततः केनापि वणिजा समं प्रवहणेन तत् निषादस्य पुरम् अभीष्टसिद्धये गमिष्यसि। इत्युक्तस्तेन मुनिना स शक्तिदेवस्तत्क्षणं तथेति मुनिमामन्त्र्य तदाश्रमात् प्रतस्थे।

कालेन च बहून् देशान् क्रोशांश्चातिक्रम्य वारिधिस्तीरस्थितं विटङ्कपुरं प्राप्य तस्मिंश्च समुद्रदत्ताख्यम् उत्स्थलद्वीपगामिनं वणिजमन्विष्य तेन सह सख्यमकरोत्। ततश्च तेन साकं तदीयं यानमारुह्य तत्प्रीतिपूर्णपाथेयः समुद्रवर्त्मना प्रतस्थे। अल्पावशेषे चाध्वनि सहसा महान् कृष्णमेघः सविद्युत् समुत्तस्थौ। प्रववौ च प्रचण्डसमीरणः सागरमुत्तम्भयन् तेन सह। वाताहताश्च जलधेर्महोर्मयः आश्रयाभिभवक्रोधात् सपक्षाः शैला इवोदतिष्ठन्। तच्च प्रवहणं धनिनामुन्नत्यवनतिपर्य्यायं दर्शयन्निव क्षणमूर्द्धं क्षणञ्चाधः प्रयाति स्म। क्षणान्तरे च तत्प्रवहणं वणिजामाक्रन्दैः पूरितं भरादिवोत्पत्य समभज्यत। भग्ने च तस्मिन् यानस्वामी स वणिक् अम्बुधिपतितः कथञ्चित् फलकारूढश्चिरात् अन्यत् वहनं प्राप। शक्तिदेवन्तु पतन्तं व्यात्ताननः कश्चित् महामत्स्यः अपरिक्षतसर्वाङ्गमेव निगीर्णवान्। विधिनिर्बन्धाच्च स मत्स्यः सागरमध्ये स्वेच्छया चरन् उत्स्थलद्वीपसन्निधिमगात्। तत्र च तस्यैव कैवर्त्तपतेः सत्यव्रतस्य किङ्करैः शफर-

ग्राहिभिः स मत्स्यः सहसा समग्रह्यत । ते च धीवराः कौतुकात् सुमहाकायं तं मत्स्यमाकृष्य तत्क्षणात् स्वामिनोऽन्तिकं निन्युः । सोऽपि सत्यव्रतः तादृशं तं दृष्ट्वा कुतूहलवान् भृत्यैर्निजैस्तं पाठीनं पाटयामास । पाटितस्य च तस्योदरात् जीवन् दैवबलेन स शक्तिदेवः साश्चर्यं सर्वैर्दृश्यमानो विनिर्ययौ । सत्यव्रतश्च सविस्मयस्तथा निर्यातं तं वीक्ष्य कृतस्वास्थ्यं युवानमपृच्छत् ब्रह्मन् । कस्त्वं, कुतश्चेदं शफरोदरशायित्वं भवत, कश्च ते वृत्तान्त इति । तदाकर्ण्य शक्तिदेवस्तं दाशपतिं प्रत्यभाषत भद्र । अहमस्मि शक्तिदेवो नाम ब्राह्मणः, वर्द्धमाननगरादागतः । गन्तव्या च मयावश्यं कनकपुरी नाम पुरी । अजानंश्च तां सुचिरं भुवं पर्य्यटन् दीर्घतपसो मुनेर्वाक्यात् द्वीपवर्त्तिनीं तां सम्भाव्य तज्ज्ञप्तये दाशपतेरुत्स्थलद्वीपवासिनः सत्यव्रतस्य पार्श्वं गच्छन् वहनभङ्गतः अम्बुधौ मग्न इमां दशामापन्न इति एवमुक्तवन्तं तं सत्यव्रतः समवोचत् ब्रह्मन् । सत्यव्रतः सोऽहम्, एतच्च तत् उत्स्थलाख्यं द्वीपं, मया तु बहवो द्वीपा दृष्टाः सा पुनर्न कदापि, परं द्वीपान्तेषु सा नगरी श्रुता । इत्युक्त्वा विषसं तं शक्तिदेवं समीक्ष्य अभ्यागतप्रीत्या पुनरब्रवीत् ब्रह्मन् । मा विषादं कार्षीः, त्वमिहैवाद्य निशां वस, प्रातः कञ्चिदुपायं ते अभीष्टसिद्धये विधास्यामीति तेनाश्वास्य प्रहितः सुलभातिथिसत्कारं द्विजमठं प्रायात् ।

तत्रैकेन विष्णुदत्तनाम्ना द्विजेन सह कृताहारः आलापं कृतवान् । तेन च प्रसङ्गात पृष्टः स शक्तिदेवस्तस्मै संक्षे-

पेण निजं देशं कुलं वृत्तान्तञ्च सर्वं शशंस। तद्विदित्वा विष्णुदत्तः एनं परिरभ्य तत्क्षणं हर्षवाष्पाम्बुघर्घराक्षर-मुवाच दिष्ट्या मातुलपुत्रस्त्वम् एकदेशभवश्च मम, अहञ्च शैशव एव तस्मात् देशादिहागतः। तदिहैव तिष्ठ, अचिरा-देव ते इष्टं द्वीपान्तरादागच्छन्ती वणिक्कर्णिपरम्परा साधयिष्यति। इत्युक्त्वा स्वमन्वयम् आवेद्य विष्णुदत्तः यथोचितैरुपचारैस्तत्कालं तं शक्तिदेवमुपाचरत्। शक्ति-देवोऽपि विस्मृताध्वक्लेशः परां मुदं प्राप, बन्धुलाभो हि विदेशगतानां मराविव अमृतनिर्भरः। अमन्यत च स्वेष्ट-सिद्धिमदूरवर्त्तिनीम् अन्तरागतं हि श्रेयः कार्य्यसंसिद्धेः सूचकं भवति। ततो रात्रौ विनिद्रस्य शय्यायां निषेदुषः स्वेष्टचिन्तारतस्य तस्य शक्तिदेवस्य विनोदनार्थं विष्णुदत्तः पार्श्वस्थः कथामिमां कथयामास।

पुरासीत् गोविन्दस्वामी नाम महान् विप्रः कालिन्द्या उपकण्ठे महाग्रहारे जनपदे। तस्य गुणशालिनः सदृशौ द्वौ सुतौ अशोकदत्तो विजयदत्तश्चेति समभूताम्। कालेन तत्र वसतां तेषामतिदारुणं दुर्भिक्षमुदपादि। तेन गोविन्दस्वामी भार्य्यामुवाच प्रिये। अयं तावत् देशः दुर्भिक्षेणोपतापित, तदहं सुहृद्बान्धवदुर्गतिं द्रष्टुं न शक्नोमि। कस्य वा कियत् दीयते, तस्मादन्नं यदस्ति नः, तद् बन्धुमित्रेभ्यो दत्त्वा अस्मात् स्थानात् वासाय सपरिवाराः वाराणसीमाश्रयामः। इत्युक्तयोर्भार्य्ययानु-मतः सः निजमन्नं बन्धुमित्रेभ्यो दत्त्वा सदारसुतभृत्य-स्तस्मात् देशा [illegible] ययौ, उत्सहन्ते हि साधवो न हि स्वज-

नापदं द्रष्टुम्। गच्छंश्च पथि जटिलं भस्मपाण्डुं कपालिनं सार्द्धचन्द्रमिवेशानं महाव्रतिनमीक्षाञ्चक्रे। स तु तं ज्ञानिनमुपेत्य स्नेहेन पुत्त्रयोः शुभाशुभमपृच्छत्। स च योगी प्रत्यब्रवीत् ब्रह्मन्! पुत्रौ तव कल्याणिनौ भविष्यतः, किन्तु एतेन कनीयसा विजयदत्तेन ते वियोगो भविता। ततोऽस्य अशोकदत्तस्य प्रभावात् पुनरेतेन सह समागमो युष्माकं भविष्यति। इत्युक्तस्तेन ज्ञानिना स गोविन्दस्वामी तदा सुखदुःखाद्भुताक्रान्तस्तथामन्त्र्य ययौ, क्रमेण च वाराणसीं प्राप्य तद्बाह्ये चण्डिकागृहे देवीपूजादिव्यापारेण दिनमतिवाहयामास। सायञ्च तत्र तरोर्मूले सकुटुम्बः कार्पटिकैरन्यदेशागतैः समं समावसत्। रात्रौ च तत्र सर्वेषु अध्वश्रान्तेषु आस्तीर्णपर्णादिशय्यानिषादिषु सुप्तेषु तदीयस्य विबुद्धस्य कनीयसः सुतस्य विजयदत्तस्याकस्मात् महान् शीतज्वरोऽजनिष्ट। स च तेन भाविबन्धुविश्लेषहेतुना भयेनेव ज्वरेण सवेपथुरूर्द्ध्वरोमा समभवत्। अवोचच्च शीतार्त्तः प्रबोध्य पितरं, तात! बाधते मां सम्प्रति तीव्रः शीतज्वरो महान्। तत् शीघ्रं काष्ठमानीय अग्निं ज्वलय शीतघ्नं, नान्यथा मे शान्तिः, न चाहं यामिनीं नेतुं शक्नोमि। तदाकर्ण्य गोविन्दस्वामी तद्वेदनार्त्तः समभ्यधात् पुत्त्र! कुतोऽधुना वह्निरिति। तदाकर्ण्य तात! नन्वयं निकटे ज्वलन्नग्निर्दृश्यते, अत्रैव भूयिष्ठेऽग्नौ गत्वा अङ्गं तापयामि, तस्मात् सकम्पं मां हस्ते गृहीत्वा अत्र द्रुतं नय इत्युक्तस्तेन पुत्रेण स विप्रोऽब्रवीत् पुत्त्र! श्मशानमेतत्, एषा च चिता ज्वलति, तत्कथं पिशाचादिदारुणेऽत्र गम्यते, त्वं हि बालकः।

एतत् पितुर्वत्सलस्य वचः समाकर्ण्य विहस्य स वीरो विजयदत्तः सावष्टम्भं तमब्रवीत् तात ! पिशाचादिभिर्वराकैः किं मे क्रियते, किमहमल्पसत्त्वः, तदशङ्कं तत्र मां नय। एवमाग्रहेण पिता तं तत्रानयत्। सोऽपि बालः अङ्गतापनार्थं ज्वलन्तीं धूमव्याकुलमूर्द्धजां नृमांसग्राहिणीं रक्षोधिदेवतामिव चितामुपससर्प। क्षणात् तत्र समाश्वस्य स शिशुस्तं पितरं चितान्तर्दृश्यते, किमेतदिति पप्रच्छ। सोऽपि पिता कपालमेतत् मानुषस्य चितायां दह्यते इति प्रत्यवादीत्। ततः सोऽर्भकः ससाहसमेकेन दीप्ताग्रेण काष्ठेन निहत्य कपालं स्फोटयामास। तेनोच्चैः तस्मात् निर्गता वसा तस्य मुखे श्मशानाग्निनार्पिता नक्तञ्चरीसिद्धिरिवाविशत्। तदास्वादेन च स बालस्तत्क्षणात् ऊर्द्ध्वकेशः शिखोत्खातखड्गी दंष्ट्राविशङ्कटः राक्षसो भूत्वा कपालमाकृष्य तद्वसां पीत्वा अस्थिलग्नया निजजिह्वया लिलेह। ततः कपालं त्यक्त्वा उद्यतासिर्यावत् स निजपितरं गोविन्दस्वामिनं हन्तुमुपक्रमते तावत् भोः कपालस्फोट देव! पितायं ते न हन्तव्य इति श्मशानात् भारती उदचरत्। तदाकर्ण्य स राक्षसः कपालस्फोट इति नाम लब्ध्वा पितरं मुक्त्वा तिरोऽभूत्। तत्पितापि गोविन्दस्वामी हा पुत्र! हा गुणशालिन्! विजयदत्त! क्व गतोऽसीति मुक्ताक्रन्दस्तस्मात् चण्डीगृहमेत्य प्रातः पत्न्यै सुताय ज्येष्ठाय अशोकदत्ताय च यथावृत्तमशंसत्। ततस्ताभ्यां पत्नीपुत्राभ्यां सह स तथा शोकानलसंवेगमतिदारुणं प्राप यथा देवीदर्शनागतोऽप्यन्यो जनस्तत्समदुःखतां ययौ।

तदा च देवीपूजार्थमागतः समुद्रदत्तनामा कश्चित् महाधनो वणिक् तत्र तथाविधं गोविन्दस्वामिनमपश्यत्। दृष्ट्वा चासौ समुपेत्य साधुस्तं द्विजं समागम्य सपरिजनपरिच्छदं निजावासमनैषीत्। उपाचरच्च स्नानादिना उपचारेण, निसर्गो ह्येषः यदापन्नानामनुकम्पनम्। सोऽपि गोविन्दस्वामी पत्न्या सह योगिवचनादाश्वस्तः कथञ्चित् धृतिमलभत। ततः प्रभृति स तस्यामेव वाराणस्यां तेन महावणिजा अभ्यर्थितस्तदावास एवाध्युवास। तत्र च तदपरसुतः अशोकदत्तः क्रमात् प्राप्तयौवनः अधीतविद्यश्च बाहुयुद्धमशिक्षत। क्रमेण च स तथा प्रकर्षं प्राप यथा भूतले केनापि प्रतिमल्लेन नाजीयत।

एकदा देवयात्रायां मल्लसमागमे कश्चित् महामल्लः ख्यातिमान् दक्षिणापथात् समाययौ। तेन अत्र वाराणसीपतेः प्रतापमुकुटस्य पुरतः सर्वे मल्लाः पराजिताः। ततः स राजा मल्लयुद्धे तस्मात् वणिजो गृहात् तमशोकदत्तमानाय्य योद्धुं समादिशत्। सोऽपि मल्लः भुजं दत्त्वा भुजेन युद्धमारभत। अशोकदत्तस्तु तस्य भुजं भङ्क्त्वा तं न्यपातयत्। ततस्तत्र महामल्लनिपातोत्थितशब्दया संग्रामभुवापि सन्तुष्य साधुवादे रुदिते राजा परितुष्टस्तं अशोकदत्तं रत्नैरपूरयत् अकरोच्च निजपार्श्वचरम्। सोऽपि राजप्रियो भूत्वा दिने दिने अभ्युदयं प्राप। अथ स राजा कदाचित् चतुर्दश्यां पुराद् वहिः सुप्रतिष्ठितः देवं शङ्करमर्च्चयितुमगात्। कृतपूजश्च नक्तं श्मशानस्य अन्तिकेनागच्छन् तदुद्गतां गिरमेतामशृणोत् प्रभो! अहं दण्डा-

धिपेन इह मिथ्यावध्यानुकीर्त्तनात् द्वेषेण शूलायां विद्धः, अद्य तृतीयो दिवसस्तथापि मे पापात्मनः प्राणा न निर्गच्छन्ति, तद् देव। अहमस्मि भृशं तृषितः, दापय मे किञ्चित् जलमिति। तदाकर्ण्य राजा कृपापरतन्त्रः पार्श्वस्थं तमशोकदत्तमब्रवीत् वीर। अस्य जलं ददातु भवान्। अशोकदत्तस्तु कोऽन्योऽत्र रात्रौ व्रजेत्, तदहमेव स्वयं गच्छामीत्युक्त्वा अम्बु गृहीत्वा तत्र ययौ। राजनि च स्वपुरं याते स वीरः महता तमसा सर्वतो वृतं क्वचित् शिवाकीर्णपिशितयुक्तसन्ध्यावलि क्वचिच्च चितानलज्योतिर्विदीपितं क्वचिदपि नृत्यदुत्तालवेतालतालवाद्यं तदतिदारुणं कालरात्रिवासभवनमिव श्मशानमविशत्। गत्वा च केनाम्भो याचितं राज्ञ इत्युच्चैर्वदन् मया [illegible] कतः वाचमशृणोत्। गत्वा तद्वचनानुसारेण निकटस्थं चितानलं शूलाग्रविद्धं पुरुषम् अधश्च रुदतीं सर्वालङ्कारभूषिताम् अदृष्टपूर्वां कामपि सर्वाङ्गसुन्दरीं नारीञ्चापश्यत्। अवदच्च का त्वमम्ब। कथञ्चेह रुदती तिष्ठसीति एवमभिहिता सा योषित् तमब्रवीत् भद्र। अहमस्य शूलविद्धस्य दुर्लक्षणा भार्य्या अमुना सहैव चितारोहे निश्चितमतिः स्थितास्मि, अस्य प्राणानां निष्क्रमकालं प्रतीक्षे च परमद्य तृतीयेऽह्नि गतेऽपि नास्य प्राणा निर्यान्ति, अयञ्च पुनःपुनस्तोयं याचते, आनीतञ्च मया तोयं, किन्तु अहमुन्नते शूले अस्य मुखं न प्राप्नोमि। इति तस्या वचः श्रुत्वा स वीरोऽवोचत् भद्रे। इदमपि राज्ञा प्रेषित जलं मम हस्ते तिष्ठति, तत् मम पृष्ठे पदं दत्त्वा अस्य मुखे जलं दीयतां,

न ह्यापदि परस्पर्शनमात्रं सतीनां दोषायेति । तदाकर्ण्य तथेत्युक्त्वा जलमादाय च शूलमूलावनतस्य तस्य अशोकदत्तस्य पृष्ठे पदद्वयं दत्त्वा सा आरुरोह । क्षणात् भुवि स्वपृष्ठे च रक्तविन्दून् पततो दृष्ट्वा स वीरः मुखमुन्नमय्य यावत् पश्यति तावत् तां स्त्रियं छुरिकया छित्वा तस्य शूलविद्धस्य मांसानि खादन्तीमपश्यत् । ततः स वीरः तां विकृतिं मत्वा क्रोधादाकृष्य भूतले निपातयिष्यन् रणितनूपुरे पदे जग्राह । सापि तरसा पादं तस्मात् क्षिप्य स्वमायया गगनमुत्पत्य क्वाप्यदर्शनमगात् । अशोकदत्तस्य तु करान्तरे तस्मात् पादात् आकर्षणस्रस्तं मणिनूपुरमस्थात् । ततः स वीरः प्रथमं तां सुपेशलां ततः पापिनीं ततश्च विकृतदर्शनां दुर्जनमूर्त्तिमिव नष्टां विचिन्तयन् हस्ते च दिव्यं नूपुरं पश्यन् सविस्मयः सतापः सहर्षश्च बभूव । ततः श्मशानात् स आत्तनूपुरः निजगेहमगमत् । प्रातश्च स्नातः राजकुलम् गत्वा च तस्य तृषितस्य जलं दत्तं किमिति पृच्छति राज्ञि स तथेत्युक्त्वा तं नूपुरमुपानयत् । कुत एतदिति सविस्मयं पृष्टश्च राज्ञा स सर्वं रात्रिवृत्तान्तमकथयत् । ततः स राजा तस्य अनन्यसामान्यं गुणोत्कर्षं सत्त्वमवधार्य्य भृशं तुतोष । गृहीत्वा च तं नूपुरं राजान्तःपुरं देव्यै हृष्टस्तद्वृत्तान्तं समवर्णयत् । सापि तदाकर्ण्य दृष्ट्वा च दिव्यं नूपुरम् अशोकदत्तप्रशंसया मुदिताभवत् । अथ राजा तामवादीत् देवि । जात्या विद्यया सत्त्वेन रूपेण चाय महतामपि महान्, तदयमशोकदत्तः यदि मम दुहितुर्मदनलेखाया भर्त्ता भवेत् तदा भद्रमहं मन्ये ।

वरस्य गुणा एव लक्ष्याः, क्षणसङ्गिनी लक्ष्मीर्न, तदेतस्मै प्रवीराय अहं कन्यामिमां ददामि।

इति भर्त्तुर्वचनमाकर्ण्य सा देवी सादरमब्रवीत् नाथ। युक्तमेतत्, असौ युवा मम दुहितुर्योग्यो वरः, सा च मधुवनदृष्टेन तेन हृतचित्ता शून्याशया दिनेष्वेषु न शृणोति न च पश्यति। तस्याः सखीभ्यः एतत् श्रुत्वा सचिन्ताहं रात्रिशेषे सुप्ता कयापि दिव्यया स्त्रिया उक्तास्मि वत्से! मदनलेखेयं कन्यका नान्यस्मै देया, एषा हि अशोकदत्तस्य जन्मान्तरगेहिनीति। तदाकर्ण्य प्रबुद्धाहं प्रत्यूष एव गत्वा स्वयं तत्प्रत्ययात् वत्सां मदनलेखां समाश्वासितवती, अधुनाच्चार्य्यपुत्रेणैवमभिहितं तस्मात् हन्तैव आर्त्तवी लता तेन वीरेणासौ सङ्गच्छताम्। इत्युक्तः प्रियया स राजा अशोकदत्तमाहूय महता उत्सवेन तस्मै स्वां तनयां ददौ। तयोश्च राजसुताब्राह्मणपुत्रयोः लक्ष्मीविनययोरिव अन्योन्यशोभायै सङ्गमोऽभूत्।

अथैकदा राज्ञी अशोकदत्तानीतं त मणिनूपुरमुद्दिश्य राजानमभाषत आर्य्यपुत्र। अयमेको नूपुरो न शोभते, तदेतस्य अनुरूपो द्वितीयः परिकल्प्यताम्। तन्निशम्य भूपतिः स्वर्णकारादीन् आहूय अस्यानुरूपो द्वितीयः विरच्यतामिति समादिशत्। ते तु तन्निरूप्य जगदुः देव। नेदृशः शक्यतेऽस्माभिरपरः कर्त्तुम्। एतत् हि दिव्यं शिल्पं न मानुषम्, ईदृशानि रत्नानि नैव भूतले प्राप्यन्ते। तस्मात् यत एषः प्राप्तः, तत्रैव एतदनुरूपो द्वितीयो गवेष्यतामिति। एतदाकर्ण्य देव्या सह राजनि विषादं गते पार्श्वस्थितो-

ऽशोकदत्तः सहसा समब्रवीत् देव । अहमेव अस्य द्वितीय-मानयामि । एवं प्रतिज्ञारूढ़ः राज्ञा अपायशङ्किना नि-वार्य्यमाणोऽपि स्नेहात्, निश्चयात् न चचाल । जगाम च पुनस्तन्नूपुरं गृहीत्वा श्मशानं निशि कृष्णचतुर्द्दश्याम् । प्रविश्य च तत्र निशाचरैरवकीर्णे पितृकानने पूर्वदृष्टां तामेव स्त्रियं पश्यन् महामांसविक्रयमुपाय बुद्ध्वा तरु-पाशात् शवमेकं जग्राह । बभ्राम च को महामांसं क्रीणातीति घोषयन् ।

क्षणान्तरे च महासत्त्व । नीत्वागच्छ मया सहेति दूरतः समालपन्त्याः स्त्रिया वचनमाकर्ण्य स तामेव महि-लामनुसरन् आरात् तरुमूले दिव्यरूपामेकां नारी-मद्भुताकृतिं रत्नाभरणभूषिताम् आसनोपविष्टां स्त्रीभिः सहचरीभिरावृतामम्भोजिनीमिव मरालवृन्दावृतामद्राक्षीत् । तया च पूर्वदृष्टया स्त्रिया समुपनीतस्तथाभूतां तामुपेत्य नर-मांसं विक्रीणे, गृह्यतामिति समभाषत । सा तु दिव्य-योषित् भो महासत्त्व । केनैतत् मूल्येन दीयते इति प्राह स्म । ततः स वीरः स्कन्धस्थितशवः करस्थं तमेकं मणिनूपुरं सन्दर्श्याब्रवीत् सुन्दरि । योऽस्य सदृशं द्वितीयं नूपुरं मे ददाति तस्य मांसमेतत् ददामि, यदि ते अस्ति तदा गृह्यताम् । तदाकर्ण्य सा अभ्यधात् अस्त्यपरो नूपुरो मम, असौ तव हस्तस्थः मदीय एव, त्वयैव पूर्वं हृतः । सा चाहं त्वया या शूलविद्धस्य पार्श्वतः कृतान्यरूपा दृष्टा, तस्मात् नाधुना परिज्ञातास्मि । तन्मांसेनाल

यदहं ब्रवीमि तत् करोषि चेत् तदास्य द्वितीयं सदृशं तुभ्यं निःसंशयं दास्यामि।

एवमुक्तः स वीरस्तथेति प्रतिपद्यावोचत् यत् त्वयोच्यते तत् अविलम्बितं साधयाम्येव। ततः सा तस्मै स्वाभिलषितमगदत् भद्र। अस्ति हिमाचलशिखरे त्रिघण्टं नाम पुरम्। तत्रासीत् लम्बजिह्वाभिधः प्रवीरो राक्षसाधिपतिः। तस्य विद्युच्छिखा नाम भार्याहं कामरूपिणी अस्मि। स च मे पतिर्दैवदोषात् एतस्यां सुतायां जातायां कपालस्फोटस्य प्रभोः पुरतः संग्रामे निहतः। ततस्तेन प्रभुणा कपालस्फोटेन तुष्टेन निजपुरं मे दत्तं, तत्राहं ससुता सुखेन स्थितास्मि। दुहिता चेयं सम्प्रति समारूढयौवना, तदर्थञ्च वरप्राप्तये अनुदिनं मे चिन्ता वर्त्तते। अन्यदा चतुर्दश्यां राज्ञा सह समायान्तं त्वाममुना नक्तं विलोक्य इह स्थिताचिन्तयम्, अयं हि भव्यो युवा ममास्या दुहितुर्योग्यो वरः, तदेतत्प्राप्तये कञ्चिदुपायं कल्पयामीति। ततः मूलविद्धस्य वचसा मिषेण जलं याचित्वा मध्ये श्मशानं त्वामुपनीतवत्यस्मि। तत्र च मायया अलीकवादेन त्वां विप्रलभ्य क्षणं पुनरिहाकर्षणाय युक्त्या स्वनूपुरमेकं त्वद्ग्रहणशृङ्खलापाशमिव संत्यज्य गताभूवम्। अद्य तु मया भवान् प्राप्तः, तदेतु गृहं नः, भजस्व मे सुतां गृहाण चापरं नूपुरम्।

एवमुक्तो निशाचर्या स वीरस्तथेत्युक्त्वा तया सह तद्योगेन गगनपथा तत्पुरमगात्। अपश्यच्च हिमवतः शृङ्गे सौवर्णं गगनाध्वविश्रामार्थं स्थितमर्कबिम्बमिव तत्पुरम्।

तत्र च विद्युत्प्रभां नाम तस्याः सुतां स्वसाहसमहासिद्धिमिव मूर्त्तामवाप्य तया सह कञ्चित्कालं श्वश्रूविभवनिर्वृतस्तस्थौ ।

अथैकदा सोऽशोकदत्तः श्वश्रूमवादीत् मातः । देहि मे तं नूपुरं, सम्प्रति आगामिन्यां मन्त्रव्य, प्रतिज्ञातं मया राज्ञः पुरः एतस्य लब्धये । इत्युक्ता सा रात्रिञ्चरी तं द्वितीयं नूपुरं तस्मै दत्त्वा पुनः सुवर्णकमलमेकं ददौ । ततः स वीरः पुनरागमनवचसा तां परितोष्य तस्मात् पुरात् निर्गत्य तयैव श्वश्र्वा आकाशपथेन तत् श्मशानं प्रापितः । तत्र च तरुमूले स्थिता सा जामातरमगादीत् वत्स ! सदा अहमागत्य अत्र कृष्णचतुर्दश्यां रजन्यामागमिष्यामि, तस्मात् यदा यदा निशि तस्यां त्वमत्र आगमिष्यसि तदैव अस्मात् वटतरोर्मूलात् मां प्राप्स्यसि ।

एतदाकर्ण्य सः अशोकदत्तः तथेति तामामन्त्र्य पितृगृहमगात् । पितरौ च कनीयः सुतविरहदुःखद्वैगुण्यदायिना तत्प्रवासेन नितरामार्त्तौ अतर्कितागतं तं सुतमालोक्य यावत् अभिनन्दतः, तावत् तस्य श्वशुरो नरपतिस्तत्रायया । स नृपस्तं प्रणतं साहसिकस्पर्शभीतैरिवाङ्गैः सकण्टकैः समालिङ्ग्य भृशं मुमुदे । निनाय च तं स्वपुरं रूपवन्तमिव प्रमोदम् । ततः स वीरः श्वशुराय तत् दिव्यं नूपुरयुगलं तच्च सुवर्णकमलं समर्पयत् । पृष्टश्च श्वशुरेण श्वश्र्वा च कौतुकात् यथावृत्तं सर्वमवर्णयत् । को हि साहसं विना ईदृशं सौभाग्यं लभते ? एवं वदन् राजा राज्ञी च तेन जामात्रा आत्मानं कृतार्थममन्यत ।

अथान्येद्युः स राजा स्वसद्मनि सुरसद्मनि शोभने रजत-कलसोपरि तत् स्वर्णपद्ममस्थापयत्। तौ च पद्मकलसौ रक्तसितौ यशःप्रतापाविव नृपाशोकदत्तयोः शुशुभाते। तौ च तादृशौ विलोक्य शैवो नरपतिः सहर्षो भक्तिरसेन समभाषत अहो! अमुना सौवर्णेन कमलेन भूतिशुभ्रः कलसोऽयं राजतः कपर्दीव बभ्रुणा जटाजूटेन विभाति, यदि द्वितीयमीदृशं स्वर्णाब्जं लभ्यते, तदा द्वितीये कलसे तदपि एव स्थापयामि। इत्येवं राजवाक्यं निशम्य सः अशोकदत्तः समभाषत देव! आज्ञापय माम्, आनेष्यामि द्वितीयमम्भोजं त्वदर्थम्। तदाकर्ण्य राजा प्रत्युवाच वत्स! अलं साहसेन, न ममास्ति अन्येन प्रयोजनमिति।

अथ गच्छत्सु दिवसेषु आयान्त्यां कृष्णचतुर्दश्यां रजन्यां स वीरः प्रसुप्तां राजपुत्रीं विहाय तत् श्मशानं पुनर्ययौ। ददर्श च तत्र तां श्वश्रूं राक्षसीमादरेण कृतस्वागत-वचनाम्। ततस्तया सह पुनस्तद्भवनमेत्य कञ्चित् कालं तस्या दुहित्रा सह स्थित्वा तामब्रवीत् मातः! द्वितीयं मे कनकाम्बुजं देहि। तन्निशम्य साब्रवीत् वत्स! कुतो मेऽस्य द्वितीयम्? अस्मत्प्रभोः कपालस्फोटस्य सरो विद्यते, यत्र ईदृशानि शतशो हेमाब्जानि सन्ति, स तु प्रीत्या मम भर्त्रे तदेकं दत्तवान्।

एवं तयोक्तो सोऽब्रवीत्, तर्हि तत्सरो मे दर्श्यताम्, अहं स्वयं तस्मात् कनकाम्बुजमादास्ये। न त्वयैतत् शक्यं, तद्धि दारुणै रक्षोभिः संरक्ष्यते। एवं निषिद्धोऽपि श्वश्र्वा स निर्बन्धं नात्यजत्। ततः कथञ्चित् श्वश्र्वा तया नीतश्च

दूरात् तुङ्गाद्रिकटकान्वितं निरन्तरोद्दीप्तहैमसरोजेश्चितं तत् दिव्यं सरो ददर्श। यावच्च तत्र गत्वा पद्मानि सञ्चिनोति तावत् तं घोरा निशाचराः संरुरुधुः। स च शस्त्रैस्तान् अन्यांश्चावधीत्। ये च पलायितास्ते सत्वरं गत्वा कपालस्फोटस्य तं वृत्तान्तं न्यवेदयन्। स तु रक्षसां पण्डितस्तदाकर्ण्य कुपितः स्वयमागत्य अशोकदत्तं तं लुण्ठिताम्बुजमपश्यत्। प्रत्यभिज्ञानाच्च सविस्मयः कथं स मे भ्रातायमशोकदत्तः समायातः? ततः शस्त्रमुत्सृज्य [illegible] धावित्वा अस्य पादयोः पतित्वा सद्यस्तमब्रवीत् अयं ते विजयदत्तो नाम सोदरः, आवां द्विजवर्य्यस्य गोविन्दस्वामिनः सुतौ इयच्चिरञ्च जातोऽहं दुर्दैवात् निशाचरः चितायाः कपालस्फोटनात् कपालस्फोटाख्यः। भवद्दर्शनाच्च इदानीं मे ब्राह्मण्यं स्मृतावारूढं गतञ्च राक्षसत्वं मोहाच्छन्नचैतन्यम्। ततश्चाशोकदत्तः विजयदत्तस्य भ्रातुरङ्गं राक्षसीभावदूषितं परिरभ्य बाष्पाम्बुपूरैरात्मानमपूरयत्।

अथ कौशिको नाम विद्याधरगुरुर्दिवः समागत्य तौ भ्रातरावब्रवीत् यूयं सर्वे विद्याधराः शापादीदृशीं दशां गताः, अधुना च स शापो व्यतिक्रान्तः, तदेतां निजां विद्यां गृह्णीतं गच्छतञ्च स्वं धाम। एवमुक्त्वा विद्यां दत्त्वा तयोर्गुरुर्दिवमगात्। तौ विद्याधरीभूतौ प्रबुद्धौ गृहीतकनकाम्बुजौ हिमवतः शृङ्गं व्योम्ना जग्मतुः। तत्र चाशोकदत्तः तां राक्षससुतां प्रियां प्राप। सा च तदानीं क्षीणपापा विद्याधरी संवृत्ता। तया च सह तौ भ्रातरा-

वुभावपि गगनमार्गेण क्षणात् वाराणसीं प्रयातौ। तत्र च पितरावुपेत्य वियोगानलसन्तप्तौ दर्शनामृतवर्षणेन निरवापयताम्। बभूवतुश्च शरीराभेदेऽपि प्राग्भिन्नजन्मान्तरौ च न पित्रोरेव सर्वस्यापि जनस्योत्सवाय। चिराच्च विजयदत्तः गाढ़माश्लिष्यतः पितुरुरस्थल मनोरथमिवापूरयत्। ततस्तत्र राजा पद्मप्रमुकुटोऽपि श्वशुरोऽशोकदत्तस्य विदितवृत्तान्तो हर्षात् समाययौ। तेन च सत्कृतः अशोकदत्तः स्वजनैः सार्द्धं समुत्सुकप्रियां बद्धमहोत्सवां तद्राजधानीमगमत्, अदाच्च राज्ञे बहूनि कनककमलानि। स तु नृपः प्रार्थिताधिकलाभेन भृशं परितुतोष।

ततः पिता गोविन्दस्वामी शृण्वत्सु सर्वेषु समाश्चर्य्यकौतुकः तं विजयदत्तमपृच्छत् वत्स। तदा श्मशाने सहसा राक्षसीभावं गतस्य ते सर्वो वृत्तान्तः संवर्ण्यतामिति। विजयदत्तोऽभ्यधात् तात। चापलात् दुर्दैवनिबन्धनात् प्रस्फोटितचितादीप्तकपालोऽहं मुखप्रविष्टया तद्वसया रक्षोभावमापन्नस्त्वया मोहाच्छन्नविग्रहः दृष्टः। तेन च कपालस्फोट इति नाम्ना राक्षसैरन्यैराहूतस्तैश्च तत्क्षणात् मिलितोऽभवम्। तैश्च क्रमेण रक्षसां पतेः पार्श्वमुपनीतः। सोऽपि राक्षसेन्द्रः मां दृष्ट्वा सम्प्रीतः सेनापतिमकरोत्। ततः कदाचित् सः राक्षसपतिः मदेन गन्धर्वान् अभियोक्तुं गतो निहतश्च संग्रामे रिपुभिः। तदैवाहं तदीयैर्भृत्यवर्गैस्तद्राज्यं ग्राहितस्तत्पुरे स्थितः राक्षसाधिपत्यमकार्षम्। अकस्मात् आर्य्यस्य अशोकदत्तस्य काञ्चनकमलार्थं तत्र गतस्य दर्शनात् सा मम दशा प्रशान्ता। अनन्तरञ्च यथा

आवाभ्यां शापमोचात् निजा विद्याः प्राप्ताः तथार्य्यो वः सर्वमावेदयिष्यति। एवं विजयदत्तेन निवेदिते अशोकदत्तस्तदा सर्वं सविस्तरमवर्णयत्।

पुरावां विद्याधरौ गगनात् गालवस्य मुनेराश्रमे गङ्गायां स्नान्तीः मुनिकन्यका अपश्याव। ततश्च तुल्यानुरागास्तास्तत्र रहसि कामयमानौ बुद्धा तद्बन्धुभिर्दिव्यदृष्टिभिः क्रोधात् शप्तौ पापाचारौ युवां प्रजायेथां मनुष्ययोनौ तत्रापि युवयोर्विचित्रो वियोगो भविता, यदा च मानवागम्ये देशे विदूरे युवयोरेकः अपरेण सङ्गमिष्यति तदा प्रज्ञानमाप्स्यथः, तदा च विद्याधरगुरोः सकाशात् विद्यां लब्ध्वा पुनः शापमुक्तौ विद्याधरौ भविष्यथ इति। एवं तैर्मुनिभिरभिशप्तौ आवां भवतां कुले समुत्पन्नौ, वियोगश्चावयोर्यथाभूतस्तत् सर्वं वो विदितम्, इदानीं कनकाजार्थं श्वश्रूसिद्धिवशात् रक्षोराजस्य पुरं प्राप्य प्राप्तोऽयमनुजः। ततश्चावां कौशिकात् गुरोर्विद्याः समधिगम्य सद्यो विद्याधरत्वमापन्नौ भवद्दर्शनार्थं चिप्रमिहागतौ।

एवं पितरौ तनयाञ्च भूपते. प्रियतमामुक्ता अशोकदत्तः सद्यः शापविमुक्तिमुदितः स्वैर्विद्याविशेषैस्तैस्तथा संव्यभजत् यथा एतेऽपि बन्धुवर्गाः प्रबुद्धमनसः सद्यः विद्याधरत्वमगमन्। ततश्च तं नृपं समामन्त्र्य भ्राता पितृभ्यां प्रियतमाभ्यां द्वाभ्याञ्च सह गगनमार्गेणोत्पत्य विद्याधरपुरमगच्छत्। तत्र च गत्वा तौ भ्रातरौ तं विद्याधरराजमालोक्य तदाज्ञया अशोकवेगविजयवेगनामानौ सन्तौ स्वजनैः निजावासं गौविन्दकूटाख्यमचलं ययतुः।

प्रतापमुकुटश्च वाराणसीपतिरद्भुतदर्शनेन सञ्जातहर्षः स्वस्मिन् देवसद्मनि द्वितीयकलसे न्यस्तहेमाम्बुजः अपरैश्च स्वर्णकमलैरभ्यर्चितशङ्करः कृतार्थमात्मानं कृत्स्नमामन्यत ।

एवं दिव्याः शापवशादवतीर्णा जन्तवो जीवलोके महासत्त्वं दधानाः अन्यदुर्लभामर्थसिद्धिं प्राप्नुवन्ति । तत् महासत्त्व ! मन्ये भवानपि कोऽपि देवविशेष एव, तस्मात् अवश्यमेव मनोरथसिद्धिर्भविता, सोत्साहता हि दुष्करासु क्रियासु महतां प्रकृतेर्विशेषं प्रायशः शंसति । साऽपि भवदभिमता राजबाला कनकरेखा नूनं दिव्या, नो चेत् कथं कनकपुरीदर्शिनं पतिं काङ्क्षति । इत्येवं विष्णुदत्तात् रहसि सरसां कथामुपनिशम्य हृदि कनकपुरीविलोकनाशां दधौ निनाय च धृतिमालम्ब्य कथञ्चित् त्रियामाम् ।

इति पञ्चविंशस्तरङ्गः ।

अथ षड्विंशस्तरङ्गः ।

अथ तत्र उत्स्थलद्वीपे प्रातस्तं मठस्थं शक्तिदेवं दासपतिः सत्यव्रतः समुपायातः समभाषत ब्रह्मन् ! चिन्तितो मया त्वदिष्टसिद्ध्यर्थमुपायः । अस्त्यम्बुधेरन्तः रत्नकूटाख्यं द्वीपवरम् । तत्र भगवान् नारायणः अब्धिना कृतप्रतिष्ठ

अस्ति। आषाढ़शुक्लद्वादश्यां तत्र यात्रोत्सवे सदा सर्व-द्वीपेभ्यः तत्पूजार्थमागच्छन्ति भक्तिमन्तो जनाः। तत्र प्रसङ्गेऽस्मिन् बहुतरजनसङ्गेन सा कनकपुरी ज्ञातव्या, तदागच्छ तत्र गच्छावः, प्रत्यासीदति च सा तिथिः।

एवं सत्यव्रतेनोक्तः शक्तिदेवस्तथेति प्रतिपद्य हृष्टः पाथेयं विष्णुदत्तकल्पितं गृह्णन् सत्यव्रतदत्तञ्च वाहनमारुह्य तेनैव सत्यव्रतेन साकं वारिधिवर्त्मना त्वरितं प्रायात्। गच्छंश्च स तत्र द्वीपनिभनक्रे अद्भुतनिकेतने कर्णधारतया स्थितं सत्यव्रतमपृच्छत् भद्र। इतो दूरात् किमेतदम्बुधौ महाभोगं यदृच्छया समुत्थितसपक्षपर्वतनिभं किं दृश्यते? सत्यव्रतोऽवादीत् ब्रह्मन्। असौ वटवृक्षः, अस्याधस्तात् सुमहावर्त्तं वडवामुखं कीर्त्त्यते, इमञ्च परिहृत्य प्रदेशमिह गम्यते, अस्मिंश्चावर्त्ते पतितानां नैव पुनरागमः। एवं सत्यव्रते वदति एव तद् वहनं वायुवेगतस्तस्यामेव दिशि गन्तुं प्रववृते। तद् दृष्ट्वा सत्यव्रतः शक्तिदेवं पुनरवदत् ब्रह्मन्। विनाशोऽयमस्माकं ध्रुवमुपस्थितः, पश्य यदकस्मात् प्रवहणमेतत् अत्रैव प्रयाति, कथमपि मयाधुना रोद्धुं न शक्यते। तदस्मिन्नावर्त्ते मृत्युमुख इव वयमम्बुधिना बलीयसा स्वकर्म्मणाकृष्य क्षिप्यन्ते, न च मे किञ्चन दुःखमेतेन, शरीरं हि क्षणभङ्गुरम्, एतदेव दुःखं यत्ते मनोरथो न कृच्छ्रेणापि पूरितः। तत् यावदेतत् प्रवहणं मनाक् धारयामि तावदस्य वटतरोः शाखां द्रुतमवलम्बस्व। कदाचित् तवेदृशाकृतेः जीवनोपायो भवेत्, को हि विधिविलसितानि सागरतरङ्गांश्च तर्कयेत्। एवं वदत एव सुधीरस्य सत्य--

व्रतस्य सविधे वटतरोः प्रवहणं तत् समगच्छत्। चणेन च शक्तिदेवः कृतोत्फालः साध्वसात् तस्य वटतरोर्विशालां शाखामग्रहीत्। सत्यव्रतस्तु परार्थकल्पितेन देहेन वहनेन च वड़वामुखमविशत्। अथ शक्तिदेवः शाखाच्छादितदिग-न्तस्य तरोः शाखामेकामाश्रित्य निराशः संचिन्तितवान् हा हन्त। मया सा पुरी न दृष्टा, प्रत्युत अपदे नश्यता दाशेन्द्रोऽपि मत्कृते नाशितः, अथवा केन पुनः सर्वजन-शिरसि न्यस्तपदा भगवती भवितव्यता व्यतिक्रम्यते। एवं चिन्तयन् स विप्रकुमारः कथञ्चित् तस्मिन्नेव तरुस्कन्धे दिनमनयत्। सायञ्च तस्मिन् समन्ततः समागच्छतो महा-विहगान् बहून् शब्दपूरितदिङ्मुखान् पृथुपक्षवातधूता-र्णवोर्म्मिभिः परिचयप्रीत्या कृतप्रत्युद्गमानिव गृध्रान् ददर्श। ततश्च क्रमेण शाखाविलीनानां तेषां पक्षिणां मनुष्यवाचा मिथः संलापं स पत्रसङ्घैः समावृतदेहः समशृणोत्। कश्चित् द्वीपान्तरं कोऽपि गिरिं कश्चित् दिगन्तरं तद्दिनचरणस्था-नमेकैकः समकथयत्। तेषाञ्चैको वृद्धगृध्रः समभाषत अह-मद्य कनकपुरीं विहर्त्तुमगमं, प्रातश्च तत्रैव सुखं विहर्त्तुं गमिष्यामीति। एवमतर्कितसुधासारसमेन वचसा सः शक्तिदेवः शान्ततापः समचिन्तयत् दिष्ट्या सा नगरी अ-स्त्येव, तत्प्राप्तौ च अयमेव विहगराजः मम वाहनीकृतः। इत्यालोच्य स शक्तिदेवः शनैरेत्य तस्य सुखसुप्तस्य विहग-वरस्य पृष्ठपक्षान्तरे समलीयत। प्रातश्च तेषु अन्येषु पक्षिषु इतस्ततो गतेषु स पक्षी दर्शिताश्चर्य्यपक्षपातः विधिरिव स्वेच्छाक्रान्ते पृष्ठे शक्तिदेवमलक्षितं वहन् क्षणात् तां कनक-

पुरीं चरितुं पुनर्जगाम। ततोद्यानान्तरे समुपविष्टे तस्मिन् विहङ्गे स शक्तिदेवः निभृतं तस्य पृष्ठादवातरत्। अपसृत्य च तस्मात् यावत् तत्र भ्राम्यति तावत् पुष्पावचय-व्यग्रे द्वे महिले समदृश्येताम्। ते च सहसा तस्य विलोकनेन विस्मिते दृष्ट्वा स ... भद्रे। कः प्रदेशोऽयं, के च युवाम्? अथ ते तमूचतुः भद्र। इयं कनकपुरी नाम विद्याधरनगरी, अस्यां चन्द्रप्रभा नाम विद्याधरी वर्त्तते, तस्याश्चावामुद्यानपालिके विजानीहि, तदर्थञ्चाय पुष्पाव-चय इति।

अथ स युवावदत् भद्रे। युवां दयां मे तथा कुरुत यथा युवयोः स्वामिनीमहम् अद्य पश्यामि। एतदाकर्ण्य ते उभे तं विप्रयुवानं नगर्य्यामन्तः राजमन्दिरमनयताम्। सोऽपि तत्र गत्वा माणिक्यस्तम्भभास्वरं सम्पदां निकेतन-मिव सौवर्णभित्ति तत्सदनमद्राक्षीत्। तत्रागतमपूर्वं युवानं दृष्ट्वा सर्वः परिजनः ... गत्वा न्यवे-दयत्। सापि श्रुत्वा अविलम्बितमेव प्रतीहारीमादिश्य तम् अभ्यन्तरं स्वनिकटं प्रावेशयत्। प्रविश्य च सः तां नेत्रानन्ददायिनीं धातुरत्युत्कृष्टिमिव रूपवतीमद्राक्षीत्। सापि तद्दर्शनजनितानन्दा तत्क्षणात् रत्नपर्य्यङ्कात् समु-त्थाय स्वयं स्वागतेन ... । अब्रवीच्च समासीनं तत्क्षणेन। कस्त्वमीदृशः? कथं वा मानुषागम्याम् इमां भूमिमनुप्राप्तो भवान्? इत्युक्तस्तया चन्द्रप्रभया स शक्ति-देवः सकुतूहलं निजं देशं जातिं नाम चावेद्य तत्पुरी-दर्शनपणात् तां राजकन्यां कनकरेखां प्राप्तुं यथागतं तत्र

सर्वं समवर्णयत्। तदाकर्ण्य किमपि ध्यात्वा दीर्घं निःश्वस्य च चन्द्रप्रभा विजने तमवादीत् सुभग। श्रूयतां किञ्चित् ते वच्यामि। अस्ति अस्यां पुरि शशिखण्डो नाम विद्याधरराजः। वयं चतस्रस्तस्य दुहितरो जाताः। ज्येष्ठा चन्द्रप्रभाहं, द्वितीया चन्द्ररेखा, तृतीया शशिरेखा, चतुर्थी शशिप्रभा। तासाञ्च नः पितृगृहे वर्द्धमानानां द्वितीयादयस्तिस्रः भगिन्यः कदाचित् कन्याव्रतस्थायां मयि स्नातुं मन्दाकिनीमगच्छन्। तत्रारब्धजलक्रीड़ाश्चासिञ्चन् सलिलैर्यौवनदर्पोद्धता अग्रतपसं नाम मुनिम्। स च मुनिः परिक्रुद्धस्ताः शशाप कुकन्यकाः। मर्त्त्यलोके प्रजायध्वमिति। विदित्वैतत् मम पित्रा तत्र गत्वा प्रसादितः स महर्षिः पृथक् पृथक् शापान्तमुक्त्वा सर्वासामेव तासां दिव्येन विज्ञानेन सह जातिस्मरत्वमादिशत्। ततस्तासु भगिनीषु स्वं स्वं देहं त्यक्त्वा मर्त्त्यलोकमितासु स मे पिता शोकार्त्तः मह्यमिमां नगरीं दत्त्वा वनमियाय।

अथ कदाचित् इह वसन्तीं मां देवी चण्डिका स्वप्ने किल समादिदेश पुत्रि। मानुषस्ते भर्त्ता भवितेति। तेन च बहून् विद्याधरान् समतिक्रम्य अद्यापि कन्यैवास्मि, अधुना च अद्भुतेनानेन ते आगमनेन वपुषा च वशीकृत्य तुभ्यमेवाहं समर्पिता। तदागामिन्यां चतुर्दश्यां पितरमामन्त्रयितुं भवत्कृते ऋषभाख्यं गिरिं गच्छामि। तत्र चास्यां तिथौ सर्वे विद्याधरा देवं त्र्यम्बकमर्चयितुं दिग्भ्यः समागत्य प्रतिवर्षं मिलन्ति। तातोऽपि तत्रायाति, अतस्तदनुज्ञामवाप्य तूर्णमिहागच्छामि, ततस्त्वं मां परिणेष्यसि।

उत्तिष्ठ तावत् इत्युक्त्वा सा चन्द्रप्रभा विद्याधरीचितैर्भोगैस्तं शक्तिदेवमुपाचरत्। तस्य च तत्र स्थितस्य तथा सुखमभूत् दावानलतप्तस्य यथा सुधाह्रदनिमज्जने। अथागतायां चतुर्दश्यां सा चन्द्रप्रभा तमब्रवीत् अद्याहं भवत्कृते पितरं विज्ञप्तुं गच्छामि, परिजनश्च सर्वः मयैव सह यास्यति, तत्त्वयैकाकिना अत्र मन्दिरे तिष्ठता दिवसद्वयं न दुःखं चिन्त्यं, मध्यमा भूमिः कथञ्चन नारोहणीया। इत्युक्त्वा तं युवानं तदन्तिकन्यस्तचित्ता तद्भिक्तानुगता च सा चन्द्रप्रभा पितुरन्तिकमगात्। शक्तिदेवोऽपि एकाकी तत्र वसन् स्थानस्थानेषु महासमृद्धिसम्पन्नेषु भ्रमंश्च किंस्विदनया विद्याधरसुतया मध्यमभूमावारोहणं निषिद्धमिति जातकौतूहलस्तामेव भूमिमध्यारुरोह। प्रायेण वारितकामा हि मानवानां प्रवृत्तिः। तत्रारूढश्च त्रीन् गुप्तान् गर्भगृहान् दृष्ट्वा एकम् उद्घाटितद्वारं तेषां प्रविवेश। प्रविश्य च तत्र महत्तपर्य्यङ्के न्यस्ततूलिके वसनाच्छादितदेहां शयानां कामपि नारीमपश्यत्, यावच्च उत्क्षिप्य पटमीक्षते तावत् परोपकारिनृपतेस्तनयां मृतां वरतनुं दृष्ट्वा समचिन्तयत् किमिदमद्भुतम्? किमप्रबोधसुप्ता इयं किंवा मे भ्रमः, यस्याः कृते मम प्रवासः सा एव किमिह तिष्ठति, असावत्र गतप्राणा, तत्र देशे च जीवति अम्लानकान्तिश्च दृश्यते, अथवा विधाता मम मोहनार्थम् इन्द्रजालमिदं वितन्यते? एवं संचिन्त्य तस्माच्च निर्गत्य क्रमात् अन्यौ मण्डपौ प्रविश्य तयोरन्तश्च तद्वत् द्वे कन्यके ईक्षाञ्चक्रे। अथ ततोऽपि निर्गतः कौतुक-

व्यग्रचेता अधस्तादुपविष्ट उत्तमां वापीमपश्यत्। तीरे च तस्या रत्नपर्य्याणमेकं वाजिनं दृष्ट्वा कौतुकात् तत्समीपं गत्वा तमारोढुमैच्छत्। तेन चाश्वेन पादेनाहत्य तस्यामेव वाप्यां निक्षिप्त.। स शक्तिदेवस्तत्र निमग्नः क्षिप्रं वर्द्धमानपुरात् निजादुद्यानदीर्घिकामध्यात् ससम्भ्रमः समुत्तस्थौ। ददर्श चात्मानं जन्मभूमौ वापीजले स्थितं चन्द्रप्रभाविरहदीनं कुमुदेन तुल्यम्। समचिन्तयच्च अहो किमेतत् आश्चर्य्यमायाकरण्डमुज्जृम्भितम्? कष्टं किमपि, केनापि मन्दभाग्योऽस्मि वञ्चितः, अथवा को जानाति कीदृशी भवितव्यता? एवं मनसा वितर्कयन् स शक्तिदेवः स्वं पितृभवनं गत्वा पित्रा चाभिनन्दितः सोत्सवैः स्वजनैः सह दिवसमनयत्। द्वितीये चाह्नि स बहिर्गतस्तत्रैव घोषणाया सपटहं विप्रो वा क्षत्रियो वा यः कनकपुरीं तत्त्वतो दृष्टवान् स आगच्छतु तस्मै तनयां यौवराज्यसहिता ददाति नृपतिरिति वचनमशृणोत्।

तदाकर्ण्य सः पटहघोषिणः समुपेत्य सत्यमेव दृष्टा मया कनकपुरीति। तैश्च पूर्ववत् नृपतेरन्तिकं स समनीयत। नृपस्तु तं प्राग्वत् पुनर्वितथवादिनमवगत्य तत्र । ततस्तेन मिथ्यात् ब्रवीमि चेत् मम शरीरनिग्रह एवात्र पणोऽस्तु, अद्य राजपुत्री मां पृच्छतु एवमुदिते राजा तां सुतां सभायामानाययत्। सा तु दृष्टपूर्वं विप्रकुमारं दृष्ट्वा राजानमभ्यधात् पितरेष भूयोऽपि मिथ्या किञ्चित् वक्ष्यतीति। शक्तिदेवोऽब्रवीत् राजपुत्रि! अहं सत्यं मृषैव वा ब्रवीमि, त्वन्तु वद तत्त्वतः, ममात्र महत् कौतुकं कनक-

पूर्य्यां त्वं पर्य्यङ्के गतजीविता मया दृष्टा, इह तु कथं जीवन्तीं पश्यामि भवतीम् । एवमुक्ता साभिज्ञानं शक्तिदेवेन सा नृपदुहिता कनकरेखा सद्यः पितरमवादीत् तात ! सत्यमनेन महात्मना सा नगरी दृष्टा, अचिराच्च एष तत्रस्थाया मे भर्त्ता भविता, तत्र चान्या मम भगिनीश्च तिस्रः परिणेष्यति, करिष्यति च तस्यां पुरि विद्याधराधिराज्यम् । मया त्वद्यैव स्वा तनुः प्रवेश्या, सा पुरी च मुनिशापादेवाहं भवत्कुले सञ्जातास्मि । यदा कनकपुर्य्यां तव देहमालोक्य कश्चित् मानुषस्तत्त्वभेदं करिष्यति, तदा ते शापविमुक्तिः भविष्यति, स च मानवस्ते पतिरिति पुनः स मुनिः समादिशत् । अहञ्च मर्त्यभावेऽपि जातिस्मरा विज्ञानवती चाभवं तदधुना सिद्धये वैद्याधरं पदं व्रजामि । इत्युक्ता सा राजसुता सद्यस्तनुं त्यक्ता तिरोदधे । क्षणे च तस्मिन् उदभवत् तुमुलः समाक्रन्दस्तस्मिन् राजसद्मनि । शक्तिदेवस्तु किंकर्त्तव्यविमूढ़ः असम्पूर्णमनोरथः ते द्वे अपि प्रेयस्यौ चिन्तयन् राजभवनात् निर्गत्य क्षणं पर्य्यालोचयत्, अभीष्टं मे अवश्यंभावि कनकरेखया उक्तं तत् किं विषीदामि, सिद्धिश्च सत्त्वमपेक्षते, तस्मात् तेनैव पथा पुनस्तां पुरीं गच्छामि, अवश्यमेव दैवमुपायं विधास्यति । इत्यालोच्य स तस्मात् प्रायात् नह्यसिद्धमनोरथा निवर्त्तन्ते सत्त्ववन्तः । गच्छंश्च चिरेण पुनर्विटङ्कपुरं प्राप्य तं सम्मुखागतं वणिजमपश्यदतर्कयच्च येन सह समुद्रं गतस्य प्रथमं पोतोऽभज्यत स एवायं समुद्रदत्तः दृश्यते, कथं स अम्बुधौ पतितस्ततः समुत्तीर्णः चित्रमिदम् अथवा

अहमेवात्र निदर्शनमिति। अथ यावत् स द्विजस्तमुपगच्छति तावत् स वणिक् तं परिज्ञाय हृष्टः कण्ठे समग्रहीत् अनैषीच्च स्वं निकेतनं अप्राचीच्च कृतातिथ्यः कृतस्य वृत्तान्तम्। शक्तिदेवः सविस्तरं स्ववृत्तमाख्यत् यथाहं मत्स्यनिगीर्णः प्राक् उत्स्थलद्वीपमगमम्। ततश्च तमपि वणिजं प्रत्यपृच्छत् कथं त्वया अम्बुधिमग्नेन समुत्तीर्णं वर्ण्यतामिति। सोऽब्रवीत् अहमम्बुधिमग्नः दिनत्रयं प्लवन् एकं फलकमात्रमाश्रितः कथमपि आसम्। दैवाच्च तेन पथा एकं वहनमागच्छन् दृष्टम्। तत्रस्थैश्चाहमाक्रन्दन् दृष्ट्वा कृपया तत्राधिरोपितः स्वमेव पितरं तत्र स्थितं पूर्वं वाणिज्यार्थं द्वीपान्तरागतमपश्यम्। स तु मां चिरात् दृष्ट्वा प्रत्यभिज्ञाय च कृतकण्ठग्रहः रुदन्नपृच्छत् कथमेवमवस्थां गतोऽसीति। अहमब्रुवं तात। चिरेणापि प्रयाते भवति अनायाते विषीदन् कथमपि स्वजनैः परिसान्त्वितः पश्चात् स्वधर्म इति वाणिज्ये प्रवृत्तोऽस्मि। तत्प्रसङ्गेन च द्वीपान्तरं गच्छन् दुर्दैवात् वहनभङ्गतः अद्य दिनत्रयमम्बुधौ निमग्नः, सम्प्रति भवद्भिरुद्धृतः। एवमुक्तस्तातो मां सोपालम्भमब्रवीत् पुत्र। कथमीदृशान् प्राणसंशयानारोहसि? धनमस्ति मे प्रभूतम्, अहञ्च तदर्जने स्थितोऽस्मि, पश्य मयेदं काञ्चनपूरितं प्रवहणमानीतम्। एवमुक्त्वा मां समाश्वास्य तेन वहनेन पिता मां विटङ्कपुरेऽस्मिन् स्वं गृहमनयत्।

निशम्यैतत् स शक्तिदेवः विश्रम्य तां त्रियामां परेद्युस्तमभाषत भद्र। पुनर्मया उत्स्थलद्वीपं गन्तव्यं, कस्तत्र

पायः कथ्यतामिति। सोऽब्रवीत् मदीया व्यवहारिणस्तवैवाद्य गन्तुं प्रवृत्ताः, तत्त्वं तेषां यानमारुह्य तैः सह तत्र गच्छ। एवमुक्तः स द्विजयुवा यावत् तैः बणिग्भिः सह तत् उत्स्थलद्वीपं गन्तुं प्रवर्त्तते, तावत् दाशपतेः सत्यव्रतस्य सुता दैवात् त दृष्ट्वा प्रत्यभिज्ञाय च इदमवदन् ब्रह्मन्। तातेन साकं कनकपुरीं विचिन्वन् इतस्ततस्त्वमगाः अद्य एक. कथमागतो भवान्? शक्तिदेवोऽब्रवीत् स युष्माकं पिता अम्बुराशौ अम्बुभराक्रष्टवहनो बडवामुखे निपतित इति। तदाकर्ण्य ते दाशपुत्राः परिक्रुद्धा भृत्यान् बभाषिरे दुरात्मानमिमं बध्नीत, अनेनैव स मम पिता निहतः, नो चेत् कथमेकस्मिन् प्रवहणे द्वयोरेकः बडवामुखे पतेत् द्वितीयो जीवेत्, तस्मादेष नः पितृहन्ता देव्याश्चण्डिकायाः पुरस्तात् प्रभाते अस्माभिः पशूकृतो हन्तव्य इति।' एवमुक्त्वा भृत्यान् ते सत्यव्रतस्य दाशपतेः पुत्राः तं शक्तिदेव बद्ध्वा भयावह चण्डिकागृहमनयन्। तत्र चण्डीगृहे बद्धः स शक्तिदेवः स्वजीविते निराशः रात्रौ तां देवीं चण्डिकां व्यजिज्ञपत् भगवति। वरदे। सततमेव त्वया दानवदैत्यराक्षसादिनिपीडितं जगत् त्रायते, तन्मां शरणागतं सततप्रणतं दस्युहस्तगतं सुदूरागतमभीष्टजनतृष्णया अकारणहत्याया रक्षस्व। इत्येवं देवीं विज्ञाप्य कथञ्चन जातनिद्रः स्वप्ने कामपि दिव्यां योषितमैक्षत। सा तु सदयाभ्येत्य तमब्रवीत् शक्तिदेव। मा भैषीः. नानिष्टं ते भविता. एषां दाशपुत्राणां स्वसा विन्दुमती नाम कन्यका प्रातस्त्वा वीक्ष्य मन्मथवशंवदा भर्त्तृत्वे अभ्यर्थयिष्यति, तत्र

त्वं प्रतिपद्यस्व, सैव त्वां मोचयिष्यति। न च सा दाश पुत्रीति शङ्कनीया, सा हि दिव्या महिला शापच्युता। एतदाकर्ण्य प्रबुद्धस्य तस्य प्रातर्नेत्रामृतवर्षिणी सा दाशसुता तदेव देवीगृहमाययौ। अब्रवीच्च एनमभ्येत्य आत्मानं निवेद्य समुत्सुका। सुभग! इतः सङ्कटात् त्वामहं मोचयिष्यामि, त्वं मे अभीप्सितमङ्गीकुरुष्व, भ्रातॄणां सम्मताश्च वराः बहवः मया प्रत्याख्याताः, त्वयि तु मे भृशं प्रीतिरस्ति, तन्मां परिणय। इत्युक्तः शक्तिदेवः स्वप्नं स्मरन् हृष्टस्तथेति प्रत्यपद्यत। तया च मोचितस्तस्मात् सङ्कटात् तां सुन्दरीं परिनिणाय। तस्थौ च तया दिव्यया योषिता पुण्यैकलभ्यया सुखसिद्धेरिव सह कञ्चित् कालम्।

एकदा हर्म्यपृष्ठगतः धृतगोमांसभारं पथि समायान्तं चाण्डालमेकं दृष्ट्वा स तां प्रियामब्रवीत् प्रिये! पश्य यास्त्रिजगतां वन्द्या धेनवः, तासां पिशितमयं पापात्मा अश्नाति। तदाकर्ण्य सा विन्दुमती अवादीत् नाथ! अचिन्त्यमेतत् पापं किमत्रोच्यते, अहं गवामेव प्रभावात् स्वल्पेनाप्यपराधेन दाशकुलेऽमुष्मिन् जातास्मीति। एवमुक्तवतीं तामब्रवीत् शक्तिदेवः चित्रमेतत् प्रिये! का त्वं कथमत्र दाशकुले ते जननमिति। अतिनिर्बन्धपृष्ठा च सा तमभाषत नाथ! ब्रवीमि गोप्यमप्येतत् यदि मे वचनं करोषि। बाढं करोमि वचनमिति सशपथं तेनोक्ते स समवोचत् आर्य्यपुत्र! अस्मिंश्च द्वीपे ते द्वितीया भार्य्या भविता सा चाचिरात् गर्भवती भविष्यति, अष्टमे च गर्भमासे त्वया तस्या उदरं पाटयित्वा तस्या गर्भः कृष्टव्यः,

नैवात्र ते घृणा कार्य्या। एवमुक्ता सा कथमेतदिति विस्मिते तस्मिन् पुनर्दाशेन्द्रपुत्री अवादीत् कान्त। इत्येतत् त्वया कस्यापि हेतोः कर्त्तव्यं, शृणु मम वचनं, या चाहं यथा च मे दाशकुले जन्म तदपि आकर्णय। अहं पूर्वं कापि विद्याधरी आसं साम्प्रतं शापदोषेण मर्त्यलोके परिभ्रष्टास्मि, विद्याधरत्वे दन्तैश्छित्वा वीणासु तन्त्रीः समयोजयत्, तेनैव इह दाशकुले जातास्मि। तदेव शुष्केण गवां स्नायुना वदनस्य स्पर्शात् ईदृशी मे अधोगतिः, किं वक्तव्यं तन्मांसभक्षणे। इत्येवं वदन्त्यां तस्यां सहसा तस्या भ्राता समेत्य शक्तिदेवमवादीत् द्रुतमुत्तिष्ठ। एष कुतोऽपि आगत्य शूकरः निहताशेषजनः दर्पात् इतोऽभिमुखमायाति। तदाकर्ण्य स शक्तिदेवः ससम्भ्रमं हर्म्यपृष्ठादवतीर्य्य अश्वमेकं समारुह्य तं शूकरं प्रति अधावत्, प्राहरच्च। तस्मिन् वीरेऽभिधावति दृष्ट्वैव सोऽपि वराहः प्रहारसञ्जातव्रणः पलाय्य सत्वरं विलमेकमविशत्। शक्तिदेवोऽपि तमन्विष्यन् तदेव विलं प्रविश्य क्षणात् महदेकम् उद्यानं सहर्म्यं पश्यन् तत्र अद्भुताकृतिं कन्यकामेकां सम्भ्रमेणोपेतः प्रीत्या वनदेवतामिवाद्राक्षीदप्राक्षीच्च कल्याणि। का त्वं, कथञ्च ते सम्भ्रमः? तदाकर्ण्य सा सुमुखी तं प्रत्यभाषत।

अस्ति दक्षिणस्या दिशोऽधिपतिर्नृपतिश्चण्डविक्रमो नाम। सुभग। तस्याहं विन्दुरेखा नाम कन्यका, अकस्माच्च पापः कश्चित् दैत्यश्छलेन मामपहृत्य पितुरालयादत्रानीतवान्। स चाद्य आमिषार्थी वाराहं रूपमास्थाय

वहिर्गतः क्षुधार्त्तः केनचिद् वीरेण शक्त्या विद्धः प्रविश्यै-वात्र पञ्चतामगमत्। तद्दूषितकौमार्या चाहम्। तदा-कर्ण्य शक्तिदेवस्तामुवाच कस्तर्हि सम्भ्रमः? नृपात्मजे! मयैव स दुरात्मा शूकरो निहतः। ततः सा अवदत् ब्रूहि तर्हि को भवानिति। स चोवाच अहं शक्तिदेवो नाम द्विजातिः। तया चोक्तं तर्हि त्वमेव मे पतिः। सोऽपि वीरस्तथेति तामादाय विलद्वारेण निर्गत्य दाशपतेरालय-मेत्य भार्य्यायै विन्दुमत्यै तन्निवेद्य तदनुमत्या तां विन्दु-रेखामुदवहत्। ततस्तयोर्भार्य्ययोरेका विन्दुरेखा गर्भ-मधत्त। अष्टमे च गर्भमासे आगते विन्दुमती रहसि तं शक्तिदेवमुपेत्य अवोचत् वीर! स्मर तत् प्रतिश्रुतं यत्त्वया मह्यं, सोऽयं द्वितीयभार्य्यायास्ते अष्टमो गर्भमासः समुप-स्थितः, तद् गत्वा अस्या गर्भं विपाट्य उदरमाहर, अनति-क्रमणीयं हि अङ्गीकृतं महात्मनाम्। एवमुक्तस्तया शक्ति-देवः स्नेहकृपाकुलः प्रतिज्ञापरतन्त्रश्च दोलाचलचित्तवृत्तिः क्षणं निरुत्तर एवासीत् अगमच्च जातोद्वेगस्तां विन्दुरेखाम्। सापि खिन्नमागतं तं पतिं विलोक्याब्रवीत् नाथ! विषण्णो-ऽसि कथं, वेद्मि अहं विन्दुमत्या यदर्थं मत्सकाशं प्रेषितः, तच्च त्वया अवश्यं कार्य्यं, हेतुश्च विशेषोऽस्ति, नाप्यत्र नैष्ठुर्य्यं, तस्मात् मा घृणां कार्षीः, तथाहि अत्र देवदत्तक-थामेतां शृणु कथयामि।

पुरासीत् हरिदत्तो नाम कश्चित् द्विजः कम्बुकाख्ये पुरे। तस्य च श्रीमतः पुत्रः देवदत्तो नाम शैशवे कृत-विद्योऽपि द्यूतैकव्यसनी अभूत्। स एकदा द्यूतहारित-

वस्त्रादिः पितृगृहं गन्तुमशक्तः शून्यमेकं देवगृहमविशत्। अपश्यच्च तत्र जालपादाभिधं साधितानेककामं जपन्तं महाव्रतं कञ्चित् पुरुषम्। शनैश्च तमुपेत्य कृतप्रणतिस्तेन च समाप्तव्रतेन स्वागतेन अभ्यनन्द्यत। क्षणञ्च तत्र स्थितस्तेन कातर्थ्यदर्शिना पृष्टः स्वस्य व्यसनजनितमापदं शशंस। ततः स व्रती तं देवदत्तमगदत्। वत्स। व्यसनिनां पर्य्याप्तं धनं भुवि न विद्यते। यदि विपदं हातुं तेऽभिलाषस्तदा मद्वचनं शृणु, हे सुलक्षण। मया विद्याधरत्वप्राप्त्यर्थं यत् परिकरः कृतः, त्वमपि तत् साधय। ममादेशस्तव पालनीयस्तर्हि ते विपदो नश्यन्ति। एवमुक्तस्तेन महाव्रतिना स देवदत्तस्तथेति प्रतिश्रुत्य तत्पार्श्वे स्थितिमकरोत्। अपरेद्युश्च स महाव्रती श्मशानान्ते गत्वा वटतरोरधस्तात् रजन्यां पूजां विधाय परमान्नं निवेद्य दिक्षु बलीन् विक्षिप्य च समापितार्चनविधिस्तं पार्श्ववर्त्तिनं विप्रमब्रवीत् वत्स! एवमेव त्वया विद्युत्प्रभे! गृहाणेमां पूजामिति वदता प्रत्यहमर्चनं कार्य्यम्। ततश्चावयोः सिद्धिर्ध्रुवा न चान्यथा इति। एवमुपदिश्य स व्रती तेन समं स्वालयं गतवान्। देवदत्तोऽपि प्रत्यहं तथैव तस्य तरोरधस्तात् गत्वा यथोपदिष्टमर्चनमकरोत्। एकदा च सपर्य्यान्ते तस्य पश्यत एवाकस्मात् कापि दिव्या द्विधाभूतात् तस्मात् तरोर्विनिष्क्रम्य एहि भद्र। अस्मत्स्वामिनी त्वां ब्रवीति इति वदन्ती त तस्यैव तरोरभ्यन्तरे प्रवेशयामास। स तु तत्र प्रविश्य दिव्यं मणिमयं गृहं तलस्थाञ्च काञ्चित् पर्य्यङ्कनिषण्णां वराङ्गीमैक्षत। यावच्च स विग्रहवती अस्मत्सिद्धिरियमिति

ध्यायति तावत् सा कृतातिथिसत्कारा वराङ्गना समुत्थाय रणिताभरणैरङ्गैर्विहितस्वागतवचनैरिव, तं स्वपर्य्यङ्के स्वयं समुपावेशयत् अवादीच्च महाभाग। अहं यक्षपते रत्नवर्षस्य कन्यका विद्युत्प्रभा नाम। एष च जालपादो महाव्रती मामाराधयत्, तस्यार्थसिद्धिदायिनी अस्मि, त्वन्तु मे प्राणानामपि प्रभुः, तस्मात् अनुरागिण्या मे पाणिग्रहं कुरु। इत्युक्तस्तया स देवदत्तस्तथेति तद्वचनात् तां परिणीय कञ्चित् कालं तत्र स्थित्वा तस्याञ्च गर्भवत्यां पुनरागमिष्या-मीत्युक्त्वा तं महाव्रतिनं प्रति प्रतस्थे। कथयामास च तस्मै स्ववृत्तान्तं सभयम्। सोऽपि महाव्रती स्वसिद्धये तमवादीत् भद्र। भद्रं कृतं त्वया, परन्तु गत्वा अस्या यक्षतनयाया उदरं विपाट्य शीघ्रं गर्भं तमानय। इत्युक्त्वा स्मारयित्वा च पूर्वाङ्गीकारं तेन प्रेषितः स देवदत्तस्तां प्रियामगात् यावच्च स तद्भावनया दुर्मनास्तत्र तिष्ठति तावत् सा यक्षी विद्युत्प्रभा स्वयमभाषत आर्य्यपुत्र। विषीदसि किमर्थं विदितं मया यदादिष्टं ते जालपादेन मम गर्भपाटनं तदेतत् उदरं पाटयित्वा गर्भमाकर्ष, न चेत् स्वयं करोम्येतत् कार्य्यमत्र किञ्चन विद्यते। तथा एवमुक्तोऽपि स देवदत्त-स्तत् कर्तुं यदा नाशकत् तदा सा स्वयं पाटितोदरा गर्भ-माकृष्टवती तञ्चाकृष्टं पुरतस्त्यक्त्वा तं पतिमभाषत भोक्तु-र्विद्याधरत्वस्य कारणमयं गृह्यताम्। अहं हि विद्याधरी शापात् यक्षी जाता, अयञ्च ममेदृक् शापान्तः, जातिस्मरा चास्मि। इदानीमहं स्वं धाम व्रजामि, भविता चावयोः पुनः सङ्गमः। इत्याभाष्य सा विद्युत्प्रभा क्वापि विलय-

मगात । देवदत्तोऽपि तं गर्भमादाय खिन्नमनास्तस्य व्रतिनो जालपादस्य सकाशमायात् । उपानयत् तस्मै तं गर्भं सिद्धिप्रदायिनम् । साधवो हि दुर्लभे वस्तुनि नालम्भरित्वं व्रजन्ति। सोऽपि महाव्रती तत् गर्भमांसं पाटयित्वा भैरवार्चार्थं तं देवदत्तं व्यसृजत् । अथ यावत् दत्तवलिरागत्य स देवदत्तः पश्यति तावत् तेन व्रतिना अशेषं तन्मांसं भक्षितम् । कथं त्वया सर्वं भुक्तमिति वदत एवास्य देवदत्तस्य स जालपादः जिह्मो विद्याधरो भूत्वा सद्यः खमुत्पपात् । तस्मिंश्च तथा भूते स देवदत्तः समचिन्तयत् कष्ट किमेतत् अनेनाहं पापमतिना विप्रलब्धोऽस्मि, अथवा अतिमार्दवं कस्य न परिभूतये ? तदेतस्यापकारस्य कथमपि प्रतिक्रियां कुर्व्वां विद्याधरीभूतः, नात्र वेतालसाधनादन्यः कश्चिदुपायोऽस्ति इति निश्चित्य स रात्रौ पितृवनमगमत् । तत्र च तरुमूले नरकलेवरे वेतालमाहूय पूजयित्वा नृमांसवलितर्पणमकार्षीत् यावच्च स अतृप्यन्तम् अन्यानयनासह तं वेतालं तर्पयिष्यन् स्वमांसानि छेत्तुमुपक्रमते, तावत् स वेतालस्तं महासत्त्वमभाषत महापुरुष । तवानेन सत्त्वेन तुष्टोऽस्मि मा साहसं कार्षीः, किन्त्वभीष्टं वद साधयामि तत् ॥ इत्युक्तवचनं वेतालं स वीरः समभ्यधात् भद्र । विश्वस्तवञ्चको जालपादो नाम व्रती यत्र स्थितः, तं विद्याधरनिवासं तन्निग्रहाय मां नय । तथेत्युक्तवता तेन वेतालेन स्कन्धे आरोप्य क्षणात् गगनमार्गेण स देवदत्तः वैद्याधरपदं नीतस्तं जालपादं प्रासादवर्त्तिनं विद्याधरराजत्वदृप्तं रत्नासनाधिष्ठितं तामेव लब्धविद्याधरीत्वां विद्याधरीमनि

च्छन्तीं भार्य्यां कर्तुं तन्नटुक्तिभिः प्रतारयन्तमद्राक्षीत्। दृष्ट्वैव स वेतालारूढ़ः हृष्यद्विद्युत्प्रभानेत्रानन्दनो युवा तमभ्यधावत्। जालपादोऽपि अकस्मात् तथागत दृष्ट्वा त्रासात् विच्युतासिरासनात् भुवि पपात। देवदत्तस्तु त खङ्गं लब्ध्वापि तं नावधीत् भीतेषु रिपुष्वपि सानुकम्पा हि महान्तः। तच्च वेतालं तं जिघांसुं दृष्ट्वा स वारयन् निजगाद भद्र। पाषण्डिनानेन हतेनापि किम्? स्थाप्यतामयं भुवि नीत्वा स्वनिलये, भूयोऽपि तत्रैव पापः कापालिकस्तिष्ठतु। एवं वदतस्तस्य ततक्षणात् दिवः अवतीर्य्य देवी भवानी प्रत्यक्षपरिदृश्यमाना तं प्रणत देवदत्तमब्रवीत् पुत्र। तुष्टास्मि ते अनन्यसदृशेन सत्त्वोत्कर्षेण तत्त्वया, विद्याधरराजत्वं मयाद्य ते दत्तम्। एवमुक्त्वा सा अर्पितविद्या देवी सद्यस्तिरोभूत्। जालपादस्तु विभ्रष्टसिद्धिस्तेन वेतालेन भूतले नीत्वा तथैव निहितः न ह्यधर्म्मस्थिरमृद्धये? देवदत्तस्तु तया विद्युत्प्रभया समेतः प्राप्तविद्याधराधिपत्यः सुखमवात्सीत्।

कथामेतामुक्त्वा सा विन्दुरेखा मृदुमधुरभाषिणी सत्वरा पुनस्तं शक्तिदेवमवादीत् नाथ। एवमीदृशानि कार्य्याणि सन्ति, तदिदं मे गर्भं विन्दुमत्या कथितं गर्भं विपाटय, नात्र शोकः कार्य्यः। एवमभिदधत्यां तस्यां पापशङ्किते च शक्तिदेवे सहसा गगनादुदभूद् भारती शक्तिदेव। निःशङ्कं त्वमस्या गर्भो विपाट्यतां, कण्ठे च मुष्ट्या गृहीतोऽसौ गर्भस्ते हस्तगः खड्गो भविष्यतीति। तां दिव्यां गिरं श्रुत्वा स शक्तिदेवः आशु तस्या गर्भं पाटितोदरं कृत्वा समा-

कृष्य पाणिना कण्ठे समग्रहीत्। गृहीतमात्रश्च स तस्य हस्तगतः खड्गः सिद्धेः पाश इव समुपस्थितः। ततः स विप्रः सहसा विद्याधरः समजनि, विन्दुरेखा च तत्क्षणमदर्शनमगात्। ततश्च स विद्याधरीभूत शक्तिदेवः दाशपुत्रीं गत्वा विन्दुमत्यै यथावृत्तमकथयत्। ततश्च सा प्राह नाथ! वयं विद्याधरपतेः सुतास्तिस्रो भगिन्यः कनकपुरीतः शापतश्च्युताः। एका कनकरेखा, यस्यास्त्वया वर्द्धमानपुरे शापान्तो दृष्टः, सा तु तां स्वां पुरीं गता, द्वितीया विन्दुरेखा, तस्याश्च शापान्तस्त्वया कृतः, तृतीया चाहम्, अधुना च मे शापान्तः भविता, मया चाद्य स्वा पुरी गन्तव्या. नाथ! तत्रास्माकं विद्याधरशरीराणि सन्ति। चन्द्रप्रभा हि अस्माकं ज्यायसी भगिनी तत्रैव स्थिता, तत् त्वमपि खड्गसिद्धिप्रभावात् आशु तत्रायाहि, अस्मांश्च चतस्रः भार्य्याः संप्राप्य वनस्थेन पित्रा समर्पितायस्तस्यां पुरि राज्यं करिष्यसि। इत्येव निगदन्त्या तया। विन्दुमत्या सह स शक्तिदेवः प्राप्तविद्याधरशरीरः गगनपथा तां कनकपुरीं प्रतस्थे। तस्याञ्च यानि पर्य्यङ्कतलनिषण्णानि मृतशरीराणि दृष्टानि तान्यनुप्रविष्टाः कनकरेखाद्याः निजप्रियाः प्रणतास्तिस्रः। तासां ज्येष्ठां रचितमङ्गलां चन्द्रप्रभाञ्च चिरदर्शनोत्सुकया दृष्ट्या पिबन्तीमिवाद्राक्षीत्। अथ नियोगव्यापृतपरिजनगणैरभिनन्द्यमानो सानन्दमानस्तदा चन्द्रप्रभया जगदे सुभग! या तत्र वर्द्धमानपुरे कनकरेखा नाम राजसुता दृष्टा, सैवेयं चन्द्ररेखा नाम मम भगिनी। या च दाशाधिपपुत्री विन्दुमती उत्स्थलद्वीपे प्राप्ता सेयं शशिरेखा नाम द्वितीया मम

स्वसा। या तु तत्र बिन्दुरेखाख्या राजनन्दिनी दानवाहृता त्वया परिणीता, सेयं शशिप्रभाभिधाना मम तृतीया भगिनी। तदिदानीमस्मत्पितुरन्तिकमेहि, तेन प्रत्ताश्च अस्मान् यथाविधि परिणयस्व।

एवं तस्यामभिदधत्यां चन्द्रप्रभायां स शक्तिदेवस्ताभिश्चतसृभि सहितस्तत्पितुः सकाशं वनान्तमगमत्। स च विद्याधरराजश्चरणनताभिस्ताभिरावेदितो दिव्यवाक्प्रेरितश्च युगपत् तस्मै शक्तिदेवाय हृष्टस्ताश्चतस्र एव कन्यकाः प्रादात्। व्यतरच्च तदनु कनकपुर्य्यां विद्याधराधिराज्यं स्वाश्च समस्ता विद्याः। व्यधित च समुदितेन स्वनाम्ना विद्याधरेषु स्वेषु तमेव शक्तिदेवम्। ततश्च अन्यो न जेष्यति त्वामति प्रभाववन्तं केवलमेको वत्सेश्वरात् यश्चक्रवर्त्ती उदेष्यति नरवाहनदत्तो नाम, स एव तव विभुर्भविता, तस्यैव नतिं विदध्या इति उपदिश्य महाप्रभावः स आत्म तपोवनात् तं सप्रियतमं निजराजधानीं सत्कृत्य प्राहिणोत्। अथ स शक्तिवेगो राजा भूत्वा स्ववधूभिः समं कनकपुरीं विद्याधरलोक वैजयन्तीं गत्वा प्रविवेश। तस्यां च तिष्ठन् असौ [illegible] समं विद्याधरैश्वर्यमुखमन्वभूत्।

इत्येवं स्वचरितमाख्याय शक्तिवेगो वाग्मी भूयो वत्सेश्वरमवादीत् चन्द्रवंशावतंस। मां [illegible] विद्धि, उत्पन्नस्य भाविनः निजचक्रवर्त्तिनः भवत्सुतस्य पादयुगलदर्शनार्थिनम्। तदेवं मयापि मनुजेन शङ्करप्रसादात् विद्याधराधिपतित्वं लब्धं, व्रजाम्यधुना स्वं धाम, दृष्टश्च नः

प्रभुः, साम्प्रतमभङ्गुरं मङ्गलं तेऽस्तु। एवमभिधाय कृताञ्जलौ प्राप्तानुज्ञे तस्मिन्नुत्पतिते मृगाङ्ककान्तौ द्यां शक्तिवेगे वत्सेश्वरोऽपि देवीभ्यां सह स बालतनयः मन्त्रिभिः परिवृतः कामपि मन्मदमयीमवस्थामभजत।

इति षड्विंशस्तरङ्गः।

समाप्तोऽयं चतुर्दारिका नाम
पञ्चमो लम्बकः।

मदनमञ्चुका नामकः षष्ठो लम्बकः।

अथ सप्तविंशस्तरङ्गः।

कुमारो नरवाहनदत्तः पितुः प्रयत्नात् निजैर्गुणैर्दिने दिने परिवर्द्धमानः नवमे वर्षे मन्त्रिकुमारैः सार्द्धं विद्यानुशीलनरतः क्रमेण अस्त्रविद्यामभ्यस्तवान्। अत्रान्तरे वितस्तानदीतीरे तक्षशिलानाम्नि नगरे कलिङ्गदत्तो नाम कश्चित् जैनो नरपतिरासीत्। स तु राजधर्मं विहाय सततं प्रजाः स्वावलम्बितधर्म्ममशिक्षयत्। अस्मिन्नेव नगरे वितस्तदत्तो नाम कोऽपि प्रभूतधनसम्पन्नो बणिक् वसति स्म। स तु नितरामतिथिप्रिय इति तत्पुत्रो रत्नदत्तो जनकं पापिनमिति निरन्तरमकुत्सयत्। कदाचित् असौ बणिक्पुत्रः पित्रा निन्दाकारणमनुयुक्तः सासूयमभ्यधात् तात!

त्रयीधर्मं विहाय केवलं भिक्षुकसेवातत्परेण भवता महान् अधर्मः सञ्चीयते इति ।

वणिक् पुत्रेणैवमुक्तः प्रत्यभाषत वत्स । धर्मो हि नाना-प्रकारतया संविभक्तः तेषु प्रकारेषु अहिंसैव परमो धर्म इति मन्यन्ते सुधियः, अहं तदनुसारेणैव प्रवर्त्ते, तत् कथं मामधार्म्मिकं मन्यसे ? रत्नदत्तः पितुरेवमुपदेशेनापि असन्तुष्टस्तथैव पितरमनिन्दत् । पिता पुत्रेणैवं विनिन्दितः सातिशयमसहमानः राजानं कलिङ्गदत्तं व्यजिज्ञपत । तदाकर्ण्य राजा तेन तस्य वणिक्सुतस्य स्वमतविरुद्धव्यवहारेण भृशं सञ्जातकोपः तस्य वधदण्डमादिदेश । वितस्तदत्तेन तु पुत्रस्य वधादेशमाकर्ण्य सभयं तन्निवारणाय पुनराविदितो नरपतिरभ्यभाषत साधो ! अस्य मासद्वयम् अवसरो दीयते, यदि एतावत्सु कालेषु असौ प्रकृतिस्थः धर्मचर्य्यासु प्रवर्त्तते तर्हि मत्समीपमानेतव्यः चन्तव्यश्चेति । एवमभिधाय वणिक्सुते परित्यक्ते तत्पिता पुत्रं गृहीत्वा स्वं गृहमगमत् ।

रत्नदत्तस्तु राजाज्ञया नितरां त्रस्तः आसन्नमृत्युचिन्तया त्यक्ताहारनिद्रः दिने दिने अतितरां कार्श्यमापन्नः । क्रमेण अतीते मासद्वये वितस्तदत्तः स्वतनयं राजान्तिकमनयत । नृपतिर्वणिक्सुतं तथा कृशमालोक्य अवादीत् कथं त्वमेवं कृशः संवृत्तः ? तव आहारं न रहितमकार्षम् । वणिक्पुत्रः समब्रवीत् राजन् ! यावत् ममोपरि वधदण्डादेशः कृतः ततः प्रभृति तच्चिन्तयैव दिवारजन्यतिपातात् इत्थम्भूतः कृशोऽस्मि संवृत्तः । राजाब्रवीत् ज्ञात तर्हि,

मृत्योर्भयानकत्व कौशलेनैतदुपदेशार्थं मया तवोपरि वध-दण्डादेशः पातितः सम्प्रति समालोचय तावत् मृत्युः तवैव सर्वेषामेव भयावहः, [illegible] अन्यः महान् धर्मः कोऽस्ति ? मृत्युभयप्रदर्शनेन त्वां प्रति धर्मोप-देशं कृतवानस्मि, बुद्धिमन्तो हि मरणादतित्रासमापन्ना मोक्षधर्मं कामयन्ते। तस्मात् त्वमिदानीं मोक्षार्थिनं पितरं मा निन्दीः।

एतदाकर्ण्य वणिक्सुतः समभाषत महीपते! अह-मिदानीं श्रीमत एतादृशं धर्म्मोपदेशमाकर्ण्य कृतार्थता-मगमम्। मोक्षलाभे च मे महान् आग्रहः समभूत्। नृपते! तदेतस्य धर्म्मस्योपयोगिनो विषयान् उपदेष्टु-मिदानीमर्हसि येन सत्वरं चरितार्थो भविष्यामीति। राजा तथा तेनाभिहितः सम्प्रीतः कदाचित् नगरोत्सवे वणिक्सुतस्य तस्य हस्ते तैलपूर्णमेकं पात्रं दत्त्वा समभ्य-धात् वत्स! एतदादाय नगरं परिभ्रम्यागच्छ, पश्य तावत् विन्दुमात्रमपि तैलमस्मात् यथा न निपतेत् तथा अवहि-तेन भवितव्य, यदि पतेत् तदा एते त्वत्पृष्ठगामिनो राजपुरुषास्त्वां तत्क्षणमेव विनाशयेयुः। एवमुपदिश्य राज्ञा सम्प्रेषितो वणिक्तनयः नगरं भ्रमितुमुपचक्रमे, राजपुरुषाश्च तत्पश्चात् निष्कोषासिपाणयः प्रतस्थिरे। क्रमेणासौ वणिक्पुत्रः कृच्छ्रेण नगरं परिभ्रम्य राजान्तिक-मुपाजगाम।

अथ नृपतिर्यथादिष्टं विना तैलपातमागतं तं वीक्ष्य अवादीत् वत्स! भ्रमता त्वया नगरे लोकानामुत्सवदर्शना-

र्थिनासितस्तत: सञ्चारो दृष्ट: कश्चित्? सोऽब्रवीत् देव। तैलविन्दुपाते राजपुरुषाणां निष्कोषासिपातभयात् किमपि न श्रुतं नापि दृष्टम्। तदाकर्ण्य भूपतिरवोचत् वत्स। त्वं तैलपात प्रति यादृगेकाग्रचित्त: किमपि नाद्राक्षी:, नाप्यश्रौषी:, तथा समवधानेन परमात्मानमनुचिन्तय, एकाग्रतया वाह्यवस्तुभ्य: स्वान्तर्निवर्त्तनात् तत्त्वज्ञानं जायते, तत्त्वदर्शी तु पुन: कर्म्मजालेन न जड़ीक्रियते, तदेष: संक्षेपेण ते मोक्षोपाय: प्रदर्शित:। एवमभिधाय राजा त वणिक्सुत स्वं निवेशनं संप्रेष्य सहर्षं गृहाभ्यन्तरमगच्छत्।

कलिङ्गदत्तस्य नरपते: महिषी तारादत्ता नाम अतिगुणवती रूपवती च। राजा तया सार्द्धं परमसुखेनैव कालमतिवाहयामास।

कदाचित् कस्मिंश्चित् महोत्सवे देवसभायां सवर्णा अप्सरस: विना सुरभिदत्तां समागता: समालोक्य देवपतिरिन्द्र: प्रणिधानेनापश्यत् यथा सुरभिदत्ता नन्दनाभ्यन्तरे विद्याधरसम्भोगेन मत्ताधितिष्ठति। तदवलोक्य कुपितेन तेन चिन्तितं आ: कष्टं कथमेते एतादृशा: दुराचारा: कामपरतन्त्रा: यत् सुखासङ्गेन मत्ता अस्मानपि न स्मरन्ति? अत्र च विद्याधरस्य तथापराधो न सम्भवेत् यत: स: तस्या अप्सरस एव रूपेणाहृष्ट इत्थमसदृशमाचरति नूनम्। पुरा तावत् पुराणपुरुष: यावतामेव वस्तूनां सारभूतं तिलश: [illegible] तिलोत्तमां निर्म्ममे, तावत् तां वीक्ष्य त्रिलोक्यां [illegible] न मोहमुपागत:? विश्वामित्रश्च

महर्षिर्मेनकामवलोक्य किं तपसो न निवहृते ? ययाति-रपि नरपतिः शर्म्मिष्ठाया रूपविमोहितः किं जरायां न न्यपतत् ? तस्मात् मन्ये विद्याधरस्य कश्चिदत्र दोषो नास्तीति ।

एवमालोच्य देवेन्द्रः स्त्रिय एवानर्थमूलानीति विचार्य्य सुरभिदत्तामभिशशाप पापीयसि ! अनेन दोषेण त्वं मर्त्त्य-लोके अयोनिजा जन्मपरिग्रहं कुरु, तत्र च स्थिता यदा स्वर्गोचितकर्त्तव्यकर्म्माणि अनुष्ठास्यसि तदैव शापमोक्षस्ते भवितेति ।

अत्रान्तरे च राजमहिषी तारादत्ता ऋतुमती आसीत् । सा तु अप्सराः शापभ्रष्टा तस्या एव उदरे समुदपद्यत । तस्मिंश्च समये तारादत्ताया हृदये कश्चित् स्वप्नदर्शन इव भावः समजनि यथा किमपि तेजः गगनादागत्य मदुदरे प्रविशतीति । अनन्तरं तया तद्वृत्तान्तमावेदितो नरपतिः कलिङ्गदत्तः सहर्षमब्रवीत् प्रिये ! युज्यते खल्वेतत्, स्वर्गिणो हि शापच्युताः मानुषलोके जन्म लभन्ते । मन्ये कश्चित् देवयोनिर्वा देवो वा देव्या गर्भे जननार्थं प्रविष्टः, शुभा-शुभकर्म्मास्वेव जन्तूनां संसारप्रातिनीजानि । राज्ञी प्रत्य-भाषत देव ! सत्यम् अहमप्येतदनुकारिणीं कामपि कथ-यामि श्रूयताम् ।

पुरा किल कोशलाख्ये जनपदे समभूत् धर्म्मदत्तो नाम भूपतिः । तस्य नागश्रीर्नाम पतिव्रता महिषी आसीत् । गच्छता कालेनाहमेव तस्य कन्या अजनिषि । शैशवे च वर्त्तमानायां मयि मज्जननी अकस्मात् पूर्व्वजातिं स्मृत्वा

धेनुमभ्यर्थितवन्तः। श्वशुरोऽपि जामातुरभ्यर्थनया एकां धेनुं तेभ्यः प्रायच्छत्, परं कस्मैचिदपि एकामन्नमुष्टिं न ददौ। शिष्यास्तु अगत्या धेनुमादाय सद्य एव प्रस्थिताः अर्द्धपथ एव क्षुत्पिपासापरिक्लान्त्या सर्व्व एव धरातले निषेदुः। तस्माच्च प्रदेशादुपाध्यायगृहस्य अतिदूरवर्त्तितया तेषां प्राणत्राणं नितराम् असाध्यमिति समालोच्य सर्व्व एव तां धेनुं विनाश्य जीवनं रिरक्षिषवस्तन्मांसेन प्राणयात्रामकुर्वन्। अथ भुक्तावशिष्टन्तु मांसं गृहीत्वा गुरोः सकाशमभ्येत्य प्रणम्य च यथावृत्तमस्मै न्यवेदयन्। उपाध्यायस्तु तेषां सत्यवचसा सम्प्रीतः कृतापधान् अपि तान् क्षमयामास। सत्यवचनस्य प्रभावाच्च ते सापराधा अपि निस्तारमापुः, जातिस्मराश्च बभूवुः। देवि! इत्थं विशुद्धेन सङ्कल्पवारिणा सिक्तेषु पुण्यवीजेषु अङ्कुरितेषु शुभानि फलानि अवश्यमेव जायन्ते, वैपरीत्ये वैपरीत्यमेव। अत्र चाख्यानमिदं कथयामि श्रूयताम्।

पुरा किल कश्चित् ब्राह्मणः कश्चन चाण्डालश्च गङ्गातटे अनशनव्रतमाचरन्तौ तपश्चेरतुः। एकदासौ ब्राह्मणः क्षुधानिपीड़ितः कस्यचित् मत्स्यजीविनः सकाशात् मत्स्यं भिक्षित्वा भक्षयन् व्यचिन्तयत् अहो! एते खलु धीवरा एव धरण्यां धन्याः, ये प्रतिदिनममृतोपमं शफरमांसं यथेच्छं भुञ्जते। चाण्डालस्तु तान् धीवरान् दृष्ट्वा पापीयसो मत्वा निमीलितलोचनोऽभवत्। अथ गच्छता कालेन तयोरनशनेन निधनमापन्नयोः ब्राह्मणः श्वभिर्भक्षितः। चाण्डालस्तु गङ्गाजले विलीन आसीत्। अनन्तरमनयो-

रिकी ब्राह्मणः कैवर्त्तकुले जन्म परिगृह्णन् जातिस्मरतया निरन्तरमनुतापानलदग्धः कालमत्यवाहयत्। द्वितीयस्तु चाण्डालः गङ्गातीरे जातिस्मरो जारकुलोत्पन्नः सततं परमेणानन्दसन्दोहेन सुचिरमतिष्ठत्। तस्मात् यस्य यादृश-मन्तरं स तदनुरूपमेव फलं भजते।

राजा कलिङ्गदत्तः राजमहिषीमेवमुक्त्वा पुनरभ्यभाषत देवि। अवन्तिदेशे उज्जयिनी नाम या नगरी अस्ति तस्याममरसिंहो नाम राजासीत्। स खलु बाहुवीर्ये अस्त्रवेदे च नितरां पटीयान्। देशेषु कोऽपि तस्य प्रति-द्वन्द्वी नासीदिति सोऽन्वतप्यत। कदाचित् नृपतेराशय-वित् महामन्त्री अमरगुप्तो नाम देवं रहसि व्यजिज्ञपत् प्रभो। श्रीमद्भिर्दोर्दण्डास्त्रवेददर्पेण प्रतियोद्धारमनासा-दितवद्भिरनुदिनमनुतप्यते मया विज्ञातम्। परं भवादृशा-मेतदसदृशं मन्यामहे वयम्। प्रभूतबलशालिनोऽपि शत्रुभिः परिभूयन्ते, अतः सर्वदा अहङ्कारं परिहृत्य स्थातव्यम्। यदि देवस्य शस्त्रशिक्षानैपुण्यं दर्शयितुमिष्टं तर्हि अटव्यां गत्वा मृगया कार्य्या। मृगया हि राज्ञां व्यायामाद्यर्थं सेव्यैव। मृगयया श्रमसहत्वमभ्यस्यते, अश्र-मशीला हि नैव कदाचित् युद्धादिके वीरकार्य्ये समर्था भवन्ति। अपरञ्च वन्या दुष्टजन्तवः पृथ्वीं जनशून्यां चिकी-र्षन्ति, तस्मात् तेषां बधार्थमपि मृगया विधेया। समधिका च मृगया नितरां दोषमावहति, तथा च बहवो नृपाः क्षयं नीताः श्रूयन्ते।

तथैव प्रत्यपद्यत। निर्जगाम च प्रत्यूषे मृगयार्थं बद्धपरिकरः ससज्जः नगरात्। ददर्श च पथि कस्मिंश्चित् देवसद्मनि द्वौ पुरुषौ किमपि मन्त्रयतः। अनन्तर काननं पर्य्यटन् इतस्ततो मृगमनुसरन् श्रान्तचेताः पुनः स्वनगरीमुज्जयिनीं प्रति निवर्त्तमानस्तथैव तस्मिन् देवनिलये तावेव पुरुषौ किमपि मन्त्रयन्तौ दृष्ट्वा व्यचिन्तयत् अहो! कावेतौ? कथं वा विजनेऽस्मिन् किमुद्दिश्य मन्त्रयतः? मन्ये इमौ कस्यापि भूपतेः गूढ़चरौ। एवं विचार्य्य प्रतीहारमुखेन तावाहूय आनीय चापृच्छत् कौ युवाम्? किं मन्त्रयथः, निःशङ्कं ब्रूथ इति। इत्थं महीपतिनाभिहिते तयोरेकः अभयदानेन निर्भीकः समब्रवीत् देव! श्रूयताम्।

आसीदत्र नगरे करभको नाम कश्चित् विप्रः। तेन सुपुत्रकामेन अग्निदेवे उपासिते अहमजनि। दुर्भाग्यात् शैशव एव वर्त्तमानस्य मम पितरौ पञ्चतामायातौ, अनाथश्चाहमासम्। विद्यारसास्वादमलभमानेन च मया स्वधर्मं विहाय द्यूतशस्त्रविद्ययोरनुशीलने प्रवृत्तम्। क्रमेणातीतशैशवः कदाचित् शरनिक्षेपशिक्षार्थं वनं प्रवेष्टुकाम. येन पथा नगरात् निरगच्छम् तेनैव पथा काचित् रमणी यानमारुह्य सहचरीभिः कतिभि' सह नगरात् निरगमत्। क्षणे चास्मिन् सहसा कोऽपि करीन्द्र. भग्नशृङ्खलः कस्मादपि स्थानात् समागत्य तां ललनामभ्यधावत्। तदवलोक्य च सर्वे तदनुयायिनो भयात् आत्मरक्षणार्थिनः पलायाञ्चक्रिरे। अहन्तु तदवलोक्य चिन्ताकुलः पर्य्यालोचय हा! असारचेतस इमे तपस्विनीं वधूमनाथां परिहाय पलायिता',

तदहमेतां मृत्युमुखादस्मात् परिरक्षामि, आपदश्चैतादृशः परित्राणे अबलायाः वैमुख्यमसाराणां लक्षणं, तज्जीवनात् मरणमेव वरम्। एवमभिधाय हुङ्कारपूर्वं त हस्तिनमभ्यधावम्। मयात्यन्तं निर्भर्त्सितश्च गजपतिस्तां महिलां परित्यज्य मां प्रत्याचक्राम। अहञ्च सचीत्कारं धावन् हस्तिन समतिक्रामन् पर्णभूयिष्ठस्य कस्यचित् भग्नतरोः शाखायां समाच्छादितकलेवरः स्थितिमकरवम्। स्तम्बेरमस्तु क्रोधात् द्विगुणरयः समापत्य तस्य वृक्षस्य शाखाः समचूर्णयितुं प्रववृते। अत्रान्तरे अलक्षितगतिना मया तस्या एव कामिन्याः सन्निधिः समासादितः। अनन्तर भयविह्वलां तां सीमन्तिनीमनामयमपृच्छन्। सा च मद्दर्शनसमाश्वासिता सलज्जमवादीत् भद्र। मम तावत् कुशल दूरे तिष्ठतु, भवान् पुनः मम परित्राणार्थमुद्यतः अक्षतशरीरः प्रत्यागतः एतदेव परमं मङ्गलम्। अद्य भवन्तमेव पतिं वृणे, आगच्छतु भवान् मम पश्चात्। गते च कियति अध्वनि सुयोगवशेन मिलितावावां कमपि देशं प्रति प्रस्थास्यावहे। अहञ्च तामन्वसरम्। अतीते च कियति क्षणे तस्याः पतिः स्वदलपरिवृतस्तामन्वेषयितुमुदचलत्। अहन्तु तया दत्तं किञ्चित् पाथेयमवलम्ब्य कथञ्चित् प्राणान् धारयन् सुगुप्तं तामन्वगच्छन् व्यलोकयं सा रमणी हस्त्याक्रमणज गात्रवेदन छलमाकलय्य पत्ये स्वाङ्गस्पर्शमपि कर्तुं न प्रायच्छत्। क्रमेण च वयं लोहनगरवर्त्तिनि तदीये भर्त्तृगृहे उपतिष्ठाम। इह गतेषु च तेषु अह तस्य नगरस्य वाह्ये क्वचित् देवालयमाश्रित्य त दिवसमत्यवाहयम्।

अस्मिन्नेवावसरे अथ मे ब्राह्मणो मित्रं मामुदस्थित:। चित्तं प्राज्ञान प्रणयमवबुध्यते, तथाहि प्रथमेनैव दर्शनेनावां नितरामार्द्रौ समाश्वस्तौ चाभूव। अनन्तरं मया मदीये तादृशे रहस्ये आवेदिते सखाय परिचितया तस्या एव कामिन्या ननन्द्रा मदभीष्टं साधयितुं प्रत्यजानात्। गत्वा च तदानीमेव तस्याः सकाशं सर्वं [illegible]दयत्। सापि चतुरा परेद्यवि तां भ्रातृजायां प्रवेशनं सुगूढं देवालयं तमानीय मित्रं मम भ्रातृवधूवेशधारिणं कृत्वा पुनर्नगरमनैषीत्। अहन्तु तया पुरुषवेशिन्या सह मिलितः तस्मात् प्रदेशात् सद्य एव नगरीमुज्जयिनीं प्रति प्रातिष्ठे। सा च ननन्दा तां रात्रिं भ्रातृस्नेहेऽवस्थाय तेन मित्रेण सह पूर्वसङ्केतमनुसृत्य मया सह मिलिता। भूपते! इत्थमावां द्वे तरुण्यौ समधिगम्य सभयौ विजनेऽस्मिन् देवालये वसतिमकार्ष्व। अद्य तु कथमनयोर्योगक्षेमविधिः सम्पद्येतेति मन्त्रयन्तौ देवस्य दृष्टिपथे पतितौ। ततश्च प्रतीहारिणा समाहूतौ देवसकाशमागत्य यथावृत्तं सर्वमावेदितवानस्मि, तदत्र देवः प्रमाणमिति।

नृपतिर्विक्रमसेनः तस्य ब्राह्मणस्य तत् सर्वं वृत्तमाकर्ण्य तावब्रवीत् प्रीतोऽस्मि वः, निर्भया एवात्र नगर्यां वसथ। यथेष्टमर्थञ्च वः प्रदास्यामि। एवमभिधाय नृपतिना गृहं गत्वा प्रचुरेषु अर्थेषु प्रहितेषु ते तत्रैवोज्जयिन्यां राजप्रसादेन निर्भयाः सुखेन अवसन्। तदेवमध्यवसायमवलम्ब्य सर्वं कार्य्यं साध्यते, साहससम्पन्ने बुद्धिमति च जने राजप्रसादः सर्वथा सम्भवेत्, कर्म्मबलेनैव शुभाशुभं सङ्घटते च,

अयमेव संसारधर्म्मः, तस्मात् देवि! यत् स्वप्ने स्वर्गीय तेज. स्वोदरं प्रविष्टं दृष्टं तन्न चित्रम्। कोऽपि देवांशः कर्म्मवशेन भूतलमागत्य भवत्या उदरं जननार्थं प्रविष्ट इति सम्भावयामि। एतदाकर्ण्य राज्ञी सम्प्रहृष्टा समभवत्।

इति सप्तविंशस्तरङ्ग.।

अथ अष्टाविंशस्तरङ्गः।

दिने दिने राजमहिष्या गर्भो व्यवर्द्धत। अथ दशमे मासि देवी अलौकिकरूपराशिं कन्यामेकां प्रसूतवती। राजा तादृशं कन्यारत्नमालोक्यापि नैव सुखमवाप, प्रत्युत चिराकाङ्क्षितपुत्रलाभाभावेन विफलमनोरथः सम्यक् विमनाः समधिकदुःखितश्चाभवत्। अथ नृपतिः स्वान्तविनोदनार्थं कमपि जैनाश्रममियाय, प्रत्याजगाम च तत्र विविधानुपदेशान् श्रुत्वा स्वगृहम्।

कश्चित् स्थविरो द्विजातिः नरपतिं कन्याजननदुःखितं नितरां विषादमुपगतं दृष्ट्वा अवादीत् देव! कथमीदृशं ते कन्याजनने दुःख, कन्या हि उभयलोकयोरपि शुभकरी, पश्य, कुन्तिभोजप्रमुखा महीपाला कुन्तीप्रमुखानां कन्यकानां गुणैः दुर्वासःप्रभृतीनाम् अनिकोपनानां महर्षीणां दुःसहपराभवात् समुत्तीर्णाः श्रूयन्ते। अपरं कन्यादानम्

इह परत्र च शुभदं कविभिरुच्यते। तदत्र सुलोचनाया आख्यानं स्मृतिपथमारूढं कथयामि शृणु।

आसीत् पुरा चित्रकूटाख्ये पर्वते परमरूपवान् युवा कश्चित् नरपतिः सुषेणो नाम। स तु तस्मिन्नेव महीध्रे एकमतिरमणीयमुद्यानं प्रस्तुतमकरोत्, येन दिव्यं नन्दन-काननमपि विस्मार्य्यते। तत्रोपवने कमलसन्तानसुशो-भिता रत्नालङ्कृतसोपानराजिविराजिता कापि दीर्घिका निर्मिता। राजा अनुरूपाया महिष्या अलाभात् निरन्तर-मेव तदीये तटे अवस्थानमकरोत्। कदाचित् सुरसुन्दरी रम्भा यदृच्छया विहायसा गच्छन्ती तत्र कानने परिवर्त्त-मानं सुषेणमद्राक्षीत्, व्यचिन्तयच्च तदीयेन रूपराशिना विमोहिता, अहो! न दृष्टपूर्वः कदाप्येवंविधो रूपवान्। एकाकी अयं विचरति किमसौ सहचरीविरहितः? एव-मालोच्य कुतूहलाक्रान्ता तस्मिन्नेवोद्याने अवततार, धृत-मानवरूपा च तत्समीपमुपतस्थे। नृपस्तु तादृशीं दिव्य-योषितं सम्मुखीनामवलोक्य सविस्मयः क्षणमचिन्तयत् अहो! केयं? न कदापीयं मानवी, तथात्वे पदधूलिर्नेत्र-निमेषश्च स्यात्, तदेषा कापि देवी भवितुमर्हति। सहसा परिचयप्रश्नश्च साहसमवलम्बते, न जाने विरक्ता वा स्यात् पलायेत वा। इत्थमालोचयन् नृपतिस्तदन्तिकमाययौ। प्रस्तुताश्चोभयो' परस्परमालापाः।

अथोभौ परस्परं तथानुरक्तौ यथा कण्ठाश्लेषमासाद्य तस्मिन्नेव उपवने विहारमारेभाते। रम्भा तु सुषेण-संसर्गमासाद्य स्वावासभूतां सुरपुरीमपि विसस्मार, सुषुवे

स क्रमेण तत्सहयोगेन गर्भवती कामदे   न्दरीं कन्य-काम् ।

अनन्तरं सा राजानमभ्यधात् नाथ   रम्भा नाम सुरयोषित् । मम कोऽपि शापोऽभूत्,   सहयोग-मवाप्तवती अस्मि, अधुना स शापोऽन्ता   प्रत्यनु-रक्ताया मम गर्भ आसीत्, तदिमां कन्यकां   पालयस्व, ममाद्य स्वर्गप्रस्थानकाल एवमभिधाय सा पश्यत एव नृपते-रन्तर्दधे ।

अथ राजा सुषेणस्तस्याः सुरनार्य्या वियोगार्त्तः प्राणान् विहातुमुद्यतोऽपि मन्त्रिणामाश्वासवचोभिः कथञ्चित् धैर्य्यमवलम्ब्य भाविनः पुनःसङ्गमस्य प्रत्याशया तां कन्यां जग्राह, चकार च तस्याः सुलोचनेति नामधेयम् । सुलो-चनान्तु क्रमेणातीतशैशवां तस्मिन्नेवोद्याने विचरन्तीं यदृ-च्छया वत्सो नाम मुनिः पर्य्यटन्नपश्यत् । दृष्ट्वैवासौ तथा वीतरागोऽपि रागपरतन्त्रः समचिन्तयत् अहो अपूर्वमिदं रूपं, यद्यहमेतां नावाप्नुयां तर्हि तपश्चर्य्या मे विफला । इति विचिन्त्य स तपोधनः क्रमेण तस्या नयनयोरतिथि-रभवत् । सापि सुलोचना साक्षसूत्रकमण्डलुं मुनिं नि-रीक्ष्य सहसा अनुरागवती कोऽयं शान्तात्मा कमनीया-कृतिश्चेति वितर्क्य तं महर्षिं नयनोत्पलमालया संवेष्ट्य प्रणतिमकरोत् । स तु मदनवाणव्यथाकुल एव तामाशिषा समवर्द्धयत् अचिरेणैव सदृशं पतिमाप्नुहीति ।

अथ सुलोचना मुनियुवकस्य तस्मात्सरूपदर्शनेन विगलितलज्जा सादरमब्रवीत् भगवन् ! यदि भवतां वयं

दानं न परिहासजल्पितं तर्हि मत्पितुः सकाशं गत्वा मां प्रार्थयस्व। मुनिकुमारस्तु कन्याया अभिप्रायं विदित्वा प्रथमं तदीयकुलपरिचयं गृहीत्वा पश्चात् तत्पितुः समीपमभ्येत्य तं सुलोचनां ययाचे। नृपतिः कन्याप्रार्थिनं तं तपोधनयुवानं परमरूपगुणभूषितमालोक्य सविनयमवादीत् भगवन्! मदीयेयं कन्या रम्भाभिधानाया अप्सरसः सम्भूता। रम्भायाः शापमोचावसरे उक्तिरियं यदस्या विवाहाय परतः सुरलोके तया सह मम समागमो भवितेति। तदेनां परिणाय्य कथं मया दिवि उपस्थेयमिति कथयित्वा कन्यायाः मम पाणिं गृह्णातु भवानिति।

एतदाकर्ण्य मुनिसुतः क्षणमचिन्तयत् पुरा किल मुनयस्तपोबलेन किमिव न कृतवन्तः? विश्वामित्रो महर्षिस्त्रिशङ्कुं यथा स्वर्गमनयत् अहमपि तथैव नरेश्वरं स्वतपसा सुरलोकं नेष्यामि। एवमालोच्य देवब्रूहं। अयं नृपः सुषेणः मदीयेन तपोऽंशेन सशरीरः स्वर्गं गत्वा रम्भासंसर्गमवाप्नोतु इति संसदि अनोच्चैरभिहिते तथेति अन्तरीक्षचारिणी वागुदचरत्। श्रुत्वैतत् नृपतिः सुषेणः वत्साय मुनिकुमाराय सुलोचनां सम्प्रदाय त्रिदिवमगात्प्राप च देवशरीरः सह रम्भया सुखसन्तानसम्भोगम्।

तदेव नृपते! राजा सुषेणः कन्यागुणेनैव कृतार्थतामवाप। भवादृशां कुलेषु च तादृश्यः कन्यकाः समुत्पद्यन्ते, कन्येयं तव अवश्यमेव कापि सुरकामिनी शापात् प्रच्युता भवतः कुले समुत्पन्नेति निःसंशयं प्रतिभाति तदेनां कन्यां मत्वा न शोचितुमर्हसीति।

नरपतिः कलिङ्गदत्तः वृद्धमुखात् कथामिमामाकर्ण्य चिन्तां परिहाय सहर्षं कन्यां कलिङ्गसेनाभिधामकार्षीत्। सा तु कन्या सखीभिः परिवृता दिनं दिनमवर्धत शशिकलेव। विजहार च कदाचित् प्रासादोपरितले कर्हिचिद्वा उपवनमण्डपे सविलासम्। एकदा हर्म्यतले विहरन्तीं तां सोमप्रभा नाम मयदानवकुमारी गगनतलसञ्चारिणी समपश्यत्, व्यतर्कयच्च तस्या रूपमाधुरीमवलोक्य सविस्मयम् अहो। केयं न चन्द्रमाः, स हि दिवसे न शोभते, रतिरपि नेयं, यतो बालिका। तदेनां मन्ये कापि देवी शापात् विच्युता महीतलमवतीर्णेति। अपरञ्च यथास्यां दृष्टायां मनो नितरामनुरज्यते तत् सम्भावयामि पूर्वस्मिन् जन्मनि अनया सह मम सख्यमासीदिति तदिमामहं स्वयंवरसखीं करोमीति निश्चित्य तस्या भीतिपरिहाराय अलक्षितं नभोमण्डलादवतीर्य मानवकन्यावेशेन तत्समीपमुपययौ। कलिङ्गसेना तु तादृशीममानुषाकृतिं बालां सहसोपस्थितामालोक्य अभ्युत्थाय सादरं सखीभावेन समालिलिङ्ग, पप्रच्छ च तदीयं नाम गोत्रञ्च। सोमप्रभा तु क्षणं तिष्ठ सर्वमभिधास्ये इत्युक्त्वा परस्परं पाणिना पाणिमाविध्य सख्यमकरोत्।

अथ सोमप्रभा समवोचत् सखि। त्वं राजबाला, राजबालकैः सह ते सख्यं सम्भाव्यते। परं तदतीव क्लेशबहुलम् अल्पेनैवापराधेन ते कुप्यन्ति, अत्रेमामाख्यायिकां ब्रवीमि आकर्ण्यताम्।

आसीत् पुष्करावत्यां नगर्यां गूढसेनो नाम नृपतिः।

तस्यैक एव पुत्रः। एकपुत्रो राजा पुत्रेण कृतमन्यायाचरणमपि सेहे, न कदापि तं प्रति चुकोप। एकदासौ राजतनयः स्वोपवने भ्रमन् कञ्चित् वणिक्सुतं रूपसम्पद्भ्यामात्मनः सदृशं विलोक्य तेन सह सौहृद्यमकरोत्। ततः प्रभृति तयोरन्योन्यं प्रति तथानुरक्तं मनः, यथा मुहूर्त्तमपि परस्परमदर्शने नितरां व्याकुलतामाप। मनो हि जन्मान्तरसङ्गमवबुध्यते।

अथ गच्छता कालेन विवाहसम्बन्धे समुपस्थिते राजपुत्रस्तेन मित्रेण सह करिपोतमारुह्य ससैन्यः अहिच्छत्रं नाम नगरं प्रतस्थे। इक्षुमत्यास्तीरे सायङ्कालस्य उपस्थितेस्तत्र ते सर्वे अवतस्थिरे। क्रमेण भगवति चन्द्रमसि समुदिते तावुभौ सुहृदौ सुरापानेन मत्तावभूताम्। राजपुत्रस्तु स्वधात्रा अनुरुध्यमानः गल्पं कर्तुं प्रारेभे, परं कथाप्रारम्भ एव श्रान्ततया मत्ततया च अग्रत एव निद्रामवाप। ततश्च धात्री राजलोकाश्च सर्वे क्रमशः श्रान्ततया निद्राभिभूता आसन्। केवलमेको वणिक्सुतो जजागार। तत्रैव चास्मिन् राजपुत्रमुद्दिश्य खेचरीणां सलापाः प्रावर्त्तन्त। एकाब्रवीत् यतोऽसौ पापीयान् कथाशेषमकृत्वा निद्रां गतः, तस्मादहमेनं शपामि यथा प्रातरसौ यं हारं लप्स्यते तस्मिन् कण्ठधृत एव मरिष्यति। द्वितीयोवाच अस्मात् शापादस्य समुत्तीर्णोऽपि पथि यं फलिनम् आम्रतरुं द्रक्ष्यति, तस्य फलभक्षणेऽपि प्राणान् विहास्यति। तृतीयाबोचत् एतस्मादपि कथञ्चित् यदि मोक्षः स्यात् तदा विवाहात् परं गृहं प्रविशत एवास्य छादभङ्गः पृष्ठे पति-

ष्यति। चतुर्थी समभ्यधात् यद्यसौ अस्या विपदोऽपि समुत्तीर्णः स्यात् तदा वासगृह प्रविश्य यत् सत्त्वः स्तुत करिष्यति तव यदि कोऽपि जीवेति वाक्य शतवार न वदेत् तदा तत्क्षणमेव मृत्युमवाप्स्यति। अपरञ्च यदि कश्चित् कथामिमां श्रुत्वा अस्य रक्षायै एतत् सर्वं सद्य. प्रकाशयेत् सोऽपि कालकवले पतिष्यति। एवमभिधाय सर्वास्तूष्णी मासन्।

वणिक्तनयः आकाशचारिणीं वाचमिमामाकर्ण्य सञ्जातदारुणोत्कण्ठः समचिन्तयत हा। मित्रं मे यां कथामारब्धवत् देव्यस्तां श्रोतुमलक्षिता अतिष्ठन्। पर तस्यामसमाप्तायामस्य निद्राभिभवात् एनमभिशापेनायोजयन्। का गतिः? मित्रमस्या आपदः कथमुद्धरेयम्? यदि नोद्धर्तु शक्नुयां तदा जीवनं वृथैव। तद् यावत् प्राणसम बन्धुमवश्यमेव युक्त्या रक्षिष्यामि। यदि वृत्तान्तमिमं [illegible] तदाहमपि मरिष्यामि। इत्थं समनुचिन्तयन्नसौ परमेणासुखेनैव रजनीमयापयत्। प्रभात एव राजपुत्रः निद्रां विहाय बन्धुना सह अध्वशेषं गन्तुमारेभे। गच्छंश्च पथि सहसा भूतलपतित हारमेकं दृष्ट्वा ग्रहीतुकामं दृष्ट्वा वणिक्सुतो निवार्य्यावदत् मित्र। नायं हारः, ध्रुवमेषा माया, नो चेत् कथमग्रयायिनः सैनिकपुरुषा न प्रापुः, तदेषः त्यज्यताम्। तदाकर्ण्य राजसुतः हारं त्यक्त्वा प्रतस्थे।

अथ [illegible] फलवन्तमेकमाम्रतरुमालोक्य राजपुत्रे तत्फलं जिघत्सति वणिजस्तनयोऽमी

तथैव न्यवारयत्। ततः श्वशुरगृहे समुत्तीर्णस्य तस्य विवाहव्यापारे निर्वृत्ते राजकुमारो यदा गृहं प्रविशति तदासौ वणिक्सुतस्तथैव तं प्रवेष्टुं न्यवारयत्। इत्थमापच्चयात् समुत्तीर्णो राजपुत्रो वासगृहं यदा प्रविशति तदा वणिक्तनयोऽपि अलक्षितमेव तत्र प्रविवेश। अथ यावत् नृपात्मजः शय्यायां शयित्वैव शतकृत्वः क्षुतमकरोत् तावदसौ बन्धुरपि जीवेति शतवारमुच्चार्य्य तं मृत्युमुखान्मोचयित्वा आत्मानं कृतार्थममन्यत। ततः सम्प्रहृष्टो यावत् गृहादस्मात् निरगमत् तावत् नृपसुतस्तं दृष्ट्वा ईर्षापरस्सुक्रोध आदिदेश च दौवारिकं तद्बन्धनाय। द्वारपालोऽपि तथादिष्टस्तां रात्रिं वणिक्सुतं बन्धनागारे न्यक्षिपत्। प्रत्यूषसि वध्यभूमिं नीयमानः स वणिगात्मजः समवोचत् घातकाः। प्रथमं मां राजपुत्रसकाशं नय, तत्सकाशे मे वक्तव्यमस्ति किञ्चित्, ततो मां हनिष्यथ।

अथ दौवारिकस्तां तस्य कथां राजपुत्राय व्यजिज्ञपत्। राजपुत्रोऽसम्मतोऽपि मन्त्रिभिरनुरुध्यमानः तं साक्षात् कर्तुमाज्ञापयत्। वणिक्पुत्रस्तथा बद्धः सम्मुखे स्थित्वा यावत् सर्वं वृत्तमवर्णयत् तावत् राजपुत्रः तत्क्षणं गृहपातघटनया तत्सर्वं सत्यं मत्वा सम्प्रीतः बन्धुं बन्धनान्मोचयित्वा तत्रैव परिणाय्य स्वां राजधानीं प्रत्यागमत्। तदानीं वणिक्सुतं प्रतिष्ठमानं सर्वे प्रशशंसुः।

सखि! राजपुत्रा इत्थं मत्तहस्तिन इव सततमुच्छृङ्खला हिताहितं नावबुध्यन्ते। वेताला इव ते हसन्त एव प्राणिनो विहिंसन्ति। तस्मात् तैः सार्द्धं प्रणयो न कार्य्य एव।

एतदाकर्ण्य कलिङ्गसेना सस्नेहं सोमप्रभां सम्बोध्या-ब्रवीत् सखि । एव तर्हि ते पिशाचाः, न राजपुत्राः, किन्तु राजकन्या नेष्टव्यः, तदहं राजपुत्राणां चरितं सम्यगवबुद्ध-वती, कदापि तैः सङ्गं न करिष्यामि, त्वं निश्चिन्ता भव । सोमप्रभा कलिङ्गसेनायाः कथामाकर्ण्य प्रीता आकाश-यानेन स्वस्थानं प्रस्थिता ।

कलिङ्गसेना सख्यास्तादृशीमद्भुतगतिमालक्ष्य विस्मिता व्यतर्कयत् सखीयं मे किं सिद्धाङ्गना, वा सुरनारी, आहो स्वित् विद्याधरी ? अनेन गगनसञ्चारेणास्या दिव्यत्वं मद-मवगम्यते । स्वर्गवासिन्यः प्रायशः एव भूमण्डले विचरन्ति सख्यं बध्नन्ति च मानुषीषु । श्रुतं मया, पुरा सुरलोक-वासिनी अरुन्धती पृथुराजस्य कन्यया सौहृदमका-र्षीत् । तेन च प्रणयेन पृथुराजः सुरभिं कामधेनुं त्रिदि-वात् भुवमानिनाय, जगाम च । तस्याः चोरपानेन स्वर्गच्युतोऽपि पुनः स्वर्गम् । तदहमपि धन्या, यामेषा सखीभावेनानुगृह्णातीति चिन्तयन्ती रात्रिमत्यावाहयत् । सोमप्रभापि सुरलोकमिता पुनः कलिङ्गसेनादर्शनोत्सुका कष्टेनैव शर्वरीमनयत् ।

इति अष्टाविंशस्तरङ्गः ।

— ० —

अथ ऊनत्रिंशस्तरङ्गः ।

प्रत्यूषस्यैव सोमप्रभा स्वां करण्डिकामादाय आकाश चारेण कलिङ्गसेनान्तिकमागतवती। कलिङ्गसेना तं तथा- गतामालोक्य सानन्दगद्गदं पार्श्ववर्त्तिनी कण्ठं धृत्वा- वदत् सखि। तव वदनशशाङ्कमदृष्ट्वा त्रियामा मे शत- यामेव आयामवती प्रतिभाति स्म। तदहं मन्ये त्वया सह मे जन्मान्तरीणं सख्यमस्तीति। सखि। तत् यदि तव विदित स्यात् तदाख्याय मामाप्यायस्व। सोमप्रभा चख्यौ सखि। यदात्थ, तत् सम्भाव्यते, परमहमपि तन्नाऽऽसिश मजातिस्मरा।

अनन्तर कलिङ्गसेना सविस्रम्भं सोमप्रभामपृच्छत सखि। कस्तव पिता? कञ्च वंशमलङ्कृतवत्यसि? कि माख्या वासि? करण्डिका चेयं किमर्थं विधृता? कि वात्र वस्तु विद्यते? एतत्सर्वं श्रोतुं पर कौतूहल मे वर्त्तते इति। सोमप्रभा सख्याः सप्रणयः विस्रम्भं वचनमाकर्ण्य सर्वमाख्यातुं प्रचक्रमे सखि। त्रिलोकीतलविदिते दान- वेन्द्रे मये असुरभाव विहाय भगवन्तं शरणमापन्ने विश्व- स्मात् भगवान् नारायणस्तमभयदानेन कृतार्थमकरोत्, तदा प्रभृति दितिजभियासौ विन्ध्याद्रेरभ्यन्तरे यन्मायाग्रहं निर्मितवान् तस्य निर्माणकौशलस्य वैचित्र्यात् असुराः कथमपि तत् प्रविष्टुं नाशक्नुवन्। स एवास्माकं

पिता, द्वे कन्ये तस्य, ज्येष्ठा स्वयंप्रभा, ब्रह्मचारिणी एव पितृसदने न्यवसत्, अहन्तु कनिष्ठा सोमप्रभा नाम पित्रा कुवेरपुत्राय नलकूवराय सम्प्रदत्ता। या चेयं करण्डिका दृश्यते, अस्यां पितुः शिल्पितानि मायायन्त्राणि मे सन्ति, इयञ्च त्वां दर्शयितुं मयात्रानीता। एवमभिधाय करण्डिकामुद्घाट्य विविधानि कौतुकानि प्रदर्श्य सख्याश्चित्तविनोदं कृत्वा करण्डिकां सखीसविधे संरक्ष्य स्वस्थानं प्रतस्थे।

तानि च विविधानि कौतुकानि दृष्ट्वा कलिङ्गसेना क्षुत्पिपासाविवर्जिता तस्मिन् दिने किमपि भोज्यं नाभक्षयत्। जननी तारादत्ता कन्याया आहारविलृप्णां दृष्ट्वा पीडां सम्भाव्य आनन्दनामानं कमपि वैद्यकमानीय कन्यामदर्शयत्। वैद्यस्तु दृष्ट्वा समाचचक्षे देवि। नास्या रोगो लक्ष्यते, आनन्देनैव क्षुधा तृष्णा च विलुप्ता, तस्मादेनां समुचितस्नान भोजनञ्च कारय, एवमवस्था विलयमेष्यतीति।

अथापरेद्युः सोमप्रभा कलिङ्गसेनान्तिकमागत्य न्यगदत् सखि। पतिर्मे सम्मुखेनावयोः सख्यवृत्तमाकर्ण्य सातिशयं सन्तोषमवाप, आदिदेश च त्वत्काशं मामागन्तुम्। अधुना त्वमपि पित्रोरनुमतिं गृहीत्वा मया सह निर्भयं विहरस्व।

कलिङ्गसेना सोमप्रभां हस्ते गृहीत्वा पित्रोः सकाशमभ्येत्य तस्याः परिचयमदात्। पितरौ च सोमप्रभामालोक्य सानन्दमाचख्यतुः वत्से। अद्य प्रभृति वत्सा कलिङ्गसेना तव हस्ते समर्पिता। युवां यदेच्छंविहारिण्

च्चित्तविनोदं कुरुतम्। कलिङ्गसेना पित्रोरभ्यनुज्ञामासाद्य चरितार्था करण्डिकासहचारिण्या सोमप्रभया सह उद्यानं विचरितुमगात्। सोमप्रभा तस्याः करण्डिकाया यन्त्रमय यज्ञमेकं निःसार्य्य तत्याज। स तु यक्षः क्षणेन विहायसा गत्वा, बुद्धार्थं स्वर्णकमलचानिनाय। सोमप्रभा तेन पूजोपहारेण बुद्धदेवमपूपुजत्।

ततश्च राजदम्पती त वृत्तान्तमाकर्ण्य रुपवनुद्याने समुपस्थितौ त यन्त्रवृत्तान्तमपृच्छताम्। सोमप्रभा समाचख्यौ राजन्! यन्त्रस्यास्य विचित्रं वृत्तं, पुरा मम पिता यानि विविधानि मायायन्त्राणि निर्म्ममे तेषु पृथिवीप्रदानयन्त्रं तोययन्त्र तेजोमययन्त्रं वातयन्त्रम् आकाशयन्त्रम् अन्यच्च कतिपययन्त्रं मह्यं शिक्षितानि। प्रथमस्याय प्रभावः यत् द्वारि रुद्धायां न कोऽपि तामुद्घाटयितुं शक्नोति। द्वितीयेन यन्त्रेण निर्जीवः सजीव इव दृश्यते। तृतीयात् यन्त्रात् ज्वाला निर्गच्छति। चतुर्थेन वातयन्त्रेण सर्वत्र गन्तुं शक्यते। पञ्चमेन आकाशयन्त्रेण आलापः स्पष्टीक्रियते, अन्यच्च यत् चक्रयन्त्रमस्ति तत्पितैव स जानाति नान्यः। एतत् मर्म्माकर्ण्य राजा राज्ञी च पर विस्मयमासाद्य भवनमाययतुः।

अत्रान्तरे सोमप्रभापि यन्त्रबलेन कलिङ्गसेनामादाय अन्तरीक्षगत्या समुत्थाय क्षणेन विन्ध्याद्रेरभ्यन्तरवर्त्तिनि पितृनिकेतने ज्येष्ठायाः स्वयंप्रभायाः सकाशमाजगाम। कलिङ्गसेना स्वयंप्रभाया रूपसम्पदा विमोहिता सोमप्रभा चोभे स्वयम्प्रभां प्रणेमतुः। स्वयंप्रभा तु यथोचितसमादरेण

उभाभ्यां विविधानि सुमिष्टफलानि आहारार्थमददात्। सोमप्रभा कलिङ्गसेनां सम्बोध्य समब्रवीत् सखि! फलमिदम् अभ्यवहारयितुं त्वमिहानीता, फले चास्मिन् भक्षिते शरीरे जरा न प्रविशेत्। एतत् श्रुत्वा कलिङ्गसेना तानि फलानि यत्नेन बुभुजे। फलेषु च भुक्तेषु शरीरमस्या अमृतरससिक्तमिवाभूत्। अनन्तरं सा सम्मुखवर्त्तिनि मनोरमे उद्याने विहर्त्तुमगमत्, भ्रमन्ती च नानाविधानि अद्भुतानि वस्तूनि अवलोक्य विस्मयाम्बुधौ न्यमज्जत्। अथ सोमप्रभा कलिङ्गसेनां तत्रशिलायां सरव्य स्वस्थान प्रचलिता। कलिङ्गसेना मयदानवसदने गत्वा यानि यानि अद्भुतानि दृष्टानि तानि सर्वाणि पित्रोः सकाशे समवर्णयत्।

इत्थमुभयोः प्रतिदिनमवर्द्धत सख्यम्। एकदा सोमप्रभा कलिङ्गसेनामाह सखि! यावत् ते परिणयः न सम्पद्यते, तावत् त्वया सह मे सख्यं स्थास्यति, ततश्च यदा त्वं भर्तृभवन गमिष्यसि तदा त्वया सह मे पुन. साक्षात्कारो न भविता। परन्तु विशेषमविविच्य कमपि भर्तृत्वेन न वृणुष्व, पश्य श्वश्रूर्व्याघ्रीव मेषरूपां पुत्रबधूं प्रायशो भक्षयितुं यतते। अत्रेमां कीर्त्तिसेनायाः कथां कथयामि श्रूयताम्।

आसीत् पाटलिपुत्रनगरे धनपालितनाम्नः कस्यचित् धनशालिनो बणिजः कीर्तिसेनाख्या परमसुन्दरी कन्या। बणिक् मगधदेशभवाय देवसेननाम्ने तुल्यधनवते बणिजे तां प्राणसमां कन्यां प्रददौ। देवसेनः अतीव सुचरित्रः,

परं तस्य विधवा जननी तया दुर्वृत्ता, यथा तां देवीसदृशीं स्नुषां दृष्ट्वैव कोपज्वलिता अभवत्। निरभर्त्सयच्च पुत्रे परोक्षवर्तिनि सततम्। कीर्तिसेना तु तत् सर्वं भर्तृसकाशे कथयितुं न शशाक। हा कष्टं कुटिलमत्यास्तादृश्याः श्वश्र्वाः सकाशे अवस्थानमतिभयङ्करं वधूनाम्।

कदाचित् देवसेनं मित्रकार्य्यार्थं वल्लभीनगरीयायिनं कीर्तिसेना आह स्म आर्य्यपुत्र। बहोर्दिवसात् मया विज्ञापयितुमिष्टं, परं न विज्ञापितम्, अद्य तु अविज्ञाप्य स्थातुं न शक्नोमि। भवति गृहस्थितेऽपि जननी विना कारणं मां सततं तिरस्करोति, अद्य तु प्रोषिते किं करिष्यति, तत् कथं वक्तुं शक्नुयाम्। देवसेनः पत्न्या ईदृशं वचनमाकर्ण्य उद्भ्रान्तचित्तः समभवत्, अवदच्च समय मातृसकाशमभ्येत्य सप्रणामम्। मातः! अहन्तु विदेशं व्रजामि, कीर्तिसेना तव हस्ते समर्पिता, एषा कुलीनतनया, एतस्यां सस्नेहं व्यवहर्तव्यमिति।

देवसेनमाता पुत्रस्य एतादृशं वचनमाकर्ण्य कीर्त्तिसेनामाहूय पुत्र सम्बोध्य चाब्रवीत् वत्स! त्वमेव वधूं पृच्छ, अहमस्याः किमकार्षं, युवामुभावेव मे समानौ। देवसेनः जनन्यास्तत् वचः समाकर्ण्य समाश्वस्तो बभूव। कीर्त्तिसेना तु सोत्कण्ठ स्मितमुखी एवातिष्ठत्। अथान्येद्युर्देवसेने वल्लभीनगर्य्यां प्रस्थिते कीर्तिसेनां भर्तृविरहातुरां प्रति श्वश्रूः सातिशय ललाग। बध्वा दासीं निराचकार, प्रजहार च निजया दास्या मन्त्रयित्वा पुत्रवधूं विजने समाहूय विवसनां कृत्वा केशेष्वाकृष्य निष्ठुरं निर्भर्त्स्य च। अथ

तेनापि क्रोधानपायात् विनाशार्थम् एकस्मिन् अन्धकारमये गृहे निपात्य द्वारं बबन्ध, प्रददौ च दिनान्ते यत्किञ्चनाहारद्रव्यं, निश्चिकाय च पतिविरहोत्कण्ठया स्वयं मृतेति पुत्रसकाशे दोषच्छालनवचनम्।

सुखोचिता कीर्तिसेना तादृशीं दुर्दशामासाद्य क्लेशस्य परां काष्ठामवाप। निरन्तरं रोरुद्यमाना चाचिन्तयत् पतिर्मे कुलीनो धनवान् सुचरित्रश्च। हा दैवम् ईदृशस्य हस्ते पतिताया अपि मे एतादृशी दुरवस्था। एतदर्थमेव बन्धुजनाः कन्याजननं विनिन्दन्ति। श्वश्रूः ननान्दुश्च सकाशात् या यन्त्रणा सा अतिभयङ्करी। एवं चिन्तयन्ती तस्मिन्नेव गृहे खनित्रमेकमासादितवती। तेन च तथैका सुरङ्गामखनत् यथा तेन पथा वहिर्गन्तुं शक्यते। ततश्च स्वान्याभरणानि वसनानि च गृहीत्वा तेन सुरङ्गापथेन रजन्यामवसितायां वहिर्निर्जगाम। अनेन वेशेन पितृभवने गमनात् पत्युः सकाश एव गमनं वरमिति सम्प्रधार्य राजपुत्रवेशेन विपणिं गत्वा किञ्चित् सुवर्णं विक्रीय कस्यचिद् वणिजः सदने तं दिवसमनयत्। परेद्युः समुद्रसेनो नाम वणिक् वलभीं गमिष्यतीति संवादमवगम्य तत्समीपं गत्वा च तेन सह संलापमकरोत्, प्रययौ च तेनैव सार्द्धं वलभीनगरीम्। समुद्रसेनस्तु तां सद्वंशजातं सम्भ्रान्तराजतनयं मत्वा पथि समुचितेन यत्नेनोपचचार। परन्तु दौर्भाग्यात् शुल्कभयेन विजने पथि गच्छन् भीषणायाः कस्याश्चिदटव्याः सम्मुखे समुपतस्थौ। वेलावसानप्रशान्त अपमरेण न भवितव्यमिति निश्चित्य अरण्याभ्यु

एवावतस्थे। क्रमेणास्तमिते भगवति पद्मिनीप्राणकान्ते अन्धकारपटलैः धरणी समाच्छन्ना आसीत् शिवाश्च भीषणं चीत्काररवमारेभिरे। वणिजः सर्वे चौरोपातभयात् गृहीतास्त्रशस्त्राः सशङ्कमवतस्थिरे।

अत्रान्तरे पुरुषवेशा कीर्तिसेना व्यचिन्तयत् हा कष्टम् अहं येन भयेन श्वश्रूसकाशात् पलायिता, अद्य पुनस्तदेव भयमुपस्थितम्। यदि तस्करकरे म्रियेयं तदा भर्त्ता माम-[illegible]। यद्यत्र कोऽपि मां स्त्रियमवबुध्यते तदा मे चारित्रं संशयितुं स्यात् तन्मृत्युरेव वरम्। तदेन सुहृदं वणिजमपहाय आत्मरक्षा कर्तव्या, स्त्रीणां सतीत्वमेव परमं धनम्, इत्यमवधार्य कीर्तिसेना इतस्ततोऽन्विष्यन् गृहाकृति तरुकोटरमेकं प्राप्य चरितार्थंमन्या सत्वरं तदभ्यन्तरं प्रविश्य पत्रसङ्घैः शरीरमाच्छाद्य च पतिसमागमप्रत्याशया तूष्णीमवास्थित।

अथ निशीथे महती चौरसेना शस्त्रास्त्रपाणिस्तत् सार्थवाहशिविरं परिवेष्ट्य [illegible]। उभौ पक्षौ घोरतरं संग्रामं कृत्वा मेदिनीं रुधिरस्रोतसा समाच्छादितवन्तौ। ततस्तस्कराः विजयिनः समुद्रसेनं सवर्गं निहत्य सर्वस्वं हृत्वा च स्वस्थानं प्रतस्थिरे। क्रमेण प्रभातायां रजन्यां सूरे च गगनमण्डलं रश्मिभि[illegible] कीर्तिसेना तस्मात् तरुकोटरात् विनिर्गता। भाग्यवशात् तस्मिन्नेव क्षणे कश्चित् तापसः कमण्डलुकरस्तत्रागत्य कीर्तिसेनां वृत्तान्तमपृच्छत्। अथ तया सर्वमावेदितो मुनिः समाश्वास्य तां कमण्डलूदकं पानाय तस्यै प्रादात् अन्तर्दधे च

प्रदर्श्य वलभीगमनाय पन्थानम्। सा तु पीतकमण्डलु जला शान्तक्षुत्पिपासा तापसदर्शितेन पथा पतिमुद्दिश्य प्रचचाल। क्रमेण दिवसमणावस्तमुपगते सा पुनरपि तथैव महारण्यसकाशमुपागमत्। उपायान्तराभावेन च आश्रयमन्विष्यन्ती तथैव कमपि तरुगर्भं प्राप्य तदभ्यन्तरं प्रविश्य च काष्ठान्तरेण तस्य द्वारमवरुरोध। क्षणान्तरे च ददर्श छिद्रदत्तलोचना, कापि राक्षसी कतिपयैः शिशुभिः सह तत्रोपस्थिता। ताञ्च दृष्ट्वा कीर्तिसेनाया जीवनाशा सम्यक् विलुप्ता। पश्यन्त्या एव तस्याः सा निशाचरी तस्य वृक्षस्यान्तिकमुपगच्छन्ती क्रमेण तदुपरि समारुरोह। शिशवश्च क्रमेणारुरुहुः। ततश्च ते मातरं रात्रिचरीमब्रुवन् मातः! किं भक्षयामः, किमपि अस्मभ्यं देहि। राक्षसी प्रोवाच वत्साः! अद्य महाश्मशाने किमपि अप्राप्तवती डाकिनीभ्यः किञ्चित् प्रार्थयं, परं किमपि न प्राप्तम्। ततश्च भगवन्तं भैरवं प्रार्थयन्तीं मां स खलु कृपापरतन्त्रः नामगोत्रे च आपृच्छ्य आदिष्टवान् निशाचरि! परिचयेन ज्ञात त्वं खरदूषणवंशजा, तस्मात् सन्निहितं वसुदत्ताख्यं नगरं व्रज, तस्मिन् वसुसेनो नाम कश्चित् धार्मिकः पृथिवीपतिः प्रतिवसति। स एव इमां सर्वामटवीं रक्षति शुल्कं गृह्णाति चौरांश्च शास्ति। एकदासौ राजा अटव्यां मृगयार्थं भ्रमन् परिश्रान्ततया निद्रामवाप्तवान्। तस्मिंश्च निद्रया अभिभूते कृमिरेकस्तस्य कर्णविवरं प्रविष्टः। गच्छता च कालेन तस्मिन् कृमौ तस्य मस्तकाभ्यन्तरे असंख्यान् कृमीन् प्रसूतवति नृपतिः [illegible] आक्रान्त आसीत्। अतश्च-

श्चिकित्सकाः समागच्छन् परं कोऽपि रोगं निर्णेतुं नाशकत् न शक्ष्यति च। तदसौ नरपालः सत्वरमेव कालसागरे पतिष्यति, तस्मादपेक्षस्व, तन्मांसभक्षणेन षाण्मासिकीं तृप्तिं प्राप्स्यसीति। पुत्राः! भूतनाथो भैरवः स्वयं मदर्थं यदा भागं निरदिशत्, तदा अहं किं करिष्यामि, कथं वा युष्मभ्यमाहारं दास्यामीति।

एतदाकर्ण्य पुत्रा ऊचुः मातः! नृपतेस्तस्य रोगस्य शान्तये उपायोऽस्ति कश्चित्? राक्षसी प्रोवाच वत्साः! रोगे निर्णीय चिकित्सिते राजा जीवितुं शक्ष्यति। एकमात्रोऽस्य शान्तिरुपायोऽस्ति शृणुत। इत्युक्त्वा रोगशान्तेरुपायं सर्वं वर्णितवती। कीर्तिसेना तरुकोटरान्तरवर्तिनी समस्तं वृत्तान्तमाकर्ण्य व्यचिन्तयत् यद्यहमद्य अस्याः विपदः निस्तारं लभेयं, तदा राजानमेनं रक्षिष्यामि। समुद्रसेनेनोक्तम् अस्या अटव्याः प्रान्तभागस्य शुल्कमन्दिरमिति वणिजः सततम् अनेनैव पथा गच्छन्ति, पतिश्च मम अनेनैव गृहमागमिष्यति। तदहमस्य महारण्यस्य प्रान्तवर्तिनि वसुदत्तनगरे गत्वा राजानं निरुजं कृत्वा तत्रैव पतिमपेक्षिष्ये।

इत्यवधार्य कीर्तिसेना कथमपि निशामतीत्य प्रातस्तरुकोटरात् निःसृत्य तेनैव अटवीमार्गेण गच्छन्ती दिनशेषे कमपि सुचरितं गोपालमपश्यत्। किमाख्यमिदं स्थानमिति पृष्टश्च सोऽब्रवीत् महाशय! एषा सम्मुखवर्तिनी वसुदत्तनगरी दृश्यते। सम्प्रति अस्याः पतिः वसुसेनो नाम नृपतिः व्याधितः मरणं प्रतीक्षमाणस्तिष्ठति। एवमस्मि-

हिता सा तमभाषत भद्र। यदि कश्चित् मां तत्र नयेत्, तदाहं राजानं रोगोन्मुक्तं कर्त्तुं शक्नोमि। श्रुत्वैतत् गोरक्षकः प्राह महाशय। अहं तत्र गमिष्यामि, मया सहैवागच्छतु भवान्, यथाशक्ति भवन्तं प्रति यत्नं विधास्यामि। एवमुक्त्वासौ तां तां नगरीमनयत्। अवोचच्च राजद्वारि उपस्थाय प्रतीहारं सर्वं वृत्तम्। प्रतस्थे च समर्प्य पुंवेशां कीर्तिसेनां तत्करे।

प्रतीहारी तु तत्क्षणमेव तं सवादं विज्ञाप्य कीर्त्ति-सेनां राजान्तिकं निनाय। मुमूर्षुः नरनाथः अद्भुताकृतिं चिकित्सकमालोक्य एव किञ्चित् समाश्वस्तः समब्रवीत् भद्र। यदि त्वमस्मात् रोगान्मां मोचयितुं शक्नोषि, तदा तुभ्यं राज्यार्द्धं प्रदास्यामि। एवमुक्ता कीर्तिसेना तथेति प्रतिज्ञाय यथाश्रुतेन राक्षसीकथितेन उपायेन राजानं निरोगं कर्तुमचेष्टत। सर्वे तत्रत्याः राज्ञस्तथाविधरोग-मुक्तिप्रक्रियादर्शनविस्मिताः कीर्त्तिसेनां बहुशः प्रशशंसुः। राज्ञः प्रधानमहिषी तां समधिकेन सेवाविधानेन राज-योग्ये सदने अवस्थानमकारयत्। परेद्युर्मध्याह्ने कीर्ति-सेना सर्वजनसमक्षं राक्षसीकथितया युक्त्या राज्ञः कर्ण-विवरात् सार्द्धशतमितान् क्रमीन् वहिरकरोत्। तदा राजा सम्यक् रोगनिर्मुक्तः लब्धस्वास्थ्यः स्नानाहारादिकं निर-वर्तयत्। अददाच्च तदानीमेव चिकित्सकाय असंख्यान् ग्रामान् हस्तिनः अश्वान् प्रचुराणि च सुवर्णानि सन्तोषा-र्थम्। मन्त्रिणः राजमहिष्यश्च पृथक् पृथक् वस्त्रालङ्कारा-दिभिस्तमतोषयत्। कीर्तिसेना तत् सर्वमधिगम्य तस्मि-

न्नेव नगरे अवतस्थे। अथ गच्छति कियति काले सार्थ-
वाहान् वलभ्यां नगर्य्यामागच्छतः श्रुत्वा सत्वरं तान् उप-
गम्य तेषु च पतिमवलोक्य सवेगं धावन्ती तच्चरणयोर्नि-
पपात।

देवसेने तु प्रथममपरिचितविमूढतया क्षणं स्थित्वा
सत्वरं स्वां प्रियामलक्षयित्वा विस्मिते सर्वे वणिजः साश्चर्य्यं
सर्वं वृत्तान्तमपृच्छन्। अथ सा आमूलतः सर्वं वृत्तमवर्ण-
यत्। संवादमेतमाकर्ण्य राजा वसुसेनः स्वयमागत्य
तस्याः कीर्तिमुद्दिश्य सम्यक प्रशशंस। ततो देवसेनः समस्तं
वृत्तान्तमाकर्ण्य कोपक्षमाविस्मयहर्षजडः स्वमातरि सम्यक्
विद्वेषमकार्षीत्। अथ तत्रत्याः सर्वे एकमतयः समब्रुवन्
यासां पतिभक्तिः रथ, सुशील कवचं, धर्म्मः सारथिः,
पतिश्च अस्त्र ताः सत्यः कदाचन न परिभूयन्ते, प्रत्युत
सर्वत्र जयं लभन्ते। एवमभिधाय कीर्तिसेनाया यशो
गायन्ति स्म। ततो नृपतिरब्रवीत्, इय पतिभक्त्या सीता-
मप्यतिचक्राम, तदेषा मम धर्म्मभगिनी अभूत्। एतदा-
कर्ण्य कीर्तिसेनावदत् देव। भवता प्रीतेन यानि द्रव्याणि
मह्य पुरस्कृतानि तानि सर्वाणि मम पत्ये समर्पयतु।
राजापि तानि सर्वाणि देवसेनाय दत्त्वा पुनः तस्य शिरसि
विशेषसम्मानसूचकं पट्टबन्धमेकमबध्नात्।

अनन्तरं देवसेनः स्वोपार्जितं राजदत्तञ्च वसुजात-
मासाद्य कीर्तिसेनां बहुशः प्रशस्य दुरन्तां जननीं
परित्यज्य च तस्मिन्नेव वसुदत्ताख्ये नगरे सुखेन
वसतिमकरोत्। कीर्तिसेना च पतिभक्तिनिदर्शनभूता

धरातले असामान्यां कीर्तिं लब्ध्वा पत्या सह परमसुखेन न्यवसत् ।

सोमप्रभा एवमुक्त्वा पुनरवदत् राजपुत्रि । एवं वध्वः श्वश्रूणां ननन्दृणाञ्च दोषेण बहून् क्लेशान् प्राप्नुवन्ति । तस्मात् भगवन्तमभ्यर्थाय यथा त्वं भर्तृभवने सुखेन वस, श्वश्रूननन्दारश्च ते सदाश्रया भवन्तु । कलिङ्गसेना सोमप्रभामुखात् आख्यानमिदं श्रुत्वा परमं सन्तोषं लेभे । अथ सा सोमप्रभा सखीमालिङ्ग्य सत्वरं स्वस्थानं प्रातिष्ठत ।

ऊनत्रिंशस्तरङ्गः समाप्तः ।

अथ त्रिंशस्तरङ्गः ।

अथापरेद्युः प्रातः कलिङ्गसेनां प्रियसख्यागमनं प्रतीक्षमाणां कश्चित् मदनवेगो नाम विद्याधरः विमानेन सञ्चरन् ददर्श । दृष्ट्वा च तस्या रूपलावण्यं विमुग्धश्चाचिन्तयत् अहो । किमाश्चर्यं मानुषीषु निर्म्माणकौशलं, यदीयं मे प्रेयसी न स्यात्, तदा जीवनं विफलम्, अथवा विद्याधरोऽहं कथं मानुषीसंसर्गदूषितो भवेयम् ? एवं विचिन्त्य प्रज्ञप्तिं नाम विद्यां सस्मार । सा च तत्क्षणं देहधारिणी समीपमागत्य अभाषत नेयं कन्या मानवी, कापि सुराङ्गना शापभ्रष्टा कलिङ्गदत्ताभिधानस्य राज्ञः कुले ऽ-

जायत। तदाकर्ण्य मदनवेगः स्वालयमेत्य इत्थं निश्चयमकरोत्, यथा कन्येयं नापहृत्य बलात् भोक्तव्या, तथात्वे मम मृत्युशापोऽस्ति, तदेतस्याः प्राप्तये गौरीपतिमाराधयामि।

एवमवधार्य्य मदनवेगः ऋषभाख्यं पर्वतं गत्वा तत्र पदैकेन तिष्ठन् घोरं तपश्चचार। देवादिदेवो नीलकण्ठस्तस्य तादृशेनातिकठोरेण तपसा सन्तोषितः समागत्य समभ्यधात् वत्स। कन्या कलिङ्गसेना पृथिव्यां यादृशी सुन्दरी, तादृशस्तस्याः सदृशो वरः वत्सराजस्तिष्ठति। स खलु एनां परिणेतुमभिलषति केवलं वासवदत्तायाः भयाकुलः स्पष्टाक्षरमेनां प्रार्थयितुं न शक्नोति। कलिङ्गसेना तु सोमप्रभामुखात् वत्सराजगुणान् श्रुत्वा स्वयंवरार्थिनी तदीयां राजधानीं गमिष्यति। तस्मात् त्वं स्वयंवरात् प्राक् तत्र सन्निधेहि, पूरयस्व न [illegible] गान्धर्वविधिना तामुद्वाह्य स्वमनोरथम्।

एतस्मिन्नन्तरे भूतलस्थाः सर्वे राजानः कलिङ्गसेनाया रूपगुणसमृद्धिवार्त्तामाकर्ण्य तां प्रार्थयितुं कलिङ्गदत्तस्य नृपतेरन्तिकं दूतान् प्राहिण्वन्। कलिङ्गदत्तस्तु कस्यापि प्रार्थनानामदत्तकर्णः केवलं श्रावस्तीनगरीपतेः वृद्धस्य राज्ञः प्रसेनस्य प्रार्थनां पूरयितुमभिललाष। कलिङ्गसेनया तु तस्यां वार्त्तायां निवेदितायां सोमप्रभा दुःखिता रुदती समभाषत सखि। नरेश्वरः प्रसेनो मया सम्यक् ज्ञातः, स खलु सर्वमेव प्रियसख्या योग्यः, परं वृद्धः। वृद्धेन सह तव परिणयः मम न सम्मतः। तस्मादेतच्छ्रवणे मम हर्षो दूरे

आस्तां, प्रत्युत विषाद एव संवृत्तः। कल्याणि! यदि वत्से-श्वरः उदयनस्ते पतिः स्यात्, तदा सर्वाङ्गीनं कुशलं भवेत्। रूपे गुणे समृद्धौ शौर्य्ये विद्यायां वा तत्सदृशः पुमान् पृथिव्यां नास्ति। तदेवं योग्ययोजने विधातुः सृष्टिकौश-लस्य साफल्यं नो चेत् वैफल्यमिति।

एतदाकर्ण्य कलिङ्गसेना वत्सराजं प्रति सातिशयमनु-रक्ता अवादीत् सखि! स वत्सराजः कस्मात् कुलात् सम्भूतः, कथं वासौ उदयननामा, एतन्मे आख्याय कौतुकं मे उपशामय। सोमप्रभाब्रवीत् सखि! एतत् तव श्रुति-पथमायातम्? यत् अर्जुनः पाण्डुसुतः, तत्पुत्रोऽभिमन्युः, तस्य तनयः परिक्षित् नाम सुप्रसिद्धो नरपतिः, तदात्मजो जनमेजयः, तस्य सुतः शतानीकः, स खलु वत्सदेशानां महानगर्य्यां कौशाम्ब्यामध्यास्त। यश्च देवासुरयुद्धे असु-रान् निहत्य सशरीरः स्वर्गमगात्, तत्पुत्रः सहस्रानीकः। तस्य मृगावती नाम महिषी आसीत्। तस्या उदरे उद-यनो नृपः समजनि। एकदा मृगावती अन्तर्वत्नी शोणित-मयह्रदे स्नानार्थमभिलाषमकरोत्। राजा प्रेयस्यास्ता-दृशमभिलाषं श्रुत्वा शङ्कितः लाक्षारसपूर्णां वापीमेका-मखानयत्। राजमहिष्यां तत्र स्नातुमवतीर्णायां सहसा पक्षिराजो गरुडः समापत्य आमिषभ्रमात् तां तस्मात् ह्रदात् हृत्वा जीवन्तीमवलोक्य उदयाचले निचिक्षेप। तत्र जमदग्निर्नाम महर्षिरासीत्। स कदाचित् भ्रमन् तां पतितां मृगावतीं दृष्ट्वा कृपयाश्रममनयत्। अरत्नञ्च सयत्न प्रतिलाभाश्वासं दत्त्वा तां तस्मिन्नाश्रमे। तस्याश्च ईदृश्या

अवस्थायाः कारणं श्रूयतां, पूर्वमेकदा स्वर्गवनिता मृगावती तिलोत्तमामवजज्ञे। तिलोत्तमा तेन तामभिशशाप, तस्य फलमिदं सा भुक्तवती।

अथ दशमे मासि सा मृगावती तस्मिन्नेवोदयगिरौ पुत्रमसूत। तदा च दैववाणी तां वराकीं समाश्वासयत् देवि! यं पुत्रं प्रसूतवती असि, अयं हि विद्याधराधिराजः सम्भविष्यति, ख्यातिमाप्स्यति च उदयन इति समाख्यया। सखि! तदयमुदयनो नाम। अत्रान्तरे राजनि सहस्रानीके मृगावतीं विना नितरां शोकाकुले कथञ्चित् कालं नयति एकदा उदयगिरिनिवासी कोऽपि शबरः कार्य्यानुरोधेन मृगावत्याः शापावसानकाले आगमात् दैवप्रहित इव कौशाम्बीं नगरीमाजगाम। अस्मिन्नेव क्षणान्तरे अन्तरीक्षवाण्या प्रियतमासंवादमवगम्य नृपतिस्तेन शबरराजेन सह प्रेयसीमानेतुमुदयाचलं प्रातिष्ठत। तत्र च गत्वा सपुत्रां प्रियतमामादाय पुनः स्वां नगरीमनुप्राप्तः पुत्रमुदयनं यौवराज्ये अभिषिच्य मन्त्रिपुत्रान् यौगन्धरायणादीन् तद्वयस्यभावे नियुज्य कियन्तं कालं सुखेनानयत्। गच्छता च कालेन तस्मिन् नरनाथे सचिववृन्दैः साकं महापथं प्रस्थिते असौ उदयनः सम्प्रति पितृसाम्राज्यं प्राप्य तैस्तैर्मन्त्रिपुत्रैः पृथिवीमनुशास्ति।

इत्युक्त्वा सोमप्रभा पुनः समभाषत सखि! असावेवोदयनस्तवानुरूपः पतिः, त्रिलोक्यां तस्य समो द्वितीयो नास्ति। स चोदयनस्तव भुवनविख्यातं नाम श्रुत्वा त्वय्यनुरक्तोऽपि केवलं प्रधानमहिष्या वासवदत्ताया भयात् स्पष्टं

प्रार्थयितुं न शशाक । तस्याश्च वासवदत्तायां नरवाहन-
दत्तो नाम यः पुत्रः सम्भूतः, स एव विद्याधरचक्रवर्त्ती
भवितेति दैववाक् तस्य जन्माभ्यनन्दयत् । तदेवं तवाभि-
मतिरेव प्रमाणमिति ।

कलिङ्गसेना सोमप्रभामुखात् उदयनचरितमाकर्ण्य
समवादीत् सखि ! श्रुतं सर्वं, सिद्धान्तितञ्च स एव मे
योग्यः पतिरिति, किन्तु दुर्घटोऽयं मे मनोरथः पिद्धोरपि ।

सखि ! त्वं सर्वज्ञा प्रभावशालिनी अपि, तदत्र
त्वामन्तरेण नास्त्यभ्युपायः । वैवाहिकी विधिश्च दैवा-
यत्तः, अत्रेमामाख्यायिकां वर्णयामि निशामय ।

आसीत् पुरा उज्जयिन्यां विक्रमसेनो नाम नृपः । तस्य
तेजस्वती नाम एका सुन्दरी कन्यका अजनिष्ट । राजा
तदर्थं बहु अन्विष्यन्नपि अभिमतं वरं कुत्रापि नावाप्त-
वान् । कदाचित् तेजस्वती हर्म्यपृष्ठमधिष्ठिता कञ्चन
पथिकं दृष्ट्वा तस्मिन्ननुरागपरतन्त्रा स्वाभिप्रायं व्यञ्जयितुं
स्वां सहचरीं तदन्तिकं प्राहिणोत् । सख्यां सकाशमेत्य
कन्यायाः प्रार्थनां निवेदितवत्यां पथिकः शङ्काकुलः तां
राजकन्याप्रार्थनां नाभ्यनन्दत् । परन्तु राजनन्दिन्याः
सखी सनिर्बन्धं समभाषत भद्र ! नास्त्यत्र ते भयम् ।
त्वं सन्ध्यायामुपस्थितायां अस्मिन् देवभवने राजपुत्रीं
प्रतीक्षस्व । एवमुक्त्वा दास्यां प्रचलितायां पथिकोऽसौ
कथञ्चित् सम्मतोऽपि भयात् पलायाञ्चक्रे न पुनराजगाम ।

अत्रान्तरे सोमदत्तो नाम कश्चित् सामन्तपुत्रः पितरि
स्वर्गते दायादैर्हृतराज्यः राजाधिराजसकाशमभियोक्तुम्

उज्जयिनीमागच्छन् सहसा तं प्रदेशमागत्य सन्ध्यायामुत्तीर्णायां स्थित्यर्थं तं देवालयमविशत्। तेजस्वती च तदानीं सङ्केतमनुसृत्य तत्रोपस्थिता अभिमित्रं न दृष्ट्वैव पथिकं मत्वा तं राजतनयं पतित्वे ववार। सोमदत्तोऽपि सविस्मयः अनुक्तप्रतिवचनः सानन्दं तस्याः प्रार्थनामभिननन्द। अथ राजपुत्री सोमदत्तं सत्यपाशेन संयम्य आत्मानं कृतार्थम् मन्यमाना सुखावासं प्रत्याजगाम। राजपुत्रः सोमदत्तोऽपि एकाकी तत्रावस्थाय तां रजनीमत्यवाहयत्। अथ प्रातः मित्रं विक्रमसेनमेत्य स्ववृत्तान्तमावेद्य तत्साहाय्यमभ्यर्थयामास। विक्रमसेनोऽपि तदीयशत्रुदलने कृतसङ्कल्पः तस्मै एव सोमदत्ताय स्वां तनयां दातुं प्रस्तावमकार्षीत्। सोऽपि पूर्वरात्रिपरिचितां विक्रमसेनदुहितरं विवेद, सुतरां विवाहप्रसङ्गं श्रुत्वा विक्रमसेनाय तत् वृत्तं सर्वमवर्णयत्। तेजस्वती च गृहमेत्य विश्वस्तया सख्या रात्रिवृत्तान्तं मातरि न्यवेदयत्। अथ राजनि काकतालीयवत् एतत् संघटनं श्रुत्वा विस्मितवति मन्त्री समुवाच देव। भवितव्यतैवेयं सतां प्रयोजनसिद्धये विधिरेव जागर्त्ति, तदत्र कथामेकामाकर्णय।

आसीत् कस्मिंश्चित् जनपदे हरिशर्मा नाम ब्राह्मणः। स तु मूर्खो दरिद्रश्च। तस्य बहवः पुत्रा आसन्। एकदासौ भिक्षार्थमटन् सपरिवारः नगरमेकं प्राविशत्। तत्र च शीलदत्तं नाम गृहपतिं शरणं गतः पुत्रान् तस्य गोरक्षणे, भार्य्यां दासीत्वे, स्वयञ्च दास्ये नियोज्य तदालयसकाशे न्यवसत्। कदाचित् गृहपतेः कन्यापरिणयोत्सवे

बहवो लोकाः निमन्त्रिताः। हरिशर्म्मा सपरिवारः प्रभु-गृहे यथेष्टं भोजं भोक्तुम् अनाहारमेवातिष्ठत्। क्रमशः सर्व एव सयत्नमाहूय भोजं कारिताः, परं हरिशर्म्मा एव सपरिजनो नाहूतः। हरिशर्म्मा अनाहारेण नितरां क्लिष्टः रजन्यां गृहिणीमब्रवीत्, पश्य, मां दरिद्रं मूर्खञ्च मत्वा अगौरवात् कोऽपि भोजनार्थं नाहूतवान्। तस्मादहं युक्त्या एवं करोमि यथा शीलदत्तो मां सगौरवमाद्रियते। अद्य सर्वासमक्षम् अस्य जामातुरश्वं हृत्वा स्थानान्तरे गोपयिष्यामि। ततश्च अश्वानुसन्धाने संवृत्ते यदा कोऽपि तमनुसन्धातुं न शक्ष्यति, तदाहं गणनाविद्यायां मम नैपुण्यं प्रकटयिष्यामि। अथ सर्वेषु निद्रितेषु असौ हरिशर्म्मा सुगूढ़म् अश्वं स्थानान्तरं निनाय। प्रातश्च अश्वमदृष्ट्वा परिजनेषु कमङ्गलमाशंसत्सु सर्व एव अनुसन्धानाय सत्वरा अभवन्। पर कोऽपि अश्वं नापश्यत्। ततश्च हरिशर्म्मणो गृहिणी यथाशिक्षित शीलदत्ताय समाचख्यौ महाशय! मम भर्त्ता गणनायां निपुणो भवदन्तिके आस्ते, तं पृच्छ, स खलु गणनया सर्वं वेत्स्यति।

एवमुक्तः शीलदत्तो हरिशर्म्माणमाहूय प्रोवाच भद्र! पूर्वेद्युर्विस्मृतिहेतोः त्वामाहूय भोजनं न कारितवानस्मि, अद्य कश्चिे चोरिति स्मृतं तन्मनसि दुःख मा कृथाः, सम्प्रति गणनायां निपुणस्त्वं ब्रूहि को मे जामातुरश्वमपजहार। एवमुक्तो हरिशर्म्मा कियतीर्मिथ्यारेखा अङ्कयित्वा प्राब्रवीत् महाशय! तस्कराः स्थानादस्मात् दक्षिणस्यां दिशि अश्वमपहृत्य सुगुप्तं रचुः, नेष्यन्ति च रात्रौ स्थानान्तरम्।

तत् साम्प्रतमेव गत्वा सत्वरमश्वमानयस्व। एवमुक्ते कियती लोकाः दक्षिणस्यां प्रचलिताः प्रत्यागताश्च सत्वरम् अश्वं नीत्वा। तद् दृष्ट्वा सर्वे हरिशर्म्मणो गणनानैपुण्यं प्रशशंसुः। प्रायच्छंश्च ततः प्रभृति त ज्ञानिनं मत्वा बहु सम्मानम्। शीलदत्तोऽपि त बहुयत्नेन समादृतवान्।

अथ गते च कियति काले राजगृहात् प्रभूतानि सुवर्णानि चोरितानि। बहुसन्धानेनापि चौरेषु अप्राप्तेषु गणनार्थं हरिशर्म्मा समाहूतः। सुतरां घोरायामापदि पतितः हरिशर्म्मा राजभवनमेत्य पलायनार्थं कल्यं गणयिष्यामीत्युक्तवान्। राजा तु तम् एकस्मिन् गृहे अवरोद्धुमादिदेश। रक्षिणश्च तथैव चक्रुः। कोऽतिवर्त्तेत दैवम्। राज्ञः अन्तःपुरचारिणी जिह्वानाम्नी कापि चेटी आसीत्। सा स्वेन भ्रात्रा सह चक्रान्त कृत्वा उल्लिखितानि द्रव्याणि अपाहरत्। हरिशर्म्मणि तथा स्थिते सा निशायां तद्गृहद्वारि निभृतं स्थित्वा किं वदेदिति कर्णं दत्त्वा अतिष्ठत्। क्षणे च तस्मिन् हरिशर्म्मा स्वां जिह्वां सम्बोध्य समुवाच जिह्वे! कथमीदृशं कर्म्म कृतवती, तदिदानीं यादृश कर्म्म, तदनुरूप फलं लभस्वेति।

एतदाकर्ण्य चेटी स्वकृतं चौर्य्यं गणको ज्ञातवानिति निश्चित्य निरुपायमन्या कौशलेन हरिशर्म्मणो गृहमविशत्, अवदच्च तत्पदयोः पतित्वा महाशय। गणनया यं चौरं निश्चितवानसि, साहं जिह्वा नाम। अहमेव समस्तं धनम् अपहृत्य अस्य सदनस्य पश्चिमायां दिशि उद्यानाभ्यन्तरे दाड़िम्बमूले निहितवत्यस्मि।

तदिदानीं ब्रह्मन् ! मम दुःखभागिनीं गृहीत्वा मां रक्ष ।

हरिशर्म्मा तु चेटीमुखेन सर्वं श्रुत्वा सगर्वमाह स्म रे पापीयसि ! गच्छ दूरम्, अहं त्रिकालदर्शी न विदित-स्तव । तद् यावत् त्वं दरिद्रा, तव कथां न प्रकाशयिष्यामि, परं तव हस्ते यदस्ति तत् मह्यमर्पय । चेटी तथेति प्रति-ज्ञाय तस्मात् गृहात् प्रचलिता । हरिशर्म्मा सविस्मय-श्चिन्तितवान् अनुकूलदैवस्य सर्वं समीहितं सिध्यति, क्वाहं स्वां जिह्वां निन्दामि, क्व वा हृतचौर्य्या जिह्वानाम्नी किङ्करी, या मद्वचनश्रवणार्थं ममावरोधगृहे दत्तकर्णा तिष्ठन्ती जिह्वाया निन्दावादं श्रुत्वा मां परिज्ञातवानिति निश्चित्य मत्पदयोर्निपतिता सर्वं वृत्तान्तं न्यवेदयत् । इत्थं विचिन्तयन् हरिशर्म्मा हृष्टो रात्रिमयापयत् । प्रातश्चोत्थाय अलीकगणनया धनस्थानमदर्शयत्, चमयामास च राजानं चौरः किमपि न गृहीत्वा पलायित इति ।

राजा तु तस्य तादृशगणनानैपुण्येन भृशमनुरञ्जितः तस्मै कतिपयान् ग्रामान् सुवर्णानि छत्राणि वाहनानि च प्रदत्तवान् । इत्थमसौ चातुर्य्येण क्रमशः समृद्धिमान् सम-भूत् । तदेवं देव ! दैवमेवानुकूलं पुरुषार्थान् साधयति । तदेव सोमदत्तमानीय राजनन्दिनीमयोजयत् ।

मन्त्रिण एतादृशं वचनमाकर्ण्य नृपतिः प्रीत्या तेज-स्वतीं सोमदत्ताय सम्प्रददौ । सोमदत्तश्च श्वशुरसैन्यपरि-वृतः स्वान् शत्रून् निरस्य आगं, निनाय च सुखेन कालं प्राप्तराज्यः सकलत्रः ।

तस्मात् सखि ! दैवं सहायमन्तरेण कः समर्थो वत्सराज प्रति त्वां घटयितुम् । कलिङ्गसेना सोमप्रभामुखात् सर्वमाकर्ण्य तस्मिन्नेव वत्सेश्वरे अनुरागिणी त्यक्तत्रपाभया तत्प्राप्तये एव अयतिष्ट । सायञ्च कमलिनीनाथे अस्तमुपगच्छति सोमप्रभा स्वालयं प्रातिष्ठत ।

अथ एकविंशस्तरङ्गः ।

परेद्युः प्रातरेव सोमप्रभायामुपस्थितायां कलिङ्गसेना प्रावोचत् सखि । श्रुतं मया, तातो मम प्रसेनेन नरपतिना सह मत्परिणयार्थं यतते, परं त्वया वत्सराज प्रति समासक्तचित्ताहं दिवानिशं तद्गुणानेव चिन्तयामि, तद्भवती मां कोश्वरं प्रसेन दर्शयित्वा तदनु वत्सराज प्रति नयतु । नाहमिदानीं पितृभ्यां बिभेमि । एतच्छ्रुत्वा सोमप्रभावदत् सखि । तर्हि अन्तरीक्षेण पथा यन्त्रमारुह्य गमिष्यावः । त्वमात्मनः सर्वं द्रव्यजातं गृहीत्वा सत्वरा भव, यतो वत्सेश्वरं सकृद् दृष्ट्वा त्वं पुनः प्रत्यागन्तुं न शक्ष्यसि । पितरं मातरं च विस्मयिष्यसि । तदेवमहमपि पुनर्नागमिष्यामि । कलिङ्गसेना एतदाकर्ण्य रुदती प्राब्रवीत् सखि । यद्येवं त्वमेव गत्वा तं वत्सेश्वरमिहानय । नाहं त्वया विना तत्र क्षणमपि स्थातुं शक्ष्यामि, श्रुतवत्यस्मि, चित्रलेखा ऊषाया दानवनन्दिन्याः कृते अनिरुद्धमानीतवती ।

मन्ये त्वमपि एतदाख्यानं जानासि, मया पुनराख्यायते श्रूयताम् ।

आसीत् पुरा असुरराजस्य वाणस्य ऊषा नाम कन्यका। तया गौर्य्यामाराधितायां सा तस्यै वरमदात् यथा त्वं स्वप्ने यमालिङ्गिष्यसि स एव तव पतिर्भविष्यति। ततश्च निद्रावस्थायां कोऽपि देवकुमारो गान्धर्वविधिना तामाश्लिषत्। अथ निद्रापगमे यदा सा तं देवसुतं न प्रत्युत, तनुसम्भोगचिह्नमपश्यत् तदा देव्या वरस्मरणेन विस्मिता। चित्रलेखामब्रवीत् सखि! स्वप्ने यो मया दृष्टः आलिङ्गितश्च देवकुमारः, तस्य नामगोत्रे न मया विदिते, नाभिज्ञानञ्च किमपि रक्षितं, किमिदानीं करोमि, तेन विना क्षणमपि स्थातुं न शक्नोमि, सत्वरमुपायः क्रियतामिति। योगेश्वरी चित्रलेखा प्रत्युवाच सखि! सर्वमेवैषः गौर्य्या वरप्रभावः। परं किमप्यभिज्ञानं विना कथं तमन्वेषयामि, यदि त्वयासौ सम्यक् आकारतोऽपि परिज्ञातः, तदाप्यहमनुसन्धातुं शक्नोमि, अहं सुरासुरमानवसहितं जगत् अविकलं चित्रयामि, तन्मध्यादपि यदि त्वत्प्रियतमं दर्शयितुं पारयसि, तदप्यहं योगबलेन तमिहानेष्यामीति। तथेति ऊषयाभिहिता सा तूलिकया समस्तं जगत् अङ्कितवती। अनन्तरमूषा सविशेषमभिनिविश्य अङ्गुल्या द्वारकानिलये यदुप्रवीरमनिरुद्धमदर्शयत्।

चित्रलेखा समभाषत सखि! धन्या त्वं, यया भगवतः कृष्णस्य पौत्रः पतिर्लब्धः। स खलु अस्मात् प्रदेशात् सहस्राष्टकयोजनान्तरे तिष्ठति। ऊषोवाच सखि! अद्यैव

गत्वा तमिहानय, नो चेत् जीवनं मे संशयितमवगच्छ। एवमुक्त्वा सखीं चित्रलेखामनिरुद्धसकाशं प्राहिणोत्।

चित्रलेखा च तत्क्षण द्वारकामेत्य अनिरुद्धावासमविशत्, अनयच्च प्रसुप्तं अनिरुद्धं योगबलेन प्रियसखीसकाशम्। तत्प्राप्त्या च दानवेन्द्रसुता चरितार्था बभूव। बाणराजश्च तद्वृत्तान्तमाकर्ण्य क्रुधा अनिरुद्धं बन्धनागारमनैषीत्। अथ भगवान् नारायणः पौत्रं तथा निरुद्धं नारदमुखात् श्रुत्वा ससैन्यो बाणनगरं रुरोध, प्रत्यानिनाय च पौत्रं वधूसहितं द्वारकां बाणासुरं जित्वा। तदेव सखि! त्वमपि वत्सराजमिहानेतुमर्हसि। सोमप्रभा न्यगदत् सखि! चित्रलेखाया मम च महदन्तरम्। तस्माद् गच्छ, त्वां तत्रैव नयामि। तदाकर्ण्य कलिङ्गसेना सद्य एव स्वसम्पत्तिं परिगृह्य पितरौ अनापृच्छ्य सोमप्रभया सह मायायन्त्रेण आकाशमार्गं समुत्तस्थौ। सोमप्रभा अग्रतः प्रसेनं नृपं दर्शयितुं श्रावस्तीं गत्वा दूरात् राजानं मृगयार्थं निर्गतं दृष्ट्वा कलिङ्गसेनामब्रवीत् सखि! पश्यात्रतः, स्थविरो नृपतिः प्रसेनः मृगयार्थं यात्रामकरोत्, पिता तव अस्यैव हस्ते त्वां समर्पयितुमभिललाष। कलिङ्गसेना दूरात् राजानं वीक्ष्य कोपज्वलिता सोमप्रभामवादीत् सखि! दृष्टोऽयं, सम्प्रति वत्सराजसकाशं गच्छ। तथाभिहिता सोमप्रभा कौशाम्बीमभिप्रस्थिता क्षणेन तस्याः प्रान्तभूमावुपस्थिता उद्यानस्थितं वत्सेश्वरमदर्शयत्। कलिङ्गसेना दृष्ट्वैव विमोहिता सोमप्रभामवादीत् सखि! दृष्टं द्रष्टव्यं, विलम्बेनालं सत्वरम् अनेन मां संयोजयस्व।

सोमप्रभा तस्याः कातरतामालोक्य प्रोवाच सखि! अद्य किञ्चित् अशुभं दृश्यते, तदद्य अस्मिन्नेवोद्याने अवस्थिता तिष्ठ, दूतादिकं न प्रेषणीयम्। अहं परेद्युः प्रातरेवागत्य युवयोर्यथा मिलनं स्यात् तथा यतिष्ये। एवमभिधाय पत्युश्चित्तविनोदार्थं गृहमगात्। नरेश्वरोऽपि तस्मादुद्यानात् राजभवनमियाय।

एतस्मिन्नेवावसरे विलम्बमसहमाना कलिङ्गसेना सखीवचनमुल्लङ्घ्य वत्सराजं प्रति महत्तरं नाम दूतं प्रास्थापयत्। दूतो राजसकाशमेत्य प्रणम्य च सविनयमभाषत राजन्! श्रुतमेतत् कल्याणाभिनिवेशिना, यत् तक्षशिलायां नगर्यां कलिङ्गदत्तो नाम नरपतिरस्ति। तस्य भुवनमोहिनी कलिङ्गसेनाख्यकन्यका वर्त्तते, तस्याः सखी सोमप्रभा नाम, सा खलु मयदानवनन्दिनी नलकूवरस्य कुबेरतनयस्य पत्नी। तस्याः प्रमुखात् श्रीमतां गुणराशीनाकर्ण्य मत्स्वामिदुहिता कलिङ्गसेना विमोहिता गुरुजननिरपेक्षा निभृतं तयैव सोमप्रभया सह मायाविमानमारुह्य देवस्य उद्यानमवतीर्णा महाराजं स्वयंवरमार्गेणाभ्यर्थयितुमभिकाङ्क्षति, तदेव स्थितं देवः प्रमाणमिति।

वत्सराजः महत्तरमुखात् वार्त्तामिमामाकर्ण्य भृशं सन्तोषमवाप। सम्मतश्च दूताय पारितोषिकं यथेष्टं प्रादात्। अथ मन्त्रिवरं यौगन्धरायणमाहूय अब्रवीत् पश्य कलिङ्गदत्तस्य नरपतेः कन्या जगन्मोहिनी कलिङ्गसेना मां पतित्वेन वरयितुमिह दूतं प्रजिघाय। तदेव सा परित्यक्तुं न युज्यते। अहं शीघ्रं तां परिणेष्यामि। त्वं तत्र

वन्तः लग्नं निरूपयध्वम्। राजहिताकाङ्क्षी मन्त्रिप्रवरो यौगन्धरायणः श्रुत्वैतत् क्षणमचिन्तयत् श्रुतं, कलिङ्गसेना अद्वितीया रूपवती। यदि राजा तामुद्वहेत् तदा सर्वं राजकार्य्यादिकं परिहरेत्। देवी च वासवदत्ता म्रियेत। मातृवियोगेन च राजकुमारस्य नरवाहनदत्तस्य अनिष्ट-मभिसम्भवितुमर्हति। अन्या च देवी विपदमाप्नुयात्। एतस्याः पितरौ च राजानं प्रति कुपितौ स्याताम्। तदेवं सर्वं सङ्कुलं दृश्यते। अन्यच्च यदि राजा अस्मादाग्रहात् निवार्य्येत, तदास्यापि महदनिष्टं सम्भाव्यम्। तस्मादस्य विधेर्विशेषविवेच्यतया कालहरणं कर्त्तुं युक्तमिति विचार्य्य राजानमब्रवीत् देव! धन्यो भवान्, देवा अपि यां प्रार्थ-यन्तो न लभन्ते, सा पुनरद्य महाराजं स्वयंवरीतुमागता। तदेकं गणकमाहूय शुभलग्नं निश्चेयम्, अनन्तरं देवः कलिङ्गसेनां परिणेष्यति। साम्प्रतं तां समुचितेन सम्मानेन सम्भ्यर्च्चयतु, प्रयच्छतु च वासभवनमन्तःपुरान्तिकम् सम्-चितं भवान्। श्रुत्वा तु राजा सम्प्रहृष्टस्तत्क्षणं कलिङ्ग-सेनायाः सर्व्वां व्यवस्थामादिदेश भृत्यान्। सा च प्रहर्ष-मुपगता राजनिर्दिष्टं वासभवनं प्राविक्षत्।

चतुराग्रणीर्यौगन्धरायणः सर्वं व्यवस्थाय गृहं गत्वा प्रायेण कालहरणमेवाशुभकर्म्मणः प्रतिक्रिया इति विभाव्य गणकमाहूय च कालविलम्बेन लग्नं निरूपयितुमादि-क्षत्। अत्रान्तरे विदितवृत्तान्ता देवी वासवदत्ता मन्त्रि-वरं यौगन्धरायणं स्वभवनमानीय सास्रमुवाच आर्य्य! पूर्व्वंतः प्रतिश्रुतं भवता, यत् पद्मावतीमन्तरेण मम नान्या

सपत्नी कदाचन न भविता, श्रुतञ्चाद्य आर्य्यपुत्रः कलिङ्गसेनामुद्वक्ष्यति, तदेवं भवतो मृषावादित्वं मम मरणं समं निपतितं का गतिरिति । यौगन्धरायणः प्राह देवि ! समाश्वस, जीविते मयि नैतत् कदापि सम्भाव्यते । मदनुरोधेन च भवत्यः महाराजं प्रति मातु प्रतिकूलवर्त्तिन्योऽभूत । न हि रोगिणः भिषजां प्रतिकूलवचसा वशीक्रियन्ते । तस्मात् राजा यदा युष्माकमन्तिके तिष्ठेत् तदा यूयमविकृतमनस एव तं सेवेध्वं वर्णयेध्वञ्च तस्याः पाणिग्रहणे हर्षं प्रदर्श्य राज्यवृद्धेः सम्भावनाम् । एवं स्थिते महाराजो भवतीदाक्षिण्येन सततं पश्येदेव । तदेवं देवि ! निश्चिन्तया त्वया मदीययुक्तिबलं दृश्यताम् । एवं वासवदत्तां प्रबोध्य मन्त्री स्वस्थानं सम्प्रतस्थे । देवी तद्वचसा विश्वस्ता तदादेशानुरूपाचरितेन व्यवस्थिता ।

अथापरेद्युः प्रातरेव सुचतुरो मन्त्रिवरः राजान्तिकमुपगम्य प्रोवाच देव ! शुभस्य शीघ्रम् अद्यैव शुभलग्नं प्राप्येत चेत् । किं वा महाराजो भणति ? राजाब्रवीत् ममापि एवमाशयः, कलिङ्गसेनां विना भृशमुत्कण्ठते मे चेतः, अद्यैव लग्नं प्राप्तं सुमङ्गलं स्यात् । एवमुक्त्वा सम्भृत्वरं

प्रतीहारिणं गणकाह्वानार्थमादिशत्। प्रतिहारी च तत्-क्षण गणकान् आनिनाय। ते चागत्य मन्त्रिमतानुवर्त्तिनः कपटगणनया अवदन् देव। मासषट्काभ्यन्तरे वैवाहिकं लग्नं न लभ्यते इति। एतदाकर्ण्य धूर्त्तशिरोमणिर्यौगन्धरायणः किमप्येतेन जानन्निदभिप्राय त विज्ञ गणक-राजं महाराजसम्मतमानाय्य दिनावधारणं करोतु देव इति न्यवेदयत्। तन्निशम्य राजा तं गणकमानेतुम् आदि-देश। स च राजाज्ञया समीपमेत्य तथैव मासषट्कान्तरे सुलग्नं न प्राप्यत इति कथितवान्।

अथ यौगन्धरायणे कपटोद्वेग प्रकटयित्वा किमिदानीं कर्त्तुमुचितमिति कथयति राजा सोत्कण्ठः समभ्यधात् साम्प्रतमत्र कलिङ्गसेनाया अभिप्रायो ज्ञातुमुचितः। एव मुक्त्वा यौगन्धरायणं सगणकवृन्दं तदन्तिकं प्रहितवान्। स खलु धूर्त्ततमो मन्त्री गत्वा समवोचत् राजपुत्रि। अह-मद्य महाराजादेशेन युवयोः परिणययोग्यं शुभलग्न स्थिरीकर्तुं गणकैः सार्द्धमागतः। एवमुक्त्वा कलिङ्गसेनाया जन्मनक्षत्रं जिज्ञासिते तस्याः परिजनाः तदीय जन्म-नक्षत्रमाख्यन्। ततस्ते गणकाः कपटगणनया समवादिषुः षण्मासाभ्यन्तरे शुभलग्नं न लभ्यते इति। राज-बालायां गणकानां तद्वचनमाकर्ण्य नितरामुत्कण्ठितायां महत्तरोऽब्रवीत् अनुकूललग्नं यावत् न प्राप्यते तावदेष परिणयः तिष्ठतु, सर्वथा उभयोर्मङ्गलं वाञ्छनीयमिति। तदाकर्ण्य सर्वे सन्तुष्टा अभवन्। यौगन्धरायणः प्रोवाच अशुभे लग्ने विवाहे संवृत्ते राजा कलिङ्गदत्तोऽपि अत्यन्त

दुःखितः स्यात्। तदाकर्ण्य कलिङ्गसेना यद् भवद्भ्यो रोचत इत्यभिधाय तूष्णीमभवत्।

अथ यौगन्धरायणः, गणकवर्गैः सह राजान्तिकमुपगम्य राजनन्दिन्यास्तमभिप्रायं निवेद्य राजानञ्च सुस्थिरं कृत्वा गृहमगमत्। विश्रान्तश्च क्षणं योगेश्वरं नाम सुहृदं ब्रह्मराक्षसं सस्मार। स्मृतश्च स तत्क्षणमुपेत्य सप्रश्रयमवोचत् मित्र। किमर्थं मां स्मृतवानसि? ततो मन्त्री राजकलिङ्गसेनयोर्वैवाहिकीं वार्त्तां कथयित्वा अब्रवीत् मित्र! साम्प्रत मासषट्काभ्यन्तरे विवाहः प्रतिबद्धः, एतस्मिन्नन्तरे अस्याः प्रवृत्तिस्त्वया प्रच्छन्नमवगन्तव्या, विद्याधरा निश्चितमेवैनां प्रच्छन्नं कामयन्ते, न खलु तादृशी रूपराशिस्त्रिलोक्या दृष्टचरा वा श्रुतपूर्वा। यथा

धरेणास्याः सङ्गमः स्यात् तथा भवता यतितव्यं, तथा सति अस्माकं राजा तामन्यासक्तां दृष्ट्वा विरज्येत। ब्रह्मराक्षसोऽभ्यधात् मन्त्रिन्। यदि तुभ्यं रोचते, तदेनां कौशलेन निहनिष्यामि। मन्त्री न्यगदत् मित्र। मामैवं, तथात्वे सम्यक् अधर्मोऽस्माकं भवेत्। तत्त्वया यथा कथञ्चिदस्या दोषानुद्घाटयितुं यतस्व, तेनैवास्माकं मनोरथसिद्धिर्भविता। एवमुपदिश्य ब्रह्मराक्षसं प्रास्थापयत्।

अथ ब्रह्मराक्षसे तदादेशं शिरसि गृहीत्वा प्रच्छन्नं कलिङ्गदेशगृहं प्रविशति सा दानवकन्या सोमप्रभा तदन्तिकमाजगाम। श्रुत्वा च तन्मुखात् रात्रिवृत्तान्तं वक्तुं प्राक्रमत सखि। बहुपूर्वमागताहं प्रच्छन्नं यौगन्धरायणेन सह युष्माकमालापान् श्रुतवत्यस्मि, त्वया मम निषिध-

मुल्लङ्घ्य सहसा कथं राजान्तिकं दूत: प्र[illegible]हित: ? दुर्निमित्त-मदूरीकृत्य कार्य्यं समारब्धे प्रायश: अनिष्टं घटत एव, अत्रे तां कथां शृणु ।

पुरासीत् अन्तर्वेद्यां नगर्य्यां वसुदत्तो नाम ब्राह्मण: । तस्य विष्णुदत्ताख्ये तनये षोड़शवर्षीये विद्यालाभाय वलभीं गन्तुमुद्यते अन्ये सप्त ब्राह्मणसुता: सङ्गिन: समभवन् । सर्व एव ते मूर्खा:, केवलं विष्णुदत्त: सुबुद्धि: कुलीनश्च । प्रयाणात् पूर्वं ते परस्परशपथमकार्षु: कोऽपि कमपि न प[illegible]ति । एवं स्थिते विष्णुदत्त: [illegible] मोदिन एव रात्रौ प्रस्थित: पथि सहसा किमपि दुर्निमित्तं दृष्ट्वा अन्यान् बन्धून् गृहं प्रत्यागन्तुं प[illegible]र् । अक-[illegible] प्रस्तावम् । परं मूर्खा: सहचरा: तत्रासम्मता: प्रत्यागन्तुं नैच्छन् । अगत्या विष्णुदत्तोऽपि निरन्तरं हरिं स्मरन् तै: सह अनिच्छन्नेव गन्तुं प्रारभत । परेद्यु्श्च गच्छन् अपरमेकमनिमित्तं दृष्ट्वा बन्धून् पुन: प्रत्यागन्तुमवदत् परं ते समधिकभर्त्सनया त तिरस्चक्रु: । तदा विष्णुदत्त: क्षुब्धमना एव चचाल, प्रतिजज्ञे च प्राणहानावपि हितमहित वा किमपि न कदाचित् कथयिष्यामीति ।

एवमधार्य्य विष्णुदत्तो गच्छन् सायं कमपि शवरग्राममासेदितवान् । तत्र च कामपि तरुणीं शवरीं दृष्ट्वा विश्रामाय सर्वे तद्गृहं प्राविशन् । अथ श्रान्तेषु सर्वेषु निद्राभिभूतेषु केवलमेको विष्णुदत्तो जाग्रदवतस्थे । ददर्श च क्षणान्तरे कमपि युवानं प्रच्छन्नं तद्गृहमागच्छन्तम् । ततश्च

सुचिरं तौ विहरन्तौ क्रमेण निद्रया अभिभूतौ दृष्ट्वा विष्णुदत्तः सनिर्वेदं सुचिन्तित एव तस्थौ।

अत्रान्तरे गृहपतिर्गृहमागत्य तथास्थितं जारं दृष्ट्वैव तच्छिरश्चिच्छेद। सा तु युवती तथैव निद्रिता व्यतिष्ठत। अथ स करस्थमसिं भुवि निक्षिप्य खट्टान्तरे अशेत। क्षणान्तरे च सा जागरिता उपपतिं विनष्टं पतिं निद्रितञ्च दृष्ट्वा उत्थाय एकेन हस्तेन जारस्य शिरः, अपरेण कबन्धं गृहीत्वा गृहात् निश्चक्राम। ततश्च शीघ्रमेव तच्छरीरं कस्मिंश्चित् भस्मराशौ निधाय पुनर्गृहं प्रत्यागमत्। विष्णुदत्तोऽपि शबर्य्याः पश्चात् निष्क्रामन् सर्वं दृष्ट्वा अग्र एव प्रत्यागत्य बन्धूनां मध्ये शयनमकरोत्। अपश्यच्च सा शबरी पुनर्गृहं प्रविश्य निद्रामिषेण पत्युः शिरश्छित्त्वा बहिर्गत्वा चीत्कारमकार्षीत्। तेन च चीत्काररवेण सर्वे ते बन्धवः अजागरुः प्रतिवासिनश्च सर्वे समागच्छन्। अथ ते शबरराजं तथा निहतं दृष्ट्वा यावत् तान् पथिकान् बन्धून् हन्तुमुद्यच्छन् तावत् विष्णुदत्तः सविनयमब्रवीत् भद्राः! मा ब्रह्महत्या कार्य्या, न वयमस्य अकार्य्यस्य कर्त्तारः, इयमेव दुराचारा शबरी पतिं निहतवती, मया द्वारान्तरालात् सर्वमामूलतो दृष्टं बहिर्गत्वा च। यद्यभयं दीयते, तदा सर्वमाख्यातुमिच्छामि। एवमभिहिते सर्वे ते साम्प्रतं क्षमावन्तः सर्वमाख्यातुं समादिशन्। ततोऽसौ विष्णुदत्तः तान् बहिर्नीत्वा तस्मिन् भस्मकूटे सकबन्धं मस्तकमेकमदर्शयत्।

तथा दृष्ट्वा ते शबराः विष्णुदत्तादीन् निर्दोषान् मत्वा तत्यजुः। ते च सर्वे मूर्खा बन्धवः प्रस्थिता दुर्निमित्तदर्शने-

नैषैयमापदुपस्थितेति निश्चितवन्तः विष्णुदत्तं बहुश' प्रश-शंसुः ।

सोमप्रभा कलिङ्गसेनामेतदाख्याय पुनरब्रवीत् सखि ! कस्मिंश्चिदपि कार्य्ये आरब्धे यदि तत्र किमपि अनिमित्तं दृश्यते तदा अनिष्टमेव घटते, तस्मात् राजान्तिकं दूतप्रेष-णेन भवत्या न भद्रं कृतम् । विधाता निर्विघ्नेन ते पाणि-ग्रहणं सम्पादयतु, परं कुलग्ने उद्यमस्य कृतत्वात् विवाहो विलम्बतः सम्भविष्यतीति मन्ये । अन्यच्च देवतास्त्वां प्रति अनुरागिणो लक्ष्यन्ते, नीतिनिपुणो यौगन्धरायणश्च ते नानु कूल इव प्रतिभाति, स खलु धूर्त्ततमो धर्म्मशीलत्वात् त्वां न विनाशयेत् परं विवाहविघ्नं जनयेदेव, यतेत च विवाहे निश्चितेऽपि दोषाननुसन्धातुम् । अपरञ्च श्रूयताम् ।

अस्ति इक्षुमती नाम नगरी । तस्या' प्रान्ते इक्षुमती नाम या नदी वर्त्तते, सा विश्वामित्रस्य राजर्षे' सृष्टिः । अस्याः समीपे यत् महावनमस्ति तत्रैवास्य महर्षेराश्रम' । तत्रैवाश्रमे मङ्कणको नाम कश्चिदूर्द्ध्वपादो महामुनिस्तप-श्चचार । कदाचित् मेनका नामाप्सराः अन्तरीक्षेण गच्छन्ती तस्य ऋषेर्नयनानन्दिनी अभूत् । तेनैवास्य वीर्य्यं स्खलितं कस्मिंश्चित् कदलीगर्भे पपात, तस्माच्च कन्यैका अजनि । मङ्कणकस्तां नाम्ना कदलीगर्भामकरोत् । सा च तदाश्रम एव दिने शशिकलेव व्यवर्द्धत ।

एकदा मध्यदेशाधिपतिर्दृढवर्म्मा मृगयार्थमश्वारूढ-स्तद्वनं प्रविष्टस्तां कदलीगर्भां निरीक्ष्य तां परिणेतुमियेष । मुनौ समित्कुशादिकमाहृत्य आश्रममुपगते राजा अश्व-

ष्टुत्रा दुवतह्य प्रणम्य च स्वं परिचयमदात्। ततश्च मुनिना आहूय राज्ञः आतिथ्य कर्तुमादिष्टासौ कन्यका सविनयं राजानं यथोचितेनातिथ्येन समभ्यर्चितवती। अथ राज्ञा कन्यावृत्तान्तं परिपृष्टो महर्षिस्तस्या आजन्मवृत्तान्तं नाम च समाख्यत्। अनन्तरं तां मेनकासम्भूतां विदित्वा राज्ञा तद्विवाहार्थमभिलषिते मुनिरपि तां तस्मै दातुमभिललाष।

मेनका च दिव्यदृष्ट्या कन्यापरिणयं जानन्ती तमाश्रममागम्य विवाहयोग्येन वेशेन कन्यामलङ्कृत्य तस्याश्च हस्ते कतिपयान् सर्षपान् दत्त्वा समभाषत वत्से। यदि कदाचित् पत्युरनादृता अत्रागन्तुमभिलषेः, तदा एतेषां सर्षपाणां प्रभावेण अत्रागन्तुं शक्ष्यसि। एवमुपदिश्य कन्यां यथाविधि समुद्वाह्य राज्ञा सह प्रास्थापयत्। कन्या च मातुरादेशेन सर्षपान् पथि विकिरन्ती पत्या सह प्रस्थिता। क्रमेण नृपतिः स्वां राजधानीमुपस्थितः सचिवान् सर्वं वृत्तान्तमाख्याय अन्यस्त्रीसङ्गवर्जितः केवलया कदलीगर्भयैव सम निरन्तरं विजहार।

अथ महादेवी पत्युस्तथाचरितेन नितरां विरक्ता मन्त्रिणं रहसि आहूय सकरुणमवादीत् धीमन। राजासौ तपस्विनीं वधूमासाद्य अस्मान् सर्वा एव परित्यक्तवान् विस्मृत-

यितुं यतस्व। एवमुपदिश्य मन्त्रिणि प्रस्थिते राजमहिषी चेटीमुखात् समाकर्ण्य परिव्राजिकामेकां स्वमभिप्रायं तस्यै निवेद्य बहून् पारितोषिकान् दातुमङ्गीचकार॥

अथ परिव्राजिका धनलुब्धा महाराज्ञ्या अभीष्टं साधयितुं सम्मता प्रतस्थे। न चचाल च [illegible] मानापि तदध्यवसायात्। ततश्च सुहृदमेकं नापितमासाद्य सर्वं वृत्तान्ते तया वर्णिते धूर्तोऽसौ नापितः प्रभूतार्थं लोभात् कदलीगर्भां दूरीकर्तुं प्रतिजानानस्तथा कौशलं प्रायुङ्क्त, यथा राजा अविलम्बमेव तां परितत्याज। कदलीगर्भा तु महत्यामापदि निपतिता स्वनिक्षिप्तसर्षपजनितान् वृक्षान् अनुसृत्य पितुराश्रममागमत्। पिता च सहसोपस्थितां तां समीक्ष्य प्रथमं दुश्चारिणीं मत्वा समनन्तरमेव प्रणिधानेन सर्वं वृत्तान्तमवगम्य स्वयं कन्यां पुनस्तत्पतिसमीपं नीत्वा राज्ञे समस्तं वृत्तान्तं न्यवेदयत् प्राबोधयच्च राजन्। देव्याः प्रबलतरसापत्न्यभाव एवास्यानर्थस्य मूलं, तदत्र यद् भवते रोचते तत् क्रियताम्। नापितश्च तदानीमुपस्थितः ऋषेर्भयात् सर्वं प्रकटितवान्। राजा च तत्सर्वमाकर्ण्य सम्यक् विश्वस्तः पुनः कदलीगर्भां गृहीत्वा मुनिं समुचितेन सत्कारेण सन्तोष्य आश्रमं प्रास्थापयत्।

तदेवं सखि। सपत्न्यः विना हेतुं नाना दोषान् उद्भावयन्ति। तस्मात् त्वमत्र अवहिता तिष्ठस्व, मा केनापि विप्रलब्धा भूः, केवलं वत्सेश्वरं प्रति समनुरक्ता कालं प्रतीक्षस्व। अहमद्य बहुयत्नेन भर्त्तुराशिषं लब्ध्वा त्वदन्तिकमा-

गता, अतः परं पुनरागमनं मे नैव घटते, तदिदानीमहं गृहं गच्छामि, कार्य्यञ्च मे प्रभूतं विद्यते, यदि पुनः स्वामी तवान्तिकमागन्तुं मामनुमन्येत, तदा पुनरागमिष्यामीति समाख्याय साश्रुमुखी प्रस्थानमकरोत् ।

त्रयस्त्रिंशत्तरङ्गः ।

अथ कलिङ्गसेना त्यक्तपितृमातृभुवनं केवलं वत्सराजं ध्यायन्ती कौशाम्ब्यां नगर्य्यामेकाकिनी कालं निनाय । वत्सराजः कलिङ्गसेनाप्राप्तौ बहु विलम्बं दृष्ट्वा अत्यर्थमुत्कण्ठितः चित्तविनोदनार्थं देव्या वासवदत्तायाः भवनं प्राविशत् । देवी च सा मन्त्रिणः परामर्शेन राजानं सविशेषं परिचचार । राजा कलिङ्गसेनावृत्तान्तेन देवी विरक्तेति सम्भाव्य शुश्रूषया तु तद्विपरीतं दृष्ट्वा देवीमपृच्छत् प्रिये ! श्रुतं भवत्या यत् कलिङ्गसेना नाम राजकन्या स्वयंवरार्थं मामुपगतेति । तदाकर्ण्य देवी अविकृतमना एव प्रत्यभाषत नाथ ! श्रुतं सर्वम्, आह्लादिता चास्मि । आर्य्यपुत्रेण तस्याः पाणौ गृहीते कलिङ्गदत्तोऽस्माकं वशे भविष्यति, तद्राज्यञ्च नाथेन लप्स्यते । एतदाकर्ण्य वत्सभूपतिरतीव प्रीतमनास्तामभ्यनन्दत् । क्रमेण रजन्यामुपस्थितायाम् उभौ राजा राज्ञी च पानभोजने कृत्वा सुखेन निद्रामगमताम् ।

क्षणेन च राजा निद्रां विहाय जागरितश्चाचिन्तयत् किमसौ देवी महानुभावा, उतास्मन्मनस्तुष्टये एवमभ्यधत्त, कलिङ्गसेनायां सपत्न्यां कथमिवं मनस्तुष्टिः सम्भवेत्, पद्मावती वा मनस्विनी किमेतदनुमोदना सहिष्यते? मन्ये परिणये संवृत्त एव उभे प्राणान् त्यक्ष्यत इति तदेवं महद्-निष्टं सर्वनाशश्च सम्भवेत्, तस्मात् कलिङ्गसेनापरिणयनं न मे श्रेयस्करमिति। एवमालोच्य तां रात्रिं तत्र नीत्वा परेद्युरपराह्णसमये पद्मावतीगृहमगमत्। सा च अविकृतमनसैव पत्युः शुश्रूषायां निरता तथैव राजानं पर्यचरत्, यथा तस्याः किमपि चित्तवैलक्षण्यं न लक्ष्यते स्म।

परेद्युर्नृपतिर्देव्योराचरणं सर्वं यौगन्धरायणाय व्यज्ञापयत्। ततः कालज्ञो मन्त्री राजनि दृष्टिं निवेश्य क्षणं विविच्य चाब्रवीत् देव! यद् भवता मनसि कल्प्यते, तादृशमनयोः प्रकृतिर्न। स्त्रीणां भयङ्कर एष स्वभावः, यत् साध्व्यः स्त्रियः प्राणान्तेऽपि सापत्न्यं न सहन्ते। दर्शयन्ति च सर्वेषु विषयेषु निःस्पृहताम्। तन्मन्ये देव्यौ मरणाय कृतनिश्चये अभूताम्। अत्रैतां कथां कथयामि श्रूयताम्।

अस्ति भारतवर्षस्य दक्षिणेन गोकर्णं नाम नगरम्। तत्रासीत् श्रुतसेनो नाम कृतविद्यो नृपतिः। स तु सर्वासां विद्यानां सम्पदाञ्च आश्रयोऽपि अनुरूपायाः पत्न्या अभावात् सततमतप्यत। कदाचित् हरिशर्म्मा नाम कश्चिद् ब्राह्मणः प्राह देव! मया अद्भुतद्वयं दृष्टं श्रूयताम्।

पुराहं तीर्थदर्शनार्थमयासिषम्। क्रमेण पञ्चसु तीर्थेषु कृतस्नानो गच्छन्नपश्यं कश्चित् कृषीबलः क्षेत्रेऽवस्थाय

गायति। अवसरे चास्मिन् कश्चन परिव्राजकः समागत्य पन्थानमपृच्छत्। कर्षकोऽनवधानात् तद्वाक्यं नाशृणोत्। परिव्राजकस्तु कुपितस्तं तिरश्चकार। ततः कृषीबलस्तस्य तिरस्कारं श्रुत्वा सङ्गीतं विहाय चाब्रवीत् अहो! परिव्राडपि धर्म्मस्य लेशमपि नात्रगतवान्, हा कष्टम्! अहं मूर्खोऽपि धर्म्मतत्त्वमज्ञासिषम्। तदाकर्ण्य भिक्षुः कौतुकादब्रवीत् भद्र! किं त्वया धर्म्मतत्त्वमवगतं ब्रूहि। कर्षकोऽब्रवीत् यदि ते कौतूहलं तदस्यां छायायामुपविश, ब्रवीमि परिव्राडुपाविशत्, कर्षकश्च वक्तुमारभत।

अन्यत्र देशे यज्ञदत्तः सोमदत्तः विश्वदत्तश्चेति त्रयः सोदरा द्विजातयः। तेषु ज्येष्ठमध्यमौ कृतदारौ, कनिष्ठस्य तु विवाहो न समजनि। अहं तेषां गृहस्थितः कर्षकः। कनिष्ठस्तु भृत्यवत् मयैव सह सततमतिष्ठत्। विश्वदत्तस्तु सच्चरित्रः परं नितरां निर्बोधः। कदाचित् भ्रातृपत्न्यौ कामपरे कनिष्ठान्तिकमुपयाते अपि स तयोरभिमतं नैव चकार। ततश्च ते स्व स्व पतिमुपगच्छन्त्यौ देवरोऽयमस्मान् कामयते इति मिथ्याभियोगं ददतुः। स्त्रीबुद्धिर्हि लोकानां सदसद्विवेकहरी। तथाच तौ तदाकर्ण्य भृशं कुपितौ कनिष्ठमूचतुः भ्रातः! त्वं क्षेत्रेषु गत्वा तत्रस्थं वल्मीकं कर्त्तित्वा समानं कुरु। तस्मिंश्च भ्रात्रोर्वचनमाकर्ण्य क्षेत्रं गत्वा कुद्दालेन तत् वल्मीकं कर्त्तितुमुपक्रान्ते अहं निषिध्य तमब्रुवं वल्मीकं मा खन्त, सर्पोऽत्र तिष्ठति।

स तु अश्रुतमद्वचन एव यदा तत् खनति तदैव तन्मध्यात् स्वर्णपूरितं कलसद्वयं निर्गतम्। मया निषिद्धोऽपि

असौ तदादाय भ्रात्रोः सकाशं गत्वा ताभ्यां तत् समर्पयत्। तथापि क्रूरमती तौ सोदरौ अंशं दातुमनिच्छन्तौ तस्य हस्तौ पदौ च कर्त्तितवन्तौ। तथापि कनिष्ठस्तयोरुपरि न विद्वेषमकरोत्। अनन्तरञ्च तस्य ज्येष्ठभ्रातृभक्त्यतिशयेन पुनर्हस्तपदौ प्ररूढौ। अहमेतादृशं व्यापारं स्वचक्षुषा निरीक्ष्य क्रोधमलं पर्य्यहरम्। त्वं तापसोऽपि क्रोधमद्यापि न परित्यक्तवानसि। अक्रोध एव स्वर्गसोपानमित्यचैव पश्य। एवमुक्त्वा स कर्षकः सद्य एव देहं त्यक्त्वा स्वर्गमगमत्। इदमेव प्रथममद्भुतं, द्वितीयं शृणु।

अहमेकदा तीर्थं पर्य्यटन् समुद्रतटे वसन्तसेननाम्नः कस्यचित् नृपतेः नगरमगमम्। अपश्यञ्च तत्र राजभवनं यज्ञोत्सवनिमित्तं ब्राह्मणभोजनं प्रवृत्तम्। अहमपि तत्रोपस्थितः राजान्तिकं गतः तस्य विद्युद्द्योतां नाम कन्यकामद्राक्षम्। तस्याः सौन्दर्य्यं दृष्ट्वा मुनयोऽपि कामभ्रान्ताः प्राणान् धारयितुं न शक्नुवन्ति। तादृशमद्भुतं रूपं कदापि न दृष्टम्। ज्ञायते मया सम्यक् यन्महराजो विद्युद्द्योतां लभेत चेत्, सर्वं त्यक्ष्यतीति तथापि मया वक्तव्यमेव। पुरा देवसेनो नाम नृपतिरुन्मादिनीं नाम कामपि वणिक्सुतामलक्षणेति न परिणीतवान्, परं तस्य प्रधानसचिवस्तां परिजग्राह। कदाचित् उन्मादिनीं स्वामिगृहोपरि गवाक्षमार्गे दृश्यमानां निरीक्ष्य राजा परित्यक्तसर्वविषयः प्राणान् जहौ।

अथ नृपतिः श्रुतसेनो विप्रमुखात् विद्युद्द्योतामाकर्ण्य उन्मत्तवत् अस्थिरचेताः सद्य एव ब्राह्मणेन तामानाय्य पर्य्य-

पर्य्यणैषीत्। अनन्तरञ्च मातृदत्ताख्यायाम् अन्यस्यां कन्यायां परिणीतायां सा विद्युद्द्योता शुचा विदीर्णहृदया एव सद्यः प्राणान् तत्याज। तच्छ्रुत्वा राजा ममार, मातृदत्ता अग्निं प्रविवेश, राज्यञ्च तदीयं विनष्टमभूत्।

तदेवं राजन्! प्रकृष्टप्रेमभङ्गः नितरां दुःसहः। यदि भवान् कलिङ्गसेनां परिणयेत तदा देव्यौ वासवदत्तापद्मावत्यौ निःसंशयमेव प्राणान् त्यक्ष्यतः। तथा मातृशोकार्त्तो राजकुमारो नरवाहनदत्तश्च शोचनीयां दशामाप्स्यति, देवोऽपि निरतिशयमनुतापं लप्स्यते। तदेवं महाननर्थपातः सम्भाव्यते। तस्मात् यथा सर्वं समञ्जसं स्यात् तथा देवेन सविधातव्यं, तिर्य्यञ्चोऽपि स्वार्थमपरित्यजन्त एव चेष्टन्ते। महाराजः सर्वं जानाति, किमधिकेनास्माकं प्रलापेन। इत्युक्त्वा यौगन्धरायणो विरराम।

अथ [illegible]वचनमाकर्ण्य सचेतनः समभाषत मन्त्रिन्! यदुक्तं भवता, तत्र नास्ति सन्देहः, तदलं कलिङ्गसेनापरिणयेन, सत्य दूरवर्त्तितया यन्निर्णीत तद् भद्र कृतम्। नो चेत् स्वयंवराया महिलायाः परित्यागे महानधर्मः समभविष्यत्। एवं नृपतिनोक्ते यौगन्धरायणः परं हर्षमवाप। ततश्च राजा देवीं वासवदत्तामुपगम्य तां सान्त्वयन् प्रोवाच देवि! कमलस्य कमलामिव त्वं मे जीवितं, विवाहो दूरे आस्तां, नाहं तस्या नामापि करिष्यामि। एवमभिधाय सानन्दं तया सह तां रात्रिमनयत्।

[illegible] ब्रह्मराक्षसः [illegible]सेनाप्रवृत्तिमवगच्छन् [illegible] रजन्यां स्वस्य प्रभुसकाशमाप, प्रोवाच

च अहं कलिङ्गसेनाया गृहाभ्यन्तरे तद्वहिश्च स्थित: सम्यग् द्राक्षं, तत्र दिव्यो वा मानुष: समागमो नास्ति । परन्त्वस्य सायमेकोऽव्यक्तशब्द: सहसा हर्म्याग्रभूम्यन्तरोत्थित: श्रुत: । श्रुत्वा च तत्कारणं विज्ञातुं ज्ञापनीं विद्यामचोदयम् । सापि किमपि निश्चेतु नाशकत् । अथाहं बहु चिन्तयन् निश्चयमकार्षं यथा कलिङ्गसेनाया रूपलावण्यविमुग्ध: कश्चित् दिव्यपुरुष एवास्य निदानमिति । इमाश्च दिव्या अभिलषन्तीति तत्सख्या वचनेनैव विज्ञातम् । एतद्विज्ञापनमेव अस्यागमनस्य प्रयोजनम् । साम्प्रतं पृच्छाम्येतत् तिर्यञ्चोऽपि आत्मानं रक्षितुं वायोव यतन्ते इति यद्राजान्तिके भवतोक्तं तदहमलक्षितं स्थित्वा अशृणवं कौतूहलञ्च तदारभ्य तद्वृत्तं श्रोतुं वर्त्तते, तदाख्याय तदाख्यानं मामाप्यायस्व । यौगन्धरायणोऽब्रवीत् मित्र । शृणु, कथयामि ।

आसीत् विदिशाया नगर्य्या बहिर्महान् वटतरु: । तत्र नकुलोलूकमार्जारमूषिका: निवसन्ति स्म । सर्वेषामेव तेषां कुलाया: विभिन्ना: । नकुलमूषिकौ मूलदेशवर्तिनि बिले, बिड़ाल: मध्यवर्तिनि कोटरे, पेचक: शिर:स्थिते लतासन्ताने न्यवसन् । एषु च मूषिकस्त्रयाणामेव बध्य:, मार्जारस्तु त्रयाणामेव हन्ता । मूषिक: नकुलबिडालाभ्यां भयात् आहारार्थं पेचकस्तु स्वभावत एव रात्रौ भ्रमति स्म । मार्जार: पुनर्दिवा रात्रौ च निर्भयं विचरन्ति स्म । वृक्षस्य तस्यान्तिके यदेकं यवक्षेत्रमासीत्, बिडाल: सर्वदैव तस्मिन् मूषिकान् अन्वेषितुमगमत् । अन्येऽपि यवान् खादितुं गच्छन्ति स्म ।

कदाचित् कस्मिंश्चिद् व्याधे तत्रागत्य विडालस्य पद-पङ्क्तिं दृष्ट्वा पाशं बध्नाति मार्जारोऽसौ रजन्यामागत्य तत्र बद्ध । मूषिकः आहारार्थं तस्मिन्नागच्छन् जालपतितं विडालं दृष्ट्वा साह्लादं नृत्यति स्म । इत्थं व्यतिकरे मूषिक-प्रवेशमार्गेण पेचकनकुलावपि तत्रागच्छताम् । तौ विडालं पाशबद्धं दृष्ट्वा मूषिकं धर्तुं बद्धपरिकरावभूताम् । मूषिको दूरात् तदवलोक्य सोद्वेगमचिन्तयत् किमिदानीं कर्तुं युज्यते, यदीदानीं सामान्यशत्रुं विडालमाश्रयेय तदासौ बद्धोऽपि मामेकेनैव प्रहारेण हन्यात् । अथास्माद्विड़ालात् पलाय्य दूरमपसरामि, तदेतयोः कोऽपि मां नाशयेत् । तदस्मिन् शत्रुसङ्कटे क्व गच्छामि, किं वा करोमि, यद् भवतु, विपन्नमेनं मार्जारमेवाश्रये । कदाचित् मां पाश-च्छेदनसमर्थं दृष्ट्वा आत्मरक्षार्थं रक्षिष्यति ।

एवं विभाव्य मूषिकः शनैर्मार्जारसकाशमभ्येत्य अब्रवीत् भद्र । त्वां पाशबद्धं दृष्ट्वा दुःखितोऽस्मि, यद्यनुमन्येथाः, त्वां पाशान् छित्वा रक्षामि । सहवासस्नेहात् सुमतीनां शत्रु-ष्वपि स्नेहो जायते । किन्तु यावत् तव मनो न ज्ञातं तावत् त्वयि नैव विश्वासः । एतदाकर्ण्य विडालोऽवदत् भद्र । विश्वसितु भवान्, प्राणदानेनाद्य त्वं मम मित्रं जातः । एतच्छ्रुत्वा मूषिकस्तं मार्जारक्रोडं निनाय । नकुलोलूकौ तद् दृष्ट्वा निराशौ पलायाञ्चक्राते । अथ विडालः पाशबन्धनेन पीडितः मूषिकमब्रवीत् मित्र । रात्रिर्गता एव । तत् शीघ्रं मे पाशान् छिन्धि । मूषिकः शनैः शनैः पाशान् छेत्तुमारब्धः व्याधागमनं प्रतीक्षते स्म । यावत् व्याधः समीपं

नागच्छति, तावत् मिथ्यादशनशब्दं करोति स्म। प्रातश्च यावद् व्याधः समायाति तावत् सोऽपि पाशान् चिच्छेद। मार्जारः व्याधभयात् पलायते स्म, मूषिकोऽपि पलायमानः स्वं विवरं प्रविष्टः। अथ मार्जारे पुनराह्वतवति मूषिको नोत्तरं ददौ। तदेवं कार्य्यानुरोधेन शत्रुणापि मित्रता कर्तुं युज्यते, पश्य मूषिकस्तिर्य्यग्योनिरपि प्रज्ञाबलेन बहुभ्यः शत्रुभ्योऽपि आत्मानम् अरक्षत्, का कथा मनुष्याणाम्। तस्मात् बुद्धिरेव परं मित्रं न पुरुषकारः। तदेव योगिन्! बुद्ध्या तथा सर्वमनुतिष्ठ, यथा कलिङ्गसेनायाः कोऽपि दोष उद्घाट्येत। इदञ्च निश्चित, यत् देवता अपि कलिङ्गसेनां प्रार्थयन्ते। त्वञ्चाकाशे कस्यापि आलापं श्रुतवानसि, तस्मिंश्च शब्दे पुनर्गृहान्तरे श्रुते कलिङ्गसेनायाः सम्यग् अमङ्गल भविता, राजा तां न कदाचनोद्वहेत्। अकृते च विवाहे न तस्याधर्म्मः।

मन्त्रिणैवमभिहितो योगेश्वरस्तस्य प्रज्ञाबलं बहु प्रशस्य अब्रवीत् मित्र! अभीष्टसाधनाय गच्छामीति उक्त्वा सम्प्रतस्थे। कलिङ्गसेना च वत्सराजानुरागिणी तद्विरहेण व्याकुला कदाचित् राजानं हर्म्योपरि पादचारेण विहरन्तं दृष्ट्वा शान्तिमलभत।

अत्रान्तरे विद्याधरराजो मदनवेग कलिङ्गसेनादर्शनेन सञ्जातमदनवेगः तल्लाभार्थं सुयोगमन्विच्छन् अपि अकृतकार्य्य एव प्रतिदिन तस्या वासभवनोपरि सञ्चरमाण एव गच्छति स्म। अथ तपसाराधितस्य धूर्जटेरादेशं स्मरन् विद्याप्रभावेण वत्सराजवेशः कलिङ्गसेनागृहं प्राविशत्।

सा च स्वाभिमतं वत्सेश्वरमुपस्थितं वीक्ष्य भयसम्भ्रमकम्पित-कलेवरा समुत्थाय गान्धर्वविधानेन तस्य पाणिं जग्राह। अस्मिंश्चावसरे योगेश्वरो ब्रह्मराक्षसः अलक्षितं तद्गृहं प्रविष्टः वत्सराजं तत्र स्थितं दृष्ट्वा विषादमुपगतः सत्वर-मागत्य तद्वृत्तान्तं यौगन्धरायणाय प्रोवाच। यौगन्धराय-णेन वासवदत्तागृहं गत्वा पश्य इत्यभितोऽसौ राक्षसः सत्वरं तत्र गत्वा देव्या वासवदत्तायाः पार्श्वे निद्रितं वत्सभूपति-मद्राक्षीत्। दृष्ट्वा च पुनः प्रतिनिवृत्तः कलिङ्गसेनागृहे तद्रूपधारिणं मदनवेगं निद्रितमपश्यत्। ततश्च योगेश्वरः पुनर्मन्त्रिवरमभ्येत्य अभाषत, मित्र! अन्यो मादृशः क्षुद्र-मतिः, त्वन्तु नीतिचक्षुषा सर्वमेव वेत्सि, तव मन्त्रबलेन असाध्यमपि साध्यते। असूर्य्यमाकाशम्, अनम्तः सरः, मन्त्रिशून्यं राज्यं सत्यशून्यञ्च वचः शोचनीयमित्युक्त्वा तिरो-ऽभूत्।

अथापरेद्युः प्रातः यौगन्धरायणः योगेश्वरमानीय तेन सह प्रस्तावसदृशम् आलापं कृत्वा राजान्तिकमाजगाम, प्रोवाच च कलिङ्गसेनाकामुकं राजानम्। देव! कलिङ्ग-सेना स्वैरिणी, तस्याः पाणिग्रहणं महाराजस्य नैव कर्त्त-व्यम्। इयं प्रथमतः प्रसेनं नरपतिमभिगता, ततस्त्वद्रं दृष्ट्वा विरक्ता भवन्तं रूपगुणरूपभूषितमुपस्थिता। तदेषा इच्छया अन्यसङ्गमपि कर्त्तुं न पारयति इति न। नात्र कि-मप्यवैचित्र्यम्? तदाकर्ण्य राजावदत् मन्त्रिन्! कुलका-मिनी सा, ईदृशे अकार्य्ये किं प्रवर्त्तते? मदन्तःपुरे च प्रवेशे कस्य शक्तिरस्ति? एवमुक्तो यौगन्धरायणः प्रत्यभाषत देव!

यदि मे वचसि न विश्वासः, तद्रात्रावद्य प्रत्यक्षं दर्शयिष्यामि, तथात्वे देवस्य संशयनिरासः स्यात्। अतश्च दिव्यपुरुषाः कलिङ्गसेनामर्थयन्ते, ते चाप्रतिहतगतयः, कथं तेषां गतिर्निवार्येत। एवमभिहितो नृपतिस्तूष्णीमासीत्। यौगन्धरायणश्च राजानं प्रणम्य देवीं वासवदत्तामभ्येत्य सहर्षमवादीत् देवि! सिद्धं नः समीहितम्। इत्युक्त्वा सर्वस्मिन् वृत्तान्ते आवेदिते सा सन्तुष्टा मन्त्रिणं प्रणनाम।

अथ निशीथे वत्सराजो यौगन्धरायणेन सह कलिङ्गसेनागृहम् अलक्षितं यावत् प्रविशति, तावत् तत्पार्श्वे निज वेशधरं मदनवेगं शयानमद्राक्षीत्। तदवलोक्य राजा यावत् तं हन्तुं यतते, तावत् स जागरित एव स्वया विद्यया विद्याधररूपं सहसा गृहान्निःसृत्य खमुत्पपात। अत्रान्तरे च कलिङ्गसेना विगतनिद्रा शय्यां शून्यामालोक्य सोत्कण्ठमवादीत् कथं वत्सराजः अग्रत एव जागरितां मां त्यक्त्वा गच्छसि? एतदाकर्ण्य यौगन्धरायणः प्राब्रवीत् देव! दिव्योऽयं पुरुषः महाराजरूपेण अनुक्षणमिमामुपैति। अहमग्रत एव योगबलेनैतत् दृष्ट्वा अद्य महाराजं स्वनयना दर्शितवान्, विद्याप्रभावेण देव एनं हन्तुं नैवाशकत्।

एवमभिभाष्य उभौ कलिङ्गसेनान्तिकमगच्छताम्। सा च तावुभौ दृष्ट्वा समुचितसमादरेण समभाषत महाराज! सहसा मां विहाय कुत्र गतोऽसि, मया एतावन्तं कालं सातिशयमुत्कण्ठया क्षीयते। अथ यौगन्धरायणः प्रोवाच राजपुत्रि! कोऽपि वत्सराजवेशं धृत्वागतस्त्वां प्रतार्य अर्थयेत्, प्रभुस्तावत् त्वां न परिणीतवान्। एवमुक्त्वा

कलिङ्गसेना शल्यप्रोतहृदयेव क्षणं विह्वला साश्रुलोचना समब्रवीत् देव। पुरा दुष्मन्तः शकुन्तलामिव मां गान्धर्व-विधिना परिणीय अद्य विस्मृतवानसि? राजा तदाकर्ण्य अवनतमुखः समब्रवीत् राजकन्ये। सत्यमेवाहं त्वां न पर्य्यणैषम्, अद्यैव तव गृहमभ्यागतोऽस्मि। ततश्च यौगन्धरायणः आगच्छतु देव इत्यभिधाय राजानं स्वगृह-मनयत्।

अथ तस्मिन् नृपे समन्त्रिणि गृहान्निष्क्रान्ते सा विदे-शिनी यूथच्युतेव मृगी शोचनीयामवस्थां गता आत्मानम् असहायं निरुपायञ्चालोक्य अन्तरीक्षनिहितदृष्टिरवादीत् योऽसौ देवः वत्सेश्वररूपेण मां प्रलोभ्य पाणिमग्रहीत् सोऽधुना आत्मानं प्रकाश्य मत्समीपमागच्छतु, स एव मे प्रियतमः पतिरिति। एवमुक्त्वा विरतायां तस्यां सहसा मदनवेगो दिव्यवेशेन नभोमण्डलादवतीर्य्य तत्समीप-माययौ। कलिङ्गसेनापृच्छत् कस्त्वम्? सोऽब्रवीत् अहं मदनवेगो नाम विद्याधराधिपतिः। पूर्वमहं स्वेच्छया भ्रमन् त्वां तव पितृभवनवर्त्तिनीं दृष्ट्वा विमोहितस्त्वत्प्राप्त्यै देवं त्रिलोकीनाथमाराधितवानस्मि। स तु देवदेवो मत्त-पसा प्रसन्नः मह्यं वरमभिमतं दत्त्वा अभाषत वत्स। कलिङ्ग-सेना ते पत्नी भविता, यदा सा वत्सराजं प्रत्यनुरक्ता तत्-परिणयार्थिनी स्थास्यति, तदा त्वं वत्सराजरूपेण तां परिणेष्यसीति। तदहं तस्य भगवतो वरप्रदानप्रभावेण त्वां परिणीतवानस्मि। कलिङ्गसेनां तदाकर्ण्य समाश्वस्तां प्रियतमामालोक्य बहुविधेन अलङ्कारेण भूषयित्वा तस्याः

आनुरोधेन तत्रैव संरक्ष्य पुनरागमनाय आकाशयानेन स्वस्थान प्रातिष्ठत।

अथ चतुस्त्रिंशत्तरङ्गः।

अथ कदाचित् वत्सनाथः कलिङ्गसेनाया निरुपमसौन्दर्य्यमालोक्य सञ्जातमन्मथावेश रजन्यां बद्धनिस्त्रिंशः एकाकी तस्या गृहं प्राविशत्। तया च सगौरव दत्तासनस्तां प्रार्थयामास। तदा सा अहं परकलत्रमिति उक्का तत्प्रार्थनां नाभ्यनन्दत्। राजाब्रवीत् तृतीये पुरुषे अनुरक्तासि, तस्मात्त्वं बन्धकी जाता, त्वया सह संसर्गे न मम परदाराभिगमनदोषः सम्भवेत्।

एतदाकर्ण्य कलिङ्गसेना प्रत्यभाषत राजन्। भवत्स्वयंवरार्थिनीं मां विद्याधरो मदनवेगः महाराजस्य रूपेण मां प्रलोभ्य परिणिनाय। स एव मे पतिर्न द्वितीयः, तत् कथमहं बन्धकीति देवेनाभ्यधायि? याः खलु कुमार्य्यः गुरून् परित्यज्य एवं स्वेच्छाचारे प्रवर्त्तन्ते, तासामियमापद् घटेत्, नात्र सन्देहः। सख्यां मम दुर्निमित्तं विदित्वा भवत्सकाशं दूत प्रेषयितुं निवारयन्त्यामपि नाहं विलम्बमसहमाना तद्वाक्यमशृणवं तस्यैवैतत् फलम्। यदि भवान् मामसहायां प्रसह्य गृह्णीयाः, तदाहं सद्य एव प्राणान् त्यक्ष्यामि, कुलवधूर्भूत्वा पत्यरमङ्गलं कदापि नैव

करिष्यामि। महाराज! पुरा चेदिवंशसम्भूतः इन्द्रदत्तो नाम राजासीत्। स खलु स्वकीर्तिमक्षयां कर्तुं कस्मिंश्चित्तीर्थे देवालयं प्रतिष्ठाप्य अन्तरान्तरा तद्दर्शनायागमत्। अन्ये च बहवो लोकाः स्नानार्थं तत्र समागच्छन्ति स्म। कदाचित् एकस्यां वणिक्पत्न्यां तत्र स्नातुमागतायां स राजा तां दृष्ट्वा मोहितस्तस्यामेव रजन्यां तामन्विष्य स्वाभिलाषं प्रकाशयामास। सा तु विदेशिनी कुलकामिनी प्रत्यब्रवीत् राजन्! स्वयं रक्षकेण एतदकार्य्यं नैव करणीयं, यदि हतबुद्धिः बलात् मां स्पृशेः, तदा ते महानधर्म्मः भविष्यति। अहमपि सद्यः प्राणांस्त्यक्त्वा स्वं कलङ्कं क्षालयिष्यामि। अथ कामान्धो नरपतिर्यावत् तस्याः विनयवचनमगणयित्वा तां बलात् धर्तुं यतते, तावदेव सा भयविदीर्णहृदया प्राणान् परितत्याज। ततश्च पापात्मासौ नृपस्तेन पापेन दग्धः अल्पीयसैव कालेन पञ्चतामापत्।

एवमुक्त्वा सा पुनरपि राजानमब्रवीत् देव! मम प्राणान् हत्वा नाधर्मं सञ्चेतुमर्हसि, अहं भवतः सदने वसामि, यदि अनुमन्येत, स्थानान्तरं गम्यते। वत्सेश्वरः कलिङ्गसेनायास्तत् सर्वं वचनमाकर्ण्य सविनयमब्रवीत् राजनन्दिनि! त्वं पत्या सह अस्मिन्नेव आवासे निर्भया निवस, नातःपरमहं त्वां किमपि वक्ष्यामि।

एवमुक्त्वा नृपे प्रचलिते मदनवेगः गगनमण्डलात् अलक्षित सर्वमिदं श्रुत्वा सहसा कलिङ्गसेनालयं प्रविश्य अवादीत् प्रिये! भद्रं कृत, यद्येव नाकरिष्यः, तदा ते शुभं नाभविष्यत्, अहं कदापि तत् सोढुं नैव शक्नुयाम्। इत्य-

मुक्ता तां सान्त्वयित्वा सुखेन रजनीमतिवाह्य प्रातस्तिरोऽभवत्। एवं स प्रत्यहं कलिङ्गसेनासम्भोगार्थं यातायातमकरोत्।

कियता कालेन सा गर्भवती। कदाचित् विद्याधरो मदनवेगस्तस्या गर्भलक्षणमालक्ष्य अभाषत प्रेयसि। स्वर्गवासिनामस्माकमेष नियमः, यत् मनुष्यगर्भं परित्यज्य गम्यते, यथा कण्वमुनेराश्रमे मेनका शकुन्तलां तत्याज इति, तत्त्वयापि मानवगर्भस्त्याज्यः, परं त्वं पूर्वमप्सरा आसीः, इदानीं स्वेनैव अविनयेन देवराजात् शापं प्राप्य मनुष्ययोनिं प्राप्तासि, साध्वी अपि अस्मिन् लोके बन्धकीत्यभिहितासि च। तदिदानीं स्वं गर्भं रक्ष, अहं स्वस्थान प्रतिष्ठे, यदाहं त्वया स्मर्य्येय, तत्क्षणमेव त्वत्समीपमागमिष्यामि। एतदाकर्ण्य सा अश्रुमुखी यावत् न किञ्चित् वक्तुं शशाक तावत् मदनवेगस्तां बहुरत्नादिप्रदानेन समाश्वास्य प्रतिज्ञापाशेन बद्धा च स्वावासं प्रतस्थे। कलिङ्गसेना च अपत्यलालसा तस्मिन्नेव वत्सेश्वरनिकेतने अवास्थित।

एतस्मिन्नन्तरे भगवानुमापतिः कामपत्नीं रतिमादिदेश, यथा तव पतिर्मत्सकाशे भृशमपराद्धतया भस्मीभूतः। सोऽधुना मदनुग्रहात् वत्सराजगृहे नरवाहनदत्ताख्यया समजनि। यदि त्वं पतिं पुनः प्राप्तुमिच्छसि, तदा मत्प्रसादेन मर्त्यलोके अयोनिसम्भवा भूत्वा स्वं पतिं पुनर्लभस्व। एवं रतिमादिश्य अम्बिकापतिर्ब्रह्माणमादिक्षत् त्वं रतिं त्याजितदिव्यदेहां मानुषीं कन्यां सृष्ट्वा कलिङ्गसेनाप्रसूतं पुत्रं मायया हृत्वा तत्स्थाने तां कन्यां संरक्ष्य

च आगच्छ। पद्मयोनिश्च ईश्वरादेशेन तत् सर्वं ज्ञात्वा स्वं धाम प्रययौ।

अथ कलिङ्गसेना अलोकसामान्यां तनयां प्रसूय पुत्रलाभादपि समधिकं सन्तोषमवाप। वत्सराजः कलिङ्गसेनायाः कन्याजननवार्त्तामोश्वरानुग्रहादवगम्य श्रृण्वति यौगन्धरायणे वासवदत्तामवादीत् अहं निश्चितमज्ञासिषं, कलिङ्गसेना सुरयोषित् शापच्युता मर्त्यलोकमागता, तस्याश्च या अद्भुतरूपा कन्या जाता, सा अतिसौन्दर्य्येण मम पुत्रस्य योग्या। सैव नरवाहनदत्तस्य महादेवी भविता। मन्त्री अब्रवीत् देव। कथमेवमात्थ, राजतनयो नरवाहनदत्तः विशुद्धवंशसम्भूतः, सा तु बन्धक्याः कलिङ्गसेनायाः पुत्री, तदनयोर्महदन्तरम्। तस्मादनयोः संयोगो न प्रशंसनीयः। एतदाकर्ण्य राजा क्षणं विचिन्त्याब्रवीत् नाहं स्वयमेवं ब्रवीमि, कश्चिद् दिव्यपुरुषो मदन्तः प्रविश्य मामाह। कलिङ्गसेना चेयं सद्वंशसम्भूता एकपत्नी च कर्म्मदोषेण बन्धकीत्यभिधीयते।

मन्त्री प्रोवाच देव। श्रूयते रतिर्मानवदेहं लब्ध्वा मर्त्यलोकमवतीर्णेन पत्या मदनेन पुनः सङ्गमनास्यति। कामदाहात् परं तपसा सन्तुष्टो हरस्तस्यै एवं वरमदात्। अन्यच्च आकाशवाक् राजपुत्रं नरवाहनदत्तं मदनावतारं रतेश्च हरादेशेन मनुष्यलोके जन्म प्रथममेवासूचयत्। अद्य च या धात्री कलिङ्गसेनां प्रासावयत्, सा रहसि मामेत्य अब्रवीत् देव। प्रथमं गर्भशय्या पुत्रिणी दृष्टा, परतश्च कन्यावती दृश्यत इति अनेन च प्रमादेन अवधार्य्यते यदेयं

कन्या [illegible]निसम्भवा रतिरेव। कश्चिद् गर्भतस्करो देवः इत्थं विनिमयमकार्षीदिति मे मतिः। तदियं कन्या कन्दर्पावतारभूतस्य राजपुत्रस्य महिषी भविष्यति। एवमुक्त्वा यां कथामकथयत् तां मन्त्रिवाचं श्रुत्वा राजदम्पती परं विश्वासं जग्मतुः। गते च मन्त्रिप्रवरे अन्तःपुरं प्रविश्य विविधेन पानभोजनेन परितुष्टौ दिवसं निन्यतुः। कन्या च कलिङ्गसेनाया दिने दिने स्वया रूपसम्पदा वव्रधे। मदनवेगस्य पुत्रीति तां मदनमञ्चुकेति नाम्ना सर्वे समाह्वयन्ति स्म।

एकदा देवी वासवदत्ता मदनमञ्चुकाया निरुपमं रूपं श्रुत्वा तां द्रष्टुं स्वं गृहमनयत्। सर्वे तस्या अलौकिकं नयनानन्दकरं रूपं दृष्ट्वा रतिरेवं मूर्तिमतीति तां निश्चिक्युः। तां दृष्ट्वा देवी स्वं [illegible] पुत्रं [illegible]। तावुभौ शिशू अन्योन्यावलोकनेन अपरितृप्तौ तथा समासस्जतुः, यथा क्षणमपि अदर्शनं न सेहाते। तद् दृष्ट्वा राजनि उभयोः परिणयार्थं त्वरावति कलिङ्गसेना तु नृपतेरभिप्रायं ज्ञात्वा परं सन्तोषमाप, चकार च ततः प्रभृति नरवाहनदत्तं जामातृस्नेहम्।

अथ राजा नरवाहनदत्तं यौवराज्ये अभ्यषिञ्चत्। अभिषेकाम्बुना तदीये मुखकमले धौते दिशः सर्वाः प्रसेदुः। जननीषु माङ्गल्यमालां वर्षन्तीषु त्रिदिवात् पुष्पमाल्यानि अपतन्त। देवदुन्दुभयः आनन्दतूर्यरवैः सह नभोमण्डलं पूरयामासुः। ततो नृपतिः पुत्रस्य शैशवबन्धून् आनाय्य यथायोग्यं तस्य कर्मणि न्ययोजयत्। यौगन्धरायणपुत्राय

मरुभूतये मन्त्रित्वं समस्तत्पुत्राय हरिशिखाय सैनापत्यं वसन्तकपुत्राय नर्म्मसाचिव्यं गोमुखाय प्रतीहारं वैश्वानराय शान्तिसोमाय च पौरोहित्यं दत्तवान्। इत्थं तेषु तेषु तत्तत्कर्म्मसु नियुक्तेषु सपुष्पवृष्टिराकाशभवा सरस्वती सहसा समुदतिष्ठत्। यथा एते नियुक्ताः पुरुषा अस्य युवराजस्य सर्वार्थसाधका भविष्यन्ति, गोमुखस्तु अस्मादभिन्नशरीर एव भविष्यति चेति। एतच्च दैववचनमाकर्ण्य राजा सम्प्रहृष्टः मन्त्रिभ्यो वसनाभरणादिकं पारितोषिकम् अन्येभ्यश्च अनुजीविभ्यः प्रचुरमर्थं प्रददौ। नगरी पताकाखण्डलैः हसन्तीव व्यतिष्ठत। नर्त्तक्यश्चारणाश्च समन्तात् आनन्दमहोत्सवं वितेनुः, वासवदत्ताप्रभृतयश्च राज्ञ्योऽपि परं हर्षमवापुः।

अथ युवराजो जयकुञ्जरमारुह्य नगरीं प्रदक्षिणीकुर्वन् स्वभवनं प्रत्यागमत्। कलिङ्गसेना समधिकेन रत्नाभरणवसनादिना जामातरमभ्यनन्दयत्। इत्थं पूर्णमहोत्सवायां नगर्य्यां रात्रौ कलिङ्गसेना शय्यायां शयाना सोमप्रभां सस्मार। स्मृतमात्रा च सा स्वामिने निवेद्य किं कर्त्तव्यमिति समादेशं प्रतीक्षमाणा तस्थौ। ज्ञानी नलकूवरश्च तामब्रवीत् प्रिये! कलिङ्गसेना सोत्कण्ठमद्य त्वां स्मरति, त्वं तत्र गत्वा तस्याः कन्यायाः कृते एकं दिव्यमुद्यानं निर्म्माय प्रयच्छ। एवमादिष्टा च सोमप्रभा सत्वरमागम्य बहोः कालात् परं तस्याः कण्ठं धृत्वा सवाष्पं समाश्वास्य कुशलवार्त्तामापृच्छ्य च समभाषत सखि! देवस्येव प्रसादेन त्वं विद्याधरसहधर्मिणी अभूः, रतिश्च ते कामा सम-

जनि। वत्सराजतनयश्च नरवाहनदत्तः कन्दर्पावतारः सम्भूतः, तवेयं नन्दिनी च तस्य प्रणयिनी भविष्यति। स हि तव जामाता कालेन विद्याधरचक्रवर्त्ती भविता। त्वं पूर्वम् अप्सरा आसीः, महेन्द्रशापात् भुवनमवतीर्णासि। अस्मिंश्च लोके तव कार्य्ये शेषिते शापमुक्तिर्भविष्यति। सर्वज्ञो मे पतिरेतत् सर्वं कथितवान्। मा उद्वेगं कार्षीः, अतःपरं ते शुभं भविष्यति, साम्प्रतं तव कन्यार्थमेकं दिव्यं सुमनोहरमुद्यानं निर्म्माय प्रयच्छामि,यत् त्रिलोक्यां कुत्रापि न दृश्यते। एवमुक्त्वा दिव्येन प्रभावेण उद्यानं निर्म्माय दत्त्वा च स्वस्थानं प्रतस्थे।

अथ रजन्यां प्रभातायां सहसा अतर्कितं मनोहर-मुद्यानं निरीक्ष्य सर्वे विस्मयोत्फुल्ललोचना अभूवन्। क्रमेण एतद्वृत्तान्ते सर्वतः प्रसृते राजा युवराजेन मन्त्रिभिश्च परि-वृतः तद्दर्शनार्थमापपात, ददर्श च प्रविश्योद्यानं, पुष्पाणि फलानि च सर्वर्त्तुलभ्यानि विराजन्ते वृक्षराजिषु। नाना-मणिमयस्तम्भसमेतभित्तिशोभितभूमिभागैः परिवेष्टिता दीर्घिका शोभते। नानाविधाः सौवर्णाः पक्षिणः समन्ततः सञ्चरन्ति, सुरभिवनवाताश्च मन्दं मन्दं वहन्ति। राजा तादृशमद्भुतमुद्यानं निरीक्ष्य कलिङ्गसेनामपृच्छत्। कलिङ्ग-सेना राजानं समुचितेन सत्कारेणाभ्यर्च्य सर्वसमक्षमवा-दीत् श्रुतमेतत् महाराजस्य यत् विश्वकर्म्मावतारो मयो नाम दानवराजोऽस्ति, यश्च पुरा राज्ञो युधिष्ठिरस्य यज्ञ-गृहं निर्मितवान्। तस्य सोमप्रभा नाम कन्या मम प्रिय-सखी, सा गतायां रजन्यां मत्समीपमागत्य उद्यानमिदं

मायया निर्माय मत्कन्यायै दत्त्वा प्रस्थिता। एवमुक्त्वा सखी-प्रोक्तं सर्वं भूत भविष्यत् वर्तमानञ्च वृत्तं समवर्णयत्। तदा-कर्ण्य सर्वे सुविश्वस्ताः परं सन्तोषमापुः। वत्सराजस्तु तया सत्कृतः सपुत्रमन्त्रिवर्गस्तस्मिन्नेवोद्याने त दिवसमनैषीत्।

अथापरेद्युर्नरपतिर्देवदर्शनार्थं देवालय प्रविष्टः कति-पया वसनाभरणाद्यलङ्कृता स्त्रियः पश्यन् का यूयमिति अपृच्छत्। ता अब्रुवन् राजन्। वय विद्याः कलाश्च त्वत्-पुत्रार्थमागताः स्मः, तदयं तच्छरीर प्रविशाम इत्युक्त्वा ता अन्तर्हिताः। तद् दृष्ट्वा वत्सराजो गृहं प्रतिनिवृत्य सर्वा-ननुजीविनः समाहूय तद्वृत्तान्तमाख्यत्। सर्वे च ते तद्वचः समभिनन्द्य अवदन् देव। सर्वमिदं देवानुग्रह एव।

कदाचित् राजा पुत्रं नरवाहनदत्तं कलासु शिक्षितं परीक्षितुं वासवदत्तां वीणावादनार्थं समादिशत्। तस्याञ्च वीणां वादयितुं प्रवृत्तायां पुत्रो युवराजः सविनयमब्रवीत् मातः। वीणेयं स्थानात् च्युता लक्ष्यते। एवमुक्तायां मातरि तत्क्षणं पुत्रहस्ते वीणां समर्पयन्त्यां स खलु युवराजस्तथा वीणामवादयत यथा तत् श्रुत्वा गन्धर्वा अपि विमोहिताः समभवन्। एवं कलासु सर्वासु विद्यासु च पारदर्शिनि जाते पुत्रे राजा परीक्ष्य नितरां सन्तोषमलभत कलिङ्ग-सेनासुतां च मदनमञ्चुकां शिक्षयितुमारेभे।

एकदा युवराजो मदनमञ्चुकामदृष्ट्वा अतीव समुत्सुकः तदीयमुद्यानमगमत्। मदनमञ्चुका च तदानीं तत्समीप-माययौ। सुचतुरो गोमुखो नानालापैः युवराजस्य सन्तोष-मतनोत्। मदनमञ्चुका च नृत्यगीतादिकलासु सम्यक्

शिक्षिता युवराजस्य परं मनो मनकार्षीत्। इत्थं विविधैः प्रमोदैः कौमारे समतिक्रान्ते एकदा युवराजः प्रियासहचरः गोमुखेन सह नागवनं जगाम। तत्र काचित् वणिग्वधूर्गोमुखं विषेण हन्तुमैषीत्। गोमुखस्तु तद्विदित्वा कथञ्चित् तस्मान्मुक्तः स्त्रीजातिमुद्दिश्य सातिशयमनिन्दत्। धाता अग्रतः साहसं सृष्ट्वा परतः स्त्रियं ससर्ज, तस्या अकार्य्यं न किमपि। अस्याश्च सृष्टौ अमृतं विषञ्चोभयम् उपादानम्, अस्यामनुरक्तायाम् अमृतं, विरक्तायान्तु विषं निःसरेत्। बालकोऽपि गोमुखः एवं स्त्रीचरितमनिन्दत्। ततश्च युवराजो नागान् समाराध्य गृहमयासीत्।

एकदा युवराजेन राजनीतिमनुयुक्तो गोमुखः समभाषत राजनन्दन। राजा सिंहासनोपविष्ट एव प्रथमं दुर्दान्तान् वाह्येन्द्रियगणान् वशीकृत्य पश्चात् कामादीन् आभ्यन्तरशत्रून् जयेत्। विना जितेन्द्रियतां न केनापि प्रकारेण वाह्यशत्रुजये अधिकरोति। तस्मात् प्रथममेव प्रधानेन्द्रियं मनो जयेत्। ततो मन्त्रिवर्गाणामपि इन्द्रियदमने यत्नं कुर्य्यात्। पुरोहितम् अथर्वसंहितायां तपसि च सुदक्षं कारयेत्। मन्त्रिणश्च सुपरीक्षार्थं छलं विदध्यात्। कार्य्यव्यापृतांश्च सततं परीक्षेत, सत्येन सन्तुष्येत्, कापट्ये दण्डयेत्। चारैश्च नियुक्तैः कार्य्यकारिणां चरित्रं पश्येत्। इत्थं सर्वतोदृष्टिः शत्रूनुन्मूल्य अर्थं चिन्तयेत्। ततश्च क्रमेण बद्धमूलः स्वपरराष्ट्राणामवस्थां पर्य्यालोच्य विजयार्थं यतेत। आप्तैर्विचक्षणैर्विद्वद्भिः सह सततं मन्त्रयेत्। मन्त्रितञ्च निजबुद्ध्या सर्वाङ्गविशुद्धं कुर्य्यात्। सामादिषु उपायेषु च

सुविचक्षणः सततं योगक्षेमं विदध्यात्, सन्धिविग्रहादिकञ्च षाड्गुण्यं यथायथं प्रयुञ्ज्यात्। इत्थं सततं सावधानो नरपतिः स्वं परञ्च चिन्तयित्वा कार्य्येषु विचरन् अवश्यमेव विजयी भवेत्। अज्ञं कामान्धञ्च नृपं धूर्त्ता अधिकारिणः प्रतार्य्य विपन्नं कुर्वन्ति, सर्वस्वं हृत्वा च स्वेषां, स्वार्थं साधयन्ति, परित्यजन्ति च। तस्मात् राज्ञा जितेन्द्रियेन युक्तदण्डेन विशेषज्ञेन च सदा भाव्यम्। यश्च प्रजानामनुरञ्जने तत्परः स्यात् तस्य श्रीरनपायिनी वर्द्धेत।

युवराजो नरवाहनदत्त गोमुखमुखादेवं राजनीतिं श्रुत्वा हृष्टः मदनमञ्चुकादर्शनार्थं समुत्सुकः कलिङ्गसेनाभवनमगात्। सर्वेषु युवराजपरिजनेषु कृतासनपरिग्रहेषु कलिङ्गसेना गोमुखं सम्बोध्याब्रवीत् आयुष्मतो युवराजस्य आगमनविलम्बेन समुत्सुकायां वत्सायां मदनमञ्चुकायां मया सह हर्म्म्यपृष्ठमारोहन्त्यां सहसा कश्चिद् विमानचारी पुरुषः असिहस्तः समवरुह्य मामवादीत् प्रिये। अहं मदनवेगो नाम विद्याधरराजः, त्वं मम पूर्वपत्नी सुरभिदत्ता नामाप्सरा, वासवशापात् भूतलमवतीर्णा। कन्या चेयं यथा तव तथा ममापि, तदेनां मम हस्ते समर्प्य विद्याधरजातिसदृशं समाचारमवलम्बस्व।

तेनैवमुक्ताह सस्मितमवादिषम् आर्य्यपुत्र। भगवान् भवानीपतिरस्याः कृते नरवाहनदत्त कामावतारं निर्माय सर्वविद्याधराधिपत्ये अभिषेक्तुमादिदेश। तत् कथमिमां तव हस्ते समर्पयामीति। एतदाकर्ण्य स आकाशमार्गेण यथागत मपक्रान्तः।

तदाकर्ण्य गोमुखोऽभ्यधात् विद्याधरोऽसौ राजपुत्रस्य भाविनं प्रभुं श्रुत्वा अन्तरीक्षमारुह्य भावावबोधार्थं भवत्याः सकाशमागतः। मन्ये विघ्नकरणार्थमेव विद्याधरमण्डलेषु चक्रान्त वर्त्तते, भद्रे। उत्पथगामिनो हि एवं विद्वेषं समाचरन्ति। यद्भवतु, भगवानुमाकान्तः अग्रत एव इमं व्यापारमवगत्य नरवाहनदत्तं रक्षितुं स्वानुचरान् प्रमथान् नियुक्तवान्। एषा नारदोक्तिर्मया पितृमुखात् श्रुता, साम्प्रतं विद्याधरा अस्माक सम्यक् वैरिणः संवृत्ताः।

एतन्निशम्य कलिङ्गसेना सत्रासमवादीत् भद्र! साम्प्रतं ममैतद्भय यत् कोऽपि विद्याधरः मामिव मायया मदनमञ्चुकां प्रतार्य्य यदि परिणयेत्। तदहं सद्य एव राजकुमारेण मदनमञ्चुकां परिणीतामिच्छामि। गोमुखादयश्च सर्वे तदाकर्ण्य वत्सराजम् अस्मिन् व्यापारे त्वरयितुं तामेव कलिङ्गसेनामनुरुरुधुः।

अत्रान्तरे युवराजो मदनमञ्चुकां प्रति सातिशयमनुरक्तस्तयैव सह उद्यानविहाराय मनो निदधे, तां विना क्षणमपि नावस्थातुमशक्नोत्। मदनमञ्चुकाया वदनमुत्फुल्लकमल, नयने विकसिते कुवलये, ओष्ठाधरौ बिम्बफलोपमौ, स्तनद्वयं मन्दारस्तवकसमं, सौकुमार्य्यं शिरीषकुसुमादपि चारु, किमन्यत्, मदनः जगद्विजेतुमिव पुष्पमयं मदनमञ्चुकाया देहं विरचितवानित्येव दिवानिशं तस्य मनस्तां प्रत्यौत्सुक्येनाकल्पयत्।

अथ कलिङ्गसेनया पुत्र्या विवाहार्थं त्वर्य्यमाणो नृपस्तां नयेत्युक्ता मन्त्रिणः समाहूय देव्याः वासवदत्तायाः समक्ष-

मब्रवीत् पश्यत, कलिङ्गसेना विवाहार्थं त्वरयति, पर बन्धक्या सह कथं वा वैवाहिकसम्बन्धः स्थिरीक्रियते; कलिङ्गसेनां निर्दोषामपि लोको न विश्वसिति। पुरा नृपती रामचन्द्रो लोकरञ्जनार्थं प्रेयसीं निर्दोषामपि जानकीं परिजहार। पुरा भ्रातुः परिणयदानोत्सुकेन भीष्मेण अन्यव्रता अम्बेव मया अन्यव्रता सा परित्यक्ता पश्चात् मदनवेगेन परिणीता। एतदर्थमेव लोको निन्दति, तन्ममायमभिप्रायः, यत् पुत्रः स्वयं मदनमञ्चुकां गान्धर्वेण विधिना परिणयतु, ममात्र हस्तावलम्बनेनालम्।

एवमुक्त्वा राजनि विरते मन्त्रिवरो यौगन्धरायण. प्रत्यभाषत देव! ईदृशे कार्ये कलिङ्गसेनायाः सम्मतिर्न सम्भाव्यते, सा खलु दिव्या योषित् न सामान्या, मित्रात् ब्रह्मराक्षसात् पुन. पुनर्मया श्रुता। इत्थं व्यतिकरे दिव्यवाणी आविरासीत् यथा कामे मम नेत्रानलदग्धे पुनरहं कृपया त्वं काम नरवाहनदत्तरूपेण सृष्टवानस्मि, तदनन्तरं रतेश्च तपसा सम्प्रीतस्तामपि मदनमञ्चुकां कृत्वा भुवमवतारितवानस्मि। तदत्र नरवाहनदत्तः मदनुग्रहेण शत्रून् जित्वा मदनमञ्चुकां महादेवीं कृत्वा राज्यसुखमनुभविष्यतीति।

एतदाकर्ण्य राजा सपरिजनः शम्भुं प्रणम्य सहर्षं पुत्रस्य विवाहमहोत्सवविधानार्थं यत्नमकरोत्।

अथ वत्सराजो मन्त्रिवरं यौगन्धरायणं प्रशस्य सुविज्ञान् गणकानाहूय विवाहार्थं शुभलग्नस्थिरीकरणाय समादिशत्। ते च सद्य एव शुभं लग्नं निश्चित्य अवदन् देव! युवराज. स्वल्पं कालं मदनमञ्चुकां सम्भुज्य विच्छेद-

मवाप्स्यतीति। ततो राजा शुभेऽहनि मदनमञ्चुकया सह पुत्रस्य विवाहदीक्षाम् उत्साहविभवानुरूपां निरवर्त्तयत्।

अथ सप्तमो लम्बकः।

अथ पञ्चविंशस्तरङ्गः।

अथ परिणीतमदनमञ्चुको नरवाहनदत्तः वयस्यवर्गैः परिवृतः कौशाम्ब्यां सुखेन वसन् मनसा यत् यत् काङ्क्षितं तत्तत् सर्वं यथायथमभुनक्। कदाचित् वसन्तोदये तरवः नवं नव पल्लव कुसुमञ्च निःसार्य दिशोऽशोभयन्। मलयसमीरणः सुमन्दं वहति स्म। पुष्पाणां सौरभैश्चतुर्दिशः आमोदिताः, कौसुमैरजोभि समाच्छन्ना मधुलिहोऽमाद्यन्त, पुंस्कोकिला मधुरमकूजन्। प्राणिनः सर्वे प्रफुल्लमनसः समभवन्, वियोगिनः क्लेशेन संयोगिनश्च सुखेन व्यचरन्।

अस्मिंश्च समये युवराजो मन्त्रिगणपरिवृतः उद्यानविहारार्थं यात्रामकरोत्, सर्वे चानुजीविनः स्वेच्छया इतस्ततः परिभ्रमन्तः सुखेन विचरन्ति स्म। क्षणान्तरे वसन्तकनामा तपस्तको युवराजमभ्येत्य अवादीत् सखे! स्थानादस्मादनतिदूरे परिभ्रमन्नहम् एकमपूर्वं वस्तु दृष्ट्वा विस्मितः समभवम्। भ्रमन्नपश्यम् नभोमण्डलात् कापि

परमसुन्दरी सह सखीभिर्भुवमवतीर्णा सन्निहितमेकमशोक-तरुमूलमाश्रिता मां दृष्ट्वा समाहूय च भवदाह्वानार्थं प्रहितवती, तत् सत्वरमागत्य नेत्रानन्दं विदधातु युवराज इति ।

श्रुत्वैतत् राजतनयः सत्वरमधावत्, सचिवाश्च तमनु-व्रजन्ति स्म । नरवाहनदत्तः दूरादेव अशोकमूले स्थिताया-स्तस्याः अद्भुत रूपमालोक्य विस्मितः क्रमेण तदन्तिकमग-मत् । सा दृष्ट्वैव तं सविनयं प्राणमत् । ततश्च सर्वेषु समा-सीनेषु मन्त्रिवरो गोमुखः कन्यां तामपृच्छत् । सा च मगद्-गदमीषद्विगलितलज्जा सस्पृहं युवराजं निरीक्ष्य स्वं वृत्तान्त-मवोचत् भद्र ।

अस्ति कैलासशिखरसि काञ्चनशृङ्गं नाम स्वर्णमयं नग-रम् । तत्र हेमप्रभो नाम विद्याधरः प्रतिवसति । तस्य सत्यपि परिग्रहबहुत्वे रोहिणीव चन्द्रमसः अलङ्कारवती नाम पत्नी एव प्रियतमा । स खलु सुधार्मिकः भगवतोः पार्वतीपरमेश्वरयोरतिभक्तः प्रतिदिनं प्रातः स्नात्वा देवदेवं देवीञ्च प्रेयस्या सह समाराधयति । अनन्तरञ्च भूतल-मागत्य दीनदरिद्रानाथेभ्यः भूदेवेभ्यश्च लक्षसुवर्णमुद्राः प्रदाय पुनर्गृहं गत्वा स्वकार्य्यं करोति । मुनिवच्च नियत-व्रतः पानभोजनं सम्पादयति ।

गच्छति च काले अमुं विद्याधरं पुत्रहीनतया उद्विग्न-मनसं दृष्ट्वा प्रियतमा अलङ्कारवती कारणमपृच्छत् । सो-ऽब्रवीत् प्रिये ! मम सर्वा एव सम्पत्तयः सन्ति, केवलमेकः पुत्रो नास्ति, एतेनैव दुःखेनाहं समुद्विग्नचेताः काल-

नयामि। पूर्वं मया अपुत्रस्य समाख्या श्रुता, अद्य तु सा स्मृतिपथमवतीर्णा मां भृशं कलुषीकरोति।

अथ प्रियया सनिर्बन्धं कथय तां कथामित्यभिहितः स विद्याधरवरः पुनरब्रवीत् सुन्दरि। आसीत् चित्रकूटाख्ये नगरे कश्चित् द्विजवरो नाम नरपतिः। स किल ब्राह्मणेषु भक्तिमान्। तस्य सत्त्वशीलो नामैकः प्रवीरपुरुष आसीत्। स तु प्रभोः सकाशात् शतसुवर्णं मासिकं वेतनं प्राप्यापि दानशौण्डतया सततमभाववानेव क्लेशेन जीवन् कदा-चित् चिन्तयामास अहमपुत्रोऽपि दानशीलतया कथञ्चित् सन्तोषं लभे, परन्तु विधिर्मह्यं तदुपयोगि धनमपि अदत्त्वा तेनापि सुखेन मां वञ्चितवान्, तस्मात् दरिद्रस्य दातु-र्जीवनात् वनेषु जीर्णशुष्कतरूणां पाषाणानाञ्च जन्मग्रहण वरम्। अथैकदा स इतस्ततो भ्रमन् सहसा किञ्चित् धन-मासाद्य भृत्यैर्गृहीत्वा गृहमयासीत्। ततः प्रभृति यथेच्छं सुखेन वितरन् स्वयञ्च भोगसुखेन कालं हरन् व्यतिष्ठत।

अत्रान्तरे तस्य धनप्राप्तिवार्त्तायां ज्ञातिवर्गैरावेदितायां राजा सद्य एव तमाजुहाव। श्रुत्वैव तस्मिन् राजभवन-मागते दौवारिकः राजानं तद्वार्त्तां न्यवेदयत्। अत्रान्तरे सत्वशीलः अन्यमनस्कतया वज्रसमेन मुष्टिप्रहारेण प्राङ्गणं खनन् तत्र प्रचुरार्थपूर्णं ताम्रपात्रमपश्यत्, समाच्छादयच्च सद्य एव मृत्तिकाभिः। अथ प्रतीहारी समागत्य त राजा-न्तिकं निनाय।

राजा तमभ्यागतं दृष्ट्वा अवदत् सत्वशील। त्वया यत् धनमासादितं तत् सर्वं राजग्राह्य, तस्मादर्पय तत् मह्यं

समर्पय। तदाकर्ण्य सत्वशील: अम्लानवदन: समभ्यधात् देव। किं पूर्वलब्धम् उत अद्य लब्धं दास्यामि, आज्ञापयतु देव:। राज्ञोक्तम् अद्य लब्धमानय। सत्वशीलस्तत्चणमेव राजभवनप्राङ्गणलब्धं तत् स्वर्णमुक्तौघ राजान्तिकमनयत्। तद् दृष्ट्वा सम्प्रीतो नरपति: तस्मै पूर्वलब्धं सर्वं धनं भोगार्थं प्रादात्। स तु गृहं गत्वा तत् यथेच्छमुपभोज्य अपुत्रता-निमित्तं क्लेशं विस्मरन् अतिष्ठत्।

अलङ्कारवती प्रत्यभाषत आर्य्यपुत्र। सत्वमेव विधि-सुचतुरस्य जनस्य साहायकं करोति। सत्वशीलो विपदि यत्साहाय्यम् अपरं यत्समाससाद तत्र विधातुरेव हस्तालम्ब: कारणम्। भवानपि निजेनैव सत्वेन स्वमभीष्टमासादयि-ष्यसि, अन्यदाख्यानं स्मृतिपथमारूढं कथयामि श्रूयताम्।

पुरासीत् पाटलिपुत्रं नाम नगरम्। तत्र विक्रमतुङ्गो नाम नरपतिराधिवासीत्। एकदा स मृगयायां पर्य्यटन् कश्चित् अग्नौ विल्वपत्राणि हवनीयानि प्रयच्छन्तं ब्राह्मणं दृष्ट्वा कोऽसौ ब्राह्मण: कथं वा जुहोतीति प्रष्टुकामोऽपि मृगननुसरन् अतिदूरतरं गहनं काननं प्रविवेश। क्रमेण बहून् वन्यान् स्वीकृत्य विहृत्य च विविधेन कन्दुकक्रीड़ना-दिभि: सायं तमेव ब्राह्मणमभ्यागमत्। अपृच्छत् तं तद-वस्थं दृष्ट्वा सप्रणामं क्रियमाणकर्म्मफलम्। ब्राह्मणो जयोऽस्तु महाराज इत्याशिषं प्रयुज्य प्रत्यभाषत राजन्। अहं नाग-शर्म्मा नाम इदञ्च होमफलं यत् देवे वैश्वानरे सन्तुष्टे अस्मात् अग्निकुण्डात् सुवर्णकुण्डलं निर्गमिष्यति, तद-न्याभिमतं स भगवान् दास्यतीति। अहन्तु सुचिरमेतत्

कार्य्यं करोमि, तदपि मम दौर्भाग्यात् देवो ममाभीष्टं न साधयति।

एतदाकर्ण्य धीरो नरपतिरवोचत् ब्रह्मन्! यदि कृपया माम् एकं विल्वपत्रं होतुम् अनुमन्येथाः, तदाहमेकेनैव आहुतिप्रदानेन भगवन्तं प्रसादयामि। विप्रोऽब्रवीत् सम्भाव्यते, परं भवान् अशुचिः, अशुचिना कथमेतत् समाधातुं शक्यते? राजाब्रवीत् ब्रह्मन्! तदर्थं मा चिन्तय, भवान् एकं विल्वदलं मह्यं दत्त्वा आश्चर्य्यं पश्यतु। विप्रस्तथेत्युक्त्वा तस्मै विल्वपत्रमेकं ददौ। राजा कायेन मनसा वाचा ध्यात्वा तत् पत्रं जुह्वदुवाच देव! यद्यनेन न तुष्येः, तदा स्वेन मस्तकेन आहुतीकृतेन त्वां तोषयामीति। एवमुक्ते सहसा भगवान् जातवेदा हैमं बिल्वदलं बिभ्रत् आविर्भूय समभ्यधात् राजन्! सन्तुष्टोऽस्मि तव साहसात्, वरं गृहाण। ततश्च राजा सप्रणाममवादीत् देव! वरेण मे नालं यदि तुष्टोऽसि, द्विजाय अस्मै अभिलषितं प्रयच्छ। देवस्तनूनपात् नृपतेस्तादृशमौदार्य्यं दृष्ट्वा ततोऽपि प्रीतः प्रोवाच राजन्! ब्राह्मणोऽसौ मत्प्रसादेन अतुलम् ऐश्वर्य्यं लभतां, त्वञ्च अक्षयां सम्पत्तिं प्राप्नुहि। ततो द्विजः प्राब्रवीत् देव! भगवान् यथेच्छचारी, राज्ञ एकेनैव विल्वदलेन सन्तुष्टः सहसा आविरासीः, मया एतावन्तं कालमुपासितोऽपि मह्यं दर्शनं नाददाः, कोऽत्र हेतुः?

एतदाकर्ण्य अग्निरुवाच विप्र! यद्यहं राज्ञे दर्शनं नादास्यं, तदा तीक्ष्णवीर्य्योऽसौ नरपतिः सद्य एव स्वं मस्तकं छित्त्वा मह्यम् आहुतिमदास्यत्। तदवेहि तीक्ष्ण-

वीर्य्यस्य कार्य्यसिद्धिरल्पवीर्य्यकार्य्यसिद्धेः शीघ्रतरा। एवमुक्त्वा देवे तिरोहिते नागशर्मा विक्रमतुङ्गं सम्भाष्य कृतार्थः स्वं गृहं गत्वा अतुलैश्वर्य्यवानभूत्। ततश्च एतत् अद्भुतं कार्य्यं दृष्ट्वा अनुचरैः सविस्मयं प्रशस्यमानो नरपतिः स्वं नगरं प्रातिष्ठत।

कदाचित् तस्मिन् विक्रमतुङ्गे सभामण्डपम् अध्यासीने शत्रुञ्जयो नाम द्वारपालः समुपेत्य सप्रणाममवादीत् देव। कश्चित् द्विजन्मा रहसि महाराजान्तिके किमपि विज्ञापयितुं द्वारि तिष्ठति, तदत्र देवः प्रमाणमिति। तथोक्तो नरवरस्तमानेतुमादिदेश। दौवारिकश्च तदादेशेन द्विजं राजसमीपमनयत्।

ब्राह्मणः स्वस्तिवाच्य समब्रवीत् राजन्। अहं चूर्णसंयोगेन ताम्रं सुवर्णं कर्तुं शक्नोमि। तदाकर्ण्य राजा विस्मितस्तत्क्षणमेव ताम्रमानाय्य तस्मै प्रादात्। ततोऽसौ ब्राह्मणस्ताम्रं द्रवीकृत्य यावत् तत्र चूर्णं प्रक्षिपति तावत् कश्चिद् यक्षः अलक्षितमेत्य तत् हरति स्म। चूर्णसंयोगाभावेन च ताम्रं न सुवर्णीभूतम्। ब्राह्मणः पुनः पुनस्तथैव त्रिः प्रक्रियामकरोत्, परम् अकृतकार्य्यतया परां त्रपामवाप। विक्रमतुङ्गस्तु पूर्वसन्निमतोषयत्, तेनैव स यक्षं चूर्णं हरन्तमद्राक्षीत्, ततः स स्वयं यावत् चूर्णं गलितताम्रे न्यक्षिपत् तावत् सद्य एव तत् सुवर्णीभूतं दृष्ट्वा यक्षोऽसौ हर्त्तुमशक्नुवन् विलक्षितस्तस्मात् स्थानात् प्रतस्थे।

तदवलोक्य विस्मिते विप्रे कारणं पृष्टवति राजा तं यक्षवृत्तान्तमवर्णयत्। अथ ब्राह्मणात् तस्य चूर्णस्य प्रक्रियां

शिक्षित्वा तस्मै परितुष्टः विवाहमदात्। स तु दरिद्रो द्विजातिस्तेनैव कृतार्थम्मन्यः स्वस्थानमगात्। अथ राजा तेन चूर्णेन सुबहूनि सुवर्णानि प्रस्तुत्य धनागारं पर्य्यपूरयत्, अनयच्च सुखेन कालं दरिद्रेभ्यः दीनेभ्यश्चानाथेभ्यः प्रार्थनाधिकं धनं वितरन्।

एवमुक्त्वा अलङ्कारवती पुनरगादीत् नाथ। विधाता भयाद्वा लोभाद्वा तिष्ठतोऽस्य कार्य्यं शीघ्रं साधयति, भवान् धीरप्रकृतिर्दानशीलश्च, भवता समाराधितो हरः अवश्यमेव पुत्रधनं प्रदास्यति, तस्मात् मा पुत्रार्थं दुःखिता भूः।

हेमप्रभः प्रेयस्याः समुदीरितमिदं वचनमाकर्ण्य प्रोत्साहितः शिवमाराधयितुं समधिकभक्तिमानभूत्। परेद्युः प्रेयस्या सह भवानीपतिमाराध्य कोटिस्वर्णमुद्राः सत्पात्रसात् कृत्वा दृढतराध्यवसायैः पुत्रप्राप्तये यतते स्म।

अनन्तरं निराहारं त्रिरात्रं तिष्ठन् भगवन्तं तथा तुष्टाव, यथा स सद्य एव परितुष्टः स्वप्ने तमादिदेश वत्स। मदनुग्रहेण तवैकः कुलधुर्य्योऽद्वितीयः पुत्रो जनिष्यते। भगवत्या गौर्य्याः कृपया यैका कन्या जनिता, सा विद्याधरचक्रवर्त्तिनो नरवाहनदत्तस्य महिषी भविष्यतीति समाख्याय स खलु भक्तवत्सलस्तत्क्षणमेवान्तर्दधे। असौ विद्याधरो हेमप्रभः प्रत्यूषे समुत्थाय प्रियायै अलङ्कारवत्यै स्वप्नवृत्तान्तमकथयत्। ततः कृतस्नानो देवदेवं पूजयित्वा भुक्त्वा च पारणं चक्रे।

अथ गते कियति काले सालङ्कारवती पुत्रमसूत।

जातस्य तस्य देहप्रभया सूतिकागृहमरुणाभिर्भाभिरुद्भासितमभूत्। पिता पुत्रस्य रत्नवत् प्रभामालक्ष्य रत्नप्रभ इति नाम चकार। पुत्रोऽसौ प्रतिपच्चन्द्र इव प्रतिदिनमवर्द्धत। अनन्तरञ्च सा अलङ्कारवती पुनरापन्नसत्त्वा अलोकसामान्यामेकां चारुतरां पुत्रीं प्रसूतवती। सा च हेमप्रभेति कृतनामधेया शशिकलेव प्रतिदिनं वर्द्धते स्म।

अथ रत्नप्रभम् अतिक्रान्तशैशव पिता अनुरूपकन्यया सह परिणाय्य तस्मिन् राज्यभारं समर्प्य निश्चिन्तोऽपि कन्याया हेमप्रभायाः परिणयार्थं समधिकोद्विग्नमनाः समभवत्। परन्तु तस्यां जातमात्रायामेव कन्येयं नरवाहनदत्तस्य सहधर्मिणी भविष्यतीति दैववाणीं स्मृत्वा राजा निवृत्तान्यवराभिलाष एव तस्थौ।

कदाचित् हेमप्रभा नरवाहनदत्तो मे पतिर्भवितेति पितुर्वचनमाकर्ण्य कन्यान्तःपुरं प्रविश्य कियन्तं कालं तदेव चिन्तयन्ती निद्रामभजत। निद्रितायाञ्च तस्यां स्वप्ने भगवती गौरी समादिशत् पुत्रि! श्वः प्रातरतिशुभम्, अस्मिंश्च समये त्वं कौशाम्बीं गत्वा वत्सराजसुतं पश्य। ततश्च तव पिता स्वयं तत्र गत्वा त्वां राजधानीमानीय त्वां तस्मै प्रदास्यति। एवमुक्त्वा सा देवी तिरोऽभूत्, विभावरी च व्ययासीत्।

अथ प्रातः हेमप्रभया समुत्थाय मातुरन्तिकमुपगम्य रात्रिवृत्तान्तं निवेदिता माता तां कौशाम्ब्यां गमनाय अनुमेने। सा तु सपरिजना मातुरादेशेन कौशाम्बीमभ्यागता उद्यानवर्तिनो नरवाहनदत्तस्य सकाशमुपस्थितेति।

राजपुत्री नरवाहनदत्तस्तस्या रूपेण वाग्वैदग्ध्येन च विमोहितः प्रत्यवदत् सुन्दरि। अहमेव धन्यः, यत् तादृशी मनोहराकृतिरपि मामन्विच्छति। एवमुक्त्वा तां प्रेमदृष्ट्या सन्तोषयति युवराजे सहसा अन्तरीक्षात् तत्पिता सपुत्र-परिजनः सन्निपत्य समीपमागमत्। युवराजस्तान् दिव्य-पुरुषान् उपस्थितान् दृष्ट्वा आसनादिना समभ्यर्च्चयत्। तदनन्तर राजा उदयनः वार्त्तामिमां विदित्वा समन्त्रि-वर्गः तत्र समागत्य विद्याधरराजस्य हेमप्रभस्य प्रस्तावमनु-जज्ञे। ततश्च तेनानुमतो हेमप्रभः विद्याबलेन विमानमेकं विरचय्य युवराजेन सपरिजनेन सह स्वं नगरं काञ्चनशृङ्गं प्रतीयाय। ददौ च तस्मै राजपुत्राय स्वां दुहितरम्। युव-राजश्च कियन्तं कालं श्वशुरभवनेऽवस्थाय तया पत्न्या सह कौशाम्बीं प्रत्यागम्य पितरौ नन्दयामास।

अथ षट्त्रिंशत्तरङ्गः।

एकदा प्रातः गोमुखादिषु मन्त्रिषु नरवाहनदत्तसमीपमुप-स्थितेषु द्वाररक्षिणी तान् निषिध्य हेमप्रभां व्यजिज्ञपत्। हेमप्रभा श्रुत्वैव तान् प्रवेशयितुमादिदेश। द्वारपालिका सर्वान् तान् स्वामिन्याः सकाशमनैषीत्। सा च तान् यथो-चितं समादृत्य द्वारपालिनीमवादीत् पश्य आर्य्यपुत्रस्य वयस्या मदभिन्नहृदयाः, अतः परमेतान् मदन्तःपुरं प्रवेष्टुं मा निवारय। एवमुक्त्वा नरवाहनदत्तं सम्बोध्य समभाषत

नाथ । स्त्रीणामन्तःपुरनिरोधनं कुनीतिर्मोहश्च । तासां चरित्रमेव तासां रक्षकं, तासां चापल्यं रक्षितुं देवता अपि न समर्थाः । विशेषेण च मत्ता योषित् स्रोतस्वत्याः समा, कस्तस्या वेगं निषेद्धुं शक्नुयात् ? अत्रैतां कथां कथयामि श्रूयताम् ।

आसीत् समुद्रान्तर्वर्त्तिनि रत्नकूटाख्ये द्वीपे परमवैष्णवः कश्चित् राजा । स खलु सर्वां पृथ्वीं जेतुं सर्वाश्च राजकन्यकाः परिणेतुं भगवन्तं विष्णुमाराधयामास । कियता कालेन च समाराधितः प्रसन्नो देवः समागत्य अगादीत् वत्स । कश्चित् गन्धर्वः कुतश्चित् कारणात् मुनिनाभिशप्तः, श्वेतहस्तीभूत्वा कलिङ्गदेशे श्वेतरश्मिनाम्ना प्रसिद्धो वर्त्तते । स तु मत्प्रसादात् ज्ञानी आकाशचरो जातिस्मरश्च । अहं स्वप्ने तमादिशामि, यथा स तव आकाशमार्गे वाहनो भवितेति । त्वं तस्य हस्तिनः पृष्ठमारुह्य आकाशयानेन यं नृपमाक्रमिष्यसि, स कन्यादानमिषेण तुभ्यं करं दास्यति । इत्थं त्वमशेषदिव्यामधीश्वरः अशीत्यधिकसहस्रराजकन्यानां पतिश्च भवितासि ।

इत्थं वरं दत्त्वा देवे तिरोहिते राजा तपसः समुत्थाय पारणादिकं विधाय परेऽहनि प्रत्यूषे समुपस्थितं श्वेतरश्मिमारुह्य क्रमेण सर्वां धरित्रीमजयत्, स पर्य्यणैषीच्च अशीत्यधिकसहस्रराजकन्याः । अथ ताः सर्वाः समानीय तस्मिन्नेव रत्नकूटे सुखेन कालं निनाय, भोजयामास च प्रत्यहं पञ्चशतब्राह्मणान् श्वेतरश्मेस्तुष्टिहेतोः ।

कदाचित् हस्तिपृष्ठमारुह्य स्वमण्डलोपरि आकाशे

भ्रमत एव तस्य पक्षिराजो गरुड़श्चञ्चुपुटेन तं खे तद्धस्तिनं तथा आजघान, यथासौ वेगेन भूतले पतितो मूर्च्छितश्च। अथ राजनि त्वरित पृष्ठादवतीर्णे करीन्द्रोऽसौ संज्ञां लेभे, परं पुनःपुनश्चेष्टमानोऽपि उत्थातुं नाशकत्। पञ्च दिवसान् निराहार एवातिष्ठत्। राजा च स्वयमपीड़ितोऽपि तत्पीड़या नितरां दुःखितः निराहारश्च विपदोऽस्याः समुत्तरणार्थं लोकपालेभ्यो वलिमुपहर्तुं स्वं मस्तकं खड्गेन छेत्तुं प्रावर्तत। एतस्मिन्नन्तरे अन्तरीक्षचारिणी वाणी तमभ्यतोषयत् राजन्! मा साहसं कार्षीः, कयापि साध्व्या स्त्रिया हस्तिनः पृष्ठे मार्जिते एव असौ आरोग्यं लप्स्यते।

एतदाकर्ण्य राजा आत्मनः प्रधानां महिषीमाहूय हस्तिपृष्ठमार्जनार्थमादिदेश। सा च राजमहिषी भर्त्तुरनुज्ञया हस्तिपृष्ठं मार्जितवती, परं हस्ती नोत्तस्थौ। क्रमेण सर्वासु पत्नीषु तथादिष्टासु हस्तिगात्रं मार्ज्जितवतीषु अपि हस्ती नारोग्यं लेभे। इत्थम् अन्यास्वपि नगरवासिनीषु निरस्तासु राजा अत्यर्थं दुःखितोऽभवत्। अत्रान्तरे ताम्रलिप्तनिवासी हर्षगुप्तो नाम वणिक् सस्त्रीकस्तस्मिन् नगरे समाजगाम। तस्मिंश्च वृत्तान्तं ज्ञात्वा राजसकाशमुपस्थिते राजा तत्पत्नीं शीलवतीं नाम समादिशत्। तया च हस्तिगात्रे मार्जित एव असौ हस्ती स्वस्थः संवृत्तः, प्रवृत्तश्च भोक्तुम्। एतदवलोक्य सर्वे सविस्मयं शीलवतीं प्रशंसन्ति स्म।

अथासौ नरपतिस्तौ वणिग्दम्पती प्रति परं परितुष्टस्ताभ्यां बहुतरमर्थं पुरस्कृत्य प्रासादसविधे [illegible]न्।

सर्वांश्च राजमहिषीर्व्यभिचारिणीर्विज्ञाय तत्संसर्गरहित केवल ग्रासाच्छादनदानेन पुपोष । ततो नृपः शीलवतीमाहूय तत्पत्यु: समक्षमब्रवीत् पतिव्रते । यदि ते पितृकुले त्वादृशी साधुशीला कन्या वर्त्तते, तदा तया सह मत्परिणय विधेहि । शीलवती प्रोवाच राजन् । अस्ति ताम्रलिप्ताख्ये नगरे राजदत्ता नाम मम भगिनी । सा अतिरूपवती सच्चरित्रा च । यदि रोचते तत्तां परिणेतुमर्हति देवः ।

राजा तस्या वचसि सम्मतः ताभ्यां दम्पतीभ्यां सह खेलरश्मिमारुह्य नभसा तत्क्षणमेव प्रस्थितः ताम्रलिप्तनगरे हर्षगुप्तभवनमाससाद । अथ शीलवत्या भगिन्याः परिणयार्थमावेदितस्तत्पिता तथेति प्रतिज्ञाय शुभलग्नावधारणाय गणकान् आजुहाव । ते चागम्य उभयोर्जन्मनक्षत्रे निरूप्य गणनया प्रोचुः राजन् । मासत्रयात परं लग्नं वर्त्तते, परमद्य यत् लग्नं दृश्यते तस्मिन् विवाहिता नैव साध्वी भविता, तदत्र यद् भवते रोचते इति ।

राजा राजदत्ताया रूपेण विमोहितः गणकानां वचसि विरक्तः समचिन्तयत् त्रिलग्नेनालम्, अद्यैव परिणयामि, शीलवत्या अनुजा न खलु निर्दया असती भवितुमर्हति । समुद्रान्तः पुंवर्जिते क्षुद्रे द्वीपे हर्म्यमेकं निर्म्माप्य केवलाभिः स्त्रीभिः सह राजदत्तां रक्षिष्यामि । तदेवमस्या असतीत्वं नैव कदाचित् सम्भविष्यति । एवमवधार्य्य तस्मिन्नेव दिवसे राजदत्तायाः पाणिमग्रहीत्, प्रत्यागमञ्च सस्त्रीकहर्षगुप्तेन नवबध्वा च सार्द्धं हस्तिपृष्ठमारुह्य खल-

कूटद्वीपम्। अत्यवाहयच्च राजदत्ता सम्भोगसुखेन तां रजनीम्। परेद्युश्च प्रत्यूषे हस्तिवाहनेन समुद्रान्तःपातिनि कस्मिंश्चित् पुरुषरहिते द्वीपे उपस्थाय एकामट्टालिकां निर्म्माय राजदत्तां तत्र कतिभिः स्त्रीभिः सहचरीभिः संरक्षितवान्। अविश्वस्तसर्वजनश्च प्रयोजनमनुसृत्य तेनैव हस्तिना स्वयमानीय सर्वाणि द्रव्याणि प्रदत्तवान्। रात्रौ राजदत्ताभवने सुखेन शयित्वा प्रातः रत्नकूटद्वीपे आगत्य राजकार्य्याणि दृष्टवांश्च।

कदाचित् अतिक्रान्तायां निशायां राजदत्ता दृष्टकुस्वप्ना पत्युरशुभं चिन्तयन्ती उद्वेगशमनार्थं सुरामपिबत्। तेन चातिमत्ता कथमपि राजानं त्यक्तुं नैच्छत्। परं राजा कार्य्यानुरोधपरतन्त्रः प्रियतमानिषेधवाक्यमगणयित्वा रत्नकूटं प्रतीयाय। तत्र राजकार्य्यप्रवृत्तोऽपि प्रियाया अस्वस्थत्वागमनेन विक्लवान्तःकरणः कथं तां विहाय आगममिति अन्वतप्यत्।

अत्रान्तरे परिचारिकासु स्वं स्वं कार्य्यमनुसृतासु मत्ता मगम्यदेशवर्त्तिनीमेकाकिनीं तां राजदत्तामाप कश्चित् परमरूपवान् युवकः। राजदत्ता तमन्तिकागतं वीक्ष्याप्राक्षीत् कस्त्वं, कथं वा अगम्येऽस्मिन् प्रदेशे आगतः? सोऽवदत् अहमतीव हतभाग्यः, पितरि स्वर्गते ज्ञातिभिश्च मत्सर्वस्वे हृते अहमनन्यगतिर्दास्यमवलम्ब्य बहुकष्टेन किञ्चित् [illegible] कृत्वा च वाणिज्यार्थं देशान्तरमगमम्। पथि तस्[illegible] तदपि अपहृतवन्तः। ततश्च निःसम्बलः कतिपयै[illegible] सहचरैः सार्द्धं भिक्षया अटन् रत्ना-

माधारभूतं सुवर्णदीपं नाम स्थानमगच्छम्। तत्र च राज्ञे यथानिर्दिष्टं राजकरमङ्गीकृत्य सर्वे आकरात् रत्नानि कर्षितुं कृतसङ्कल्पा अभूम। संवत्सरं परिश्रम्य सर्वेऽपि किञ्चित् किञ्चित् रत्नमासेदुः, अहमेव केवलं निष्फल आसम्। तेनैव दुःखेन मयि प्राणान् त्यक्तुं सागरतटमागत्य अग्निप्रवेशाय समुद्योगं कुर्वति जीवदत्तो नाम कश्चित् समुद्रपोतवाही वणिक् मत्समीपमुपगम्य कृपया मां मरणव्यवसायात् निवार्य्य मासिकेन वेतनेन मां नीत्वा सुवर्णद्वीपमभिप्रययौ। पञ्चसु दिनेषु गतेषु सहसा अन्तरीक्षे मेघोदयात् वृष्टिः प्रबलवात्यया सह प्रादुरासीत्, तेनास्माकं तरणी जलमग्नाभूत्। अहमेकं काष्ठखण्डमवलम्ब्य सन्तरन् क्रमेण तीरमनुप्राप्तः समन्तात् दृष्टिं निक्षिपन् वनाभ्यन्तरे हर्म्यमिदं व्यलोकयम्। क्रमेण च सन्निहितः प्रविश्य भवत्या नयनपथे निपतितोऽस्मि, एष तावन्मम वृत्तान्तः।

यत्र स्त्री, पुमान्, विजनता, मत्तता, अवरुद्धता चेति पञ्चाग्नयः सन्ति तत्र सुचरितत्वण कियन्तं कालमदग्धं तिष्ठति? सा राजदत्ता तस्य पुंसस्तं वृत्तान्तमाकर्ण्य तत्क्षण कामयाञ्चक्रे, सम्बुभुजे च तेन रतिरसम्। अस्मिन्नेवावसरे राजा समुद्विग्नचेतास्तत्समीपमुपययौ, ददर्श च शय्यारूढे तेन पुरुषेण सह शयानां राजदत्ताम्। दृष्ट्वैव च क्रोधान्धो यावत् निष्कोषेण असिना तं दुराचारं हन्तुमुद्यच्छति स्म तावत् स आगन्तुकः नृपतिमाततायिनं दृष्ट्वा शरणमगमत्। राजा तथागतं तं दृष्ट्वा सहसा तद्विनाशात्

निवृत्त्य राजदत्तां भयविह्वलामिवमालक्ष्य व्यचिन्तयत् मद्यपानासक्तायाः स्त्रियाः सतीत्वं क्व ? चपला स्त्रीजातिरवरुध्यापि नैव रक्षितुं शक्यते। भवतु, गणकानां कथाद्य सप्रमाणा, आप्तवचसि अवहेलिते अवश्यमेव क्लेशः प्राप्यते ? कोऽतिवर्त्तते दैवम्। राजा एवमालोच्य कथञ्चित् शान्तक्रोध आसीत्। आगन्तोश्च सर्वं वृत्तान्तं श्रुत्वा तममोचयत्। सोऽपि निरुपायतया पुनः समुद्रतटमेत्य काष्ठखण्डमेकं प्राप्य जले निपपात, चकार चोच्चैश्चीत्कारं मां जीवयेति।

अस्मिन्नेवावसरे दैवचोदित इव क्रोधवर्म्मा नाम समुद्रवणिक् तत्र प्रवहन् चीत्कारं श्रुत्वैव कृपया तं स्वं पोतमनयत्। यस्य हस्ते यस्य मृत्युर्विधिना निरूपितः, कस्तं खण्डयितुं शक्नोति, स खलु दुर्भगः पुमान् ज्ञात्वा श्रुत्वापि तस्मिन् स्वसंहारके कर्म्मणि प्रवर्त्तते। स समुद्धृतः पुरुषः जीवनप्रदस्य क्रोधवर्म्मण एव स्त्रिया सङ्गतः कोपात् तेन समुद्रं प्रक्षिप्तः पञ्चतां प्राप।

अथ नृपतिः सपरिजनः श्वेतरश्मिमारुह्य रत्नकूटमागत्य राजदत्तां शीलवत्यै समर्प्य सर्वसमक्षं तद्वृत्तान्तमाख्याय च प्राब्रवीत् अहम् असारेऽस्मिन् परिणामविरसे भोगसुखे व्यासक्तः सन्तापस्य परां काष्ठामध्यगच्छम्। तस्मादिदानीं वनं गत्वा हरिं शरणं व्रजामि, पुनरीदृशे दुःखतरङ्गे संसारवारांनिधौ नैव निमज्जामीत्युक्त्वा विरराम। मन्त्रिभिः शीलवत्या च सम्यक् बोधितोऽपि नाध्यवसायाच्चचाल। ततो धनागारं गत्वा अर्द्धसम्पत्तिं शील-

वत्यै, अपराह्णेच ब्राह्मणेभ्यः समर्प्य पापभञ्जनं नाम द्विजं राज्यरक्षणे नियुज्य च तपोवनगमनोत्सुकः श्वेतहस्तिन-मानिनाय। आश्चर्य्यम्। स किल हस्ती आनीत एव चतुष्पदरूपं परित्यज्य केयूरशोभितं दिव्यं गान्धर्वं वपुः समाससाद।

तदवलोक्य विस्मिते राजनि परिचयं पृष्टवति, सोऽब्र-वीत् देव। आवामुभौ मलयगिरिवासिनौ सोदरौ, अहं सोमप्रभो नाम, भवान् देवप्रभः। राजवती नाम भवत-श्च प्रेयसी भार्य्यासीत्, तामुत्सङ्गे कृत्वा मया सहैकदा सिद्धवास नाम स्थानं गतवानसि। तत्र भगवन्तमाराध्य अस्मासु मिलित्वा देवसक्तं गान्धर्वसङ्गीतेषु सहसा कश्चित् सिद्धपुरुष[illegible] निर्निमेषं राजवतीं पश्यति स्म। तदव-लोक्य ईर्ष्यापरे भवति क्रोधेन तं तिरस्कुर्वति स सिद्धपुरुषः त्वां क्रोधेनाभिशशाप रे मूढ। अहं सङ्गीतं प्रति समुत्-सुकस्तव पत्नीं दृष्टवानस्मि न कामतः, तद् यथा त्वं मम असदभिसन्धिं मनसि कृत्वा मां विना दोषेण अवमत-मकरोः, तथा त्वमीर्ष्यापर एव सस्त्रीको भूतले जनिष्यसे, भार्य्याश्च भाजन्यामकां द्रक्ष्यसि।

एवमुक्त्वा तस्मिन् सिद्धे विरते अहं बालचापल्यात् क्रुद्धः सन् हस्तस्थेन मृण्मयेन श्वेतहस्तिना तमाहतवान्। आहतश्च स मां प्रति कोपात् शशाप यस्त्वं मृण्मयेन हस्तिना मामकारणम् आहतवानसि, तस्मात्त्वं भूतले श्वेतहस्ती भूत्वा जन्म ग्रहीष्यसि। एवमुक्त्वा तस्मिन् विरते भवान् सभयं सविनयञ्च तं सिद्धमन्वनैषीः तेन च स कृपा-

लुरेवं शापान्तमकरोत् यथा त्वं देवानुग्रहेण द्वीपाधिपति-र्भूत्वा अशीत्यधिकसहस्रमणीनां पतिर्भवितासि, ततश्च लोकेषु तासामसतीत्वे प्रकटिते पुनरिमां स्त्रियमुद्वक्ष्यसि, अनन्तरं यदा अस्या अपि असतीत्वे प्रकटिते वैराग्यात् राज्यं परिहाय वनं गन्तुं यतिष्यसे, तदा ते सोदरीऽयं गजरूपं परित्यज्य दिव्यं रूपमवाप्स्यति, तदनन्तरञ्च त्वमपि स्वभार्य्यया शापमुक्तो भविष्यसीति, देव । आवयो-रीदृशः शाप आसीत्, अद्य सोऽतिक्रान्तः ।

अथ रत्नकूटाधिपतिः भ्रातृमुखात् सर्वं श्रुत्वा पूर्वां जातिं स्मरन्नब्रवीत् हा कष्टम् । अद्य स्मृतम्, अहमेव स देवप्रभः, इयञ्च राजदत्ता मम पूर्वजाया गजवती, एव-मुक्त्वा भार्य्यया सह नरकलेवरं त्यक्त्वा सर्वसमक्षं गान्धर्वेण रूपेण आकाशमुत्पतन् मलयाचलमगात् । असौ शीलवती च चारित्रप्रभावेण अतुलां सम्पदमधिगम्य ताम्रलिप्ते नगरे सुखेनावात्सीत् । हेमप्रभा कथामिमां समाप्य पुनरभाषत नाथ । न कोऽपि त्रिलोकीतले बलेन स्त्रियं रक्षितुमीष्टे, एक एव तस्या विशुद्धः स्वभावस्तां रक्षति, तस्मादीर्ष्यैव मनुष्यस्य दुःखनिदानं सा रक्षितुमसमर्थैव प्रत्युत अन्यं प्रति औत्सुक्यं वर्द्धयतितराम् । एतदाकर्ण्य युवराजो नर-वाहनदत्तः परां तुष्टिमवाप ।

सप्तविंशस्तरङ्गः ।

अथ गोमुखोऽब्रवीत् युवराज ! साधुशीलाः स्त्रियोऽतिविरला इत्यव्यभिचारि, अपरा स्वभावचपला अविश्वासिन्यश्च, अत्र कथामेतां कथयामि श्रूयताम् ।

उज्जयिन्यां नगर्य्यां निश्चयदत्तो नाम कश्चित् वणिक्तनयः प्रतिवसति स्म । स खलु द्यूतेन बहूनि धनान्यर्जयित्वा सिप्रायां सर्वाङ्गं स्नात्वा भगवन्तं महाकालेश्वरम् अर्च्चयित्वा ब्राह्मणेभ्यः दीनेभ्यः अनाथेभ्यश्च धनानि दत्त्वा च स्वयमङ्गरागम् आहारञ्चाकरोत् । अनन्तरः महाकालसन्निहिते श्मशानवर्त्तिनि शिलामये स्तम्भे विलेपनद्रव्यं संरच्य तेन पृष्ठं घर्षति स्म । तेन बहुदिनमेव कृते स्तम्भोऽयं मसृणतां प्राप । कदाचित् कश्चित् चित्रकरः केनचित् रूपकारेण सह तेन पथा गच्छन् तस्मिन् स्तम्भे गौरीमूर्त्तिमङ्कयित्वा पश्चाल ।

अथैकदा काचित् विद्याधरकन्या भगवन्तं महाकालमाराधयितुं तत्रोपस्थाय तां गौरीमूर्त्तिं दृष्ट्वा अभ्यर्च्च्य च विश्रामार्थं तस्य स्तम्भस्य अभ्यन्तरं प्राविशत् । क्षणान्तरे स निश्चयदत्तस्तत्रागत्य स्तम्भपृष्ठे गौरीमूर्त्तिं विलोक्य विस्मितः पूर्ववत् तदेकदेशे चन्दनादिकं संरच्य पृष्ठघर्षणे प्रवृत्ते । सा तु विद्याधरकुमारी अभ्यन्तरात् निश्चयदत्तस्य मोहनरूपेण विमोहिता प्रेम्णा बाहुं प्रसार्य्य तत्पृष्ठे चन्दनं विलेपितुमारेभे । निश्चयदत्तेन सहसा कङ्कणध्वनि

श्रुत्वा करस्पर्शसुखच्छाद्भूय तस्या हस्ते धृते सा स्तम्भमध्यादुवाच भद्र। किन्ते;पकृत मया, यत्मम हस्तं धृतवानसि, तत् सत्वरं मुञ्चतु भवानिति। निश्चयदत्तोऽवदत् का त्वम्, अग्रतः परिचयं देहि, ततस्ते हस्तं त्यक्ष्यामि। विद्याधरी प्रत्यभाषत अग्रतः मुञ्च मां, ततः सम्मुखीना परिचय ददामि। अथ निश्चयदत्तेन कृते मुक्ते विद्याधरी सम्मुखवर्तिनी उपविश्याब्रवीत् भद्र। अस्ति हिमाचलान्तर्वर्तिनि पुष्करावतीनगरे विन्ध्यसरो नाम विद्याधरः। अहमस्मि तस्य कन्या अनुरागपरा नाम। मयि भगवदाराधनार्थमागत्य अत्र विश्रमितुमुद्यतायां भवान् पृष्ठविलेपनाय प्रवृत्तः, पतिता चाहं भवद्दर्शनपथे। अद्भुतः खलु भगवतः कुसुमायुधस्य प्रभावः, येन दृष्ट एव भवति हृदयं मे तथानुरञ्जितं यथा पृष्ठघर्षणप्रवृत्तस्य तव पृष्ठे स्वेन हस्तेन चन्दनं विलेपितुं प्रवृत्तास्मि, अनुरागपरतन्त्रया मया आत्मा स्वयमग्रतः धारितः, तेनैव त्वं मे करं धृतवान्। तदिदानीं मां विसर्जय, अहं गच्छामि। एवमुक्त्वा तस्यां गन्तुमुद्यतायां निश्चयदत्तः तदीयं मनोहरं रूपं वीक्ष्य अवादीत् सुन्दरि। अहं ते हृदयं हृतवानिति त्वया स्वयमेव कथितं, तत् साम्प्रतम् अनुक्त्वा त्वं कथं गन्तुं शक्नुयाः, तस्य तत् वचनमाकर्ण्य सा विद्याधरसुता अतीवानुरक्ता तं पुष्करावतीनगरे गमनाय आश्वास्य अनुरुध्य च प्रस्थानमकरोत्।

अथ निश्चयदत्तस्तस्या विद्याधर्याश्चिन्तया त्यक्तान्यकार्य्यः कथञ्चित् गृहं गत्वा तं दिवसमतिक्लेशेन यापया-

मास। ततः परेऽहनि प्रत्यूष एव उदङ्मुखः पथि गच्छन् उत्तरापथयायिनः कतिपयान् सार्थान् प्राप। क्रमेण बहूनि नगराणि ग्रामान् वनानि नदान् नदीश्च उत्तीर्य्य म्लेच्छबहुलामुत्तरभूमिमासससाद। तत्र ते सार्थां निश्चयदत्तेन सह प्राणसंशयमापन्नाः। निश्चयदत्तस्तु तदा निरुपायः एकाग्रया भक्त्या भगवतीं भवानीं तथा तुष्टाव यथा सा तुष्टा तान् तेभ्यो दस्युभूतेभ्यो म्लेच्छेभ्यः मोचयामास। ततः सर्वेषु बहुतरमध्वानमतिक्रम्य म्लेच्छदेशमतिक्रान्तेषु सङ्गिनस्ते ततो दक्षिणापथ प्रतस्थिरे। निश्चयदत्तः केवलमेकाकी अपि अनुरागपरायाः अनुरागमात्रसहायः उत्तराभिमुख एव प्रातिष्ठत। पथि गच्छंश्च चतुर्भिर्यतिभिः सह मिलितो वितस्तां नदीमतिवाह्य आहारादिकमकरोत्। ततश्च कृताहारास्ते अपराह्णसमये तस्मात् प्रदेशा दुत्थाय सायं कस्मिंश्चिद् विपिने प्रविष्टाः कियन्तमध्वानं गच्छन्तः कतिपयैः काष्ठभारिकैः सह समगच्छन्। ते ऊचुः भद्राः! अतः परमग्रसरा मा भूत, ग्रामो न सन्निहितः, वने चास्मिन् य एकः शिवालयोऽस्ति तदतीव भीषण स्थानम्। यः खलु तस्मिन् मन्दिरे वा तद्बहिः तिष्ठति, तस्य जीवनाशा वृथा। तत्र शृङ्गोत्पादिनी नाम कापि यक्षी प्रतिवसति, सा शृङ्गोत्पादनमन्त्रेण मनुष्यान् मुग्धान् पशुवत् कृत्वा भक्षयति। तदिदानीं यद् भवद्भ्यो रोचते इति उक्त्वा ते स्वस्थानं प्रस्थिताः।

अथ सन्यासिनस्तेषां वचोऽविगणय्य निश्चयदत्तमब्रुवन् मित्र! वय पञ्च, सा पुनर्यक्षी एकाकिनी, किमस्माकं

करिष्यति, वयं कतिषु कतिषु भीषणेषु श्मशानेषु अपि अवसाम। एवमुक्त्वा तेषु शिवालयमभिप्रस्थितेषु निश्चयदत्तोऽपि तैः सह तत् शिवमन्दिरमुपययौ। तत्र च सर्वे अङ्गेषु भस्मानि विलिप्य अग्निं प्रज्वाल्य आत्मरक्षार्थं मन्त्रं जपितुमारेभिरे। क्रमेण निशीथे समुपस्थिते सा शृङ्गोत्पादिनी कङ्कालमयवेणुं वादयन्ती नृत्यन्ती च तत्रोपतस्थे। ततश्च तेषामेकं सन्न्यासिनं प्रति दृष्टिं निक्षिप्य स्वं मन्त्रं पठितुमुपचक्रमे। मन्त्रप्रभावेण च तस्य सन्न्यासिनः शृङ्गमुत्तस्थौ। स तु उत्थितशृङ्ग एव मोहितो नृत्यन् तस्मिन् अग्निकुण्डे निपपात। अग्नावर्द्धदग्धञ्च तं सा यक्षी तस्मात् समाकृष्य सहर्षं भक्षयितुमारब्धवती। क्रमेण एकैकशस्त्रयोऽपि सन्न्यासिनो भक्षिताः। चतुर्थस्य सन्न्यासिनो भक्षणावसरे तस्यां स्वं वेणुयन्त्रं भूमौ संरक्ष्य भक्षयितुं प्रवृत्तायां निश्चयदत्तः समुत्पत्य तं वेणुयन्त्रं गृहीत्वा सनृत्यहासं वादयितुं प्रववृते। सा तु यक्षी वेणुविरहेण जडमतिर्मृतेव सविनयं निश्चयदत्तमवादीत् साहसिन्! अहमबला स्वभावतश्च भीरुः। तन्मां मा विनाशय। इदानीमहं त्वां शरणं गता, भवान् मन्त्रं मा पठतु, रक्षिता अहं भवन्तमधुनैव अनुरागपरान्तिकं नेष्यामि, करिष्यामि च भवतोऽभीष्टसिद्धिम्।

एवमुक्त्वा विरतायां तस्यां निश्चयदत्तस्तद्वचसि विश्वस्तः वेणुवादनात् निवृत्तः। ततश्च सा निश्चयदत्तं स्कन्धमारोप्य आकाशयानेन अनुरागपरासकाशं प्रस्थिता। गत्वा च बहुतरं दूरं प्रभातायां शर्वर्य्यां कस्मिंश्चित् पर्वत-

काननं उपस्थाय निश्चयदत्तमवादीत् भद्र । उदिते कम-
लिनीकान्ते अस्माकम् आकाशसञ्चरणसामर्थ्यं नश्यति,
तद् भवानस्मिन् सुस्वादु फल मूलञ्च भक्षयित्वा निर्झर-
वारि च पीत्वा दिनमतिवाहयतु । अहमपि स्वस्थानं
व्रजामि, रजन्यामागतायां पुनरागत्य अनुरागपरासमीपं
नेष्यामि । एवमभिधाय तदनुमता स्वं स्थानं प्रतस्थौ ।

अथैकाकी निश्चयदत्तः समन्तात् निक्षिप्तदृष्टिः समीप-
वर्त्ति सरोवरमेकं दृष्ट्वा तदन्तिकमाजगाम । आघ्राणादेव
तद्वारि सविषं बहिः स्वच्छशीतलमनुमाय पिपासार्त्तोऽपि
तज्जलपानविरतश्चचाल । गच्छंश्च अधित्यकायामारुह्य
अद्राक्षीत् कश्चित् मर्कटो भूतलनिखातो वर्त्तते, परं तस्य
चक्षुषी ज्वलिते इव राजेते दृष्ट्वैव विस्मयात् दण्डायमान
तमसौ मर्कटो मनुष्यवाचाब्रवीत् भद्र । अहं मानवः, ब्राह्म-
णश्च, विधेः प्रतिकूलतया अस्यामवस्थायां निपतितोऽस्मि,
यदि कृपया मामुद्धरसि, तदा स्वं वृत्तान्तमाख्याय कौतू-
हलं निवारयामि ।

कपिमुखात् तादृशं मनुष्यवचस्तमतीव विस्मिततर-
मकरोत् । स खलु निश्चयदत्तस्तत्क्षणं तं भूमध्यात् उद्-
धार । स तु उद्धृत एव उद्धर्त्तुः पदतले निपतितः सम-
भाषत भद्र । लब्धजीवितोऽस्मि भवत्प्रसादात्, भवन्त-
मिदानीं परिश्रान्तं पश्यामि, तन्मया सहागत्य परिश्रम-
मपनयतु भवान् । भवत्प्रसादात् अद्य अहमपि पारणं
करवाणि । एवमुक्त्वा निश्चयदत्तं कस्मिंश्चित् नदीतटे नीत्वा
तत्रत्याच्च वृक्षात् नानाविधानि स्वादूनि फलानि आज-

हार। अथोभौ तानि फलानि भक्षयित्वा स्रोतस्वत्याश्च सुशीतलं पानीयं पीत्वा स्वस्थौ संवृत्तौ। क्षणान्तरे विश्रान्तेन निश्चयदत्तेन पृष्टः कपिः स्वं वृत्तान्तमवर्णयत्।

अहमासं वाराणसीनिवासी ब्राह्मणः सोमस्वामी नाम। पिता मम चन्द्रस्वामी, माता च सुवृत्ता नाम। क्रमेणाहमतिक्रान्तशैशवः सुदुर्दमं यौवनमनुप्राप्य नगरवासिनः कस्यचित् वणिजः कन्यायां बन्धुदत्ताभिधानायामासक्तः। सा हि मथुरावासिनः वराहदत्तनाम्नः कस्यचिद् वणिजो भार्य्यापि आविवाहात् पितुरालये एवातिष्ठत्। कियन्तं कालं तया सहैवं प्रणये चलिते तत्स्वामी तां नेतुं समाजगाम। तत्पित्रोर्जामातुरभ्यर्थनायां साह्लादं सम्मतयोः सा बन्धुदत्ता आत्मनः सर्वनाशमिव मन्यमाना रहसि विश्वस्तां सखीमाहूय समब्रवीत् सखि! पतिर्मां निश्चितमितो नेष्यति, परमहं सोमस्वामिनं विना न जीविष्यामि, कात्र गतिः ?

एवमुक्त्वा अतिव्याकुलां तामवादीत् सुयशा नाम सा सखी, बन्धुदत्ते! मा उद्वेगं कृथाः, मम सन्निधौ मन्त्रद्वयं वर्तते, तयोरेकं पठित्वा कण्ठे सूत्रे बद्धे मनुष्यो वानरो भवति, द्वितीयं पठित्वा तस्मात् सूत्रे निष्कासिते असौ वानरो नरो भवति। तस्य च मानववानरस्य बुद्धिवृत्तिर्नान्यथा भवेत्। यदि रोचते, तत् तव प्रियतमं मर्कटशिशुं विधाय स्वच्छन्दं श्वशुरालयं गच्छ। इदानीं मन्त्रद्वयं शिक्षस्व, तथा कृते ते प्रियसम्भोगो न कदाचित् व्याहन्येत।

बन्धुदत्ता सख्या उपदेशेन परमप्रीता तथेति सममंस्त। अनन्तरं रहसि समाहूय तथा प्रबोधिते अहमपि सम्मतिमकार्षम्। ततश्च सुखयन्नसौ मन्त्रेण गलबद्धसूत्र एवाहं मर्कटोऽभूवम्। अनन्तर सा मां पतिसमीपं नीत्वा अवादीत् नाथ। सखी मे मर्कटशिशुमिमं प्रदत्तवती, तदहमिमं नीत्वा त्वया सह यास्यामि। इत्थमाग्रहेणानुरुद्धोऽसौ सरलमतिर्वराहदत्तः सानन्दस्तथाभ्यनुजज्ञे। अहं पूर्ववत् बुद्धिवाक्शक्तिसम्पन्न एव मर्कटरूपेणातिष्ठम्। अहसच्च मनसि स्त्रीचरित्रमद्भुतमहिमेति समालोचयन्। व्यभावयच्च कामुकानामीदृशी विड़म्बना प्रायेण घटते इति।

अथ निरूपिते दिवसे बन्धुदत्ता पत्या सह मथुरां प्रस्थिता। वराहदत्तस्तु मां कस्यचित् भृत्यस्य स्कन्धमारोपयामास। क्रमेण दिवसत्रये समतिक्रान्ते वय वानरपूर्णमेकं काननमविशाम। प्रविष्टञ्च मां मानवस्कन्धारूढ दृष्ट्वा ते वानरा दलबद्धा अस्मान् प्रति अधावन्, अकुर्वंश्च समीपमेत्य मदाहन भृत्यं नखरैः क्षतविक्षताङ्गम्। भृत्यश्च तथा विक्लवे मां परित्यज्य पलायितः। ततस्तेषु मां गृहीतवत्सु बन्धुदत्तामतिकातरां विलोक्य तत्पतिर्मां तेभ्यः समाच्छेत्तुं सवर्गः सत्वरमाक्रमन् वानरान् प्रति घोरतरमाघातं कृतवान्। परं कथमपि तान् पराजितुमशक्नुवन् अगत्या मां विहाय गन्तुं प्रावर्तत।

अथ वानरा लोमान्युत्पाट्य मां व्यतिव्यस्तमकार्षुः। अहमगतिः कियन्तं काल मृतवदवस्थाय देवदेवं स्मरन्

अबलः संवृत्तः परित्राणमलभे च तस्मात् पलाय्य एकं निविडं वनमाश्रित्य। क्रमेण बहूनि वनान्यतीत्य अस्मिन् उपस्थितोऽपि दुर्दैववशात् अपरां घोरामापदं प्राप्तवानस्मि। एकदा वर्षासु काचित् हस्तिनी सहसा समुपेत्य मां शुण्डेन गृहीत्वा अत्र वल्मीककर्दमे निधाय प्रस्थिता। अहं तस्मात् कर्दमात् उत्थातुं चेष्टमानोऽपि यदा नाशकं तदा अनुमितं सा करिणी न, कापि देवता तथाभूता मामीदृशीं दशां नेतुमागतेति। अहन्तु तत्र पतितो निरन्तरं भगवन्तं शम्भुं चिन्तयन्नजीविषं, मम तु क्षुधा तृषा च तदानीं नासीत्। एतावन्तं कालं विनाहारमतिष्ठ, तथापि मम बलहानिर्नासीत्। यद् भवतु, ममेदानीं मर्कटत्वमुक्तेरयमेकोऽभ्युपायोऽस्ति, यदि कदाचित् कापि योगिनी तं मन्त्रं पठित्वा मत्कण्ठात् सूत्रं मोचयेत् तदाहं पुनर्मनुष्यत्वं लभेयम्। एष मम वृत्तान्तः भवतस्तावदस्मिन् दुर्गमे वने समागमनकारणं श्रोतुमिच्छामि।

अथ निश्चयदत्तेन स्ववृत्तान्तमावेदितः कपिरूपी सोमस्वामी प्रत्यभाषत भद्र। अहमिव भवानपि स्त्रियाः कृते क्लेशमिमं भुङ्क्ते, वयस्य। स्त्रियः श्रियश्च कदाचित् न सुस्थिराः, अपरं स्त्री सन्ध्येव क्षणरागिणी, नदीव कुटिलाशया, भुजङ्गीव अविश्वासिनी, सौदामिनीव चपला च। तस्मात् सा विद्याधरदारिका यत् भवन्तं प्रति अनुरागं दर्शितवती, तदपि क्षणिकमवधारयतु। सा स्वाभिमतं स्वजातिं नायकं प्राप्यैव त्वदनुरागं तत्क्षणमेव त्यक्ष्यति। मित्र। परिणामविरसोऽयं व्यापारः। तदस्मा-

दृढ्व्यवसायाद् विरम्य यक्ष्याः स्कन्धमारुह्य [illegible]यनीमेव प्रत्यागच्छ। मद्वाक्यमगणयित्वा नैव तत्र गन्तव्यं गतेन च ध्रुवं विप्रलम्भः लप्स्यते। अहमपि प्रथमं सुहृद्वचोऽविगणय्य इदानीमनुतपामि। हरिशर्म्मा नाम मम प्रियसुहृद् मां बन्धुदत्तासक्तां विज्ञाय निषिध्याब्रवीत् मित्र। स्त्रिया वशगो मा भूः, स्त्रिया अन्तःकरणमतिदुर्बोधम्। एतदुक्त्वा बहून् दृष्टान्तानदर्शयत्।

तेनैव प्रबोधितोऽपि तद्वाक्यमश्रुत्वा एवमवस्थां प्राप्तोऽस्मि। तद् भवानपि अनुरागपरानुरागं विजहातु। स्त्रीजातिर्नित्यं नवं नवं प्रार्थयते। तस्मात् ममेव तवापि शेषदशा पतिष्यति। कपेस्तत् वचनं निश्चयदत्तस्य मनसि तदा न स्थानमलभत। सोऽवदत् वयस्य। सा विद्याधरी विशुद्धे कुले जाता नैव मदनुरागं विस्मरिष्यति। एवमालपतोस्तयो रविरस्ताचलमगमत्।

सन्ध्यायामतिक्रान्तायाम् उपस्थितां यक्षीमालोक्य निश्चयदत्तः सोमस्वामिनमापृच्छ्य तस्याः स्कन्धमारुरोह। सा तु वेगेन गत्वा निशीथे पुष्करावतीं नगरीमाससाद। अनुरागपरा च योगेन प्रियतमागमनं विज्ञाय तं प्रत्युद्जगाम। यक्षी अग्रत एव तामागतां समीक्ष्य अवादीत् असौ तव कान्ता समायाति, अधुनाहं व्रजामि, एवमुक्त्वा तमवरोप्य स्वस्थानमगात्। अनुरागपरा प्रियतमागमनेन पुलकिता तमालिङ्ग्य गान्धर्वेण विधिना पतिमकरोत्। पितरौ मा द्राष्टामिति कौशलेन विद्याबलात् उद्यानवाटिकां निर्म्माय तत्र तेन पत्या समं सुखेनावात्सीत्।

अथ निश्चयदत्तेन अश्वक्लेशे आवेदिते अनुरागपरा तं यथोचितं सिषेवे। ततश्चैकदा सोमस्वामिनो मर्कटत्वमोचनाय तद्वृत्तान्ते विज्ञापिते साब्रवीत् तादृशं कार्य्यं नास्मदीयं, योगिन्य एव मन्त्रेण तत् साधयितुमर्हन्ति। तदपि तव प्रियमिति यथाशक्ति यतिष्ये तस्य मर्कटत्वमोचनाय। भद्ररूपा नाम अस्ति काचित् सिद्धयोगिनी, तया सह मे अतीव सौहार्द्दं वर्त्तते, तेनैव द्वारेणाहं त्वन्मित्रस्य कपित्वं मोचयिष्यामि। एतदाकर्ण्य अतीव सन्तुष्टेन निश्चयदत्तेन सोमस्वामिसकाशं गमनार्थमनुरुद्धा सा तत्क्षणमेव समगंस्त। आससाद च परेद्यवि प्रियतमं क्रोड़े कृत्वा विद्याप्रभावेण सोमस्वामिसकाशम्।

सोमस्वामी निश्चयदत्तम् अनुरागपरया सहोपस्थितं दृष्ट्वा अभिनन्द्य च आशिषा आसनपरिग्रहार्थमनुरुरोध। अनन्तरमुभौ प्रणम्य तं शिलातले समुपविश्य कुशलवार्त्तां पृष्ट्वा कपित्वमोचनाय समाश्वास्य च स्वं स्थानं प्रत्ययासीत्। अथापरेद्युरपि निश्चयदत्तः पुनः सोमस्वामिसकाशगमनाय प्रियामनुरुरोध, परं सा तदसम्मता तस्मै आकाशसञ्चरणविद्यां दत्त्वा तमेव स्वयं गन्तुमचोदयत्। निश्चयदत्तोऽपि लब्धविद्याप्रभावेण आकाशसञ्चरणक्षमः सत्वरं कपिसकाशं तथैवोपस्थाय बहुभिः कथाप्रसङ्गैस्तमनन्दयत्।

अत्रान्तरे अनुरागपरायां नगरात् बहिर्गत्य उद्यानं प्रविश्य चोपविष्टायां कश्चिद् विद्याधरयुवकः अन्तरीक्षेण सञ्चरन् तत्र समाययौ। विवेद च विद्याप्रभावेण तां दृष्ट्वैव मनुष्यासक्ताम्। अथ सानुरागपरा तमागतं स्वावलोकनेन

मदनबाणजर्ज्जरितं वीक्ष्य अवनतमुखी मृदुमधुरमपृच्छत् कस्त्वम्? विद्याधरकुमारोऽवदत् भद्रे! अहं विद्याधरो रागतरङ्गो नाम। अहं तां दृष्ट्वैव सहसा मदनशरविद्धः समभवं समर्पयञ्चात्मानं त्वयि अदर्शनन्योपायम्। यदि रोचते, तत् पिर्न्नारजानतोरिव मनुष्यपतिं विहाय मां पतित्वेन वृणुष्व। एवमुक्त्वा तस्मिन् विरते अनुरागपरा तस्यैव सौन्दर्यं प्रति विचिन्त्य तं प्रति साभिलाषं दृष्टिमदात्। स च तेनैव बोधितस्तां गाढमाश्लिष्य प्रतस्थे।

अथ निश्चयदत्ते सोमस्वामिसकाशात् प्रत्यागते सा शिरोवेदनाव्याजेन तमालिङ्गनादिना पूर्ववत् नाभ्यनन्दत। सरलमतिर्निश्चयदत्तस्तत् सत्यं ज्ञात्वा तं दिवसमतिक्लेशेन अतिवाहयाञ्चकार। परेद्युरपि तथैव सोमस्वामिसकाशमभ्येत्य सविषादमुपविष्टं तं सोमस्वामी कारणं पर्यपृच्छत्। निश्चयदत्तेन तु तस्याः शिरोवेदनैव विषादकारणमित्युक्ते ज्ञानी मर्कटः सस्मितमवादीत् मित्र! सर्वं ज्ञातं, यदीदानीं च सत्वरं गत्वा निद्रितां तामनुरागपरामुत्सङ्गे नीत्वा मत्सकाशमानेतुं शक्नुयाः, तदा त्वामेकमद्भुतं दर्शयामि।

एतदाकर्ण्य निश्चयदत्तस्तथेति स्वीकृतिमकरोत्। अथावसरे स विद्याधरयुवा अनुरागपरान्तिकमुपगम्य तया सह सविलासं सम्भोगसुखमनुभूय निद्रामयासीत्। सापि तिरस्करिण्या विद्यायाः प्रभावात् तमुत्सङ्गेनाच्छाद्य स्वयं निद्रामकरोत्।

अथ निश्चयदत्तः सत्वरं नभसा समुत्पत्य अनुरागपरा-

गृहमभ्येत्य च तां निद्रितामपश्यत्। दृष्ट्वैव च क्रोडेन गृहीत्वा पुनः समुत्पत्य सोमस्वामिसकाशमियाय। उपस्थितञ्च तं दिव्यज्ञानसम्पन्नः सोमस्वामी योगप्रभावेण दिव्यचक्षुषमकार्षीत्। स च लब्धदिव्यदृष्टिरनुरागपरायाः उत्सङ्गे स्थितं विद्याधरयुवानं दृष्ट्वा [illegible]। तञ्च धिङ्मामिति वादिनं निश्चयदत्तं कपिरूपी असौ ज्ञानी यथार्थतत्त्वमबोधयत्।

अथ निश्चयदत्ते नितरां कुपिते असौ विद्याधरः योग बलेन आकाशमुत्पतन् तिरोदधे। [illegible] जागरिता मलज्जमधोमुखीं निर्भर्त्सयन्नाह पापिनि! त्वं वि[illegible] वञ्चयसि? विदितमद्य अतिचपलं स्त्रीहृदयं, माया च तस्या मनुष्यबुद्धेरगम्या। एवमुक्त्वा निर्भर्त्सिता सा [illegible] रुदती अन्तर्दधे।

अनन्तरं मर्कटः प्राह वयस्य! मद्वचः अनादृत्य यदनुरागपरामनुसृतवानसि, तस्यैतत् [illegible] सहस्व। सम्पदः स्त्रियश्चातिचञ्चला, ताः प्रति क्षणमपि न विश्वसितव्यम्। तदलमनुतापेन, शाम्येदानीम्। [illegible] देवम्? एवं प्रबोधितो निश्चयदत्तः शोकं मोहञ्च त्यक्त्वा सवैराग्यं देवदेवं शरणं ययौ। स च मर्कटस्तेनैव सह तत्राध्युवास।

गच्छति च काले कामपि तापसीं यदृच्छया तस्मिन् वने प्रविष्टामालोक्य निश्चयदत्तः सप्रणामं तदन्तिकमेत्य दण्डायमानोऽतिष्ठत्। तापसी अप्राक्षीत् भद्र! अस्मिन् भीषणे विपिने मर्कटेन सह तव मैत्री कथं जाता? निश्चयदत्तः

प्रथमं स्ववृत्तान्तं ततश्च मित्रवृत्तान्तमाख्याय मित्रं वानरत्वात् मोचयितुमनुरुरोध। सर्वज्ञासौ तापसी तथेति यावत् समन्त्रं मर्कटकण्ठात् सूत्रं मोचयति, तावत् स सोमस्वामी वानररूपं विहाय स्वं रूपं दधार। योगिनी च क्षणादेव तत्क्षणमन्तर्हिता।

अथ निश्चयदत्तः सोमस्वामी च तत्र वने तपसा देवं समाराध्य त्रिदिवमापतुः। नरवाहनदत्तोऽपि स्त्रीचापलविषयिणीं कथामिमामाकर्ण्य परितोषं लेभे।

अष्टत्रिंशत्तरङ्गः।

अथ मरुभूतिरब्रवीत् देव सर्वा एव स्त्रियश्चपला [illegible]। वेश्यापि परमसत्त्वसम्पन्ना दृष्टा, तत्प्रसङ्गेन यदेतदाख्यानं मे स्मृतिपथमारूढं तदाकर्णयतु युवराजः।

आसीत् पाटलिपुत्रनगरे विक्रमादित्यो नाम भूपतिः। तस्य परमसुहृदौ राजानौ आस्ताम्। तयोरेको हयपतिः, द्वितीयो गजपतिर्नाम। सुविख्यातप्रतिष्ठानाख्यनगराधिपतिर्नरसिंहस्तस्य परमशत्रुरासीत्। सत्यपि नरसिंहस्य अपर्य्याप्ते पदातिबले राजा विक्रमादित्यः सुहृदोर्गजाश्वबलदर्पितः ससैन्यस्तदभिमुखं यात्रामकरोत्। सन्न्यवेशयच्च प्रतिष्ठाननगरात् बहिः सैन्यानि। राजा नरसिंहोऽपि

शत्रोरागमनं श्रुत्वा अमर्षपूरितः ससज्जस्तमाचक्राम। उभयोर्घोरः सम्प्रहारः संवृत्तः। बहुक्षणात् परं विक्रमादित्यसैन्येषु रणात् पराजितेषु राजा नरसिंहः जयश्रिया विराजमानः बन्दीगणान् गृहीत्वा पुरं प्रविवेश।

अथ राजा विक्रमादित्यः बलेन निर्जेतुमशक्नुवन् कौशलमवादन्यमगणयित्वा कौशलेन पराजेतुमयतत। स च योग्ये मन्त्रिणि राज्यभारं समर्प्य बुद्धिवर नाम प्रधानमन्त्रिणं शत राजपुत्रान् पञ्च वीरपुरुषान् गृहीत्वा कार्पटिकवेशेन सगुप्तं प्रतिष्ठाननगरमविशत्। अस्मिंश्च नगरे काचित् मदनमाला नाम [illegible] वेश्यासीत्। राजा सपरिजनस्तस्या एव गृहे अतिथिरभवत्। तस्या भवनं वेश्याभवनमिव नालक्ष्यत। सतत [illegible] पूर्णं वर्तते। राजा पूर्वम् अपूर्वां भवनश्रीमालोक्य प्रतीहारभूमिमुपस्थितो मदनमाला[illegible] प्राहिणोत्। मदनमाला श्रुत्वैव स्वयमागत्य राजानमन्तःपुरं नीत्वा रत्नाढ्य आसनोपवेशनार्थमभ्यर्थयामास। राजा समुपविष्टः मदनमालाया अलौकिकं रूपलावण्यं सौजन्यञ्च विलोक्य चमत्कृतो मोहितश्चाभवत। प्रशंसच्च तां भूरिशः साधुवाग्भिः। विश्रामात् परं मदनमाला [illegible] वसनादिभिः राजानं विशेषेण सम्मानितवती, भोजितवती च राजानं मन्त्रिणं प्रधानानुचरांश्च विविधानि भोज्यद्रव्याणि। निर्धारितवती च अपरेषां परिजनानां दैनिकीं वृत्तिम्, इत्थं विविधेनोत्सवेन दिवसमतिवाह्य रात्रौ शय्यायामात्मानं राजहस्ते समर्पितवती। राजापि तत्-

सम्भोगेन परितृप्तसर्व्वेन्द्रियोऽपि यथोचितं दानादिकं कुर्वन् परमेण सुखेन कालमतिवाहयाञ्चकार। इत्थं राज्ञा मदनमालाया धने यौवने च सम्भुक्तेऽपि सा आत्मानं कृतार्थममन्यत। न्यवारयच्च पुरुषान्तरपराङ्मुखा नरसिंहागमनमपि कौशलेन।

एकदा राजा विक्रमादित्य मन्त्रिवरं बुद्धिवरं रहसि समाहूय अवादीत् मन्त्रिन्! पश्य मदनमालाया महानुभावत्वं, मयास्याः सर्वाः सम्पत्तयो भुज्यन्ते, तदपि न विरज्यते, प्रत्युत सन्तुष्यते एव। तस्मादस्याः कथं प्रत्युपकरोमि, उपदिश्यताम्। बुद्धिवरोऽवदत् देव! यदि प्रत्युपकर्त्तुमिच्छसि, तदा प्रपञ्चबुद्धिनामा भिक्षुर्यत् यदमूल्यं रत्नं भवते दत्तवान्, तस्य कियतांशेन एनां तोषयतु। राजोवाच मन्त्रिन्! यद्यहं भिक्षुदत्तानि सर्वाणि रत्नानि अस्यै प्रदद्यां तदपि अस्या ऋणात् नैव मुक्तिः। मन्त्री प्रत्यभाषत देव! भिक्षुः कथमिमानि भवते प्रददौ? श्रोतुं मे परं कौतूहलं वर्तते। राजा बुद्धिवरेण निर्बन्धपृष्टः प्राब्रवीत्।

पुरा भिक्षुरसौ प्रत्यहं मत्समीपमेत्य एकमेकं दारुमयं पात्रमुपहृत्य गच्छति स्म। अहमपि तदनुद्घाट्य कोषाध्यक्षहस्ते प्रादाम्। स च कोषाभ्यन्तर एव संरक्षितवान्। इत्यमेकस्मिन् वर्षे समतिक्रान्ते कदाचित् तद्दत्ते दारुभाजने मम हस्तात् सहसा भूपतिते एव भग्ने तस्मात् महामूल्यं रत्नमेकं वहिर्ययौ। तद्दर्शनविस्मितश्चाहं पूर्वप्राप्तानि सर्वाण्येव भाजनानि आनेतुमाज्ञापयम्। आदि-

ष्टेन च भाण्डागारिणा आनीतेभ्यस्तेभ्यो बहूनि रत्नानि समध्यगच्छन् ।

परेद्यवि प्रपञ्चबुद्धिः समागतः कारणं परिपृष्टोऽब्रवीत् देव । आगामिन्यां कृष्णचतुर्दश्यां श्मशानं गत्वा अहं कामपि विद्यां साधयिष्ये, तत्र च वीरपुरुषसाहाय्यमावश्यकं, तस्मिंश्च समये भवता कृतं किञ्चित् साहायकमिच्छामीति भवन्तमाराधितवानस्मि । एवमुक्त्वा तस्मिन् विरते अहमकपटमतिस्तत्प्रार्थनायां सममंसि, सोऽपि परितुष्टः स्वस्थानमगात् ।

अथ चतुर्दशीरात्रावागतायां भिक्षुप्रार्थना मत्स्मृतिपथमारूढा । अहं सन्ध्यामुपास्य भुक्त्वा च निशीथं प्रतीक्षमाणोऽभ्यतिष्ठम् । दैवाच्च निद्रया समाकृष्टोऽशयिषि । अत्रान्तरे भगवान् नारायणः सदयः स्वप्ने मामादिष्टवान् वत्स ! प्रपञ्चबुद्धिरात्मनो मण्डलेश्वरत्ववासनया त्वां श्मशानं नीत्वा त्वन्मस्तकेन छिन्नेन अभीष्टदेवतामर्चयिष्यति । तदग्रत एव त्वां सावधानं करोमि, यदा स त्वां किमपि कर्तुमादेक्ष्यति, तदा त्वं तस्मात् तत् शिक्षितुमग्रतः कथयिष्यसि, त्वदनुशिष्टश्च स यदा त्वां तत् दर्शयिष्यति, तदैव त्वं खड्गेन तन्मस्तकं छेत्स्यसि । तदेवं कृते तदभिप्रायसिद्धिस्तवैव भविष्यतीति । एवमादिश्य तस्मिन् भक्तवत्सले तिरोहिते अहं प्रबुद्धोऽभ्यचिन्तयम् अद्य देवानुग्रहेणाहं लब्धजीवनः तं मायाविनं हनिष्यामि । एवमालोच्य प्रथमे यामे अतीते खड्गपाणिरेकाकी तत् श्मशानमुद्दिश्य प्रातिष्ठे ।

कापटिकोऽसौ भिक्षुर्मां दृष्ट्वा समाहृत्य चाब्रवीत् राजन् !

भवान् नेत्रे निमील्य अङ्गं प्रसार्य च भूतले शेतां ततश्चा-
भयोरभीष्टसिद्धिर्भविष्यतीति । अहमवादिषम् अज्ञोऽहमीदृश-
माचरितुं, तदग्रतो मां दर्शयेति । भिक्षुस्तथेति मद्वचसि
सम्मतो नेत्रे निमील्य अधोमुखो भुवि अशेत । तदैवाहं
तथा शयानस्य तस्य शिरः सत्वरमेवासिना छिन्नमकरवम् ।
छिन्नमात्र एव तस्मिन् सहसा दैववाणी उदचरत् राजन् ।
इमं पापीयसं भिक्षुवरं निहत्य त्वमेवास्य इष्टसिद्धेरधि-
कारी अभवः । अहं धनपतिः कुबेरः, तवैतत् साहसं दृष्ट्वा
प्रीतोऽस्मि, वरं वृणुष्व । एवमुक्त्वा तस्मिन् देवे सम्मुखीने
अहं प्रणम्य तमब्रूवम् भगवन् । यदाहं वरं ग्रहीतुमेषि-
ष्यामि तदैव भवन्तं स्मरिष्यामि, स भवान् तदैव मह्यं
प्रदास्यति, अधुना वरेणालम् । एवमुक्त्वा विरते मयि स
देवस्तथेति अभिधाय तिरोदधे । अहञ्च सिद्धिलाभेन नभः-
सञ्चरणक्षमस्तत्क्षणमिव इहं प्रत्यागमम् । तदेष तस्य
वृत्तान्तः । साम्प्रतं कुबेरवरेण मदनमालां प्रत्युपकर्तुमिच्छा-
मीति उक्त्वा राजा अमात्यादीन् विसृज्य मदनमालया
सह तां रात्रिं सुखेन यापयामास ।

अथापरेऽहनि प्रातःकृत्यं समाप्य जपव्याजेनैकाकी
देवमन्दिरं विवेश, सस्मार च देवं धनपतिम् । स्मृतमात्रञ्च
तमुपस्थितं दृष्ट्वा राजा वरं प्रार्थयामास देव । मह्यं स्वर्ण-
मयान् पञ्च महतः पुरुषान् प्रयच्छ, येन तेषां शरीरतो
यावदिच्छं स्वर्णं ग्रहीतुं शक्नोमि, न च ते कदापि क्षयं
गच्छन्तीति । तथेत्युक्त्वा च तस्मिन् देवे तिरोहिते तत्क्षण-
मेव राजसमक्षं पञ्च स्वर्णमयाः पुरुषाः प्रादुरासन् । ततो

नरपतिः स्वां प्रतिज्ञां स्मरन् आकाशसञ्चारेण पाटलिपुत्र-मेत्य यथापूर्वं राजकार्य्याणि पर्य्यालोचयितुं मनो दधे, न तु विसस्मार प्रतिष्ठाननगरव्यापारम्।

अत्रान्तरे मदनमाला राजदर्शनव्याकुलिता तमन्वेष्टुं देवमन्दिरं गता अपश्यत् राजा तत्र नास्ति, केवलं स्वर्ण-मयाः पञ्च महाकायाः पुरुषास्तत्र स्थिताः। तदा सा विषस्-मनाः समचिन्तयत् प्रियतमो मे कश्चिद् विद्याधरो वा गन्धर्वः सम्भवति। मन्ये स एव महापुरुषो मदर्थं पञ्चै-तान् काञ्चनपुरुषान् रचयित्वा क्वापि गतः, तत्तेन विना मे किमेतैः? एवं चिन्तयन्ती परिजनान् इतस्ततः तत्संवादं पृच्छन्ती च तस्माद् देवगृहाद् वहिर्गत्वा च समन्तात् अन्वेषितुमारब्धवती। अथ कुत्रापि राजानमदृष्ट्वा प्राणां-स्त्यक्तुमुद्यतां तां परिजनाः अशेषतः समाश्वसन्। सा तु तदानीं प्राणत्यागाद्विरम्य प्रतिजज्ञे यदि षण्मासाभ्यन्तरे प्रियतमं न प्राप्नुयाम्, तदा सर्वस्वं अग्निसात् कृत्वा स्वय-मग्नौ प्रवेक्ष्यामीति। इत्थं प्रतिजानती एव केवलं राजानं निरन्तरं ध्यायन्ती मुक्तहस्ता सदा दानव्रतपरा व्यतिष्ठत। एकदा एकस्य काञ्चनपुरुषस्य हस्तमेकं छित्त्वा विप्रसात् कृत्वा च परेऽहनि प्रातरपश्यत् तत्तस्य हस्तस्तथैव तिष्ठति। दृष्ट्वा विस्मिता तस्मिन् दिने सर्वेषां हस्तान् छित्त्वा अर्थिभ्यः सम्प्रदत्तवती, परेद्यवि तथैव हस्तसमेतान् तान् सर्वान् अद्राक्षीत्। तदनन्तरमतीव विस्मयाविष्टा सुवर्णपुरुषान् अक्षयान् मन्यमाना प्रतिदिनं तेषां हस्तान् छित्त्वा अर्थि-सात् कर्तुमारेभे।

एवं दानशीलताकीर्त्तिं मदनमालायाः सर्वत्र प्रचारितां निशम्य पाटलीपुत्रनिवासी कश्चित् संग्रामदत्तो नाम दरिद्रो द्विजः मदनमालान्तिकं धनं याचितुमाजगाम। दानशीला मदनमाला चतुर्वेदिने विप्राय चतुरो हैमहस्तान् प्रददौ। संग्रामदत्तस्तस्या वदान्यतातिशयेन परितुष्टोऽपि तत्परिजनानां सकाशात् तदीयां कठिनां षण्मासोत्तरमरणरूपां प्रतिज्ञां निशम्य अत्यर्थं विषसाद। ततोऽसौ तान् हस्तचतुष्टयं हस्तिपृष्ठे निधाय गृहमेत्य राजानं विक्रमादित्यमब्रवीत् राजन् अहमस्मि अस्मिन् नगरे सुदरिद्रो ब्राह्मणः संग्रामदत्तो नाम। अहं भिक्षार्थं दक्षिणापथं व्रजन् प्रतिष्ठानमगमम्, अशृणवञ्च तत्रत्या काचित् मदनमाला नाम वारयोषित् अतिदानशीला वर्त्तते, परं तत्सकाशे कोऽपि दिव्यपुरुषः कश्चित् कालमुषित्वा तस्यै पञ्च अक्षयान् काञ्चनपुरुषान् दत्त्वा तामनाथां कृत्वा पलायित। सा तु वाराङ्गना तद्विरहेण नितान्तमुन्मनाः प्राणांस्त्यक्तुमुद्यताभवत्। तत्परिजनस्तु ताम् अशेषेण सान्त्वयित्वा साम्प्रतं मरणव्यवसायात् निवर्त्तयामास, परं सा प्रतिजज्ञे यदि षण्मासाभ्यन्तरे प्रियतमं न लभेय तदाग्नौ प्रवेक्ष्यामीति निश्चित्य मुक्तहस्ता ततः प्रभृति आहारनिद्रादिकमपि परित्यज्य दिने दिने कृशतामवाप। मह्यन्तु वेदचतुष्टयसंख्यया चतुरः स्वर्णमयान् हस्तान् प्रददौ। तन्महाराज। यदर्थं सा मर्तुमुद्यता, तस्य तां त्यक्तुमयुक्तम्। अहमिदानीं तद्दत्तेन स्वर्णहस्त-

चतुष्टयेन यज्ञं कर्त्तुमिच्छामि, परन्तु अस्मिन् महाराजेन सहायेन भवितव्यमिति ।

राजा संग्रामदत्तमुखात् मदनमालायाः गान्धर्वमाकर्ण्य सविशेषमुद्भ्रान्तचित्तोऽभवत्, आदिशच्च विप्रसाहाय्यार्थं प्रतीहारम् । ततश्च मन्त्रिणि राजभारं समर्प्य व्योमयानेन पुनः प्रतिष्ठानं गत्वा मदनमालामजीवयत् । अनन्तरं कृत-प्रणयालापो राजा मदनमालां रहसि नीत्वा स्वं परि-चयमदात् । अथ यदर्थं गुप्तवेशेन प्रतिष्ठाने अवस्थानं, प्रपञ्चसारं भिक्षुं विनाश्य यथा खेचरत्वाधिगम, कुबेर-सकाशात् वरप्राप्तिप्रभावेण यथा सुवर्णपुरुषचतुष्टयप्राप्तिः, यथा च विप्रमुखात् मदनमालावृत्तान्तश्रवणात् पुनः प्रति-ष्ठानागमनं तत्सर्वं वर्णयित्वा पुनरवादीत् प्रिये । राजा नरसिंहो बलात् जेतुमशक्यः । खेचरेण च द्वन्द्वयुद्धे भूचर-विनाशः क्षत्रियेण धर्मयुद्धे जयलाभश्चातीव गर्हित इति मन्यमानः कौशलेन तं जेतुमेतत् सर्वमकरवम् । साम्प्रतं त्वया कृतं साहाय्यम् अभीष्टसिद्धेर्हेतुरिति कथयित्वा तत्-कर्णे एवमेव कर्त्तव्यमिति समादिदेश । सा च वारवनिता तथेति प्रतिज्ञाय द्वारपालं वन्दिनः प्रतीहारञ्चाहूय राजा-ज्ञानुसारेण कार्य्यं कर्त्तुमुपदिश्य सर्वान् विससर्ज ।

अत्रान्तरे राजा नरसिंहोऽपि मदनमालाया दिगन्त-व्यापिनीं दानकीर्त्तिं निशम्य कदाचित् तां साक्षात्-कर्त्तुमभ्यागमत् । प्रतीहारस्तु स्वामिन्या आदेशेन तं प्रवेष्टुं न व्यवारयत् । प्रत्युत अन्तःपुरप्रवेशोद्यतन्तु तं द्वारस्था वन्दिनः तारस्वरेण प्राब्रुवन् देव ! राजा नरसिंहो भवन्त-

ऽनुरक्ताः प्रणताश्चेति। ततश्च तैरेवमुक्तो नरसिंहः कुपितः शङ्कितश्चापृच्छत् अस्ति कोऽपि मदनमालागृहे साम्प्रतम्? ते प्रोचुः, राजा विक्रमादित्योऽत्र वर्त्तते। इति निशम्य राजा नरसिंहः क्षणं चकितोऽचिन्तयत् मन्ये विक्रमादित्यो बलेन मां जेतुमशक्नुवन् कौशलेन जेतुं यतते, भो विक्रमादित्य! तव तेजस्वितां धिक्। साम्प्रतं गृहागतं मां बलेन निर्हन्तुं न युक्तमित्युक्त्वा अन्तःपुरं प्रविश्य सम्मुखीनोऽभवत्। विक्रमादित्यस्तु तमागतं वीक्ष्य सस्मितम् आसनादुत्थाय बाहुना कण्ठमाश्लिष्य समादृतवान्। अनन्तरमुभौ कुशलं परिपृच्छन्तौ परां प्रीतिमवापतुः।

ततश्च प्रसङ्गेन सुवर्णपुरुषवृत्तान्ते नरसिंहेन पृष्टे राजा आमूलात् सर्वं वृत्तान्तमवर्णयत्। तदाकर्ण्य नरसिंहो विक्रमादित्यं विमानचारिणं महाबलशालिनञ्च मन्यमानः तेन सह मैत्रीमैच्छत्। विक्रमादित्योऽपि तस्य प्रस्तावमन्वमोदत। अनन्तरं नरसिंहस्तं विक्रमादित्यं मित्रं राजभवनं नीत्वा यथोचितं समादृत्य च व्यसर्जयत्।

राजा विक्रमादित्यः इत्थं दुस्तरं प्रतिज्ञामुत्तीर्य मदनमालागृहं प्रत्येत्य स्वं नगरं गन्तुमिच्छामजनयत्। तदाकर्ण्य मदनमाला तद्विरहमसहमाना स्वं भवनं विप्रसात् कृत्वा राज्ञा सह गन्तुमैषीत्। राज्ञा च तत्प्रस्तावे सम्मते सा सर्वस्वमर्थिभ्यो दत्तवती। अथ राजा तया मदनमालया सह हस्त्यश्वरथपत्तिभिः स्वसैन्यैः परिवृतः स्वां राजधानीं प्रतस्थे। सुखमुवास च नरसिंहेन सह मैत्रीं विधाय।

मरुभूतिः कथामिमां समाप्य अवादीत् युवराज!

पेऽ्खापि यदा राजमहिषीव सुशीला हृष्टानुरागिणी च दृश्यते, तदा कुलकामिन्यस्ताहृश्यो भवन्त्येव नात्र कश्चित् संशयः इति। राजकुमारो नरवाहनदत्तः तस्य कथा-वैचित्रीं निशम्य परां तुष्टिमापेदे।

ऊनचत्वारिंशत्तरङ्गः।

अथ हरिशिखः प्राब्रवीत् प्रभो! श्रूयताम्। आसीत् पुरा वर्द्धमाननगरे वीरबाहुर्नामातिधार्मिको नरपतिः। तस्य शत महिला आसन्। तासु गुणवरानाम्नी महिषी एव प्रियतमाभूत्। राजा सर्वास्ताः अपुत्राः सवीक्ष्य पुत्रोत्पत्तेरौषधार्थं श्रुतवर्द्धन नाम भिषजमाहूय स्वमभि-प्रायं व्यज्ञापयत्। वैद्यस्तथेति प्रतिज्ञाय वन्यमेकं छागं प्रार्थयामास।

अथ राज्ञा आनीत छाग छित्त्वासौ भिषक् पाचकेन रन्धयित्वा राजमहिषीः सर्वाः समवेताश्चकार। एका गुण-वरा नागमत्। सा तु तत्कालं देवार्चनव्यग्रा राजान्तिक-मुपस्थितासीत्। वैद्यराजो गुणवरानपेक्ष्यो तन्मांसक्वाथं केनचित् चूर्णेन मिश्रयित्वा सर्वाभ्य एव ताभ्यः विभज्य दत्तवान्। न रक्षितवांश्च गुणवरार्थं किञ्चिदपि।

अनन्तरं देवार्चायां समाप्तायां राजा गुणवरया सह तत्रागत्य मांसक्वाथो नास्तीति दृष्ट्वा अतीव विरक्तः सम-भवत्। तद् दृष्ट्वासौ वैद्यः नितान्तं लज्जितस्तत्क्षणं तस्य

छागस्य शृङ्गकार्थं प्रस्तुत्य राजानमब्रवीत् देव । अनेनैव शृङ्गकार्येण भवतोऽभीष्टसिद्धिर्भवितेति । एवमुक्त्वा तस्मिन् चूर्णं प्रक्षिप्य गुणवरायै दत्त्वा राजानं समतोषयत् ।

अथ गच्छता कालेन सर्वा एव महिष्यः दशमे मासि एकैकं पुत्रं प्रसूतवत्यः । गुणवरा च सर्वशेषतः सर्वलक्षणयुतं पुत्रमसूत ।

राजा पुत्रजन्महर्षितः महोत्सवं विधाय पुत्राणां नामकरणमकरोत् । शृङ्गकार्यभक्षणेन कनिष्ठपुत्रो जात इति तं शृङ्गभुज इति नाम्ना समाजुहाव । सर्व एव पुत्राः पितुः प्रयत्नेन दिने दिने वर्द्धमानाः क्रमेणातिक्रान्तशैशवाः सर्वासु विद्यासु पारदर्शिनोऽभवन् । शृङ्गभुजस्तु रूपे कामेन, पराक्रमे भीमेन, धनुर्वेदे चार्जुनेन समोऽभूत् । अपरा महिष्यः कनिष्ठं पुत्रं सर्वगुणालङ्कृतं दृष्ट्वा ईर्ष्याकलुषिताः सम्प्रयम एकमत्येन गुणवराया दोषप्रकटने चक्रान्तमकुर्वन् ।

एकदा यशोलेखानाम्नी राजमहिषी सपत्नीभिः सह राजान्तिकमुपगम्य सविषादमब्रवीत् नाथ । महती हृदयविदारिणी घटना उपस्थिता, अवाच्यमपि असह्यमिति निवेदयामि, यस्य परेषां दोषनिवारणं कार्यं स कथमात्मनस्तादृशं दोषं सहते ? देवस्यान्तःपुररक्षिणा सुरक्षितेन सह भगिन्या गुणवरायाः प्रसक्तिरन्तःपुरेषु प्रकटितेति । राजा यशोलेखया समुदीरितं निर्घातसमं वचनमाकर्ण्य म्रियमाण इव क्षणं तूष्णीमतिष्ठत् । अनन्तरं सर्वा एव महिष्यः राज्ञा सत्यनिर्णयार्थं पृष्टास्तथैवान्वदन्

सत्यमिति प्रत्यूचुः। परन्तु सुचतुरो जितेन्द्रियश्च राजा तादृशं प्रवादमसम्भवं विभाव्य परिणामदर्शनार्थं कौशलेन सर्वा एव ताः परित्यक्तुमैषीत्।

अथापरेद्युः सभासीनो नरपतिः सुरक्षितं सर्वजन-समक्षमाहूय कपटकोपेन अभ्यभाषत पाप। मया ज्ञातं त्वं ब्रह्महत्यामकार्षीः, तद् यावत् त्वं तीर्थेषु पर्यटित्वा नागच्छसि तावत् ते मुखं न द्रक्ष्यामि। निरपराधः सुर-क्षितस्तु सहसा नृपवाक्यमिदं श्रुत्वा भ्रान्तचित्तः नाह-मीदृशं पापमाचरितवानिति कथयन्नपि राज्ञाभिहितः दुरात्मन्। नात्र काचित्ते कथा, सत्वरं काश्मीरं व्रज, तत्रत्यं विजयक्षेत्रं नन्दिक्षेत्रं वराहक्षेत्रम् अन्यच्च पुण्यक्षेत्रं परिभ्रम्य पापं प्रक्षालयन् आगच्छ। एवमुक्त्वा सुरक्षितं तीर्थयात्रायां प्राहिणोत्। सोऽपि निर्दोषः राजाज्ञापर-तन्त्रः स्वदेशं परित्यज्य तीर्थभ्रमणार्थं प्रस्थितः।

अनन्तरं राजा गुणवरान्तिकमुपगम्य सस्नेहकोपं सदुःखञ्च उपाविशत्। पतिव्रता गुणवरा पत्युस्तथाविधं भावं दृष्ट्वा व्याकुलिता कारणं पर्यपृच्छत्। राजा सकपट-मवादीत् प्रिये। अद्य कोऽपि महापुरुषो मत्समीपमागतः समाचख्यौ राजन्। त्वं गुणवरां क्वचित् भूमध्यवर्तिनि गृहे संरक्ष्य स्वयं कियन्तं कालं ब्रह्मचर्यमवलम्बस्व, नो चेत् राज्यनाशो भवितेति।

पतिहितैषिणी गुणवरा राज्यनाशवार्त्तामाकर्ण्य सभय-मगादीत् नाथ। यद्येवं सत्वरं मां भूमध्यगृहे निवासय, मम प्राणेषु अपि दत्तेषु यदि भवतो हितं स्यात् तदपि

मे सम्मतम्। पतिरेव नारीणामिह परत्र च गतिः। राजा तस्या एवमुदारां वाचं निशम्य सबाष्पमचिन्तयत् मन्ये उभावेव निरपराधौ। मया यावत् सुरक्षितमाहूय ब्रह्महत्यापवादं दत्त्वा देशत्यागाय आदिष्टं, तावत् तस्य कोऽपि विकारो न लक्षितः। तद् यावत् अपवादमिमं सत्यमनिश्चित्य ईदृशे कार्य्ये प्रवृत्तिरतीव गर्हिता क्लेशदा च। इत्थं विविच्य दुःखेन गुणवरामन्तःपुरमध्यवर्त्तिनि कस्मिंश्चित् भूगृहे निर्वासितवान्। गुणवरा पत्युर्हितमिति तदेव भूगृहं स्वर्गं मन्यमाना तत्रैवावसत्।

अथ राजपुत्रे शृङ्गभुजे सविषादं मातरं प्रति एतादृशाचरणकारणं पृष्टवति राजा राजमहिषीं यथा प्राबोधयत् तथा तमपि प्रबोध्य समाश्वासयत्।

अशोकलेखा इत्थं सपत्नीं निर्वास्य तत्पुत्रमपि तथैव निर्वासयितुं स्वं पुत्रं निर्वासितुमनुरुरोध। सोऽपि मातुराज्ञया मल्लैश्चोटभिः सम्भूय तथैव शृङ्गभुजं निर्वासयितुं कौशलमन्वैषीत्।

अग्निशिखो नाम कश्चित् निशाचरो बकरूपेण मानवान् सततं संहरति स्म। तमेकदा बकरूपेण राजभवनोपरि उपविष्टं दृष्ट्वा तत्रोपस्थितः कश्चित् क्षपणकः राजकुमारान् अदर्शयत्। ततश्च ते राजसुतास्तं प्रति शरवर्षमकार्षुः परं तं निहन्तुं नैव शेकुः। अथ क्षपणकेन शृङ्गभुज एव एनं बकं हन्तुं शक्त इत्यभिहिते अपरे पुत्रास्तेनैव सुयोगेन तं निर्वासयितुकामाः पितुर्धनुर्वाणञ्च प्रदाय तं मायाविनं हन्तुम् अनुरुरुधुः। ततश्च शृङ्गभुजेन

शरासने शरं सन्धाय विद्धः स वकस्तेन बाणेन सहैव पलाय्य वनमविशत्। अथ धूर्त्तो निर्वासितभुज अपरैर्भ्रातृभिः समेत्य शृङ्गभुजं पितुः स्वर्णनिर्मितं शरमानेतुं सनिर्बन्धमवादीत् यदि त्वं शरमिमं नानयेः, तदा वयं त्वत्समक्षमात्मघातिनो भविष्यामः। स तु भ्रातृणां तथा प्रतिज्ञामाकर्ण्य पितुर्बाणमानेतुं प्रतिजानान एव स्वं धनुर्बाणं गृहीत्वा वकमनुससार। अथ ते भ्रातरः सहर्षं स्वां स्वां मातरमुपगम्य तं वृत्तान्तमवर्णयन्। ताश्चातीव सन्तोषमवापुः।

शृङ्गभुजस्तु रुधिरधारादर्शनेन वकमनुसरन् कामपि अटवीं प्रविश्य नगरमेकमपश्यत्। उपाविशच्च श्रमापनोदनार्थं नगरोपकण्ठवर्त्तिनि उद्यानतरुतले। क्षणेन च अद्भुतरूपा कापि कन्यका तत्समीपमाययौ। राजसुत शृङ्गभुजस्तां स्ववृत्तान्तमपृच्छत्।

कन्या राजतनयं प्रति सकटाक्षं दृष्टिं निक्षिप्य साश्रुलोचना मृदुमधुरमब्रवीत् भद्र। नगरमिदं धूमपुरं नाम। अग्निशिखो नाम राक्षसस्य अस्याधिपतिः। अहञ्च तस्य कन्या रूपशिखा नाम। अहमुद्यानपर्यटनार्थमागता भवतो रूपेण मोहितास्मि। तत् स्वं वृत्तान्तमाख्याय मे कौतूहलं खण्डयतु। शृङ्गभुजस्तयैवमभ्यर्थितः स्वं परिचयं दत्त्वा अवादीत् मया कश्चिद् वाणविद्धो वकस्तेनैव वाणेन सह अस्यामेव दिशि पलायितः, अहं तमनुसरन् अत्र समागतोऽस्मि।

रूपशिखावदत् महात्मन्! मम पितैव वकरूपेण भूर्ले

पर्य्यटति, परं तं निहन्तुं न कोऽपि त्रिभुवनवासिषु शक्नोति। भवता तु यदा वकरूपो पिता मे वाणेन विद्धः तदा त्वत्समो वीरस्त्रिलोक्यां न दृश्यते। पिता मम तं सुवर्णमयं शरमक्लेशेन सोढवान्। स्वस्थतामापदिवांश्च तं वाणमुत्पाट्य विशल्यकरण्या महौषध्या। तद् यावदहं अद्यप्रभृति भवन्तम् आर्य्यपुत्त्रेति सम्बोध्य भवते आत्मानं समर्पयामि, स भवान् मां परिणीय ममाभिलाषं पूरयतु। क्षणमिह मामपेक्षतां भवान्, अहं गत्वा सत्वरं पितरमनुमान्य त्वामन्तःपुरं नेष्यामीति।

एवमभिधाय रूपशिखा सत्वरं पितुः समीपमेत्य राजपुत्त्रस्य शृङ्गभुजस्य आगमनं गुणग्रामांश्च कथयित्वा अवादीत् तात। यदि तेन सह मत्परिणयं न विदध्याः, तन्निश्चितं जीवितं त्यक्ष्यामीति।

अग्निशिखः कन्यायास्तादृशं निर्बन्धं श्रुत्वा तं शृङ्गभुजमन्तःपुरमानेतुमादिदेश।

रूपशिखा च पितुरादेशेन सन्तुष्टा राजपुत्त्रसकाशमेत्य सर्वं कथयित्वा पितुः सकाशं तमनयत्। शृङ्गभुजे सप्रणामं समक्षवर्त्तिनि राक्षसराजः सादरमब्रवीत् राजपुत्त्र। यदि कदापि मद्वचः नातिक्रामेः, तदाहं तुभ्यं कन्यामिमां ददामि। शृङ्गभुजं तथेति सम्मतं स्नानाय समादिश्य रूपशिखां तद्भगिनीनामानयनार्थमाज्ञापयत्।

पथि रूपशिखा शृङ्गभुजमाह नाथ। वयं शतं भगिन्यः अविवाहिताः, अस्माकं सर्वासामेव रूपं वसनं भूषणञ्च समम्। सर्वासामेव कण्ठे एकविधो हारः शोभते। पिता

मम त्वां कथयितुम् अस्माकं सर्वासां मध्यात् मां निर्वाच्य ग्रहीतुं त्वामादेच्यति। अहन्तु तदा मत्कण्ठस्थं हारं शिरसि धारयिष्यामि, त्वं तेनैव सङ्केतेन मां लक्षयित्वा मत्कण्ठे वनमालाम् अर्पयिष्यसि। पितास्माकं जडमतिः, तस्य हिताहितविवेको नास्ति। तस्मात् स यदा त्वां विप्रलब्धुं यद् यद् आदिशेत् तत् सर्वं सम्मत्य मत्समीपमागमिष्यसि, अहं तत् सर्वं प्रतिविधास्ये। एवमुक्त्वा भगिनीसकाशं गत्वा सर्वास्ताः [illegible]।

अत्रान्तरे शृङ्गभुजं स्नात्वा [illegible] दृष्ट्वा अग्निशिखस्तस्मै वनमालामेकां प्रदाय अब्रवीत् इयं माला तव प्रियतमायाः कण्ठमारोप्यताम्। शृङ्गभुजो मालाहस्तः कन्यानामन्तिकं गत्वा सङ्केतकारिण्याः रूपशिखायाः हारं शिरसि धृतां दृष्ट्वा च तस्या एव कण्ठे तां मालां समर्पयत्। ततश्च अग्निशिखः परेऽहनि प्रातर्विवाहदानाय सम्मतः कन्याभिः सह शृङ्गभुजमन्तःपुरं प्रावेशयत्।

क्षणान्तरे च राक्षसः शृङ्गभुजमाहूय वृषद्वयं प्रदाय पुराद् बहिः क्षेत्रं कर्षयित्वा तत्र समस्तारोपितान् तिलान् वप्तुमादिशत्। शृङ्गभुजस्तथेति प्रतिज्ञाय रूपशिखासमीपमेत्य तद्वृत्तान्तमकथयत्। सा च तं साहस दत्त्वा क्षेत्रं प्रति प्राहिणोत्। स तु क्षेत्रं गत्वा राशीकृतान तिलान् दृष्ट्वा भीतः किंकर्तव्यविमूढ आसीत्, परम् अग्निशिखा मायया भूमिं कर्षयित्वा क्षणमात्रेण तिलान् तत्रोप्य पत्युरुद्वेगमशमयत्।

शृङ्गभुजो रूपशिखाया मायाबलसाधितं कार्यजात-

अवलोक्य विस्मितश्चमत्कृतश्चाभवत्। ततोऽग्निशिखमुपेत्याब्रवीत् आर्य्य! भवदादेशः सम्पादितः। पुनश्च राक्षसोऽवदत् अद्यैव यदेतत् तिलवपनं कृतं तत् पुनः राशीकुरु। शृङ्गभुजस्तथेति अभिधाय रूपशिखान्तिकमेत्य तथादेशं न्यवेदयत्। सा च मायया तत्क्षणमेव तत् कार्य्यं सम्पादयामास। ततश्च शृङ्गभुजः श्वशुरमुपेत्य तथैव तत्समाधानमब्रवीत्।

मूर्खो धूर्त्तोऽग्निशिखस्तथाप्यसन्तुष्टः पुनः शृङ्गभुजमादिक्षत् वत्स! स्थानादस्माद् दक्षिणेन योजनद्वयान्तरवर्त्तिनि अरण्ये शिवमन्दिरमेकमस्ति। तत्र धूमशिखो नाम मत्सहोदरः कनीयान् प्रतिवसति। त्वं तत्र गत्वा तं निमन्त्र्य दण्डाभ्यन्तरे पुनरागच्छ। प्रत्यागताय च तुभ्यं श्वः प्रातरेव कन्यां दास्यामीति। राजपुत्रस्तथेति प्रतिज्ञाय पुनः प्रेयसीसमीपमेत्य तद्वृत्तान्तमावेदयत्। साध्वी रूपशिखा राजकुमारं मृत्तिकाकण्टकाग्नीन् एकं सदश्वञ्च दत्त्वाब्रवीत् आर्य्यपुत्र! त्वमश्वमिममारुह्य गत्वा च त्वरितं तद्वनं, निमन्त्र्य च पितृव्यं नक्षत्रवेगेन अश्वं कशाघातेन ताडयित्वा आगच्छन् मुखं प्रत्यावृत्य पुनः पुनः पश्चाद्भागं निरीक्षिष्यसे। यदि धूमशिखागमनं पश्येः, तर्हि पश्चाद्भागे मृत्तिकामिमां निक्षिपेः, तथापि यदि पश्चादागच्छति, तदा जलमिदं प्रक्षेप्तव्यं, तथाप्यागच्छति चेत् पथि कण्टकानेतान् निक्षिपेः, तथापि यदि आगच्छेत् तदा अग्निर्निक्षेप्तव्यः। तत्वरं धावन्नेव एतत्सर्वं कुर्य्याः, क्षणमात्रमपि न विश्रमितव्यम्। एवं कृते भवान् निर्बाधं प्रत्यागमिष्यति, तद्भवता विश्रब्धं गम्यताम्।

राजकुमारो रूपशिखायास्तमुपदेशं श्रुत्वा तत्क्षणमेव मृत्तिकादिकं गृहीत्वा अश्वमारुह्य च तं देवालयमुद्दिश्य प्रस्थितः। क्षणान्तरे चाश्ववेगेन तं देवालयमुपस्थाय अद्राक्षीत् वामांशे गौरी, दक्षिणे गणपतिः, मध्ये विश्वेश्वरो विराजते। दृष्ट्वैव भक्त्या प्रणम्य देवदेवं निमन्त्र्य च धूमशिखं, सत्वरं वायुवेगेन अश्वमचोदयत्। अपश्यत् प्रत्यावृत्य धूमशिख आगच्छति, तञ्च दृष्ट्वा राजपुत्रोऽसौ पश्चाद्भागे मृत्तिकां निक्षिप्तवान्, सा च निक्षिप्ता एव पर्वताकारा संवृत्ता। धूमशिखो बहुना क्लेशेनापि त पर्वतमुल्लङ्घ्य शृङ्गभुजमनुससार। शृङ्गभुजः पुनरपि पश्चात् यावत् दृष्टिं निक्षिपति, धूमशिखमागच्छन्तं पुनरपश्यत्। सोऽपि राजतनयः तदागमनवारणाय जलं निचिक्षेप, निक्षिप्तमात्रमेव तज्जलं भीषणतरङ्गमालासङ्कुला महानदी प्रादुरासीत्, धूमशिखोऽपि तां नदीं कथमपि समुत्तीर्य्य तं शृङ्गभुजमनुसृतवान्। तदवलोक्य शृङ्गभुजेन पश्चात् निक्षिप्तं कण्टकं कण्टकाकीर्णं गहनं काननमभूत्। पापीयसा धूमशिखेन तस्मिन्नप्यतिक्रान्ते शृङ्गभुजः पश्चादग्निं न्यक्षिपत्। स खलु वैश्वानरः खाण्डवं दहन्निव प्रचण्डं प्रजज्वाल। धूमशिखस्तदवलोक्य तमतिक्रमितुमशक्नुवन् आकाशगतिमपि रूपशिखाया मायाप्रभावेण विस्मृत्य तस्मात् स्थानात् प्रत्यावर्त्तत।

अनन्तरं शृङ्गभुजः प्रेयस्यास्तादृशमद्भुतं मायाप्रपञ्चं दृष्ट्वा प्रशस्य च सम्प्रीतः पुनर्धूमनगरं प्रतिनिवृत्तः। प्रथमं रूपशिखान्तिकमेत्य तदीयामाश्चर्य्यशक्तिं सानन्दं वर्णयित्वा

अग्निशिखमभ्युपगम्य अवादीत् आर्य्य! ख्याता ते निमन्त्रितः। अग्निशिखस्तदाकर्ण्य समभाषत वत्स! निमन्त्रणप्रमाणमाख्याहि, नो चेत् कथं विश्वसितव्यम्? सोऽब्रवीत् आर्य्य! तस्मिन् देवमन्दिरे विभोर्वामे भगवती पार्वती, दक्षिणे च विनायको विराजते इति। अग्निशिखः कुमारस्य तद्वचः समाकर्ण्य सविस्मयं क्षणं स्थित्वा व्यचिन्तयत् कथमयं तत्र गत्वा प्राणान् रक्षित्वा प्रत्यागतः? धूमशिखस्य दृष्टिपथं गतः कोऽपि न जीवेत्, तदयं न मानुषः, कश्चिद् देव एव मानवरूपेणागतः, तस्मादयमेव कन्यायाः सदृशो वर इत्यवधार्य्य शृङ्गभुजं रूपशिखान्तिकं प्राहिणोत्। शृङ्गभुजः प्रियान्तिकमेत्य परिणयोत्सुकोऽपि पानभोजनादिकं कृत्वा कथञ्चित् रात्रिमतिवाहयाम्बभूव।

अथापरेऽहनि अग्निशिखः अग्निमेव साक्षीकृत्य यथाविधि शृङ्गभुजाय रूपशिखां प्रादात्। किमद्भुतम्? क्व मानवो राजपुत्रः, क्व वा राक्षसनन्दिनी, सर्वथा अदृष्टमेव जीवानां योजनपटीयः। ततः शृङ्गभुजो रूपशिखया सह श्वशुरगृहेऽवस्थाय विविधानि अलौकिकानि भोगसुखानि भुञ्जानः कियन्तं कालमयापयत्।

अथ कदाचित् गृहगमनोत्सुको रूपशिखां रहसि समाहूय स्वमभिप्रायं प्रकाश्य तां तत्र नेतुमनुरुरोध। रूपशिखा तथेति सम्मताब्रवीत् नाथ! किं जन्मभुवा, स्वजनवर्गेण वा, नारीणां पतिरेव सर्वस्वम्। पितरि एतदर्थं विज्ञापिते स कथमपि नानुमोदिष्यते। तस्मात् तद-

विज्ञातावेव प्रस्थास्यावहे। यदासौ आवयोः पलायनं श्रुत्व ा आवामनुसरिष्यति तदाहं विद्याबलेन तं निवारयिष्यामि'

एतदाकर्ण्य शृङ्गभुजोऽतीव प्रीतः रूपशिखायै राज्यार्द्धं प्रतिशुश्राव। सा च प्रस्थातुमुद्यता तत् सौवर्णं शरम् आनीय स्वामिने प्रदत्तवती। अथापरेद्युः प्रातः उभौ उद्यानविहारव्याजेन शरवेग नाम घोटकमारुह्य वर्द्धमानमभिप्रतस्थाते। इत्थं बहुषु अध्वसु गतेषु अग्निशिखः सवार्त्तं श्रुत्वा कुपितः नभोमार्गेण तावनुससार। अथ वेगात् तदागमनशब्दं निशम्य रूपशिखा शृङ्गभुजमब्रवीत् नाथ! पितावां प्रत्यानेतुमागच्छति, तद् भवान् अश्वोपरि निर्भयेन स्थित्वा, एन यथा वञ्चयामि तदालोकयतु, अहं तिरस्करिणीप्रभावेण त्वामाच्छाद्य तथा रक्षिष्यामि, यथा पिता कथमपि नावां द्रष्टुं शक्ष्यति। एवमभिधाय रूपशिखा अश्वादवतीर्य्य पुरुषवेशं धृत्वा च काष्ठाहरणार्थमागत कमपि काष्ठिक राक्षसागमनभयं प्रदर्श्य तूष्णीमवस्थातुमशिक्षयत्, प्रावर्त्तत च तदीयं कुठारं गृहीत्वा काष्ठकर्त्तनाय। शृङ्गभुजस्तु केवल कौतुकं पश्यन्नेव तस्थौ।

अत्रान्तरे अग्निशिखः समेत्य तां काष्ठिकवेशिनीं रूपशिखामपृच्छत् भद्र! अत्र पथि काचित् कामिनी, कश्चित् पुरुषश्च गच्छन् दृष्टः? पुंवेशाऽब्रवीत् मान्य! नाहमत्र व्रजन्तं कमपि अद्राक्षम्, राक्षसपतिरग्निशिखो मृत इति तद्दाहार्थं काष्ठानि छिनद्मि। एतदाकर्ण्य निर्बोधोऽसौ राक्षसो व्यचिन्तयत् किमहं मृत', तदलं मे कन्यया, इदानीं गृहं गत्वा परिजनं पृच्छामि। एवमुक्त्वा सत्वरं गृहाभि-

सुखः प्रतस्थे। रूपशिखा च हसन्ती स्वामिना सह वर्द्धमानं प्रायात्।

राक्षसो गृहमेत्य परिजनमपृच्छत् लोकैः कथ्यते अत्र कृत इति। यदि तत् सत्यं तदा कन्यया मे किम्? परिजनस्तस्य हास्यजनकं वाक्यमाकर्ण्य मनसि हसन् तस्य संशयमभनक्। तदा च स सन्तुष्टः पुनः कन्यां प्रत्यानेतुमुदतिष्ठत्। रूपशिखा पुनः सत्वरं पितरमागच्छन्तमवबुध्य प्रज्ञाद्वन्तीसै पतिं तथैवाच्छाद्य रूपं परिवर्त्य कस्यचित् पत्रवाहकस्य हस्तात् पत्रं गृहीत्वा च दण्डवत् व्यतिष्ठत। राक्षसः समीपमागत्य तदा अपृच्छ। रूपशिखावदत् महाशय। न मया पथि दृष्टः कश्चित्? राक्षसपतिरग्निशिखः शत्रुहस्तेन आहतो मुमूर्षुदशायां पतितः कनिष्ठाय भ्रात्रे धूमशिखाय राज्यं दातुं पत्रमिदं मम हस्ते समर्प्य मां तदन्तिकं प्रजिघाय। हा प्रजापतेरद्भुतरूपा तामससृष्टिः। स खलु मूर्खोऽग्निशिखस्तदाकर्ण्य सन्दिहान एव तत्क्षणं पुनर्गृहं प्रत्यागमत्। अपृच्छच्च सर्वान् परिजनान् संशयभञ्जनाय। अथ तैः तत् सर्वं मिथ्येति प्रबोधिते असौ राक्षसराजः रूपशिखां विसस्मार। रूपशिखा इत्थं मूर्खं पितरं विप्रलभ्य अश्वमारुह्य पत्या सह निरुद्वेगं वर्द्धमानान्तिकमाजगाम। राजा वीरबाहुः चिरात् पुत्रं सस्त्रीकमागतं निशम्य सानन्दं नगरात् निष्क्रम्य आनन्दाश्रूणि वर्षन् प्रणतं सवधूकं पुत्रमाश्लिष्य राजधानीमनैषीत्।

अथ क्षणं विश्रम्य शृङ्गभुजः सर्वं वृत्तान्तं पित्रे निवेद्य

भ्रातॄन् आहूय तेभ्यः तं सौवर्णं शरं प्रददौ। तदा सुविज्ञो नरपतिः पुत्राणां चातुरीं विदित्वा अत्यर्थं तान् प्रति विरक्तः शृङ्गभुजं प्रति सन्तुष्टश्च भूत्वा सर्वं पर्यालोच्य गुणवरां निर्दोषां निश्चित्य च अकारणपरित्यागेन आत्मानं पापात्मानं मन्यमानो भृशमन्वतप्यत।

अथ समस्तं दिवसं बहुविधं समालोच्य रजन्यां यशोलेखागृहमविशत्। सा च भर्त्रा सह सुरां पीत्वा सम्भोगजनितनिद्रावेगा स्वप्ने एवमवादीत् यदि गुणवरां प्रति मिथ्यादोषं नारोपयिष्यं तदा पतिर्मे गृहं किमागमिष्यत्। राजा पापिन्याः कथामिमां श्रुत्वा निःसंशयः अतीव संक्रुद्धः समुत्थाय गृहात् निर्जगाम। समाजुहाव च स्वं गृहमेत्य महत्तरादीन्। सिद्धपुरुषादेशेन अनिष्टशान्त्यर्थं गुणवरां भूतलगृहमध्ये यदरक्षिषं, तस्य समयोऽतिक्रान्तः, तदिदानीमेव यूयं तत्र गत्वा गुणवरामानीय स्नापयित्वा मत्समीपमानयत।

ते च परिजनाः प्रभोरादेशेन भूगृहात् गुणवरामानीय स्नापयित्वा वसनाभरणादिना सुसज्जितां कृत्वा च राजान्तिकमनयन्। राजा चिरविरहात् गुणवरामासाद्य गाढमाश्लिष्य सानन्दं पुत्रस्य शृङ्गभुजस्य वृत्तान्तं कथयित्वा प्रीतामकरोत्। अत्रान्तरे यशोलेखा प्रबुद्धा पतिमदृष्ट्वा नितरां विषादमगमत्। प्रातश्च वीरबाहुना समीपमानीतः सवधूकः शृङ्गभुजः सानन्दं मातरं दृष्ट्वा चरणयोर्निपपात। सा च पुत्रं पुत्रवधूञ्च सस्नेहमालिङ्ग्य आनन्दाम्बुधौ निममज्ज। अनन्तरं शृङ्गभुजेन पितुरादेशेन मातृ-

समक्षं रूपशिखाचरिते वर्णिते गुणवरा प्रीता प्रावोचत् वत्स ! सुपियं मे वत्सा रूपशिखा त्वदर्थं सर्वं परित्यज्य त्वय्येव जीवनं समर्प्य सतीनां शिरसि पदं न्यधात्। मन्ये कापीयं देवी, विधिना त्वदर्थं भूतले प्रेषिता। इत्येवं प्रशस्य स्नुषामभ्यनन्दयत् सा राजा च। ततः सुरक्षित माहूय सम्यक् सम्मान्य च अपरा दुश्चारिणीः राजमहिला भूगृहान्तः संरक्षितुं समादिशत्। स च प्रणम्य राजाज्ञां शिरसि दधार।

तदाकर्ण्य सर्वा एव महिष्यस्त्रस्ताः समभवन्। तदव-लोक्य गुणवरया दयावत्या पुनः पुनरनुरुद्धो नृपतिस्तास्ता-दृशाद् बन्धनदण्डात् विरराम। तास्तु सपत्न्यः गुण-वराया औदार्य्यं दृष्ट्वा सलज्जमधोमुखाः स्वं स्वं निकेत-मगच्छन्। देव ! महतामनुग्रह एव शत्रोः प्रतिविधानम्

अथ नरपतिः निर्वासभुजादीन् ऊनशतपुत्रान् आकर्ण्य रेषु नरहत्यापवादमारोप्य तीर्थपर्य्यटनाय समादिशत् पुत्राः पितुरादेशं प्रतिहन्तुं नैवाशकन्। कः प्रभुभाज्ञां व्याहन्तुमीष्टे ? ततः सर्वेषु नगरात् चलितुमुद्यतेषु दयालुः शृङ्गभुजः भ्रातॄन् तथा कातरान् दृष्ट्वा सवाष्पं पितुश्च-रणयोर्निपत्य तेषां प्रथमापराधं क्षमयितुमनुरुरोध। राजा शृङ्गभुजं भूभारक्षमं विदित्वा तदनुरोधवशंवदः तेषां दुश्चरि-तानां पुत्राणां तमपराधं चक्षमे। अनन्तरं सर्वे ते भ्रातरः कनीयांसं शृङ्गभुजं प्राणदं मन्यमानास्तं बहुशः प्रशशंसुः यावन्तः प्रकृतिवर्गाश्च शृङ्गभुजस्य गुणातिशयदर्शनेन सन्तु-ष्टास्तं प्रति भृशमनुरक्ता आसन्।

अथापरेद्युर्नृपतिः ज्येष्ठेषु सत्स्वपि कनीयांसं शृङ्गभुजं यौवराज्ये अभ्यषेचयत्। स च पितानुमतः सैन्यसामन्तपरिवृतो दिग्विजयाय प्रतस्थे। अथ जित्वा सर्वान् नृपतीन् संगृह्य च प्रचुरान् अर्थराशीन् जयश्रीविभूषितः स्वां पुरीं प्रत्याजगाम। अनन्तरं विनीतैर्भ्रातृभिः सार्द्धं राज्यभारं वहन् पितरं मातृंश्च अत्यर्थमनन्दयत्। अनयच्च कालं रूपशिखया सह सुखसम्भोगेन।

देव! सत्यः स्त्रियः केवलं पतिसेवामेव परं धर्म्मं जानन्तीत्यस्य निदर्शनं गुणवरा रूपशिखा च। एवमुक्त्वा तस्मिन् विरते युवराजो नरवाहनदत्तः प्रियतमया सार्द्धं तं पुनः पुनः साधुवादेन समतोषयत्। अथ समुत्थाय प्रातःकृत्यं समाप्य च प्रियया सह पितुरन्तिकमाजगाम। तत्र च सर्वं दिनं स्थित्वा पितरमामन्त्र्य पुनरन्तःपुरं विवेश।

चत्वारिंशस्तरङ्गः।

परेद्युः प्रातः युवराजं रत्नप्रभया सह समासीनं गोमुखादयो मन्त्रिणः समासदन्। ततो मरुभूतिं माल्यचन्दनं गृहीत्वा सहासं चिरेण स्वकीयमन्दिरमागच्छन्तं दृष्ट्वा गोमुखः सपरिहासमब्रवीत् मरुभूते! त्वं यौगन्धरायणसुतोऽपि एतावन्तं कालं यत् नीतिं न शिक्षितः, एतदतीव कष्टं, प्रातः सुरां पीत्वा प्रभुसमीपागमनं किं नीतिसङ्गतम्? मरुभूतिः सक्रोधमभाषत गोमुख! राजास्माकं

गुरुः, स एव अस्मान् शिक्षयितुमधिकरोति, नान्यः पापीयान्। एतदाकर्ण्य गोमुखः सस्मितमवदत् मरुभूते! दुष्कर्म्मकारिणं प्रभुः स्वयं किं तिरस्करोति? यं प्रति यद्‌युक्तं तदुचितम् अधिकारिण एव तद्वदन्ति। अहं पापात्मा सत्यं, परं त्वं नष्टिश्रमः केवलं शृङ्गरहितः एतदपि अमृषा। मरुभूतिरवादीत् गोमुख! तदुत्तरमत्र तवैव युक्तं, तथापि तव अवश्यत्वं जातिधर्म्मः।

उभयोरेवंरूपं परिहासवचनमाकर्ण्य सर्वेषु हसत्सु गोमुखोऽभ्यभाषत मरुभूतिरिक्तमध्ये रत्नं, कोऽपि अस्मिन् सूत्रं चालयितुं न शक्तः, परं गुरुप्रसन्नेतद्विलक्षणं वस्तु, तदल्पेनैव विद्धं कर्तुं शक्यते, अत्र वालुकासेतोराख्यानं कथ्यते श्रूयताम्।

आसीत् प्रतिष्ठाननगरे तपोदत्तो नाम कश्चिद् ब्राह्मणः। स तु शैशवे अध्ययने एकान्तमनाविष्ट इति सर्वे स्वजनास्तं निरभर्त्सन्। एकदा स अत्यन्तं निर्भर्त्सितः सञ्जातवैराग्यः तपश्चरणार्थं गङ्गातीरमगमत्। अथ गच्छता कालेन देवराजस्तं दुश्चरं तपश्चरन्तं दृष्ट्वा निवारयितुं द्विजवेशेन तत्रागत्य तटात् वालुकाः समुद्धृत्य तरङ्गोपरि निक्षेप्तुमारेभे। तपोदत्तेन तद्दर्शनजनितकौतुकेन मौनं परित्यज्य सनिर्बन्धं कारणं परिपृष्टश्चाब्रवीत् ब्रह्मन्! मया लोकानां पारगमनार्थं सेतुर्निर्मीयते। तदाकर्ण्य तपोदत्तः प्रोवाच ब्रह्मन्! प्रबलस्रोतसि वालुकाभिः सेतुनिर्माणप्रयासः केवलं मूर्खतामनुमापयति। तन्निवर्त्तस्व। इन्द्र उवाच यदि तव ईदृश ज्ञानमस्ति, तदा विना पठनेन [illegible] शास्त्र,

व्रतोपवासैर्विद्यां साधयितुं कथमुद्यतोऽसि ? यदि एवं कृते विद्या लभ्येत, तदा पृथिव्यां न कोऽपि अध्ययनाय यतेत। एवमुपदिष्टो देवराजेन, तपोदत्तस्तदा तमुपदेशं युक्तं मत्वा तपसो विरम्य गृहं प्रत्यावर्तत। तस्मात् सुबोधो जनोऽक्लेशेन बोध्यते न तु दुर्बोधः, स तु बोधितोऽपि प्रत्युत कुप्यति, तन्निदर्शनं मरुभूतिरेव।

अथ हरिशिखोऽवादीत् देव ! सुबुद्धिरनायासेन बोधितु शक्यते, अत्र मयैका कथा स्मृतिमारूढ़ा, सा निशम्यताम्। पुरा वाराणस्यां विरूपशर्म्मा नाम कुरूपो निर्धनश्च कश्चित् ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म। स खलु स्वस्य कुरूपतया निर्धन-तया च नितरां दुःखितस्तपोवनं गत्वा रूपसम्पत्तिलाभाय तपस्तेपे। कदाचित् देवराज कुत्सितविकृतव्याधितशृगाल-वेशेन अग्रतः समुपस्थितं दृष्ट्वा असौ व्यचिन्तयत् सर्वमेव सकलमेतद्भाग्याधीनं तस्मात् अलं क्लेशेन, इत्यवधार्य्य तपसो विरम्य गृहं प्रस्थितः।

हरिशिखस्य दृष्टान्तगर्भमिदं श्रुत्वा गोमुखो अन्वमो-दत। परं मरुभूतिः सकोपमवादीत् गोमुखस्य मुखे एव सर्वं, हस्ते किमपि नास्ति। वीरा हि वाक्कलहं लज्जा-करमामनन्ति। एवमुक्त्वा योद्धुमुद्यतं तं युवराजः सस्मितं सान्त्वयित्वा गृहं प्राहिणोत्, अगमयच्च दिनं स्वयं दैनिकं कार्य्यं समाप्य।

अपरेद्युः सर्वेषु समासीनेषु मरुभूतिः पूर्वदिनव्यापा-रेण सलज्जमधोमुखः समतिष्ठत। ततो रत्नप्रभा समभाषत नाथ! भवान् गुरुभक्तान् विशुद्धचरितानेतान् मन्त्रिणः

प्राप्य यथा सौभाग्यशाली वर्त्तते, एते अपि त्वां प्रभुं प्राप्य तथा धन्यम्मन्या वर्त्तन्ते । तन्मन्ये भवतां पूर्वसुकृतमेव एतादृशसंयोगस्य कारणमिति ।

रत्नप्रभायां विरतायां वसन्तकतनयस्तपन्तकः प्रोवाच देवि । सत्यं वयं प्राक्तनसुकृतप्रभावेण एतादृशं प्रभुमलभामहि । विना पूर्वसुकृतम् एतादृशी सङ्घटना नैव भवेत्, तदत्र कथामेकां कथयामि श्रूयताम् ।

अस्ति श्रीकण्ठाख्ये जनपदे विलासपुरं नाम नगरम् । तत्रासीत् विलासशीलो नाम महीपतिः । स खलु प्राणसमया महिष्या कमलप्रभया सार्द्धं भोगसुखेन कालमनयत् । क्रमेण [illegible] जरायां तच्छरीरं प्रविष्टायां राजा नितरां दुःखितः जरया म्लानं मुखं प्रियायै दर्शयितुमनिच्छुर्बहु विचिन्त्य मरणमेव श्रेयस्करं निश्चिकाय । अनन्तरं सभासीनस्तरुणचन्द्रं नाम वैद्यमाहूय जराशान्तेरुपायमपृच्छत् । धूर्त्तो भिषक् राज्ञस्तथाविधं वचनमाकर्ण्य प्रबलेनार्थलोभेन परिणाममदृष्ट्वा अब्रवीत् महाराज । उत्तममौषधमस्ति, यदि भवान् षण्मासं निरन्तरं भूगृहेऽवस्थाय तदौषधं सेवेत, तदा निःसंशयं पुनर्यौवनमाप्स्यति । मूढमतिर्नृपस्तद्वचसि सुविश्वस्तः भूतले गृहमेकं विनिर्ममे । मूर्खा विषयिणः प्रायेण सदसद्विवेकरहिता भवन्ति, तथाहि मन्त्रिभिर्विशेषेण प्रबोधितः स राजा तेषां वचांसि अनादृत्य धूर्त्तं वैद्यमेव अनुससार । प्रविवेश च राजपरिच्छदं विहाय तत् भूमध्यगृहम् । केवलमेको वैद्यभृत्यस्तस्य परिचारकोऽभवत् ।

षण्मासात् परमेकदासौ भिषक् तत्र राजानं द्रष्टुं गतोऽप-श्यत् क्रमेण जराया एव प्रादुर्भावो वर्तते। अनन्तरं बहि-रागत्य अनुसन्धाय राजसदृशाकृतिं पुरुषमेकं प्राप्य सर्वं वृत्तान्तं तस्मै निवेद्य राज्यलोभं प्रदर्श्य वशीचकार। अनन्तरं तस्य भूगृहस्य अपरप्रान्तादारभ्य सुगुप्तं सुरङ्गा-मेकां निर्म्माय रात्रौ तया तत्र प्रविश्य राजानं सुप्तमवधीत्, अरक्षीच्च तं पुरुषं राजशय्यायां तिमिरमये कूपे राजकले-वरं निक्षिप्य। अनन्तरं सुरङ्गामरुणच्च।

परेऽहनि प्रातः धूर्त्तराजो वैद्यः सभामेत्य मन्त्रिणो-ऽब्रवीत् अहं षण्मासाभ्यन्तर एव जरां शमयित्वा राजानं युवानमकार्षम्, अनन्तरं मासद्वयात् परं राजा नूतनं कलेवरमासादि, यदि मम वचसि अविश्वासः तर्हि भवन्तः सुरङ्गाद्वारि स्थित्वा प्रत्यक्षं पश्यन्तु। एवमुक्त्वा मन्त्रिणो भूगृहं नीत्वा दूरात् कृत्रिमं राजशरीरं दर्शया-मास। कथयामास च अस्मिन्नेवावसरे मन्त्रिणां प्रत्येकस्य नामधेयम् अधिकारञ्च कृत्रिमाय राज्ञे। ततश्च क्रमेण मासत्रयाभ्यन्तरे कौशलेन अन्तःपुरवासिनां नामानि अधिकारांश्च कथयित्वा तं नूतननृपं सर्वाभिज्ञं चकार।

अथ नवमे मासि वैद्येन तस्मिन् नवे राजनि भोगपुष्ट-शरीरे भूगृहादानीते सर्वे मन्त्रिणः परिजनाश्च तं युवानं राजानं परितस्थुः। ततोऽसौ युवा नरपतिः कृतस्नानः अज-रेति नाम ख्यापयन् सिंहासनासीनः प्रजापालनकर्म्मणि प्रावर्तत। प्रजाश्च वैद्यस्य रसायनप्रभावेण राजानं पुन-र्यौवनप्राप्तममन्यन्त। अजरो नृपः प्रकृतिवर्गान् प्रधान-

महिषीञ्च वशीकृत्य मित्रैः सह सुखेन राज्यं शशास संवर्द्धयामास च विशेषसम्मानेन तरुणचन्द्रं मित्रं पद्म-दर्शनञ्च हस्तिनोऽश्वान् ग्रामांश्च पुरस्कृत्य। परं स तं वैद्यं विश्वासघातकम् अल्पमपि न विशश्वास। कदाचित् असौ वैद्यः तम् अजरं स्वेच्छाप्रवृत्तं दृष्ट्वा अवादीत् त्वं मामवज्ञाय स्वेच्छया आधिपत्यं करोषि, किमाश्चर्य्यम्? अनात्मज्ञ! न जानासि, कस्यानुग्रहेण राजासीरिति।

तदाकर्ण्य अजरोऽब्रवीत् वैद्य! त्वमतिमूर्खः, कोऽपि कस्यापि न कर्त्ता नापि दाता, प्राक्तन कर्म्मैव सर्वस्य सर्वं विधत्ते। तत् त्वं वृथा दर्पं मा कार्षीः, अहं निजेन तपसैव राजाभवम्, अतिशीघ्रमेव तत् तव प्रत्यक्षीकरिष्यामि। एवमुक्त्वा तस्मिन् विरते भीतो वैद्यः समचिन्तयत्, हा कष्टम्! अद्य अजरो गम्भीरः प्राज्ञ इव कथयति, बिभेमि हि यदि विरक्तः सर्वं रहस्यं प्रकाशयेत्, तद् यावत् इदानीमजरो मया अनुवर्त्तनीयः, किञ्चायं मां किं प्रत्यक्षीकारयेत् तदपि द्रष्टव्यम्। इत्यालोच्य वैद्यस्तथेति विरराम।

एकदा नरपतिरजरस्तरुणचन्द्रादिभिः सार्द्धं पर्य्यटनार्थं वहिर्निर्गत्य कस्याश्चित् नद्यास्तीरे समुपतस्थे। तत्र च स्रोतसि भासमानानि पञ्च सौवर्णानि पद्मानि दृष्ट्वा भृत्यैरानीतानि पर्य्यवेक्ष्य सन्निहितं तरुणचन्द्रं वैद्यं तदाकरान्वेषणाय समादिशत्। वैद्यः अगत्या राजादेशेन सम्मतः नद्यास्तीरमनुसृत्य पद्माकरमन्वेष्टुं जगाम। अजरश्च कियन्तं कालं पर्य्यटित्वा पुनर्गृहं प्रत्यागमत्।

वैद्यः सुबहुदूरं गत्वा नदीतटे एकं शिवमन्दिरं दृष्ट्वा

प्रविवेश, ददर्श च तत्समक्षम् अपूर्वमेकं सरः, तत्तीरे च महान् वटवृक्षः, तस्य शाखायाम् एकं नरकङ्कालं लम्बते। स तु तत्तरुतले क्षणं विश्रम्य तस्मिन् सरसि स्नात्वा देवदेवं प्रपूज्य च उपविष्टः स्वं कर्त्तव्यमचिन्तयत्। अत्रान्तरे सहसा मेघोदयात् वृष्टिः पपात, तेन च लम्बमानात् नरकङ्कालात् यावन्तो वारिबिन्दवः सरसीसोपानसलिलेषु पेतुः ते एव सौवर्णकमलान्यभवन्। एतदवलोक्य विस्मितो वैद्यराजो व्यचिन्तयत् किमाश्चर्य्यम्? अस्मिन् विजने कं वा पृच्छामि, अथवा वैचित्र्यं विधातुः केन वा लक्ष्यते? भवतु तावत् पद्माकरोऽयं मया दृष्टः, इदानीं लम्बमानं नरकङ्कालं सरसि निक्षिपामि, यदा एतत्संयोगेन जलबिन्दुभ्यः सौवर्णकमलानि उत्पद्यन्ते, तदा अस्मिन् सलिले निक्षिप्ते बहूनि तादृशानि पद्मानि सम्भविष्यन्ति। इत्यालोच्य वृक्षशाखायास्तत् नरकङ्कालं पातयित्वा सरसि निचिक्षेप। प्रतिनिवृत्ते च स्वदेशाभिमुखं त दिवसं तत्र देवमन्दिरे स्थित्वा। अथ कियता कालेन विलासपुरमेत्य अजरं नृपमभ्यवादयत्।

अथ तेन सकुशलं स्वं निदेशं परिपृष्टोऽसौ वैद्यराजः सर्वं वृत्तान्तमवर्णयत्। ततो नरपतिः वैद्यं निर्जनमानीय अवादीत् यदिदं त्वया सौवर्णपद्मस्थानं दृष्ट्वागतं तदतिमनोरमम्। तत्र च वटशाखायां यत् नरकङ्कालं दृष्टं तत् ममैव पूर्वकलेवरम्। पूर्वमहम् ऊर्द्धपदं स्थित्वा तपस्यामकरवं, सिद्धे च तपसि तत् कलेवरम् अत्यजम्। मदीयेन तपःप्रभावेणैव तत्कलेवरसंयोगात् सौवर्णकमलानि उत्-

पश्यन्ति । त्वं तत् कङ्कालं जले निक्षिप्य बन्धुकार्यं कृतवानसि, तत्किं न जानासि त्वं मे बन्धुरासीः, इदं साम्प्रतमपि मया स्वप्ने लिखितम् । तद्वयस्य ! अहं तत् पूर्वजन्मप्रभावात् जातिस्मरत्वं वाक्सिद्धत्वञ्चावाप्तवानस्मि, तत् त्वया प्रत्यक्षीकृतं, तस्मात् हृद्दुःखं परिहर, मा दुःखं कार्षीः, विना प्राक्तनं कोऽपि किमपि हर्तुं न शक्नोति । प्राणिनः सर्वे भूमिष्ठा एव प्राक्तनस्य कर्मणः फलानि भुञ्जते । वैद्यराजः नरपतिरजनान्य तद्वचनं निशम्य विश्वास्य च सन्तोषमवाप । ततोऽसौ नरपतिं वैद्याय पश्चात् अर्थान् प्रदाय बन्धुभिः परिवृतः पूर्वपुरुषोपार्जितं राज्यं निष्कण्टकं बुभुजे तन्महाराज ! भवानपि अस्माकं पूर्वपुरुषोपार्जितं प्रभुः, नो चेत् कथमेवं प्राप्नुयाम्, देवस्य महान् प्रसादः ? नरवाहनदत्तः अपूर्वमिदम् आख्यानं तद्भक्तमुखात् श्रुत्वा सानन्दमुदतिष्ठत् । समभ्य च स्नानादिकं गत्वा च पितुरन्तिकं तैस्तैर्मन्त्रिभिः सार्द्धम् आहारादिकमकरोत् । ततोऽपराह्ने सुरादिकं भोगद्रव्यं सेवित्वा सानन्दं तं दिवसमत्यवाहयत् ।

एकचत्वारिंशत्तरङ्गः ।

परेऽहनि युवराजे रत्नप्रभया मन्त्रिभिश्च सार्द्धं स्वं भवनमध्यासीने नानाविधानालापान् कुर्वति भवनाद्

वहिः पुरुषस्य रोदनध्वनिरुदतिष्ठत्। कथ कथमिति युव-राजेन पृष्टे कापि किङ्करी समेत्य अब्रवीत् देव। धर्म्मगिरिर्नाम कञ्चुकी तीर्थयात्रार्थं गतः प्राणान् तत्याज इति संवादम् एकस्मात् मूर्खात् बन्धोः प्रमुखात् आकर्ण्य तस्य भ्राता धर्म्ममित्रः शोकेन रोदिति। साम्प्रत तत्स्वजनास्तं सान्त्वयित्वा गृहमनयन्।

एतदाकर्ण्य दयार्द्रचेतसं युवराजमतीव दुःखितं दृष्ट्वा रत्नप्रभा समभाषत नाथ। बन्धुवियोगो मानवानां यथा क्लेशावहस्तथान्यः कोऽपि न। यदि विधाता मनुष्यम् अजरामरमकरिष्यत् तदा ते नैतादृशदुःखभागिनो अभविष्यन्। मरुभूतिरवादीत् देवि। यदाज्ञापयति भवती, तत् सत्य, किन्तु मनुष्याणां तदसम्भवम्। अत्रैतां कथां कथयामि निशम्यताम्।

अस्ति चिरायु नाम नगरम्। तत्रासीत् चिरायुर्नाम राजा। तस्य नागार्जुनाभिधः दयावीरः प्रसिद्धः सचिवो ऽभवत्। स खलु रसायनगुणेन राजानमात्मानञ्च चिरा-युषमकरोत्। कदाचित् सहसा स्व पुत्रं कालकवले निप-तित दृष्ट्वा असौ अमात्यः नितरां शोकाकुलो भूत्वा मर्त्य-लोकात् मृत्युं निवारयिष्यन् रसायनविद्याप्रभावेण अमृत प्रस्तुत कर्त्तुमुदयच्छत। क्रमेण अमृतं प्रायेण प्रस्तुत पर-मेकमात्रयैव औषध्या विहीनमतिष्ठत्। तस्याश्च ओषधे-र्योगं प्रतीक्षमाण त नागार्जुनं दृष्ट्वा भीतो देवराजः तत्-क्षणम् अश्विनौ समाहूय कार्य्यमुपदिश्य च मर्त्यलोक प्राहिणोत्।

तौ च भुवनवतीर्थे नागार्जुनस्य गृहमेत्य तं सम्बोध्य च देवराजसन्देशं न्यवेदयतां महात्मन्! भवान् विधातृनियममुल्लङ्घ्य मरणधर्मिणो मानवान् अमरान् कर्त्तुमुद्यतः अनुचितमाचरति, एवं कृते देवमनुष्ययोः कः प्रभेदः याज्ययाजकयोरसद्भावेन जगत् विनश्येत्, तदलमस्मत्करणप्रयासेन भवतः, नो चेत् देवाः क्रुद्धा भवन्तमभिशप्स्यन्ति, भवान् यस्य शोकेन अभिभूतः कार्य्येऽस्मिन् प्रावर्त्तत, स खलु स्वर्गं गतः।

एवमुक्त्वा अश्विनौ विरतौ दृष्ट्वा नागार्जुनः सविषादमचिन्तयत् यद्यहं देववचसि अवज्ञामकरिष्यं तदेतौ देवकुमारौ साम्प्रतमेव मामभिशापेन अयोजयिष्यताम्, एतस्माच्च महोद्योगात् विरतौ मनोरथसिद्धेर्बाधः, पुत्रश्च स्वेन कर्म्मबलेन स्वर्गमगात्, तदलं शोकेन, किं करोमीति समालोच्य कुमारौ सम्बोध्य प्रत्यवादीत् भवतोरादेशेन देवराजवाक्यं गृहीतं, यदि भवन्तौ अद्यप्रभृति पञ्च दिनाभ्यन्तरे नागमिष्यतां तदा मे एष समुद्योगः सफलोऽभविष्यत्, मनुष्याश्च अजरामरा अभविष्यन्। एवमुक्त्वा पश्यतोस्तयोरमृतनिर्म्माणोपयोगीनि सर्वाणि द्रव्याणि भूमध्ये निधाय तौ यथाविधि सत्कृत्य व्यसर्जयत्। तावपि त्रिदिवं गत्वा सवादसिममिन्द्राय निवेद्य तं निरुद्वेगमकार्ष्टाम्।

अथ चिरायुषा नरपतिना यौवराज्ये अभिषिक्तः पुत्रो जीवहरो नाम स्वां जननीं धनपराभिधाम् अभिवादयितुं तत्समीपमगात्। धनपरा पुत्रं प्राप्तयौवराज्यं सहर्षं दृष्ट्वा अवादीत् वत्स! यौवराज्यमिदं लब्ध्वा मा नन्दीः,

अस्य प्राप्तिस्ते कुलक्रमागता, न तु तपोलब्धा । तव अनेके सोदराः सुचिरं यौवराज्यं कृत्वा कालग्रासे निपतिताः, कोऽपि तेषां कदापि राजा नाभवत्। तद् युष्माकं यौवराज्यं विडम्बनमेव। तव पिता साम्प्रतम् अष्टशताब्दीमतिक्रान्तः, अतोऽपि कति कालान् जीविष्यति, को वक्तुं शक्नुयात्।

तदाकर्ण्य विषण्णं पुत्रं पुनर्धनपरा प्राह वत्स । यदि राजा भवितुमिच्छसि, तदा इममुपायमवलम्बस्व । युष्माकममात्यो नागार्जुनः प्रतिदिनमाह्निकं समाप्य यदा भोजनाय गच्छेत् तदा यो यत् प्रार्थयते, तस्मै तद् दत्त्वा आहाराय स उपविशति । तद् यदि त्वं तस्मिन् समये तत्रोपस्थाय त तदीयं मस्तक प्रार्थयेथाः, तर्हि स सत्यपाशसंयतस्तत्क्षणं [illegible] शिरो दत्त्वा प्राणान् त्यक्ष्यति। राजापि [illegible] निश्चित देह त्यक्ष्यति वा वनमाश्रयिष्यति ।

जीवहरो मातुर्वचनं बहु समादृत्य राज्यलोभेन तादृशे अनिष्टावहे कार्य्ये प्रवृत्तः बन्धुस्नेहमपि विसस्मार । तस्यां च परस्मिन्नहनि नागार्ज्जुनगृहं गत्वा तस्य आहारसमयं प्रतीक्षमाण. । अथाहारसमये उपस्थिते वदान्यवरो नागार्ज्जुनः कोऽत्र उपस्थित इति अपृच्छत्। जीवहरस्तदैव तदन्तिकमुपसृत्य तन्मस्तकं प्रार्थयामास। नागार्जुनो राजनन्दनस्य तादृशीं प्रार्थनामाकर्ण्य सविस्मयमवादीत् वत्स ! त्वं [illegible] मदीयं मस्तकं गृहीत्वा किं करिष्यसि ? अथवा किं तेन श्रुतेन, यदि प्रयोजनं तदा छित्त्वा

गृहाण। एवमुक्त्वा तेन शिरसि प्रदातुं प्रसारिते राजकुमारो रसायनदृढ़ायां तद्ग्रीवायां खड्गमपातयत्, पर खड्ग एव चूर्णतामाप। इत्थं बहुषु खड्गेषु चूर्णितेषु जीवहरस्तन्मस्तकं ग्रहीतुमशक्नुवन् परं विसिस्मिये।

क्रमेण वार्त्तामिमामाकर्ण्य राजा तत्क्षणं मन्त्रिभवनमेत्य तस्मात् व्यापारात् पुत्रमवारयत्। नागार्जुनस्तु राजानं सम्बोध्य प्राब्रवीत् देव! अहं जातिस्मरः, अहं प्रथमात् जन्मनः प्रभृति अर्थिने स्वं शिरो ददद्देव नवाधिकनवति जन्म समतिक्रान्तवान्, अस्मिन् जनने शिरोदानव्रतं मे प्रतिष्ठां यास्यति। परार्थिनि पराङ्मुखे अहं शतजन्मार्जिते व्रतफले वञ्चितो भवामि, केवलमहं महाराजसाक्षात्कारं प्रतीक्षमाण एतावन्तं समयमत्यवाहय, तदिदानीं राजसाक्षात्कारो मया लब्धः, तदलं विलम्बेन, राजकुमारेण सुखेन स्वं शिरश्छेदयामि, न वारयतु मां महाराज इत्युक्त्वा राजानमालिङ्ग्य एकविधं चूर्णमालोक्य राजकुमारस्य खड्गमलेपयत्। अवदच्च राजकुमारं प्रहर मामिति। ततश्च राजकुमार एकेनैव प्रहारेण तस्य शिरश्चिच्छेद। छिन्ने च तस्मिन् अन्तःपुरे महान् रोदनध्वनिरुत्तस्थौ। तच्छ्रुत्वा राजनि हा मन्त्रिन्! इत्युक्त्वा प्राणांस्त्यक्तुमुद्यते सहसा आकाशसरस्वती प्रादुरासीत् यथा नागार्जुनोऽयं जननान्तरे बोधिसत्त्वेन सदृशीं शुभां गतिं प्रतिपत्स्यते। तन्महाराज! आत्महत्याया विरम्य बन्धुवर्गेषु प्रशंसां लभताम्।

एवमुक्त्वा दैववाण्यां विरतायां राजा तस्मात्मरणव्यव-

मायात् विरतः कियन्तं कालं गृहं गत्वा जीवहराय राज्यं समर्प्य तपोवनमगमत्, अलभत च कियन्तं कालं तपस्तप्त्वा शुभां गतिमिति।

कियति काले च गते नागार्जुनतनयाः पितृघातिनं जीवहरं सिंहासनस्थं यमसदनं प्रेषयामासुः। तस्य पुत्रं मृतं श्रुत्वा तन्माता च मानवीं लीलामत्यजत्। तस्माद् देवः पश्यतु, यो हि अनार्य्यचरिते पथि वर्त्तते, कदापि तस्य शुभं न भविष्यति। यश्च मर्त्यानां मृत्युनिवारणाय कृतं दृष्ट्वा जगति अलौकिकीं रसायनविद्यानिपुणतां प्रादर्शयत् सोऽपि नागार्जुनो देहं त्यक्त्वा मृत्योर्वशतां प्रतिपेदे, का कथा अन्येषामिति।

द्विचत्वारिंशत्तरङ्गः।

अथान्येद्युः प्रातर्युवराजो रत्नप्रभो साम्प्रयिक्ता पित्रा सह मन्त्रिगणपरिवृतो मृगयार्थं ससैन्यः प्रायात्। सतत नानाविधान् वन्यान् जन्तूननुसरन् श्रमापनोदनार्थं कियन्तं कालं विशश्राम। विश्रमानन्तरं पुनरश्वमारुह्य मरुभूतिना सह वनान्तरं प्रविश्य गुटिकाभिः क्रीडितुमारेभे। अत्रान्तरे तेन पथा कापि सिद्धतापसी गच्छन्ती सहसा युवराजप्रक्षिप्तां गुटिकां गात्रे पतितामवलोक्य सस्मितमवादीत् राजपुत्र! त्वादृशेन अहंयुना सह कर्पूरिकायाः

परिणयो युज्यते। एतदाकर्ण्य नरवाहनदत्तः अश्वादव-तीर्य्य तापसीसकाशमेत्य क्षमां प्रार्थयाञ्चक्रे। सापि तुष्टा तमाशिषा समनन्दयत्।

अथ युवराजस्तापसीं साधुशीलां सत्यवादिनीञ्चालक्ष्य सविनयमपृच्छत् भगवति! भवती यस्याः कर्पूरिकायाः कथामाख्यातवती, सा का? तस्याः परिचयदानेन मे कुतूहलं शमयतु। तापसी अब्रवीत् वत्स! समुद्रपारवर्त्तिनि कर्पूरसम्भवनगरे कर्पूरको नाम राजा अस्ति, कर्पूरिका तस्यैव कन्या। नास्ति त्रिलोक्यां तत्समा कापि सुन्दरी। परमतीव पुरुषद्वेषिणी, विवाहकथायां प्रवृत्तायाम् अग्नि-रिव ज्वलति। मन्ये यदि त्वं स्वयं गत्वा तां प्रार्थयेथाः, तदा सा त्वां परिणेतुं कदाचित् अभिलषिष्यति। तत् सत्वरं गच्छ, पथि दुर्गमाणि वनान्यतिक्रमितुं यस्ते क्लेशो भविता, तं न गणय, तस्मिन् क्लेशे सोढ़े तव परमं मङ्गलं भविष्यति।

एवमुक्त्वा तापस्यामन्तर्हितायां नरवाहनदत्तः कर्पूरि-कार्थं नितान्तमुत्सुको अभवत्। अथ कर्पूरिकान्वेषणार्थं त्वर्य्यमाणः पार्श्वचरो गोमुखोऽब्रवीत् देव! नाममात्र-श्रवणेनैव दिव्याङ्गनां परित्यज्य रम्भा सामान्यमानव्याः कृते एकाकिनः संशयदोलामारुह्य सागरपारगमनं किं युक्तम्? पश्यतु देवः कियदसङ्गतमेतत्, तद् विशेषविदुषा भवता सहसा ईदृशे कार्य्ये न प्रवर्त्तितव्यम्। इत्थं प्रबोध्य-मानोऽपि युवराजः सिद्धतापस्याः कथामनुसृत्य मन्त्रि वाक्यमगणयित्वा अश्वमारुह्य कर्पूरनगरं प्रतस्थे। प्रभुणा

भृत्यवचसि अगृहीतेऽपि भृत्यस्य प्रभोरनुसरणमविचारेणैव कर्त्तव्यमिति विविच्य गोमुखः युवराजमनुसरन् अश्वमचोदयत्।

राजा तु पुत्रं नरवाहनदत्तमदृष्ट्वा अग्रत एव चलित इति मन्यमानः ससैन्यः कोशाम्बीं प्रति न्यवर्त्तत। युवराजसहचारिणोऽपि तदेव विविच्य राजानमनुजग्मुः। क्रमेण राजा राजधानीमागत्य युवराजमनागतं निशम्य सोत्कण्ठ सपरिजनो [illegible]। रत्नप्रभा युवराजस्य अनागमनेन नितान्तमुत्कण्ठित श्वशुरं दृष्ट्वा प्रणिधानेन ज्ञातवृत्तान्ता अवादीत् देव। आर्य्यपुत्रः कस्या अपि सिद्धतापस्याः प्रमुखात् कर्पूरिकाया वार्त्तां निशम्य तामुद्वोढुं गोमुखेन सह समुद्रपारस्थं कर्पूरसम्भव नगर प्रायात्, शीघ्रमेव कृतकार्य्यः प्रत्यागमिष्यति। एतदाकर्ण्य समाश्वस्त. वत्सराजः स्वं मन्दिर जगाम।

सपत्नीसङ्घटनेन स्त्रियः प्रायेण ईर्ष्यापरा भवन्ति, रत्नप्रभा प्रत्युत तदाकर्णनेन सन्तुष्टा एव पथि पत्युः क्लेशशान्तये मायावतीं नाम विद्यां प्राहिणोत्। सा च पथि युवराज प्राप्य त रक्षितुमनुससार। अहो पतिहितैषिण्यः पतिव्रता नियतमेव पत्युर्हित कामयन्ते। नरवाहनदत्तस्तु गोमुखेन सह सुदूर गत्वा यदा भीषणमेकमरण्यं विवेश तदा सा विद्या कुमारीवेशेन उपस्थाय तमब्रवीत् भद्र। अहं रत्नप्रभा प्रेषिता मायावती नाम विद्या, अहमलक्षिता पथि भवन्तं रक्षिष्यामि, तद् भवान् निःशङ्कं व्रजतु। एवमुक्त्वा तस्यामन्तर्हितायां तत्प्रभावेण युवराजस्य

क्षुधा तृष्णा अध्वश्रमश्च सुदूरमगमन्। तेनासौ रत्नप्रभां बहु प्रशशंस।

क्रमेण पद्मिनीनायके अस्ताचलशिखरमारोहति नरवाहनदत्तः गोमुखेन सह एकं सरः संप्राप्य स्नानादिकं विधाय स्वादूनि फलानि मूलानि चोपयुज्य तरुतलेषु अश्वं संयम्य वृक्षमारुह्य च निद्रामभजत। क्षणान्तरे सन्त्रस्ततुरङ्गचीत्कारेण उभावेव जागरितौ तलेषु दृष्टिं निक्षिप्य एकं मृगेन्द्रम् अश्वमेकमाक्रम्य हतवन्तं ददृशतुः। एतदवलोक्य नरवाहनदत्तम् अश्वरक्षणार्थमवतरन्तं निषिध्य गोमुखोऽब्रवीत् देव! शरीरं सम्पत्ति मन्त्रश्च राज्ञो राज्यमूलं, तत् सर्वथा शरीरं रक्षणीयं, भवान् तत् शरीरम् अगणयित्वा विना शस्त्रं केन साहसेन सिंहमभिधावति? देहरक्षणायैव वयं वृक्षमारुह्य स्थिताः। तन्निवर्त्ततामस्मात् प्राणसंशयात्।

गोमुखे एवमुक्त्वा विरते नरवाहनदत्तः सकोपं तरोः स्कन्धात् एकेनैव छुरिकाप्रहारेण अश्वहन्तारं विव्याध। स तु विद्धोऽपि यदा पुनस्तुरङ्गमाक्रम्य विनाशितवान् तदा नरवाहनदत्तः गोमुखसकाशात् खड्गमादाय तं मृगराजं द्विखण्डमकरोत्। ततश्च वृक्षादवतीर्य खड्गं गृहीत्वा पुनर्वृक्षमारुह्य सुष्वाप।

अथ प्रभाते समुत्थाय पादचारेणैव कर्पूरिकामुद्दिश्य प्रस्थितं तं गोमुखश्चित्तविनोदनार्थं कथामेकां वक्तुमारेभे।

अस्ति इरावती नाम नगरी। तत्रासीत् परित्यागसेनो नाम नरपतिः। तस्य द्वे भार्य्ये, एका अधिकसङ्गमा

नाम मन्त्रिकन्या। द्वितीया काव्यालङ्काराख्या राजवंशीया। द्वयोरपि पुत्रानुत्पत्तौ क्षुब्धमना राजा पुत्रकामो यथाविधि अम्बिकां देवीमाराधितवान्। अथ सन्तुष्टा सा भगवती प्रत्यक्षमाविर्भूय तस्मै दिव्यं फलद्वयं दत्त्वा समादिशत् वत्स! समुत्तिष्ठ, इमे फले नीत्वा पत्नीभ्यां प्रयच्छ, एतयोर्भक्षणात् तव पत्न्यौ वीरं सुतद्वयं प्रसोष्येते। एवमुक्त्वा देव्यामन्तर्हितायां राजा प्रातरुत्थाय हस्तयोः फलयुगलं दृष्ट्वा परां प्रीतिमापन्नः पत्नीभ्यां स्ववृत्तान्तमाख्याय रात्रौ मन्त्रिणः सम्मानार्थं तद्दुहित्रे अधिकसङ्गमायै अग्रतः एकं फलं दत्तवान्। सा च प्राप्तमात्रमेव तत् भक्षितवती। ततश्च राजा द्वितीयपत्न्यर्थं द्वितीयं फलं शय्याशिरसि निधाय तां रात्रिं तद्गृह एव यापयन् निद्रामलभत। अत्रान्तरे सा अधिकसङ्गमा एव पुत्रद्वयार्थिनी राजानमनिवेद्य तत् फलमपि अभक्षयत्। प्रातश्च फलमन्वेष्टुं प्रवृत्ते अधिकसङ्गमा अब्रवीत् देव! अहमेव तदपि अभक्षयम्। तच्छ्रुत्वा राजा सविषादं समस्तं दिनमतिवाह्य रात्रौ काव्यालङ्काराया भवने शयितुमगमत्। तस्यां स्वं फलं प्रार्थितवत्यां राजा तत् सर्वं सत्यमेवाचख्यौ। तदाकर्ण्य सा नितरां दुःखिता तूष्णीमतिष्ठत्।

अथ गच्छति काले गर्भवती अधिकसङ्गमा समये पुत्रद्वयमसूत। राजा पुत्रजन्मना हर्षितः बहून् महोत्सवान् कृत्वा ज्येष्ठं नाम्ना इन्दीवरसेनं कनिष्ठं स्वस्य अनिच्छया फलभक्षणात् अनिच्छासेनमकरोत्। काव्यालङ्कारा तु सपत्न्याः पुत्रयोर्दिनेदिने वृद्धिं निशम्य ईर्ष्यया समधिक-

दुःखिताभवत्, व्यचिन्तयच्च कौशलेन तौ विनाशयितुम्। बालकौ यथा प्रतिदिनं वृद्धिं प्रापतुस्तथा काव्यालङ्काराया अपि वैरतरुर्व्यवर्द्धत। क्रमेण तौ अतिक्रान्तशैशवौ भुजबलेन दर्पितौ पितरमेत्य दिशो विजेतुं प्रार्थितवन्तौ।

राजा पुत्रयोः प्रार्थनया नितरां प्रीतस्तावनुज्ञाय दिग्विजयार्थम् आयोजनाय समादिदेश। संवृत्ते च सर्वस्मिन् आयोजने पुत्रावाहूय प्रोवाच वत्सौ! युवां मे देवीदत्तौ सन्तानौ, यदा युवयोः किमपि सङ्कटमापतेत् तदा दुर्गतिहरां भगवतीमम्बिकां स्मरिष्यथः। एवमुपदिश्य पुत्रौ दिग्जयार्थं व्यसर्जयत्।

प्रयाणसमये च तयोर्जननी कृतदिनान्तरा बहूनि मङ्गलानि अन्वतिष्ठत्। राजा पुत्रयोर्मातामहं प्राज्ञतमं प्रधानमन्त्रिणं सङ्गमकमपि पुत्रावनुप्राहिणोत्। भ्रातरौ प्रथमं प्राचीं जित्वा बहुभिर्नृपैः समेतौ दक्षिणाभिमुखं प्रतस्थाते। क्रमेण पुत्रयोर्जयवार्तामुपश्रुत्य राजदम्पती अत्यर्थं हर्षमापतुः, परं विमाता नितान्तदुःखिता प्रतिदिनं विद्वेषानलदग्धशरीरा तौ विनाशयितुकामा राजनामाङ्कितं पत्रमेकं लिखित्वा केनचित् स्वानुचरेण स्कन्धावारं प्रेरयत्। पत्रार्थोऽयं, यथा सामन्ताः! पुत्रौ मम भुजबलदर्पितौ सर्वां पृथिवीं जित्वा ततो मां विनाश्य स्वयं राज्यं ग्रहीतुकामौ मया विदितौ, तद् यदि युष्माकं मयि अनुरागः स्यात् तदा पत्रपाठमात्रमेव इमौ निहत्य मां सुखीकुरुत इति।

पत्रवाहकस्तत् पत्रं गृहीत्वा क्रमेण स्कन्धावारं प्रविश्य

राजपुत्रयोरसमक्षं सामन्तान् समेत्य पत्रं प्रदत्तवान्। ते च पत्रार्थमवगम्य प्रभोरादेशात् तौ हन्तुम् उदयच्छन्। तत्र कश्चित् राजपुत्रयोः परमसुहृत् सैनिकपुरुषोऽतिष्ठत्, स तेषां वृत्तान्तमवबुध्य सत्वरं कुमारौ समेत्य न्यवेदयत्। तौ च तत्क्षणे व्यापारमिम मातामहाय मन्त्रिणे निवेद्य तत्परामर्शेन शिविरात् पलाय्य तेनैव मन्त्रिणा सह रजन्याम् अश्वमारुह्य विन्ध्यारण्यं समाश्रयताम्। अटव्यां रात्रौ प्रभातायामपि ते क्रमागतमगच्छन्। गच्छताञ्च तेषां मध्याह्नसमयः समुपस्थितः। अश्वास्तृष्णया समाकुलाः प्राणानत्यजन्। वृद्धो मातामहश्च क्षुधया तृष्णया च पश्यतोरेव तयोः कलेवरं विजहौ। ततः कुमारौ क्षुत्-पिपासार्दितौ असहायौ विपदोऽस्याः परित्राणाय उपाय-चिन्तनव्याकुलौ अभूताम्। विधिदत्तञ्च विमातरमेवास्य अनर्थस्य मूलं निश्चित्य। ततश्च पितुरुपदेशं स्मृत्वा विन्ध्य-वासिनीं सस्मरतुः। स्मृतायाञ्च तस्यां तयोः क्षुधा तृष्णा च तिरोहिता। किञ्चित् बलं प्राप्य च तां द्रष्टुं प्रस्थितौ तत्र गत्वा निराहारौ देवीं समाराधयितुं प्रावर्त्तताम्।

अत्रान्तरे गिरिदुर्गा सामन्ता राजपुत्रावनागात्य मन्त्रभेदशङ्कया राजान्तिकं प्रत्यागच्छन्। अवर्णयंश्च तत्पत्रं दर्शयित्वा सर्वं वृत्तान्तम्। एतदाकर्ण्य राजा समुद्भ्रान्तः क्रुद्धश्चावदत् पत्रमिदं न मम, कस्यापि दुष्टाशयस्य प्रयोगो-ऽयम्। मूढाः! किं न जानीथ यूयम्, अहं विन्ध्यवासिनी-माराध्य बहुना कष्टेन पुत्रावेवासवान्। यूयं निश्चितमेव मे तौ पुत्रौ निहनिष्यथ, केवलं मम सुकृतिबलेन मन्त्रिणश्च

सुमन्त्रेण तौ जीवत इत्युक्त्वा त कूटपत्रवाहकं कायस्थ मानाय्य तथ्यमुद्घाटयितुं निपीड्य सनिर्बन्धमपृच्छत्। ततः सः कथमपि रहस्यं गोपितुमशक्तः सर्वं प्रकाशयामास।

अनन्तर राजा तं कारायामवरुध्य तां पुत्रघातिनीं आर्य्यां भूमध्यवर्त्तिनि गृहे न्यक्षिपत्। ततः समागतान् सामन्तानन्तरेण पुत्रवैरिणः सर्वान् विनाश्य अम्बिकां स्मरन् पत्न्या सह पुत्रावन्वेष्टुं प्रावर्त्तत। इतो विन्ध्यवासिनी देवी राजपुत्रस्य इन्दीवरसेनस्य तपसा सन्तुष्टस्तस्मै स्वप्ने खड्ग प्रदाय प्रोवाच वत्स! अनेन खड्गेन युवां सर्वविजयिनौ भविष्यथ, यच्च मनसि एषिष्यथ, तत् सर्वं सेत्स्यति, इत्युद्दिश्य भगवती तिरोदधे।

अथ राजकुमार इन्दीवरसेनः प्रबुद्धः करे खड्गं दृष्ट्वा विस्मितः कानिशाय सर्वं स्वप्नवृत्तान्तमाख्याय समाश्वस्तचित्तः फलान्युपभुज्य पारणामकार्षीत्। ततश्च भक्त्या भगवतीं प्रणम्य तमसि हस्ते गृहीत्वा उभौ प्रतस्थाते। बहु दूरञ्च गत्वा सुवर्णमयमेक नगर तस्य द्वारि भीषणमेकं राक्षसं प्रहरिणञ्च दृष्ट्वा च पप्रच्छतुः भद्र! किन्नामेद नगरं, कश्चास्य प्रवेशमार्ग इति। सोऽवदत् नगरमिदं शैलपुरं नाम, यमदंष्ट्रो नाम राक्षसोऽस्याधिपतिः।

इन्दीवरसेनो राक्षसमुखात् तदाकर्ण्य यमदंष्ट्रं निहन्तुं पुरप्रवेशाभिमुखोऽभवत्। प्रथमं द्वारावरोधिनं तं राक्षसं कोपादेकेन खड्गप्रहारेण निहत्य सवेगं राजभवनमविशत् अपश्यच्च। भीषणकायो घोरदंष्ट्रवदनो यमदंष्ट्रः सिंहासन-

अधितिष्ठति, वामे एका वराङ्गी योषित्, दक्षिणे दिव्यरूपा एका कन्यका शोभते। क्रमेण तस्मिन् राजसुते यमदंष्ट्रं समेत्य युद्धाय समाह्वयति स दुष्टाशयः सत्वरं सिंहासनादुत्थाय असिं गृह्णन् संग्रामाय समुदयच्छत्। इन्दीवरसेनस्तत्क्षणम् एकेन खड्गाघातेनैव तस्य शिरोऽच्छिनत्। परं तत् शिरः पुनस्तत्कलेवरे युयोज। पुनश्छिन्नं तथैवाभवत्। एवं पुनः पुनश्छिन्नमपि पुनर्योगमवाप।

इत्यवलोक्य राजकुमारे विस्मयविलक्षिते पार्श्वस्थासौ कुमारी कुमारस्य अद्भुतं वीर्यं दृष्ट्वा सानुरागा राक्षसस्य छिन्नं शिरो द्विखण्डं कर्तुं समज्ञापयत्। इङ्गितज्ञः राजसुतः तदीयं मस्तकं छित्त्वा तत्क्षणं द्विखण्डमकरोत्। एवं कृते सा राक्षसी माया तिरोहिता, न पुनस्तत् शिरो योगमाप।

एवं राक्षसं विनाश्य सानुजोऽसौ इन्दीवरसेनः सहर्षमुपविष्टस्तां कुमारीं ताञ्च महिलामपृच्छत् के युवाम्, अस्मिन् नगरे कथमेकेन द्वारपालेन रक्षिते आस्तं, राक्षसे चास्मिन् निहते कथं सम्प्रहृष्टे? इत्थमनुयुक्ता कुमारी अवादीत् महानुभाव। अस्मिन् नगरे वीरभुजो नाम राजासीत्। इयं तस्य महिषी, मदनदंष्ट्रा नाम। कदाचित् अयं यमदंष्ट्रः सहसा समुपेत्य राजानं भक्षयित्वा मदनदंष्ट्रामिमां सुरूपां दृष्ट्वा भार्य्यामकरोत्। निरमाच्च पुरीमिमामनायासेनैव सुवर्णमयीम्। अहमस्य कनिष्ठा भगिनी खड्गदंष्ट्रा नाम। अहं भवन्तं दृष्ट्वैव अनुरक्ता मद्भ्रातुः कृतसङ्केता तन्नाशेन सम्प्रहृष्टा च। तदिदानीं मया भवतं

आत्मा समर्पित:, भवान् मां परिणीय स्वं मनोरथं पूरयतु। एवमभिहित इन्दीवरसेनः गान्धर्वेण विधानेन तां परिणीय खड्गप्रसादेन तत्रैव नगरमध्युवास।

एकदा इन्दीवरसेनः खड्गप्रभावेण विमानमानीय कनिष्ठं पित्रोः सकाशं प्रैषयत्। अनिच्छासेनस्तेन इरावतीं नगरीमेत्य पितरावभ्यवादयत्। अथ पितृभ्यां समालिङ्गितः पुत्रः अनिच्छासेनः ज्येष्ठस्य कुशलवार्त्तया तावभिनन्द्य सर्वं वृत्तान्तमवर्णयत्। अभवच्च सुदुःखित. विमातुर्दुश्चेष्टां तस्याश्च पितृकृतां दुरवस्थां श्रुत्वा।

गच्छता कालेन अनिच्छासेनो दुःस्वप्नं दृष्ट्वा उत्कण्ठित. पितरमुपेत्य ज्येष्ठम् इन्दीवरसेन गृहमानेतुं प्रस्तावमकरोत्। तदाकर्ण्य उत्कण्ठिताभ्यां राजदम्पतिभ्यामनुमोदितः अनिच्छासेनस्तत् दिव्ययानमारुह्य शैलपुरमेत्य भ्रातुर्भवन प्रविश्य अद्राक्षीत् इन्दीवरसेनो विचेतनः पतितो वर्त्तते, तत्पार्श्वयोश्च खड्गदंष्ट्रा मदनदंष्ट्रा च अश्रूणि मुञ्चतः। तद्दर्शनजातोत्कण्ठेन अनिच्छासेनेन वृत्तान्ते परिपृष्टे खड्गदंष्ट्रा अधोवदनाब्रवीत् कुमार। त्वयि इतो निष्क्रान्ते एकदा स्नातुं चलितायां मयि मदनदंष्ट्रा अनेन सह सुरतक्रीडायां प्रवृत्तासीत्, तदानीमहं स्नानादागत्य उभयोस्तथाविध व्यापार दृष्ट्वा ईर्ष्याविमोहिता एनं शासितुम् अस्य दर्पभूतमसिमहार्षम्। न्यक्षिपञ्च रात्रौ अस्मिन् प्रसुप्ते तं खड्गम् अग्नौ। सोऽयं खड्गः यतः प्रभृति अग्निपातेन कलङ्कितां दशामापन्नः, तत आरभ्य तवाय भ्राता विचेतनतां प्राप्तः, तदहमेव अस्यानर्थस्य मूलमिति

निरन्तरमनुतप्ता मदनदंष्ट्रया तिरस्कृता शोकान्धचित्ता च प्राणांस्त्यक्तुमुद्यतास्मि। इदानीं त्वमागतोऽसि, तत्त्वमेव खड्गेनानेन मे शिरश्छिन्धि।

अनिच्छासेनो भ्रातृजायाप्रमुखात् सर्वं श्रुत्वा अनुतापाग्निना अदह्यत। अत्रान्तरे सहसा अन्तरीक्षसरस्वती समुदचरत् राजपुत्र। भ्राताय ते न मृतः, खड्गं प्रति अनास्थया भगवत्याः कोपात् मूर्च्छितस्तिष्ठति। अत्र खड्गदंष्ट्राया अपि नास्ति दोषः। इमे द्वे एव तव भ्रातुः पूर्वजन्मभार्य्ये। इदानीं देव्यां प्रसन्नायामेव सर्वापदो दूरं गमिष्यन्ति। एवमुक्त्वा तस्मिन् आकाशवचसि विरते स अग्निकलङ्कितं खड्गमादाय तेनैव विमानेन विन्ध्यवासिनीमगात। गत्वा च तत्र प्रबलया भक्त्या देवीं प्रसादयितुं स्वं शिरश्छेत्तुमुद्यत एव तस्मिन् गगनाद्भारतीयं समुदतिष्ठत वत्स। प्रसन्नास्मि, तव ज्येष्ठश्च जीवितः, अयञ्च खड्गः पुनर्निर्मलतामापन्नः युवयोर्जयं विधास्यतीति।

अथ अनिच्छासेनः समुत्थाय पूर्ववत् सुनिर्म्मलं खड्गं दृष्ट्वा सम्प्रहृष्टः भगवतीं देवीं प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणम्य च समुत्सुकस्तदेव विमानमारुह्य शैलपुरं समुच्चचाल। तत्रोपस्थितञ्च तमनुजम् इन्दीवरसेनः सहसा निद्रितवत् समुत्थाय प्रणतं समालिलिङ्ग। ते च भ्रातृभार्य्ये देवरं पदतलपतितं बहु प्रशस्य अभ्यनन्दताम्। इन्दीवरसेनः सोदरमुखात् भगवत्याः प्रसादवार्त्तां निशम्य अनुजं प्रति सम्प्रहृष्टः खड्गदंष्ट्रोपरि जनितं क्रोधमत्यजत्। ततश्च भ्रातुर्मुखात् पित्रोर्दर्शनौत्सुक्यं विमातुर्दुःशीलताञ्च श्रुत्वा

द्विचत्वारिंशत्तरङ्गः ।

खमसिं प्रगृह्य विमान सस्मार, उत्पपात च ध्यातमात्र-मुपस्थितं तद्विमानमारुह्य सस्त्रीकः सानुजश्च नभोमण्डलम्। क्षणेन च इरावतीं प्राप्य विमानादवरुह्य पित्रोः सकाशं गत्वा च तौ प्रणनाम। तौ च राजदम्पती चिरागतं पुत्रमालोक्य हर्षेण लग्नमश्रूणि अत्यजताम्। अनन्तरं पुत्रमालिङ्ग्य अमृतह्रदमिवावगाढौ चिरसन्तापानलं निरवापयताम्। अथ कथाप्रसङ्गेन ते स्नुषे इन्दीवरसेनस्य पूर्वजन्मपत्न्यौ इति श्रुत्वा पुत्रस्य विमानगतिप्रभृतिमशेषविधमलौकिकं प्रभावं दृष्ट्वा च परां प्रीतिमवापतुः। ततोऽसौ राजतनयः सस्त्रीकः सानुजश्च पित्रोरानन्दं वर्द्धयन् सुखेन कालमनयत्।

अथ गच्छता कालेन इन्दीवरसेनः पितृभ्यामनुमतः पुनर्दिग्जयार्थं प्रतस्थे। जिगाय च तेन खड्गेन सर्वां पृथिवीम्। अथ अपरिमितान् हस्तिनो अश्वान् रत्नादींश्च जयलब्धान् समाहृत्य महोत्साहं गृहं प्रत्येत्य पुनः पित्रोरानन्दमवर्द्धयत्। गृहागतश्च सहागतान् राजलोकान् सवर्द्ध्य परितोष्य स्वहस्तजितां मेदिनीं पित्रे समर्प्य स्वां जातिं स्मरन्नब्रवीत् तात। अद्य मम पूर्वजाति स्मृतिपथमारूढ़ा, हिमालयान्तर्वर्त्तिनि [illegible]पुराख्ये नगरे मुक्तासेनो नाम [illegible] प्रतिवसति। कम्बुवती नाम विद्याधरी तस्य प्रधानमहिषी। तस्या गर्भे पद्मसेन रूपसेनाख्यौ द्वौ गुणवन्तौ रूपवन्तौ च पुत्रौ जातौ। अथ [illegible] नाम विद्याधरकन्या पद्मसेनं प्रति अनुरक्ता [illegible] [illegible] तया सह [illegible] रतिखेन आवृणोत्।

निरन्तरमनुतप्ता मदनदंष्ट्रया तिरस्कृता शोकान्धचित्ता च प्राणांस्त्यक्तुमुद्यतास्मि। इदानीं त्वमागतोऽसि, तत्त्वमेव खड्गेनानेन मे शिरश्छिन्धि।

अनिच्छासेनो भ्रातृजायाप्रमुखात् सर्वं श्रुत्वा अनुतापाग्निना अदह्यत। अत्रान्तरे सहसा अन्तरीक्षसरस्वती समुदचरत् राजपुत्र। भ्राताय ते न मृतः, खड्गं प्रति अनास्थया भगवत्याः कोपात् मूर्च्छितस्तिष्ठति। अत्र खड्गदंष्ट्राया अपि नास्ति दोषः। इमे द्वे एव तव भ्रातुः पूर्वजन्मभार्य्ये। इदानीं देव्यां प्रसन्नायामेव सर्वापदो दूरं गमिष्यन्ति। एवमुक्त्वा तस्मिन् आकाशवचसि विरते स अग्निकलङ्कितं खड्गमादाय तेनैव विमानेन विन्ध्यवासिनीमगात्। गत्वा च तत्र प्रबलया भक्त्या देवीं प्रसादयितुं स्व शिरश्छेत्तुमुद्यत एव तस्मिन् गगनाद्भारतीयं समुदतिष्ठत वत्स। प्रसन्नास्मि, तव ज्येष्ठश्च जीवित., अयञ्च खड्गः पुनर्निर्मलतामापन्नः युवयोर्जयं विधास्यतीति।

अथ अनिच्छासेनः समुत्थाय पूर्ववत् सुनिर्म्मलं खड्गं दृष्ट्वा सम्प्रहृष्टः भगवतीं देवीं प्रदक्षिणं कृत्वा प्रणम्य च समुत्सुकस्तदैव विमानमारुह्य शैलपुरं समुच्चचाल। तत्रोपस्थितञ्च तमनुजम् इन्दीवरसेनः सहसा निद्रितवत् समुत्थाय प्रणतं समालिलिङ्ग। ते च भ्रातृभार्य्ये देवरं पदतलपतितं बहु प्रशस्य अभ्यनन्दताम्। इन्दीवरसेनः सोदरमुखात् भगवत्याः प्रसादवार्त्तां निशम्य अनुजं प्रति सम्प्रहृष्टः खड्गदंष्ट्रोपरि जनितं क्रोधमत्यजत्। ततश्च भ्रातुर्मुखात् पित्रोर्दर्शनोत्सुक्यं विमातुर्दुःशीलताञ्च श्रुत्वा

खमसिं प्रगृह्य विमान सस्मार, उत्पपात च ध्यातमात्र-मुपस्थित तद्विमानमारुह्य सस्त्रीकः सानुजश्च नभोमण्ड-लम्। क्षणेन च इरावतीं प्राप्य विमानादवरुह्य पित्रोः सकाश गत्वा च तौ प्रणनाम। तौ च राजदम्पती चिरा-गतं पुत्रमालोक्य हर्षेण क्षणमश्रूणि अत्यजताम्। अनन्तरं पुत्रमालिङ्ग्य अमृतह्रदमिवावगाढ़ौ चिरसन्तापानल निरवापयताम्। अथ कथाप्रसङ्गेन ते स्नुषे इन्दीवरसेनस्य पूर्वजन्मपत्न्यौ इति श्रुत्वा पुत्रस्य विमानगतिप्रभृतिमशेष-विधमलौकिक प्रभावं दृष्ट्वा च परा प्रीतिमवापतुः। ततो-ऽसौ राजतनयः सस्त्रीकः सानुजश्च पित्रोरानन्द वर्द्धयन् सुखेन कालमनयत्।

अथ गच्छता कालेन इन्दीवरसेनः पितृभ्यामनुमत. पुनर्दिग्जयार्थं प्रतस्थे। जिगाय च तेन खड्गेन सर्वां पृथिवीम्। अथ अपरिमितान् हस्तिनो अश्वान् रत्नादींश्च जयलब्धान् समाहृत्य महोत्साहं गृहं प्रत्येत्य पुनः पित्रो-रानन्दमवर्द्धयत्। गृहागतश्च सहागतान् राजलोकान् दत्वर्द्धा परेद्यवि स्वहस्तजितां मेदिनीं पित्रे समर्प्य स्वां जाति स्मरन्नब्रवीत् तात। अद्य मम पूर्वजातिः स्मृति-पथमारूढ़ा, हिमालयान्तर्वर्त्तिनि मु ापुराख्ये नगरे मुक्तासेनो नाम विद्याधराधिपतिः प्रतिवसति। कम्बुवती नाम विद्याधरी तस्य प्रधानमहिषी। तस्या गर्भे पद्मसेन रूपसेनाख्यौ द्वौ गुणवन्तौ रूपवन्तौ च पुत्रौ जातौ। तयोर्ध्व .. नाम विद्याधरकन्या पद्मसेन प्रति अनुरक्ता स्वच्छ-न्द। तया स्व तं ..ित्वेन आवृणोत्।

गच्छति च काले पद्मसेनः पत्न्योः परस्परमीर्ष्याकलहेन नितान्तमुत्पन्नः संसारं परित्यज्य तपोवनमाश्रयितुमैच्छ । तदर्थञ्च पुनःपुनरनुमतौ प्रार्थितायां पिता मुक्तासेनः कुपितस्तं शशाप दुरात्मन्। तपोवनमगत्वा सपरिवारो मर्त्यलोकं व्रज। इयञ्च कलहकारिणी सूर्यप्रभा चन्द्रावती च राक्षसी भूत्वा तवैव भार्य्ये भविष्यतः । अयञ्च ते कनीयान् रूपसेनस्त्वामनुसृत्य तव कनिष्ठसोदरो भविता, तत्रापि त्वया द्विभार्य्यत्वेन कियन्तं कालं दुःखं सहिष्यते। अनन्तरं यदा पृथिवीं जित्वा पित्रे प्रदास्यसि तदा सपरिजनो जातिं स्मृत्वा पुनर्दिव्य कलेवरमाप्स्यसीति ।

पितः। सोऽहं पद्मसेनः देवस्य ज्येष्ठपुत्रतया इन्दीवरसेननाम्ना समभवम्। अकरवञ्च स्वं कर्त्तव्यं मेदिनीं जित्वा तुभ्यं समर्प्यं च। स च रूपसेनो भवतो द्वितीय पुत्रः अनिच्छासेनाख्यया सञ्जातः, ते च मम पूर्वभार्य्ये सूर्यप्रभाचन्द्रावत्यौ राक्षस्यौ भूत्वा खड्गदंष्ट्रा मदनदंष्ट्रा समाख्यया ममैव भार्य्ये अभूताम्। इदानीमस्माकं शापावसितः, तदयं साम्प्रतं विद्याधरपदं पुनर्गच्छाम इति अभिधाय पितरौ प्रणम्य इन्दीवरसेन. सोदरेण पत्नीभ्याञ्च सह मानवीं तनुं त्यक्त्वा [illegible] सभार्य्यः सोदरेण सह गगनमुत्पत्य तत्क्षणं मुक्तापुरमुपययौ। तत्र च गत्वा पित्रोरानन्दं वर्द्धयन् पूर्ववत् भोगरतः सुखमुवास ।

गोमुखः पथि रमणीयमाख्यानमिदं कथयित्वा पुनर-

ब्रवीत् युवराज ! इत्थं महतामपि द्विभार्य्यत्वेन महान् क्लेशः महोन्नतिश्च स्यात् किमपरेषां भवान् विद्याशक्ति-प्रभावेण यथा रत्नप्रभामवाप्तवान् तथा कर्पूरिकामपि अनायासेनैव प्राप्स्यति। युवराजो नरवाहनदत्तः गोमुख-मुखात् एतां रम्यां कथां शृण्वन् अपराह्नसमये एकं सरो-वरमाससाद। तत्र च कृतस्नानादिव्यापारः हरं पूजयित्वा फलानि मूलानि चोपयुयुजे। अनन्तरं तेन सहचरेण गोमुखेन सह पर्णशय्यासीन एव रजनीमतिवाहयाञ्चकार

त्रिचत्वारिंशत्तरङ्गः।

— ० —

अथ प्रत्यूषे युवराजः समुत्थाय पुनः प्रतिष्ठमानो गोमुखं प्राह मित्र! गतायां निशि अपूर्वमेकं स्वप्नमद्राक्षम्। श्वेतवसना कापि दिव्याङ्गना मामुपेत्याब्रवीत् वत्स! अलमुद्वेगेन, शीघ्रमेव कर्पूरसम्भवं नगरं प्राप्य तस्य राजकन्यां कर्पूरिकामवाप्स्यसि। एवमुक्त्वा अन्त-र्हितायां तस्यामहं प्रबुद्ध आसम्। एतदाकर्ण्य गोमुख प्रत्यभाषत देव! यदा देवा अपि भवदनुकूला दृश्यन्ते. तदा श्रीमतां न किमपि दुरापं वा दुष्करम्। सेत्स्यत्येव अचिरात् भवन्मनोरथः। गोमुखे एवं वदति नरवाहन-दत्तः मलयं समुद्रतीरस्थं तन्नगरं समासदत्, अपश्यच्च सवि स्मयम् अपूर्वां तस्य शोभाम्।

अथ सुवर्णमय सप्तप्रकोष्ठं राजभवनं क्रमेण पश्यन् अभ्यन्तर प्रविश्य रत्नसिंहासनासीनं पुरुषमेकमद्राक्षीत्। स तु पुरुषो राजकुमार दृष्ट्वा संवर्द्धयन् रत्नासनमेकमध्यासितुं प्रादात्। अप्राक्षीच्च सम्मुखासीनः महानुभाव। कथमिमाममानुषां पुरीमागतोऽसीति। नरवाहनदत्तः स्वं वृत्तान्तमाख्याय अपृच्छत् को भवान्? कथं वा नगरमिदं भवता निर्म्मितमिति। तदाकर्ण्य पुरुषोऽभ्यभाषत।

अस्ति सुप्रसिद्धे काञ्चीपुरे बाहुबलो नाम राजा। तस्मिन्श्च पुरे सहोदरावावां निवसाव.। जात्या वय सूत्रधराः विचक्षणाश्च मयदानवसदृशे कारुकर्म्मणि। मम ज्यायान् प्राणधरो नाम नितरां वेश्यासु समासक्तः। अह तस्यैव भ्रातुरनुरक्तो राज्यधरो नाम। स च वेश्यासक्तिवशात् सर्वां पैतृकीं सम्पद हारयित्वा यदा मदुपार्ज्जितामपि सम्पत्तिं विनाश्य निःस्वः सवृत्तः, तदा धनाहरणार्थं रज्जुयन्त्रवाहि हंसयुगलं निर्म्ममे। तत् हसयुगल रजन्यां यन्त्रबलेन बाहुबलस्य राज्ञः अन्त.पुर गवाक्षमार्गेण प्रविश्य चञ्चुपुटेन तत्रत्यानि आभरणानि आनीय मद्भ्रात्रे प्रददौ। तानि च आभरणानि विक्रीय मद्भ्राता वेश्यासक्तोऽभवत्। मया बहुशो निवारितोऽपि कथमपि तस्माद् दुर्व्यवसायात् न निववृते।

अथ क्रमेण राजकोषे क्षयं गच्छति कोषाध्यक्षः रहसि कारणमनुसन्धातुं प्रावर्त्तत। परं केन रूपेण रुद्धधनागारात् धनानि ह्रियन्ते इति निश्चेतुमशक्नुवन् इमं व्यापारं राजानं न्यवेदयत्। ततो राजा कतिपयान् रक्षिणो

धनाध्यक्षेण सह कोषागारे समरक्षत्। ते च प्रबुध्यमाना एव तिष्ठन्तः निशीथे गवाक्षमार्गेण काष्ठमयं हंसयुगलं कोषागारे रज्ज्वा प्रविश्य चञ्चुपुटेन आभरणानि गृहीत्वा गन्तुमुद्यतं दृष्ट्वा तां रज्जुं छित्त्वा तत् हंसद्वन्द्वं जगृहुः, निन्युश्च प्रातः राजसमीपम्।

अत्रान्तरे छिन्नायां रज्ज्वां शिथिलायां भ्राता मम शशव्यस्तः समागत्य मामवादीत् भ्रातः। सत्यं ते वचनं सञ्जातं, रक्षिणः यन्त्रहंसयुगलं छित्त्वा जगृहुः। श्वो प्रात-रेवागत्य अस्मान् बद्ध्वा नेष्यन्ति। तदागच्छ, इदानीमेव स्थानादस्मात् पलायावहे। मम यद् वातयन्त्रमस्ति तत् प्रतिदिनं शताष्टयोजनं गच्छति। तदारुह्य अतिदूरे देशे प्रस्थातव्यम्। एवमुक्त्वा स स्वं वातयन्त्रमाश्रित्य प्रतस्थे। अहञ्च राजभयात् स्वहस्तनिर्मितं वातयन्त्रमारुह्य प्रातिष्ठे। शतयोजनद्वयमतीत्य क्षणं विश्रम्य पुनः शतयोजनद्वयमति-क्रान्तः सम्मुखापतितं समुद्रमपश्यम्। तत्र चावतरन् पाद-चारेण कियन्तमध्वानं गत्वा शून्यमिदं नगरं प्राप्य राज-भवनमदः प्राविशम्। अपश्यञ्च राजभवनमिदं वसना-भरणशयनादिभिः राजभोग्यैकदकरणैः परिपूर्णम्। पार्श्वे च मनोरममुद्यानं, स्वच्छसलिला दीर्घिका च। अथ सायं तज्जलमवगाह्य वृक्षात् नानाविधानि फलानि आहृत्य अभक्षयम्। सन्ध्यायां अतीतायां राजोचिते शयने शयित्वा अचिन्तयम् अस्मिन् जनशून्ये नगरे स्थित्वा एकाकी किं करिष्यामि, तत्प्रभाते स्थानान्तरं यास्यामि, यत्रागतो-ऽस्मि अत्र राजभयं न सम्भवेत्। इत्थं चिन्तयन् निद्रा-

मलभे। निद्रितञ्च मामेत्य कश्चिद् मयूरवाहनो दिव्यपुरुषः समब्रवीत् भद्र। त्वया कुत्रापि न गन्तव्यं अत्रैव निर्भयं वस। आहारसमये च मध्यमं पुरमारुह्य स्थातव्यम्।

इत्यमुक्त्वा तस्मिन् देवे तिरोहिते गतनिद्रोऽहमचिन्तयं स्थानमिदं कार्त्तिकेयेन निर्मितं नात्र संशयः। भगवान् कुमारः स्वप्ने आविर्भूय यन्मामनुजग्राह तत् केवलं मे पूर्वसुकृतबलेनैव। तदहमत्रैव वत्स्यामि, अत्र वासे कृते अवश्यमेव मङ्गलं भवितेति निश्चित्य स्नानादिकं समाप्तवानस्मि। क्रमेणाहारसमये प्राप्ते तस्यैव दिव्यपुरुषस्य आदेशमनुस्मरन् मध्यमं पुरमारुह्य अतिष्ठम्। क्षणान्तरे च मनोहरान्नव्यञ्जनादिपूर्णं स्वर्णभाजनं ममाग्रतः समुपस्थितम्। तदवलोक्य विस्मितोऽहं सुखेन तत्सर्वमुपयुज्य परां तृप्तिमन्वभवम्। इत्थं प्रतिदिनं राजभोगमुपयुञ्जानः अस्मिन्नेव नगरे परिचारकाभावेन कार्य्यसौकर्य्यार्थं यन्त्रमयान् इमान् सर्वान् मानवान् निर्माय सुखं वसामि। तदहं महाभाग। नगरेऽस्मिन् एकाकी दैवानुग्रहेण राजत्वं भुञ्जान एव तिष्ठामि। प्रार्थये च भवन्त विनयेन, यदि मद्भाग्यात् भवन्तोऽत्र समागताः, तदेक दिनमत्रावस्थाय विश्रामसुखमनुभवतु महाभागः, अहं यथाशक्ति भवत्परिचर्य्यया आत्मानं कृतार्थं करवाणि।

एवमुक्त्वा राज्यधरो गोमुखेन सह युवराज पार्श्वस्थमुद्यानमनैषीत्। सर्वे तत्र वापीमवगाह्य कमलानि उच्चिन्वन्तः भगवन्त देवदेवं समभ्यर्च्चयन्। समागते च मध्याह्ने राज्यधरः तौ गोमुखनरवाहनौ द्वितीयतन-

मध्यारोहयत्। अनन्तरं यथासमयं विविधानि राजयोग्यानि अन्नव्यञ्जनादीनि समुपस्थितानि दृष्ट्वा तौ सपत्नीकमभ्यवहारयत्। आहारान्ते च ताम्बूलासवादिकं दत्त्वा स्वयमाहारं कृत्वा तत्समीपमुपययौ। अथ नानालापैर्दिवसमवसाय्य तौ राज्यधरनिर्दिष्टे शयने अशयतां राज्यधरश्च अशेत। शयानश्च कर्पूरिकाचिन्तया निर्निद्रो युवराजस्तं राज्यधरं कर्पूरिकावृत्तान्तमपृच्छत्। स च तं समाश्वास्य महासत्त्व जनः स्त्री स्वयं हर्त्तेति प्रसङ्गमुत्थाप्य कथामेकां वक्तुं प्राक्रमत।

यत् पूर्वमुक्तं काञ्चीपुराधिपतेर्बाहुबलस्य चरितं किञ्चिदत्र भवति, तस्यार्थलोभो नाम कश्चित् धनशाली प्रतीहार आसीत्। तस्य मानपरा नाम्नी पत्नी। स च वाणिज्यमारभ्य सर्वं क्रयविक्रयभारं पत्न्यै समर्पयत्। मानपरा अनिच्छुरपि भर्त्तुरनुरोधेन सम्मता मधुरवचसा सर्वं जनं सन्तोष्य क्रयविक्रयादिव्यापारं निर्वर्त्तयितुमारेभे। तेनार्थलोभः क्रमेणोन्नतिं दृष्ट्वा परं सन्तोषमवाप।

कदाचित् दूरदेशात् कश्चित् सुखधरो नाम वणिक् प्रभूतान् घोटकानादाय समागतः। तदवलोक्य अर्थलोभः भार्य्यामुपेत्य अवादीत् प्रिये। सुखधरो नाम वणिक् विंशतिसहस्राणि अश्वान् चीनानि नानाविधानि वसनानि च गृहीत्वा वाणिज्यार्थमत्रागतः, तत् त्वं तत्समीपं गत्वा पञ्चसहस्राणि अश्वान् दशसहस्राणि च पट्टयुगलानि क्रीत्वा नय। अहं तान् अश्वान् वसनानि च राज्ञे उपहरिष्यामि वाणिज्यञ्च करिष्यामि। मानपरा पत्युर्वचसा

सम्मता सुखधरसमीपमेत्य अनुरूपाणामश्वानां वसनानाञ्च मूल्यम् अपृच्छत्। वणिक् तस्या रूपेण मधुरेण वचसा च विमोहितः तां रहसि समाहूय विना मूल्येन अश्वान् वसनानि च दास्यामीति प्रतिज्ञाय रतिं चकमे। निरङ्कुशां योषितं को वा न प्रार्थयते ?

तेनैवं प्रार्थिता मानपरा ब्रवीत् अहं पतिपरतन्त्रा, तदेष प्रस्तावः स्वामिने विज्ञाप्य'। अहं निश्चितं जानामि, स मे पतिर्नितान्तलुब्धः, तत् भवतः प्रार्थनामवश्यमेव सफलयिष्यति। एवमुक्त्वा मानपरा गृहं प्रतिनिवृत्य पतिं तस्य वणिजः प्रार्थनां न्यवेदयत्। पापात्मा पतिरर्थलोभः धनलोभेन अन्ध इव सहर्षं मानपरां वणिक्सहवासे अनुज्ञाप्य अवादीत् प्रिये। का क्षतिः ? अद्य रजनीं तेन सह तत्र स्थित्वा प्रातरश्वान् वसनानि चादाय आगमिष्यसि। मानपरा कापुरुषस्य भर्तुरीदृशं वचनमाकर्ण्य समचिन्तयत् हा कष्टं! यः पुरुषः अर्थलोभेन स्व मान पौरुषञ्च विक्रीणीते, तेन समः कापुरुषः कोऽपि त्रिलोक्यां न विद्यते। तदेनं कापुरुषं पतिं धिक् अस्मात् यः शत शतम् अश्वान् चीनांशुकानि च दत्त्वा एकां रजनीं मत्सम्भोगं कामयते स एव श्रेयान् सहस्रशः प्रशंसनीयश्च।

इत्यवधार्य्य मानपरा सुखधरसमीपं गत्वा तत्सहवासे भर्त्तुरनुज्ञां निवेदितवती। सुखधरस्तु तदाकर्ण्य विस्मितः आत्मानं कृतार्थं मन्यमानः प्रतिश्रुतानश्वान् पट्टवस्त्राणि च सत्वरं अर्थलोभाय प्राहिणोत्। अत्यवाहयच्च तां रजनीं मानपरासम्भोगसुखेन। प्रत्यूष एव निर्लज्जोऽर्थलोभः मान-

परां नेतुं सुखधरसमीपे भृत्यं प्रैरयत्। सापि गत्वा तं भृत्य-मवादीत् भद्र। युष्माकं स्वामी अर्थलोभात् मां विक्रीत-वान्। यदाहम् अन्यसङ्गताभूवं तदा पुनर्निर्लज्जा कथं तत्सकाशं गमिष्यामि, तस्मात् यो मां क्रीतवान् अद्य-प्रभृति तस्यैव पत्नी अभवम्। युष्माकं प्रभवे एषा कथा वक्तव्या। एवमुक्त्वा भृत्यान् व्यसर्ज्जयत्। भृत्या प्रत्यागम्य अवनतमुखाः प्रभवे अर्थलोभाय सर्वं न्यवेदयन् अथ नराधमो यदा बलेन पत्नीमानेतुं कृतसङ्कल्पोऽभवत् तदा हरबलो नाम कश्चित् तत्सुहृदब्रवीत् मित्र। त्वं कदापि ताम् आनेतुं नैव शक्ष्यसि, यतः सुखधरो बाहुबलेन मित्र-बलेन वा त्वत्तः श्रेयान्, तस्मात् तत्कार्ये तव वीरत्वं नैव सङ्गच्छते। अन्यच्च स दानशीलतया तव पत्न्या विशे-षेण प्रेमबद्धः प्रोत्साहिनः प्रबलैर्मित्रैः सह साम्प्रत मिलि-तश्च। त्वन्तु अर्थलोभात् स्वां पत्नीं विक्रीय विशेषेण लोकसमाजे अपमानितः निन्दितश्च। यदीयं वार्त्ता राज्ञो विदिता स्यात् तर्हि सोऽपि त्वां प्रति अत्यर्थं कुपितो भवि-ष्यति। अतस्त्वां परमसौहार्द्देन उपदिशामि कदापि तेन सह वैरं विधाय लोकान् मा हासय, निवर्त्तस्व।

निर्बोधोऽर्थलोभः सुहृद्वाक्यमविगणय्य सक्रोधं सैन्य-परिवृतः सुखधरगृहमवारुणत्। सुखधरबलानि सबन्धु-सुखधरस्य आदेशेन अर्थलोभसैन्यानि तन्नगराद्दाचक्रमु, सहसा परासाञ्चक्रिरे च। अर्थलोभस्तु तेनापि अनिवृत्य राजद्वारं गत्वा पत्नीमानेतुमभियुक्तवान्। श्रुत्वैव राजा

क्रुद्धः सन् सुखधरमवरोद्धुमैषीत् परं सन्धाननामा मन्त्री सुखधरस्य बहुतराणि सैन्यानि मित्राणि च वर्णयित्वा विना तथ्यानुसन्धानं तमवरोद्धुं न्यवारयत्, उपादिशच्च दूतेन तथ्यानुसन्धानार्थम्।

अथ राजा मन्त्रिणस्तं परामर्शं श्रुत्वा क्रोधरहितः सुखधरसमीपं दूतं प्राहिणोत्। दूतेन समीपमेत्य राजादेशं निवेदितः सुखधरः मानपरां न्ययोजयत्। सा तु स्वं वृत्तान्तं समाचख्यौ। अथ दूतेन सर्वं वृत्तान्तं श्रुत्वा प्रत्यागत्य तथ्यमावेदितो नृपतिः सकौतुकं मानपरां द्रष्टुम् अर्थलोभेन सह सुखधरभवनं ययौ। सुखधरे राजानं दृष्ट्वा विनते राजा मानपराया रूपलावण्यं निरीक्ष्य विस्मयमगमत्। मानपरया प्रणम्य अर्थलोभस्य सर्वस्मिन् वृत्तान्ते वर्णिते अर्थलोभो निरुत्तरोऽभवत्। राजा च मानपराया वचसि विश्वस्तस्तामेव साम्प्रतिकं कर्त्तव्यमपृच्छत्। मानपराब्रवीत् देव। यो मां केवलेन अर्थलोभेन अन्यस्मै विक्रीणीते स्म, कथमहमिदानीं तं पुरुषं भजे। एतदाकर्ण्य राजनि मानपरां साधुवादेन स्तुवति अर्थलोभः आत्मक्रोधलोभैर्नितरामाकुलोऽभवत्। अथ पुनरपि राजसमक्षं प्रार्थ्य अवादीत् देव। अलं सैन्यैः, आवाम् अन्योन्यं द्वन्द्वयुद्धं कुर्वः, तत्र यो जयेत्, स मानपरां लप्स्यते।

राज्ञा तथेति समादिष्टे उभौ अर्थलोभसुखधरौ स्वं स्वम् अश्वमारुह्य रणभूमिमवतीर्णौ। मानपरया सह राजनि मध्यस्थिते परस्परं घोरं संग्रामं चक्रतुः। परं सुखधरोऽर्थलोभं परासाञ्चक्रे। ततः सर्वे सुखधरं साधु साध्विति

अस्तुवन्। राजा बाहुबलोऽपि न सुखधरं बहु प्रशस्य मानपरां तस्मै समर्प्य अर्थलोभस्य च सर्वस्वमन्यायलब्धमिति हृत्वा तत्पदे अन्यं जनं प्रतिष्ठाप्य च सहर्षं स्वं भवनं प्रत्ययासीत्। सुखधरो मानपरया सह सुखेन कालमनैषीत्। देव। एवं कामिन्यः सम्पदश्च हीनसत्त्वं परित्यज्य महासत्त्वमाश्रयन्ते। तदलं चिन्तया, सुखेन निद्रां भजस्व, सत्वरमेव कर्पूरिकां लप्स्यसे।

नरवाहनदत्तः राज्यधरमुखादेतदाकर्ण्य गोमुखेन सह सुखं निद्रामभजत। गोमुखः प्रातरुत्थाय सर्वं कृत्यं समाप्य च राज्यधरं युवराजस्य विमानगमनाय वायुयन्त्रं सज्जितुमनुरुरोध। राज्यधरः पूर्वनिर्मितं वायुविमानं सज्जयित्वा समानयत्। युवराजः गोमुखेन सह तद् विमानमारुह्य दुस्तरं सागरमतिक्रम्य क्षणेन समुद्रतीरवर्त्ति कर्पूरसम्भवं नगरमाससाद। अथ विमानादवतीर्य्य गोमुखेन सह नगरं प्रविश्य सकौतुकमितस्ततः पर्य्यटन् सानन्दं क्रमेण राजसदनसमीपसगमत्। प्रविश्य तत्र कस्या अपि वृद्धाया योषितो गृहम्। वृद्धया तौ सवहुं उपवेशनार्थमासनं प्रदत्ते युवराजः क्षणं विश्रम्य तां तत्रत्यराजभवनवार्त्तां पप्रच्छ। वृद्धा नरवाहनदत्तस्य मनोहराकृतिनिरीक्षणेन सन्तुष्टा प्राब्रवीत् वत्स। अस्य नगरस्याधिपतिः कर्पूरसेनो नाम, अस्य महाराज्ञी बुद्धिकार्य्या, राजा अनपत्यतया सशोकः शिवं देवमाराधयितुं चिरात्रमुपावसत्। प्रापच्च स्वप्ने वरं कन्या ते पुत्रादपि समधिकप्रिया भविता, तस्याश्च पतिर्विद्याधरराज्येश्वरो भविष्यतीति। राजा प्रत्यूष एव

प्रबुद्ध' राजमहिषीं स्वप्नवृत्तान्त' कथयित्वा तया सह पारणामकरोत्।

गच्छता कालेन राजमहिषी गर्भवती दशमे मासि निरुपमामेकां कन्यां प्रासोष्ट। राजा स्वेन नाम्ना कन्यां कर्पूरिकाख्यां कृत्वा यथाविधानेन महोत्सवमन्वतिष्ठत्। ताञ्च कन्यां शशधरकलामिव दिने दिने वृद्धिं गच्छन्तीं क्रमेण अतिक्रान्तशैशवां निरीक्ष्य राजा विवाहार्थं समुत्सुकोऽभूत्। कन्या तु अतिमनस्विनी पुरुषद्वेषात् विवाहं न कामयते। एकदा ममैकया कन्यया विवाहं प्रति विद्वेषहेतु' पृष्टा सा अवादीत् सखि। अहं जातिस्मरा, पूर्वजन्मवृत्त मे सर्वं स्मृतम्। तदेव मे विवाहानिच्छाया हेतुः। स च वृत्तान्तोऽयम्—

समुद्रस्यास्य तीरे यो महान् चन्दनतरुरस्ति तस्य सन्निधौ एकं पद्मसरो वर्त्तते। अहं कर्म्मदोषात् तस्मिन् सरसि हंसयोनौ सञ्जाता। कदाचित् भर्त्रा सह तस्मिन् चन्दनपादपे कुलायो मया निर्मितः। कियता कालेन मम कतिपये शावकाः समभवन्। मया तैः शावकैः सह कुलाये तस्मिन्नध्युषिते सहसा समुद्रः वृद्धिं गच्छन् नीडात् मच्छिशून् तरङ्गैरपातयत्। [illegible]-कातरा निराहारेण स्थित्वा तत्रत्यस्य कस्यचित् शिव-लिङ्गस्य सन्निधौ अरुदम्। अत्रान्तरे मत्पतिः राजहंसः समागत्य मृतशावकार्थं शोक कर्त्तु निषिध्य अब्रवीत् प्रिये। अलं शोकेन, जीवतोरावयोर्बहवः शावकाः समुत्पत्स्यन्ते। अहं पत्युस्तादृशैर्वाग्बाणैर्हृदि विद्धा व्यचि-

न्तयं हा। पुरुषा अतिनिष्ठुराः, ते शिशून् भक्तिमतीं स्त्रियश्च न स्नेहेन पश्यन्ति, तन्मे अलमनेन पत्या शोकसन्तप्तेन च देहेन। एवमुक्त्वा देवदेव भक्त्या प्रणम्य तमेव हृदि ध्यायन्ती पत्युः समक्षं जन्मान्तरे जातिस्मरा राजकन्या भवितास्मीति कामनया समुद्रजले न्यपतम्। अनन्तरं पुरुषद्वेषिणी राजकन्या जातास्मि, तस्मात् विवाहो मे न रोचते, तदिदानीं यथाभाग्यं तदेव सम्पत्स्यते इति।

मत्कन्या च इमं वृत्तान्तं मह्यं निवेदितवती, तद्वत्स मया एतावत् विदितं, मन्ये सा श्रीमती भवत एव भार्य्या भाविनी, यतः विद्याधरचक्रवर्त्ती तस्याः पति र्भविष्यतीति देवादेशः, तल्लक्षणञ्च सर्वं त्वयि दृश्यते, कथमन्यथा अस्मिन् प्रदेशे समये श्रीमतामभ्यागमनं, मन्ये विधाता एव अस्य संयोगकारी भवन्तमिहानीतवान्। साम्प्रतमस्मद्गृहे अवस्थानेन इमं जनं कृतार्थं कुरु। इत्यभिधाय वृद्धया यथालाभम् आहारद्रव्ये समाहृते युवराजः गोमुखेन सह तदुपयुज्य तां रात्रिं तत्र निनाय। ततश्च प्रातः प्रभाते नरवाहनदत्तः सन्यासिवेशो गोमुखेन सह राजद्वारं समेत्य हा हंसि! हा हंसि! इत्येवं पुनः पुनराजुहाव। तदवलोक्य तत्र जनतायां सविस्मयमुपस्थितायां कर्पूरिकायाः सख्योऽपि समागम्य तं विस्मयकरं व्यापारं राजदारिकायै गत्वा समाचख्युः भर्तृदारिके द्वारि कश्चिदपूर्वः सन्यासी उपतिष्ठते, स अद्वितीयोऽपि रूपेण अद्वितीयत्वं बिभर्त्ति जगति। हा हंसि हा हंसीति मन्त्रं सततं जपति च। तञ्च मन्त्रं श्रुत्वा नारीणां मनांसि

नितरां मुह्यन्ति। पूर्वहंसी राजकन्या चेटीमुखात् तदाकर्ण्य एकया चेट्या त सन्यासिन स्वसकाशं आहूय समानयत्। आनीतञ्च तं हरमाराधयितुं व्रतं धारयन्त कामसिव दृष्ट्वा मुमोह। युवराजः कर्पूरिकां निरीक्ष्य साक्षात् रतिमिव विग्रहिणीममन्यत। अथ तस्यां कर्पूरिकायां नरवाहनदत्तं प्रति हा हसि हा हसीति मन्त्रजपकारणं परिपृच्छन्त्यां स युवराजस्तद्देश वाक्यं तथैव व्याजहार। ततस्तत्सहचरो गोमुखः कर्पूरिकायै हंसमिथुनवृत्तान्तमाख्याय पुनरब्रवीत् राजपुत्रि। अयं कौशाम्बीपतिवत्सराजस्य पुत्रो नरवाहनदत्तो नाम जातिस्मरः समजायत। अस्मिंश्च प्रसूत एव आकाशवाणी उदचरन्, एष विद्याधरचक्रवर्त्ती भवितेति। ततोऽमुमतिक्रान्तशैशव राजा यौवराज्ये अभिषिच्य मदनमञ्चुकया सह विवाहमदात्। ततश्च हेमप्रभनाम्नः विद्याधरपतेर्दुहिता रत्नप्रभा स्वयमागत्य एनं पतित्वेनावृणोत्। तदपि असौ युवराजः तस्या एव तस्याः कारणात् क्षणमपि सुस्थतामप्राप्नुवन् एकदा मृगयार्थं वनं गत एकां [illegible]। सा तु कथाप्रसङ्गेन इममनुगृह्य प्रोवाच त्वं पूर्वजन्मकर्म्मबलात् हंसत्वं प्राप्य समुद्रतीरवर्त्तिनि चन्दनपादपे वसतिमकरोः, कापि स्वर्गवनिता शापात् हंसयोनौ पतिता तव भार्य्यासीत्। सहसा तस्याः शावकेषु समुद्रजले निपत्य मृतेषु सा हंसी सुतशोकात् तस्मिन्नेव उल्लम्फ्य प्राणान् विजहौ। त्वञ्च तस्याः शोकेन तत्पदवीमेव अवाप्तवान्। साम्प्रतं शम्भुवरेण त्वं राजराजतनयः जातिस्मरश्च संवृत्तो-

ऽसि। सा च हंसी समुद्रपारवर्त्तिनि कर्पूरसम्भवे नगरे कर्पूरसेननाम्नः नृपतेर्दुहिता जातिस्मरा च अजनि। तस्मात् वत्स! त्वं तत्र गत्वा तां ते पूर्वभार्यां गृहाण। एवमुक्त्वा तस्यां तिरोहितायाम् अयं तव गतिं श्रुत्वा नितरामधीर एव मया एतन्नगरमुद्दिश्य प्रस्थितः। बहूनि दुर्गमाण्यतीत्य च क्रमेण समुद्रतीरवर्त्ति नगरमेकं प्राप्य तत्रत्यं राज्यधरं नाम एकं सूत्रधरं मित्रमापाद। तेन च प्रदत्तं वायुविमानमास्थाय आवां समुद्रपारमेत्य नगरमिदं समासादितवन्तौ। अत्र चागत्याय अस्माकं युवराजोऽयं हा हंसि हा हंसीत्येवं सदा जपन् उन्मत्त इव विचरति, तदिदानीं भवत्यै यथा रोचते तत् क्रियतामिति।

एवमुक्त्वा गोमुखे विरते कर्पूरिका तत् सर्वं सत्यं प्रतीत्य आत्मानं प्रति नरवाहनदत्तस्य प्रगाढ़ स्नेहमनुचिन्त्य प्रेमार्द्रा प्रत्यवादीत् सत्यमेवाहं सा हंसी, मदर्थञ्च आर्य्यपुत्रः जननद्वयेऽपि महान्तं क्लेशं प्राप। तदहमेव धन्या. अद्यप्रभृति युवराजस्य प्रेमदासी अस्मीति समाख्याय स्नानभोजनादिना तौ परिचचार। अथेमं वृत्तान्तं परिजनमुखादुपश्रुत्य राजा कर्पूरसेनस्तत्क्षणं युवराजसमीपमेत्य तं चक्रवर्त्तिलक्षणाक्रान्तं तनयाजिष्टञ्च दृष्ट्वा आत्मानं कृतार्थममन्यत। अथ शुभ लग्ने अग्निं साक्षीकृत्य यथाविधि कन्यां तस्मै सम्प्रदाय त्रिकोटीः स्वर्णमुद्रास्तत्परिमितानि कर्पूराणि दशकोटि वस्त्राणि शतं दासीश्च यौतकानि अदात्।

अथ युवराजः प्रियया तया सह कियन्तं कालं श्वशुर-

गृहे सुखेनोषित्वा कर्पूरिकां प्रति कौशाम्बीं प्रत्यागन्तुं प्रस्तावमकार्षीत्। सा च सम्मता प्रत्यवोचत् नाथ! येन विमानेन भवान् आगतः, तदतीव क्षुद्रम्। अस्मादपि वृहत्तरं विमानं प्रस्तुत्य आनयामि एवमुक्त्वा प्राणधरो नाम यो वैदेशिकः सूत्रधरः कियन्तं कालं तत्रागतः, तम् अभिमतयन्त्रनिर्माणार्थमादिदेश। आदिष्टेन च तेन तादृशं विमानं प्रस्तुत्य आनीतं दृष्ट्वा नरवाहनदत्तो व्यचिन्तयत् मन्ये अयमेव राज्यधरस्य भ्राता प्राणधरः। एवं विभाव्य तं परिचयमपृच्छत्, स च सर्वं यथातथ्येन युवराजाय न्यवेदयत्। अथ युवराजेन राज्यधरवृत्तान्ते कथिते सूत्रधरः सातिशयं परितुष्टः सत्वरं गत्वा स्वं विमानं गृहीत्वा समानयत्। अथ कर्पूरसेननृपेण यथोचितं विसर्जितः युवराजः प्रियया गोमुखेन तेन च सूत्रधरेण सह तत् विमानमारुह्य सत्वरं समुद्रपारवर्त्तिनं राज्यधरमाससाद। राज्यधरो ज्येष्ठसमागमेन परां प्रीतिमवाप्य तान् यथोचितं संवर्द्धयामास। अनन्तरं युवराजस्तमपि सहगन्तुकामं विमानमारोप्य सानन्दं कौशाम्बीं समाजगाम।

वत्सराजः पुत्रागमनवार्त्तां निशम्य सोत्साहानन्दनिर्भरं देवीभ्यां स्नुषाभ्यां मन्त्रिभिश्च परिवृतः युवराजं प्रत्युद्गन्तुं पुरात् निर्जगाम। नरवाहनदत्तः वध्वा सह विमानादवरुह्य पितरं मातरौ च प्रणम्य विनयनम्रः सर्वान् राजमन्त्रिणः आशिषः प्रयुञ्जानान् यथायथं सम्मानितवान्। ते च सर्वे तं सादरं समालिङ्ग्य हर्षाश्रुजर्जराः समभवन्। रत्नप्रभा मदनमञ्चुका चोभे सपत्नीसहितं पति-

मवाप्य भृशं ननन्दतुः। अथ राजपुत्रः सर्वं वृत्तान्तमभिधाय पित्रादिभिरभिनन्दित, यौगन्धरायणादिभिः प्राचीनमन्त्रिभिः सार्द्धं राजभवन प्राविशत्। अथ युवराजेन समुचित सत्कृत्य अपरिमितान् अर्थांश्च प्रदाय विसर्जितः प्राणधरः स्व विमानमारुह्य कर्पूरसम्भव नगर प्रत्येत्य राजान कर्पूरसेनं दुहितृजामात्रादीनां कुशलवार्त्तया सन्तोष्य स्वं भवनमगात्।

अथ अष्टमो लम्बकः।

अथ चतुश्चत्वारिंशत्तरङ्गः।

अथ कदाचित् पुत्रेण सह सभासीने राजनि कश्चित् विद्याधरः अन्तरीक्षाद् भूतलमवतीर्य्य राजान्तिकमुपगम्य तेन च राज्ञा संवर्द्धितः सत्कृतश्च अवादीत् राजन्। हिमालयान्तवर्त्तिनि वज्रकूटाख्ये नगरे मम वसतिः, अहं वज्रप्रभो नाम। भगवान् भवानीपतिर्मदीयेन तपसा सन्तुष्टः मामरातिदुर्जयमकार्षीत्। अद्य अहं भगवन्तं प्रणम्य आगच्छन् विद्यया अज्ञासिषं राजकुमारो नरवाहनदत्तः देवस्य उमापतेः परमो भक्तः, तदिच्छया च कामदेवांशेन सम्भूतः तस्यैव भगवतः कृपया उभयस्मिन् लोके राजत्वं करिष्यति। पुरा पृथ्वीपतिः सूर्य्यप्रभः महादेव प्रसाद्य

विद्याधरसिंहासनस्य दक्षिणार्द्धं तथा श्रुतशर्म्मा नाम राजा उत्तरार्द्धं प्राप्तवान्। साम्प्रत राजनन्दनः स्वेन पुण्यबलेन सर्वचक्रवर्त्ती भविष्यतीति।

एवमुक्त्वा वज्रप्रभे विरते नरवाहनदत्तः सूर्य्यप्रभस्य विद्याधरैश्वर्य्यलाभवार्त्ता कीदृशी इति तमपृच्छत्। सोऽब्रवीत् देव! पुरा मद्रजनपदानां प्रधाननगरे शाकले चन्द्रप्रभो नाम राजा प्रतिवसति स्म। तस्य प्रधाना महिषी कीर्त्तिर्नाम। एकदा गर्भवत्यःस्त-स्या. पुत्रे प्रसूते इयमाकाशभारती उदतिष्ठत् यथाय शिशुर्महादेवेन स्वहस्तनिर्मितः, अयञ्च सूर्य्यप्रभ इति प्रसिद्धः विद्याधरचक्रवर्त्ती भविष्यतीति। राजा चन्द्रप्रभः अनेन देवादेशेन अत्यन्तमानन्दितः महोत्साह महत्या समृद्ध्या तस्य जातकर्म्मादिकमकरोत्। कुमारः क्रमेण दिने दिने शशीव वर्द्धमानः शैशव एव निखिलानि शास्त्राणि कलाश्च शिक्षितवान्। तदवलोक्य राजा अतीव हर्षितः शैशवातिक्रान्तमेव त यौवराज्येऽभ्यषेचयत्। स च भासप्रभाससिद्धार्थनामभिः त्रिभिर्मन्त्रिपुत्रैः परिवृतः स्वं कार्य्यजालं यथायथ निरवर्त्तयत्।

कदाचिदमुस्मिन् युवराजे पित्रा सह सभासीने मयदानवः सहसा धरातलं विदार्य्य सभां प्रविष्टः सप्रणाममवादीत् राजन्! भगवान् शूलपाणिर्युवराज विद्याधरचक्रवर्त्तिनं कर्त्तु स्वहस्तेन निर्म्माय मर्त्त्यलोकं प्राहिणोत्। इदानीं मामाहूय युवराज तत्पदप्राप्त्यनुकूलान् विद्यासमूहान् शिक्षयितुं प्रैरिरत्। तन्महाराजेनादिष्टः युवराज शिक्षयितु नेतुमिच्छामि। श्रुतशर्म्मा नाम राजा युव-

राजस्य प्रतिद्वन्द्वी, तमस्माकं साहाय्येन सिद्धविद्यः परा-
जित्य सिंहासनं लब्धव्यमिति।

एवमुक्तो राजा चन्द्रप्रभः पुत्रं मयदानवाय सविश्रम्भं प्रादात्। दानवेन्द्रः राजपुत्रं समन्त्रित्रयसहितं पातालं नीत्वा यथापूर्वं सर्वां विद्या अशिक्षयत्। अनन्तरं भूतासनं नाम विमानं साधयित्वा युवराजं ससहचरं तेन विमानेन तत्पितरं प्रापय्य अब्रवीत् यावदहं पुनर्नागच्छामि, तावत् त्वं सिद्धविद्याप्रभावेण अशेषं सुखं सम्भुज्य कालं नय। इत्युक्त्वा तस्मिन् प्रस्थिते राजा चन्द्रप्रभः पुत्रस्य विद्यामाहात्म्येन परां प्रीतिमन्वभवत्।

अथ युवराजः सूर्य्यप्रभः सिद्धविद्याप्रभावेण विमानमारुह्य समन्त्रिवर्गः नानादेशान् परिभ्रमितुं प्रावर्त्तत। स खलु क्रमेण ताम्रलिप्तनगराधिराजस्य वीर्य्यभटस्य दुहितरं मदनसेनां, काञ्चीराजस्य कुम्भीरस्य तनयां चन्द्रिकावतीं, लावाणकराजस्य पौरवस्य कन्यां वरुणसेनां, चीनाधिपतेः सुतां सुलोचनां, श्रीकण्ठराजस्य का[illegible] पुत्रीं विद्युन्मालां, कौशाम्बीपतेरपरान्तस्य कुमारीं चन्द्रावतीं, तथा जनमेजयस्य राज्ञः कन्यकां परपुष्टां अपहृत्य ताभिः सह कदाचिद् व्योमयानेन वा कदाचित् उद्यानविहारेण कालं नयन् सुखमुवास।

एकदासौ ताम्रलिप्तनगरोद्याने ताः सर्वा राजकन्यका मरच्य [illegible]भिः सह विमानमारुह्य वज्ररात्र नाम नगरं जगाम। तत्र च तारावलीं नाम राजकन्यां तत्पितुः रम्भकस्य समक्षमपहरन् सत्वरं पुनस्ताम्रलिप्तं नगरं समाग-

दत्। ततो विलासिनीं नाम राजकन्यामपहृत्य पितुः सकाशं गमिष्यन् सर्वाभिः पत्नीभिः सह शाकलनगरं प्रतस्थे।

अथ तस्मिन् युवराजे पितुः सकाशं प्राप्ते तासां राजकन्यानां पितरः [illegible] सकाशं विधिवत् कन्यादानप्रस्तावं कर्त्तुं दूतान् प्रेषयन्। राजा सन्तुष्टः तेषां प्रार्थनामनुमान्य सर्वत्र च गत्वा पुत्रोद्वाहविधिं यथाशास्त्रं निर्वर्त्तयाम। सर्वे एव राजानः कन्याभिः सह विविधानर्थान् यौतकीकृत्य राजानं बहुशः सत्कृत्य च प्राहिण्वन्। ताश्च सर्वाः कन्यकाः सदृशं पतिमवाप्य परां प्रीतिमनुभवन्त्यः सुखेन कालमनयन्।

पञ्चचत्वारिंशत्तरङ्गः।

एकदा राजा चन्द्रप्रभः पुत्रेण सूर्य्यप्रभेण सह मन्त्रिभिः परिवृतो मयदानवं सस्मार। स्मरणमात्रेण सहसा सभामध्यभागे विदीर्णे सुगन्धवायुना सह मयदानवमुपस्थितं दृष्ट्वा तं सिंहासनमध्यवासयत्। स तु सत्कृतः समुपविष्टः प्राब्रवीत् युवराज! साम्प्रतं पार्थिवं सर्वं सुखमुपभुक्तं भवता, अतः परमन्यविधं सुखमन्वेषणीयम्। तद् भवानग्रत. दूतैः सर्वान् सम्बन्धिनो नृपतीनाह्वयतु, तदनन्तरं विद्याधरपतिना सुमेरुणा सह सख्यं कृत्वा तेन सहायेन श्रुतशर्म्माणं जयन् खेचरराज्याधीश्वरो भविष्यति यत

सुमेरुः देवदेवादेशेन युवराजाय कन्यां दत्त्वा साहाय्य विधास्यति। चन्द्रप्रभो मयदानववचसा सर्वान् नृपतीन् समाह्वातुं प्रहस्तादीन् खेचरान् समन्ततः प्रेषयामास।

अथ एकस्मिन् दिवसे देवर्षिर्नारदः समागत्य अर्घ्यं गृहीत्वा समुपविष्टः प्रोवाच राजन्! देवराजः मां भवदन्तिकं प्रेष्य कथितवान् यूयं महादेवादेशेन मयसहाया यत् मर्त्यवासिनं सूर्यप्रभं विद्याधरपदे प्रतिष्ठापयितुं कृतसङ्कल्पाः स्थ, तत् सर्वथा असाम्प्रतम्। यतः पदमिदम् अस्माभिः पूर्वं श्रुतशर्म्मणे प्रदत्तं, तच्च तस्य कुलक्रमागतत्वेन निर्द्धारितम्। तदस्माकं प्रातिकूल्येन यद् यूयं चेष्टध्वे, तत् युष्माकमेव आत्मविनाशहेतुः। त्वञ्च रुद्रयज्ञं कर्त्तुमुद्यत इति श्रुत्वा त्वामश्वमेधं कर्त्तुं समादिशं तदपि त्वया न कृतम्। इत्थं सर्वान् देवानपहाय एकमात्रे शम्भौ समाराधिते युष्माकं मङ्गलं दूरापितमवधार्य्यताम्।

एतद् देवर्षिवचनमाकर्ण्य मयः सस्मितमवादीत् देवर्षे! भवतः प्रमुखात् महेन्द्रेण यदुक्तं तत् सर्वथा अयुक्तम्। प्रथमतः अस्माकं युवराजं मर्त्यवासीति कृत्वा यद् नागणयत् तत् देवराजस्य अनुचितम्। युवराजोऽयं यत् सर्वशक्तिमान्, तत् किं दामोदरसंग्रामे न प्रत्यक्षीकृतं देवेन्द्रेण। यश्च मर्त्यः सर्वां शक्तिमापद्यते स किं सर्वसिद्धेरधीश्वरो न भवितुमर्हति। पूर्वं राजा नहुषः मर्त्यवासी अपि किं देवराज्यं नाकरोत्। तेनोक्तं तैः श्रुतशर्म्मणे विद्याधरपदं प्रदत्तमिति तस्य तत् कुलक्रमागतमिति तदपि न श्रद्धेयम्। यत्र महेश्वरः स्वयं दाता, तत्र अन्येषां का शक्तिः?

हिरण्याक्षस्य ज्येष्ठं हिरण्यकशिपुं गतमिन्द्रत्वं कथं हृतं तत् किं तस्य कुलक्रमागत नासीत्? वयं देवानां प्रातिकूल्येन अधर्ममाचराम इत्यपि नैव वक्तुमुचितम्। वयं तावत् न मुनिपत्नीं हरामः, नापि ब्रह्महत्यां कुर्मः। वयं केवलं शत्रून् जेतुं चेष्टामहे, अत्र तावत् कोऽस्त्यधर्मः? अद्यमज्ञविधमकृत्वा रुद्रयागं कुर्मः, यतोऽस्माभिर्ज्ञातं रुद्र एव सर्वदेवमयः, तस्यार्च्चनयैव सर्वे देवा अर्च्चिताः परितुष्यन्ति, तत् कथमुक्तं देवान् प्रति वयमवज्ञां कुर्म्म इति। देवराजेन शिवाराधनया अमङ्गलभयं प्रदर्शितम् एतत् किं विज्ञस्य तस्य वक्तुमुचितम्। देवराजस्य कथामिमामाकर्ण्य वय नितान्तं दुःखिताः स्मः। सूर्य्ये अभ्युदिते किमपरैस्तेजोभिः। महर्षे! भवान् एतत् सर्वं भवता देवराजाय गत्वा वक्तव्यम्। अस्माभिस्तावत् कर्म्मारब्धं, साम्प्रत देवराजाय यद् रोचते तत् क्रियतामिति।

एतदाकर्ण्य देवर्षौ प्रस्थिते चन्द्रप्रभो नृपः भयमाश्रयौ। मयदानवोऽब्रवीत् महाराज! सर्वे दानवा भवतां सहायाः, भगवान् भवानीपतिरपि भवताम् अनुकूलः, तत् कस्मादपि भय मा कृथा., वीराः यूय महाकथानुमारिणः निःशङ्कं कर्म्मारभन्ताम्। सर्वे मयवाक्यं बहु समाहृत्य सन्तोषमवापुः।

अत्रान्तरे दूतमुखादवगतवृत्तान्ताः सर्वे महीपतयः ससज्जाश्चन्द्रप्रभ समासदन्। चन्द्रप्रभे समागतान् नृपतीन् यथायोग्यं समादृत्य दत्तासने दानवराजो मयः सर्वसमक्षं पुनरवदत् राजन्! अद्य रजन्यां रुद्रमुद्दिश्य महाबलिः

प्रदातव्यः। ततोऽहं यद् यद् वस्त्वादि तत् तत् असङ्कुचितं कर्त्तव्यम्। ततो राज्ञः मयापदेशेन रुद्रबलियोग्यानि नानाद्रव्याणि समाहृत्य महारण्यं गत्वा च रुद्रमुद्दिश्य बलीन् प्रददौ, चकार च यथाविधानं होमान्। तत्र च तदा नन्दी प्रमथगणवृतः राजसमक्षमाविर्बभूव। स च राज्ञा सम्पूजितः प्रहृष्टः प्रोवाच राजन्। भगवान् भूतपति-र्भवते सन्दिष्टवान् यूयं मत्प्रसादात् सतात् शत्रुभ्योऽपि मा बिभीत, युवराजः सूर्य्यप्रभः सत्वरमेव विद्याधरचक्र-वर्त्ती भविष्यतीति। एवमुक्त्वा तस्मिन् तिरोहिते राजा पुत्रस्य अभ्युन्नतौ स्थिरनिश्चयो भूत्वा कार्य्यं समाप्य च मयेन सह स्वं नगरं प्रत्यागमत्।

अथापरेद्युः प्रातः सर्व्वेषु राजसु सभासीनेषु दानवपति-र्मयः समब्रवीत् महाराज। रहस्यमाकर्णयतां भवान् सुनीथो नाम मत्पुत्रः, सूर्य्यप्रभः सुमुण्डीकनामा भवदनुजः. एतावुभौ देवासुरे सङ्ग्रामे निहतौ अत्र पितापुत्रभावेन समुत्पन्नौ। भवतस्तत् दानवशरीरं दिव्यौषधिभिर्घृतैश्च अनुलिप्य पाताले मया रक्षितम्। स भवान् मया सह पातालं गच्छतु, प्रविशतु च मदुपदिष्टेन मार्गेण तत् शरी-रम्। एवं कृते महातेजस्वी बलशाली च भूत्वा देवान् पराजेष्यते। सुमुण्डीकावतारः सूर्य्यप्रभस्तु अनेनैव शरीरेण खेचरेश्वरत्वमाप्स्यतीति।

दानवराजस्य कथामिमां श्रुत्वा सुचतुरो मन्त्रिवरः सशङ्कः प्रोवाच दानवेन्द्र। अस्माकं प्रभुरन्यदेहं प्रविश्य किं पञ्चतामाप्स्यति? उत इवास्मान् विस्मरिष्यति च?

मयः प्रावदत्। मन्त्रिन् युष्मत्प्रभुरेषः योगबलेन देहान्तरं प्रविश्य युष्मान् न विस्मरिष्यति, न च पञ्चतामाप्स्यति। अत्र तावदयं हेतुः, यः अस्वाधीनतया देहं विसृज्य अन्यगर्भे जायते, तस्य मरणादिक्लेशेन किमपि न स्मृतिपथमायाति। यश्च योगेन, विना क्लेशं देहान्तरं विशति, तस्य सर्वमेव स्मृतौ तिष्ठति। तदलमुद्वेगेन, युष्माकं राजा जराव्याधिशून्यं दिव्यशरीरमाप्स्यति। यूयञ्च सर्वे अनेन सह रसातलं गत्वा सुरापानेन नीरोगाः दिव्यदेहाश्च भवत इति वचनमाकर्ण्य सर्वे निःसंशयाः संवृत्ताः।

परस्मिन्नहनि राजा चन्द्रप्रभः सपरिजनः सवर्गः नगरात् निर्गत्य चन्द्रभागैरावत्योर्नद्योः सङ्गमे उपस्थाय तत्र सर्वान् नृपतीन् सूर्य्यप्रभस्य सर्वान् परिजनांश्च संरक्ष्य मयदर्शितेन विवरेण रसातलमविशत्। सूर्य्यप्रभः राजमहिष्यः सिद्धार्थादयो मन्त्रिणश्च तमनुजग्मुः।

अत्रान्तरे नभोमण्डलात् सहसा विद्याधरबलानि आविर्भूय मायया तान् नृपतीन् स्तम्भयित्वा सूर्य्यप्रभस्य सर्वा महिषीरपाहरन्। अपहृतमात्रमेव दिव्यवाणी उदतिष्ठत् रे पापीयन् श्रुतशर्म्मन्। यदि त्वं सूर्य्यप्रभस्य भार्य्याः स्प्रक्ष्यसि, तदा सबान्धवस्तत्क्षणं निधनमाप्स्यसि, एताश्च मातृवत् सगौरवं रक्ष, अहमधुनैव त्वां विनाश्य एता नोद्धृतवानस्मि, तस्यास्ति किञ्चित्कारणम्। एवमुक्त्वा राजानः। यूयं क्षमध्वम्, एतासां योषितां नास्ति विनाशः। पुनरपि यूयं स्वां स्वां कन्यामवाप्स्यथ, अत्रैवेदानीं सुस्थिरास्तिष्ठत। एवमुक्त्वा दैववाण्यां विरतायां ते खेचरा भयात् तिरो-

ष्ठिताः। राजानश्च तस्मिन् देववचसि कृतविश्वासास्तत्रै-
वादतास्थिरे।

अत्रान्तरे योगीश्वरो दानवेन्द्रः पातालमध्यवर्त्तिनि देवमन्दिरे स्थितं राजानं चन्द्रप्रभं देहान्तरप्रवेशाय योग-[illegible] तस्मात् द्वितीयं रसातलं निनाय। राजा स्वर्ग-[illegible] प्रविश्य अपश्यत् सर्व एव तत्र निद्रागताः, एकस्मिंश्च पर्यङ्के [illegible] श्रीमयमूर्त्तिः कश्चित् पुरुष [illegible]। कति-[illegible] सम्मुखात् [illegible]लिखन्ति। ईश्वरा[illegible] [illegible]वाच राजन् अयमसौ पूर्वोक्तः सोमि[illegible]। तद् भवान् तदुपदिष्टेन योगेन तत्र [illegible]। [illegible]पि तद्वचनं [illegible] प्रविष्टः चन्द्रप्रभस्तु [illegible] इति [illegible]। प्रविष्टे च तस्मिन् तत् कलेवरं दृष्ट्वा [illegible] [illegible]। तद्दृष्ट्वैव तत्र सुप्रभात-[illegible] सुरासुरैः [illegible] इति [illegible] [illegible] [illegible] कलेवरं [illegible] विषादमवापुः।

अथ [illegible] [illegible] [illegible]राजस्य [illegible]-[illegible] [illegible] सुनीथः [illegible] [illegible] वृत्तान्तमाचख्यौ। ततश्च [illegible] चन्द्र-[illegible] कदाचित् कार्य्यं करिष्य[illegible] [illegible]। अनन्तरं सर्वान् [illegible] [illegible]

विष्टेषु सुनीथमहिला सर्वेभ्य एव तेभ्यः पत्रपुटेन सुरामानीय प्रादात्। अथ सर्वे सूर्य्यप्रभादयः अमृतरसां तां सुरां पीत्वा मत्ताः सुप्तोत्थिता इव दिव्यं कलेवरं प्राप्य महाबलपराक्रान्ता अभवन्।

तदनन्तरं चन्द्रप्रभ[illegible]पुरं अतल प्रविश्य तत्र सर्वरम्यश्रीशालिनि निकेतने स्थितां जननीं लीलावतीं ददर्श। निपपात च तस्याश्चरणयोः। सा च पुत्रं चिरागतं दृष्ट्वा ससम्भ्रममासनात् उत्थाय समालिङ्ग्य तस्य शिरश्चुम्बनादिकं कृत्वा सानन्दं पत्युर्भूयसीं प्रहर्षमवहत्। अथ दानवराजः सूर्य्यप्रभं प्रति अङ्गुलिं निर्दिश्य अब्रवीत् देवि! अयं ते द्वितीयः पुत्रः सुमुण्डीकः, इदानीं चन्द्रप्रभस्य पुत्रः सूर्य्यप्रभ इति प्रसिद्धिं गतः। भगवान् भवानीपतिरेनं विद्याधरचक्रवर्त्तिनं कर्त्तुं स्वच्छन्देन दृष्ट्वा भूतलं प्राहिणोत्, अयं हि मर्त्त्यशरीर एव तत्पदमवाप्स्यतीति।

एतत् श्रुत्वा सूर्य्यप्रभं सस्नेहं पश्यन्तीं लीलावतीं दृष्ट्वा सूर्य्यप्रभः सचिवबन्धैः सार्द्धं मातरं चरणयोर्ववन्दे। लीलावती साशीर्वादमब्रवीत् वत्स! तवेदमेव शरीरमपूर्व्वां शोभां दधार, तदलं पूर्वशरीरेण। अथ दानवेन्द्रः कन्यां मन्दोदरीं [illegible] सस्मार। तौ च स्मृतावेव तत्क्षणमागत्य समुचितं सत्कारमवाप्य प्रोचतुः तात! वयं कमपि प्रति बलं प्रयोक्तुं नेच्छामः, तत् यदि देवराजः अस्मान् प्रति बलं प्रयुञ्ज्यात् तत् कथं वयं सहिष्यामहे। ये चासुरा देवैर्निहताः, तेषामनवधानता एव दोषः कारणम्। बलिप्रभृतीन् असुरान् सततमवहितान् देवा अपि न

विनाशयितुं शक्ताः, तदिदानीं गच्छाम इत्युक्त्वा तौ प्रस्थितौ। ततश्च दानवराजः बलिं दानवेन्द्रं साक्षात् कर्तुं सुनीथेन सूर्य्यप्रभादिभिश्च सह तृतीयं पातालं प्रविश्य तं दैत्यपतिं प्रणनाम। बलिना यथायथं सत्कृतेषु तेषु समासीनेषु बलिर्मयप्रमुखात् सर्वं वृत्तान्तं श्रुत्वा सानन्दं पितामहप्रह्लादचरणयोः निपत्य अवादीत् तात! सुनीथोऽयं स्वं शरीरं प्राप्य पुनर्जीवितः, सूर्य्यप्रभोऽयं मृतस्य सुमुण्डीकस्यावतारः। भगवान् भूतपतिरस्मै सुप्रसन्नः विद्याधरसाम्राज्यं दातुमादिष्टवान्। अहञ्च देवदेवस्य तस्य वरप्रभावेण शिथिलबन्धनः संवृत्तोऽस्मि। तत् सुनीथसुमुण्डीकयोः पुनःप्राप्तिरस्माकं भाविनि मङ्गलायैव। तदानीं तत्र स्थितः दैत्यगुरुः शुक्रोऽब्रवीत् धर्म्ये पथि वर्त्तमानानां कदापि नामङ्गलं, तन्मदीयं वाक्यमाकर्ण्य धर्म्मं चरतेति।

तच्च गुरुवाक्यं सर्वे पातालवासिनः असुरा अनुमुमुदिरे। राजा बलिश्च सुनीथस्यागमनेन हर्षितः महोत्सवं व्यधात्।

ततः सुरपुरात् देवर्षिः बलेः सभामुपगतोऽर्घ्यं गृहीत्वा कृतासनपरिग्रहः सर्वानब्रवीत् दानवाः! देवपतिः पुनरपि मन्मुखेन युष्मान् इदमाह, अहं युष्माकं सुनीथस्य पुनर्जीवनं श्रुत्वा परमाप्यायितोऽस्मि, तदधुना अस्माभिः सह अकारणं वैरं मा कुरुत, मा विरुन्ध च अस्माकं पक्षेण श्रुतशर्म्मणा सह।

प्रह्लादः प्राब्रवीत् सुनीथस्य जीवनप्राप्त्या देवराजस्य प्रीतिरिः इति दुःखितमस्माभिः, अद्य अस्माभिः गुरोः

सकाशे प्रतिज्ञातं कदाप्यधर्म्मं नाचरिष्याम इति। धर्म्मे पथि स्थिता एव सर्वं साधयिष्यामः, परन्तु देवपतिः श्रुतशर्म्मसहायोऽस्मान् प्रति यत् विरुद्धमाचरितुं प्रवृत्तः, तदतीव आश्चर्य्यमनुचितञ्च। भगवान् [illegible] लि, स्वर्थप्रभस्य सहायः। स खलु [illegible] प्रति प्रसन्नः अस्मै विद्याधरचक्रवर्त्तित्वं प्रदातुमादिदेश। तस्मात् [illegible] आदिष्टे कर्म्मणि नास्माकं दोषावकाशः। तत्[illegible] अस्मान्प्रवैरिणः कथयति [illegible] दुराचारम्। नारदे दानवेन्द्रमुखादेतदाकर्ण्य इन्द्रं [illegible] शुक्रः प्राब्रवीत् कार्य्येऽस्मिन् इन्द्र[illegible] हरेनि, यदा देवादिदेवोऽस्माकं पक्षे वर्त्तते, [illegible] अस्माकमपक्रियायाम्? यद्य[illegible] श्योऽस्ति, तेनैव वा युद्धाय [illegible] निर्भयं तिष्ठतेति। एतदाकर्ण्य सर्वे [illegible] भवन अनन्तर बलिश्च सभागृहात् अन्तःपुरमागच्छन्।

अथ सुनीथे [illegible] लकातारादिव्यापारे सा कुवेरदुहितरं तेजस्वतीं, तुम्बुरोः कन्यां [illegible]वतीं, प्रभासस्य सुतां कीर्त्तिमतीञ्च प्रधाना[illegible] हस्ते समर्पयामास। ततः सुनीथे [illegible] भार्य्यासहाय शयनगृहं प्रविष्टे सूर्य्यप्रभाद्याः सर्वे [illegible] परिजनैः सह गृहान्तराणि अविशन्। अथ सर्वेषु निद्रितेषु सूर्य्यप्रभो निर्निद्र एव तिष्ठन् कामपि महिलां सख्या सह तत्र प्रविष्टामद्राक्षीत्। दृष्ट्वैव व्यचिन्तयत् अहो रूपमाधुर्य्यम्! मन्ये स्वर्गे अस्यां स्थितायाम् अप्सरसां रूपदर्पः स्यादिति

विधाता इमां पातालं नीत्वा अरक्षत्। सा तु क्रमेण सर्वान् सुप्तान् अवलोक्य पश्चात् चक्रवर्त्तिलक्षणान्वितं सूर्य्य-प्रभं समेत्य समभाषत सखि। त्वमिमं पादयोः स्पृष्ट्वा प्रबोधय इति। सखी च तथाकरोत्।

सूर्य्यप्रभस्तु व्याजनिद्रानिमीलिताक्षः क्रमेण चक्षुषी उन्मील्य अवादीत् का यूयम्? किमर्थं वा अत्रागताः? एतदाकर्ण्य सखी प्रत्यवादीत् भद्र! हिरण्याक्षस्य यः अमीलनामा पुत्रः, तस्य इयं प्राणसमा दुहिता कलावती नाम। अद्य सोऽमीलः बलेरन्तिकात् गृहं गत्वा सुनीथस्य पुनर्जीवनं तदनन्तरं शम्भोः प्रसादेन कुमुण्डीकावतारस्य सूर्य्यप्रभस्य विद्याधरैश्वर्य्यस्य भवितव्यतां परिजनेभ्यः कथयित्वा सूर्य्यप्रभाय स्वां दुहितरं कलावतीमभिप्रायमकार्षीत्। तदाकर्ण्य सेयं कलावती भवन्तं द्रष्टुमागतेति।

सूर्य्यप्रभः कथामिमामाकर्ण्य तस्याः आशयं जिज्ञासुः पुनः कपटनिद्रामभजत। परं सा विनिद्रं प्रहस्तमुन्नेत्य सख्या स्वमभिप्रायं प्रकटय्य बहिरगात्।

अथ प्रहस्तः सूर्य्यप्रभं समेत्य प्रावोचत् देव! जागर्षि? सूर्य्यप्रभः सहसा नेत्रे समुन्मील्य बाढ़ं जागर्म्मि, अद्य अल्पमपि निद्रां न लभे। अपरं संवादमेकं कथयामि शृणु! साम्प्रतमेव काचित् परमसुन्दरी कन्यका सख्या सह गृहं प्रविश्य दर्शनं दत्त्वैव प्रस्थिता। तदनुसन्धेहि, सा कुत्र गतेति। प्रहस्तः श्रुत्वैव बहिरागत्य अपश्यत् सा कन्या सख्या सह दण्डायमाना तिष्ठति। तदवलोक्य स समीप-मेत्य तामब्रवीत् दानवकन्ये! भवत्या अनुरोधात् प्रभु

प्रबोधितवानस्मि, तद् भवतो मदनुरोधेन पुनस्तं साक्षात्-कृत्य दर्शनेन्द्रियं सफलयतु। एवमुक्त्वा कलावतीं पुनः सूर्य्य-प्रभसकाशमनैषीत्। स च तां दृष्ट्वा प्राब्रवीत् चण्डि। निद्रि-तस्य हृदयं प्रविश्य हर्तुं युक्तं भवत्याः? तदिदानीं गान्धर्वेण विधिना आवयोः समागमो भवतु। एवमभिधाय तत्-क्षण तेनैव विधानेन तस्याः पाणिमग्रहीत्।

प्रत्यूष एव सूर्य्यप्रभादयः सर्वे मिलित्वा प्रह्लादमुप-जग्मुः। प्रह्लादः समाहूय मयमब्रवीत् अद्य सुनीथस्य पुन-र्जीवनमहोत्सवे सर्वैरेव असुरैः समवेतैः सानन्दं भोक्तव्य-मिति सर्वान् दूतैर्निमन्त्रयस्व। मयस्तथेति दूतैः सर्वान् निमन्त्रयामास। अथ सर्वे निमन्त्रिताः समागत्य क्षणं विश्रम्य मयेन सह भोगवतीमवगाह्य चतुर्विधानि आहार-द्रव्याणि सानन्दमुपयुज्य च दानवकन्यानां नृत्यं द्रष्टुमुपा-विशन्। सूर्य्यप्रभः प्रह्लादकन्यां महल्लिकां दृष्ट्वा अनङ्ग-शरपीडितः मोहमापेदिवान्। ततश्च अमीलः कलावतीं प्रह्लादश्च महल्लिकां तस्मै सूर्य्यप्रभाय सानन्दं प्रायच्छत्। अथ स सूर्य्यप्रभः कुमुदावतीं मनोवतीं सुभद्रां सुन्दरीं सुमायाञ्च असुरकन्यकाः परिणीतवान्।

कदाचित् सूर्य्यप्रभः कथाप्रसङ्गेन महल्लिकामपृच्छत् प्रिये। तस्यां रजन्यां ये द्वे सख्यौ त्वया सहागते, ते कुत्र गते? न दृश्यते किमिति।

महल्लिकावदत् नाथ। मम द्वादश सख्यः। पितृव्यो मम सर्वास्ताः स्वर्गात् अपहृत्य आनीतवान्। तासाम् अमृतप्रभा केशिनी च पर्वतस्य मुनेः कन्यके। कालिन्दी,

भद्रा, कनकमाला च एतास्तिस्रः महामुनेर्देवलस्य कन्यकाः। सौदामिनी उज्ज्वला च द्वे हाहाख्यस्य गन्धर्वस्य कुमार्यौ। हुहुनाम्नः गन्धर्वस्य कन्या पीवरी, कालस्य तनया खञ्जनिका च। केशरावली पिङ्गलाख्यस्य प्रमथस्य सुता। मालिनी कम्बलस्य दुहिता, वसोः कन्या मन्दारमाला। एताः सर्वा एव अप्सरःसम्भूता दिव्ययोषितः। तद् भवान् एतासामपि पाणीन् गृह्णातु एवमभिधाय सूर्यप्रभं प्रथमं पातालमनयत्। पर्य्यणाययच्च एकैकशः सर्वास्ताः स्वयम्। सूर्यप्रभस्तां रात्रिं ताभिरन्तःपुरस्त्रीभिः सह सुखेन नीत्वा परेऽहनि प्रातः प्रह्लादसभामाजगाम।

अथ दानवेन्द्रः प्रह्लादः मयसुनीथौ प्रोवाच यूयमतः परं दितिं दनुञ्च साक्षात् कुरुत। एवं दानवेन्द्रादेशं लब्ध्वा मयसुनीथौ भूतासनं नाम विमानं स्मृत्वा स्मृतमात्रोपस्थितञ्च तदारुह्य सपरिजनौ मलयाचलवर्त्तिनं कश्यपाश्रममासेदतुः। अथ मुनिभिर्दर्शितेन पथा तमाश्रमं गत्वा दैत्यदानवजनन्यौ दितिं दनुञ्च चरणयोर्निपेततुः। ते च असुरमातरौ वधूवरान् तान् समागतान् अवलोक्य हर्षाश्रुनिर्भरं समाश्लिष्य आशिषा सवर्द्धयामासतुः। अथ ते मयमूचतुः वत्स। त्वं पुत्रं सुनीथं पुनर्जीवितं दृष्ट्वा परमाप्यायिते स्वः। त्वाञ्च अतिपुण्यवन्तं मन्यावहे। सुमुण्डीकश्च यत् सूर्यप्रभो भूत्वा भूतले अजनिष्ट, तदपि आकर्ण्य परां प्रीतिमनुभवावः। तद्वत्स! सत्वरं गत्वा प्रजापतिं कश्यपमभिवन्दस्व, कुरुतञ्च तदादेशवशवर्त्तिनौ सर्व्वाणि, युष्माकं मङ्गलं भविष्यतीति।

इत्थं मातुरनुज्ञया ते सर्वे दिव्यमाश्रमं गत्वा गुरोः कश्यपस्य चरणौ ववन्दिरे। भगवान् कश्यपस्तान् आशिषा अभिनन्द्य उपवेष्टुमादिशत्। अवदच्च सहर्षम् अथ सर्वान् सुतान् समवेतान् दृष्ट्वा परां प्रीतिमापन्नोऽस्मि। अथ। त्वं सदाचरिते पथि तिष्ठन् अत्यन्तं प्रशंसनीयोऽसि, सुनीथ! त्वं पुनर्दैत्येन्द्र पर सौभाग्यं प्रपन्नः। सूर्यप्रभः। त्वं स्वेन पुण्यबलेन विद्याधराधीश्वरो भवितासि। तत् साम्प्रतं सर्वे यूयं धर्ममास्थाय मदादेशेन परां प्रीतिं प्राप्नुत। अधुना युष्माकं पूर्ववत् पराभवो मास्तु। पूर्वं धर्मातिक्रमैः देवैः पराभूताः स्थ। सुनीथ। पुरा ये असुरा देवैर्निहताः, ते सर्व एव मर्त्यलोके समजायन्त। सुमुण्डीकः सूर्यप्रभोऽभूत्, अन्ये च बहवोऽस्य बान्धवरूपेण सञ्जाताः। सूर्यप्रभस्य मन्त्री प्रहस्तः शम्बरावतारः। त्रिशिरा. सिद्धार्थ इति वातापिः प्रज्ञाढ्य इति, उलूकः शुभङ्कर इति, वीतभीतिः काण इति प्रसिद्धिं गता एते अस्य वयस्यतामापन्नाः। यौ च भासप्रभासौ मन्त्रिणौ, तौ वृषपर्वणमन्त्रनाभ्योदैत्याववतारौ। मदनो महद्धरश्च उभौ सुन्दोपसुन्दावास्ताम्। स्थिरबुद्धिः प्रहस्ताभिधानौ सचिवौ हयग्रीवविकटाक्षावतारौ। अन्ये च ये दैत्यदानवाः पूर्वं देवैः पराजिता ते च क्रमेण वृद्धिं गता युष्मानेव आश्रयिष्यन्ति। यूयं सहिष्णवो भवत, सत्वरं वृद्धिं लप्स्यध्वे। कदाचिदपि अधर्मं मा कुरुत।

एवमुपदिशति देवासुरगुरौ दाक्षायण्यः अदितिप्रभृतयस्तत्रत्यास्तत्र समाजग्मुः। देवराजोऽपि सपत्नीकः पितर-

अभिवादयितुं तत्राजगाम। अथ मयादिषु असुरेषु प्रणतेषु देवपतिः सरोष सूर्य्यप्रभ प्रति दृष्टिं निक्षिप्य मयदानव-मब्रवीत् मया विज्ञायते बालकोऽयं विद्याधरचक्रवर्त्ती भवितुमभिवाञ्छति। किमनया अल्पया अभ्यर्थनया, इन्द्रत्वं प्रार्थयितुं युक्तमासीत्। मयोऽब्रवीत् देवेन्द्र! भगवान् जगदीश्वरो भवते यथा इन्द्रत्वमदात् तथा प्रसन्नः अस्मै खेचरत्वं दातुमङ्गीचकार। एतदाकर्ण्य देवेन्द्रः सकोप-परिहासमब्रवीत् मय! अथ यथा शुभलक्षणैः सम्पन्नः, तथाऽस्य विद्याधराधीशत्वं लब्धुं साध्या। मय. प्रत्यवादीत् यदि श्रुतशर्म्मा विद्याधरराज्यमर्हति, तदा अस्माकं सूर्य्य-प्रभोऽपि इन्द्रत्वं प्राप्तुमर्हति। एतदाकर्ण्य महेन्द्रः क्रोध-रक्तेक्षणः सहसा वज्रपाणिरुदतिष्ठत्। तदवलोक्य भगवान् कश्यपः सरोषहुङ्कारमकरोत्। दितिप्रभृतयश्च कश्यपपत्न्यः कुपिता देवराजं धिगिति निरभर्त्सयन्। तद् दृष्ट्वा देवेन्द्रः सभय वज्रं संहरन् अवनतमुखः समुपविश्य पितरं मातृश्च चरणयोर्निपत्य कृताञ्जलिरवादीत् पितः! मयसहायेन अजेयसूर्य्यप्रभेण श्रुतशर्म्मणे अस्माभिर्दत्तं विद्याधरराज्य-मपहर्त्तुं युज्यते? कश्यपस्तदाकर्ण्य प्रत्यवोचत् इन्द्र! यथा श्रुतशर्म्मा तव प्रियः, तथा सूर्य्यप्रभोऽपि शम्भुप्रियः। यथा देवदेवो मयदानवं सूर्य्यप्रभार्थं नियुक्तवान्, तदाऽस्य को दोषः? अयं शिवाज्ञां लङ्घयितुं नालं, तस्य च देवस्य इच्छा न हि व्यर्थतामापत्स्यते। अयञ्च मयः धार्मिकः ज्ञान-वान् गुरुभक्तश्च। तस्य पराक्रमं त्वमनेकशो विदितवान्

तट् यदि त्वम् एतान् प्रति विरुद्धमाचरेः, तदा वयं कोपात् त्वां तत्क्षणमेव भस्मीकरिष्याम इति ।

इत्थमाकर्ण्य देवेन्द्रे सलज्जभयमधोमुखे तिष्ठति अदितिः श्रुतशर्म्माणमानयितुमादिदेश । इन्द्रः सारथिं मातलिं श्रुतशर्म्माणमानेतुं तत्क्षणं प्राहिणोत् । श्रुतशर्म्मा च मातलिनावेदितवृत्तान्तः सत्वरमुपगम्य सर्वान् तान् साश्च प्रणम्य समुपाविशत् । कश्यपपत्न्यः उभौ प्रति दृष्टिं निक्षिप्य कश्यपमपृच्छन् नाथ ! कोऽनयोः श्रुतशर्म्मसूर्य्य-प्रभयोः समधिकेन रूपेण शुभेन च लक्षणेन विराजते ? कश्यपः प्रत्यभाषत देव्यः ! सूर्य्यप्रभ एव रूपेण लक्षणेन च श्रुतशर्म्मणः श्रेयान्, यथा चायं सौभाग्यचिह्नैरुपेतो दृश्यते, तथास्य इन्द्रत्वमपि सुलभं मन्ये । इन्द्रादन्ये सर्वे एव [illegible] । अथ भगवान् कश्यपः सर्वेषु शृण्वत्सु मयमब्रवीत् वत्स ! इन्द्रे वज्रमुद्यच्छति त्वं यत् निर्विकारमासीः, तेनाहं तुष्टः वरं ददामि यथा वज्रमयेण अस्त्रेण कदापि तव शरीरं न क्षयं गमिष्यति । सुनीथः सूर्य्यप्रभश्च शत्रूणामजेयौ भविष्यतः । मत्पुत्रः सुवासकुमारः स्मृत एव युष्माकं साहाय्यं करिष्यति च ।

एवमभिधाय तस्मिन् महामुनौ विरते तत्पत्न्यः अन्ये ऋषयः लोकपालाश्च सर्वे तान् मयादीन् वरप्रदानेन अभ्यनन्दन् । अथ देवमाता इन्द्रमब्रवीत् वत्स ! शान्तो भव, इमञ्च मयदानवं प्रसादय । अद्य त्वया स्वेनैव चक्षुषा विनयस्य फलं दृष्टं, विनयबलेनैव मयः सर्वश्रेष्ठतासम्पादकं वरं प्राप्तवान् । इत्थं मातुर्वचः समाकर्ण्य देवेन्द्रः हृष्टो

छन्वा मर्व प्रासादयन्। श्रुतशर्म्मा च दिवसचन्द्रमा इव सूर्य्यप्रभसकाशे हीनकान्तिरभवन्। अथ देवराज दिवं प्रणम्य लोकपालैः सह स्वं धाम प्रातिष्ठत। मयप्रभृतयश्च असुराः सानन्दं मुनिमभ्यनुज्ञाप्य स्वं स्वं कार्य्यं साधयितुं प्रतस्थिरे।

अथ सूर्य्यप्रभः कियन्तं कालं पाताले दानवैः सहोषित्वा मर्त्त्यलोकं स्मरन् पातालात् सुरङ्गया तया निर्गत्य चन्द्रभागैरावत्योः सङ्गमे रक्षितान् स्वान् परिजनान् नृपतींश्च सर्वान् समागमत्। ते च सर्वे तं प्राप्य भृशमरोदन्। सूर्य्यप्रभस्तान् तदा चन्द्रप्रभादर्शनविषण्णान् समाश्वास्य यथावृत्तं सर्वमवर्णयत्।

— —

अष्टचत्वारिंशत्तरङ्गः।

अथ राजभिः श्रुतशर्म्मकर्त्तृकं सूर्य्यप्रभस्य दारापहरणवृत्तान्ते तदनन्तरञ्च दैववाणीवृत्तान्ते निवेदिते सूर्य्यप्रभः कोपताम्राक्षः दारापहारिणं तं संरक्षकमपि विनाशयितुं प्रतिजानानः सप्ताहात् परं युद्धयात्रार्थं दिनं निर्द्धारितवान्। अत्रान्तरे मयदानवः समागत्य वत्स! दुर्वृत्त. श्रुतशर्म्मा तदीयान् दारान् अपहृत्य पाताले रक्षितवान् इति वार्त्तामाख्याय सर्वान् सन्तोष्य च सूर्य्यप्रभेण सह सुरङ्गेनैव पथा पातालमभ्यागमत्। समर्पयच्च तस्मै तदी-

यान् दारान्। अथ सूर्य्यप्रभः स्वानुचरैः सह दानवेन्द्रं प्रह्लादमुपागमत्, स तु कृतककोपः समवदत् दुराचार! त्वया मत्सोदरेणानीता द्वादश सुरकन्यका हृताः? तदहमधुनैव त्वां विनाशयामीति। एतदाकर्ण्य सूर्य्यप्रभः सभयं निर्विकारचित्त एवाब्रवीत् प्रभो! शरीरमिदं भवदधीनं यथेच्छं कर्तुमर्हति इत्याभाष्य क्षमां ययाचे। प्रह्लादः सम्प्रीतः प्राह वत्स! अहं त्वां परीक्षितुमेवमवोचं, दृष्टं ते शरीरं निरहङ्कारं, तद् वरं वृणु। सूर्य्यप्रभः केवलं गुरुषु देवदेवे हरे चाचलां भक्तिमवृणोत्। तच्छ्रुत्वा सर्वे सन्तुष्टास्तमभ्यनन्दन्। प्रह्लादश्च तथेति वरं, तथा यामिनीं नाम द्वितीयतनयां तस्मै दत्त्वा पुत्रद्वयमपि तत्साहाय्यार्थं न्ययोजयत्। ततोऽसौ श्वशुरं दानवेन्द्रमभ्यनुज्ञाप्य अमीलमुपजगाम। स च सम्प्रीतः द्वितीयां सुतां सुखावतीं तस्मै प्रदाय स्वं पुत्रद्वयमपि तदानुकूल्यार्थं नियुयोज। सूर्य्यप्रभः सानुचरः षड् दिवसान् तस्य भवने अतिष्ठत्। तस्मिंश्च समये तुनीयस्य तिसृषु भार्य्यासु गर्भवतीषु मयदानवो दिव्येन चक्षुषा समपश्यत् पूर्वं विनष्टा असुरा एव तेषु गर्भेषु जनन लेभिरे इति। अथ सप्तमे दिवसे सूर्य्यप्रभः सपरिजनः पत्नीभिः सह पातालात् भूतलमभिययौ।

अथ चन्द्रप्रभस्य शिशुं पुत्रं पृथ्वीराज्ये अभिषिच्य भूतासनविमानेन विद्याधरराजस्य सुमेरोः गङ्गातीरस्थं तपोवनमभ्यागमत्। सुमेरुणा सर्वेषु यथायथं सत्कृतेषु मयदानवः सर्वं वृत्तान्तमकथयत्। अथ सूर्य्यप्रभः मयादिष्टया विद्यया सुमेरुसदनं प्राप्य स्वैः स्वैः सैन्यैः सह

बन्धुवर्गान् तत्रानेतुमादिदेश। आदिष्टैश्च दूतैः सर्वत्र सवार्त्ते प्रदत्ते सूर्यप्रभस्य श्वशुरवर्गीया दानवाः बान्धवै परिवृतास्तत्र समाजग्मुः। सप्तभ्यश्च रसातलेभ्यः हृष्टरोमा, महामायः, स्वहङ्गः, प्रकम्पनः, तन्तुकच्छः, दुरारोहः, सुमायः, वज्रपञ्जरः, धूमकेतुः, प्रमथनः, विकटाक्षः, अन्ये च दानवाः सवर्गाः समाजग्मुः। तेषु च कोऽपि अयुतेन, कोऽपि दशभिरयुतैः, कश्चन अष्टायुतैः, कश्चित् षड्भिरयुतैः, कोऽपि त्रिभिरयुतैः, अन्यतमाश्चोऽपि अर्द्धायुतेन रथैः परिवृताः समागताः। कोऽपि त्रिभिर्लक्षैः, कश्चन द्विलक्षैः, कश्चित् एकलक्षैः, अपरोऽपि अर्द्धलक्षमितैः सैन्यैः परिवृताः समाजग्मुः। सर्वेषामेव तेषां यथायोग्यं हस्त्यश्व-वसनानि वाहनानि च। अनन्तरं मयसुनीथसूर्यप्रभाणाम-सङ्ख्यानि बलानि उपतस्थिरे। ततश्च वसुदत्तादीनां राज्ञां बलानि पृथिव्याः सैन्यकानि समागमन्।

इत्थं पातालात् भूतलाच्च आगतेषु सूर्यप्रभपक्षीय-बलेषु समवेतेषु सुनीथः स्वयं सस्मार। स्मृतमात्रमुप-स्थितश्च तत्र प्रह्लादोऽब्रवीत् भगवन्। अथ अगण्यानामसं-ख्यसैन्यानां प्रकारसन्निवेशो न घटते, तदाज्ञापयतु, कश्चित् सुविस्तृते प्रदेशे एतानि समावेश्य भवन्तं दर्शयिष्याम इति। तदा ... तस्मात् स्थानात् योजनव्यवहिते कलापतन्त्रभूते सुविस्तीर्णप्रदेशे सैन्यानि प्रेषयितुमादि-शत्। आदिष्टाश्च सर्वे स्वानि स्वानि आयुधानि समादाय तस्मिन्नेव प्रदेशे समागत्य समवेता आसन्। इत्थं राज्ञा-मसुराणाञ्च वाहिनीषु ससज्जं पृथक् पृथक् सन्निवेशितासु

विद्याधरराजः सुमेरुरभाषत, महर्षे। युवराजस्य सूर्य्यप्रभस्य पक्षीयाणि यादृशानि अपरिमितानि बलानि समावेशितानि, ईदृशानि कदापि न दृष्टानि। परन्तु विपक्षस्य श्रुतशर्म्मणः सैन्यानि एतेभ्योऽपि समधिकानि भवन्ति। तद् यावत् अहं तेभ्यो बहूनि भेदयित्वा आनेष्यामि। तत् प्रातरेवास्मात् स्थानात् वाल्मीकिनामके प्रदेशे अस्माभिर्गन्तव्यम्। कल्यं फाल्गुनकृष्णपक्षस्य महाष्टमी, तिथावस्यां तत्र गताश्चक्रवर्त्तिलक्षणं प्राप्नुवन्ति। एतस्मात् कारणात् प्रतिवर्षं विद्याधरा अस्यां तिथौ तत्र गच्छन्तीति।

इत्थं सुमेरोर्वचः श्रुत्वा सर्वे सम्मताः प्रातरेव ससैन्यास्तत्रैवाभिमुखं जग्मुः। तत्र च गत्वा हिमालयप्रस्थदेशे शैबिकाणि निवेश्य अदूरात् बहूनां विद्याधराणां समागमं ददृशुः। कश्चिद् विद्याधरोऽग्निं संस्थाप्य जुहोति, कोऽपि जपति, कश्चन पूजयति, कोऽपि वा स्नाति। ददाति, नाटयति, पठति गायतीत्यादि। तदवलोक्य सूर्य्यप्रभस्तत्रावरुह्य क्वचित् प्रदेशे अग्निकुण्डं सज्जितवान्। सज्जितमात्रमेव तत् विद्याप्रभावात् स्वयं जज्वाल। तदवलोक्य सर्वे परं विस्मयमापेदिरे। केनचिद् विद्याधरेण विद्वेषपरेण मर्त्त्यवासिनाऽनुगत इति सुमेरौ तिरस्कृते सोऽपि सुमेरुस्तं निर्भर्त्स्य सूर्य्यप्रभमवादीत् देव। भीमो नाम कश्चिद् विद्याधरोऽस्ति, तत्पत्न्यां स्वेच्छया ब्रह्मणाभिगतायाम् अयं समुदपद्यत, ब्रह्मरचितत्वाच्च ब्रह्मगुप्त इति समाख्यां भजते च। तद् यादृशमस्य जननं तादृशमेव

वचनम्। एवमुक्त्वा सुमेरुरपि एकमग्निकुण्डं प्राज्वालयत्। ततस्तोभौ सुमेरुसूर्य्यप्रभौ होमं कर्तुमारेभाते। क्षणेन च जुह्वतोस्तयोः होमाभावात् कश्चिदजगरः भूगर्भात् भयङ्कराकृतिर्निर्गत्य फुत्कारवातेन [illegible] तं [illegible]गुण शतहस्तदूरे निचिक्षेप। अथ श्रुतशर्म्मणोऽनुचराः महावीरास्तेजःप्रभदुष्टदमनविक[illegible]ङ्गारविजृम्भकप्रभृतयो विद्याधरा [illegible]: अजगरं तमाक्रमन्। स च अवलीलयैव सर्वान् तान् तथैव [illegible] दूरे निक्षिप्तवान्। तेषु च तेजःप्रभः अतिबलीवान् अजगरं तं निहन्तु धावति स्म। अजगरस्तं तथैव निश्वासमारुतेन सुदूरं निचिक्षेप। तदवलोक्य दुष्टदमनादिरपरे[illegible]ङ्गारकप्रभृतयो ये [illegible] तानपि सोऽजगरस्तथैव दशामापादितवान्। इत्थं सर्वेषु विद्याधरेषु तेनाजगरेण पराजितेषु श्रुतशर्म्मा स्वयं तं भुजङ्गं नाशयितुं समापतत्। अजगरस्तमपि निश्वासवायुना दूरं न्यक्षिपत्। अथोत्थाय तं पुनरागच्छन्तं दृष्ट्वा अजगरस्तं तथा सुदूरं निक्षिप्तवान् यथा चूर्णिताङ्गः कथमपि समुत्थाय लज्जावनतवदनः सानुचरः पलायाञ्चक्रे।

अथ सुमेरुणा सर्पं तं धर्तुं समादिष्टं सूर्य्यप्रभम् अजगरसकाशं यान्तं दृष्ट्वा सर्व्वे विद्याधरा अहसन्। सूर्य्यप्रभस्तु क्रमेण समीपमुपगम्य यावत् अजगरं बिलमध्यात् अवलीलया निष्कासयति तावत् सोऽजगरः एकं तूणीरं भूत्वा तस्य हस्ते अशोभत। अथ सूर्य्यप्रभशिरसि दिव्या पुष्पवृष्टिः पपात, आकाशभारती च उदचरत् सूर्य्यप्रभ!

त्वमिदम् अक्षयं तूणं गृहाण, अनेन ते सर्वसिद्धिर्भवितेति। ततः सूर्य्यप्रभे तत् तूणं धृतवति विद्याधराः विषादं परं समासेदुः। असुरा राजानश्च सर्वे महतीं प्रीतिमापेदिरे।

अथ श्रुतशर्म्मणः कश्चिद् दूतः समागत्य सूर्य्यप्रभमब्रवीत् भद्र। अस्माकं प्रभुः श्रुतशर्म्मा भवन्तमादिशति यदि ते जीवितेन प्रयोजनं, तत् शीघ्रं तूणीरं मे समर्पय। सूर्य्यप्रभः प्रत्यभाषीत् दूत। त्वं सत्वरं गत्वा तव प्रभुं ब्रूहि, यथा तव कलेवरमेव सत्वरं शरपूरितं तूणीरत्वम् आप्स्यति, किमन्येन तूणीरेणेति। एतदाकर्ण्य दूतः शीघ्रं गत्वा श्रुतशर्म्मणे सूर्य्यप्रभस्य प्रगल्भं वचनं न्यवेदयत्।

इत्थं देवानुग्रहेण सर्वसिद्धिप्रदायिनि अक्षये तूणे लब्धे सुमेरुप्रभृतयः सानन्दं तस्य जयशीलं धनुः अन्वेष्टुं सानुचराः कैलासस्य उत्तरवर्त्तिनि मानससरसि समुपस्थाय तदीयामपूर्वां शोभां, स्वच्छानि सलिलानि, सौवर्णानि कमलानि च अपश्यन्।

अत्रान्तरे श्रुतशर्म्मा सानुचरस्तत्र समुपस्थितः। सूर्य्यप्रभस्तु सवर्णः सघृतेन पद्मेन होमं कर्तुमारेभे। तस्य च होमस्य प्रभावात् सहसा तस्मात् सरसः सुघोरा मेघाः समुत्थाय प्रबलेन वेगेन वारीणि ववृषुः। वर्षद्भ्यश्च मेघेभ्यः सहसा कश्चित् सर्पः निःसृत्य सरसि निपपात। तत्क्षणञ्च सुमेरुणा समादिष्टः सूर्य्यप्रभः समुत्थाय तं सर्पं दधार। धृतमात्रश्च स मनोहरं धनुरभवत्। ततश्च तस्मात् मेघात् द्वितीयः सर्पस्तथैव सरसि पपात। सूर्य्यप्रभः पतन्तमेव तं तथैवाधारयत्। धृतमात्रश्च स तस्यैव धनुषः मौर्व्वी-

रूपमग्रहीत्। ततश्च तत् सर्वं मेघवृन्दं सहसैव विलयं प्रत्यपद्यत, न्यवधीच्चाग्निवर्षणेन विपक्षान् खेचरान्। अनन्तरं सपुष्पवृष्टिराकाशवाणी पुनरुच्चचार वत्स ' सूर्य्य-प्रभ। त्वमिदम् अच्छेद्यगुणयुक्तमतिबलं धनुः गृहाणेति। तदाकर्ण्य सूर्य्यप्रभस्तत् सगुणं धनुर्गृहीत्वा सूर्य्यप्रभः समपद्यत। श्रुतशर्म्मणि तदवलोक्य सानुचरे निष्प्रभतां गते मयादयः सर्व्वे सानन्दं महोत्सवं विदधुः।

अथ तैः सर्व्वैः तादृशस्य धनुषः समुत्पत्तेः कारणे पृष्टे सर्व्वज्ञः सुमेरुरब्रवीत् अस्मिन् प्रदेशे कीचकं पूर्णं दिव्यमेकं नगरमस्ति। तस्माद् वंशे छित्त्वा अस्मिन् सरसि विक्षिप्ते नानाप्रकाराणि दिव्यानि धनूंषि उत्पद्यन्ते। सर्व्वैर्देवैरसुरैः गन्धर्व्वैः विद्याधरैः किन्नरैश्च अनेनोपायेन धनूंषि लभ्यन्ते, तानि च पृथक् पृथक् संज्ञया अभिधीयन्ते। तेषु च चक्र-वर्त्तिधनुरसितबलसमाख्यया कीर्त्त्यते। पुरा देवैः तादृशानि अत्र निक्षिप्तानि। ये च पुण्यवन्तः भाविचक्रवर्त्तित्व-मभिवाञ्छन्ति ते एव बहुना क्लेशेन ईश्वरानुग्रहात् अमूनि संसाधयन्ति। अयञ्च सूर्य्यप्रभः ईश्वरस्य कृपया भाविचक्र-वर्त्तिलक्षणं धनुरिदं प्राप्तवान्। अस्य च वयस्याः स्वं स्वम-नुरूपं धनुः साधयितुं शक्नुवन्ति। तस्मात् ते यूयं स्वानि स्वानि अनुरूपाणि धनूंषि साधयत।

एवं सुमेरोर्व्वचः समाकर्ण्य सूर्य्यप्रभानुचराः तत् कीचकनगरं गत्वा तत्रत्यं राजानं निर्जित्य वंशान् छित्त्वा तस्मिन्नेव मानससरसि न्यक्षिपन्। ततश्च जपहोमादिकं विधाय सप्ताहाभ्यन्तर एव स्वं स्वमनुरूपं धनुर्लब्ध्वा कृतः-

र्थतामापुः। ततः सूर्य्यप्रभः सानुचरः धनुर्लाभेन कृतार्थ-म्मन्यः सुमेरोस्तपोवनं प्रति समागमत्। आगते च तपोवने सुमेरुः सूर्य्यप्रभानुगान् दुर्ज्जयस्य वेणुनगराधिपतेश्चन्द्र-दत्तस्य जयेन महापराक्रान्तान् इति प्रशशंस।

अथ दानवेन्द्रो मयः सूर्य्यप्रभं सम्बोध्याब्रवीत् वत्स। त्वं सर्वविद्याविशारदोऽसि, तत् साम्प्रतं महर्षिं याज्ञवल्क्य-मुपेत्य तत्सकाशात् मोहिनीं परिवर्त्तिनीञ्च नाम विद्यां लभस्व। सूर्य्यप्रभस्तथेति प्रतिज्ञाय महर्षिं समेत्य तां तां विद्यां ययाचे। महर्षिस्तदीयं मनोरथं पूरयितुं तं सप्ताहं भुजगकूटे तथा दिनत्रयम् अग्निमध्ये तपश्चरितुमादि-देश। अथ महर्षिस्तं सप्ताहं भुजङ्गदंशनं तथा दिनत्रयम् असह्यमग्निसन्तापम् अनुभूय तस्मादुत्तीर्णं दृष्ट्वा भृशं तुतोष, आदिदेश च दत्त्वा प्रार्थितविद्याद्वयीं पुनर्वह्निप्रवे-शाय। सोऽपि तथेति महर्षेरादेशं पुनः प्रतिपालितवान्।

अस्मिंश्चावसरे [illegible]डितं महापद्मं नाम व्योमयानं सूर्य्यप्रभमुपाययौ, उच्चचार च दैवभारती वत्स। चक्रवर्त्ति-विमानमिदं गृहाण, अस्मिन् सिद्धविमानान्तःपुरे रक्षि-तास्ते अन्तःपुरिकाः कदाचन शत्रुभिर्न धर्षयितुं शक्याः इति। सूर्य्यप्रभस्तां [illegible] महर्षिसकाशं गत्वा च प्रोवाच भगवन्। कां ते दक्षिणामुपहरामीति। सोऽब्रवीत् वत्स। त्वम् अभिषेकसमये मां स्मरिष्यसि, तदेव मे दक्षिणा, साम्प्रतं गत्वा स्वैर्गणैः सङ्गच्छस्वेति उक्त्वा तं व्यसर्ज्जयत्।

सूर्य्यप्रभः भक्त्या मुनिं प्रणम्य तेन विमानेन सुमेरु-

भवनाभिमुखं प्रस्थितः क्षणेन आश्रममवरुह्य स्वैरनुचरैः सह मिलितः। मयादयः सर्वे तन्मुखात् विमानसिद्धि-पर्य्यन्तां वार्त्तां निशम्य नितरां प्रीता अभवन्। अथ कनीयसेन सुवासकुमारेण स्मृते स तत्क्षणं तेषां पुरः आविर्भूय मयादीन् सर्वान् शत्रुजयार्थं समादिशत्। मयोऽब्रवीत् प्रयाणात् पूर्वं शत्रून् प्रति दूतः प्रेषणीय इति नीतिविदो वदन्ति। मुनिपुत्रोऽवदत् का क्षतिः? तत् प्रहस्तमेव दौत्यकार्य्ये नियुङ्क्ष्व, यतः स वचनरचनचतुरो दूत-कर्म्मज्ञः। अथ सर्वे तथेति मोदमानास्तं प्रहस्तमेव यथा-यथम् उपदिश्य श्रुतशर्म्मणोऽन्तिकं प्रेषयामासुः।

अथ सूर्य्यप्रभः सर्वान् अनुगामिनः समवेतानब्रवीत् वयस्याः! गते निशीथे मया स्वप्ने दृष्टं यथा वयं सर्व एव तुरन्तं अनिरुद्धा नदीरयेण नीयमानाः क्षणेन प्रतिकूले तटे दहति केनचित् कश्चिदस्मिन् महापुरुषेण धृत्वा अग्निकुण्डे निक्षिप्ताः, परं न कोऽपि दग्धोऽभवत्। अनन्तरं सहसा समुदितात् मेघात् शोणितवृष्ट्या वयस्य एव दिशो रक्तवर्णाः समजायन्त। एतदवलोक्य प्रवुद्धस्य मम निद्रा-देवी क्वापि गता, न पुनः प्रत्यावृत्ता।

एवमुक्त्वा तस्मिन् विरते सुवासकुमारः प्राब्रवीत् एतेन स्वप्नेन एतदेव सूचितं यथा अभ्युन्नतिः सम्यगायाससाध्या। जलस्रोतसि अनिमज्जन सन्तरणगमनम् अपराजयेन रणा-ङ्गणे विचरणं प्रतिपादयति। बहुजनगजन्तनिमज्जनेन शोणितार्त्तानाम् अग्निपरिचर्य्या एव विधेयेति महापुरुषो-ऽस्माकमाराध्यः शम्भुरेव अस्मान् अग्निकुण्डे निक्षिप्तवान्।

न तु ददाह इत्येव प्रतीयते। ततो मेघोदयात् रक्तवर्णेन चतुर्दिशां लोहितीकरणात् शत्रूणां रुधिरपातेनैव तथा भविष्यतीति स च मेघः अस्माकं कश्चित् प्रवीर इति च श्रूयते। स्वप्नोऽपि द्विविधः, सत्यः असत्यश्च। सुषुप्तौ देवादीनामादेशरूपः प्रथमः। अनवरतचिन्तया स्वल्पनिद्राजनितः द्वितीयः। सत्यश्च कालवशात् सत्वरं सविलम्बं वा फलमुपदधाति। यश्च रात्रिशेषे दृश्यते सत्वरमेव फलति। मुनिसुते एवं स्वप्नफलाफलं वर्णितवति सर्वे निरुद्वेगाः समुत्थाय दिवसकृत्यं सम्पादयामासुः।

अथ श्रुतशर्म्मसकाशात् प्रत्यागतः प्रहस्तः सर्वानवादीत् अहमितस्त्रिकूटपर्व्वतोपरिस्थितं त्रिकूटपताकाख्यं सौवर्णं नगरं गत्वा राजद्वारि उपस्थाय राजान्तिकं संवादं प्राहिणवम्। आदिष्टश्च राज्ञा अभ्यन्तरं प्रविश्य अपश्यं राजचक्रवर्त्ती श्रुतशर्म्मा पित्रा सह विद्याधरगणैः परिवृतः सभामध्यास्ते। दामोदरादयश्च प्रधानामात्याः स्वं स्वं कार्य्यमनुतिष्ठन्ति। मया च समुपविष्टेन उक्तं श्रुतशर्म्मन्। अहमस्मि राजचक्रवर्त्तिनः सूर्य्यप्रभस्य दूत, भगवतो धूर्जटेः प्रसादेन स खलु अलौकिकीं विद्यां सहायान् सम्पत्तीश्च लेभे, तत्त्वम् अस्मत्प्रभोरादेशेन सानुचरं तं शरणं व्रज। स केवलं विपक्षवह्निः, प्रणतानान्तु बान्धवः। अन्यच्च त्वं सुनीथस्य तनयाम्मदनमञ्जुकां प्रति अतीव गर्हितमाचरितं, तामविलम्बं त्यज, नो चेत् महदमङ्गलं भवितेति। एवमुक्त्वा मयि विरते सर्वे विद्याधराः सकोपं युवराजं मानुष इति बहुशो निरभर्त्सयन्। मयोक्तं यदा देवाधिदेवत्वं चक्रवर्त्तिन

मयार्थित् तदा तस्य [illegible] सिद्धम् । तुष्टोऽस्मि तत्प्रसादतो [illegible] अथवा [illegible] तस्य यथा पराक्रम कृतज्ञ [illegible] इति । [illegible] सर्वे तु [illegible] [illegible] हस्तुडयच्छनात् [illegible] [illegible] इति [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] सावत् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तत्सङ्कल्पा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] नाम [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तदीय-रूपदर्शनेन [illegible] कृतार्थमन्यत । अथ सा सख्याः सकाशं [illegible] प्रयत्न तमेव पतिं लब्धुकामा तस्य [illegible] जयमाचकाङ्क्ष । ततश्च तदीया सखी स्वयंप्रभस्य सर्वविद्यासु पारदर्शितां जयसामस्य चावश्यं-भाविनीं वर्णयित्वा प्राब्रवीत् सखि ! त्वं सुप्रभा च एक-वर्णीया युवामस्य भार्ये भविष्यथ इति सिद्धादेशोऽस्ति । तत तव वस्तुना [illegible] वृथा । विलासिनी प्रोवाच सखि !

तथ्यमात्थ, अहं पुनर्बन्धून्नापेक्षिष्ये । अयं सर्वविद्यासिद्धोऽपि ओषधिसिद्धो नेति परं दुःखितास्मि । चन्द्रपादस्य गिरेर्गुहायां या ओषधयः सन्ति, पुण्यशीलाश्चक्रवर्त्तिन एव ताः साधयितुमधिकुर्वन्ति । तद् यद्यसौ तत्र गत्वा ताः सर्वा ओषधीः साधयेत् तदास्य परं मङ्गलं भवितेति ।

व्याजनिद्रितः सूर्य्यप्रभस्तत् सर्वं श्रुत्वा समुत्थाय च सप्रणयमवादीत् सुन्दरि । त्वं मयि परं स्नेहं प्रदर्शितवती, तदागच्छ इदानीमेव चन्द्रपादगिरिगुहां गच्छाम इति । एवमुक्ता परिचये पृष्टे सा कन्या लज्जावनतमुखी आसीत् । तदीया सखी प्रावदत् युवराज । इयं विद्याधरराजस्य सुमेरोः कनिष्ठसोदरस्य तनया, विलासिनी नाम, भवन्तं द्रष्टुमिहागता, एवमुक्ता तस्यां विरतायां विलासिनी सखि । आगच्छ साम्प्रतं गच्छाव इति अभिधाय प्रस्थिता ।

ततः सूर्य्यप्रभः सेनापतिं प्रभासं प्रबोध्य तन्मुखेन मयदानवादीनां सकाशे तम् ओषधिसाधनवृत्तान्तमकथयत् । ते च तस्यामेव रजन्यां सानुचरं तं चन्द्रपादगिरिं प्रैरयन् । यत्तान् गुह्यकांश्च मार्गरोधिनः सिद्धविद्यया निर्जित्य सूर्य्यप्रभः ससचिवः तस्य गिरेर्गुहाद्वारमुपाययौ । तत्र विविधान् विकृताननान् शिवानुचरान् प्रमथगणान् दृष्ट्वा सुवासकुमारः तैर्युद्धं निवार्य्य भगवन्तं देवदेवं स्तोतुं समादिशत् । सर्वे तद्वाक्यं बहु मत्वा भगवन्तं स्तोतुमुपचक्रमिरे । तेन च स्तवेन तुष्टाः प्रमथाः केवलं प्रभासमेव तदन्तः प्रवेष्टुम् आदिशन् । प्रवेशमात्रं गुहास्थिते तमसि विलीने प्रभासः सप्तविधा दिव्यौषधीः समाहृत्य बहिर्गत्वा

षं सूर्य्यप्रभाय समर्पितवान्। ततश्च सूर्य्यप्रभः सानुचरः सुमेरोराश्रम पर्य्यावृत्य सर्व्वेभ्यः श्रोषधिसाधनवृत्तान्तं कथयामास।

अथ सुनीथः सुवासकुमारमपृच्छत् भगवन्! गुहाभ्यन्तरे सूर्य्यप्रभप्रवेशनिषेधस्य प्रभासस्य समादरस्य च हेतुं श्रोतुमिच्छामि। सुवासकुमारः प्रत्यवादीत् प्रभासः सूर्य्यप्रभस्य परम मित्रम् अद्वितीयो वीरश्च, पूर्व्वजन्मनि असौ गुहा प्रभासस्यैवाधिकृता आसीत्, तदर्थमस्य तादृशः समादरः। तदस्य पुरावृत्तं श्रूयताम्।

पुरासीत् नमुचिर्नाम सुविख्यातनामा दानवेन्द्रः। स खलु यथा वीरस्तथा दाता च। यो यत् प्रार्थयाञ्चक्रे, तस्मै तद् दत्त्वा त सन्तुष्टमकरोत्। पूर्व्वं स दशसहस्राणि वत्सरान् धूम पिबन् विष्णुमाराध्य तस्मात् लौहेन प्रस्तरेण काष्ठेन वा नाहं मरिष्यामीति वरं लेभे। इन्द्रोऽपि अस्मात् बिभ्यत् पलायाञ्चक्रे। अथ कश्यपः नमुचिमनुनीय उभयोः सन्धिमकारयत्।

अथ गच्छता कालेन देवासुरैः सम्मन्त्र्य मन्दराद्रिणा क्षीरनिधौ मथिते यानि रत्नानि उदतिष्ठन्, तन्मध्यात् भगवान् नारायणः कमलां लेभे, नमुचिरुच्चैःश्रवस नाम अश्वम्। अपरे देवासुराः विधातुरादेशेन यथायोग्यं रत्नानि विभज्य जगृहुः। यच्च मन्थनदण्डमन्दराघात् अमृतमुत्थित तस्मिन् केवल देवैरपहृते पुनर्देवासुरसङ्ग्रामः प्रावर्त्तत। तत्र ये असुरा देवैर्निहतास्ते पुनरुच्चैःश्रवसा पुनर्जीवयितुं प्रारब्धाः। तस्माच्च असुरा देवानामजेया अभवन्।

तदा बृहस्पतिर्विपद्‌ दृष्ट्वा इन्द्रमब्रवीत् देवराज! त्वं नमुचिसकाशं गत्वा उच्चैःश्रवसं प्रार्थयस्व, नमुचिः शत्रुरपि तुभ्यं तमश्वं दास्यति, न खलु स्वां वदान्यताकीर्त्तिं खण्डयिष्यति। शचीपतिः गुरोरुपदेशेन देवैः सह नमुचि-सकाशं गत्वा तदश्वरत्नं ययाचे। अतिदानशीलो नमुचि-रचिन्तयत् नाहं कदापि कमपि अर्थिनं विमुखं कृतवान्, अद्य देवराजः स्वयं याचकः, कथमेनं पराङ्मुखं करोमि? तदस्मै उच्चैःश्रवाः दातुं युज्यते। अस्मिंस्त्वर्थिनि निराशे मम भुवनदिग्व्याप्त यशः कलुषितं भविष्यति, तस्मात् जीव-नेन किम्? एवं विचिन्त्य गुरुणा काव्येन निषिद्धोऽपि वासवाय तत् हयरत्नं प्रादात्।

अथ पु[illegible] अब्धेस्त्रैरवध्यं तं नमुचिं [illegible]लिप्तेन [illegible] निहतवान्। नास्ति [illegible] पर्याप्ताः। देवा अपि एतद्धीना दुष्कीर्त्तिमर्जयन्ति। [illegible] तपसा नमुचेर्विनाशमवगम्य [illegible] पुनरपि [illegible] नमुचेरेव [illegible]। तेन च नमुचिः [illegible] गर्भे पुनः समु-त्पन्न प्रबलो नाम दुर्जयो दानवः प्रादुरासीत्। सोऽपि शतशो देवराजं निर्जिगाय। कदाचित् देवा [illegible]-व्याजेन तं [illegible] शरीरं ययाचिरे। सोऽपि [illegible] शत्रु-भ्योऽपि देवेभ्यो निजं शरीरं प्रददौ। देवाश्च तच्छरीरं श-तधा चिच्छिदुः। तदनन्तरमसौ प्रबलः [illegible] इति [illegible] मर्त्यलोके समुत्पद्यत। इयञ्च औषधिगुहा [illegible] अधिष्ठितासीत्। तस्य चानुचराः किङ्करास्तां गुहां रक्षन्ति। अस्याश्च गुहाया अवस्तात् पाताले प्रबलस्य राजभवन-

मयापि विद्यते, तत्र चास्य द्वादश पत्न्यः, विविधानि रत्नानि, बहूनि च अस्त्राणि शस्त्राणि च सन्ति। [illegible] [illegible] अनूनि [illegible]। नमुचेरवतारस्य [illegible] न किमपि असाध्यम्। तस्मात् तदस्या [illegible] एव समाहृत्य तत्र प्रवेशयामासुरिति।

अथ सूर्य्यप्रभः कुलिकुमारदनुजात् [illegible] इत्यादि श्रुत्वा पातालात् [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पूर्व्वगतौ [illegible] [illegible] [illegible] सर्व्वाणि रत्नानि च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] निरगात्।

[illegible]

अथ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तपोवनात् ससैन्यं त्रिकूटाभिमुखं जगाम, [illegible] च तत्र गत्वा कस्मिंश्चित् विस्तृते देशे स्कन्धावारम्। [illegible] संवादं प्राप्य त्रिकूटाधिपतिस्तस्मै दूतं प्राहिणोत्। दूतः समागत्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] श्रुतशर्म्मणः पितुः [illegible] [illegible] [illegible]। [illegible] दूरवर्त्तिनं न कदाचित् वयं समाहूतवन्तः। स [illegible]

स्वैर्गणैः परिवृतो मत्सौभाग्यात् देशमिममलङ्कृतवान्, तस्मादिच्छामः समुचितेनातिथ्येन भवन्तं सत्कर्त्तुमद्य इति। सुमेरुर्दूतमुखात् शत्रुसन्देशमिमं श्रुत्वा दूतेन तेन सह प्रभुं त्रिकूटाधिपतिमभिययौ।

अत्रान्तरे सूर्य्यप्रभादयो जिगीषवः सेनानिवेशविभागान् द्रष्टुमुच्चैस्तरं प्रदेशमधिरुरुहुः। सुनीथ. पितरं मय सैन्यानां रथादिकं पृथक् पृथक् व[illegible]नुरुरोध। मयः पुत्रेणाभ्यर्थितः प्रोवाच वत्स! सैन्येष्वेषु ये सुबाहुविघातमुष्टिकमोहनप्रलम्बप्रमाथकेतकटपिप्पलवसुदत्तप्रभृतयो राजानः सन्ति, तेषां प्रत्येकं अर्द्धलक्षं रथा वर्त्तन्ते। विशालोन्मत्तकदेवशर्म्मपितृशर्म्मकुमारकहरिदत्तादीनां राज्ञां लक्षं रथाः। प्रकम्पककुम्भीरमहाभटवीरस्वामिधुराधरभासडीलकसिं[illegible]भद्रङ्करादीनां नृपाणां द्विगुणा रथाः। विरोचनयज्ञसेनवीरसेनादीनां राजपुत्राणां त्रिगुणा रथाः। सुशर्म्मविशाखशलप्रचण्डप्रभृतीनां राजसुतानां चतुर्गुणा रथाः। जम्बुकी[illegible]प्रभृतयो राजानः राजपुत्राश्च पञ्चगुणरथसमन्विताः। उग्रवर्म्मणः एकाकिनोऽपि षड्गुणा रथाः। विशोकसुतन्तुसुगमनरेन्द्रशर्म्मणां [illegible] रथाः सप्तगुणाः। सहस्रायुर्नाम राजकुमारो महारथः। शतानीको महारथानां यूथपतिः। सूर्य्यप्रभस्य वयस्याः शुभविमलसुहर्षभयङ्करशुभङ्करप्रभृतयः सर्व्व एव महारथाः। अस्य च मन्त्रिणो विश्वरुचिभाससिद्धार्थाः महारथानां यूथपतयः। महामात्यः प्रहस्तो रथयूथपतिः। प्रज्ञाढ्यस्थिरबुद्धी अपि रथयूथपती।

सर्वदमनो नाम दानवः असुराश्च प्रमथनधूमकेतुप्रवहन-वज्रपञ्जरकालचक्रा रथानामतिरथानाञ्च अधिपतयः। प्रकम्पनसिंहनादौ रथयूथपतीनामधिपती। महामाय-कम्बलिककालकम्पनप्रहृष्टाश्चत्वारो असुरेन्द्रा रथाधिपतीनामधिपतयः। प्रभासः सेनापतिः सूर्य्यप्रभेण तुल्यः। सुमेरुतनयः श्रीकुञ्जरः कुमारो महाहरिश्च यूथाधिपती। एवमन्येऽपि एषु सैन्यसागरेषु बहवो वीराः सन्ति। पुत्र! यत्र देवश्शिवः सहायः, तत्र एतत्सङ्ख्यकानि सैन्यानि किं जयं साधयितुं नालम्?

इत्थं सैन्यविभागेषु वर्णितेषु त्रिकूटाधिपतेः सकाशात् द्वितीयो दूतः समागत्य प्रावदत् महाराजोऽस्माकमादिशति स्थानमेतावत् वीराणामुत्तमचक्रम्। इयञ्च भूमिरतिसङ्कटा. तत् स्थानादस्मात् कलापग्रामाख्ये प्रदेशे सुविस्तृते सैन्यानि चालयन्तु भवन्त इति। तदाकर्ण्य सुनीथादयः तस्मिन् स्थल,प्रस्तावे सम्मताः कलापग्रामाभिमुखं सैन्यानि अचालयन्। समरोन्मुखः श्रुतशर्म्मा च विद्याधरसैन्यैः परिवृतः सैन्यानि कलापग्रामं नीत्वा स्कन्धावारं समस्थापयत्। सूर्य्यप्रभः श्रुतशर्म्मणः सेनासु असंख्यानि गजसैनिकानि निरीक्ष्य सत्वरं गजसैन्यानि संजग्राह।

श्रुतशर्म्मा महावीरं दामोदरं सैनापत्ये अभ्यषिञ्चत्। स्वयञ्चातिष्ठत् व्यूहपार्श्वे मन्त्रिभिः परिवृतः। दामोदरे च रणाग्रवर्त्तिनि स्थिते सर्वे महारथाः समन्तात् सैन्यानि संस्थाप्य अवतस्थिरे। सूर्य्यप्रभसेनापतिः प्रभासः अर्द्धचन्द्रं व्यूहं विरचय्य स्वयं मध्यविभागे व्यतिष्ठत। प्रहस्तः श्रीकुञ्ज-

रेण कुमारेण च सह व्यूहस्य पार्श्वे अरक्षत्। सूर्यप्रभः सुनीथश्च सानुचरः व्यूहस्य पृष्ठदेशे ररक्षतुः। ततश्च सुनीथ-सुवासकुमारयोर्यथास्थानं स्थितयोः उभयोरेव सैन्ययो रण-भेर्यः समवाद्यन्त।

इत्थं सैन्यद्वये सज्जे इन्द्रादयो देवा दिक्पालाश्च अप्सरोभिः सह गगनतलं व्याप्य व्यतिष्ठन्त। भगवान् त्रिलोचनोऽपि पार्वत्या मातृभि[illegible]भिः सह अन्तरीक्ष-मध्यतिष्ठत्। भगवान् पद्मयोनिः सावित्र्या महर्षिभिश्च सह तत्र [illegible]। भगवान् [illegible] लक्ष्म्या सह पार्षदैः समुपातिष्ठत्। [illegible] मायाभिः सह समागमत्। कौतुकेन [illegible], [illegible] दानवाः, यक्षाः, राक्षसाः, गन्धर्वाः, किन्नराः, [illegible] [illegible]।

अथ वाद्यमानेषु रणवाद्येषु वीराः समुत्तेजिता रणाय बभूवुः। उभयोरेव सैन्ययोः [illegible] भीमज्वलितवह-तिष्ठत्। दिशः सर्वाः शरनिकरैः समाच्छादिताः मेघावृता इव व्यराजन्त। अन्योन्यशस्त्रसङ्घर्षजनितो वैश्वानरो विद्युदिव व्यशोभत। शस्त्रहतानां गजानामश्वानां वीराणाञ्च शोणितैः [illegible] रणभूमिरभूत्। क्रमेण सा रणभूः वीराणां शृगालानां भूतगणानाञ्च महोत्सवदिनं सम्पद्यत। कोऽपि नृत्यति, कश्चन हसति, कश्चिच्च गायति। इत्थमसंख्येषु सैन्येषु निहतेषु सुबाहुर्हसन् अट्टहासेन द्वन्द्वयुद्धमकरोत्। सोऽट्टहासः तस्य शिरश्छिच्छेद। मुष्टिकोऽपि तद्वलोक्य क्रोधात् तमाचक्राम। स च तमापि निधन-

व्यनैषीत्। अथ मुष्टिकं निहतं दृष्ट्वा नरपतिः प्र[illegible]: क्रोधाध्मातः अट्टहासमभि शरान् ववर्ष। अट्टहासस्त[illegible]यं सैन्यं निर्जित्य प्रलम्बं निजघान। प्रलम्बे पतिते [illegible]-स्तमभियथौ। सोऽपि महावीरात् अट्टहासात् पञ्चत्व-माप।

इत्थम् अट्टहासेन चतुर्षु वीरेषु निहतेषु [illegible] सैन्यानि सिंहनादं कुर्वन्तः जयमघोषयन्। एतदाकर्ण्य [illegible] भय मिव हर्षं ससैन्यः अट्टहासमभियाय [illegible]-स्तदीयानि सैन्यानि निर्जित्य तस्य ध्वजामच्छिनत्। ततश्च तस्य [illegible] शिरश्च तत्क्षणादपनयत्। तस्मिंश्च वीरे अट्ट-हासे [illegible] महान् आनन्दकलकलः समभवत्। [illegible]-बद्धिमानानिशम्। इत्थं ततः वानरा विजयन्ति स्म। ततः [illegible] महता [illegible]

[illegible]चत्वारिंशत्तमः ।

अथ [illegible] [illegible] [illegible] सैन्य [illegible] शुश्राव [illegible]। [illegible] सह [illegible]। [illegible] [illegible]। विद्याधरसेना[illegible] सूर्य-प्रभसेनानीः प्रहस्तश्च वज्रव्यूहं विरचय्य व्यतिष्ठत। ततः संग्रामे महति रणतूर्यं सैन्यैः [illegible] आपूर्यन्त। सेनानी-

प्रवरं प्रभासं दामोदरस्य व्यूहं भित्त्वा प्रविशन्तं दृष्ट्वा दामोदरः स्वयं व्यूहच्छिद्रम् आवृत्य युद्धाभिमुखोऽभवत्। तदवलोक्य सूर्य्यप्रभः प्रभासमनु प्रकम्पनधूमकेतुसिंहनाद-प्रभृतीन् षष्टिमहारथान् प्राहिणोत्। तांश्च महारथान् वेगेन आगच्छतो दृष्ट्वा दामोदरः अपूर्वं रणकौशलं प्रदर्शयन् एकाकी एव पञ्चदशभिर्वीरैः समयुध्यत।

एतदवलोक्य देवराजः पार्श्ववर्त्तिनं नारदमब्रवीत् देवर्षे। सूर्य्यप्रभादयः दानवांशसम्भूताः। श्रुतशर्म्मा मयांशेन सञ्जातः। विद्याधराश्चेमे देवांशप्रभवाः। तस्मादयं देवासुरसंग्राम एव। भगवान् नारायणः श्रुतशर्म्मण एव साहाय्यं करिष्यति। यतस्तत्सेनापतिर्दामोदरः विष्णांशेन प्रादुर्भूतः। इत्थं नारदं प्रति देवराजे कथयति दामोदरं रक्षितुं ब्रह्मगुप्तसुषेणयमदंष्ट्रप्रभृतयश्चतुर्दशमहारथाः समुत्तस्थुः। दामोदरस्तैर्मिलित्वा शत्रूनाचक्राम। दामोदरः प्रकम्पनेन, धूमकेतुर्ब्रह्मगुप्तेन, महामायोऽतिबलेन, कालकम्पनस्तेजःप्रभेण, मरुद्वेगः वायुबलेन, वज्रपञ्जरः यमदंष्ट्रेण, कालचक्रश्च सुरोषेण सह द्वन्द्वयुद्धमकरोत्।

विकृतदंष्ट्रे निहते चक्रवालनामा विद्याधरः सक्रोधं हर्षं प्रत्यभिगच्छन् तं सधनुष्कं चिच्छेद। अथ तं निपतितं दृष्ट्वा अभिमुखमापतन्तं दैत्यनरपतिं स एव चक्रवालः सञ्जहार। ततश्चापरानपि चतुरो दैत्यवीरान् स एव यमसदनमनैषीत्। ततो निर्घातनामा दितिजश्चक्रवालश्च विद्याधरः उभौ द्वन्द्वयुद्धं कुर्वाणौ अन्योन्यं रथं चूर्णयामासतुः। अथ असिधरचक्रधरौ बहुक्षणं सुयुद्धं कृत्वा रण-

भूमौ शयानौ दृष्ट्वा उभे एव सैन्ये विषादमापतुः। ततः राजपुत्रः प्रकम्पनः कालकम्पनेन विद्याधरेण युध्यमानः क्षणेन रणशय्यां शायितः। तञ्च निपतितं दृष्ट्वा तदनुयायिनः सात्त्विक-इन्द्रदत्तप्रभृतयो वीरा रथमारुह्य कालकम्पनमभ्यधावन्। महावीरः कालकम्पनः क्रमेण सर्वानेव रथिभ्यः निपात्य नाराचेन निजघान। तदालोक्य खेचरा भृशं सिंहनादमकुर्वन्, मनुजसैन्यानि तु परं विषादमापुः।

अनन्तरम् उन्मत्तकं प्रशस्तं विलम्बिकं धुरन्धरञ्च चतुरो वीरानाभिमुखमापततः एक एव महावीरः कालकम्पनः परिजग्राह, निजघान चावलीलयैव तानन्यांश्च बहून् महारथान्। तदवलोक्य सुगणो नाम राजपुत्रः क्रोधपूर्णस्तं समभिधावन् तुमुलं संग्राममकरोत्। परं रणपण्डितः कालकम्पनस्तमपि यमभवनातिथिमकार्षीत्। इत्थं चलति संग्रामे सहस्ररश्मिरस्तमगमत्। रणभूमौ शोणितपरिप्लुतायां कबन्धा ननृतुः। एवं द्वितीयदिनसंग्रामे निवृत्ते उभयसैन्यानि रणाङ्गणं विहाय स्वं स्वं शिविरम् अभिययुः। अस्मिंश्च संग्रामे श्रुतशर्म्मपक्षीयास्त्रयः सूर्य्यप्रभपक्षीयाश्च त्रयस्त्रिंशत् महारथा निधनं गताः।

सूर्य्यप्रभः स्वजनानां बहूनां नाशात् सुदुःखितः शयनमन्दिरं गत्वा मन्त्रिभिः संग्रामविषयिणीं कथां कथयन् रात्रेः प्रथमं भागमतिवाहयति स्म। तदीया महिष्यः समवेताः बन्धुविनाशदुःखिताः क्षणं रुदित्वा परस्परं सान्त्ववादेन प्रबोधिताः शोकं व्यस्मरन्त। अनन्तरं तासां विविधा आलापाः प्रावर्त्तन्त। स्वभाव एव नारीणां यत् सुखे वा दुःखे

नानालापैस्ताभिः कालो नीतं इति । तासां काचित् राजनन्दिनी प्रोवाच आर्याः । कथयत या[illegible]: एकाकी शयनं भजते ? द्वितीयाऽवदीत् यात्रिणोऽप्य बन्धुवियोग-व्याकुलः एकाकी शेते । तृतीयावदत् [illegible] यदि एकस्मिन् समये आ[illegible]रः तामपि नवीनां कामिनीं [illegible] तदा स्त्री चापि विस्मृत[illegible] [illegible] सह [illegible] रजनी-मतिवाहयेत् । चतुर्थी अवादीत् यदि [illegible] अर्थं कामुकः, तदाऽन्यत्र [illegible] नैव [illegible] [illegible] [illegible] । पञ्चमी प्राह [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वस्तुं [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] [illegible] [illegible]? [illegible] काचित् मनस्विनी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विस्मा[illegible] [illegible] ।

एतस्मिन्नहनि [illegible] प्रवृत्ते [illegible] [illegible] कष्टं [illegible] [illegible] [illegible]-[illegible] प्रतिवीरेषु एकाकी सेनापतिः प्रभा[illegible] [illegible] व्यूहं भित्त्वा प्रतिबलसागरं प्रविष्टः । न जाने [illegible] का दशा भविष्यतीति । [illegible] [illegible] वत्स ! [illegible] [illegible] प्रभासस्य न किमपि कर्तुं प्रभुयात, केवलाः [illegible] किं करिष्यन्ति ? [illegible]-[illegible] [illegible] युष्माकं कथमीदृशी प्रज्ञा ? एवमा-लापेषु प्रवृत्तेषु कालकम्पनः [illegible] तुमुलं युद्ध-मकरोत् । प्रभासस्तु अवलीलयैव तं शरजालैः [illegible] निजघान । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]-

समपूरयन्, खेचरास्तु परं विषादमाविशन्। अथ विद्युत्प्रभो नाम खेचरः प्रभासं निहन्तुमाजगाम। प्रभासोऽपि तं विचित्रकौशलेन रणभूमौ न्यपातयत्।

एतदाकर्ण्य श्रुतशर्मा स्वपक्षान् अब्रवीत् हे वीराः! प्रभासोऽयम् अस्माकं द्वौ महारथौ निहतवान्, तदयं न हन्तव्यः, सर्वैः समवेतैरयं निहन्यतामिति। तदाकर्ण्य ऊर्द्ध्वरोमा, विक्रोशजः, इन्द्रमाली, आनन्दः, वराहस्वामी दुन्दुभिः, महेश्वरः, कुमुदपर्वतश्चेति अष्टौ महारथाः समवेताः प्रभासम् अभिद्रवन्ति स्म। महावीरः प्रभासः अनवरत शरनिकरान् वर्षन् तेषां सर्वेषां सारथीन् ध्वजान् धनूंषि च सहेलं छित्त्वा सर्वानेव [illegible]। इत्थं जयति प्रभासे आकाशात् पुष्पवृष्टिरपतत्। असुरसैन्यानि मानवसैन्यैः सह परं हर्षमापुः, विद्याधराश्च निरुत्साहतां ययुः।

अथ श्रुतशर्मणा चोदिताः कालचक्रदिग्विङ्मालिविभावसुधवलनामानो [illegible] सन्निपत्य प्रभासम् अरुन्धन्। प्रभासः एकैकेन बाणेन तेषां ध्वजान् धनूंषि सारथींश्च निहत्य अष्टभिर्बाणैः शिरांसि चिच्छेद। ततश्चान्यानपि पञ्च योधान् सम्मुखमापततः शरवर्षेण समन्तात् व्याप्नुवतो दृष्ट्वा प्रभासः नारायणास्त्रेण सर्वानेव पातयामास। तदनन्तरं श्रुतशर्मणा प्रेरिता दमाख्यादयः अपरे दश योधाः प्रभासमवरुध्य घोरं युद्धमकुर्वन्। अत्र च सूर्य्यप्रभप्रेरितौ नकुञ्जरकुमारप्रहस्तौ व्यूहाग्रं विहाय सशस्त्रौ आकाशमार्गेण प्रभासान्तिकमुपगम्य पादचारेण युध्यमानौ

दुरस्य प्रदमं नियमञ्च नाम वीरौ समाक्रम्य तयोर्धनुषी सारथी च निहत्य व्याकुलावकार्ष्टाम्। अथ तौ भयाकुलौ आकाशमुत्पतितौ अपि सकुञ्जरकुमारप्रहस्तौ आकाश-मुत्पत्य धावतः स्म। एतदवलोक्य सूर्य्यप्रभः महाबुद्धिमचल-बुद्धिञ्च तयोः सारथ्ये नियुज्य प्रेषयत्। अथ सकुञ्जरकुमार-प्रहस्तौ मायया अदृश्यौ सिद्धाञ्जनप्रयोगेण प्रदमनियमौ तथा वाणैरवाकिरतां यथा तौ क्षणमपि रणे स्थातुमशक्तौ भयात् पलायाञ्चक्राते। ततः प्रभासः अपरैर्द्वादशभिर्वीरैः समं युध्यमानः तेषां चापानि चिच्छेद। प्रहस्तस्तेषां सार-थीन् हतवान्। सकुञ्जरकुमारस्तेषाम् अश्वसैन्यानि न्यपा-तयत्। इत्थं ते द्वादश वीरा हताश्वसारथिचापाः शरै-श्छिन्नविच्छिन्नदेहाः संग्रामं परित्यज्य पलायिताः।

तदवलोक्य [illegible] क्रोधपरीतेन प्रेरितौ अपरौ द्वौ वीरौ मुहूर्त्तं प्राप्य निधनं गतौ सूर्य्यप्रभसैन्यानि अभ्य-नन्दयताम्। अथ [illegible] पवित्रतः स्वयं योद्धुमुपाययौ। ते च [illegible] स्म। वीराणां [illegible] समाच्छन्नमदृश्यत। अत्रान्तरे च पूर्वभग्ना अपि वीराः समेत्य [illegible] साहा-य्यार्थमुपाधावन्। सूर्य्यप्र[illegible] प्रज्ञाढ्यप्रस्थतोन् बन्धून् भूता[illegible]विमानेन प्रैषयत्। तदव-लोक्य अपरे च सर्वे विद्याधरा [illegible]। उभय-सैन्येषु तुमुलः संग्रामः प्रावर्त्तत। क्रमेण बहूनि सैन्यानि उभयोरेव निधनं जग्मुः। श्रुतशर्म्मा बहूनां सैन्यानां दश दृष्ट्वा क्रोधाकुलाच्च शतानीकमभ्यधावत। इत्थमसंख्येषु

सैन्येषु रणशय्यायां निपतत्सु सन्ध्याकालः समुपस्थितः। देवगन्धर्वादय ताद्दशं घोर संग्रामं दृष्ट्वा विस्मयमगच्छन्। ततः कबन्धाः समुत्थिता नृत्यन्तः भूतानामानन्दमहोत्सवमसूचयन्। विद्याधरसैन्यानि सविषादं रणात् न्यवर्त्तन्त। असुराश्च सहर्षं जयलाभजनितोल्लासाः स्व शिविरं प्रत्यगच्छन्।

अत्रान्तरे द्वौ विद्याधरौ सुमेरुणा समादिष्टौ सुतशर्म्माणं परित्यज्य सूर्य्यप्रभमभिगम्य सप्रणामं ऊचतुः। आवां विद्याधरौ, महायानसुमायनामानौ। आवां विद्याधरगणात्मजौ विद्याधरैश्च सह महावेतालसिद्धे श्मशानभिकमध्यवातस्म। कदाचित् करभालनाम्नी महाप्रभावा काचित् योगिनी आवामुपायतौ। आवाञ्च सप्रणामं तामपृच्छाव का भवती, क्व वा तिष्ठति, यत्र च स्थिता, तत्र किमपूर्वं वस्तु विद्यते? योगिनी प्राह अहं योगिनीभिः परिवृता प्रभुं द्रष्टुं महाकालनिकेतनं गत्वा अपश्यम् कश्चित् वेतालः प्रभुमुपेत्य अब्रवीत् प्रभो! अस्माकं सेनाध्यक्षस्य च कन्या सा विद्याधरचक्रवर्त्तिनः पत्नी भवितेति सिद्धादेशः। परन्तु पश्यतु देवः तेजःप्रभो नाम विद्याधरस्तां बलात् हरति, तदेनामस्मात् मोचयितुमर्हति देव इति। तदाकर्ण्य भगवान् सदयोऽस्मान् प्रति तस्या मोचनाय समादिशत्। वयञ्च आदिष्टा एव आकाशचारिणं तेजःप्रभं कन्यां हरन्तं रुरुधिम। तस्मिंश्च तेजःप्रभे कन्येयं सुत......हरते हरतीति उक्तवत्यपि वयं बलात् तस्मात् मोचयित्वा प्रभुमभ्येत्य तां समर्पितवत्यः। भग-

वानपि कन्यां तत्स्वजनाय समर्पितवान्। इदमेकमद्भुतं वस्तु दृष्ट्वा प्रभुं प्रणम्य कियन्तं कालं तत्र स्थित्वा अत्रागतास्मि।

एतदाकर्ण्य वयं पुनरपि तामवादिष्म योगिनि। नास्ति भवत्या किमप्यविदितं, तदाख्यातु भवती, को विद्याधरचक्रवर्त्ती भविष्यतीति। एवं पृष्टा सा सूर्य्यप्रभ इति प्रत्यवादीत्। तदाकर्ण्य सिंहबलः प्राह इन्द्रादयो देवा यस्य पक्षाः तस्य पराजयो नैव सम्भाव्यते। योगिनी प्रत्यभाषत साम्प्रतं मद्वचसि युष्माकमप्रत्ययोऽस्तु, परमचिरभाविनि विद्याधरासुरसंग्रामे सिंहबलोऽयं युष्मत्सु पश्यत्सु मानवेन निहनिष्यते। इत्थं भाविनीं घटनां दृष्ट्वा युष्माकं मम वचसि विश्वासो भवितेति प्रोच्य तस्यां प्रचलितायाम् अद्य च सिंहबलं निहतं दृष्ट्वा योगिन्या वाक्यं सत्यं मन्यमानावावां भवन्तं शरणं गताविति।

सूर्य्यप्रभः शृण्वत्सु मयादिषु विद्याधरगुरुस्तदाकर्ण्य सन्तुष्टः तौ संगृह्य समुचितेन सम्मानेन समवर्द्धयत्। श्रुतशर्म्माणं वार्त्तामिमां श्रुत्वा चिन्ताकुलं देवनाशं विश्वा सम्मुखेन नानाविधैः प्रबोधवाग्भिः समसान्त्वयत्। सूर्य्यप्रभः शुभया वार्त्तया सुलक्षणेन च परमानन्दितः सचिववर्गैः शय्यागृहमगात्।

ऊनपञ्चाशत्तरङ्गः ।

अथ शयनतलगतः सूर्य्यप्रभः वीतभीतिं नाम अमात्य-मब्रवीत् सखे। निद्रां न लभे, तत् त्वं वीरधर्माश्रिता कामपि कथामपूर्वां वर्णयित्वा मम चित्तं विनोदय। वीतभीतिस्तथेत्युक्त्वा कथामारेभे।

आसीत् पुरा उज्जयिन्यां महासेनो नाम नृपतिः तस्य चाशोकवती नाम परमसुन्दरी महिषी अभवत्। तत्र च गुणशर्म्मा नाम सर्वशास्त्रदर्शी कश्चिद् ब्राह्मणयुवा सततं राजानुचरः राजानमनन्दयत्। एकदा अन्तःपुरवर्त्ती राजा सर्वेषु समासीनेषु गुणशर्म्माणं नर्त्तितुमादिदेश। गुणशर्म्मणा शिष्टाचारविरोधात् अस्वीकृतेऽपि राजा राज-महिष्या आग्रहात् तं पुनरपि समादिशत्। स च राजा-देशलङ्घनभीतः कथमपि सम्मतः प्रथमं हाडविक्षेप नृत्य-मारब्धवान्। तदवलोक्य राजा राजमहिषी च भृशं विस्मितौ ननन्दतुः।

नृत्यानन्तरं राजा तस्मै वीणां वादयितुं प्रददौ। स तु वीणादिषु सुनिपुणस्तां वीणामादायैव नेयं प्रशस्तेति अन्यां वीणां प्रार्थयमानः समभाषत देव। अस्या वीणाया स्तन्त्रीषु कुक्कुरलोमानि विद्यन्ते इति। तदैव तत् परीक्ष्य सुविस्मितः अपरां वीणामानाय्य दत्तवान्। गुणशर्म्मणि तया वीणया संयोज्य मधुरेण स्वरेण सङ्गीतं कुर्वति राज

दम्पती अद्भुतं मन्यमानौ परां प्रीतिमासेदतुः। राजा तस्य [illegible] बहु प्रशस्य तं सन्निधानमकार्षीत्। राज्ञी अशोकवती गुणशर्मणो रूपेण तादृशेन गान्धर्वनैपुण्येन च सानुरागा व्यचि[illegible] यद्येनं गुणनिधिं नामादधेयं तज्जीवनं मे वृथा। एवमवधार्य्य राजानमुपेत्य गुणशर्मणस्तादृशीं यन्त्रशक्तिं बहु प्रशस्य तस्मात् वीणां शिक्षिष्ये इति राजानमभ्यर्थयाञ्चक्रे। राजा देव्यास्तथाविधां प्रवृत्तिं निशम्य ससन्तोषं गुणशर्म्माणमाहूय राज्ञ्याः शिक्षार्थमादिदेश। स च तथेति राजाज्ञां शिरसि निधाय शुभे दिवसे शिक्षा आरप्स्येति कथयित्वा गृहमगात्।

अथ शुभेऽहनि प्राप्ते गुणशर्म्मा राज्ञीं वीणां शिक्षयितुमारेभे। गच्छति च काले वी[illegible] गुणशर्म्मा देव्याश्चरित्रं प्रति सन्दिहानो राज्ञः भोजनसमये उपस्थितः पाचकस्य व्यञ्जन परिविशतो हस्तौ व्यञ्जन दृष्ट्वैव तत् दातुं न्यवारयत्। कथं कथमिति राज्ञा [illegible] देव। व्यञ्जनमिदं विषाक्तं परीक्ष्यतां महाराजः। यदि कोऽपि इद भुक्त्वा विषमूर्च्छितो भवेत् तमहं निर्विषं करिष्यामीति। [illegible] राजा तद् विषं पाचकमेवाभोजयत्। भक्षित एव मूर्च्छित पाचकं स गुणशर्म्मा सत्वर मन्त्रबलेन निर्विषमकरोत्। अथ राज्ञा इमं व्यापारमनुयुक्तोऽसौ पाचकः प्राब्रवीत् देव। गौड़ाधिपतिः राजा विक्रमशक्तिः भवन्तं विषं भक्षयितुं मां नियुक्तवान्। एतदर्थञ्चाहं देवस्य पाकशालायां पाचकत्वमङ्गीकुर्वन् अवसरं प्रतीक्षमाणोऽस्थितिष्ठम्। अद्य तु [illegible] व्यञ्जनं सविषं दातुं

देवाय समुपस्थित एव अनेन महात्मना विदितः। तदि-दानीं यथा रोचते देवस्येति अभिधाय तस्मिन् विरते राजा अविलम्बमेव तं कारायां बद्ध्वा गुणशर्माणं प्रति सन्तुष्टः शत ग्रामान् तस्मै पुरस्कार।

अथ गच्छता कालेन अशोकवती अतीवानुरक्ता गुण-शर्माणं प्रति विविधान् विलासान् दर्शयित्वापि अकृतार्था आत्मनः दुष्टं मनोरथं वाचैव व्यक्तीचकार। तदाकर्ण्य गुणशर्माब्रवीत् राजमहिषि! भवती राजगेहिनी, भृत्यम् ईदृश प्रार्थयितुं नार्हति, अस्मात् [illegible] मनोरथात् विर-मतु। एवमुक्ता अस्वीकुर्वन्तमपि तं सा दुराचारा बहु प्रलोभ्य पुनःपुनर्निर्बन्धमकरोत्। गुणशर्मा च विहस्यैव पुनःपुनस्तु परिजहार। अथ सा [illegible] तदा कुपिता त्वां निहत्य स्वयमपि मरिष्यामीति भय प्रदर्शयन्त्यपि स गुणशर्मा अधर्मात् [illegible] अमन्यत, न तु तां मेने। [illegible], न कदापि [illegible] लभते। तथापि सा तं प्रति [illegible] पुनःपुनः स्वमनोरथं साधयितुं तमनुरुरोध। गुणशर्मा तु, [illegible] इति विचार्य कौशलेन तां सान्त्वयितुं [illegible] प्रदर्श्य कियन्तं कालं विलम्बितुमनुरोधं कृतवान्। ततो राज्ञी आनन्दितहृदयेनैव समाश्वासेन शान्तिमलभत।

अनन्तरं गच्छति काले राजा महासेनः ससैन्यः समा-गत्य [illegible] राजधानीमवरुरोध। तदाकर्ण्य गौडेन्द्रो विक्रमशक्तिः सक्रोधं समागत्य तं ससैन्यमाचक्राम। ततश्च राज्ञा महासेनेन सङ्ग्रामापतितं विलोक्य किं कर्तव्य-

मित्यनुयुक्तो गुणशर्म्मा समभाषत देव। उत्कण्ठां मा कृथा, सत्वरमेव मया विपदोऽस्याः परित्राणाय प्रतीकारः कश्चित् क्रियते। एवमाख्याय राजानं मन... रजन्यां योगबलेन नेत्रयोरन्तर्धानाञ्जनं प्रयुज्य च ... विक्रमशक्तेः स्कन्धावारमविशत्। प्रविश्य च निद्रित विक्रमशक्तिं प्रबोध्य प्रोवाच राजन। देवदूतोऽस्मि, भवान् खलु विष्णुभक्तः, तस्माद् देवो नारायणस्तव हितार्थं मां भवत्सन्निधिं प्राहिणोत्, समादिशच्च भवान् महासेनेन सन्धत्तां, नो चेत् महान्तमनिष्टं लप्स्यते, भवता दूतमुखेन सन्धिं कर्त्तुं प्रार्थितेति स राजा अवश्यमेव तत्र संमंस्यते इति।

एवमुक्त्वा गुणशर्म्मणि विरते राजा ... दुष्प्रवेशे स्कन्धावारे मानवः कः प्रविशेदिति विचिन्त्य सत्यमेव तत् मत्वा सविस्मयस्तं देवं निश्चित्य आत्मानम् ईश्वरानुगृहीतममन्यत, ... च तस्मिन् प्रस्तावे। ततश्च तस्मिन् गुणशर्म्मणि अञ्जनप्रभावेण अन्तर्हिते राजा विक्रमशक्तिस्तत्र दृढं विश्वासमकार्षीत्। अथ गुणशर्म्माणम् इत्थं कार्य्यं साधयित्वा सकाशमुपस्थितं दृष्ट्वा राजा महासेनः अवगतवृत्तान्तस्तं कण्ठे धृत्वा अत्यर्थमादृतवान्। प्रातरेव विक्रमशक्तेः कश्चिद् दूतः समागत्य राज्ञा सह सन्धिं स्थापयित्वा विक्रमशक्तिसकाशं प्रायात्। स च तस्मात् आक्रमणात् विरम्य स्वां राजधानीं प्रतस्थे। अथ महासेनः गुणशर्म्मप्रभावेण सोमेश्वरं निर्जित्य उज्जयिनीं प्रतिनिववृते।

अथैकदा राजानं गुणशर्म्मणा सह नदीतीरवर्त्तिनि

उपवने गतं कश्चित् कृष्णसर्पः सहसा अदशत् । अशेषगुणाकरो गुणशर्म्मा सद्य एव तं निर्विषमकार्षीत् । कदाचित् नरपतिर्महासेनः ससैन्यः पुन विक्रमशक्तिमाचक्राम । स च विक्रमशक्तिस्तमभ्याजगाम । उभयोर्वीरः समरः प्रावर्त्तत । ततश्च द्वन्द्वयुद्धे विक्रमशक्तिना पातितं निरस्त्रं महासेनं स एव गुणशर्म्मा समजीवयत् व्यहनच्च विक्रमशक्तिम् । ततश्च महासेनः गुणशर्म्मणः प्रभावेण विक्रमशक्तेः सर्वं राज्यमात्मसात्कृत्य उज्जयिनीं प्रत्याजगाम निनाय च निष्कण्टकः सुखेन कालम् ।

एतावत्यपि समतिक्रान्ते काले अशोकवत्या गुणशर्म्माणं प्रति सञ्जातश्चित्तानुरागः न शान्तिं लेभे, प्रत्युत ववृधे एव । केनोपायेन गुणशर्म्माणं लप्स्यामिति चिन्तयैव सा कालमनयत् । यदा तु अपश्यत् गुणशर्म्मा प्राणानपि त्यक्ष्यति, तथापि मां न भजिष्यत इति तदा सञ्जातकोपा तद्विनाशाय साभिलाषं राजानमुद्दिश्य मिथ्या अभियोगमकरोत् । नाथ ! विश्वस्तसुहृत् सन् गुणशर्म्मा भवन्तं विनाशयितुकामः । गौडपतेः सकाशादर्थलाभमाकाङ्क्षन् तत्समीपं दूतमेकं प्राहिणोत् । तस्मिंश्च दूते गौडेश्वरमुपेत्य गुणशर्म्मणोऽभिसन्धिं प्रकटयति तस्य राज्ञः कश्चिद् विश्वस्तः सचिवः विना स्वार्थं भवद्वधं स्वयं सम्पादयितुं प्रतिजज्ञे । प्रजिघाय च गुणशर्म्मणा प्रयुक्तं दूतमवरुध्य विषप्रदानेन भवन्तं नाशयितुं तं पाचकमुपदिश्य प्रेरयत् । अत्रान्तरे गुणशर्म्मप्रयुक्तेन दूतेन कौशलमुद्भाव्य तस्मादवरोधगृहात् पलाय्य गुणशर्म्मसकाशमित्य सर्वस्मिन् वृत्तान्ते समावेदिते

गुणशर्म्मासौ कुपितस्तं पाचकं विषप्रयोक्तारं कारारुद्ध विनाश्य अद्य तस्य पाचकस्य वार्त्तां जिज्ञासुकामानुपस्थितान् तदीयान् भार्य्याजननीकनिष्ठसहोदरान् कारायामवरुध्य तस्य पत्नीं जननीञ्च न्यवधीत्। भ्राता तु तस्य प्राणभयात् पलायमानः ममान्तःपुरमविशत्। मयि च तन्मुखात् सर्वं वृत्तान्तं शृखत्यां सहसा तं गुणशर्म्माण वेगेन ममालय प्रविशन्तं दृष्ट्वा असौ भयात् क्व पलायितस्तदहं न वेद्मि। गुणशर्म्मा तु सहसा मम सम्मुखमेत्य कर्त्तव्यविमूढ़ इव क्षणं किमपि चिन्तयन्नतिष्ठत्। ततश्च मया तदवस्थस्य तस्य आगमनप्रयोजन परिपृष्टः स मूढ़मतिर्मत्कामुकः प्रत्युवाच यदि त्वं मम मनोरथं न पूरयेः, तदाहं प्राणान् परित्यक्ष्यामीति एवमभिधाय मम चरणयोरपतत्। तदवलोक्य भयेन पादावाकृष्य प्रद्रवन्तीं मां स दुरात्मा समुत्थाय बलात् समालिलिङ्ग। क्षणे च तस्मिन् पल्लविकां नाम मदीयां दासीं तत्रोपस्थितां दृष्ट्वा स दुराचारः पलायितः। यदि पल्लविका तत्र नागमिष्यत् तदासौ मम सतीत्वम् अवश्यमेवानाशयिष्यत्।

स्त्रीषु विश्वस्तानां महतामपि विवेकशक्तिर्विलुप्यते। राजा अशोकवत्यास्तद्वचनं निशम्य क्रोधज्वलितः प्रत्यवादीत् प्रिये। समाश्वस। सत्वरमेव तं दुराचारं यमसदनं प्रेषयामि, परं कौशलेनैतत् कार्य्यं सम्पाद्यं नो चेत् लोकेषु महती अकीर्त्तिर्भविता। स खलु पञ्चधा मां विपद्भ्यः समरक्षदिदं सर्वविदितं तदस्य ईदृशी नृशंसता न लोकेषु प्रकटनीया। एवमुक्त्वा नृपतिः सभामगमत्।

क्रमेण सर्वे एव पारिषदाः सामन्ताश्च समेत्य राजानं प्रणम्य यथास्थानमुपाविशन्। गुणशर्म्मा तु राजसभां गन्तुमुद्यतः पथि विविधानि दुर्निमित्तानि पश्यन् प्राणसंशयं सम्भावयन् राज्ञः शुभं भूयादिति मनसि चिन्तयंश्च क्रमेण सभामेत्य राजानं प्रणम्य च स्वमासनमध्यतिष्ठत्। राजा गुणशर्म्मणो यथापूर्वं समादरमकृत्वा वक्रचक्षुषा तं प्रति कोपकटाक्षमपातयत्। गुणशर्म्मा सहसा कुनिमित्तं निरीक्ष्य दृष्ट्वा नितरां व्यथितः शङ्कितश्चाभवत्।

अथ राजानं सहसा सिंहासनात् उत्थाय स्वान्तःपुराभिमुखमवलोक्य गुणशर्म्मा प्रोवाच प्रभो! स्नानकालः समागतः भृत्याः, अन्येषु च सर्वे सर्वतोमुखी भवन्तः सहसा सिंहासनमलङ्कृत्य यथारुचि समाज्ञापयन्तु। एवमुक्ते तस्मिन् विरते सर्वैर्भृत्यैः प्रबोधितो राजा पुनः सिंहासनमासीन आवदत् मन्त्री सर्वमेतत् विदित्वा यदहं भोजनं करिष्ये तदा विगत्य गुणशर्म्मणि मन्त्रिवरदाम् मन्त्री च आत्मनः स्वरूपं सेवम्। परमसौ गुणशर्म्मा अर्थलोभपरः गौडेश्वरस्य मे प्राणान् विनाशयितुमुद्यत, आसीदित्यभिधाय अशोकवतीकथितं सर्वम् अलीकं व्यापारं सर्वेषां समक्षमकीर्त्तयत्।

गुणशर्म्मा एतद्राजवचनमाकर्ण्य चमत्कृतः प्रत्यवादीत् महाराज! वृत्तान्तोऽयं कस्य मुखादाकर्णितो देवेन? राजाब्रवीत् यद्येतदसत्यं तर्हि त्वं व्यञ्जने विषं कथं विदितवान्? ज्ञानबलेन सर्वं विज्ञायते इति गुणशर्म्मणा प्रत्युक्ते विपक्षा मन्त्रिणस्तन्नागणयन्। गुणशर्म्मा पुनरब्रवीत् याथार्थ्यमननुसन्धाय सहसा कमपि दूषयितुमयुक्तं विशे-

पत्नी राज्ञः । अविवेकं नृपं विद्वांसो बहुशो विगर्हयन्ति । एतदाकर्ण्य राजा नितरां क्रुद्धः वेगेन निपत्य गुणशर्म्माणम् एकया छुरिकया आजघान । तदवलोक्य अन्येऽपि राज-किङ्करा गुणशर्म्माणं प्राहरन् । तदा च गुणशर्म्मा तं त प्रहारं सोढुमशक्नुवन् समुत्थाय सर्वानेव तान् निरस्त्रान् कृत्वा केशेषु केशेषु बद्धा सभामण्डपान्निरगात् । निर्गत च अनुधावमानान् शतम् आततायिनो विनाश्य अञ्जन स्थेन अन्तर्धानाञ्जनेन नेत्रे प्रलिप्य अदर्शनं गतः । दैवेन च दक्षिणापथे उपनीतः समचिन्तयत् नियतमेव दुष्टा-रिण्या अशोकवत्याः परामर्शात् राजा निर्विवेकः कृतवा निदमकार्य्यम् । अद्य विदितं दुश्चारिणीनां न [illegible] साधूनाञ्च राजसेवा सर्वथैव अकर्त्तव्येति ।

एवं चिन्तयन् गुणशर्म्मा कमपि ग्राममासाद्य अपश्यत् कश्चिद् ब्राह्मणः वटतरुमूले समासीनः कतिपयान् छात्रा-नध्यापयतीति । क्रमेण तत्रागत्य कृतप्रणामं तम् अध्या-पकः सादरः आतिथ्येन अभ्यर्च्य परिचयमप्राक्षीत् । गुण-शर्म्माब्रवीत् ब्रह्मन् ! सामवेदस्य द्वादशशाखाः, ऋग्वेदस्य द्वे शाखे यजुषः सप्त शाखाः, अथर्वणश्च एका शाखा मया-धीताः । उपाध्यायः गुणशर्म्मणो विद्यापरिचयेन विस्मित स्तं दैवमिवोपाचरत् । गुणशर्म्मावदत् ब्रह्मन् ! उज्जयिन्या-मादित्यशर्म्मा नाम कश्चित् ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म । शैशव एव तस्य पितरि स्वर्गते माता च पतिमनुजगाम । ततश्च पितृमातृहीनोऽसौ तस्मिन्नेव नगरे मातुलभवन-वासी वेदान् कलाश्च शिक्षितुं प्रावर्त्तत । क्रमेण कृत-

विद्यस्य तस्य जयन्तसेविना केनचित् परिव्राजकेन सख्य-मभूत्। स च परिव्राट् तेन मित्रेण सह श्मशानं गत्वा यक्षीसिद्धये होममारेभे। कदाचित् कापि सर्वाभरण-भूषिता दिव्ययोषित् सखीगणपरिवृता स्वर्णविमानेन जुह्वतस्तस्य समीपमभ्येत्य मधुरवचसा प्राब्रवीत् अहं विद्यु-न्माला नाम यक्षी, एताश्च मे परिचारिण्यः, तदासां यामिच्छसि गृहाण। सत्पात्रसाधनं मन्त्रप्रकरणञ्चा-न्यत्। तत् मदर्थं वृथा परिश्रममकृत्वा सन्तुष्टो भव। एवमुक्ता प्रबोधितोऽसौ परिव्राट् सम्मतस्तस्याः परिचा-रिणीनां मध्यात् एकां जग्राह। विद्युन्माला चान्तर्दधे।

अथ आदित्यशर्मा तां परिव्राजकस्य यक्षीमपृच्छत् अस्ति कापि विद्युन्मालायाः अपि श्रेयसी यक्षी? यक्षी प्रोवाच भद्र! विद्युन्माला, चन्द्रलेखा, सुलोचना चैता-स्तिस्र एव श्रेष्ठा यक्षकन्याः। तासु च सर्वश्रेष्ठा सुलोचना। एवमुक्त्वा सा यथासमयमागमिष्यामीति प्रतिज्ञाय अन्त-र्हिता। परिव्राडपि तेन मित्रेण सह स्वमावासं प्रस्थितः। सा तु यक्षी प्रतिदिनं यथासमयमागत्य तस्मै परिव्राजकाय विविधानि भोग्यवस्तूनि प्रदाय तं यथासुखं परिचरति स्म। एकदा आदित्यशर्मा यक्षकन्यायाः समक्षं परिव्राजकं सुलोचनासाधनार्थं मन्त्रविधिमपृच्छत्। यक्षी प्रोवाच ब्रह्मन्! दक्षिणस्यां दिशि अदितुन्दुनामके कानने समुद्रतट-वर्त्तिनि भदन्तो नाम प्रतिवसति कश्चित् यतिः। स एव अस्या यक्षकुमार्याः साधनमन्त्रं सम्यक् वेत्ति। आदित्य-शर्मा एतदाकर्ण्य तयैव यक्ष्या सह भदन्तायमाभिमुखं

व्रतस्थे। तत्र चागत्य वत्सरत्रयं तस्या यक्षकन्यायाः साहाय्येन तं भदन्तं सम्यक् पर्य्यचरत्। भदन्तश्च तस्य परिचर्य्यया सम्प्रीतः तस्मै सुलोचनासाधनमन्त्रमदात्। आदित्यशर्म्मणि मन्त्रबलेन विजने यथाविधि होमं कुर्वति सुलोचना विमानेनाविर्भूय तमब्रवीत् ब्रह्मन्। आगच्छ, त्वं मन्त्रबलेन मामाराधितवान्, परन्तु अद्यारभ्य षण्मासान् मे कुमारीव्रतं चेत् रक्षेः, तर्हि त्वं महावीरं सम्यक् सुलक्षणं पुत्रमेकं लप्स्यसे। तच्च तत्र सुसम्मतं विज्ञाय सुलोचना स्वां पुरीं समनयत्।

आदित्यशर्म्मा अलकायां सुलोचनया सह वसन् षण्मासान् असिधार व्रतम् अन्वतिष्ठत्। कुवेरस्तस्य व्रतेन [illegible] सुलोचनामदात्। अह तस्यां सुलोचनायामजाये। पिता मां गुणवन्तं भाविनं सम्भाव्य [illegible] नाम्नाकरोत्। अहम् अलकायामेव वसन् तत्रत्यात् अग्निवराख्यात् यक्षपतेः सकाशात् वेदान् कलाश्च सर्वाः शिक्षितवान्। कदाचित् देवेन्द्रे धनपतिं [illegible] सर्वे समुत्थाय त संवर्द्धयामासुः। पिता तु मम अनवहिततया न [illegible]। तेन च परिकुपितः स देवराजस्तं शशाप आदित्यशर्म्मन्। त्वमलकानिवासं नार्हसि, मर्त्त्यलोकं गच्छ। ततश्च पिता मे सुलोचनया सह तं अनुनीतः स क्रोधं संहृत्य अवादीत् नाहं मृषा ब्रवीमि, तर्हि पुत्रो मर्त्त्यलोकं व्रजतु, पुत्र एव पितुरात्मेति श्रूयते इति।

एवमुक्त्वा देवराजे अन्तर्हिते पिता मां नीत्वा उज्जयिन्यां मातुलभवने संरक्ष्य प्रातिष्ठत। कोऽनिदर्शं ति

भाग्यम्। तत्र च तिष्ठतो मम दैवगत्या तत्रत्येन राज्ञा सख्यमासीत्। इत्युक्त्वा राजसम्बद्ध सर्वं वृत्तान्तमामूलात् समाख्याय गुणशर्म्मा अद्य भवदन्तिकं प्राप्तोऽस्मीति समवर्णयत्।

एतत् सर्वमाकर्ण्य ब्राह्मणः प्रावदत् अहमग्निदत्तो नाम भवदागमनेन कृतार्थोऽस्मि, मद्गृह एव स्थित्वा मामाप्यायस्व। एवमुक्त्वा गुणशर्म्माणं स्वं गृहमनयत्। गुणशर्म्मा तस्य ब्राह्मणस्य निर्बन्धेन तद्गृहमभ्येत्य कृतस्नानं स ब्राह्मण. वसनाभरणादिना समभ्यर्चयत्। अभोजयच्च स्वादूनि द्रव्याणि। अथाग्निदत्तः स्वां सुन्दरीं नाम स्वां कन्यां तत्समक्षमानयत्, गुणशर्म्मा कन्याया रूपेण विमोहितः तस्या लक्षणानि दृष्ट्वावदत् ब्रह्मन्! येनैन अस्या नासिकायाम् जर्वोश्च कतिपये तिलाः दृश्यन्ते, तदस्याः कतिपयाः सपत्न्यः सम्भविष्यन्तीति। अग्निदत्तः गुणशर्म्मणो विद्यापरीक्षार्थं पुत्रेण सुन्दर्य्यास्तत्तत्प्रदेशेषु तिलाः सन्ति न वेति परीक्षयाञ्चक्रे। ततश्च परीक्षया सुविस्मयः विजने गुणशर्म्माणं नीत्वा कन्यां मे गृहीत्वा अत्रैव मद्गृहे वसेति अनुरुरोध। गुणशर्म्मा प्राब्रवीत् ब्रह्मन्! सत्यमेव भवदाश्रये स्थिते परमं सुखं भवेत्, परं राजापमानसन्तप्ते मदीये हृदये साम्प्रतं का प्रीतिः? स्त्रीप्रश्नयश्च सुखिनमेव सुखयन्ति, असुखिनस्तु दुःखयन्त्येव। स्वयं वृता स्त्रियः न कदापि व्यभिचरन्ति परम् अशोकवतीव पितृदत्ता कन्या प्रायेण व्यभिचरति। अन्यच्च अस्मात् प्रदेशादुज्जयिनी सन्निहिततरा। अहमत्र

निवसामीति राजा महासेनः यदि शृणुयात्, तर्हि अत्रापि आगत्य मां पीडयिष्यति। तदहं तीर्थेषु परिभ्रमन् एतज्जन्मपापानि क्षालयित्वा देहं त्यजन् निर्वृतिमाप्स्यामीति मतिमकरवम्।

एतदाकर्ण्य अग्निदत्तोऽब्रवीत् वत्स! यदि अज्ञानाम् अवमानैः भवादृशा अपि व्याकुलीक्रियन्ते तदा द्रुमसानुमतां किमन्तरम्? आकाशे लोष्ट्रनिक्षेपे निक्षेप्तुरेव उपरि तत् प्रायशः पतति, तथा अल्पेनैव कालेन राजासौ स्वस्या अज्ञतायाः फलमवाप्स्यति राजलक्ष्मीर्न हि तादृशमज्ञं निर्विवेकं चिरमाश्रयेत्। किञ्च एकामशीलवतीं दृष्ट्वा सर्वां स्त्रियं प्रति भवतामविश्वासो नैव युज्यते। कन्या च मम सुलक्षणेति भवता स्वयं परी[illegible]। तत्कथं तस्या अकारणं दोषं सम्भावयति भवान्। यदि चोज्जयिनी सन्निहितेति भीतोऽसि, तदहं तत् प्रतिकरोमि। भवन्तमेतादृशे प्रदेशे रक्षिष्यामि, यथा कोऽपि तमनुसन्धातुं न शक्नुयात्। गार्हस्थ्यं सर्वेषु आश्रमेषु प्रधानं, तदहत्वा तीर्थाश्रयणं धर्मशास्त्रविरुद्धतया अवैधमेव। यच्च भवान् देहपरित्यागाय कृतसङ्कल्पः तदपि न युक्तम्, आत्मघातिनां हि नरकयातनायाः आनन्त्यं सर्ववादिसम्मतम्। तदस्मात् दुरध्यवसायाद् विरम्य मम वचनं शृणोतु। अहं त्वदर्थं मनोज्ञमेकं भूगृहं निर्म्मापयामि, तत्र स्थित्वा सुखेन कालं नयतु भवान्।

गुणशर्म्मा तस्य तादृशं सुपरामर्शमाकर्ण्य स्वादध्यवसायात् विरम्य प्रत्यवादीत् ब्रह्मन्! अहं भवतां प्रस्तावमेव

अभीष्टे, परमहमिदानीमकिञ्चनः अकृती च, तत् कथमिदानीं भवतः कन्यां गृह्णामि? साम्प्रतं तस्य कृतघ्नस्य राज्ञः प्रतीकारवाञ्छया कमपि देवमाराधयामीति। अथ अग्निदत्तेन तथेत्यभ्यनुज्ञातः स गुणशर्म्मा तां रात्रिं तदीये भवने न्यवसत्। अनन्तरम् अग्निदत्तस्तदर्थं पातालगृहं नाम भूगृहमेकं निर्म्माप्य तस्मिन् तमवासयत्। गुणशर्म्मा तत्र स्थित्वा अग्निदत्तदत्तमन्त्रेण देवम् कुमारं आराधयितुमारेभे।

तस्मिन् तथा प्रवृत्ते अग्निदत्तकन्या सुन्दरी पितुरनुज्ञया तं पर्य्यचरत्। गच्छता कालेन भगवान् कुमारस्तं प्रति प्रसन्नः प्रादुर्भूय वरमदात वत्स! गुणशर्म्मन्! त्वम् अतुलकन्यकाधिशाली भूत्वा महासेनं राजानं दण्डयन् निष्कण्टकं राज्यभोगसुखं लभस्वेति, एवमुक्त्वा देवे अन्तर्हिते गुणशर्म्मा अचिरेण अतुलां सम्पदं लब्ध्वा अग्निदत्ततनयां सुन्दरीमुपयेमे। ततश्च क्रमेण बहूनि चतुरङ्गाणि बलानि सङ्गृह्य उज्जयिनीमभिययौ। तत्र च गत्वा अशोकवन्याश्रितसुहृदं महासेनं समरे निपात्य तदीयं सिंहासनमध्यासीनः सुखेन राज्यमशासत्। इत्थं कोऽपि महासेनवत् अज्ञतया विपदमाप्नोति, कोऽपि वा गुणशर्म्मवत् धैर्य्यमाश्रित्य जितशत्रुः परमेण सुखेन कालं नयतीति। सूर्य्यप्रभद्वयं मन्त्रिमुखादद्भुत मनोहरमाख्यानं श्रुत्वा निर्भीकः प्रीतसाहितश्च रजनीमत्यवाहयत्।

पञ्चाशत्तरङ्गः ।

प्रातश्च सूर्य्यप्रभः दानवसैन्यपरिवृतः सचिववृन्दैः सह संग्रामभूमिमवातरत्। श्रुतशर्म्मा च विद्याधरबलसंयुतः सूर्य्यप्रभमभ्याजगाम। रणदिदृक्षवश्च देवा असुराश्च गगनमध्यतिष्ठन्। उभयोरेव सैन्ययोरर्द्धचन्द्राकृतौ व्यूहे संग्रामः प्रावर्त्तत। सर्व्व एव सैनिकाः परस्परं सिंहनादं कुर्व्वन्तः प्रतिद्वन्द्विनः अभ्यधावन्। अस्त्रप्रहारक्षतानां वीराणां हस्तिनाम् अश्वानाञ्च रुधिरधाराभिः परिप्लुता असयः कृतान्तस्य रसना इव अलक्ष्यन्त। छिन्नैश्च वीराणां शिरोभिराकीर्णा भूः मृत्युराजस्य पानभूमिरिव व्यराजत।

इत्थं बहुषु सैन्येषु उभयोरेव निपतितेषु सूर्य्यप्रभः श्रुतशर्म्मणा, दामोदरः प्रभासेन, अन्ये च महारथाः सदृशैः महावीरैः सह द्वन्द्वयुद्धमारेभिरे। महोत्पातः सिद्धार्थं प्रति धावन् वाणैर्व्वाणान् निवार्य्य अन्येन वाणेन तस्य धनुः अश्वान् सारथिञ्च न्यवधीत्। हताश्वसारथिश्छिन्नधन्वा च सिद्धार्थः क्रोधेन धावन् लौहदण्डेन महोत्पातस्य सवाहनं रथं चूर्णयित्वा बाहुयुद्धेन तमपि भूतलमपातयत्। पातितञ्च तं तस्य पिता भगः समापत्य रक्षितवान्।

प्रहस्तः ब्रह्मगुप्तं सुचिरं योधयित्वा यावत् भूतलमध्यशाययत् तावत् तस्य पिता पद्मयोनिः समापत्य तमरक्षत्। तदवलोक्य दानवा जहसुः। देवा युद्धं द्रष्टुं नागताः केवलं स्वं स्वं पुत्रं रक्षितुमेवागता इति। वीतभयः

प्रद्युम्नास्त्रेण संक्रमम् उरसि दृढमाजघान। प्रज्ञाढ्येन चन्द्रगुप्ते निहते तत्पिता देवश्चन्द्रमा पुत्रहन्तारं प्रति परमक्रुद्धो योद्धुं प्रावर्त्तत। सूर्य्यप्रभः श्रुतशर्म्मणा निहतं विरोचनमवलोक्य अतिक्रुद्धः दमं नाम विद्याधरं यमसदनमनैषीत्। तस्मिंश्च पुत्रे निहते अश्विनीनन्दनौ शोकक्रोधाकुलौ योद्धुमागतौ दृष्ट्वा सुनीथस्तावाचक्राम। स्थिरबुद्धिशक्तिना निहतं पुत्रं पराक्रमं दृष्ट्वा अष्टौ वसवः परिकुपिताः पुत्रहन्तारं प्रति योद्धुमभ्यागमन्।

प्रभासस्तु दामोदरेण युध्यमानः एकेन वाणेन मदनकं निजघान। प्रकम्पनेन तेजःप्रभे निहते भगवानग्निः पुत्रवधपरिक्रुद्धः रणभूमौ अवातरत्। धूमकेतुना यमदंष्ट्रे निपातिते यमः परिक्रुद्धः पुत्रहन्तारं प्रति योद्धुमभ्याययौ। सिंहदंष्ट्रेण सुषेणे शिलाप्रहारचूर्णिते तस्य पिता निर्ऋतिः पुत्रवधमसहमानः युद्धार्थमभिययौ। कालचक्रेण महारथेन चक्रेण द्विधाकृते वायुबले पवनः क्रोधात् पुत्रहन्तारमभि युद्धार्थमाजगाम। महामायेन मायया बहुविधानि रूपाणि कृत्वा कुवेरदत्ते निहते तत्पिता देवः कुवेरः कोपपूर्णः पुत्रघातकं प्रति योद्धुमागच्छत्। इत्थं सर्वे एव देवाः स्वं स्वम् अंशावतारं पुत्रं विपन्नं दृष्ट्वा क्रुद्धा रणेषु प्रववृतिरे। बहवो विद्याधरा मानवैर्दानवैश्च युध्यमाना हता आहताश्चाभवन्।

अनन्तरं प्रभासदामोदरयोर्भीषणं युद्धं प्रावर्त्तत। महावीरः सेनापतिर्दामोदरः छिन्नधन्वा हतसारथिरपि स्वयं सारथ्यमपि कुर्वन् युयुधे। तदवलोक्य ब्रह्मा त साधु-

वादेन समवर्द्धयत्। देवराजश्चतुर्मुखमपृच्छत् प्रभो! पराजित कथमेव प्रशंसति भवान्? प्रजापतिः प्रत्यवादीत् दामोदरो विष्णोरवतारः, नो चेत् प्रभासेन सह एतावन्तं कालं योद्धुं कः समर्थः? अस्य प्रभासस्य सम्मुखे देवाः सर्वेऽपि तृणान्येव। नमुचिर्नाम यो दुर्जयो दानवः पुरासीत्, तस्य पुत्रः प्रबलः, प्रबलस्य तनयो भासः। भासः पूर्वं कालनेमिर्नाम असुर आसीत्। तस्य भासस्यायं पुत्रः प्रभासः। यश्च हिरण्यकशिपुर्नाम दैत्यराजः, तस्मात् कपिञ्जलः, कपिञ्जलात् सुमुण्डीकः। तस्यायं पुत्रः सूर्य्यप्रभः। पूर्वं यश्च हिरण्याक्ष आसीत्, स एवायं सुनीथः। ये चान्ये दैत्यदानवाः पूर्वं संग्रामे निहतास्ते एव स्वयम्भुवाय पुनरसुरकुलेषु सञ्जाताः सूर्य्यप्रभमाश्रिताः। पश्य अयं दैत्यराजो बलिः सूर्य्यप्रभस्य स्वप्नप्रभावेण बन्धनमुक्तो युद्धदर्शनार्थं समागतः। यः स्वं सत्यं पालयितुमधुना पातालतलमधिवसति। यश्च तवाधिकारात् परम् इन्द्रत्वं प्राप्स्यति। साम्प्रतं सर्वे असुरा देवदेवेन हरेण पाल्यन्ते, तदिदानीं न संग्रामावसरः, सन्धिरेव एतैः कर्त्तव्य इति।

एवं वदति पितामहे महावीरः प्रभासः पाशुपतमस्त्रमसृजत्। भगवान् नारायणः सर्वसंहरणक्षमं जाज्वल्यमानं तदस्त्रं निरीक्ष्य पुत्रस्नेहेन सुदर्शनमत्यजत्। उभयोरेव दिव्यास्त्रयोराविर्भावात् त्रिभुवनं चकम्पे। भगवान् विष्णुः सृष्टिसंहारभयार्त्तः प्रभासं पाशुपतास्त्रसंहरणार्थं पुनः पुनरनुरुरोध। प्रभासः प्रत्यवदत् भगवन्! ममैतदस्त्रं न संहर्त्तुं शक्यते, भवानग्रतः दामोदरं परित्यज्य परा-

सुखी भवतु, ततोऽहम् अस्त्रं संहरिष्यामीति। भगवान-ब्रवीत् त्वमपि सुदर्शनं सम्मानय। प्रभासोऽवदत् तथास्तु, भवतश्चक्रं मदीयं रथं नाशयतु, इत्यमुभयोरेव साफल्य-मास्ताम्।

इत्यमवधारिते दामोदरः नारायणादेशात् संग्रामात् निववृते। पाशुपतसुदर्शने च प्रतिपक्षरथं विनाश्य संहृते। प्रभासदामोदरौ अन्यं रथमारुह्य स्वं स्वं प्रभुं प्रति प्रच-लितौ।

श्रुतशर्म्मसूर्य्यप्रभयोर्घोरं युद्धमासीत्। उभावेव अस्त्र-वृष्टिभिः स्वं स्वं रणकौशलं प्रदर्शयन्तौ सुचिरं युयुधाते। श्रुतशर्म्मा सूर्य्यप्रभाय ब्रह्मास्त्रं तत्याज। सूर्य्यप्रभोऽपि तत् संहर्त्तुं पाशुपतमस्त्रं मुमोच। यावत् तत् पाशुपतं ब्रह्मास्त्रं निरस्य श्रुतशर्म्माणं निहन्तुम् उद्यच्छति तावत् सर्व एव इन्द्रादयो लोकपालाः स्वं स्वं कुलिशादिकमस्त्रं तत्यजुः। यावच्च तत् पाशुपतं सर्वेषामेव देवानामस्त्राणि न्यक्कृत्य क्रोधेन श्रुतशर्म्माणं प्रति गच्छति, तावत् सूर्य्यप्रभः कृता-ञ्जलिः अस्त्रराजं स्तुवन् प्रार्थयाञ्चक्रे हे महास्त्र! श्रुत-शर्म्माणं मा विनाशय, परं बद्ध्वा मदन्तिकमानयेति।

सर्व एव देवा यदा श्रुतशर्म्माणमाश्रयन् तदा असुरा अपि सर्वे सूर्य्यप्रभसहाया बद्धपरिकराः संग्रामाय प्राव-र्त्तन्त। अत्रान्तरे वीरभद्रो नाम कश्चित् शिवानुचरः समा-गत्य देवान् निवार्य्याब्रवीत् देवाः! भवन्तो युद्धदिदृक्षया समागताः, न तु युद्धं कर्त्तुम्। यदि अन्यथाचरेयुः, महा-नर्थो भविता। तद् भवन्तः शाम्यन्तु इत्येष देवदेवादेशः।

एतदाकर्ण्य देवा अब्रुवन् भद्र । एते विद्याधराः सर्व एव अस्माकमंशसम्भूताः, पुत्रस्नेहः नातिक्रमणीयः, तदेषां विनाशं दृष्ट्वा कथमस्माभिः तूष्णीं स्थातुं शक्यते ? अवश्यमेव तेषां रक्षणार्थं यत्नः करणीय इत्युक्त्वा सर्व एव देवा असुरैः सार्द्धं योद्धुं प्रववृतिरे। वीरभद्रोऽपि तदवलोक्य स्वस्थानं प्रतस्थे ।

देवा असुरान् प्रति यानि यानि अस्त्राणि अमुञ्चन् भगवान् शम्भुर्हुङ्कारेणैव तानि तानि भस्मसाच्चकार। तदवलोक्य देवा सर्वे सभय पलायाञ्चक्रिरे। देवराजः स्वयं युध्यमानः सूर्य्यप्रभ प्रति यानि यानि महास्त्राणि तत्याज सूर्य्यप्रभस्तानि तानि लीलयैव छित्त्वा आकृष्टधन्वा नाराचवर्षणेन देवेन्द्र क्षतविक्षतमकरोत्। सुरपतिः क्रोधाध्मातो यावत् कुलिशं सूर्य्यप्रभाय न्यक्षिपत् तावत् भगवानुमापति घोरेण हुङ्कारेण तत् भस्मीचकार। नारायणोऽपि प्रभासेन युध्यमान यद् यद् अस्त्रं प्रभासाय न्यक्षिपत् रुद्रस्तत्तदपि खण्डशोऽकरोत। इत्थं सर्व एव सेन्द्रोपेन्द्रा देवाः विषादमापन्नाः पराङ्मुखा आसन्। असुरा जयलाभेन सिंहनादं चक्रुः। श्रुतशर्म्मा रुद्धोऽभवत्।

अथ देवैः स्तूयमानो वृषध्वजः प्रसन्नस्तानब्रवीत् देवाः सूर्य्यप्रभस्य प्रतिज्ञा नान्यथा भवितुमर्हति। देवा जगुः अस्माभिः श्रुतशर्म्मणि यत् प्रतिश्रुतं तदपि न्याय्यादनपेत तदुभयोरपि साफल्यमस्तु। शम्भुरवदत् उभयोः पक्षयोः सन्धौ विहिते तत् सर्वं यथोचितमेव भविता। साम्प्रतं श्रुतशर्म्मा सानुचरः सूर्य्यप्रभं प्रणमतु, ततश्च उभयोरे

कुशलं यथा भवेत् तत् कर्त्तव्यम्। देवास्तथेति श्रुतशर्म्माणं सूर्य्यप्रभं शरणमाश्रयितुमादिशन्। श्रुतशर्म्मणा तथा कृते सूर्य्यप्रभः वैरं त्यक्त्वा तं बन्धुतया आलिलिङ्ग। इत्थं देवासुरे परस्परं सन्धौ स्थापिते देवादिदेवः सूर्य्यप्रभं सम्बोध्य अभ्यधात् वत्स! सूर्य्यप्रभ! त्वं वेद्या दक्षिणार्द्धं गृहीत्वा उत्तरार्द्धं श्रुतशर्म्मणे प्रयच्छ। अचिराच्च अस्मा-च्चतुर्गुणं किन्नरसाम्राज्यं लप्स्यसे। ततश्च किन्नराधिराजो भूत्वा दक्षिणार्द्धमेतत् सकुञ्जरकुमाराय दास्यसीति एवं संग्रामनिहतान् वीरान् पुनर्जीवयित्वा सानुचरः पश्यता-मेव सर्वेषामन्तर्दधे।

अथ सूर्य्यप्रभः सिंहासनार्द्धं श्रुतशर्म्मणे दत्त्वा अत्र स्वयमधिरुरोह। प्रभासादयो मन्त्रिणः सूर्य्यप्रभमनु सभा-मधितस्थुः। दामोदरादयश्च श्रुतशर्म्माणमन्ववसन्। सुनीथा-दयोऽसुराः विद्याधराः सर्वे यथायोग्यमासनं भेजिरे। अथ सह पातालाधिपतयः प्रह्लादादयोऽसुरा इन्द्रादयश्च देवाः सुमेरुप्रभृतयश्च विद्याधराः सूर्य्यप्रभसभाजनायोपतस्थिरे। सूर्य्यप्रभस्य पत्न्यश्च भूतासनविमानेन सर्वा एव समाजग्मुः।

इत्थं सर्वेषु समुपविष्टेषु सिद्धिर्नाम दनोः सहचरी समागत्य सर्वान् सम्बोध्याब्रवीत् देवासुराः! दनुः पृच्छति वः, यूयं देवासुराः कदापि एकस्यां सभायामीदृशं सौमनस्यमन्व-भवत? अद्य किं सौभाग्यदिनं! यत् चिरविरोधिनोऽपि यूयं एकत्र समासीनाः सौभ्रात्रसुखम् अनुभवथ। तदतः परं कदापि यूयं परस्परं मा विरोधं कुरुत, विरुद्धाश्च दुःखं मा लभध्वम्। हिरण्याक्षादयो असुरेश्वराः स्वर्गाय

विरुध्यन्तः सर्वे एव निधनं गताः, तदिदानीम् अलं विरो-धेन, सर्वैरेकचित्तीभूय सुखमनुभवद्भिः स्थीयताम्, एवं कृते जगतां परम मङ्गल भवितेति ।

सिद्धिमुखादेतदाकर्ण्य देवराजेन सङ्केतितः सुरगुरुरब्र-वीत् असुराणां सुरैः सह न कोऽपि सम्भवः, येन विरोधः सङ्घटेत्, केवलमसुरा एव देवैः सह वृथा विरोधमाच-रन्ति। एतदाकर्ण्य मय प्रत्यभाषत देवगुरो। यदि असु-राणां मनसि का[illegible]स्था[illegible]न् तदा नमुचिः कदापि देवराजाय [illegible]म् उच्चैःश्रवसं नादास्यत् प्रबलश्च देवेभ्यः स्वं शरीर याचितः न प्रादास्यत्। बलिरपि त्रैलोक्यं विष्णवे दत्त्वा न पातालमध्यस्थास्यत्। अयोलोहश्च विश्व-कर्म्मणे स्वशरीर प्रदाय किं निर्विकारचित्ततायाः परां काष्ठां न प्रदर्शितवान् ? तदेवम् असुराः [illegible] एव सर्वे निष्कपटाः, केवल वञ्चनाचतुरैर्देवैः पदे पदे प्रवञ्च्यन्ते। एवमुक्त्वा मये विरते सिद्धिः मधुरेण वचसा सर्वानेव देवा-सुरान् सान्त्वयामास। ते च सर्वे सन्तुष्टाः परस्परमालि-लिङ्गुः ।

अथ गौर्य्याः सखी जया सुमे[illegible]। सुमेरुश्च तयानुरुद्ध सूर्य्यप्रभाय स्वां दुहितरं कामचूड़ामणि नाम सम्प्रदाय महामूल्यं रत्नसमूहं यौतकमदात्। भवान्याप्रेषिता जया समागत्य प्रथमलाजमोचनसमये तस्मै अम्लानमालां द्वितीयलाजमोचनसमये रत्नावलीमिकां [illegible]म्लयुवा-रिणीं मालां दत्तवती। सुमेरुश्च तदा [illegible] रत्नानि अश्वरत्नञ्चैकं चिरयौवनसाधनीं [illegible] [illegible]लिका-

भैकां याहान्। इत्थमुद्घाटितकौटि[illegible] निवृत्ते सुमेरुः सर्वान् देवान् असुरान् [illegible] सविनयं न्यमन्त्रयत्। परं न कोऽपि तस्य निमन्त्रणं [illegible]ङ्गीकृतवान्। अत्रान्तरे शिवानुचरो नन्दी [illegible]गत्य सर्वान् सुमेरुगृहे भोजनाय अनुरुध्य अब्रवीत् भवन्तः सुमेरुमात्मपरिजनं गणयित्वा तद्भवनं गत्वा कृतभोजनेषु भवत्सु महती तुष्टिर्भविष्यतीति प्रभोरादेशः। ततः सर्वे देवासुरादयः सुमेरुसदने निमन्त्रणं जगृहुः।

तत्र [illegible]विद्याधरादिषु यथाविधिषु [illegible] अप्सरसां नृत्यगीतानि प्रावर्त्तन्त। सुमेरुः [illegible] विविधानि भोज्यानि प्रस्तुत्य पश्यत्सु शिवानुचरेषु सर्वानेव देवासुरविद्याधरादीन् समादरेण भोजयामास। [illegible] सर्वान् समुचितवस्त्राभरणादिभिः सत्कृतः प्रमथाः स्वं स्थानं प्रतस्थिरे। देवा मातरश्च स्वं स्वम् आवासं प्रत्यागमन्। अथ सुतशर्मणि सानुचरे प्रस्थिते सूर्यप्रभः कामचूडामणिं प्रधानमहिषीं कृत्वा अन्याभिर्महिषीभिः समं स्वभवनं प्राविशत्, अनयच्च नववध्वा सह सुरतप्रसङ्गेन तां रजनीम्।

अथ प्रभाते अन्याभिः महिलाभिः मधुरालापैर्विहरन्तं तं सुषेणो नाम विद्याधरः समेत्य सप्रणामम् अब्रवीत् देव। त्रिकूटाधिपतयो विद्याधरा मां भवदन्तिकं प्रेष्य मन्मुखेन निवेदयन्ति, इतस्तृतीये दिवसे [illegible]आख्ये पर्वते भवतः शुभाभिषेको भविता, तत् सर्वानाह्वयतु इति। तदाकर्ण्य सूर्यप्रभः प्रभासादीन् प्रति सर्वेषामाह्वानादि-

व्यापारभावं निवेश्य स्वयं कैलासं गत्वा प्रभुसकाशमुप-तस्थे, तुष्टाव च पार्वतीपरमेश्वरौ निपत्य चरणेषु विविधैः स्तवैः। तौ च भक्तवत्सलौ तस्य स्तवैर्नितरां परितोष-मापतुः। अथ भगवता विसर्जितः सूर्यप्रभः निर्द्दिष्टे दिवसे विद्याधरराज्याभिषेकं प्राप्य परमेण सुखेन कालं नयति स्म इति समाख्याय असौ वज्रप्रभस्तिरोदधे।

अथ अलङ्कारवतीनामको नवमो लम्बकः।

एकपञ्चाशत्तरङ्गः।

एतां महतीं कथामाकर्ण्य नरवाहनदत्तः सविस्मयः कदाचित् गोमुखेन सह [illegible] प्रविष्टः सुदूरात् वीणा-ध्वनिमशृणोत्। युवराजः तमनुधावन् कियन्तं दूरं गत्वा शिवमन्दिरमेकं ददर्श। क्रमेण सन्निहिते तरुतले अश्वं बद्ध्वा मन्दिरं प्रविश्य अपश्यत् कापि दिव्यकुमारी सखी-जनपरिवृता वीणायन्त्रेण मधुरस्वरेण [illegible]शम्भुमारा[illegible] स्तौति स्म। युवराजस्तां समीक्ष्यैव मदनशरजर्जरितदेहः [illegible] समपद्यत। कन्या च सा युवराजस्य रूपेण विमु-ग्धीकृता सद्य एव सङ्गीतादिव्यापाराद् विरराम। प्रभु-चित्तविदि गोमुखे कन्यायाः परिचयं प्रष्टुमुपक्रान्ते एव अपरा कापि सुराङ्गना गगनादवतीर्णा कन्यान्तिकमागत-

वती। कन्यां ससम्भ्रमं कृताभ्युत्थानप्रणामां सा योषित् सन्तुष्टा विद्याधरचक्रवर्त्ती ते पतिर्भूयादिति आशिषा सवर्द्धयामास।

अत्रान्तरे युवराजः समीपमभ्येत्य तां योषितं पप्रच्छ कन्यायाः परिचयमपृच्छत्। विद्याधरी प्रोवाच भद्र! हिमालयान्तवर्त्तिनि सुन्दरपुरनामके नगरे अलङ्कारशीलो नाम प्रतिवसति कश्चिद् विद्याधरराजः। तस्य महिषी काञ्चनप्रभा नाम। सा खलु कदाचित् भगवत्या गौर्य्याः कृपया पुत्रमेकमसूत। अलङ्कारशीलश्च तस्य धर्म्मशील इति नामाकरोत्। तञ्च सुतं क्रमेणातिक्रान्तशैशवं गुणवन्तं दृष्ट्वा पिता यौवराज्ये अभ्यषिञ्चत्। अनन्तरमसौ काञ्चनप्रभा कन्यामेकां प्रासोष्ट। प्रसवानन्तरमेव आकाशभारती उदचरत् कन्येयं नरवाहनदत्तस्य भाविविद्याधरचक्रवर्त्तिनो महिषी भविष्यतीति। अथ पिता कन्यां नाम्ना अलङ्कारवतीमकार्षीत्। कन्या दिने दिने वर्द्धमाना क्रमेण समतिक्रान्तबालभावा पितुः सकाशात् समधिगतविद्या च पितुरनुज्ञया शिवपूजापरायणासीत्।

अथ गच्छति काले युवराजं धर्म्मशीलं विषयभोगविरक्तं वनं गन्तुकामं दृष्ट्वा स्वयमपि पुत्रस्नेहविक्लवस्तेनैव पुत्रेण सह वनं गमिष्यन् पत्न्यै अलङ्कारवतीं समर्प्य संवत्सरे पूर्णे इहागत्य नरवाहनदत्ताय कन्यां दास्यामि, जामाता चासौ मदीयं राज्यं लब्ध्वा आधिपत्यं करिष्यतीति च ..नाख्याय प्रतस्थे। काञ्चनप्रभा च भर्त्तुरादेशात् कन्यां ...नयन्ती तस्मिन्नेव नगरे न्यवसत्।

अथ अलङ्कारवतीं मात्रा सह [illegible] बहुषु देवायतनेषु भ्रमन्तीं कदाचित् प्रज्ञप्तिर्नाम विद्या इत्थमादिदेश यथा काश्मीरदेशान्तर्वर्त्तिनि स्वयम्भुक्षेत्रे यत् शिवलिङ्गमस्ति तस्मिन्नाराधिते शीघ्रमेव त्वं नरवाहनदत्तं पतिमाप्स्यसीति। तदाकर्ण्य अलङ्कारवती माता सह काश्मीरं गत्वा तत् [illegible] अद्य गृहमायाता। या चास्मिन् देवमन्दिरे सखीभिः परिवृता देवमुमाकान्तं वीणया स्तौति स्म सैवेयमलङ्कारवती, अहञ्चास्या जननी काञ्चनप्रभा। अहमद्य विद्याप्रभावेण नरवाहनदत्तं भवन्तमत्रागतं विदित्वा [illegible]। भर्त्तां च मे श्वः सम्प्रदास्यतीति कथितमेव पूर्वमायुष्मते। तदपेक्षस्व दिनमेकम्। श्वः कन्यामिमां परिणीय अस्माकं मनोरथं पूरयित्वा कौशाम्बीं प्रति गमिष्यसि। एतदाकर्ण्य कन्याजामातरौ एकान्तानुरक्ततया विलम्बमसहमानौ दृष्ट्वा काञ्चनप्रभा पुनरब्रवीत् युवामेकं दिनं विरहदुःखं सोढुं न शक्नुथ., पश्यत पुरा राजा रामचन्द्रः सीता च कियन्तं दीर्घकालं विरहयन्त्रणां सेहाते। एवमुक्त्वा सीतावनवासवृत्तान्तकीर्त्तनेन तौ समाश्वासयत्।

अथ काञ्चनप्रभायां प्रभाते आगमिष्यामीति प्रतिश्रुत्य सकन्यायां चलितायां नरवाहनदत्तोऽपि विमनास्तेन मित्रेण सह कौशाम्बीं प्रत्याजगाम। रात्रौ अलङ्कारवत्या विरहेण निर्निद्रं युवराजमालोक्य गोमुखस्तस्य चित्तविनोदाय मनोहरमेकमाख्यानं वक्तुमारेभे।

युवराज! अस्ति दक्षिणापथे प्रतिष्ठानं नाम नगरम्॥

तत्रासीत् पृथ्वीरूपो नाम कश्चित् परमरूपवान् नृपतिः। एकदा परमज्ञानसम्पन्नौ द्वौ यती समीपमेत्य तस्य निरुपमरूपमाधुरीं दृष्ट्वा प्रोचतुः देव। अस्माभिः सर्वा एव मही पर्य्यटिता, परं क्वचिदपि भवतः सदृशः रूपवान् पुरुषो न दृष्टः। मुक्तिपुराख्यद्वीपाधिपतेः रूपधरस्य रूपलता नाम कन्यैका अस्ति, सा एव देवस्य अनुरूपा सम्भाव्यते। विधाता यदि उभयोर्युवयोः संयोगं विधास्यति तत् परमं योग्ययोजनं स्यात्। एवमुक्त्वा विरतयोस्तयो राजा स्वं चित्रकरं कुमारीदत्ताख्यं स्वां प्रतिकृतिमङ्कयितुं समादिदेश। अथ प्रतिकृतिं विलिखाप्य राजा ताभ्यां यतिभ्यां सह सचित्रं कुमारीदत्तं मुक्तिपुरं गमितवान्।

चित्रकरः कुमारीदत्तः समुद्रतीरवर्त्तिनि पोतपुराख्ये नगरे पोतमारुह्य पञ्चभिर्दिवसैः मुक्तिपुरं प्राप। घोषयामास च राजद्वारि तत्र स्वाय कौशलेन स्वं चित्रनैपुण्यम्। अथ राजा तदाकर्ण्य तं चित्रकरमाजुहाव। चित्रकरस्तु राजान्तिकमुपगम्य सप्रणामं स्वस्य चित्रनैपुण्यस्य परां काष्ठां ख्यापयन् अब्रवीत् देव। पृथ्वीधरनरपतेः सकाशादागतोऽस्मीति। राजा तं कन्यायाः प्रतिकृतिं चित्रयितुमादिशन् तत्सकाशं कन्यामानयत्। अथ कुमारीदत्तोऽपि कन्याया रूपलतायाश्चित्रपटम् अङ्कयित्वा राजान्तिकमुपययौ राजा कुमारीदत्तस्य चित्रनैपुण्यं बहुशः प्रशस्य चित्रकरेण सहागतौ सन्न्यासिनौ समाहूय अपृच्छत् युवाभ्यां सर्वा एव पृथिवी भ्रान्ता, ब्रूतं तावत् मत्कन्यासमा रूपवती कापि कन्या कुत्रापि दृष्टा न वेति। सन्न्यासिनावब्रो-

चतां राजन्! भवतः कन्यायाः सदृशी रूपवती क्वापि नास्माभिर्दृष्टा, परं यादृशी भवतः कन्येयं तादृशी रूपराशिः पृथ्वीधरो नाम राजा दृष्टः, अतश्च स राजा युवापि सदृश्याः कन्याया अलाभादद्यापि अपरिग्रह एव तिष्ठति, यद्येतयोः संयोजनं भवेत् तत् विधातुः रूपनिर्म्माणसाफल्यं स्यादिति। अस्मिन्नेवावसरे चित्रकरोऽपि यदि द्रष्टुमिच्छति देवस्तदेकं मम प्रभोश्चित्रपटं मत्समीपे वर्त्तते, अवलोकयतु देव इत्युक्त्वा पृथ्वीधरस्य तत् चित्रपटं दर्शयामास। रूपधरस्तदवलोक्य बहुशः प्रशस्य च कन्यासकाशं प्रैषयत्। कन्या च दृष्ट्वैव तत् विमोहिता विस्मिता चाभवत्। राजा कन्यां तथाविधामालोक्य चित्रकरं पुरस्कृत्य च कन्यायाश्चित्रपटं दत्त्वा इदमब्रवीत् चित्रकर। गच्छ त्वत्प्रभुं पृथ्वीधरं चित्रमेतदस्मै दर्शय, यदि तस्य चित्रदर्शनेन मम कन्याभिलाषः स्यात् तदासौ कन्यां मम रूपलतां परिणीय मां कृतार्थयतु इति। चित्रकरः भिक्षुभ्यां सह राजपुरस्कृतः समुद्रमुत्तीर्य्य प्रतिष्ठानं प्राप्य राजान्तिकमुपगम्य रूपधरसन्देशं निवेद्य च रूपलतायाश्चित्रपटं दर्शयामास। पृथ्वीधरश्चित्रं दृष्ट्वैव विमुग्धीभूतः रूपधरस्य सन्देशश्रवणेन सम्प्रीतः चित्रकरं भिक्षू च धनैः परितोष्य तदेव चित्रं विलोकयन् अतिकष्टेन दिवसमनैषीत्।

अथापरेऽह्नि शुभं लग्नं निश्चित्य शङ्खदत्तं नाम हस्तिनमारुह्य च ससैन्यसामन्तः मुक्तिपुराभिमुखं प्रायात्। द्वितीये दिवसे विन्ध्याटवीं प्राप्त एव शबरसैन्यैराक्रान्तोऽपि तान् पराजित्य सागरमुत्तीर्य्य च अष्टभिर्दिवसैः मुक्ति-

पुरमुपेयाय। राजा रूपधरः पृथ्वीधरमुपस्थितं निशम्य ससम्भ्रमं प्रत्युद्गम्य तं राजधानीमानिनाय। सर्वे राजपरिजनास्तमनुरूपं वरमागतं दृष्ट्वा भृशं ननन्दुः। अथ राजा रूपधरः शुभे लग्ने पृथ्वीधरं यथोचितमभ्यर्च्य कन्यां सम्प्रददौ। अन्योन्यावलोकने च वधूवरौ परस्पररूपदर्शनेन चरितार्थतामापतुः।

सम्पन्ने च विवाहमहोत्सवे राजा रूपधरः पुनस्तं चित्रकरं भिक्षुकौ च वस्त्रालङ्कारादिना समतोषयत्। जामाता पृथ्वीधरः स्वानुचरैः सह श्वशुरभवने दश दिनानि सुखेन नयन् एकादशेऽहनि प्रियतमया सह स्वां राजधानीं प्रति प्रतस्थे। रूपधरस्तु आसमुद्रतीरं तमनुजगाम। ततो राजा पृथ्वीधरः श्वशुरम् अभिनवकन्यावियोगाकुलं समाश्वास्य पोतेन समुद्रम् अष्टभिरहोभिः समुत्तीर्य्य तत्रत्यस्य पोतपुराधिपतेरुदारचरितस्य राज्ञः सदने आतिथ्यमङ्गीकृत्य च स्वां नगरीं प्रत्याजगाम्। पौराङ्गनाः रूपलतायाः रूपलावण्यदर्शनेन सञ्जातविस्मया बभूवन्। राजा राजभवनं प्रविश्य सर्वाननुयायिनो यथोचितं पुरस्कृत्य प्रियतमया रूपलतया सार्द्धं सुखेन कालमहरत्।

एतदुक्त्वा मन्त्रिवरो गोमुखः पुनरब्रवीत् देव। सर्व एव महानुभावा राजानो राजपुत्राश्च इत्थम् अल्पं वा बहुतरं विरहदुःखं सहन्ते, भवान् पुनरेकामेव रजनीमतिवाहयितुमशक्तः कथमुत्ताम्यतीति? रात्रौ प्रभातायामेव अलङ्कारवतीमाप्स्यतीति समाख्याय गोमुखे विरते मरुभूतिरुपस्थितोऽब्रवीत् यावत् लोकः कुसुमशरशरनिकर-

लक्ष्यतां नोपेयात् तावत् तस्य धैर्य्यशीलता तिष्ठेत्। देवी सरस्वती, देवः कुमारो जिनश्च एते त्रय एव वसनलग्नं तृण-मिव कामं सुदूरं निरस्य जगति जितेन्द्रियतायाः परां कोटि-मधिरूढ़ाः श्रूयन्ते। एवमुक्त्वा तूष्णीम्भूते तस्मिन् गोमुखः किञ्चिद् विमना इवाभवत्। युवराजस्तु तत्पक्षमेव समर्थयन् अन्याभिर्विविधाभिः कथाभिः कथञ्चित् तां रात्रिमनयत्।

अथ प्रभाते अलङ्कारशीलः पत्न्या काञ्चनमालया कन्यया चालङ्कारवत्या सह [illegible] भूतलमवतीर्य कृतनित्यक्रिय युवराजमभ्याजगाम। स च तं समुचितेन सत्कारेण समवर्द्धयत्। अथ वहवो विद्याधराः सुवर्णानां रत्नानाञ्च भारानादाय नभोमण्डलात् अवतेरुः। वत्सराजः समाकर्ण्य वार्त्तामिमां सपत्नीकः तत्रोपस्थितः अलङ्कार-शीलं सम्यगभ्यर्थयामास। अलङ्कारशीलः सविनयमवादीत् राजन्! कन्येयं मम अलङ्कारवती, अस्याञ्च प्रसूतायामेव दैववाण्युदतिष्ठत् भाविचक्रवर्त्तिनो नरवाहनदत्तस्य इयं प्रतिपादनीयेति। अद्य शुभलग्नं विद्यते, तदेनामादाय वयं सवर्गाः भवन्तमुपस्थिताः।

एतद्वाकर्ण्य वत्सराजः महाननुग्रह इत्युक्त्वा तदनुमुमुदे। अलङ्कारशीलः यथाविधि युवराजाय नरवाहनदत्ताय कन्यां सुबहुभिः रत्नैः सह सम्प्रदाय राज्ञा सम्पूजितः सद्य एव स्वस्थानं प्रतस्थे। वत्सराजश्च क्रमशः पुत्रस्य समुन्नतिं विलोक्य परां प्रीतिमनुभवन् सुखेन कालमनयत्।

द्विपञ्चाशत्तरङ्गः ।

अथ गच्छति काले काञ्चनप्रभा कौशाम्बीमागत्य जामातरं स्वं नगरं नेतुं प्रस्तावमकार्षीत्। युवराजोऽपि सम्मतः पितुराज्ञया गोमुखेन मरुभूतिना सह काञ्चन-प्रभादर्शितेन आकाशवर्त्मना हिमाचलमुपस्थितः अप्सरसां किन्नराणाञ्च मनोहरं सङ्गीतमाकर्णयन् पश्यंश्च विविधानि आश्चर्य्यवस्तूनि सुवर्णमयं सुन्दरग्रामं प्राप। तत्र काञ्चनप्रभया जामातृसमागमकरणीयमङ्गलसंविधानेन निजभवनं प्रवेशितः दिव्यप्रभावेण च सम्पादितदिव्यभोगः परिजनैः सह स्वर्गसुखमनुभवन् तं दिवसमनैषीत् ।

परेद्यवि प्रातः काञ्चनप्रभा जामातरम् अलङ्कारवत्या समेत तत्रत्यं भूतपतिं शम्भुमाराधयितुं प[illegible] गङ्गा-सरोनामकतीर्थे मनोहरे उपवने विहार[illegible] । कुमारश्च श्वश्रूसन्तोषाय सम्प्रीतः शम्भुमाराधयितुं प्रियया मन्त्रिभ्याञ्च सह तत्र गत्वा गङ्गासरसि तीर्थे [illegible] उमापतिमर्चयामास । कृतार्चनविधिश्च तस्मिन् मनोज्ञे उद्याने विहरन् मरुभूतेः सकौतुकहास्यपरिहासात्मकविनोदेन प्रायशो मासमेकं स्वर्गसुखमन्वभवत् । अथ काञ्चन-प्रभया नानाविधैर्दिव्यवसनाभरणादिभिः सत्कृतेषु सर्वेषु युवराजः श्वश्र्वा सज्जितं दिव्य विमानमधिरुह्य सपत्नीपरि-जनस्तया च काञ्चनप्रभया सह पुनः कौशाम्बीमेत्य पित्रो-र्विरहपर्य्युत्सुकयोरानन्दमवर्द्धयत् ।

एकदा काञ्चनप्रभा राजदम्पत्योः समक्षम् अलङ्कारवतीमुपादिशत् वत्से। न खलु ईर्ष्याकलुषितया कोपपरीतया वा भर्त्तुर्वैमनस्यं त्वया करणीयम्। वैमनस्य हि पत्युर्महदनिष्टं जनयति। पूर्वमीर्ष्यावशाहं पत्युस्तथा मनोःदुखमदां यथासौ तेनैव वैराग्येण कलुषितात्मा वनमुपायात्। अद्याप्यहं तेनानुतापेन दग्धहृदया दिवानिशमदह्ये। एवमुक्त्वा तनयामाश्लिष्य रुदती स्वपुरं प्रातिष्ठत।

अथ परेऽहनि प्रातः कृतनित्यक्रिये युवराजे मन्त्रिभिः सह सल्पति काचित् भयविह्वला महिला अलङ्कारवतीं शरणमागता। अलङ्कारवती तामभयदानेन समाश्वास्य वृत्तान्तमपृच्छत्। साब्रवीत् देवि। अहमत्र नगरे बलसेनाख्यक्षत्रियस्य तनया अशोकमाला नाम। मां तरुणीं वीक्ष्य मदीयेन रूपेण समाकृष्टचेता कश्चित् हठशर्म्मा नाम समृद्धिशाली द्विजः पितरं मे प्रार्थयाञ्चक्रे। तदाकर्ण्य पिता मम अनिच्छन्तीमपि मां भयेन तस्मै दत्तवान्। स तु मां परिणीय बलात् स्वं भवनमनैषीत्, अहन्तु तत्सहवासं परिहर्त्तुकामा कमपि क्षत्रिययुवानमशिश्रियम्। तत्रापि तेन दुराचारेण पत्या उपद्रुता तं क्षत्रियकुमारं विहाय अपरमाश्रितवती। तत्रापि भर्त्रा विरोधिता अन्यं शरणमगमम्। भर्त्तरि मम तमपि पीड़यितुमारब्धे अहं वीरशर्म्माख्यस्य कस्यचित् राजपुत्रस्य किङ्करी अभूवम्। तदवलोक्य पतिर्मे प्रतिकर्त्तुमशक्नुवन् सततोद्विग्नमना अस्थिचर्म्मावशेषोऽभवत्। बहोः कालादनन्तरम् अद्य पथि विनिर्गतां मां वीक्ष्य असिहस्तः इत एव मां प्रति प्रधा-

वित', तदहं प्राणभयात् पलायमाना प्रतीहारिणः कृपया भवतीं शरणमागता, मन्ये स दुरात्मा बहिर्द्वारभूमौ इदानीमपि वर्त्तते।

एतदाकर्ण्य अलङ्कारवत्या सङ्केतितो युवराजस्तं हठशर्म्माणमाहूय सक्रोधं स्त्रीविनाशहेतुमप्राक्षीत्। सोऽवदत युवराज! इयं मम पत्नी, पत्न्या व्यभिचारं कः शक्नोति सोढुम्? एतदाकर्ण्य अशोकमाला लोकपालान् सम्बोध्य निजचारित्रस्य याथार्थ्यं प्रकटयितुमनुरुरोध। अनुरुद्धवत्यामिव तस्यां सहसा आकाशात् भारती समुदचरत् शृणुत यूयम् इयमशोकमाला पूर्व्वस्मिन् जन्मनि अशोकवरस्य विद्याधरस्य कन्यासीत्। परिणयोचिते नास्या वयसि पित्रानीतेषु कतिपयेषु वरेषु एषा रूपमदेन शत्रा कमपि नागणितवती। ततश्चास्याः पिता कुपित शापेनैनामयोजयत् दुर्वृत्ते! त्वं मानवी भूत्वा कमपि दुर्जनं गमिष्यसि। ततश्च तं परित्यज्य बहुषु पुरुषेषु विचरिष्यसि, अनन्तरं यदा ते पतिः पथि त्वां दृष्ट्वा प्रहर्त्तुमुद्यमं करिष्यति, तदा त्वं राजभवनं गत्वा राजसकाशमुपस्थिता शापनिर्मुक्ता भविष्यसि। अथ विद्याधरी भूत्वा विद्याधरलोकमागत्य अभिरुचेर्विद्याधरस्य अर्द्धाङ्गिनी भविष्यसीति। एवमुक्त्वा दैववचसि विरते अशोकमाला सद्य एव परित्यक्तमर्त्त्यदेहा स्वं रूपमास्थाय विद्याधरलोकं गत्वा च अभीष्टं पतिं लेभे। एतदवलोक्य विस्मिते नरवाहनदत्ते सपत्नीके हठशर्म्मा विगतक्रोधः सहसा स्वां जातिं स्मरन् युवराजमवदीत् राजपुत्र! स्मृत

मया साम्प्रतं, पूर्वमहं हिमालयान्तर्वर्त्तिनि मदनपुरे [illegible] विद्याधरस्य तनयः स्थूलभुजो नामाऽभवम्। अहञ्च पितुः शापात् मर्त्यभूमिं प्रपन्नोऽस्मि। श्रूयतां कुमारिके, एकदा समतीतशैशवं तारुण्ये वयसि वर्त्तमानं मां दृष्ट्वा सुरभिवत्सो नाम विद्याधरः स्वां कन्यां सुरभिदत्ताख्यां गृहीत्वा पितुर्मे [illegible] मह्यं कन्यादानाय प्रसङ्गमकरोत्। पिता मम [illegible] विगणय्य मामाह्वयन् सुरभिदत्तां गृहीतुमभ्यमन्यत। अहन्तु तदा स्वेनैव रूपमदेन [illegible] तां न गृहीतवान्। यदा च पिता भूयोभूयो निर्बन्धेनापि मम [illegible]मन्नासीत् तदा सञ्जातक्रोध एव मामभिशशाप दुरात्मन्। यतस्त्वं रूपगर्वेण मत्तः इमां कन्यां [illegible] न गृहीतवान्, तस्मात् कुरूपो विकटाननश्च मर्त्यभूमौ जनिष्यसे, शापभ्रष्टाञ्च अशोकमालां तद्विरूपानन्तरमपि परिणेष्यसि। ततश्च तां त्वां परित्यज्य [illegible] वीक्ष्य त्वं तद्विरहेण जनितान्तर्दाहः बहून् क्लेशान् सहिष्यसे इति। अनन्तरं सुरभिदत्तया सातिशय[illegible] कृपया मामवदत् वत्स स्थूलभुज। मम शापो नान्यथा भवितुमर्हति, परं तस्यामशोकमालायां शापनिर्मुक्तायां त्वमपि सञ्जातपूर्वजननस्मृतिः तत्क्षणं शापच्युतो निजं विद्याधरकलेवरं प्राप्य सुरभिदत्तामिमां परिणयन् सुख[illegible]सीति।

एतदाकर्ण्य सा साध्वी सुरभिदत्ता धैर्यमवालम्बत। अहमहङ्कारदोषेण एतावन्तं कालम् ईदृशं दुःखमन्वभवम्।

नाहङ्कारात् परो रिपुरद्य मया विदितं तदद्य मे शाप-
अस्तमुपगतं, तदिदानीं स्वां गतिं गच्छामीति अभिधाय
पश्यत्सु राजपुत्रादिषु विहाय देहं तत्क्षणात् स विद्या-
धरलोकं गत्वा सुरभिदत्तां परिणीय विविधानि सुखानि
बुभुजे ।

एतद्वत्सोऽस्य वर्णेषु विस्मितेषु गोमुखः युवराज-
सम्बोध्याब्रवीत् देव महावराहनामा कश्चित् नरपतिः
परमरूपवती अनङ्गरतिर्नाम कन्यकासीत् । सा परिवर्द्धि-
तवयस्का पितरमब्रवीत् तात ! यो रूपवान् ज्ञानवान्
शूरश्च तस्मै मां प्रयच्छ न त्वन्यस्मै इति । तदाकर्ण्य
महावराहः नरपतिः कन्यकार्थं डिण्डिमेनाघोषयत्
श्रुत्वा च बहवः स्वयंवरार्थिनो नानादेशेभ्यः समा-
गमन्, पर सा तेषु न कमपि मनोनीतमकरोत् । कदाचित्
दक्षिणापथादागताश्चत्वारो युवानः अनङ्गरतिं प्रार्थयितुं
राजान्तिकमभिययुः । अथ राज्ञा तेषां परिचये जिज्ञा-
सिते एकः प्रोवाच राजन् ! अहं शूद्रजातिः पञ्चपट्टिको
नाम, प्रत्यहमहं पञ्च पट्टयुगलानि वस्त्रं करोमि ; द्वितीयः
प्रावदत् अहं जात्या वैश्यः भाषाज्ञो नाम, अहं मृग-
पक्षिणां भाषाः सम्यक् वेद्मि । तृतीयोऽभ्यधात् अहं क्षत्रियः
खड्गधरो नाम, खड्गयुद्धे नास्ति मत्समस्त्रिलोक्याम् ।
चतुर्थोऽवदत् अहं ब्राह्मणः जीवदत्तो नाम, अहं गौर्य्याः
प्रसादलब्धया विद्यया मृतं जीवयामि । एवं तेषु स्वं स्वं
नाम जातिगुणानां परिचयं दत्तवत्सु राजा तान् प्रती-
हारभवने वासार्थं समादिशत् । अथ अनङ्गरतिमाहूय

एतेषां परिचयं दत्तवति राजनि अनङ्गरतिस्तान् सर्वान् एव सुयोग्यानवधार्य्य वरत्वेन कामयाञ्चक्रे।

परस्मिन्नहनि ते चत्वारो युवानः नगरदिदृक्षया वहिर्गत्य ददृशुः पद्मकवलो नाम राजहस्ती भग्नालानः पथि धावन् इतस्ततो लोकान् विहस्तीकरोति। कोऽपि तत् प्रतिकर्त्तुं न शक्नोतीति। अथ ते उद्यतायुधास्तं हस्तिनं प्रति धावन्ति स्म। सोऽपि हस्ती तानापततः समीक्ष्य वेगेन तानेवाभिगच्छति स्म। तदवलोक्य खड्गधरः सर्वान् तान् त्रीन् बन्धून् निषिध्य स्वयमेव एकाकी हस्तिनं प्रति धावन् द्वाभ्यामेव खड्गप्रहाराभ्यां गजराजं विनाश्य न्यपातयत्।

तस्य तादृशं पराक्रमं दृष्ट्वा नगरवासिनः सर्वे विस्मितास्तं प्रशशंसुः। राजापि तां वार्त्तां श्रुत्वा सविस्मयः तमभ्यनन्दत्। अनन्तरं एकदा स राजा तैश्चतुर्भिर्वीरैः सार्द्धं मृगयार्थं वनमगमत्। तत्र च ते राजसमक्षम् अवलीलयैव महाबलान् भीषणान् सिंहव्याघ्रादीनपि बहून् जन्तून् विनाश्य अलौकिकं शौर्य्यमदर्शयन्। राजा तदवलोक्य साधु साध्विति प्रशस्य तेषु श्रेष्ठं वीरं खड्गधरमेव निश्चित्य तस्मै कन्यां दातुं कृतसङ्कल्पः स्वां राजधानीं प्रतीयाय।

अथ अन्तःपुरं प्रविश्य अनङ्गरतिमाहूय खड्गधराय वरत्वेनानुमन्तुं निर्बन्धमकरोत्। सा च पितुराज्ञया तथेति समर्मस्त। अथ राजा महावराहः सुविज्ञं गणकमाहूय कन्यायाः शुभलग्नं निरूपयितुमादिदेश। गणकः कियन्तं कालं गणयित्वा अब्रवीत् राजन्। गणनया दृश्यते, कन्याया अस्याः परिणयो भूलोके नैव भवेत्, कन्या चेयं शापभ्रष्टा

मर्त्यलोकमागता, मासत्रयाच्च परमनया शापनिर्मुक्तया भवितव्यमिति। तदहं विवेचयामि, मासत्रयात् परमस्या विवाहविधिरायोजनीय इति। एतदालोक्य युवानश्चत्वारस्तदेवाभ्यमन्यन्त। विश्वस्तगणकवचसा च मासत्रय तस्मिन्नेव राजनिर्द्दिष्टे भवने अवतस्थिरे।

क्रमेण चातीतेषु त्रिषु मासेषु राजा सर्वसमक्षं दैवज्ञानाहूय पुन. कर्त्तव्यमपृच्छत्। एतस्मिन्नेवावसरे अनङ्गरतिर्वस्त्राञ्चलेन मुखमाच्छाद्य स्वां जातिं स्मरन्ती मानुषीं तनुमत्यजत्। मरानन्तरञ्च यावत् कन्याया मुखावरणमुद्घाटित तावत् कन्यां त्यक्तजीवितां विलोक्य राजा राज्ञी च स्वयं शाकार्त्तौ भूतले मूर्च्छितावपतताम्। ततश्च क्षणेन लब्धचेतनः राजा अनङ्गरतिं जीवयितुमनुरुध्य जीवनदायिने एव जीवदत्ताय कन्यां दातुं प्रत्यशृणोत्।

जीवदत्तस्तु अनङ्गरतिं जीवयितुं विन्ध्यवासिनीदत्तं सर्वं प्रकरणं प्रायुङ्क्त, एवं केनापि प्रकारेण कन्या न जीविता। तदवलोक्य विफलेन विद्यया जीवनस्य च वैफल्यं निश्चित्य स्व शिरः छेत्तुमुपक्रान्ते सहसा आकाशसरस्वती प्रादुरासीत् वत्स जीवदत्त। अनङ्गरतिः स्वर्गं गता, त्वमिदानीं साहसात् निवृत्त्य पुनर्विन्ध्यवासिनीमाराधय, तस्यां प्रसन्नायान् अवश्यमेव तां प्राप्स्यसीति। एवमुक्त्वा आकाशसरस्वत्या विरतायां राजा शोकं परित्यज्य कन्याया स्न[illegible]दिकानकरोत्। अपरे त्रयो वीरा स्वं स्वं स्थानं गताः। जीवदत्त एव विन्ध्याचलं गत्वा तामाराधयामास।

अथ गते कियति काले विन्ध्यवासिनी देवी प्रसन्ना तमवादीत् वत्स ! हिमालयान्तर्वर्त्तिनि वीरपुराख्ये नगरे समरो नाम विद्याधरः प्रतिवसति। तस्य अनङ्गरति-नाम्न्यां भार्य्यायाम् अनङ्गप्रभा नाम कापि कन्यका समजनि। ताञ्च कन्यां रूपयौवनमदात् कमपि वरत्वेन अगणयन्तीमालोक्य तस्याः पितरौ तामभिशापेन अयोजयतां यथा त्वं मानुषकं लब्ध्वापि पतिसुखेन वञ्चिता भविष्यसि, वर्षे च षोडशे प्राप्ते तत् मनुष्यकलेवरं विहाय पुनः स्वर्गमाप्स्यसि च। एकदा खड्गसिद्धः कश्चित् वीरः कस्यापि मुनेस्तनयामभिलषन् तदपराधात् मुनिना तेनाभिशप्तः मनुष्य एव तव पतिर्भूत्वा अनिच्छन्तीमपि त्वां मर्त्यलोकं नेष्यति, तव विरहेण च अत्यर्थं दुःखं लप्स्यते। स तव पतिः पूर्वस्मिन् जन्मनि अष्टौ महिला हृतवान् तेनैव पापेन अस्मिन्नेव जन्मनि अष्टजन्मभोग्यं दुःखं समवाप्स्यति। मदनप्रभो नाम यः खेचरस्त्वां चकमे, स एव मनुष्यो भूत्वा तव पतिर्भविष्यति। अनन्तरं त्वं शापनिर्मुक्ता स्वर्गमाप्स्यसि, तव पतिश्च पुनः खेचरत्वमवाप्य त्वामेव लप्स्यते। इत्थम् अनङ्गरतिः पित्राभिशप्ता भूतलमवतीर्णा साम्प्रतं त्यक्तमनुष्यदेहा पितृसमीपमेव गता अनङ्गप्रभाख्याभवत्। तत त्वम् इदानीं वीरपुरं गत्वा तदीयं पितरं संग्रामेण निर्जित्य तां परिणय। असिरयं मया दीयते गृहाण, एतत्प्रभावेण खेचरोऽपि भविष्यसि। इत्युक्त्वा खड्गं प्रदाय देवी सद्य एवान्तर्दधे।

अथ जीवदत्तः समुत्थाय देव्याः प्रसादेन विगततपः

क्षणेन तं देवोदत्तम् असिं करे गृहीत्वा आकाशमुत्पपात, गत्वा च हिमालयान्तवर्त्ति वीरपुरं तत्र श्वशुरं निर्जित्य प्रियामनङ्गप्रभां लेभे। अथ श्वशुरेणानुमतः अनङ्गप्रभां मृतलमानेतुं यत्नमकरोत्। अनङ्गप्रभाम् अनिच्छन्तीमपि अगत्या सम्मतामङ्के धृत्वा असौ वीरः नभोमार्गमुदगमत्। पथि अनङ्गप्रभानुरोधात् पर्वतैकमासाद्य मनोविनोदनाय तत्र कृतपानभोजनादिव्यापारौ सुखेन कञ्चित् कालमवतस्थाते। तदासौ जीवदत्तः अनङ्गप्रभां किञ्चित् सङ्गीतं श्रोतुमनुरुरोध। तया च [illegible] मधुरस्वरं [illegible] स्तोत्रसङ्गीतं कुर्वन्त्यां जीवदत्तः सुखेन निद्रामवाप।

अत्रान्तरे राजा हरिवरो मृगयानुसरन् पिपासया जलान्वेषणार्थी सहसा तद्गीतध्वनिमाकर्ण्य मृग इव [illegible] समाकृष्टः एकाकी एव तत्र समाययौ, मुमोह च तस्याः रूपेण गीतेन चानङ्गशरनिकरवशतामापन्नः। सा चानङ्गप्रभा राजानम् अतिसुन्दरं दृष्ट्वा कामोन्मादिता च मनसि बहुशः [illegible] परिचयमैच्छत्। राजा च स्वं [illegible] तां [illegible]।

अनङ्गप्रभा स्मितपूर्वं अवादीत् अहं विद्याधरी, अयं मम पतिः खड्गसिद्धः। अहं त्वां दृष्ट्वैव मदनपीडिता संवृत्तास्मि इति समाकर्ण्य [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] हरिवरमुपागमत्।

हरिवरस्तु तां प्राप्य [illegible] [illegible] नामन्यत्। अनङ्गप्रभा सत्वरं [illegible] हृष्टा [illegible]

सुत्पपात, परं भर्त्तृद्रोहेण तेन विद्याभ्रष्टा सद्य एव पितृ-[illegible]नात् विषसाद च। तदालोक्य राजाब्रवीत् प्रिये! नायं विषादसमय इत्युक्त्वा तां स्वं रथं नीत्वा स्वं नगरमगमत्, सुखमवसच्च तया दिव्ययोषिता सह क्रीडन्। अनङ्गप्रभा च शापप्रभावात् विस्मृतपतिका हरिवरेणैव सह कालमनयत्।

अत्रान्तरे जीवदत्तः प्रबुद्धः अनङ्गप्रभां खड्गञ्च अदृष्ट्वा सहसा समुद्भ्रान्तचित्त एवाभवत्, अनुसन्धत्ते च तस्मिन् पर्वते नानातर्कानुद्भावयन्। अनन्तरं पर्वतादवतीर्य वने वने भ्रमन् क्वचिदपि अन्विष्य अन्विष्य तां न प्राप। अथ हा दुरात्मन्! दुर्दैव हतक! प्रियतमां मह्यं दत्त्वा कथं पुनरहरः? इत्येवं विलपन् अनशन एव भ्रमंश्च कञ्चित् ग्रामं विवेश, प्राप च कस्यचित् समृद्धस्य द्विजस्य भवनम्। सुभगा प्रियदत्तानाम्नी गृहस्वामिनी जीवदत्तमासने उपवेश्य त्रयोदश दिनानि अभुक्तमिति सञ्जातकृपा पादप्रक्षालनाय सखीमादिशत्। तदाकर्ण्य जीवदत्तः सविस्मयश्चिन्तयामास अत्र किमनङ्गप्रभा मे विद्यते? अथवा इयमन्तर्यामिनी कापि योगिनी? नो चेत् ईदृशसमये कथं मामनुकम्पते इति। एवं विचिन्त्य प्रक्षालितकरचरणः तया दत्तं भोज्यवस्तु किञ्चिद् भुक्त्वा सप्रणाममपृच्छत् सुभगे! मन्ये भवती मद्वृत्तान्तं सम्यक् अवगच्छति, तदनुकम्पया मम प्रियतमा प्राणाधिकः खड्गश्च क्व वर्त्तते? वक्तुमर्हसीति॥

एवमभिहिता पतिव्रता ब्राह्मणी प्रत्यब्रवीत् अहं पत्यु-

रन्यं पुरुषं न कदापि मनसि स्थापयामि, सर्वांश्च अन्यान् पुरुषान् भ्रातॄन् मन्ये। अन्यच्च मद्गृहात् कदापि अतिथिः पराङ्मुखतां नाप्नोति। एतस्मादहं भूतं भवत् भविष्यञ्च ज्ञातुं शक्नोमि, यदा त्वं निद्रित आसीः, तदा हरिवरो नाम राजा तव प्रियतमां हृत्वा स्वं नगरमगात्। राजा चासौ अतीव दुर्धर्षः, तस्मादनङ्गप्रभा ते प्रिया आनेतुमशक्या, कथञ्चिदानीतापि सा कुलटा त्वां पुनः परित्यज्य अन्यत्र गमिष्यति, यदा च सा ह्रियते स्म, तदैव स खड्गो देव्याः सकाशं गतः, एतच्च सर्वं देव्या तव पूर्वमादिष्टम् अपि विस्मृतं त्वया? तदलम् अवश्यभाविनि हृदयानुतापेन, त्वं तस्याः पापीयस्याः न्यासक्तिं मुञ्च, तवोपरि द्रोहेण च तस्या विद्या विफलीभूता।

एवमावेदितस्तया गृहस्वामिन्या जीवदत्तः विगतसन्तापः तस्यां निराशश्च तामब्रवीत् पतिव्रते! प्राक्तनपापवशादेव ईदृशं दुःखदुर्दिनं घटते, तद् यथा पुनः पापपङ्के न पतेयं तथा यतिष्ये इत्यभिधाय निर्भत्सरस्तीर्थयात्रायां कृतसङ्कल्पः समभवत्।

अत्रान्तरे गृहस्वामी गृहमागत्य गृहिण्या कृतातिथ्यमतिथिं बहु प्रबोध्य पुनरपि तं सान्त्वयामास। स च तेन सम्यक् सान्त्वितः तीर्थेषु क्रमशः पर्य्यटन् पुनर्विन्ध्यवासिनीदर्शनार्थं विन्ध्याचलमुपागमत्, चकार च दुश्चरं तपः देवीमन्त्रं जपन्। ततश्च देवी पुनः परितुष्टा अवादीत् वत्स! उत्तिष्ठ पूर्वं पञ्चचूडः चतुर्वक्त्रः महोदरः विकृताननश्च एते चत्वारो हरानुचराः कदाचित् गङ्गाम्भसि विहरन्तं

कपिलजटस्य मुनेस्तनयां शापलेखां नाम गङ्गायां स्नान्तीं चकमिरे। कन्यया निवारितास्तेषां त्रयः मुनेर्भयात् न्यवर्त्तन्त, एकस्तु बलात् तस्याः करं जग्राह। तस्यान्तु ऋषिकन्यायां हा तात! परित्राहीति आरटन्त्यां मुनिरसौ सहसा समीपमागत्य तां तथा व्याकुलितां दृष्ट्वा क्रोधेन सर्वानेव शशाप पापात्मान। सद्य एव अधोगामिनो भवत इति। ततश्च तैः त्रिभिः [illegible] इत्थं शापान्तमकरोत् यदा यूयं राजकन्यामनङ्गरतिं कामयिष्यध्वे, तदा यूयं शापनिर्मुक्ताः पुनः स्वं पदं प्राप्स्यथ, अयन्तु दुरात्मा [illegible] अनङ्गप्रभा[illegible] [illegible]नीं पुनः [illegible] हारयिष्यति। अस्याश्च शापलेखाया करस्पर्शेन परदारहरणजनितां घोरां [illegible] प्राप्स्यति चेति। अनन्तरं यूयं दक्षिणापथे सम्भूताः पञ्चकुटिकभाषाङ्गस्य [illegible]जीवदत्ताख्यया प्रसिद्धिमगमत। प्रथमे त्रयः अनङ्गदत्तां वृतायां मत्प्रसादात् स्वं स्वं पदमधिरूढाः, केवलं [illegible] जीवदत्तः बहून् क्लेशाननुभूय साम्प्रतं मत्सेवया निष्पापः संवृत्तोऽसि, अधुना अग्निदैवतां धारणां मत्[illegible]सकाशात् गृहीत्वा तनुं त्यज। एवमुक्त्वा धारणां प्रदाय [illegible]र्हितायां जीवदत्तस्तया धारणया कलेवरं त्यक्त्वा स्वं पदमधिरुरोह।

परदारस्पर्शे देवानामपि एषा दुर्गतिः, का कथा मानवानाम्? अनन्तरं राजा हरिवरः मन्त्रिणि सुमन्त्रे राज्यभारं निधाय दिवानिशम् अनङ्गप्रभासमीपेनैव व्यनैषीत्। एकदा मध्यदेशात् लब्धवरो नाम कश्चित्

नवीनो नाट्याचार्य्यः हरिवरं राजानमुपागमत्। राजा तस्य नाट्यनैपुण्यदर्शनेन सम्प्रीतः तमन्तःपुरनाट्याचार्य्यकर्म्मणि न्ययोजयत्। सर्वासु शिष्यासु अनङ्गप्रभा एव नर्त्तनशिक्षायां समधिकं नैपुण्यमलभत। अपरा अपि तामनुकर्त्तुं अयतन्त, परं न कापि शशाक। अथ नाट्याचार्य्यः सततमेकत्रावस्थानभोजनपानादिसाहचर्य्यात् अनङ्गप्रभां प्रति समनुरक्तः तां हृत्वा पलायमानः वियोगपुरं नाम नगरमियाय। तत्र च तावुभौ सुखेन विहरन्तौ कालमनयताम्।

अथ राजा हरिवरः अनङ्गप्रभाविरहेण नितरां व्याकुलः प्राणानपि परित्यक्तुमैच्छत्, परं मन्त्रिणा सुमन्त्रेण प्रबोध्य मरणव्यवसायात् निवर्त्तितः शोकं परिहृत्य राजमहिष्या एव सह पूर्ववत् सुखमनुभवन् कथञ्चित् न्यवसत्। अथ गच्छता कालेन वियोगपुरे नगरे लब्धवरस्य केनचित् सुदर्शनाख्येन द्यूतकरेण मैत्री निरजायत्। क्रमेण लब्धवरः सुदर्शनेन सह दीव्यन् सर्वं समहारयत्। अनङ्गप्रभा लब्धवरं निःस्वं दृष्ट्वा सुदर्शनं पतिमकरोत्। लब्धवरस्तु प्रियया धनेन च वञ्चितः सञ्जातवैराग्यः जटावल्कलधारी तपस्वी सन् गङ्गातटे वासमरोचयत्।

अथ कालान्तरे [illegible] सुदर्शनः नितरां दारिद्र्यमवाप। अनङ्गप्रभां भर्तुस्तादृशीं दुर्गतिं दृष्ट्वा अनुतापिनीमाश्वास्य सुदर्शनस्तयैव सार्द्धं हिरण्यगुप्तसकाशं गत्वा किञ्चित् ऋणमयाचत। स तु हिरण्यगुप्तः अनङ्गप्रभाया रूपेण विमुग्धः तां प्रति साभिलाषदृष्टिं व्यधि

यत्, अन्वहमागच्छ भोजनाय सुदर्शनं परेद्यवि अर्थं दास्यामि, अद्य तिष्ठ मद्गृहे इति वदन्। सुदर्शने भोजनार्थं स्थातुमसम्मतेऽपि तदीयां पत्नीमनङ्गप्रभां न्यमन्त्रयच्च। सा तु अनङ्गप्रभा दृष्ट्वैव तदासक्ता तथेति प्रतिश्रुत्य तत्रैव हिरण्यगुप्तसदने अतिष्ठत्, व्यहरच्च तदन्तःपुरे गता तेन नवीनेन पुरुषेण यथाकामम्। सुदर्शनस्तु अर्थप्राप्तिलालसया अनङ्गप्रभागमनप्रत्याशया च वहिरेव निस्तब्धो व्यवास्थित। अथ चिरेणापि कामपि वार्त्तामप्राप्य सुदर्शनेन कस्मिंश्चित् अन्तःपुरं प्रेषिते हिरण्यगुप्तस्तमित्थमुक्त्वा व्यसर्जयत् त्वं गत्वा सुदर्शनं ब्रूहि यथा अनङ्गप्रभा कृताहारा क्वापि गतेति। अथ सुदर्शनं मृषा तदिति पुनःपुनः कृतनिर्बन्धं निशम्य असौ हिरण्यगुप्तो वणिक् तं प्रहृत्य वहिरकरोत्,

अथ सुदर्शनः सविषादं गृहं गत्वा पापस्य फलं मयोपलब्धमिति निश्चित्य क्रोधविरहितः वदरिकाश्रममगमत्। अचरच्च संसारच्छेदाय दुश्चरं तपः। अनङ्गप्रभा तु पुष्पान्तरगता भृङ्गीव तेन नवेन पत्या सह सुखमभुनक्।

कदाचित् हिरण्यगुप्तः बहूनि धनानि संगृह्य अनङ्गप्रभया सह सुवर्णभूमिनाम्नि द्वीपे वाणिज्यकरणाय सागरतटमियाय। तत्र तस्य सागरवीराख्येन धीवरराजेन सह सख्यमभूत्। ततश्च तौ एकम् अर्णवपोतमारुह्य यात्रामकार्ष्टाम्। पथि सहसा प्रबलात् मे[illegible]नादुत्थितात् महावात्यया सह मुषलधारया वृष्टिराविरासीत्। अर्णवपोते चास्मिन् उद्दामसागरतरङ्गसञ्चयैर्दोलायिते क्रमेण जलेषु निमज्जे हिरण्यगुप्तः कटिबद्धोत्तरीयः अनङ्ग-

प्रभाया मुखकमलं निरीक्ष्य हा प्रिये! इत्युच्चैरारटन् समुद्रा-म्भसि निममज्ज। ततश्च सन्तरन् दैवात् प्रवहणीमाश्रित्य पञ्चभिर्दिवसैः तीरमुत्तीर्य्य प्रियाविरहकातरः दुःखेन स्वं गृहं प्रत्यगात्। सागरवीरस्तु अनङ्गप्रभया सह एकं फलक-मवलम्ब्य प्राणान् पर्य्यरक्षत्। क्रमेण नभोमण्डले मेघाव-रणशून्ये शान्ते च सागरे बाहुबलेन क्षेपणीं वाहयन् एकेनैवाह्ना समुद्रतीरमापन्नः अनङ्गप्रभया सह स्वं गृह-मयासीत्। सा च तं दारुणविपत्कालेऽप्यमलिनं दृष्ट्वा पतित्वेनाश्रित्य सुखेन तद्गृह एव न्यवसत्।

अथैकदा अनङ्गप्रभा हस्तिपृष्ठे विहरन्ती पथि गच्छन्ती विजयवर्मनामकं कमपि सुरूपं हस्तिपकयुवानं दृष्ट्वा हस्त्या-श्वादवरुह्य तत्समीपमागता तमुपसादितवती। स तु आकाशचन्द्रमिव तां हस्ते प्राप्य परमहर्षेण स्वं गृह-मनैषीत्। सागरवीरस्तु तादृश्याः प्रियतमाया विरहात् संसारमसारं मन्यमानः तरसा [illegible] जाह्नवी-तटमगात्। कदाचित् तत्रत्यो राजा [illegible] नाम करिणुकामारुह्य नगरीं परिभ्रमन् अनङ्गप्रभां नूतनपति-गृहगवाक्षवर्त्तिनीं दृष्ट्वा मुमोह। अनङ्गप्रभा च राजानं तदवस्थं दृष्ट्वा सर्वजनसमक्षमागत्य तेन सह तां करिणुका-मारुह्य तदङ्कवर्त्तिनी तं कामार्त्तमकरोत्। राजापि तं निधिमिवासाद्य नितरां हर्षितः स्वं भवनं प्रत्यगात्। विजयवर्मा तु सवादमिममाकर्ण्यैव [illegible] राजद्वारि समुपस्थाय विवदमानः राजभटैः युध्यमानः प्राणान् जहौ। वीरा भार्य्याया व्यभिचारदर्शिनः प्राणान्

तृणमिव गणयित्वा परित्यजन्ति हि। ततश्चानङ्गप्रभा सागरदत्ते नितान्तमनुरक्ता न्यवसत्। गच्छता कालेन अनङ्गप्रभा गर्भवती दयासमये पुत्रमेकमसूत। सागरदत्तः पुत्रं सागरवर्माणं नाम्ना कृत्वा महोत्साहेन महासमृद्ध्या च महोत्सवमकार्षीत्। अथ सागरदत्तः क्रमेण परिवर्द्धमानमतिक्रान्तशैशवं पुत्रं सागरवर्माणं यौवराज्ये अभिषिच्य कमलवतीसमाख्यया कयाचित् कन्यया परिणाय्य पुत्रगुणेन परां प्रीतिमुद्वहन् कालमत्यवाहयत्। ततश्च विदित्वा पुत्रं राज्यभारवहनक्षमं तस्मै राज्यं सर्वं प्रादात्।

सागरवर्मा प्राप्तराज्यः पितरं प्रणम्य दिग्विजयार्थमनुज्ञां प्रार्थयाञ्चक्रे। पितरि तद्विरहसहनाक्षमतया असम्मतेऽपि नि[illegible]येन कथमपि पित्रा दत्ताभ्यनुज्ञः दिग्विजयाय प्रतस्थे। अथ क्रमेण सर्वां पृथिवीं निर्जित्य हस्त्यश्वरत्नसञ्चयपरिपूरितः स्वं नगरं प्रतिनिवृत्ते। सागरदत्तस्तथा प्रत्यागतं पुत्रं राज्ये प्रतिष्ठितं दृष्ट्वा प्रियया अनङ्गप्रभया सह प्रयागमगात्। सागरवर्मा च पितरं तथा परित्यक्तराज्यमनुशोचन् मन्त्रिभिः प्रबोधितः स्वं राज्यं यथाशास्त्रमन्वशात्।

कदाचित् भगवान् शम्भुः निशावसानसमये स्वप्ने सागरदत्तमादिशत् वत्स। अहं त्वां प्रति परितुष्टोऽस्मि, पूर्वस्मिन् जन्मनि अनङ्गप्रभा त्वञ्च विद्याधरौ आस्तं, शापच्युतौ मर्त्यलोकमायातौ, अद्य युवयोः शापक्षयोऽभूत्, प्रभाते युवाभ्यां स्वं पदं गन्तव्यमिति। प्रातश्चोत्थाय राजा अनङ्गप्रभान्तिकं स्वप्नवृत्तान्तमवर्णयत्। अनङ्गप्रभा सहर्ष-

मवादीत् नाथ । अहं विद्याधरराजस्य समरस्य तनया, पितृशापात् भ्रष्टा विद्याहीना च मनुष्यलोके स्थिता. विद्याधरीत्वञ्च मया विस्मृतम् अद्य तु सर्वमेव स्मृतावगि भूतम् इति वदन्त्यामेव तस्याम् आकाशात् तत्पिता समरः भूतलमवतीर्य सागरदत्तेन कृतप्रणामोऽनङ्गप्रभामब्रवीत् वत्से । शापस्ते गतः, तदागच्छ, विद्यां गृहाण, त्वा । त्वमेकस्मिन् जन्मनि अष्टजन्मक्लेशमन्वभवः । एवमुक्ता कन्यां क्रोडे कृत्वा विद्यां दत्त्वा च सागरदत्तमवादीत् भवान् मदनप्रभो नाम विद्याधरराजः, अहं समरः, कन्या चेयमनङ्गप्रभा, पूर्वमियं रूपगर्विता बहून् वरान् मया-नीतानपि नागणयत् । त्वमस्याः सदृशोऽपि दुर्बुद्धिहत-यानया अवधीरितः, तस्मादहं क्रोधादिमामशपम् । तेने-वेय भूतलमवतीर्णा । त्वञ्च गौरीपतिं मनसा ध्यायन् मर्त्त्यलोकेऽपि इयं मे भार्य्या भवतु इति कामनया योग-मार्गेण विद्याधरतनुं त्यक्त्वा मर्त्त्यदेहं परिगृहीतवानसि, ततश्च इयं भूतले तव भार्य्या भूता, इदानीं युवां स्वं धाम प्रतिपद्येथाम् ।

सागरदत्तः समरमुखादेतदाकर्ण्य गङ्गायमुनासङ्गम-पवित्रे प्रयागे देहं त्यक्त्वा सद्यः स्वं मदनप्रभदेहं परि-जग्राह । अनङ्गप्रभा च विद्याधरपरिग्रहेण दीप्तिमती समुज्ज्वलाभं स्वं रूपं प्रत्यपद्यत । ततः सर्वे सम्प्रीता विद्या-धरनगरे वीरपुरे प्रतस्थिरे । ततः समरः यथाशास्त्र मदनप्रभमभ्यर्च्य तस्मै अनङ्गप्रभां प्रादात् । मदनप्रभोऽपि प्रियतमया सह स्वं गृहमेत्य सुखेन न्यवसत् ।

युवराज। देवा अपि इत्थं शापभ्रष्टा नरलोकेषु जायन्ते, शापमुक्ताश्च पूर्वसुकृतबलेन पुनः स्वं स्वं पदं प्राप्नुवन्ति च। नरवाहनदत्तः प्रेयस्या सह गोमुखात् इमामद्भुतां कथामाकर्ण्य परां प्रीतिमवाप।

त्रिपञ्चाशत्तरङ्गः।

अथापरेद्युः मरुभूतिरलङ्कारवत्या समासीनं युवराजमब्रवीत् देव। अयं जटिलः सन्न्यासी चर्म्मवासास्तव द्वारि दिवारात्रं शीतातपवर्षमपि अगणयन् निश्चलः समासीनस्तिष्ठति, एनं प्रति भवतो दया समुचिता। समये अल्पदानमपि वरं न तु असमये प्रचुरमपि, तदेष यावत् जीवति, तावदस्मै किञ्चित् अनुकम्पया दीयतामिति। गोमुखोऽपि स[illegible]र्भर्त्तारमभि अभिनन्द्याब्रवीत् सत्यं परं यावत् मानवो न निष्पापो भवेत्, तावदनुकूलोऽपि तस्मै दातुं कश्चित् नाभिलषति। क्षीणपापाय तु निवारितोऽपि प्रभुरर्थिने स्वयं दातुमिच्छति। सर्वमेव मनुष्यस्य कर्मायत्तम्, अत्रैतां कथां कथयामि श्रूयताम्।

अस्ति लक्षपुरं नाम नगरम्। तत्रासीत् लक्षदत्तो नाम नृपतिः। स खलु कदाचिदपि लक्षमुद्रान्यूनं कस्मैचिदपि न दत्तवान्। तेनैव च लक्षदत्त इति तस्य प्रसिद्धिः। तस्य सिंहद्वारि लब्धदत्तो नाम कश्चित् दरिद्रः भिक्षुः

सुचिरं कालं दिवारात्रं न्यवसत्। राजा कदापि दयया तस्मै किमपि न ददौ ।

कदाचिदसौ नरपतिः सशस्त्रः मृगयायामगमत्। द्वारस्थः सन्न्यासी च लगुडपाणिस्तमनुसरन् काननं प्रविश्य तेनैव लगुडेन अग्रत एव बहून् पशून् व्यनाशयत् । तदा राजा तस्य पौरुषदर्शनेन तं महावीरं जानन्नपि तस्मै किमपि नाऽदात् । समाप्ते च मृगयाव्यापारे राजा गृहमागमत् । सोऽपि भिक्षुस्तथैव तमनुगच्छन् राजद्वारि पूर्ववत् आगत्य तस्थौ ।

एकदा दायादैर्विरोधितो नृपः ससैन्यस्तान् अभिजगाम। स च सन्न्यासी राजसमक्षमेव एकाकी तेषां विरोधिनां दायादानां बहूनि सैन्यानि तेनैव लगुडेन सञ्जहार। राजा जयलाभेन सम्प्रीतः स्वं गृहं प्रत्याजगाम । तथापि तस्मै भिक्षवे किमपि न प्रददौ । इत्थं पञ्च वत्सरान् अतिकष्टेन अतिवाहयते तस्मै एकदा राजा परितुष्टः किञ्चित् दित्सुरपि कमला तं प्रति सदया न वेति कौशलेन परीक्षितुमभिललाष । ततश्च एकस्मिन् निम्बौ बहूनि रत्नानि पूरयित्वा सर्वसमक्षं लब्धदत्तमाजुहाव । सोऽपि राजाज्ञया सद्य एव समीपमाजगाम । अथ राज्ञा किमपि आवर्त्तयितुमादिष्टोऽसौ इमामार्य्यां पपाठ ।

'पूरयति पूर्णमेषा तरङ्गिणीसहतिः समुद्रमिव ।
लक्ष्मीरधनस्य पुनर्लोचनमार्गेऽपि न सयाति ॥"

राजा आर्य्या श्रुत्वा सन्तुष्टोऽपि पुनः पाठयित्वा तस्मै तत् रत्नपूर्णं निम्बु प्रददौ । सन्न्यासी तादृशं पुरस्कारं लब्ध्वा

दुःखितोऽपि तदादायैव प्रतस्थे। सभ्याश्च सर्वे अस्य याथातथ्यमविदित्वा परस्परं सुदुःखिताः अब्रुवन् राजायं यं प्रति सन्तुष्येत् तस्य दारिद्र्यं नश्यति, परमस्य भिक्षोर्हतभाग्यतां पश्यत, हतभाग्यानां कल्पतरवोऽपि पलाशविटपिन इति।

अथासौ भिक्षुः राजदर्शनार्थमागताय राजवन्दिनाम्ने भिक्षुकाय वसनविनिमयेन तत् रत्नपूर्णं मातुलुङ्गं प्रादात्। सोऽपि राजान्तिकमुपगम्य तस्मै तत् उपायनं प्रददौ। राज्ञा विदितमपि तदागमहेतुं परिपृष्टोऽसौ तस्यैव सन्न्यासिनो नामाकरोत्। तदाकर्ण्य राजा विस्मितः नाद्यापि अस्य पापक्षयो जात इति निश्चित्य तत् निम्बु गृहीत्वा स्नानादिव्यापारसमाधानाय आस्थानमण्डपात् समुत्तस्थौ।

अथापरेद्युः पुनरपि राजा तं सन्न्यासिनमाहूय पार्श्वे समुपवेश्य तथैव तामार्यां पाठयित्वा पूर्ववत् तदेव निम्बु तस्मै पुरश्चकार। ततश्च सन्न्यासिनि तथैव तदादाय निर्गते सर्वे पारिषदाः राज्ञः वृथा पुरस्कार इति मन्यमाना विषेदुः। अथासौ भिक्षुः राजदर्शनार्थमागताय कस्मैचित् विषयिणि वस्त्रयुगलविनिमयेन तत् निम्बु पुनः प्रददौ। सोऽपि अन्यैर्नानाविधैः द्रव्यैः तदपि राज्ञे उपायनीचकार। राजा तमपि पूर्ववत् निम्बुप्राप्तिकारणमपृच्छत्। सोऽपि तमेव सन्न्यासिनमदर्शयत्।

राजा तदाकर्ण्य अद्यापि लक्ष्मीस्तं नानुकम्पते इति दुःखितः सभामण्डपात् समुत्थाय अन्तःपुरमविशत्। सन्न्यासी तयोरेकं वस्त्रखण्डं विक्रीय आहारादिकं सजग्राह चकार

च द्वितीय छित्वा परिधेयवसनम् । अथ तृतीयेऽह्नि राजा तथैव भिक्षुमाहूय तामार्य्यां पाठयन् तदेव मातुलुङ्गं पुरस्चकार । तदवलोक्य पारिषदाः सर्वे नितरां विस्मिताः समभूवन् । सन्न्यासी राजसकाशात् निर्गत्य तत् मातुलुङ्गं राजवारविलासिन्यै समर्पयत् । वाराङ्गना परितुष्टा तस्मै किञ्चित् स्वर्णं दत्त्वा व्यसर्जयत् । सन्न्यासी तदवाप्य सन्तुष्ट सुखी चाभवत् ।

अथ सा वारयोषित् राजान्तिकमुपगम्य तत् रमणीयं फल राज्ञे उपाहरत् । राजा तदादाय तदागमकारण विदित्वापि तामपृच्छत् कुतस्त्वयेदमासादितमिति । गणिकावदत् सन्न्यासिनः सकाशादधिगतमिति । राजा सन्न्यासिन प्रति कमलाया नितान्तवैमुख्य विचिन्तयन् समुत्थाय स्नानभोजनाद्यर्थम् अन्तःपुरमगात् ।

अथ चतुर्थेऽहनि राजा यावत् तस्मै सन्न्यासिने तत् फल पुरस्करोति तावत् तत तस्य सन्न्यासिनो हस्तात् सहसा भूमौ पतदभज्यत । भग्नमात्राच्च तस्मात् राजरञ्जितानि रत्नानि निरगच्छन् । तदालोक्य सर्वे सभासद सविस्मय-मवदन् देव । वयमस्य तत्त्वमजानन्तः एतावन्त कालं देवस्य वृथानुग्रह इति मन्यमाना भ्रान्ताः समभूम । तत् यावत् देवस्य अनुग्रहप्रकार एवविध एव ।

अथ राजाब्रवीत लक्ष्मीः कियन्ति काले एन पाप्मिनम् अनुग्रहीष्यतीति जिज्ञासुरह कौशलमिदमुदभावयम् । दृष्टमद्य एन प्रति सदया, तस्मन्ये अस्य पापक्षयो जात इति कथयित्वा तस्मै अन्यदपि प्रचुरमैश्वर्य्य प्रादात् ।

एतदाकर्ण्य सर्वे राजानं साधु साधु इति प्राशंसन्। ततश्च राजनि सभागृहादुच्चलिते भिक्षुरसौ सिद्धकामः स्वं स्थानं प्रतिपेदे।

युवराज! अक्षीणे पापे प्रभवोऽपि भृत्यान् प्रति न प्रसीदन्ति, सति दुरदृष्टे बहुषु क्लेशेषु पतितमपि जनं न कोऽपि अनुकम्पते। तन्मन्ये अद्यापि अस्य सन्न्यासिनः पापक्षयो न जातः, नो चेत् प्रभुरवश्यमेव एनं प्रति सदयो भवेत्।

युवराजो नरवाहनदत्तः गोमुखमुखात् सन्न्यासिनो वार्त्तां श्रुत्वा तं भूयसा प्रशशंस प्रददौ च तं सन्न्यासिनमाहूय तस्मै प्रचुराणि धनानि। कृतज्ञं सुशीलं प्रभुं सेवित्वा न कोऽपि निष्फलो भवति।

अथैकदा दक्षिणापथादागतः प्रलम्बबाहुर्नाम कश्चित् वीरो द्विजातिः युवराजस्य दिगन्तव्यापिनीं कीर्त्तिं समाकर्ण्य समीपमागत्य प्रत्यहं शतमुद्रावृत्तिमयाचत। युवराजोऽपि तस्य मनोरथमविचार्य्यैव पूरयामास। तदवलोक्य गोमुखः युवराजं बहु प्रशस्य कथामेतामाचख्यौ।

अस्ति विक्रमपुरं नाम नगरम्। तत्रासीत् विक्रमतुङ्गो नाम भूपतिः। तस्य वीरवरो नाम कश्चित् सेवकः। तस्य परिजनास्त्रयः, एका धर्मवती पत्नी, द्वितीया वीरवती कन्या, तृतीयः सत्त्ववरो नाम पुत्रः। स खलु राज्ञः सकाशात् प्रत्यहं पञ्च शतानि दीनारान् वेतनं ययाचे। राजा गुणज्ञतया तं गुणवन्तं विदित्वा तथैवाङ्गीचकार, नियुयोज च कञ्चित् चरं स एताभिर्मुद्राभिः किं करोतीति

तथ्यमनुसन्धातुम्। चारः सम्यक् अनुसन्धाय राजानं व्यज्ञापयत् देव। देवसकाशात् असौ पञ्चशतदीनारान् प्राप्य तेषु एकं शतं गार्हस्थ्यनिर्वाहाय पत्न्यै समर्पयति, शतद्वयेन देवार्चनार्थं वस्त्रमाल्यादिद्रव्याणि क्रीणाति, अपरेण च शतद्वयेन ब्राह्मणान् दीनाननाथांश्च परितोषयति। एतत् सर्वं समाप्य दिवारात्रं देवस्य सिंहद्वारि समासीनस्तिष्ठति। एतदाकर्ण्य राजा तं प्रति परितुष्टः चारम् एतद्-वृत्तान्तं प्रकटयितुं निवार्य्य व्यसर्ज्जयत्।

कदाचित् महामेघपटलावृताद् गगनतलात् साशनिपातासु मुषलधारया पतन्तीषु वृष्टिषु पृथिवी समाप्लाविता। गृहस्थिता अपि प्रलयमिव मन्यमानाः परां शङ्कामवापुः। वीरो वीरवरस्तु एकाकी तस्मिन्नेव सिंहद्वारि निश्चलस्तस्थौ। राजा विक्रमतुङ्गः प्रासादाद् वीरवरमेकाकिनं तथा स्थितं दृष्ट्वा बहु प्रशस्य च महानुभावत्वेन महासाहसिकत्वेन समुन्नतपदयोग्यममन्यत।

अत्रान्तरे दूरात् वामारोदनध्वनिर्नृपकर्णविवरं प्राविशत्। राजा सद्य एव वीरवरं तदनुसन्धानाय समादिश्य स्वयमपि तमनुससार। वीरवरस्तथेति राजाज्ञां शिरसि विधृत्य तं सूचीभेद्यं तमोराशिं भिन्दन् रोदनानुसरणक्रमेण एकं सरसीतटमगात्, अद्राक्षीच्च तत्र कापि रमणी हा नाथ। हा अनुकम्पिन् वीर। क्व मां परित्यज्य गमिष्यसीति विलपन्ती तारस्वरेण रोदिति, वीरवरेण शनैः समीपमुपस्थितेन किमर्थं रोदिषि, का त्वमिति परिपृष्टा सा प्राब्रवीत् अहं त्रिकालज्ञा पृथ्वी, धार्मिको राजा

विक्रमतुङ्गो मम पतिः, इतस्तृतीये दिवसे पतिर्मे मरिष्यति, तत्तादृशः पतिः क्व वान्यत्र मया लप्स्यते ? इत्येतत् मे शोकहेतुरिति।

एतदुक्त्वा विरतां तां वीरवरः प्रोवाच देवि। अस्ति कश्चिदस्य प्रतीकार इति। वसुन्धरा प्रत्यभाषत वत्स। यदि कश्चित् तस्य सेवकः चण्डिकायै स्व पुत्रं बलिरूपेणोपाहरेत् तदा राजा जीविष्यतीति। वीरवरस्तथेत्यभिधाय गृहं प्रत्यगात्। देवी च भूतधात्री अन्तर्दधे।

वीरवरस्तु सद्य एव गृहमेत्य स्वं पुत्रं सत्त्ववरं प्रबोध्य वसुमतीसंवादमकीर्त्तयत्। पुत्रोऽपि सानन्दं तत् सममंस्त। अथ वीरवरस्तं पुत्रं बहु प्रशस्य स्कन्धे निधाय पत्नीं तनयाञ्च पुरतः कृत्वा चण्डिकामन्दिराभिमुखं प्रतस्थे। राजापि किमयं करोतीति कुतूहलाक्रान्तहृदयः तमनुसरन् देवीमन्दिरं प्रति अलक्षितः प्रचचाल। वीरवरश्चण्डीगृहं प्राप्य सत्त्ववरं पत्नीं तनयाञ्च अवरोप्य कृताञ्जलिर्देवीं व्यजिज्ञपत् मातः। अनेन पुत्रशिरसा सम्प्रीता अस्मत्स्वामिनः प्राणान् रक्षतु भवती, स च राजा निष्कण्टकं राज्यं भुनक्तु इति प्रार्थ्य धन्योऽसि पुत्र। इति वदन् तस्य शिरश्चिच्छेद, उपजहार च तत् राज्ञः कुशलं भूयादित्युक्त्वा देवीसमक्षम्।

तमनन्तरञ्च आकाशाद् दिव्या वागुदचरत् वीरवर। धन्योऽसि त्वमेव साधुः, त्वं प्रभोः कुशलार्थी पुत्रशिरःप्रदानेनापि देवीं प्रीणयित्वा प्रभुभक्तेः परां काष्ठां प्रादर्शयथाः, अथवा प्रभुभक्तानाम् आत्मनि वा पुत्रे दारेषु च

न ममताभिमानः स्यात् इति । राजा वृत्तान्तमिमं प्रत्यक्षीकृत्य श्रुत्वा च परं विस्मयमाजगाम । अथ वीरवरस्य तनया वीरवती भ्रातृशोकविधुरा तत् छिन्नं मस्तकमादाय पुनश्चुम्बित्वा च हा भ्रातरित्युच्चैर्विलपन्ती प्राणान् विजहौ । ततश्च तत्पत्नी धर्मवती पुत्रकन्ययोर्विनाशं पश्यन्ती कृताञ्जलिः सकरुणं वीरवरमभाषत नाथ । राज्ञस्तावत् मङ्गलमभूत्, साम्प्रतम् अनुमन्यस्व माम्, अहम् अग्निं प्रविश्य प्राणान् त्यजामीति । शिशुमेतां कन्यां भ्रातृशोकेन त्यक्त-[illegible] ममेदानीं जीवनं न कथमपि शोभते इति । पत्न्या एतद्वचनमाकर्ण्य वीरवरः प्रोवाच प्रिये । पुत्रशोकमयेऽस्मिन् संसारे स्थित्वा तव सुखं नास्ति मत्यं तदपेचस्व, अहमेव त्वदर्थं चितां रचयामि, यत्र प्रविश्य तवाङ्गं शीतलं भविष्यतीति समाख्याय तस्मिन्नेव चण्डीदेवे काष्ठान्याहृत्य चितां रचयित्वा प्रज्वालयत् । धर्मवती पत्युश्चरणावभिवाद्य आर्य्यपुत्र । जन्मान्तरेऽपि त्वमेव मे पतिर्भूयाः, राज्ञश्च शुभमित्युक्त्वा ज्वलन्तीं चितामधिरुरोह ।

राजा विक्रमतुङ्गः अद्भुतं लोमहर्षणं व्यापारमिमम् अवलोक्य कथमहं वीरवरर्णादात्मानं मोचयामीति चिन्तासरसीसलिले न्यमज्जत् । धीरवरो वीरवरस्तु इत्थं स्वामिकार्य्यं निर्वर्त्त्य व्यचिन्तयत् मया सर्वस्वभूतेन पुत्रेण स्वामिकार्य्यं निर्वाह्य भर्त्तृपिण्डस्य आनृण्यं लब्धं, श्रुतञ्च दिव्यं वचः, तदेवं स्थिते साम्प्रतं स्वजीवनार्थं प्रयासः आत्मम्भरित्वमेव, तस्मादसारेण निष्प्रयोजनेनानेन जीवनेन

देवीमर्चयन् जीवनं सफलयामीति निश्चित्य देवीं स्तुवन् यावत स वीरवरः स्व शिरश्छेत्तुमुद्यच्छति, तावद्-परा अन्तरीक्षवाक् समुदतिष्ठत् पुत्र ! निवर्त्तस्वास्माद् व्यवसायात्, तव अलोकसामान्येन साहसेन नितरां तुष्टास्मि, तद् गृहाण वरं यदिच्छसि तदेव ददामीति ।

एतदाकर्ण्य वीरवरः स्वशिरश्छेदनाद्विरम्य कृताञ्जलिरवादीत् मातः ! यदि प्रसन्नासि, तदा राजानं विक्रमतुङ्गं शतायुष कृत्वा मम पुत्र कन्यां पत्नीञ्च जीवयतु भवतीति । अथ "तथास्तु" इति दैववाचि उच्चरितायामेव सर्वे वीरवरपुत्रादयो अक्षतकलेवराः सुप्तोत्थिता इव समुत्तस्थु । वीरवरः पुत्रकन्ये पत्नीञ्च जीविता विलोक्य सानन्दः सपरिजनः देवीं प्रणम्य गृहं प्रति प्रायात् । रक्षित्वा गृहे परिजनान् पुनः नृपतेः सिंहद्वारमागत्य तथैव निश्चलस्तस्थौ ।

राजा तु सर्वं वृत्तान्तं दृष्ट्वा विस्मितो हृष्टश्च तथैवालक्षित एव राजभवनमेत्य प्रासादमध्यारोहत् । विश्रम्य च क्षण पुनरपृच्छत् कोऽस्ति सिंहद्वारि साम्प्रतम् ? वीरवरः प्रत्यभाषत प्रभो ! अहं तिष्ठामि वीरवरः यां स्त्रियमनुसन्धातु मामादिशन्महाराजः, सा मया सकृत् अवलोकितैव अन्तर्हितेति । सर्ववृत्तान्तदर्शी नृपतिः वीरवरमुखादित्थमाकर्ण्य भूयोऽपि विस्मयाम्बुधौ निमग्नः समचिन्तयत् किमद्भुतम् ? ईदृशालौकिकप्रकृतिः पुरुषः कदापि क्वापि न श्रुतो न च दृष्टः, अयमीदृशम् अलोकसाध्य कर्म कृत्वापि सकृदपि मुखेन तदुल्लेख नाकरोत्

सागरो गम्भीरो विशालो महासत्त्वोऽपि वात्यया क्षुभ्यति, वीरवरस्तु न कथमपि। किमिदानीं करोमि, यः सपरिवारो जीवनप्रदानेन मां जीवितवान्, केन प्रत्युपकारेण तस्य ऋणादात्मानं मोचयामि, किमपि निश्चेतुं न शक्यते' एवं चिन्तयन् अन्तःपुरं प्रविश्य निशामत्यवाहयत्।

अथ प्रभाते राजा सभासीनः सर्वजनसमक्षं वीरवरमाहूय रात्रिवृत्तान्तमवर्णयत्। तदाकर्ण्य विस्मिताः सर्वे वीरवरं भूयसा प्रशंसन्ति स्म। राजा पश्चात्तु पारिषदेषु वीरवरशिरसि स्वहस्तेन पट्टबन्धं ददत् प्रभूतया सम्पदा तं पुरश्चकार। वीरवरस्तामतुलां सम्पदमासाद्य सुखेन द्वितीयो नृप इव कालमनयत्।

गोमुखः इदमाख्यानमुक्त्वा पुनरवदत् युवराज। भवतः सिंहद्वारि स्थितः प्रलम्बबाहुरपि तथाभूतसर्वगुणसम्पन्नः कोऽपि महात्मा भवितुमर्हति, अस्य आकृतिप्रकृती दृष्ट्वा मन्ये नायं साधारणो मानव इति। नरवाहनदत्तः गोमुखात् सर्वमेतदाकर्ण्य परां प्रीतिमवाप।

चतुःपञ्चाशत्तरङ्गः।

कदाचित् नरवाहनदत्तः गोमुखेन सह रथमारुह्य मृगयार्थमरण्यमगात्, सन्न्यासी प्रलम्बबाहुरपि तदग्रतः अश्वादीनप्यतिक्रम्य गच्छति स्म। युवराजः रथस्थित

एव शरैः दुष्टमृगान् सिंहव्याघ्रादीन् व्यापादयामास। प्रलम्बबाहुस्तु पादचारी असिमात्रसहायः बहून् सिंहादीन् व्यनाशयत्। युवराजः प्रलम्बबाहोरसामान्यं शौर्यं वीक्ष्य विस्मित. मृगयाश्रमेण तृषाकुलः जलान्वेषणाय दूरवर्त्ति महावनमविशत्, अपश्यच्च तत्र समुत्फुल्लसुवर्णकमल-शोभितमेकमपूर्वं सर। अथ तत्र सर्वे क्षणं विश्रम्य स्नान-पानादिकमकुर्वन्।

अथ युवराजः सहसोपस्थितान् तानि कमलानि चेत चतुरः पुरुषानवलोक्य तेषामन्तिकमाजगाम। ते च त दृष्ट्वा परिचयमपृच्छन्। अथ युवराजेन स्वपरिचये दत्ते तेऽब्रुवन् सागरमध्यवर्त्तिनि नारिकेलद्वीपे मैनाको वृषभः चक्रः बलाहकश्चेति सन्ति चत्वारः पर्वता.। तेषु वय वसामः। अस्माकमेको रूपसिद्धि द्वितीयः प्रमाण-सिद्धिः, तृतीयो ज्ञानसिद्धिश्चतुर्थो देवसिद्धिर्नाम। रूप-सिद्धिर्बहुरूपं धत्ते, प्रमाणसिद्धिर्बृहत् सूक्ष्मञ्च प्रमाण साधयितुं शक्नोति, ज्ञानसिद्धिः कालत्रय वेत्ति, देवसिद्धिः सर्वासु देवतासु सिद्धिमापन्नः। वयं श्वेतद्वीपवासिनो भगवतो नारायणस्य सेवकाः तत्कृपयैव एषु पर्वतेषु आधिपत्यं कुर्मः। साम्प्रत तदाराधनार्थं पद्मान्याहर्त्तुमा-गताः, आहृतेषु च पद्मेषु पुनस्तत्रैव गमिष्यामः। यदि भवान् भगवन्त द्रष्टुमिच्छति, तदागच्छतु अस्माभिः सह। वय विमानेन भवन्त तत्र नेष्याम इति।

युवराजस्तेषां देवानां वचसि सम्मतः गोमुखादीन् तत्रैव सरसीतीरे अपेक्षितुमादिश्य तैः सह श्वेतद्वीपं

प्रायात्। गत्वा च तत्र भगवन्तं गरुड़ध्वजम् आराधयितु-
मागच्छतः भक्तान् नारदप्रमुखान् सिद्धान् गन्धर्वान् विद्या-
धरांश्च दृष्ट्वा स्वय भक्तिनम्रकाय स्तोतुमारेभे। भगवान्
नारायणः युवराज प्रति प्रसन्न. नारदम अब्रवीत् नारद।
गच्छ त्वममरावतीं वाच्यश्च त्वया मद्वचनात् देवराजः,
यथा पूर्वमह क्षीरसागरा याः काश्चिदप्सरसस्त्वयि न्यस्ताः,
ताः सत्वर मत्सकाश प्रेषयस्वेति इत्यादिश्य नारदं
व्यसर्जयत्। अब्रवीच्च युवराज नरवाहनदत्त! त्व विद्या-
धरचक्रवर्त्ती भविष्यसि, ... योग्यः पति-
रिति एतास्तुभ्यं दास्यामीति; नरवाहनदत्तः भगवत-
स्तादृशेन अनुग्रहेण कृताञ्जलिः साष्टाङ्गम् प्रणपतत्।

अथ देवेन्द्रः हरेरादेशात् रथेन ताः अप्सरसः प्रेष्य
सारथिं मातलिमादिशत् मातले। एताः सुरसुन्दर्यः
... नरवाहनदत्ताय प्रेषिताः, स च येन पथा
राजधानीं गन्तुमिच्छति, तेनैव पथा आभिः ...भिः
सह स्वं राजभवन नेतव्य इति। ... भर्त्तु-
राज्ञया युवराजसमीपमेत्य अप्सरसस्तस्मै ... सन्देश-
मकथयत्। युवराजस्तु रूपसिद्धयादीना... रतन्त्रः
मातलिसारथिना रथेन नारिकेलद्वीपमुर... दिव-
मान् तत्रत्येषु पर्वतेषु चतुर्षु नानाविधानि ...नि
द्रष्टव्यानि वस्तूनि समालोक्य तैर्विसर्ज्जित ...
तेन तत् सरोवरमाजगाम। आगत्य च तत्र ...मुक्ताहीन्
गमनाय समादिश्य मातलिसारथिना रथेन ताभिरप्स-
रोभि. परिवृतः कौशाम्बीं प्रत्यागमत्। आगत्य च स्वं

भवनं मातलिं सम्मानयन् विसर्ज्य सुरसुन्दरीभिः सह अन्तःपुरं प्रविश्य ताश्च यथास्थानं संरक्ष्य पित्रोः सकाशं गत्वा प्रणिपपात। तौ च पुत्रं तादृशाभ्युदयशालिनमभिनन्द्य परां प्रीतिमूहतुः।

अथ गोमुखे प्रलम्बबाहुना सह नगरमागते राजा तन्मुखात् नरवाहनदत्तं प्रति भगवतस्तादृशम् अनुग्रहं श्रुत्वा विस्मितः प्रहृष्टश्च महामहोत्सवमकारयत्। अथ गोमुखेन वन्दयितुमानीताः देवरूपाद्याः चतस्रः सुरसुन्दरीः दासीभिः समवेताः समीक्ष्य परमानन्दमलभत। कौशाम्बी अप्सरसां सङ्गेन सुरपुरीव व्यराजत। अथ नरवाहनदत्तः विरहक्लिष्टाः पूर्वप्रेयसीः सम्बोध्य सर्वा एव सुखिनीरकार्षीत्।

एकदा युवराजः अलङ्कारवत्या समासीनः गोमुखादिषु पारिषदेषु तिष्ठत्सु सहसा तूर्यध्वनिमशृणोत्। कथमेतत् सहसा ध्वनतीति पृष्टो युवराजेन हरिशिखः सत्वरं बहिर्निर्गत्य सर्वं वृत्तं विज्ञाय पुनः प्रविश्य च अवादीत् देव। एतन्नगरवासी रुद्रो नाम वणिक् सुवर्णद्वीपे वाणिज्यार्थं गतः यथायथ कृतवाणिज्यः गृहं प्रत्यागच्छन् समुद्रे भग्नपोतोऽभूत्। तत्र च जलसात्सर्वस्वोऽसौ एकाकी कथञ्चित् जीवन् गृहं प्रत्यागात्। अद्य दिवसषट्कमतीतं तस्य प्रत्यागमनदिनात्। स खलु वराकः धनशोकेन निरन्तरं म्लानवदनः शीर्णकलेवरः सौभाग्योदयात् स्वमुद्यानं विचरन् धनराशिं दैवदत्तमासादितवान्। तदीयेश्च दायादैरीर्ष्याकषायितचेतोभिस्तां वार्त्तां विज्ञापिते

ऽपगतो स भयेन राजान्तिकं समेत्य सर्वं तत् अर्थजातं प्रभुचरणेषु समर्पितवान्। महाराजस्तु तस्य सम्पद्विनाश-श्रवणेन दुःखितः तत् सर्वं धनं तस्मै एव भोक्तुं समादिदेश। तदथ वणिक् प्रभुचरणेषु निपत्य प्रभुणा समाश्वासितो हर्षेण तूर्य्यनादं कारयन् गृहं प्रति गच्छतीति।

एतदाकर्ण्य युवराजः पितुरसामान्यामुदारतां प्रशस्य सविस्मयमवादीत् चित्रमिदं विदिता यथा अर्थान् नाशयति, तथैव ददाति, केवलं संसारवृत्तमिदं तस्य क्रीडाविलसितमेव। एतदाकर्ण्य गोमुखस्तथेति तद्वाक्यं प्रतिनन्द्य प्राब्रवीत्।

देव। पुरा हर्षाख्ये नगरे समुद्रशूरो नाम कश्चित् समृद्धो धार्मिको वणिक् प्रतिवसति स्म। स एकदा वाणिज्यार्थं सुवर्णद्वीपं यास्यन् अर्णवतीरमागत्य समुद्रपोतमारुरोह। कियन्तमध्वानं गते तस्मिन् सहसा समुदितात् मेघमण्डलात् सवातवृष्टिरतिमहती प्रादुरासीत्। तच्च प्रवहणं प्रबलतरङ्गाघातेन भग्नं दृष्ट्वा समुद्रशूरः जलराशौ निपत्य कमपि शवमाश्रियत्। क्रमेण वात्यया सह वृष्टिषु निवृत्तासु शान्ते च जलनिधौ अनुकूलवायुवशात् भासमान एव सुवर्णद्वीपस्य उपकण्ठं प्राप। तत्र च तीरमुत्तीर्य्य किञ्चित् लब्धस्वास्थ्यः शवस्य परिधेयात् सहसा निर्गतं बहुरत्नमयं स्वर्णहारं प्राप्य सागरजलनिमग्नं सर्वं स्वं धनं तृणाय मन्यमानः परां प्रीतिमवाप। ततः कृतस्नानाहारः कलसाख्यं नगरमभिजगाम। गच्छंश्च पथि देवालयमेकं दृष्ट्वा तदन्तः प्रविवेश। प्रविश्य च तत्र श्रमार्त्तः

वृक्षच्छायायां सुष्वाप। निद्रितस्य तस्य हस्ते तत् बहु-मूल्यं कण्ठाभरणं दृष्ट्वा राजपुरुषास्तत्रागताः तत्रत्यराज-कन्यायाश्चक्रसेनाया अपहृतं तदाभरणं प्रत्यभिज्ञाय चौर इति तं जगृहुः, निन्युश्च राजद्वारम्। अथ राज्ञा पीडितः स सर्वमेव यथावृत्तमाख्यत्, परं राजा तत् सर्वमलीकं मत्वा यावत् तदाभरणं हस्ते कृत्वा सभ्यान् दर्शयति, तावत् सहसा आकाशात् एको गृध्रो निपत्य राजहस्तात् तदाच्छिद्य उत्पपात। तदालोक्य वणिक् रुदन् देवदेवं शम्भुं शरणमस्मरत्। अथ राज्ञा क्रुद्धेन तं प्रति बधदण्डे आज्ञप्ते सहसा दैववाणी अभवत् राजन्! मा विनाशयैनम्। अयं हर्षपुरवासी समुद्रशूरो नाम वणिक्। अतिसज्जनोऽयं कार्य्यवशात् भ[illegible]। आभरणमिदं राजकन्याया एव यश्चादश्चोरितवान्, स नगररक्षकभयात् पलायमानः समुद्रं गत्वा प्राणानत्यजत्। वाणिज्यार्थमागच्छन्नेष वणिक् यानभङ्गविनष्टसर्वस्वः सागराम्भसि पतितः दैववशात् तस्यैव चौरस्य मृतदेहं जले भासमानमाश्रित्य कथञ्चित् तीरमुत्तीर्णः। ततः सहसा शवस्य वस्त्रात् आभरणमिदं प्राप्य भवद्भिरत्रसमुपस्थितः। तदेनमहत्वा सादरं पुरस्कृत्य विसर्जयेति।

एतदाकर्ण्य राजा सविस्मयः सर्वं तथ्यं मत्वा समुद्रशूरं बधदण्डात् मोचयित्वा बहुतरमर्थं तस्मै पुरस्कृत्य व्यसर्ज्जयत्। समुद्रशूरः इत्थं बहूनर्थान् प्राप्य तैश्च बहुतराणि द्रव्याणि क्रीत्वा निर्विघ्नेन समुद्रादुत्तीर्णः गृहाभिमुखं गच्छन् पथि कतिपयैः सार्थवाहैर्मिलितः प्राक् सन्ध्यायाः

कामपि अटवीं प्रविवेश। विभावरी च घोरा समायात्। ततश्चागतिकेषु सर्वेषु तरुमूलमाश्रित्य श्रमवशात् निद्रितेषु केवलमेकः समुद्रशूर एव जजागार। अथ निशीथे सहसा चौराः समागत्य तान् पान्थान् सार्थवाहान् हताहतान् कुर्वन्तः सर्वाणि अर्थजातानि तेषामहरन्। एकः समुद्रशूरः [illegible] एव पलाय्य अलक्षित वटतरुमारोहन् प्राणानरक्षत्। अथ गतेषु दस्युषु समुद्रशूरः कथञ्चित् तस्मिन्नेव वृक्षमाश्रित्य रजनीमयापयत्। ततश्च प्रातः यावत् तरोरवतरति तावत् तस्यैव तरोः स्कन्धदेशवर्त्तिनि विवरे [illegible] पक्षिकुलायमेकं दृष्ट्वा तदन्तिकं गत्वैव तत्र [illegible] अदर्शत्। दृष्ट्वैव तदेवैनदिति प्रत्यभिज्ञाय [illegible]वतीर्य्य सानन्दं देवी विचित्रा गतिरिति [illegible] स्वगृहाभिमुखं प्रतस्थे। समागत्य च गृहं सपरिवारः सुखेन कालं नयति स्म। युवराज! विधिविलसितं पश्यतु देवः, सुकृतिनः बहून् क्लेशान् प्राप्यापि [illegible]सुखिनो भवन्त्येव। एतदाकर्ण्य गोमुखमुखात् युवराजः स्नानभोजनादिसमाधानाय स्थानमुपाद्रवत्।

अथापरेद्युः सर्वेषु समासीनेषु गोमुखोऽवदत् प्रभो! आसीत् हस्तिनापुरे समरवालो नाम सर्वद्ध्रिसम्पन्नः कश्चिन्महीपतिः। एकदा तत्पुरनिवासिनो दायादाः समेत्य तं पराजेतुं कृतसङ्कल्पाः गणकानाहूय प्रयाणस्य शुभलग्नं निर्द्धारयितुं समादिशन्। गणका गणयन्तः समब्रुवन् वर्षाभ्यन्तरे एकमपि दिनं यात्रिकं नास्ति, यदि

भवन्तो निषेधमवजानन्तो यात्रां कुर्य्यात, नियतमेव भवन्तो विपदापतिष्यति। समधिकाः सम्पदोऽपि निजाः क्षयं गमिष्यन्ति। एवमुक्ता गणकाः कथामेतामाख्यातुमुपचक्रमिरे।

अस्ति कौतुकपुरं नाम नगरम्। तत्रासीत् बहुसुवर्णो नाम नृपतिः। तस्य यशोवर्म्माख्यः कश्चित् क्षत्रियः सेवकोऽभूत्। तेनार्थमर्थितो राजा कदापि तस्मै किमपि न प्रादात्। केवलं सूर्य्यदेवं दर्शयित्वा इत्यमवादीत् पश्य अहं तुभ्यं दातुमिच्छामि, परं देवोऽयं भास्वान् तुभ्यं दातुं निषेधति। तदत्र नास्ति मे दोष इति। पुनःपुनरेवमर्थयन्नपि राज्ञा [illegible] यशोवर्म्मा एकदा सूर्य्यग्रहणोपलक्षेण बहूनर्थान् दातुं प्रवृत्तं महीपतिमभ्येत्य न्यवेदयत् प्रभो। योऽयं दिवाकरो मां प्रति विरक्तः सततं दित्सुमपि [illegible] निवारयति, सोऽयमद्य राहुणा ग्रस्यते, तदस्मिन् [illegible] मह्यं किञ्चित् दद्यात् महाराज इति। राजा तस्य [illegible] वचनमाकर्ण्य सहास तस्मै [illegible] सुवर्णादी[illegible] प्रददौ।

अथ [illegible]यता कालेन निःशेषितसर्वधनो यशोवर्म्मा पुनरपि [illegible] किञ्चिदर्थन् न किमपि आससाद। राजा पूर्ववत् त [illegible] न किमपि तस्मै प्रादात्। अथैकदा पत्न्यां मृतायां यशोवर्म्मा अर्थकार्श्यात् देहविसर्जनाय कृतसङ्कल्पः [illegible] विन्ध्यवासिनीमुद्दिश्य प्रायात्। तत्र च गत्वा अनाहारेण तिष्ठन् [illegible] दुस्तरं तपश्चचार। देवी तपसा तुष्टा त स्वप्ने समादिशत् वत्स।

प्रीतास्मि ते तपसा, तत् अर्थश्रियं वा भोगश्रियं प्रार्थयसे वद।

एतदाकर्ण्य यशोवर्म्माऽवदत् देवि! भगवत्या आदिष्टायाः श्रियोर्भेदं नावगच्छामि। देवी प्रत्यभाषत पुत्र! तव देशे भोगवर्म्मा अर्थवर्म्मा च द्वौ वणिजौ वर्त्तेते। तयोः गृहमुपगम्य अवलोक्य यस्य ऽभिरोचते, मदन्तिकमेत्य तत् प्रार्थयस्व, अहं तत् तुभ्यं दास्यामीति।

एतत् श्रुत्वा यशोवर्म्मा प्रबुद्धः कृतपारणं निर्गत्य स्वदेशं [illegible]ात्। [illegible]मर्थवर्म्मणः समीपमेत्य [illegible] [illegible]िता [illegible] [illegible] दुर्बुद्धे। [illegible] [illegible] तदर्थे घृतपक्वानि मांसानि विविधानि व्यञ्जनानि च प्रस्तुत्य तस्मै आहाराय आजुहाव। यशोवर्म्मा अर्थवर्म्मणः पार्श्वोपविष्टः तान्युत्तमान्नानि बुभुजे। अर्थवर्म्मा तु अर्द्धपलमात्रेण घृतेन सह [illegible]मभक्षयत्। यशो[illegible] अर्थवर्म्मणस्तादृग्भोजनकारणं पप्रच्छ। [illegible] अर्थवर्म्माह भवदनुरोधेनैव एतादृक् सघृतमन्नव्यञ्जनं भक्षितवानस्मि, नित्यभोजनन्तु मम केवलमर्द्धपलमितं हविरल्पमात्रञ्च सक्तु, अग्निमान्द्यादतोऽधिकं न परिपाकमेति।

यशोवर्म्मा एतदाकर्ण्य अर्थवर्म्मणस्तादृशीं सम्पत्तिं धिगिति मनसा निनिन्द। अथार्थवर्म्मणा आनीतं तैः यशोवर्म्मा प्राचुर्य्येण भक्षितवान्, अर्थवर्म्मा तु पलमात्रं-

मेव तत् भक्षयामास। कृतभोजनौ च तौ एकस्मिन्नेव शयने अशेताम्। निशीथे समनुप्राप्ते अर्थवर्म्मा स्वप्ने अपश्यत् दण्डपाणयः कतिपये पुरुषा गृहं प्रविश्य अर्थ-वर्म्माणं रे पापिष्ठ। त्वमद्य घृतमांसादिकं क्षीरञ्च भुक्त-वानसि, इत्युक्त्वा प्रहरन्तः यत् किञ्चित्तेन भक्षितं तत् सर्वं तस्योदरात् बहिरकारयन्। अर्थवर्म्मा सहसा जागरितः समपश्यत् अर्थवर्म्मा शूलवेदनानिपीडितः केवलं वमति, ततश्च [illegible] शूलवेदनाया मुक्तः। अर्थवर्म्मा एत-दालोक्य [illegible] धिक्कृत्य तस्मात् निर्गतः भोगवर्म्मगृह-मुपायात्। [illegible]वर्म्मा तमतिथिमागतं दृष्ट्वा सत्कृत्य च भोजन[illegible] [illegible]तयत्। अर्थवर्म्मा [illegible] कामपि अर्थसम्पत्ति[illegible] [illegible]कृतवान् केवलं सुवर्ण [illegible]नि [illegible] [illegible]नि एव आह्राक्षीत्। भोगवर्म्मणः [illegible] मूल धनं न किञ्चिदप्यसि, केवलं समार्जितु सम्भूर्मा विवर्ने। तेनैव च [illegible] [illegible]सिमन्यस्मै दत्त्वा तस्मात् किञ्चित् किञ्चिदु[illegible] [illegible]। तस्मिंश्च दिवसे तथैव रीत्या अर्थ-माहृत्य [illegible] [illegible] समर्प्य विविधानि [illegible]नि प्रस्तोतु[illegible] [illegible] [illegible]त्रान्तरे इच्छाभरणो नाम कश्चित् सुहृदाग[illegible] [illegible] मित्र। समुत्तिष्ठ, प्रस्तुतं भोजनम्, अपरे व[illegible] [illegible]तीक्षन्ते इति। तदाकर्ण्य भोगवर्म्मा-ऽवदत् [illegible] [illegible] मद्भवने अतिथिरागतः, [illegible] कथं गच्छ[illegible] [illegible] तदाकर्ण्य इच्छाभरणः सनिर्बन्धमुभा-वपि [illegible] [illegible] उत्तमान्नादिकमभोजयत्। ततश्च भोगवर्म्म[illegible] [illegible] स्वं गृहमानीय रजन्यां स्वादूनि

अन्नानि भोजयामास। अथ स स्वां पत्नीं दुग्धेषु सारो-ऽस्ति न वेति अपृच्छत्। साब्रवीत् नाथ! नाद्य सारो विद्यते इति। भोगवर्म्मा तदहः रात्रिशेषे कथ जल पास्या-मीति उक्त्वा शयनं भेजे। यशोवर्म्मा च तत्पार्श्वे शयित्वा निद्रामवाप। अपश्यच्च पूर्ववत् स्वप्ने द्वौ पुरुषौ अग्रतः प्रविशन्तौ अन्वसरन् कतिपये अपराः पुरुषाः। प्राहरंश्च रात्रिशेषभोजनाय प्रभोः कथं सारो न रक्षित इति। ततश्च दण्डाहताभ्यां ताभ्यां स्वापराधे स्वीकृते सर्वे शान्ता बहि-रगमन्निति। ततश्च यशोवर्म्मा प्रबुद्ध किमाश्चर्य्यं भोग-श्रियः भोगसम्पदागमनमचिन्त्यं प्रशमनोपायश्च। इति चिन्त-यन् रात्रिमत्याहरत्।

अथ प्रभाते यशोवर्म्मा भोगवर्म्मारमानन्वत्र विन्ध्य वासिनीसकाशं प्रतस्थे, प्रार्थयामास च तां भोगश्रियमेव। देवी तस्मै तां प्रादात्। ततो यशोवर्म्मा कृतार्थम्मन्य. गृहमागत्य सततम् अचिन्तितोपस्थितेन अर्थेन परमां सुख-समृद्धिं बुभुजे। तस्मात् भोगरहितायाः सम्पत्तिकाया अपि सम्पदो भोगयुक्ताल्पसम्पदपि श्रेयसी। अस्य च कृपणस्य राज्ञः समरबालस्य सम्पदा कोऽर्थः? तदाक्रमणे भवतां न शङ्कास्तीति मतमस्माकम्। शुभलग्नाभावात् भवतां जयाशा न हि दृश्यत इति।

गणकेषु एवमभिधाय विरम्य प्रस्थितेषु ते सामन्ता दायादाः समरबालं प्रति सङ्ग्रामाय निरगच्छन्। समर-बालेन विपक्षान् सन्निहितान् दृष्ट्वा कृतस्नानेन देवदेवे आराधिते एषा दैववाणी उदभूत् यथा त्वं निःशङ्कं गत्वा

शत्रून् विजयस्वेति। एतदाकर्ण्य राजा सम्प्रहृष्टः सज्जित्वा युद्धाय निरगात्। संग्रामप्रवृत्तेन च क्रमेण तेषां पञ्चसु वीरेषु निर्जितबद्धेषु अपराणि सैन्यानि भयेन समन्तात् प्रदुद्रुवुः। अथ राजा समरबालः विपक्षमुख्यस्य सामन्तस्य प्रतापसेनस्य सुन्दरीं महिषीं बलादानीय स्वं नगरं प्रविशत्। पुरस्कार च स्वान् सेनापतीन् सैन्यानि च यथायोग्यं पट्टबन्धादिदानेन। युवराजः गोमुखमुखादेतदाख्यानं श्रुत्वा स्नानभोजनाद्यर्थं समुत्तस्थौ।

—

पञ्चपञ्चाशत्तरङ्गः।

अथान्ये द्युरलङ्कारवती सद्मन्यवस्थितं नरवाहनदत्तं सर्वेषु मन्त्रिषु स्थितेषु समभ्येत्य मरुभूतिः सेवकः राजान्तःपुररक्षिणः सौविदल्लस्य सहोदरः कश्चित् व्यजिज्ञपत् देव। मयास्य मरुभूतेः वर्षद्वय सेवा कृता, अमुना च सपत्नीकस्य मे भोजनाच्छादनानि दत्तानि, निर्द्धारितानि च वेतनानि प्रतिवर्षं पञ्चाशत् सुवर्णानि। मया तु तद्वेतनप्राप्तये बहुधा विज्ञप्तं पर नासादितं किमपि। अथ निर्बन्धातिशये कृते असौ मां पदाहन्। तेन च भवतां सिंहद्वारे अहं प्रायोपवेशनमाचरामि। यदि देवो नात्र विचारयेत् तदाहं अग्निप्रवेशं करिष्यामि। इत्युक्त्वा तस्मिन् विरतवचसि मरुभूतिरब्रवीत् देव। देया मयास्मे सुवर्णदीनाराः, साम्प्रतन्तु मे न सन्ति। इत्युक्तवन्तं तं सर्वेषु

मन्त्रिषु हसत्सु मन्त्रिण प्रोवाच नरवाहनदत्तः। किमेवं वर्त्तसे मूर्ख ! नेयं ते समीचीना मतिः, तदुत्तिष्ठ देह्यस्मै दीनारशतमविलम्बेन। एवं प्रभोर्वच. समाकर्ण्य विलज्जितो मरुभूतिः सपदि तत् सुवर्णशतं स्वगृहात् समानीय सर्वं तस्मै सेवकाय प्रदत्तवान्।

ततस्तत्र गोमुखोऽब्रवीत् देव ! नायं वाच्यो मरुभूतिः। अस्य सृष्टौ देवस्य प्रजापतेः विचित्रा चित्तवृत्तिः प्रकाशिता। भवद्भिरेषां चिरदातुः नृपतेः प्रसङ्गाभिधेयस्य सेवकस्य च कथा न श्रुता। कथयामि तामवहितैर्भवितव्यम्।

पुराभूत् राजा चिरदातेति चिरपुराधिपतिः. स खलु अतिसुजनः, परं तस्य परिजनोऽतिदुर्जन आसीत्। कदाचित् प्रसङ्गो नाम मित्राभ्यामन्वितः देशान्तरागत कश्चित् तस्य भूपतेः परिचारको बभूव। क्रमेण पञ्चाब्देषु व्यतीतेष्वपि सेवमानाय तस्मै राजासौ निमित्तेष्वप्युत्सवादिषु न किञ्चित् प्रददौ। स च प्रसङ्गः कालेष्वेतावत्सु प्रभुसन्निधौ विज्ञप्त्यवसरं नालभत। अथैकदा तस्य राज्ञः शिशुरेकस्तनय पञ्चत्वमपद्यत। सर्वेऽपि श्रुत्वा दुःखितान्तः शोकार्त्तं महीपतिं पर्य्यवारयन्। तत्र चासौ सेवकः शोककालोऽयं न विज्ञापनावसर इति सुहृद्भ्यां वार्य्यमाणोऽपि त राजानं व्यज्ञपयत् देव ! आबहोः कालात् वयं देवस्य सेवकाः, न च किञ्चिदद्यापि श्रीमद्भिरस्मभ्यं दत्तं, केवलं भवत्सुतानुरोधेन एतावन्तं कालम् अस्माभिः स्थितं, राजपुत्र अस्मानेव प्रबोधयत् यदि राजा युष्मभ्य वेतनानि

न दास्यति तदाहमेव दास्यामीति। सोऽपीदानीं दैवेन नीतः, तत् किमिदानीं साम्प्रतं व्रजामो वयमित्युक्त्वा सखिभ्यामुपेतः राज्ञः पादयोः पतित्वा निरगात्। राजा तु अहो पुत्रे मम बद्धास्था इमे सेवकाः सुदृढ़ाः नैव मे त्याज्या इति सपदि विचिन्त्य तान् प्रसङ्गादीन् तथा धनैरपूरयत् यथा ते दैन्यनिर्मुक्ताः समभूवन्।

हे देव। एवं विचित्रा दृश्यन्ते देहिनां स्वभावाः यदसौ राजा काले किञ्चिन्नादात्, अकाले तु समधिकं ददौ।

इत्युक्त्वा कथाविचक्षणो गोमुखः पुनर्वत्सेश्वरसुतादेशादिमां कथामाचख्यौ।

आसीत् पुरा गङ्गातटे तदम्भःपूतपौरं सौराज्यरम्यं कनकपुरं नाम नगरमुत्तमम्। यत्र गिरां बन्धः, पत्राणां छेदः, नारीणामलकेषु भङ्गः, अश्वानां सङ्ग्रहणे खलः सदा प्रजानां समदृश्यत। तत्रासीत् वासुकिनागराजस्य यशोधनाख्यायां राजसुतायां जातः तनयः कनकवर्षी नाम नृपतिः। यः समग्रधरणीभारवाहकोऽपि कामिनुरञ्जिनः, यशसि लोलुपः न त्वर्थेषु, भीतः पापात् न तु शत्रुतः, मूर्खः परापवादेषु न तु शास्त्रेषु समभवत्। यस्य च महात्मनः कोपेषु अल्पता, न प्रसादेषु, चापेषु [illegible] न दानेषु समदर्शि। येन चाद्भुतरूपेण रक्षिणापि दृष्टेन सर्व एव जगति [illegible] नारीजनः मन्मथव्यथाकुलः कृतः।

एकदासौ नरपतिः [illegible] उन्मदकलराजि राजहंसकुलानन्दिनि महोत्सवपूर्णलोके प्रवृत्ते समग्रपौरैर्विश्ये- [illegible] चित्रप्रासादमाविशत्। यावत्तत्र [illegible]

वहति मन्दं मन्दं समीरणे स राजा तानि तानि प्रासादस्थानि चित्राणि प्रशंसति, तावत् कश्चित् प्रतीहारस्तत्र प्रविश्य तं भूपं व्यजिज्ञपत् प्रभो ! अपूर्वः कश्चन चित्रकरः रोलदेवो नाम विदर्भेभ्यः समागतः। स च चित्रकर्मणि आत्मनः अनन्यसाधारणत्वमस्मासु समाचचक्षे; देवस्य सिंहद्वारे स्थितः लिपिमिमां प्रादात्। तदाकर्ण्य वाचयित्वा लिपिं नरपतिः तमानयेति प्रतीहारमादिशत्। प्रतीहारोऽपि गत्वा तत्क्षणं तं चित्रकरं राजान्तिकमानयत्। स च चित्रकरः प्रविश्य चित्रालोकनोत्सुकं वारविलासिनीकुचोत्सङ्गसमर्पितकलेवरभरं सविलासमर्पितकरोपात्तताम्बूलवीटिकं तं भूपतिं सबहुमानादरं प्रणिपत्य शनैः सविनयं न्यवेदयत्। देव ! भवच्चरणसरोरुहदिदृक्षयैव मया चीरिका उल्लिखिता, न तु विज्ञानमदात्, तदिदानीं चाल्लभ्यं मम समुद्गत वचः, आदिश्यतामधुना किञ्चित् आलिखितुकामोऽस्मि। राज्ञोक्तं किञ्चिदालिख्यतां त्वया येन त्वत्कौशलेन वयं चक्षुषोर्निमनुभवाम इति। ततः पार्श्वस्था राजानुचराः प्राब्रुवन् राजैव त्वयाभिलिख्यतां किमन्यैर्विरूपैरभिलिखितैः। एवमभिहितः स रोलदेवाख्यः चित्रकृत् परमप्रीतस्तं राजानं तुङ्गनासिकम् आयतारक्तनयनं विपुलललाटोरस्कं नीलकुञ्चितमूर्द्धजं रूढ़वाणव्रणशोभिताङ्गम् आजानुलम्बितबाहुम् उपायनीकृतमुष्टिमेयमध्यमिव पराक्रमपराजितैः केशरीन्द्रकिशोरैः, ग्रीवनद्विरदालाननिर्भोरुयुगम् अशोकनवारुणाङ्घ्रियुगलं सर्वावयवानवद्यं समालिखत् दृष्ट्वैतं

अथस्याः अद्भुतं मन्यमानास्तं चित्रकरं साधु साधु इति अशंसन्। अगदंश्च न वयमेकाकिनं प्रभुं द्रष्टुमिच्छामः तदस्यां चित्रभित्तौ एतास्वालिखितासु राज्ञीषु एकां विचार्य अनुरूपाम् अस्य नृपतेः पार्श्वे अभिलिख, येनास्माकं नेत्रोत्सवः पूर्णोऽस्तु। तदाकर्ण्य स विलोक्य चित्राणि अब्रवीत् बह्वीष्वप्येतासु अस्य राज्ञः समनुरूपा नास्ति काचन। मन्ये च धरायामपि [illegible] नास्ति क्वापि, एकैवास्ति राजसुता, शृणुत कथयामि ताम्।

अस्ति विदर्भेषु श्रीमत् कुण्डिनाख्यं नगरम्। तत्र च [illegible]शक्तिरिति ख्यातो [illegible]पतिरस्ति। तस्यानन्तवती नाम प्राणाधिकप्रियतमा राज्ञी वर्त्तते। तस्याञ्च मदनसुन्दरी नाम तस्य राज्ञः सुतैका समुत्[illegible]। तस्या रूपं वर्णयितुमेकया रसनया मादृशः कः प्रगल्भते, परमेतावन्मात्रं कथयामि मन्ये तां निर्माय विधिः स्वस्यातिच्छोऽपि तदाकारामन्यां निर्मातुं [illegible] नैव शक्यतीति। सा एवैका अस्य राज्ञः रूपेनात्र [illegible] कुलेन च सदृशी राजकन्या। एकदाहं तयान्तःपुरस्थया तन्नत्यचेटिकया [illegible]तस्तदन्तिकमगाम्, अद्राक्षञ्च तत्र तां चन्दनार्द्रविलेपनां [illegible] बिसिनीपत्रान्तरविवर्त्तिनीं सखीजनैः [illegible]नैर्वीज्यमानां पाण्डुक्षामामभिव्यक्तस्मरज्वरलक्षणां हे सख्यः। किमेभिश्चन्दनालेपकदलीदलवीजनैः विफलेन श्रमेण वः, एतानि शिशिराण्यपि मन्दभाग्यां मां दहन्ति इत्येवं वदन्तीञ्च। अहञ्च ताः सखीराश्वाससमाकुलास्तदवस्थाञ्च तामवलोक्य सवितर्कं कृतप्र[illegible]

णोपान्ते समुपाविशम्। अथ सा उपाध्याय! इदमालिख्य चित्रे मे रूपकं देहि इत्यभिधाय वेपमानेन पाणिना धृतवर्त्तिना शनैरालिख्य मां दर्शयन्ती राजसुता कञ्चित् अतिरूपवन्तं युवानमलेखयत्। मया च सुन्दरावयवं तदभिलिख्य चिन्तितं काम एवायं साक्षात् मया आलेखितः परं पुष्पचापः अस्य करे न लेखितः, तेनावगतं न कामोऽयं तद्रूपः कोऽपि युवा, अयञ्च नूनमनया क्वापि दृष्टः. श्रुतो वा तच्चित्तचञ्चलत्वात् अस्याः स्मरविजृम्भितं तदिदानीं मे अमुनैव अयं यथागतं गन्तव्यम् अयञ्च नृपः उग्रदण्ड, अस्याः पिता स्ववशशक्तिर्नैव दोषं क्षमेत। इत्यालोच्य ताञ्च प्रणम्य मदनसुन्दरीं तत्सख्यालिनञ्च तस्मादन्तःपुरान्निरगाम्। हे महाराज इतश्चाहं मया परिजनात् मिथः स्वैरं कथयतः सा त्वयि सानुरागेति श्रुतम्। ततश्चित्रपटे गुप्तां तां नृपात्मजामालिख्य आदाय भवत्पादमूलं त्वरितगतिरागच्छम्। साम्प्रत देवस्य आकारं दृष्ट्वा संशयो मे निवृत्तः ज्ञातञ्च देव एव तया मत्करेणाभिलेखितः। सा चासक्यैव लिखितुं शक्या इति चित्रैकपार्श्वे समासमपि न लिखामीत्युक्तवन्तं तं रोलदेवं राजा प्राह तर्हि सा त्वच्चित्रस्था क्षिप्रं दृश्यतामिति। ततोऽसौ चित्रकरः स्वचित्रार्पितां तां मदनसुन्दरीमदर्शयत्। राजापि कनकवर्षस्तां चित्रगतामपि चित्ररूपामालोक्य सद्यः स्मरशरसंलक्ष्यतामाययौ। बहुना च काञ्चनेन तं चित्रकृतं समभ्यर्च्य गृहीतचित्रपटः स्वमभ्यन्तरमगात्। ततश्च स राजा तस्या रूपलावण्यदर्शनात्दृप्तलोचनः परित्यक्तसर्वकार्य्य

तदेकमना: सकष्टमतिवाहयाम्बभूव। लब्धान्तरश्च मदन: रूपस्पर्द्धासमुद्भूतमात्सर्य्य इव धैर्य्यहारी न शरैर्निघ्नन् बबाधे। [illegible] योषितां तेन या स्मरार्त्तिर्दत्ता सा तस्य महीभुज: शतशाखं फलितेव। तत: कतिपयेषु दिनेषु गच्छत्सु विरहक्षाम: पाण्डुच्छाय: स राजा आप्तेभ्य: सचिवेभ्यस्तां वार्त्तां पृच्छद्भ्य: स्वं मनोगतं शशंस। ततश्च मन्त्रिभिर्[illegible] तां मदनसुन्दरीं प्रार्थयितुं राज्ञे देवशक्तये सङ्गमस्वामिनामानं कार्य्यज्ञं कालवेदिनं विप्रमाप्तं कुलीनं मधुरोदारभाषिणं दूतं प्राहिणोत। स तु दूत: सुमहार्हेण परिच्छदेन तान् विदर्भान् गत्वा कुण्डिनं पुरं आविशत्। अपश्यच्च तत्र राजानं देवशक्तिम्। ययाचे च तत्सुतां स्वामिनोऽर्थे। तदाकर्ण्य देवशक्ति:, देयैव मे अन्यस्मै दुहितैषा सम्भविष्य, यदि कनकवर्ष: स्वयमेवैनामदृष्टामपि प्रार्थयते तदास्मै एव एतां दास्यामीति सम्मन्त्र्य तत्सङ्गमस्वामिनो वच: श्रद्दधान: तस्मै दूताय रस्यं रूपमिव अद्भुतं मदनसुन्दर्या नृत्यमदर्शयत्। तत: स राजा तद्दर्शनप्रीतं सङ्गमस्वामिनं सुतादानस्वीकारेण सम्मान्य तेन सह उद्वाहलग्नं निर्द्धार्य्य आगम्यतामिति सन्दिश्य राज्ञे कनकवर्षाय प्रतिदूतं व्यसर्जयत्। अथ सङ्गमस्वामी प्रतिदूतेन तेन सह प्रतिनिवृत्त्य राज्ञे कनकवर्षाय सिद्धं कार्य्यं न्यवेदयत्। अथ शुभं लग्नं निश्चित्य तं प्रतिदूतं प्रपूज्य च तां रत्नां मदनसुन्दरीं विज्ञाय तद्विवाहाय नि:शङ्कमानस: स राजा तत् कुण्डिनं पुरं प्रायात्। पथि अश्वारूढ: दुर्वारवीर्य्य: स भूपति: प्रत्यन्तारण्यचारिण:

प्राणिप्राणहरान् सिंहादीन् दस्यूनिव विनिघ्नन् विद्‌भान् प्राप्य कुण्डिनं प्राविशत्। ततश्चागतो निशीथेन राज्ञा देवशक्तिना प्रत्युद्गतः पौराङ्गनानां नेत्रोत्सवं वर्धयन् सज्जितोद्वाहसम्भारं राजमन्दिरमविशत्। व्यधाच्च तत्र सपरिच्छदं देवशक्तिना यथोपचारमनुरञ्जितः तं दिवसम्।

अथापरेद्युः देवशक्तिः तस्मै मदनसुन्दरीं तनयां राज्यैकशेषेण सर्वस्वेन सह प्रादात्। ततः स राजा कनकवर्ष तत्र समाहतवस्त्राय नववध्वा समागतः स्वं नगरमागमत्। तस्मिंश्च प्राप्तकान्तारले जाताह्लाददायिनि मकोमुदीकि प्राणिनीव तत् पुरं महोत्सवपूर्णमभवत्। सा च मदनसुन्दरी स्ववरोधस्यापि तस्य हारस्य रुक्मिणीव प्राणाधिकप्रिया आसीत्। अन्योन्यमुखसंसक्तैश्चारुपक्ष्मभिः लोचनैः सायकैरिव तौ दम्पती कीलितौ इवास्ताम्।

अथैकदा विकसत्केसरनिचयः मानिनीमानमातङ्गविदारी मधुकेसरी समाजगाम। कुसुमाकरः लग्नालिमालां मौर्वीकाणि पुष्पधन्वनः प्रोत्फुल्लचूतवल्लीधनूंषि सज्जयाञ्चकार। मलयानिलश्च उपवनालीलाव्यग्रयोषितां समुद्दीपितकामानि चेतांसि कम्पयन् ववौ। नदीनां सलिलानि तरूणां कुसुमानि गमिनश्च कलाः क्षीणानि पुनः पोषमायान्ति न तु यौवनानि देहिनां, तदुन्मुक्तमानकलहाः सदयिताः रमध्वमितीव मधुरालापाः कोकिलानां शुश्रुविरे। त ... स्य काले स राजा मधुवन विहर्तुकामः सर्वाभिरन्तः ... पुरिभिः सह प्रविवेश। तत्र च तावरोधपौरा देव्या मदनसुन्दर्या एव सहं कुसुमावचयनादिभिः क्रियन्त

कालं विहृत्य स्नातुं गोदावरीं नदीं सान्तःपुरजनः सम
वतीर्य्य जलक्रीड़ां व्यधात्। तस्य चाङ्गनाः तरङ्गदर्शिता
मर्षभ्रूभङ्गायास्तस्या नद्याः पद्मानि मुखैः, उत्पलानि
नयनैः, रथाङ्गयुग्मानि पयोधरैः, पुलिनानि च नितम्बैः
विजित्य आश्रय [illegible]। करवारिणा सिक्तेषु
सर्वान्तःपुरिकासु पश्यन्तीषु विस्नस्तवसनमालोक्य स
वरारोहा मदनसुन्दरी सेर्ष्या मृदुकोपा च कियत् त्वोय्या
नदीत्येव वदन्ती उत्तीर्य्य तस्मादम्भसः परिहितवसना
न्तरा रुषा स्वसखीभ्यः प्रियापराधं शंसन्ती स्वमन्दि
प्रायात्। ततो राजा [illegible] जलक्रीड
विमुच्य तस्या एव वासगृहमाययौ। तत्र च [illegible]
शुकैर्वार्य्यमाणः प्रविश्य तामन्तर्मन्युभरपीड़ितां वामहस्त
न्यस्तवदनाम्बुजां [illegible], पतद्भिर्बाष्पबिन्दु
भिरुपेतां करुणं [illegible] क्वापि [illegible] कान्तामप
श्यत् उपायाश्च समुज्ज्वलाम्भसः समीपम्। अथ पराङ्मुखीं ता
प्रीतिपेशलैर्वचोभिराश्लिष्य सविनयं प्रसादयितुं प्रावर्त्तत।
अशक्नुवंश्च [illegible] प्रसाद
यितुं आत्मानमपराधिनं शंसन् पादयोस्तस्या निपपात।
सा अश्रुवारिणेव मन्युना गलितेन अस्य कण्ठे लग्ना
भूपतेः प्रससाद। अथ स राजा हृष्टः कुपिततुष्टया तया
सह दिनं नीत्वा सुरतमासेव्य च निशि निद्रामगात्।

ततः सुप्तः सहसापश्यत् स्वप्ने, विकृता कापि नारी
कण्ठात् एकावलीं शिरसश्च चूड़ारत्नं हरति। ततश्च
कश्चित् वेताल नानाशस्त्रविग्रह बाहुयुद्धप्रवृत्तं दृष्ट्वा

स्वयं तं भूमावपातयत्। अथ पृष्ठेन उपविष्टेन च तेन पक्षिणेव विहायसा उड्डीय अम्भोनिधौ स निचिक्षिपे। ततः कथञ्चिदुत्तीर्य्य समुद्रात् तथैव गले एकावलीं मूर्द्धि च स्थितं चूडारत्नमैक्षत। इत्येवं स्वप्नं दृष्ट्वा सम्प्रबुद्धः स राजा प्रातः परिचयागत[illegible]स्य स्वप्नस्य फलाफलं परिप्रपच्छ। स चाब्रवीत् देव! न वाच्यमपि किन्तु पृष्टोऽहं कष्टं न वदामि, त्वया या [illegible] च्युता दृष्टा चूडामणिश्च, एतावता तव देव्या पुत्रेण च सह वियोगं भावीति यच्च पुनरुत्तीर्णेन त्वया सा एकावली पुनः प्राप्ता स च चूडामणिः, तेन दुःखान्ते पुनः पत्नीपुत्रसमागमो भविष्यतीति सूच्यते। इत्येवं ब्राह्मणेनाभिहितः स राजा प्राब्रवीत् पुत्रो मे नाद्यापि जातः, स तु तावज्जायतामिति। अथ स कदाचित् समागतात् कस्माच्चित् रामायणपाठकात् अश्रौषीत् पुत्रार्थं विहितेष्टिं राजानं दशरथम्। अथ स भूपतिः [illegible] दशरथस्य अद्भुतस्वरूपां सुतोत्पत्तिं चिन्तयन् [illegible] मनयत्। रात्रौ च एकाकी शयने स्थितः [illegible] अनुद्घाटितद्वारेऽपि अन्तःप्रविष्टां स्त्रियमैक्षत। विनीतसौम्यरूपा च सा तं राजानं साश्चर्यमुत्थितं कृतप्रणामं क्षितीश्वरम् आशीर्भिरभिनन्द्य अभाषत पुत्र! मां नागराजस्य वासुकेरात्मजां त्वत्पितुर्ज्येष्ठां भगिनीं रत्नप्रभां नाम जानीहि। त्वदर्थं ते सततमदृश्या त्वदन्तिके वसामि, अद्य तु त्वां सचिन्तं दृष्ट्वा आत्मा मया ते दर्शितः तव चिन्तानि द्रष्टुं नोत्सहे, तत्कारणं ब्रूहि इत्युक्तः स

पितृष्वस्रा तया तां जगाद हे अम्ब। धन्योऽहं यत् त्वं मे प्रसादं करोषि पुत्राभावनिबन्धनामनिर्वृतिं मे विद्धि, राजर्षयोऽपि दशरथादयः स्वर्गार्थं पुत्रानैच्छत्। हे मातः। तत्र मादृशः कथं नेच्छतु। एतत्तस्य कनकवर्षस्य नृपतेः तत् वचनमाकर्ण्य सा रत्नप्रभा भ्रातुः पुत्रं तमब्रवीत् पुत्र। उपायमेकं वदामि, कुरुष्व तम्। गत्वा त्वं स्वामिन. कुमारस्य सकाशं तं प्रसादय। यावच्च ते शरीरे विघ्नधारा पतिष्यति तां मम [illegible] प्रभावात् सहिष्यसे। क्रमेण विघ्नधारामतीत्य वाञ्छितं लप्स्यसे। इत्युक्त्वा सा नागी अन्तर्दधे, राजा च हृष्टः क्षपामनयत्। प्रातश्च मन्त्रिषु सन्न्यस्तराज्यतन्त्रः पुत्रकाङ्क्षया स्वामिकुमारस्य पादमूलमगात् स राजा कनकवर्षः। तत्र च गत्वा तीव्रेण तपसा तमाराधयन् व्यतिष्ठत अन्तःप्रविष्टनागीदत्तप्रभावः। अथ तस्य राज्ञः मूर्द्धनि अशनिनिभा कुमारेण प्रेरिता वारिधारा अनारतं पतितुं प्रवृत्ता। स च राजा शरीरान्तर्गतनागीबलेन तां सेहे। ततश्च पुनर्विघ्नार्थं कुमारः हेरम्बं प्रैरयत्। स तु हेरम्बः तासां धाराणां मध्ये महाविषमत्युग्रम् आजगारमसृजत्। स च राजा तेनापि नाकम्पत। अथ विनायकः साक्षात् एत्य तस्य राज्ञ उरसि दन्ताघातान् दातुं प्रववृते। अथ स राजा देवैरपि दुर्जयं तं मत्वा तं दन्ताघातं विषह्यैव स्तोतुमुपचक्रमे। सर्वार्थसिद्धिदायिने लम्बोदराय विघ्नघ्नाय नमस्ते। त्वं लीलोत्क्षिप्तकराघातेन आसनपङ्कजं धुन्वन् ब्रह्माणमपि सोत्कम्पमकरोः जय विभो गजानन!।

लोकैकशरण्ये शङ्करप्रिये त्वयि अतुष्टे सुरासुरमुनीन्द्राणामपि सिद्धिर्न जायते। सुरोत्तमास्त्वां घटोदरः, शूर्पकर्णः, गणाध्यक्षः, मदोत्कटः, पाशहस्तः, अम्बरीषः, जम्भकः, त्रिशिखायुधः इत्यादिभिः पापघ्नैरष्टषष्टिभिर्नामभिः स्तुवन्ति स्म। प्रभो। त्वां स्मरतः स्मरतः रणात् राजकुलात् द्यूतात् चौरात् अग्नेः श्वापदादितश्च भयं विनश्यति। इत्येवमन्यैश्च विविधैः स्तुतिपदैरसौ राजा कनकवर्षः विघ्नेश्वरमपूपुजत्। ततश्च सुप्रसन्नः स विघ्नजित् तुष्टोऽस्मि न ते विघ्नं करिष्यामि, पुत्रमाप्नुहि इत्युक्त्वा पश्यतस्तस्य राज्ञः अन्तर्दधे। ततः स्वामिकुमारस्तं धाराधारिणं नृपमब्रवीत् वत्स! तुष्टोऽस्मि ते, याचस्व वरमिति। तदाकर्ण्य स राजा तं देवं व्यजिज्ञपत् प्रभो! भवत्प्रसादेन मे पुत्र उत्पाद्यतामिति। एवमस्तु, सुतस्ते भावी मद्गणांशजः हे भूपते! स च नाम्ना हिरण्यवर्षो भविष्यति। इत्युक्त्वा अन्तर्गृहप्रवेशाय सविशेषप्रसादाभिलापिणं तमाह्वयत् शिखिवाहनः। अत्रान्तरे सा नागी नृपस्य देहात् अदृश्या निरगात्। राजा च तस्य देवस्य पावकैरन्तर्भवनं प्राविशत्। स तु देवः नाग्यनधिष्ठानात् पूर्वतेजोविरहितं नृपं दृष्ट्वा किमेतदिति चिन्तयन् प्रणिधानात् नागीबलव्याजेन निर्व्यूढविषमव्रणं ज्ञात्वा शशाप। यतस्त्वया मदागमने व्याजः कृतः, अतः जातेन तनयेन महादेव्या च ते वियोगो भविष्यति। निर्घातदारुणमेतं शापमाकर्ण्य स महाकविः भूपतिः मोहमुक्त्वा सूक्तैस्तं देवं तुष्टाव। तेन च सन्तुष्टः षण्मुखस्तमभाषत राजन्! तुष्टोऽस्मि ते सूक्तैः, तव शापान्त

वच्मि, अल्पमात्रं ते पत्नीपुत्रवियोगः स्थास्यति, इत्युक्त्वा विरते षण्मुखे स राजा तं प्रणम्य तत्प्रसादेन परितुष्टः स्वपुरमगात्।

अथ कालेन देवी मदनसुन्दरी गर्भमधात, प्रासोष्ट च सुपुत्रं सुखेन। राजा पुत्रमुखदर्शनेन परां निर्वृतिं लभमानः महोत्सवं विदधत्, दीनेभ्यः अनाथेभ्यः द्विजेभ्यश्च प्रचुराणि वसूनि वर्षन् निजां कनकवर्षाख्यां भुवि यथार्थामकरोत्। अथ पञ्चसु रात्रिषु गतासु षष्ठ्यां रजन्यां जातवेश्मनि यथाविधि अनुष्ठितरक्षाविधाने सहसा मेघः नभसि प्रादुरासीत्, तेन च क्षुद्रेणापि क्रमशो वृद्धिं गच्छता उपेक्षितेन खलुना प्रमादिनः नृपस्य राज्यमिव क्रमशः नभः समाक्रान्तम्। ततश्च वर्षस्य मदस्येव धाराः क्षिपन् उन्मूलयंश्च द्रुमान् वातमत्तमतङ्गजः प्रवाति स्म। क्षणे च तस्मिन् भीषणा कापि नारी सार्गलमपि द्वारमुद्घाट्य क्षुरिकाहस्ता तत् जातवेश्म प्राविशत्। सा च देव्याः मदनसुन्दर्याः स्तनासक्तमुखं तं बालं बलात् हृत्वा सहसा प्रदुद्रुवे। सा च राज्ञी हा हा हृतो मे पुत्रः राक्षस्या इति विलपन्ती विह्वला क्रन्दन्ती च तमस्यपि तां राक्षसीमन्वधावत्। सा तु स्त्री सबालका कस्मिंश्चित् सरसि पतात। राज्ञी चागत्य पुत्रलालसा तामन्वपतत्। क्षणेन च मेघोऽन्तर्हितः यामिनी व्ययासीत्। एतस्मिन्नन्तरे परिवारस्य जातवेश्मगतस्य महानाक्रन्दः समभवत्। राजा कनकवर्षोऽपि तमाकर्ण्य जातवेश्म गत्वा शून्यमालोक्य भूमौ पपात, विललाप च भगवन् स्कन्द! मन्द-

भाग्यस्य मे वरः शापसंपृक्तः कथं त्वया विषामृतसन्निभो दत्तः, हा हा देव्या विना युगसहस्रायमाणं कथं नेष्यामि वत्सरम्। एवमाक्रन्दन् भूपतिः मन्त्रिभिः तत्तद्वृत्तान्तेन बोध्यमानोऽपि नैव धृतिमाससाद। क्रमेण च मदनावेग-विवशः स राजा पुरात् निर्गतः उन्मत्त इव भ्रमन् विन्ध्य-कान्तारमगमत्। तत्र च बालकुरङ्गीनेत्रैः प्रियाया लोचन-श्रियं चमरीबालसञ्चयैः कबरीभारसौन्दर्यं करिकरेणूनां गतैः गतिः मन्थरतां स्मरतस्तस्य सुतरां जज्वाल मदना-नलः। क्रमेण च भ्राम्यन् तृषातापाकुलः विन्ध्यपाद-मवाप्य निर्झरपानीयं पीत्वा तरुमूले यावत् उपाविशत् तावत् विन्ध्यस्य गुहामुखात् अट्टहास इव उन्नदन् सटालः सिंहस्तं हन्तुमुत्पपात। क्षणे च तस्मिन् गगनतलादाप-तितः कश्चित् विद्याधरः जवात् निपत्य असिना तं सिंहं द्विधा अकरोत्। अपृच्छत् समीपमागत्य स भूपतिं राजन् कथमेतां भुवं प्राप्तोऽसि? तदाकर्ण्य स राजा स्मृतिं लब्ध्वा तं प्रत्यवदत् भद्र! विरहाग्निविद्धं मां विद्धि। ततश्च विद्याधरोऽब्रवीत् राजन्! अहं मानुषः [illegible] पुरा त्वत्पुरे न्यवसम्। ततः सेवया प्रार्थिना मया त्वया साहा-य्ये कृते अहं प्रव्राजको भूत्वा वेतालसाधनात् विद्या-धरत्वं प्राप्तोऽस्मि। तेन च त्वां प्रत्यभिज्ञाय प्रत्युपकारा-र्थिना मया अद्य दंष्ट्रायुधः सिंहः व्यापादितः। साम्प्रतं वसुप्रभ इति गृहीतनामास्मि। इति वादिनं तं राजा सम्प्रहृष्टस्तदवादीत् हन्त स्मरामि ते मैत्रीं, सा चाद्य त्वया निर्वाहिता। तदिदानीं ब्रूहि कदा मे भार्यादुःखसमा-

गमी भावीति। इति तस्य वचः श्रुत्वा विद्याधरः विद्या-
प्रभावेण विदित्वा प्राब्रवीत् राजन्। दृष्टायां विन्ध्य-
वासिन्यां ते पत्नीपुत्रौ समाप्स्यसि। तत्तत्र सिद्ध्यै गच्छ,
अहञ्च स्वं लोकं व्रजामि, इत्युक्त्वा तस्मिन् खेचरे खं गते
राजा लब्धधृतिः शनैः तां विन्ध्यवासिनीं द्रष्टुं समाययौ।
गच्छन्तञ्च तं नृप कश्चित् वन्यः महान् आधूतमस्तकः मत्तः
करी करं प्रसारयन् अभ्यधावत्। तदवलोक्य स राजा
श्वभ्रमार्गेण तथा अचरत् यथा स गजः तमन्वधावन् श्वभ्र-
पतितः विपदमपद्यत। ततः स राजा अध्वश्रमार्त्तः व्रजन्
उद्दण्डपुण्डरीकाख्यम् एकं महत् सरः प्रापत्। तत्र स्नात्वा
पीत्वा च जलं जग्धमृणालः पादपतले विश्रान्तः सन्निद्रया
निद्रया जहे। ततश्च मृगयानिवृत्ताः कतिचित् शवराः
तेन पथा समागतास्ते तथागतं सुलक्षणं राजानं व्यलोक-
यन्। दृष्ट्वैव ते देव्युपहारार्थं बद्ध्वा तत्क्षणमेव तं स्वामिनो
मुक्ताफलाख्यस्य शवरराजस्य सकाशं निन्युः। सोऽपि
शवरनराधिपः तं प्रशस्तम् उपहारं विविच्य विन्ध्यवासिन्याः
मन्दिरं [illegible]। दृष्ट्वैव च स राजा तां देवीं प्रण-
मन् तदनुग्रहात् स्कन्दप्रसादाच्च तत्क्षणमेव स्रस्तबन्धनः
समभवत्। तदालोक्य अद्भुतं मत्वा च देव्यनुग्रहं स शवरा-
धिपः तं वधादमोचयत्। इत्थं तृतीयादपमृत्युतः अप-
क्रान्तस्य तस्य कनकवर्षस्य पूर्णं तच्छापवत्सरमभवत्।
तावच्च सा नागी पितृस्वसा सपुत्रां राज्ञीं मदनसुन्दरी-
मुपादाय तत्रैवायात्। अवादीच्च तं राजन्। विदित-
कुमारशापया मया तवैतौ जायाएत्रौ युक्त्या स्वभवनं

नीत्वा रक्षितौ, तदिदानीम् इमौ प्रियासुतौ गृहाण अधुना क्षीणशापः पृथिवीराज्यं भुङ्क्ष्व। इत्युक्त्वा स प्रणत नृपतिं स नागो तिरोदधे। राजा च तं भार्य्यासुतागमं स्वप्नमिव मेने। ततश्च राजदम्पत्योः चिरात् मिथः आश्लिष्यतोः विरहक्लेशः सह हर्षवाष्पाम्बुभिः निरगलत्। तत कनकवर्षं स इन्द्रोपतिं मत्वा बुद्धा कुतश्चिदपि शबर-राजः तस्य पार्श्वमगमत्। स्वाञ्च पल्लीं नयित्वा प्रवेश्य च विविधैस्तैस्तैरुपचारैस्तं नृपम् अपूजयत्। अथ स राजा कनकवर्षः तत्र स्थितः दूतैः श्वशुरं देवशक्तिं निजञ्च सैन्यं स्वपुरात् अनाययत्। ततश्च आश्लिष्टतनयां प्रियां मदनसुन्दरीं हुतावहात् हिरण्यवर्षनामधेयञ्च सुतं पुरतः विधाय [illegible] तेन श्वशुरेण समन्वितः प्रचचार। क्रमेण च कतिपयैर्वासरैः समग्रं श्वशुर विदर्भ-जनपदाश्रय कुण्डिनाख्यं नगरमासाद्य तत्र श्वशुरेण सम्मानितः कानिचित् दिनानि सपुत्रदारः स्थितिमकरोत्। ततश्च शनैः स्वं कनकपुरं प्राप्य चिरादर्शनोत्सुकैः पौरवधूजन-नयनैर्निपीयमान इव सपुत्रकलत्रः स राजप्रासादमवि-शत् उत्सव इव विग्रहवान्। तत्र च सर्वान्तःपुरमुख्यां मदनसुन्दरीमभिषिच्य बद्धपट्टामकरोत्। अथ तया देव्या सुतेन च तेन नित्यबद्धोत्सवः पुनरदृष्टविरहदुःखः निष्कण्टकं राज्यमशासत्। इत्थं मन्त्रिमुख्यात् गोमुखात् कथि-तामिमां कथामाकर्ण्य नरवाहनदत्तस्तया अलङ्कारवत्या समं सुतरां तुतोष।

षट्पञ्चाशत्तरङ्गः ।

अथ प्रियासखः नरवाहनदत्तः गोमुखाख्यातया कथया परितुष्टः कोपविकृतं सेर्ष्यं मरुभूतिमालोक्य तमनुरञ्जयन् व्यगादीत् मरुभूते । त्वमपि एकां कथामाख्यातुमर्हसि । ततः स मरुभूतिर्बाढमित्युक्त्वा परितुष्टेन चेतसा कथामेतां वक्तुं प्रचक्रमे ।

देव । पुरासीत् कमलवर्म्मा नाम नृपतिः । तस्य कमलपुराख्ये नगरे चन्द्रस्वामी नाम ब्राह्मणः प्रतिवसति स्म । तस्य सुमतः लक्ष्मीसरस्वत्योस्तुल्यया विनयवती देवमति नाम सदृशी भार्य्याभवत् । कालेन तस्यां तस्य विप्रस्य कुलनन्दनस्तनयः समजनि । यस्मिन् जात एव अन्तरीक्षात् वाणी समुदचरत् यथा चन्द्रस्वामिन् । त्वया पुत्रोऽयं नाम्ना महीपालः कार्य्यः । यदयं राजा भूत्वा चिरं महीं पालयिष्यतीति । एतद्दैववचः समाकर्ण्य स विप्रः महोत्सवेन तं तनयं नाम्ना महीपालमकरोत् । क्रमेण च स [illegible] परिवर्द्धमानः सर्वासु शस्त्रास्त्रविद्यासु ग्राहितः कृतशिक्षितश्चाभवत् । तदानीञ्च सा देवमतिः [illegible]-[illegible] सर्वावयवानवद्यामेकां तनयामसूत । ताञ्च पिता चन्द्रावतीनाम्नीमकार्षीत् । क्रमेण तौ विप्रसुतौ पितृसद्मनि परिवृद्धिमापतुः ।

अथ तस्मिन् देशे रविरश्मिभिः शस्येषु विदग्धेषु दुर्भि-

चैकतो महानुपप्लवः समजायत। राजा च मुक्तसत्पथ नयाविधेऽपि समये अधर्म्मेण प्रजाभ्यः करान् आदातुं प्रारभत। तदा च देवमतिरसौ ब्राह्मणी तं ब्राह्मणं स्वस्वामिनमवादीत् नाथ! आगच्छ, सर्वे वयं मत्पितृगृह व्रजाम, इह स्थिते अपत्ये एते विनश्येताम्। तदाकर्ण्य स विप्रः ब्राह्मणीं तामाह स्म प्रिये! दुर्भिक्षे गेहात् पलायनं महत्पापं, तदेतौ बालकौ नीत्वा त्वत्पितृसद्मनि स्थापयित्वा, अहं प्रत्यागमिष्यामि, त्वमिहैवास्व। एवमुक्त्वा भार्यां तां स्वगृहे एव स्थापयित्वा तौ च दारकौ गृहीत्वा चन्द्रस्वामी तस्मान्नगरात् श्वशुरगृहं प्रति प्रतस्थे। गच्छन् क्रमेण चिचतुरैर्दिनैः सूर्य्यांशुतप्तसिकतां विशुष्कविरलतरां कान्दि महाटवीं प्राप्य तृषातुरौ बालकौ तत्र स्थापयित्वा तयोः कृते वारि अन्वेष्टुं किञ्चित् दूरमयासीत्। गच्छतश्च तस्य अग्रतः सिंहदंष्ट्राख्यः कश्चित् शवराधिपः कस्मिंश्चित् कार्य्यार्थं सानुग प्रस्थितः समाययौ। स च भिक्षुपतिस्तं जलार्थिनं दृष्ट्वा पृष्ट्वा बुद्ध्वा च सञ्ज्ञया भृत्यान् समचोदयत् प्राप्यतामयं जलान्तिकमिति। तदाकर्ण्य तस्य भृत्या दिवा लब्धाशयाः तम् ऋजुं चन्द्रस्वामिनं पल्लीं नीत्वा बद्धमकुर्वत। एवं विवशश्च चन्द्रस्वामी नरोपहाराय सुस्थतमात्मानमवबुध्य अटवीगतौ निजौ दारकौ शुशोच हा वत्स महीपाल! हा वत्से चन्द्रावति! कथं मया मूढेन अपदे सिंहव्याघ्रसमाकुले कान्तारे युवां परित्यक्तौ। आत्मा च चौरैर्घातितः, न चास्ति मे शरणम् इत्येवमाक्रन्दन् स ब्राह्मणः व्योम्नि निविष्टदृष्टिः सहितार-

मपश्यत्, अवदच्च अहमिदानीं स्वप्रभुं विपद्धन्तारम् एव माश्रये इति। एवमालोच्य स आदित्यमुपस्तोतुमुपचक्रमे। हे परापराकाशशायिन् ज्योतिषाम्पते। वाह्याभ्यन्तरतमोनुत् देव। तुभ्यं नमोऽस्तु। त्वं त्रिजगद्व्यापी विष्णुः, त्वं सर्वश्रेयसामाकरः शिवः, त्वं सुप्तं जगत् विचेष्टयसि, त्वं परमः प्रजापतिरसि। तव अप्रकाशे एतौ चन्द्राग्नी प्रकाशे तामितीव दयया तयोः न्यस्तात्मतेजसे तुभ्यं नमः। त्वयि अभ्युदिते रक्षांसि विद्रवन्ति, दस्यवः पलायन्ते, गुणिनश्च प्रमोदन्ते। हे त्रैलोक्यैकप्रदीप। त्वमतः मां रक्ष, इदं दुःखान्धकारं विनाशय, आशु दयां कुरु। इत्येवमभिष्टुवतोऽस्य चन्द्रस्वामिनः पुरतः सहसा गगनादुच्चचार वाक् हे चन्द्रस्वामिन्। तुष्टोऽस्मि ते, नैव त्वं वधमाप्स्यसि, मम प्रसादात्ते पुत्रादिसङ्गमो भविता। इत्युक्तो दिव्यवाचा चन्द्रस्वामी तत्र जातस्वस्थः शवरोपाहृतस्नानभोजनस्तस्थौ।

एतस्मिन्नवसरे कश्चित् सार्थधरो नाम महान् सार्थवाहस्तेन पथा समागच्छन् तं महीपालं चन्द्रस्वामितनयं भगिन्या चन्द्रावत्या युतम् अरण्ये पितर्यनागते शोकविधुरम् अश्रुभरक्लिन्नमाससाद। पप्रच्छ च कौ युवां किमर्थमिहागतौ, कथञ्च युवयोरीदृशी समवस्थेति। अथ ताभ्यां स्ववृत्तान्तमाख्यातः स वणिक् तावाश्वास्य सुलक्षणौ च दृष्ट्वा स्वं देशमनैषीत्। तत्रासौ महीपालः बाल्येऽपि अग्निक्रियायां निरत आसीत्।

एकदा तस्य वणिजः पुत्रस्नेहेन तौ पालयतः सदने

तारापुरनिवासिनः रीतवर्म्मनामकस्य नृपतेर्मित्त्रौ अनन्तस्वामी नाम सार्थवाहस्य सखा द्विजः हस्त्यश्वपदातिभिः सह कार्य्यार्थमागतः। स तु कियन्तं कालं विश्रम्य तत्र तं महीपालं शुभाकृतिं जणाक्किकार्थ्यादिनिरतं दृष्ट्वा वृत्तान्तं परिपृच्छ्य विदित्वा च सार्थवाहमुखात् तयोः सवर्णतां बन्धुं सार्थवाहं तौ अपत्यार्थौ ययाचे। अथ तेन वैश्येन दत्तौ तौ दारकौ गृहीत्वा सः अनन्तस्वामी तारापुरं ययौ। तत्र तेन सन्निधौ पुत्रीकृतः स महीपालस्तस्यैव भवने स्वस्रा सह अवात्सीत्।

अत्रान्तरे स भिल्लपतिः सिंहदंष्ट्रः तं बद्धं चन्द्रस्वामिनमेत्य तस्यामेव पल्लयामभाषत ब्रह्मन्। मया स्वप्ने भगवता सहस्रभानुना समादिष्टोऽस्मि, यथा भवान् सम्पूज्य मोक्तव्यः, नैव हन्तव्यः, तदुत्तिष्ठ, यथेच्छं व्रज इत्युक्त्वा बहून् मुक्ताफलमृगमदादीन् आनुयात्रिकांश्च दत्त्वा तममुञ्चत्। अथ मुक्तः स चन्द्रस्वामी इतस्ततो गवेषयन् अनुजायुतं तं महीपालमवरुद्धः अलब्ध्वा भ्रमन् सागरतटे जलपुरं नाम पुरं प्राप। विवेश च अतिथिर्भूत्वा कस्यचित् गृहिणो गृहम्। तत्र चातिथ्येन सुसत्कृतं तं चन्द्रस्वामिनं वृत्तान्तं परिपृच्छ्य स गृहपतिस्तमब्रवीत् ब्रह्मन्। कनकवर्म्माख्यः कश्चिद् वणिक् अतीतेषु दिनेषु इहागात्। तेन चाटव्यां स्वसृसहितः कश्चित् ब्राह्मणदारकः प्राप्तः, आगतश्च तौ सुभव्यौ दृष्ट्वा चादाय इह नारिकेलद्वीपं तेन तु तयोर्नामनी नोक्ते। तदाकर्ण्य तावेव नामकाविति चिन्तयन् स चन्द्रस्वामी तं द्वीपवरं गन्तुं

[illegible]मकरोत्। अथ कथञ्चित् रात्रिमतिवाह्य नारिकेलं प्रयास्यता केनचित् [illegible]वर्म्मणा नाम वणिजा सह सङ्गतिमकार्षीत्। तेन च सहायेन यानपात्रं समारुह्य स चन्द्रस्वामी सुतस्नेहात् तदेव द्वीपमगात्। तत्र गत्वा पृच्छन्तं तं सर्वे वणिजः समब्रुवन् कनकवर्म्माख्यो वणिक् अत्रागत आसीत्। अधुना तु सुरूपौ अरण्यप्राप्तौ द्वौ द्विजदारकौ गृहीत्वा कटाहद्वीपमगमत्। तदाकर्ण्य स विप्रः दानवर्म्माख्येन गच्छता वणिजा सह कटाहद्वीपमभ्यगात्। तत्रापि स विप्रः तं वणिजं कनकवर्म्माणं ततः द्वीपात् कर्पूरद्वीपं गतमश्रौषीत्। एवं क्रमेण वणिग्भिः सह तत्तत् कर्पूरसुवर्णसिंहलादिकं द्वीपं गत्वापि तं वणिजं न प्राप। ततश्च सिंहलद्वीपे शुश्राव तं वणिजं निजं देशं चित्रकूटाभिधं गतम्। अथ कोटीश्वराख्येन केनचिद् वणिजा समं चन्द्रस्वामी तत्पोतेन समुत्तीर्णवारिधिः चित्रकूटमगच्छत्। प्राप च तं वणिजं कनकवर्म्माणं तत्र। आख्यच्च तस्मै स्ववृत्तं पुत्रसमुत्सुकः। ततः कनकवर्म्मा ज्ञातार्त्तिस्तस्य दारकौ दर्शयामास, उवाच एतौ मया अरण्यात् समानीतौ इति। चन्द्रस्वामी यावत् तौ वीक्षते, तावत् तौ तदीयौ न, अन्यौ कौचन इति बुद्ध्वा वाष्पशोकार्त्तो निराशश्च विललाप हा [illegible]ापि मया नासादितौ दारकौ धात्रा कु[illegible]ाशा मे दर्शिता, न च पूरिता, मिथ्यैव दूराद्दूरं भ्रामितोऽस्मि। इत्येवं बहु विलपन् चन्द्रस्वामी तेन कनकवर्म्मणा [illegible] [illegible]ब्रवीत् यथाहं भुवं भ्रमन् आत्मजौ न प्राप्स्यामि ततः [illegible] [illegible]

सागराम्भसि। इत्युक्तवन्तं न कोऽपि ज्ञानी समभ्यधात् ब्रह्मन्। नारायण्याः प्रसादात् आत्मजो प्राप्स्यस्येव, व्रज। तदाकर्ण्य सम्प्रहृष्ट भास्करानुग्रहं स्मरन् वणिक् नृजित- स्तस्मात् पुरात् प्रायात्। ततः क्रमेण अग्रहारान् ग्रामान् नगराणि च चिन्वन् प्रांशुमहाद्रुमं महारण्यमाससाद। तत्र रात्रिं क्षपयितुं फलाम्बुभिर्वृत्तिं विधाय सिंहव्याघ्रा- दिशङ्कया तरुमेकं महान्तमारुह्य तस्थौ।

निशीथे समनुप्राप्ते अनिद्रः स तरोरधस्तात् नारायणीमुख्यं मातृचक्रं भैरवप्रतीक्षया समागतमपश्यत्। ताश्च मातरः चिरयति कथमद्य देव इति नारायणीमपृच्छन्। सा तु जहास न किञ्चिदपि प्रत्यब्रवीत्। अथ निर्बन्धपृष्टा ताभिः सा प्रत्यवादीत् सख्यः। यद्यपि लज्जावहमेतत् तथापि युष्माकमाग्रहात् वच्मि।

अस्ति सुरपुराख्ये पुरे शूरसेनो नाम राजा। तस्य विद्याधरी नाम ख्यातरूपा आत्मजा वर्त्तते। तेन च राज्ञा प्रदेयायाः कन्यायाः आशास्या रूपसम विमलाख्यस्य नृपतेस्तनयः प्रभाकरः स्मृतः। अथ तस्मिन् राज्ञि तां कन्यां तस्मै दित्सति तेनापि विमलेन स्वपुत्रानुरूपा सा श्रुता। ततश्च स विमलः दूतमुखे न शूरसेनं तत्पार्श्वे विद्याधरीं स्वपुत्रार्थे अयाचत। शूरसेनश्च तत्सुताय प्रभाकराय यथाविधि तां कन्यामदात्। ततः सा विद्याधरी विमल- पुराख्यं श्वाशुरं पुरमवाप्य भर्त्रा सह निशिशयनीयमगात्। तत्र सा यावत् सुप्तं पतिं प्रभाकरं निरीक्षते तावत् तं षण्ढ- लक्षणमपश्यत्। दृष्ट्वैव हा हतास्मि, कथं मया प्रण्ढः पति-

लेख इति शोचन्ती कथञ्चित् तां रात्रिमनयत्, प्राहिणोच्च प्रातः पित्रे लेखम् नपुंसकाय अहं त्वया अलङ्घिष्य कथं दत्तेति। स तु शूरसेनः तं लेखं वाचयित्वा विमलेनास्मि वञ्चितश्छद्मनेति क्रुद्धः विमलं प्रति यदहं त्वया नपुंसकाय स्वसुताय व्याजात् सुतां दापितः, तत्फलं भुङ्क्ष्व, पश्य, त्वामचिरात् निहन्मि इति लेखेन सन्दिदेश। विमलोऽपि तं लेखमधिगम्य मन्त्रिभिः विमृश्य दुर्जये तस्मिन् शूरसेने कञ्चिदपि नोपायमैक्षत। ततस्तं विमलं लिङ्गदत्ताख्यो मन्त्री समभ्यधात् देव। अस्त्येक एव उपायः तन्नयनं तां देवः श्रेयसे। अस्ति स्थूलशिरा नाम यक्षः। तस्याहं मन्त्रं वेद्मि, येन आराधितोऽसौ ईप्सितं ददाति। तेन च मन्त्रेण साम्प्रतं यक्षमाराध्य पुत्रार्थं लिङ्गं याचस्व, सद्यश्च विग्रहः शाम्यतु। इत्युक्तो मन्त्रिणा असौ विमलस्तं मन्त्रमादाय सुतार्थं लिङ्गप्राप्तये तं यक्षमाराध्य अयाचत। यक्षेण च तद्दारादिनप्रसन्नेन दत्तस्वलिङ्गस्तत्सुतः प्रभाकरः सद्य एव पुमानभूत्, यक्षस्तु नपुंसक एव तस्थौ। अथ सा विद्याधरी तं प्रभाकरं सद्यः पुमांसं दृष्ट्वा तेन पत्या अवाप्तरतसौख्या व्यचिन्तयत् कथमहं भ्रान्ता, न मे भर्त्ता नपुंसकः, पुमानेवैष सुभगः, तदस्य मया वृथा विमानना कृता, इत्यालोच्य तत्क्षेमार्थं पुनर्लिखित्वा लज्जिता पित्रे लेखं प्राहिणोत् स च तेन प्रशममभजत। एवं वृत्तान्तं ज्ञात्वा अथ कुपितेन भैरवेण देवेन स स्थूलशिरा यक्षः आनाय्य प्रश्नं यत्त्वया लिङ्गत्यागेन षण्डत्वमाश्रितं ततः त्वमाजीवं षण्ड एव भव, सोऽस्तु प्रभाकरः पुमान्। एवं

स गुह्यकः नपुंसकीभूतः अद्य दुःखभाक् प्रभाकरस्य पुरुषी-भूतः सुखाय भागी समजायत । तदेतेन व्यापारेण देवस्य भैरवस्य आगमने मनाक् विलम्बः सञ्जातः, सोऽयमिमं आगतं न विजानीते । एवं यावत् नारायणी देवी मधुरं ताः प्रब्रवीति तावदेव चक्रेश्वरः स देवो भैरवः तत्र समाययौ । स ताभिर्मातृभिः समुपचारैः सम्पूजितः क्षणं ताण्डवेन नृत्यन् ताभिर्योगिनीभिरक्रीडत । तच्च सर्वं पश्यन्-श्चन्द्रस्वामी व्यलोकयत् नारायण्याश्चैकां दासीम् । सा च दासी तमैक्षत । दैवाच्च तौ तदा अन्योन्यं साभि-लाषौ समभूताम् । नारायणी च देवी तौ तथाविधौ विवेद । अथ गते तस्मिन् देवे भैरवे मातृसहिते सा नारा-यणी विलम्ब्य पादपस्थं तं चन्द्रस्वामिनमाह्वयत् । ततः स अवरुह्य समुपस्थितं तं ताञ्च दासीं पप्रच्छ कच्चिदन्योन्य-मभिलाषोऽस्ति वामिति । अहन्तु एतां दासीं ते ददामि, युवां निर्वृतौ भवतम् । तदाकर्ण्य सोऽब्रवीत् देवि ! यद्यपि चञ्चलं मनो मां रुणद्धि, तथापि परकीयां न स्पृशामि, मनसः प्रकृतिः, तदेतत् कायिकं पापं नाचरणीयमित्यूचिवांसं तं धीरं विप्रं देवी नारायणी जगाद वत्स । प्रीतास्मि ते वचसा, भैरवश्चायं सुप्रीतः, शीघ्रं पुत्रादीनाम्प्राप्तिः, इदञ्च अम्लानमुत्पलं मया दत्तं गृहाण इत्युक्त्वा सदासी सा तिरो-दधे । स च चन्द्रस्वामी प्राप्तोत्पलः तस्यां रात्र्यां व्यतीतायां ततः प्रस्थितः भ्रमन् क्रमेण तारापुरं नगरं प्राप यत्रास्य पुत्रो महीपालः सुता च चन्द्रावती व्यतिष्ठत । तत्र गत्वा स विप्रः तमनन्तस्वामिनं विप्रं सत्त्रिणम् अतिथिप्रियं श्रुत्वा

भोजनार्थं तस्यैव गृहद्वारि उपस्थाय आत्मानमतिथिं न्यवे-
दयत्। स च मन्त्री प्रतीहारैरावेदितान्तः प्रवेशितं विद्वां-
सं त दृष्ट्वैव भोजनाय न्यमन्त्रयत। अथ निमन्त्रितश्चन्द्रस्वामी
तत्र पापहरम् अनन्तह्रदाख्यं सरः श्रुत्वा स्नातुं तत्र समभ्य-
गात्। यावच्च स स्नात्वा तस्मादागच्छति तावत् तत्र नगरे
हा कष्टशब्दमशृणोत्। तत्कारणञ्च पृच्छन्तं त तत्रस्थो
जनोऽवदत् इह महीपालो नाम कश्चिद् ब्राह्मण पुत्रः
स्थितः। स खलु सार्थधरेण सार्थवाहेन अटव्याः प्राप्तः।
स च सुलक्षण इति कृत्वा मन्त्रिणा अनन्तस्वामिना
अपुत्रेण त सार्थवाह याचित्वा सभगिनीकः इहानीतः,
पुत्रीकृतश्च परं प्रियत्वमगाच्च तारावर्म्माख्यस्य नृपतेः। स
चाद्य कालसर्पेण दष्ट इति पुरे महान् हाहारवः श्रूयते।
तदाकर्ण्य स एव मे पुत्र इति चिन्तयन् त्वरित मन्त्रि-
गृहमाययौ, ददर्श च तत्र सर्वैः परिजनैर्वृत तथाभूत
सुत सुताञ्च। दृष्ट्वैव स कण्ठस्थदेवीदत्तागदोत्पलः भृश-
मनन्दत्, अङ्गीकायत्र तत् नीलोत्पलं महीपालस्य नासा-
याम्। तेन तस्य गन्धेन स महीपाल सहसा सुप्तोत्थित
इव निर्विषः समुदतिष्ठत्। सर्वश्च सराजकः जनः पुरे
तस्मिन् महोत्सवमकरोत्। तदानीं चन्द्रस्वामी न मनुष्यः,
कोऽपि देवांश इति अनन्तस्वामिना मन्त्रिणा पौरैः राज्ञा
च बहुभिर्धनैरपूज्यत। स च तत्र मन्त्रिसद्मनि सुसत्कृतः
सुत सुताञ्च पश्यन् सुखमतिष्ठत्। त्रयश्च ते पुत्रदुहितृ
पितरः परस्परं परिज्ञायैव तूष्णीं तस्थुः, न हि कार्य्या-
र्थिनो नराः अकाले अभिव्यक्ति कुर्वन्ति।

अथ तारावर्म्मा नृपतिः गुणाकृष्टचेताः तस्मै महीपालाय बन्धुमतीं नाम सुतां राज्यार्द्धेन समं प्रादात्। अथात्र अनन्यपुत्रतया तस्मिन्नेव सुखी राज्यधुरां कृत्स्नाम् स महीपालः समारोप्य च चन्द्रस्वामिनं पितरं प्रज्ञाढ्यं स्वानुजाय सहशाय गुणशीलसम्पन्नाय दत्त्वा यथासुखमवस्थात्।

एकदा पिता चन्द्रस्वामी तं महीपालमभाषत पुत्र! एहि मे भ्रातुरानयनार्थं स्वदेशं गच्छाव। स हि राज्यस्य वार्त्तां विज्ञाय कथं विस्मृतोऽस्मि चिरदुःखिनेति आत्मानमवकृतं मन्यमानो क्रोधेन जातु त्वां शपेत्। मातापित्रोर्मनःपीडासु दत्तासु न जन्तुः सुखमश्नुते कदाचित्। तदत्र श्रूयतां वणिक्पुत्रकथा मया।

पुरासीत् धवलाख्ये पुरे चक्रो नाम वणिक्पुत्रः। स कदाचित् पित्रोरनिच्छतोः वाणिज्यार्थं स्वर्णद्वीपमगात्। क्रमेण पञ्चभिरब्दैरुपार्जितमहाधनः रत्नपूरितं यानमास्थाय समुद्रपथमाश्रयत्। क्रमेण अल्पावशेषगन्तव्ये वारिधौ सहसा महावातवर्षोन्मुखः अम्बुदः उन्नदन् उदतिष्ठत्। पितरावपमत्य किमेष निर्गत इतीव क्रोधात् तस्य वहनं बिभिदुरुत्तालतरङ्गाः। ततस्थाः केऽपि तोयैर्हृताः अपरे मकरैर्भक्षिताः, चक्रस्तु वणिक्सुतः स्वायुषो बलात् तीरं प्रति वीचिभिर्निक्षिप्तः। तत्रस्थश्चावशः स स्वप्न इव कालासिताकृतिं पाशहस्तं पुरुषमेकं ददर्श। तेन पुरुषेण समुत्क्षिप्य पाशवेष्टितः स चक्रः दूरं सिंहासनस्थेन केनचित् पुरुषाधिष्ठितां सभां नीतः। ततश्च तस्य सिंहासन-

अस्याज्ञया तेन पाशभृता पुरुषेण स वणिक्तनयः लौहमये गेहे न्यवेश्यत । तत्र स चक्रः कमपि पुरुषं मूर्ध्नि तप्तेन लौहेन अनिशं भ्रमता चक्रेण अन्तःपीड्यमानमपश्यत्, अपृच्छच्च कस्त्वं, केन च दुष्कृतेन तवेदृशी गतिरिति । स प्रत्यवदत् अहं खड्गो नाम वणिक् । पित्रोर्वचः मया न कृतं, तेन च क्रुद्धौ तौ मामशपतां यदावां सन्तप्तलौहचक्रवत् दुर्वचसा दुनोषि तदीदृश्येव ते यातना भविष्यतीति । इत्युक्त्वा विरतौ तौ रुदन्तं मामवोचतां मा रोदीर्वत्स । एकमेव मासं ते ईदृशी पीडा भवितेति । तदाकर्ण्य अहं विमनाः शुचा तद्दिनं [illegible] निशि स्वप्न इव समागतं भीमं पुरुषमेक[illegible] । तेन च पुरुषेण बलादस्मिन् लौहमये अहं निक्षिप्तः, न्यस्तञ्च मे मूर्ध्नि ज्वलच्चक्रमिदम् । इत्थं यातनयापि क्लिश्यमानस्य मे प्राणा न यान्ति, स च मासोऽद्य सम्पूर्णः, न चाहं मुच्ये अस्या आपद इति ।

एवं वादिनि खड्गे स चक्रः [illegible] । मयापि अर्थलालसया प्रवसता पित्रोर्वचः न कृतम् । तौ च प्राप्त ते वित्तं नङ्क्ष्यतीति मां शपतः स्म । तेन समग्रं द्वीपान्तरार्जितं मे वित्तं सागराम्भसि निमग्नं, तदलं मे जीवितेन, देहि मे शिरसि [illegible], व्यपैतु ते शाप इति ब्रुवति चक्रे सहसा दिव्या वाणी अश्रूयत । खड्ग ! मुक्तोऽसि त्वं शापात्, चक्रस्यास्य मूर्ध्नि चक्रमेतदर्पय इति । तदाकर्ण्य केनापि अदृश्येन भूतेन चक्रशिरसि न्यस्तचक्रः स खड्गः [illegible]मिवानीयत । आसीच्च तत्र पुनरनुल्लङ्घितपितृशासनः । चक्रस्तु शिरसि तत् चक्रमादाय एवमभ्यधात् ।

पापिनोऽन्येऽपि तत्तत्पातकेभ्यो मुच्यन्ताम्, एतत्तु चक्रम् आपापक्षयं मे मूर्ध्नि भ्राम्यतु इत्युक्तवन्तं तं धीरसत्त्वं नभःस्थिता देवाः पुष्पवृष्टिमुचः परितुष्य एवमब्रुवन् साधु महासत्त्व ! साधु अनया करुणया ते पापं शान्तं व्रज विमुक्तस्ते अक्षयं भविष्यतीति। एवमभिहितवत्सु देवेषु चक्रं तत्क्षणात् चक्रस्य शिरसः क्वाप्यदर्शनं जगाम। एकश्च विद्याधरकुमारः सहसोपेत्य तुष्टेन इन्द्रेण प्रेषितः अनर्घ्यं रत्ननिचयं दत्त्वा तं चक्रम् अङ्के कृत्वा धवलागिरिं तदन्तरं प्रापयामास। सोऽपि चक्रः पितरावन्तिकमेत्य इत्थमानन्दयन् स्ववृत्तान्तं यथावदाख्यत्। चन्द्रस्वामी पुनः कदाचिदर्थदत्ताख्याय पुनरवदत् हे ! विना स्वा-रितं धनं पापफलं लब्धं किन्तु कामधेनुस्तवाप्येतां कथां शृणु।

आसीत् पुरा कोऽपि महातपा वनवासी मुनिः। कदाचित् तरुच्छायोपविष्टस्य तस्योपरि बलाकैका पुरीष-मुत्ससर्ज। स च क्रुद्धस्तां ददर्श। दृष्टमात्रैव सा बलाका भस्मसादभूत्। ततश्च स मुनिः तपःप्रभावादहङ्कारमाप-द्यत। एकदासौ मुनिः क्वापि नगरे एकं ब्राह्मणगृहमेत्य तद्गृहिणीं भैक्षमयाचत। सा तु गृहिणी पतिव्रता प्रतीक्षस्व क्षणं यावद् भर्त्तुः परिचर्य्यां समापये इति तं जगाद। ततश्च तं कोपदृष्ट्या वीक्षमाणं निरीक्ष्य सा विहस्य अभ्यभाषत मुने ! नाहं बलाकेति। तदाकर्ण्य मुनिरद्भुतम्मन्यमानः समुपविश्य एतत् कथमिव ज्ञातमनया इति चिन्तयन् तत्र तस्थौ। ततश्च सा साध्वी आदौ अग्नि-

कार्य्यं ततः भर्त्तुः शुश्रूषां कृत्वा भैक्षमादाय मुनेरन्तिक-माजगाम। स च मुनिर्बद्धाञ्जलिस्तामवदत् कथं त्वया अनन्यगोचरो बलाकावृत्तान्तो ज्ञात इत्येतो ब्रूहि, ततो भिक्षां ग्रहीष्ये इत्युक्तवन्तं तं मुनिं सोवाच मुने। न भर्त्तृ-सेवाया अपरं कञ्चन धर्मं करोम्यहं, तेन तत्प्रसादेन मे एतादृशं विज्ञानम्। किञ्चेतः धर्म्मव्याधाख्यं कञ्चन मांस-विक्रयिणं गत्वा एतत् पृच्छ, ततस्ते श्रेयः, निरहङ्कारश्च भविष्यसीति एवं सर्वविदा पतिव्रतयाभिहितः गृही-तातिथिसत्कारस्तां प्रणम्य स मुनिस्तस्मात् गृहात् निरगात्।

अथेद्युः स मुनिः सम्बिष्य तं धर्म्मव्याधं विपणिस्थ मांसानि विक्रीणन्तमुपागच्छत्। धर्म्मव्याधश्च दृष्ट्वैव त मुनिमभ्यधत्त ब्रह्मन्। किं पतिव्रतया तया दत्त त्वं प्रेषितः। तदाकर्ण्य स मुनिर्विस्मितस्तं धर्म्मव्याधमवादीत भद्र। मांसविक्रयिणस्ते कथमीदृशं विज्ञानम्? इत्यभिहितवन्तं तं मुनिं धर्म्मव्याधो निजगाद ब्रह्मन्। अहं मातापित्रो-र्भक्तः, तौ हि मम परायणं, तयोः सुपितयोः स्नामि, भोजितयोः भुञ्जे, शायितयोश्च शये, तेन मे एतादृशं विज्ञानम्। अन्यहतानाञ्च मृगादीनां मांसानि स्वधर्म्म इति वृत्त्यर्थं न तु अर्थलालस्येन विक्रीणे, हि मुने। ज्ञान-विघ्नमहङ्कारम् अहं सा च पतिव्रता नैव कुर्वः, तेनैव हेतुना आवयोरीदृशं निर्बाधं ज्ञानं तस्मात्त्वमपि अहङ्कारं मुक्त्वा स्वधर्म्मं चर, येनाशु परं श्रेयोऽवाप्स्यसीति। इत्येव-मनुशिष्टस्तेन धर्म्मव्याधेन स मुनिस्तद्गृहात् गत्वा तस्य धर्म्म-

ञ्चाधस्य सर्वां क्रियामवलोक्य परितुष्टः वनमगात्, अस्मा-च्च तदुपदेशात् सिद्धिम्। तावपि पतिव्रताधर्म्मिण्या-मद्धर्म्मचर्य्यया परमां सिद्धिं गतौ। पतिव्रतानां पितृ[illegible] णाञ्च एव प्रभावः, तदेहि वत्स! दर्शनोत्सुका मातरं सम्भावय। एवं पित्राभिहितः स महीपालः मातृदर्शनोत्सुकः स्वदेशाय गन्तुं प्रत्यपद्यत। ततश्च धर्म्मपित्रे अनन्तस्वामिने सत् सर्वं निवेद्य तस्मिन् निक्षिप्तराज्यभारः पित्रा सह निजं प्रायात्। क्रमात् स्वदेशं दर्शनोत्सुकां जननीञ्च देवमतिं [illegible] मधुरिव कौमुदीं समानन्दयत्। [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] वृत्तान्ताख्यायिना स पित्रा सह तस्थौ।

[illegible] तत्र ताम्रपुरे सा राजकन्या महीपालप्रिया [illegible] निशायामवसन्नायां सुप्ता व्यबुध्यत। दृष्ट्वा च पतिं क्वापि गतं विरहातुरा क्वापि प्रासादादिषु रतिं नालभत, व्यलपच्च द्विगुणीकृतहारेण वाष्पेण रुदती मृत्युं मुक्तमभिकाङ्क्षन्ती सकरुणम्। अथ मन्त्री अनन्तस्वामी तां प्रबोध्य समाश्वासयत् पुत्रि! स ते प्रियः, [illegible] कार्य्यार्थं, शीघ्रमेष्यामि इति स्वैरमुक्त्वैव गतः, तस्मात् शोकं त्यज इति। एवमुक्ता सा कथमपि धृतिमलभत। ततः सा भर्त्तुः प्रवृत्तिविज्ञानाय देशान्तरागतान् द्विजपुङ्गवान् दानैः सदा समपूजयत्।

एकदा सा दूरागतं सङ्गमदत्ताभिधं कञ्चिद् द्विजम् अभिज्ञाननामनी उक्त्वा भर्त्तुर्वार्त्तां पप्रच्छ। ततः स द्विजः प्रोवाच नैवंविधो मया दृष्टः कश्चित्, तथाप्यत्र नैव

त्वया अधृत्या भवितव्यं, चिरादभीष्टसंयोगः शुभेन कर्म्मणा सम्पत्स्यते, यच्च मया आश्चर्य्यं दृष्टं तदाकर्णय तव कथयामि। अहं तीर्थानि परिभ्रमन् एकदा हिमाद्रौ मानस सरः अध्यगच्छम्, अपश्यञ्च तत्रादर्श इव मणिमयं गृहम्। ततश्च अकस्मात् खड्गपाणिरेकः पुमान् दिव्याङ्गनापरिवृतः तत् सरस्तीरमध्यारोहत्। तत्रोद्याने स ताभिः सुरसुन्दरीभिः मधु पिबन् अक्रीड़त्। अहञ्च दूरात् सकौतुकं पश्यन् अलक्षित एव तत्रातिष्ठम्। तावच्च कुतोऽपि तत्र कश्चित् सुभगः पुरुषः समागात्। मया च मिलिताय तस्मै तत् सर्वं यथादृष्टमाख्यातम्। दर्शितश्च सह दिव्याङ्गनाभिः स पुमान् तस्मै। तद्दृष्ट्वैव स स्ववृत्तान्तं मां समाचख्यौ।

अहमासं त्रिभुवनाख्ये पुरे त्रिभुवनाधिपः राजा। तत्र मे कश्चित् पाशुपतः सुचिरं सेवां व्यधात्। स तु स्वैरं कारण परिपृष्टः मामभ्यधात् राजन्। विलम्बन्ऽसाधने मे सहायकं कुरु, मया च तत् प्रतिपन्नम्। ततो मया सहासौ पाशुपतः निशि अरण्यं गत्वा विवरं प्रकटीकृत्य मामब्रवीत् वीर। प्रविशात्र त्वं पूर्वं ततश्च खड्गं प्राप्य निर्गत्य च मामपि प्रवेशयेः इत्यत्र समयः क्रियताम्। इत्येवमुक्तस्तेन अहं तेन सह समयं कृत्वा विवरं प्रविश्य एकं दिव्यं रत्नमयं गृहं व्यलोकयम्। ततः सहसा निर्गत्य कापि सुराङ्गना प्रधाना प्रेम्णा मामन्तःपुरं प्रावेशयत्, प्रादाच्च खड्गम्। सर्वसिद्धिप्रद एष खड्गः खगतिदायी च, रक्षैनं यत्नत इति वादिन्या च तया सह तत्र सुखमवसम्।

गच्छति च काले खड्गहस्तोऽहं स्मृत्वा निर्गत्य तेन विवरेण तं पाशुपतं तस्मिन्नसुरपुरे प्राविशयम् । अहं तया प्रथमदृष्टया सपरिजनया कन्यया सह स च पाशुपतो द्वितीयया सपरिजनया कन्यया सह सुखेन तत्र व्यवसाव । एकदा पानमत्तस्य मम हस्तात् स पाशुपतश्छलात् खड्गं हृत्वा निजहस्तगमकरोत् । तस्मिन् हस्तस्थिते खड्गे स प्राप्तमहासिद्धिः क्षणात् मामादाय तस्मात् विवरान्निष्कास्य बहिः प्राक्षिपत् । ततो इयद्वर्षाणि तद्विलमुखे कदाचित् स निर्गच्छेदिति स्थितं मया, अद्य स भोऽयं शठः मद्दृष्टिपथे तयैवानुरक्तकन्यया क्रीड़न् निर्गतः । हे देवि तावत् स त्रिभुवनाभिधः राजा इत्थं मां वक्ति तावत् स पाशुपतः पानमदात् निद्रामवाप स च राजा सहसा सुप्तस्य तस्य हस्तात् खड्गं तमग्रहीत् गापद्य दिव्यं प्रभावम् । ततस्तं पाशुपतं पादप्रहारेण प्रबोध्य निरभर्त्सयत्, केवलं नावधीत्, प्राविशच्च सपरिच्छदया तयानुरक्तकन्यया सिद्धेव मूर्त्तिमत्या सह तदसुरसदनम् । स च पाशुपतः सिद्धिभ्रष्टः परं कष्टं गतः । एवं कृतघ्नाश्चिरसिद्धार्था अपि ध्रुवं विनश्यन्ति हि । एतत् साक्षाद्दृष्ट्वा न च यमिहागतः, तद्देवि । अवश्यमेव ते त्रिभुवनस्येव चिरलम्भो भविता न हि शुभकृदवसीदति इति श्रुत्वा तिरस्कृत्य ताम्, सा वसुमती परं परितोषं ययौ चकार तं विप्रं उद्धवं दत्त्वा कृतार्थम् ।

अपरेद्युश्च अपूर्वः कश्चिद् द्विजः अतिदूरतस्तत्रागत्य तत्र वसुमती कथितत्रासाभिज्ञाना भर्त्तुः वार्त्तां पप्रच्छ-

च्छत्। सोऽप्यवादीत् देवि। न मया स तव भर्त्ता दृष्टः क्वापि, किन्त्वहम् अन्वर्थः सुमना नाम अद्य ते गृहमागतः, तदाशु ते सौमनस्यं मे मनः कथयति, ईदृशे सौमनस्ये चिरविश्लेषिणामपि संयोगो भवत्येव, तदत्र कथामेतां कथयामि श्रूयताम्।

पुरासीत् नलो नाम निषधाधिपतिर्नृपतिः। यस्य रूपेणेव विजितः कामो [illegible] कीर्ति [illegible] त्रिपु-रारेर्नेत्राग्नौ तनुमजहात्। तेनानुरूपेण [illegible] दमयन्तीति भीमस्य विदर्भाधिपतेः सुता सुन्दरी अ-श्रावि। भीमेनापि धरां विचिन्वता [illegible] नला-दपरो राजा स्वदुहितुः सदृशः न दृष्टो। [illegible] दम-यन्ती जलक्रीडार्थं सरोवरमेकदा [illegible]। तत्र कमपि राजहंसं दृष्ट्वा [illegible] क्रीडार्थं [illegible] बबन्ध। स बद्धस्तां दिव्यहंसः दिव्यया गिरा समब्रवीत् राजपुत्रि। ते महान्तमुपकारं करिष्यामि, विमुञ्च माम्, अस्ति नैषधेषु नलो नाम राजा, यं हि सद्गुणैर्ग्रथितहारमिव हृदि दिव्याङ्गनाः सततं वहन्ति। तस्य त्वं सदृशी भार्य्या, स च तव सदृशः पतिः, तदत्र योग्यसंयोगे अहं युवयोः कामदूतो भवामि। तदाकर्ण्य सा दिव्यहंसं तं सत्यवादिनं मत्वा एवमस्तु इति वादिनी तममुञ्चत्। अगदच्च न मया अन्यः नलात् वरणीय इति।

ततश्च हंसोऽसौ निषधेषु आशु गत्वा जलक्रीडाप्रवृत्तेन नलेन सङ्गतं सरः समाश्रयत्। नलोऽपि तमपूर्वं राजहंसं दृष्ट्वा कौतुकाक्षिप्तचेताः स्वोत्तरीयेण तं बबन्ध। अथ

अथोऽसौ राजहंसः मनुष्यगिरा समवादीत् राजन् । [illegible] मां त्वदुपकारार्थमागत, शृणु यदहं कथयामि ।

अस्ति विदर्भेषु भीमस्य राज्ञः सुता चितितलतिलो-त्तमा देवैरपि स्पृहणीया दमयन्ती नाम । [illegible]-चेतसा तथा [illegible] [illegible] [illegible]स्त्वामुपागतः । इत्येव राजहंसस्य [illegible] [illegible] [illegible] दमयन्तीं विचि-न्त्येव कममलो [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible]-ऽस्मि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] नैव [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यथा [illegible] [illegible]-कस्य [illegible], [illegible] [illegible] [illegible]म् । [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] स्वयंवरम् [illegible] । राजा च [illegible] [illegible] [illegible]कुतूहल [illegible] सर्वान् पार्थिवान् प्रति [illegible] व्यसर्जयत् । दूतमुखात् विदितवार्त्ताश्च नृपतयः [illegible] [illegible] व्रजन्ति स्म । [illegible]ऽपि समुत्सुको यथा[illegible] [illegible] इन्द्रादयो लोकपाला नारदान्मुनेः [illegible] [illegible] दमयन्ती स्वयंवरे [illegible] स्म । [illegible] च [illegible] [illegible] सङ्कल्प-समुत्सुकाः [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । अथ तं विनीतं विदर्भान् प्रति प्रस्थितं नलमेत्य । राजन् ! इतो गत्वा अस्मद्वचनात् दमयन्तीमिदं वचः ब्रूहि, पञ्चानाम् अस्माकमेकतमं वरय, अन्येन नरेण ते किम् ? नराः मरणशीलाः, देवास्तु अमराः । त्वमहं [illegible] अस्मद्वरात् [illegible]-न्यैरलक्षितस्तत्पार्श्वं प्रवेक्ष्यसीति । नलोऽपि तथेति देवाज्ञां शिरसि कृत्वा गत्वा चान्तःपुरं तस्य अलक्षित एव

राजपुरुषैः शशंस सर्वं देवनिदेशं दमयन्त्यै। सा तु श्रुत्वै-तत् साध्वी प्राब्रवीत् देवास्ते सन्तु [illegible], मम तु नल एव भर्त्ता, न प्रयोजनं मे देवैरिति तस्या वचः श्रुत्वा नलः आत्मानं प्रकाश्य गत्वा च यथावृत्तं देवेभ्यः समाचचक्षे। देवाश्च वश्या वयं ते स्मृतमात्रोपगामिनो भविष्याम इति तुष्टा वरं तस्मै नलाय ददुः। अथ हृष्टे नले विदर्भान् प्रति प्रयाते तैश्च [illegible] दमयन्त्या वचनशुश्रूषुभिर्विदर्भान् गत्वा [illegible]। ततश्च भीमसभां गत्वा स्वयंवरे महति मर्त्यधर्मानुपाश्रिता नलान्तिकमेवोपाविशन्।

अथ दमयन्ती स्वयंवरागारमेत्य स्वेन भ्राता समादिष्ट[illegible]। नृपान् उज्झती क्रमात् नला-न्तिकमापत्। दृष्ट्वा च तत्र छायानिमेषादिगुणान् षट् नलान् उपविष्टान् समुद्भ्रान्ता व्याकुला च समचिन्तयत् नूनं लोकपालैः पञ्चभिर्मायैषा परिकल्पिता, षष्ठश्चैषां नल मन्ये, न चान्या मेऽस्ति गतिः। इत्यालोच्यैव साध्वी सा नलैकासक्तमानसा आदित्याभिमुखी एवमब्रवीत् हे लोकपालाः। यदि मे मनः स्वप्नेऽपि नलादन्यत्र न चलितं तस्मिन् सत्येन यूय मे स्वं स्वं रूपं दर्शयत, कन्यायाः पूर्व-वृतात् वरात् अन्ये परपुरुषाः, सा च कन्या तेषां पर-दाराः, तत् कथमेष मोहो युष्माकम्? एतदाकर्ण्य ते शक्रा-दयः पञ्च स्वेन स्वेन रूपेण तदा व्यराजन्, षष्ठस्तु सत्यनल एवाभवत्। अथ सा दमयन्ती तस्मिन् फुल्लेन्दीवरसन्निभां दृशं वरणमालाञ्च संप्रहृष्टा समर्पयत्। पुष्पवृष्टिश्च तदानीं नभसः समुत्पपात। ततो राजा भीमः तस्य नलस्य

तस्याश्च दमयन्त्या विवाहमङ्गलं व्यधात्। तेन च भूमि विदर्भपतिना यथायथं कृतसत्क्रिया अपरे नृपा देवाश्च महेन्द्रादयः यथागतं प्रतिजग्मुः। गच्छन्तश्च शक्रादयः द्वावागच्छन्तौ पथि दमयन्त्यर्थं कलिद्वापरौ ददृशुः। ऊचुश्च न गन्तव्यं विदर्भेषु युवाभ्यां तत एवागता वयं, वृत्तश्चास्याः स्वयंवरः, नृपतिर्नल एव तया दमयन्त्या वृत इति। ताबूचतुः पापौ क्रोधान्धौ तौ, देवान् भवादृशान् त्यक्त्वा यत् स मर्त्यस्तया वृतः, तदवश्यमावां तयोर्वियोगं करिष्यावः। एवं कृतप्रतिज्ञौ तौ निवृत्य स्वस्थानं ययतुः। नलश्च कम दिवसान् श्वशुरसद्मनि स्थित्वा दमयन्त्या समं कृतार्थो निषधान् देशान् प्रत्यगमत्। तत्र तु दम्पत्योस्तयोर्येथा प्रेम समभवत् तथा गौरीशङ्करयोरपि न, गौरी शङ्करस्य देहार्धं सा तु दमयन्ती तस्य नलस्य आत्मैवाभूत्।

कालेन सा दमयन्ती नलात् इन्द्रसेन नाम तनयम्, इन्द्रसेनाञ्च नाम कन्यकां क्रमात् प्रासूत। तावच्च कलिरसौ अनुच्छास्त्रवर्त्तिनोऽपि नलस्य चिराय छिद्रं प्राप्य प्रतिज्ञातार्थनिश्चितः समभवत्, एकदासौ नलः पानमदेन घूर्णितः प्रतिरस्खलितचरणः सन्ध्यामनुपास्यैव सुष्वाप। दिवानिशं दत्तदृष्टिः कलिश्छिद्रमेतदवाप्य तस्य नलस्य शरीरान्तरमविशत्। देहप्रविष्टेन च तेन कलिना अपहृतज्ञानः असौ नृपः धर्म्ममाचारमपहाय यथारुचि समाचचार। अक्षैरदीव्यत्, दासीभिररंस्त, असत्यमब्रवीत, दिवास्वप्नमसेवत, रात्रिषु जजागार, अकारणं कोपं चकार, अन्यायेनार्थमाददे, सतामवमानमसताञ्च सम्मानं चकार

च। द्वापरश्च छिद्रं प्राप्य प्रविष्टान्तःशरीरः तस्य राज्ञः भ्रातरं पुष्कराक्षं समुत्सृष्टसत्पथं व्यधत्त।

कदाचित् नृपतिर्नलः भ्रातुः पुष्कराक्षस्य गृहे दाnाख्यं सुन्दरं धवलं वृषं व्यलोकयत्। लोभाच्च तं वृषं मृगयमाणाय तस्मै ज्यायसे नलाय असौ द्वापरग्रस्तहृदयः पुष्कराक्षः न प्रादात्। अवादीच्च यदि ते तस्मिन् वृषभे वाञ्छास्ति, तद् द्यूतेन मत्त एनं विजित्य गृहाण। तदाकर्ण्य सोऽपि नलस्तथैव प्रतिपेदे। प्रवृत्तं भ्रात्रोरुभयोः परस्परं द्यूतम्। पुष्कराक्षस्य धनं स एव वृषः, नलस्य तु इभादीनि बहूनि। पुष्कराक्षः पुनःपुनर्जिगाय, नलस्तु अजीयत एव। इत्थं दिनैर्दिनैः समग्रे बले कोशे च दुरोदरहारिते वार्यमाणोऽपि नलः नैव चचाल व्यवसायात् कलिविप्लुतमतिः।

अथ क्रमेण समग्रं राज्यं हृतं विदित्वा दमयन्ती निजौ तनयौ रथमारोप्य स्वपितुर्गृहं प्राहिणोत्। ततः सर्वं हारितमवलोक्य पुष्कराक्षः नलमब्रवीत् त्वया अन्यत् सर्वं हारितम्, इदानीं मत्समक्षं दमयन्तीमानीय प्रतिपणं कुरु। इत्युक्तिवात्ययानल इवासौ नलः प्रजज्वाल, न चाकाले किञ्चित् प्रत्युवाच, नापि तां पणीचकार। ततः पुष्कराक्षः समब्रवीत् न करोषि चेत् भार्यापणं तदस्मात् मम राज्यात् सभार्यः सत्वरं निर्याहि। तत् श्रुत्वैव नलः दमयन्त्या समं देशात्तस्मात् राजपुरुषैरासीमान्तप्रवासितः निर्ययौ। हा कष्टं, नलस्यापि कलिना एतादृगवस्था कृता, किमन्येषां कृमीणामिव देहिनां,

धिक् धिक् राजर्षीणामपि ईदृशं वैक्लव्यं विपदामाश्रय-युतम् ।

अथ भ्रातृच्छन्नैश्वर्योऽसौ नलः विदेशं व्रजन् दमयन्त्या सह क्षुधापरीतः वनात् वनान्तरं प्रापत् । तत्र तया कुश-क्षतसुकुमारचरणया साकं कस्मिंश्चित् सरित्तीरे विश्रान्त-श्चरन्तौ द्वौ हंसौ समैक्षत । दृष्ट्वैव आहारार्थं तयोर्ग्रहणाय उत्तरीयकं चिक्षेप, तौ च हंसौ [illegible] हृत्वा प्र[illegible] ततश्च विस्मितोऽसौ नलः हंसरूपेण [illegible] कलिद्वापरौ वाससी हृत्वा गताविति अन्तरीक्षात् वाचं शुश्राव । अथ स राजा एकवस्त्रः विमनाश्च भूत्वा दमयन्त्याः पितुर्गृह-गमनाय पन्थानमदर्शयत् । हे प्रिये अयं विदर्भ[illegible]-गमनाय विदर्भजनपदमार्गः, एष [illegible] ककीच कोसलजनपदपन्थाः । तदाकर्ण्य सा दमयन्ती [illegible] आर्यपुत्रस्त्वमिव मार्गं वदतीति [illegible] । ततस्तौ [illegible] फलमूलभुजौ तत्र वने निशायां श्रान्तौ कुशस्तरे समविशताम् । [illegible] नलस्तु कलिनोपहतो [illegible] एकवस्त्रां दमयन्तीं विमुच्य छित्त्वा तदुत्तरीयार्धं प्रावृत्य च प्रययौ । दमयन्ती तु रात्र्यर्धे प्रबुध्य तं पतिमपश्यन्ती समन्तात् विचित्य विललाप हा आर्यपुत्र ! महासत्त्व ! रिपुष्वपि कृपालो ! हा मत्प्रियतम ! केनासि मयि [illegible]करुणीकृतः ? एकाकी च कथं पद्भ्याम् अटवीषु विचरिष्यसि ? कस्ते श्रमापनोदाय सलिलादिदानेन सेवां करिष्यति ? यौ च ते चरणौ [illegible] महीभुजां मौलिमाला[illegible] सतत

रञ्जितौ कथं तौ धूलिः कलुषयिष्यति ? यच्च तेऽङ्गं हरि-
चन्दनचूर्णेनालिप्तं, तत् कथं मध्याह्नातपं सहिष्यते ?
किं मे शिशुना पुत्रेण दुहिता वा आत्मना, तवैकस्यैव शिवं
देवा. कुर्वन्तु यदि अहं सती। इत्येवमनुशोचती एका-
किनी दमयन्ती ततपूर्वदर्शितेन पथा शनैः प्रतस्थे। कथ-
ञ्चित् सा नदीशैलवनानि अतिचक्राम, नातिचक्राम तु
भर्त्तरि ऐकान्तिकीं भक्तिम्। सतीतेजश्च मार्गे तामरक्षत.
येन भुजङ्गं ग्रसन्तं निघ्नन् कश्चित् लुब्धकः तां दमयन्तीं
कामयमानः क्षणादेव भस्मसादभूत्। ततो दैवात् वणिक-
सार्थेन अन्तरामिलितेन सह गत्वा सुबाहुनाम्नः नरपतेः
पुरं प्राप। स च राजा दूरात् तां राजपुत्रीमिव सौन्दर्य्य-
समुज्ज्वलां दृष्ट्वा स्वात् हर्म्यतः अवतीर्य्य दासीभिः सत्क-
ारमानाय्य मात्रे प्राभृतीचकार। सा तु तस्या महा-
देव्याः सकाशे सततं भर्तृव्यक्तेति विमना: समतिष्ठत।
तावच्च तस्याः पिता भीमनरपतिः त [illegible]
तयोर्दम्पत्योरन्वेषणाय आप्तान् द्विजान् व्यसर्जयत्। तेषाञ्च
सुषेणो नाम एकः सचिवो ब्राह्मणरूपेण भ्रमन् तां
सुबाहुराजधानीं प्राप। स तु तत्र तां दमयन्तीं सुदुःखि-
तामागन्तुं समुदैक्षत, सा त तथैव पितृमन्त्रिणमद्राक्षीत्।

अथान्योन्यं प्रत्यभिज्ञाय समेत्य तौ तथा रुदतः स्म
यथा अस्य सुबाहो राज्ञी नाबुध्यत। यावच्च सा देवी तौ
यथावत् वस्तु पृच्छति, तावत् तां दमयन्ती स्वं भगिनी-
सुतं बुबुधे। ततः सा तद्वृत्तान्तं भर्त्तुरावेद्य तां यथो-
चित सम्मान्य रथारूढां कृत्वा सुषेणसैनिकसहितां पितृ

गृहं प्रैषयत्। तत्र सा दमयन्ती प्रामाण्यद्दया पित्रा प्रबोध्यमानापि सतत पत्युर्वार्त्तां विचिन्वती व्यतिष्ठत। ततश्च तत्पिता समन्ततः तं नल सूतस्यन्दनविद्याभ्यां दिव्याभ्यामुपेत समन्वेष्टुं चारान् व्यसर्जयत्, आदिशच्च भवद्भिर्यत्र स स्थितः सम्भाव्यते तत्र एव वक्तव्यं यथा हे कुशल ! चन्द्र ! जालां वने प्रसुप्तां कान्तां कुमुदिनीं सन्त्यज्य अम्बरखण्डं प्राप्य च अदृश्यः क यातोऽसि ?

अत्रान्तरे स राजा नलश्च तस्मिन् वने निशि आत्म-ताडितौ इव गत्वा दावाग्निमैक्षत, अशृणोच्च तत्र भो महासत्त्व। यावदहं न दह्ये अनेन दावाग्निना तावन्माम् अस्य समीपादपसारय इति वदन्तम् आत्मदृश-ज्वल फल-रत्नप्रभाजालजटिल वनवह्निना उद्गृहीतिहस्तेन शिरसि गृहीतमिव कञ्चन नागम्। यावच्च स उपेत्य कृपया तं दूरतो नीत्वा त्यजति तावत् स नागस्तमब्रवीत् भद्र ! इतः पदानि दश गणयित्वा मां नय। ततः स नलः पदानि गणयन्नेव दश प्रययौ। एकं द्वौ त्रीणि चत्वारि पञ्च षट् सप्त अष्टौ नव दश इति उक्तवन्त तं नल स्कन्धस्थितो नागो ललाटान्ते अदशत्। तेन चासौ नृपः ह्रस्वभुजः कृष्णः विरूपश्चाभवत्। ततः स राजा स्कन्धादहिमव-तार्य्य पृष्टवान् को भवान्? त्वया च केयं मे प्रत्युपक्रिया कृता? एतत्तस्य वचः श्रुत्वा स नागस्तमब्रवीत् राजन्। कर्कोटनामानं नागराज मामवगच्छ, दंशोऽयञ्च मया कृतस्ते गुणायैव, पश्चात् वेत्स्यसि। गूढावासे च वैरूप्यं महतां कार्य्यसिद्धये, गृहाण च अग्निशौचाख्यमिदं मद्दत्तं

वसनद्वयम्, अनेन प्रावृतेन च सुरूपं पुनः प्रतिपत्स्यसे। इत्युक्त्वा दत्ताग्निशौचवसनयुगे कर्कोटके गते नलस्तस्मात् प्रदेशात् गत्वा कोसलान् प्रत्यपद्यत। तत्र स कोसलाधिपस्य ऋतुपर्णस्य ह्रस्वबाहुनामा सन् सूदत्वमकरोत्। तस्य च दिव्यरसानि भोजनानि यच्चकार तेन रथचर्याविज्ञानेन च स परां प्रसिद्धिमगमत्।

एवं गच्छत्सु कालेषु एकदा विदर्भराजचाराणां कश्चित् तत्र समाययौ। स तु चारः अत्र सूदरथविद्ययोर्नलतुल्यः कश्चित् ह्रस्वबाहुरिति सूदः अस्तीति वचः शुश्राव। ततश्च स तं नृपतेरास्थाने स्थितं दृष्ट्वा नलं सम्भाव्य युक्त्या तत्र एतां प्रभुणा उपदिष्टां

बालां वने प्रसुप्तां नृशंस। सन्त्यज्य कुमुदिनीं कान्ताम्।
प्राप्यैवाम्बरखण्डं चन्द्रादृश्यः क्व यातोऽसि॥

इति आर्यां पपाठ। तत्रस्थाश्च जनास्तदाकर्ण्य उन्मत्तवाक्यमिव मेनिरे। छद्मस्थितस्तु सूदः तं प्रत्युवाच अम्बरैकदेशवर्त्ती चीणश्चन्द्रः अन्यमण्डलं प्राप्य प्रविशन् कुमुदिन्या यददृश्यः तत्तस्य का नृशंसता? एतत्तदुत्तरं श्रुत्वा सत्यमेव तं नलं विपदुद्भूतवैरूप्यं सम्भाव्य स चारस्ततः प्रययौ। आगत्य च विदर्भेषु भीमाय राज्ञे दमयन्त्यै च तत् सर्वं दृष्टं श्रुतञ्च समवर्णयत्। ततः सा दमयन्ती स्वैरं पितरमब्रवीत् तात। सत्यमेवासौ आर्यपुत्रः सूदव्याजमुपाश्रितः, तस्मात्तदानयने मन्मतानुसारिणी युक्तिर्विधीयताम्। तस्य ऋतुपर्णस्य राज्ञः समीपे दूतो विसृज्यताम्। गतेन च तेन दूतेन स राजा तत्र

संश्रुतो यथा नल: क्वापि गत:, नाद्यापि तद्वार्त्ता श्रूयते, तत् प्रातरेव दमयन्ती भूय: स्वयंवरं कुरुते, अतोऽद्यैव त्वया विदर्भेषु शीघ्रमागम्यतामिति । तत श्रुत्वैतां वार्त्तां रथचर्य्यानिपुणेन आर्य्यपुत्रेण स राजा एकाह्नैव ध्रुवमिह आनेतव्य: इति। एवमभिहितो दमयन्त्या स राजा भीम दूतमेव सन्दिश्य कोसलेषु व्यसृजत्। तेन च तूर्णं गत्वा तथैवोक्त: स ऋतुपर्ण: समुत्सुक: सूदरूपं तं पार्श्वेग नलं समानयत् जगाद ह्रस्वबाहो ! रथज्ञानं ममास्तीति अव-दद् भवान् तद् यदि शक्तोऽसि तत् शीघ्रमद्यैव मां विदर्भान् प्रापय। तदाकर्ण्य नल: वाढ़ प्रापयामि इत्युदीर्य्य गत्वा वराश्वान् संयोज्य रथोत्तमं सज्जीचकार। स्वयंवर-प्रवादोऽयं केवलं मत्प्राप्तये नूनं तया कल्पित:, न तु सा स्वप्नेऽपि ईदृशी सम्भवति। तद् यावदहं तत्र गच्छामि, पश्यामि च तामिति विचिन्त्य तस्य ऋतुपर्णस्य राज्ञ: रथमुपानयत्। ततश्च तस्मिन् रथमारूढे नृपे नल: तार्क्ष्यजवजैत्रेण रंहसा रथं वाहयितुं प्रवृत्ते। पथि रथवेगच्युतं वस्त्रं ग्रहीतुं रथविधारणं कर्त्तुकाममृतुपर्णं नल: प्रोवाच राजन्! क्व तव वस्त्रम्? अनेन क्षणेनायं ते रथ: बहूनि योजनानि व्यतिक्रान्त:। श्रुत्वैतदृतुपर्णस्तम-वादीत् ह्रस्वबाहो! देहि मे इदं रथज्ञानम्, अहं ते अक्ष-ज्ञानं ददामि, येन अक्षा वश्या भवन्ति संख्याज्ञानञ्च जायते। साम्प्रतमत्र पश्य, ते विश्वासं जनयामि, य: पुरतो-ऽयं तरुर्विद्यते, अस्य फलपत्राणां संख्यां वच्मि, गणयित्वा एतत् पश्य। इत्युक्त्वा स ऋतुपर्ण: यावन्त्येव फलपर्णानि

जगाद, तावन्त्येव नलेन अस्य तरोः गणितानि। ततो नलोऽपि ऋतुपर्णाय रथज्ञानं प्रादात्। ऋतुपर्णोऽपि तस्मै अक्षज्ञानं तत् प्रददौ। अथ नलः अपरे तरौ तज्ज्ञानं परीक्षते स्म, सम्यग् बुबुधे च। ततो यावत् स नलः हृष्यति तावत् तस्य शरीरतः कृष्णकायः कश्चित् पुरुषः निरगात्। कोऽसीति पृष्टवन्तं तं स पुरुषः प्राब्रवीत् अहं कलिः, दमयन्तीवृतस्य ते शरीरमीर्ष्यया प्राविशम्, तेन ते श्रियः तादृशीं दशामवापः, वने च कर्कोटकेन त्वं दष्टोऽपि न दग्धः, अहन्तु त्वयि स्थितः दग्ध एव, पश्य, मिथ्या परापकारः न हि कस्यापि शर्म्मणे भवति, तदिदानीं गच्छाम्येषः, शुभन्ते भूयादिति अभिधाय तिरोऽभूत्। नलश्च तत्क्षणात् प्राग्धर्म्ममतिः प्राग्वदभवत्। अथ रथमारुह्य तस्मिन्नेवाह्नि तेनैव नलेन तम् ऋतुपर्णं विदर्भाननयत्। आगत्य च [illegible] राजा ऋतुपर्णः राजसूदाकृष्टभूमौ समुपाविशत्। दमयन्ती तु आश्चर्य्यरथशब्दमाकर्ण्य [illegible]वितनलागमन[illegible] तं नलं प्राप्तं बुद्ध्वा जहर्ष विससर्ज च तत्त्वमन्वेष्टुं स्वां चेटिकाम्। सा च चेटी अन्विष्यागता तां प्रियोत्सुकामुवाच देवि। मया गत्वा अन्विष्टं य एषः कोसलेश्वर ऋतुपर्णस्ते स्वयंवरप्रवादं श्रुत्वा आगतः स एकेन ह्रस्वबाहुना रथवाहेन सूदेन रथविज्ञानशालिना एकेनाह्ना आनीतः। स च सूदः सूदशालायां गत्वा मया निरीक्षितः कृष्णवर्णः विरूपश्च, परं तस्य कोऽपि प्रभावः, यद् अक्षिप्तमपि पानीयं तस्य चरुषु उत्थितं काष्ठान्यपि अनर्पितानि स्वय प्रज्वलितानि।

स्पर्शेन च तत्तत् भोजनीयं द्रव्यं निष्पन्नम् । एतत् महाश्चर्यं दृष्ट्वा अहमिहागता ।

एतदाकर्ण्य चेटीमुखात् दमयन्ती व्यचिन्तयत् वह्निवरुणाग्निवरुणः रथविद्यारहस्यविद्, तद्ध्रुवमेव [illegible], [illegible] [illegible] वैरूप्यं गतः, तदहमनु [illegible] इति [illegible] युक्त्या तया चेटिकया सह [illegible] तदन्तिकं प्रैषयत् । स च नल [illegible] [illegible] दृष्ट्वा अहं [illegible] चिरं महानुभाव [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पृच्छन्तीं [illegible] मे [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] [illegible] महात्म्य दमयन्त्यै तत् सर्वं [illegible] [illegible] । [illegible] [illegible] सत्यम् विश्वस्ताभवत् । [illegible] [illegible] [illegible] समादिशत् सखि । गत्वा त्वं [illegible] [illegible] वद, [illegible] मया, यत् भवता तुल्यो [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] त्वयागत्य मम व्यञ्जनं [illegible] । [illegible] स [illegible] चेट्या समर्पितः [illegible] [illegible] [illegible] । अथ तं दृष्ट्वा सा दमयन्ती प्राब्रवीत् [illegible] [illegible] [illegible] राजा सूदरूपधारी, चिन्ताक्लिन्न [illegible] [illegible] इति । स तु श्रुत्वा नलः स्नेहहर्षदुःखलज्जा [illegible] [illegible] [illegible] गद्गदं तामवादीत् देवि । स एवास्मि नलः पापः कुलिशकर्कशः, येन त्वां सन्तापयता [illegible] [illegible] ततः साब्रवीत् कथं त्वयेदृशं [illegible] [illegible] [illegible] स नलः तस्यै सर्वं स्ववृत्तान्तम् [illegible] [illegible] निर्गमनान्तमवर्णयत् । [illegible] [illegible] [illegible]

प्रोचं तद् वस्त्रयुग्मं प्रावृत्य स्वं रूपं प्रत्यपद्यत । ततस्तं प्रामाभिरामरूपं नलं दृष्ट्वा सा दमयन्ती विकसद्वदनारविन्दा नेत्राम्बुभिः [illegible] कामपि अनुपमं हर्षमवाप । अथ एतद्‌वृत्तान्तं [illegible] विदर्भनाथः नलं समभिनन्द्य प्रपूज्य च पुरं महोत्सवपूर्णमकार्षीत्, व्यसर्जयच्च कृतयथोचितसत्क्रियः [illegible] ऋतुपर्णं कोसलान् प्रति । ततश्च नलः निषधान् गत्वा तं पुष्कराख्यम् अक्षज्ञानेन पुनर्विजित्य [illegible] देहाद् गतद्वापरमनुजं तं कृतसविभागं कृत्वा [illegible] सह राज्यं सुखेनाभ्यासत् । इत्येवं स सुमना नाम द्विजः तारापुरे नगरे राजसुतां बन्धुमतीमिति [illegible] पुनरब्रवीत् देवि । एवं महान्तो विपद्[illegible] पुनः कल्याणं भजन्ति, [illegible]दुःखमनुभूय [illegible] पुनरभ्युदयं लभते हि । [illegible] अपि अनतिचिरं तं पतिमवाप्स्यसि, इतिमव[illegible] इति वसुमवन्तं द्विजं [illegible] अनेन [illegible] धृति[illegible] च दयितप्रतीक्षा बन्धुमती [illegible] व्यतिष्ठत । अथ [illegible]भैव कालेन स महीपालः [illegible]ता तां [illegible] पितृसहितः समाययौ । आगत्य च अमृतांशु[illegible] लक्ष्मीं जनयन् तां बन्धुमतीमभ्यनन्दयत्, आ[illegible] च तत्र श्वशुरदत्तराज्यभरः राजा सन् अभीप्सितान् भो[illegible]न् ।

[illegible]नन्तिमकभूतिसुन्[illegible] । अपूर्वामाख्यायिकां नि[illegible] श[illegible]सखः स नरवाहनदत्तः सुखमन्वभवत् ।

सप्तपञ्चाशत्तरङ्गः

अथ रत्नदत्तनामा वणिक् [illegible] विज्ञापयितुं प्रतीहारनिवेदितः तत्सकाशमगमत्। स तु प्रविश्य राजानम् उवाच [illegible] विज्ञापयामि [illegible]। अस्तीह [illegible] नाम कश्चित् दरिद्रो भारिकः। [illegible] दृढम् खादन् [illegible]। मया पुनः [illegible] नीला यथेष्टं [illegible] भोजनादिना [illegible] [illegible] सौन् मया [illegible] तत् [illegible], [illegible] सुवर्णं [illegible] विक्रीतवान्, [illegible] मया वासानि हिरण्यगुप्तस्य वणिजः। [illegible] सुखेन तिष्ठामीति उक्ता तेन [illegible] तद्दिनानी [illegible] जया [illegible]। [illegible] स वत्से-श्वरः तत्र तं भारिकं तच्च [illegible] हिरण्यगुप्तं वणिजं [illegible]यामास। ततः स [illegible] तत् [illegible] दृष्ट्वा प्राब्रवीत् [illegible] कटकमिदं [illegible] दृष्टमिति। तदेतत् कटकं किं त्वया लब्धमिति सभ्यैः पृष्टः स भारिकः प्रत्यवादीत् भारः [illegible] [illegible] वेद्मि, दारिद्र्यदुःखदग्धेन मया एतत् [illegible] [illegible]कृतम्। इत्येवमुक्तवति तस्मिन् [illegible] स वणिगब्रवीत् मया मूल्येन [illegible] गृहीतमिदं, न चात्र वर्त्ते राजनाम अङ्कितमस्ति, [illegible] इति हिरण्यगुप्तस्य वचो

निशम्य यौगन्धरायणः प्रावोचत् नात्र कस्यापि दोषः, दरिद्रस्य अलिपिज्ञस्य मार्गिकस्य किमनेन। दारिद्र्यात् चौर्य्यमपि क्रियते, अनेन तु पथि च्युतं लब्धं, बणिक् चायं मूल्येन गृहीतवान् नैव वाच्यः। इत्येवं महामन्त्रिणो वचनमाकर्ण्य वत्सेशः अर्धे आदत्ते च मार्गिकेण व्ययीकृतां पञ्चसहस्रीं दत्त्वा हिरण्यगुप्तात् स्वं रत्नम्। अकरोच्च तं मार्गिकं मुक्तं स्वं कटकं गृहीत्वा। स च मुक्तः पञ्चसहस्रीकोऽपि [illegible] प्रायात्। विश्वासघाती पापोऽयमिति अन्तर्विषन् [illegible] रत्नदत्तं बणिजं कार्य्यार्थमानयत्।

अथ गतेषु तेषु [illegible] वसन्तकः प्राब्रवीत् अहो दैवाभिमतानां [illegible] अर्थः [illegible]? यदस्य मार्गिकस्य [illegible] वृत्तान्तः संवृत्तः। तथाहि आसीत् कश्चित् पाटलिपुत्रे नगरे शुभदत्तो नाम। स प्रत्यहं वनात् काष्ठभारम् आनीय विक्रीय स्वं कुटुम्बकम् अपुषत्। एकदा सः दूरं वनं यातो ददर्श चतुरो दिव्याभरणभूषितान् यक्षान्। ते सर्वे तमागतं भीतं वीक्ष्य यथार्थं दृष्ट्वा दरिद्रं बुद्ध्वा सञ्जातकृपा बभाषिरे भद्र। इहास्मदन्तिके एकं कर्म्म कुरु, वयं तव अतिथेन गृहनिर्वाहं करिष्यामः। इत्युक्तस्तैः शुभदत्तस्तदन्तिके आसीत् अकरोच्च तेषां स्नानादिपरिचर्य्यां कृतस्नाम्। अथ भोजनस्याजि सञ्जाते ते यक्षास्तमब्रुवन् भद्र। अमुतो घटात् अस्मासु आहारं देहि। ततः स यावत् तं शून्यं घटं दृष्ट्वा विलक्षते, तावत् तं गुह्यकाः सस्मितानना स्तमवोचन् शुभदत्त! न वेत्सि त्वम्,

अस्मिन् घटान्तरे हस्तं क्षिप, यदिष्टं लप्स्यसे. घटो ऽयं कामप्रदो हि। तदाकर्ण्य यावत् पाणिं घटान्तरे क्षिपति, तावत् यथाकाममाहारपानादिकं ततोऽगच्छत्। ततः शुभदत्तस्तेभ्यस्तद् यथाकाममददात्, स्वयञ्च बुभुजे। एवं भक्त्या भीत्या च तान् परिचरन् प्रतिदिनं कुटुम्बचिन्तां त्यक्त्वा तदन्तिके अस्थात्। तत्कुटुम्बकञ्च तैर्गुह्यकैः स्वप्नादेशेन आश्वासितं, तेषां प्रत्ययात् कथमपि आसाङ्क्षीत्। एवं मासं परिचरन्तं तं शुभदत्तं यक्षाः समभ्यधुः भद्र। तुष्टाः स्मः तव अनया भक्त्या, ब्रूहि किं ते प्रियमुपकुर्म्मः। सोऽब्रवीत् यदि भवन्तः तुष्टाः सत्यतः, तर्हि एष भद्रघटः प्रदीयताम्। तमूचुस्ते यक्षाः भद्र। नैष शक्यः त्वया रक्षितुं भङ्गे पलायत एवैषः, तदपरं वरं वृणुष्व। इत्युक्तोऽपि स यक्षैः शुभदत्तः यदा अपरं वरं नैच्छत् तदा ते तस्मै तमेव भद्रघटं ददुः। ततः स तान् प्रणम्य हृष्टः तं घटमादाय जवात् गृहमागतः बान्धवाननन्दयत्। तत्र तस्मात् घटात् यद्यद् भोजनादि आवश्यकं तत्तद् वहिष्कृत्य कुटुम्बं परितोष्य स्वयमपि अभुङ्क्त। एवं क्रमेण स भारमुक्तः सर्वान् कामानवाप्य पानमत्तो बभूव। एकदा बन्धुभिः कुतस्तवेदृशी श्रीरिति परिपृष्टः स मूढः देवदत्तं तं व्यक्तमवदत्। तञ्च घटं गृहीत्वा स्कन्धमारोप्य तथा नर्त्तितुं पारेभे यथा स मदोद्रेकस्खलद्गतेस्तस्य स्कन्धात् विच्युतः भुवि पतित्वा खण्डशः समभवत्, तिरोदधे च तदैवाक्षतीभूय निजस्थानाय। स च शुभदत्तः सविषादं पूर्वामवस्थामवाप।

तदेवं पानदोषादिप्रमादविहतधियः अभव्याः प्राप्तसम्पदं

परिरक्षितुं नैव शक्नुवन्ति। इत्येवं भद्रघटाख्यानं वसन्तकात् निशम्य वत्सपतिरास्थानमण्डपादुत्थाय स्नानाहारादिकाः क्रियाश्चकार। नरवाहनदत्तोऽपि स्नात्वा पितुरन्तिके भुक्त्वा दिनान्ते सखिभिः साकं स्वं भवनमगात्। तत्र रात्रौ अनिद्रं शयनतलगतं तं सुहृत् मरुभूतिः शृण्वत्सु सर्वेषु दिव्यां कथामाचचक्षे देव। जानेऽहं दासीसङ्गेच्छया त्वया अन्तःपुरं नाहृत, सापि दासी नाहृता, तेन तेऽद्य निद्रा नास्ति, तत् किमद्यापि जानन्नपि वेश्यासु अनुरज्यसे? न हि आसां सद्भावः कदापि भवेत्, तदत्र कथामेतां शृणु।

अस्तीह चित्रकूटाख्यं प्रधानं महासमृद्धं नगरम्। तत्रासीत् रत्नवर्म्मा नाम महाधनपतिर्वणिक्। ईश्वरानुग्रहेण तस्य कश्चित् सूनुरजायत। तञ्च नाम्ना ईश्वरवर्म्माणमकरोत् पिता। क्रमेणाधीतविद्यम् अतिक्रान्तशैशवं तं पुत्रं वीक्ष्य स एकपुत्रो रत्नवर्म्मा व्यचिन्तयत् वेश्या नाम आढ्यानां यौवनान्धानां धनप्राणापहारिणी रूपिणी कुसृतिर्धात्रा सृष्टा, तदिममात्मजं कस्याश्चित् कुट्टन्याः समर्पयामि वेश्यानां कापट्यशिक्षार्थं, येन ताभिर्नासौ वञ्च्यते। इत्यालोच्य सपुत्रेण तेन यमजिह्वाख्यायाः कस्याश्चित् कुट्टन्याः सदनमासादितम्। तत्र स स्थूलहनुं दीर्घदशनां वक्रनासां स्वदुहितरं शिक्षयन्तीं तां कुट्टनीं ददर्श हे पुत्रि। धनेन सर्वः पूज्यते, विशेषतः वेश्या, अनुरागिण्यासु तत् धनं नास्ति, तस्मात् वेश्या रागं त्यजेत्, रागो हि वेश्यासायसन्ध्ययोः दोषाग्रदूतः, तस्मात् वेश्या मिथ्यैव

रागं दर्शयेत्, नटीव सुरञ्जिता रम्य रञ्जयेत्, रक्ताद् धन दुह्यात्। दुग्धार्थञ्च तं त्यजेत्, पुनश्च प्राप्तार्थं गृह्णीयात्। तथा वेश्याजनः मुनिवत् सर्वत्र यूनि शिशौ वृद्धे विरूपे तथा रूपवति समः स्यात्, एवं सति सर्वदा सुखमश्नुते। इत्येवमुपदिशन्तीं दुहितरं तां कुट्टनीं समासमाद। रत्नवर्म्मा तया कृतातिथ्यस्ते सहस्रं निष्क्रयं ददामि त्वं मे पुत्रं विविधाः कलाः शिक्षय इति ताम् अन्वरुणत्। सा च यमजिह्वा तदाकर्ण्य तं तस्य पुत्रं तास्ताः कलाः शिक्षयामास। स तु पुत्रः वर्षेणैकेन सर्वा शिक्षित्वा पितुरन्तिकमाजगाम। प्राप्तषोडशवर्षश्च स पितरमुवाच तात अर्थादेव धर्म्मकामौ स्तः, तत् किञ्चिन्मे अर्थजातं देहि। एवमुक्तः पिता तद्वचसि श्रद्धया प्रीतः सन् पञ्चानां द्रव्यकोटीनां भाण्डं तस्मै ददौ। तदादाय स वणिक्पुत्रः ईश्वरवर्म्मा समार्थः शुभे अहनि स्वर्णद्वीपाभिवाञ्छया प्रायात्। अथ क्रमेण पथि गच्छन् काञ्चनपुरं नाम नगरं प्राप्य तत्रासन्नवाह्योद्याने समावसत्। ततस्तत्र स्नातानुलिप्तश्च प्रविश्य नगरं प्रेक्षणकं द्रष्टुमिच्छ देवालयं जगाम। ददर्श च तत्र नृत्यन्तीं सुन्दरीं नाम तारुण्यवातोच्छलितां लहरीमिव रूपाब्धेः कामपि कामिनीम्। स तु युवा दृष्ट्वैव तां तदायत्तमनाः तथा समभवत्, यथा सा कुट्टनीशिक्षा क्रुद्धेव तस्य दूरे अभवत्। ततश्च स वयस्यं प्रेष्य नृत्यान्ते तां प्रार्थयामास। सा च विनीता धन्यास्मीति वदन्ती तदन्वमन्यत। अथेश्वरवर्म्मा स्वे निवासे निपुणान् भाण्डरक्षिणः स्थापयित्वा तस्याः सुन्दर्य्या मन्दिरमगात्।

तञ्च गृहमायातं तस्याः वेश्याया माता तत्कालोचितै-स्तैस्तैरुपचारैर्बहुसमादरमुपाचरत्। अथ निशागमे तया स्फुरद्रत्नवितानं विन्यस्तपर्य्यङ्कं शयनगृहं स प्रावेश्यत। तत्र च तया [illegible] नृत्ये सुरते च विदग्धया तया सुन्दर्य्या समरमत। गाढदर्शितानुरागां सततपार्श्व-चरीं तां दृष्ट्वा स द्वितीयेऽह्नि निर्गन्तुं नैव शशाक? ददौ च तस्यै [illegible] हेम लक्षाणाम्। सा तु सुन्दरी प्राप्तं मया भूरि धनं परं भवादृशं पुरुषरत्नं नाहं प्राप्ता, स चेत् भवान् मया प्राप्तः, किं मे धनेन, [illegible] [illegible] सुन्दरीं माता मकरकटी नाम तामवादीत् पुत्रि। इदानीम् [illegible] यत् तदस्यैव [illegible] धनं, [illegible] अनेन दत्तम् अर्थजातं तस्मिन्नेव स्थापय, कात्र क्षतिः? एवमुक्ता सा सुन्दरी कृच्छ्रादिव तत् सर्व-मग्रहीत्। ईश्वरवर्म्मा च मूढस्तां सत्यानुरागिणीममन्यत। इत्थं तस्या रूपेण नृत्येन गीतेन च हृतात्मनस्तत्रैव स्थितस्य तस्य मासद्वयमतिचक्राम। तावच्च स तस्यै सुन्दर्य्यै द्वे कोटी क्रमेण ददौ। अथ अर्थदत्तो नाम सखा उपेत्य तं स्वैरमुवाच सखे! सा यत्नोपार्ज्जितापि कुट्टनीशिक्षा कातरस्य अस्त्रविद्येव किं निष्फला समवर्त्तत। यदस्मिन् वेश्याप्रेमणि सद्भावस्त्वया बुध्यते? मरुमरीचिकायां किं जलं सत्यं स्यात्? तद् यावदिह ते समग्रं धनं न क्षीयते तावद् व्रजामः। ते पिता एतत नैव जातु क्षमेत।

इत्येवमुक्तस्तेन मित्रेण स वणिग्युवा प्रत्यवादीत् सखे! सत्यं वदति विश्वासः, सुन्दरी तु न हि तादृशी, असौ

क्षणमपि मामपश्यन्ती प्राणान् मुञ्चेत्, तद्भवान् एतां बोध-
यतु यदि सर्वथा गन्तव्यम् । एवमुक्तस्तेनार्थदत्तः तस्य
मकरकट्याश्च सन्निधौ तां सुन्दरीमवदत् सखि ! तव तावत्
ईश्वरवर्मणि अनासाद्या प्रीतिः, अनेन च अधुना वणि-
ज्यया स्वर्णद्वीपमवश्यं गन्तव्यं ततश्चाय तया महती सम्पद्
मासयति यथागत्य पुनस्त्वदन्तिके यावत्कालं सुखं स्थास्यति
तस्मादनुमन्यस्व तव प्रियतमस्येश्वरवर्मणः गमनम् । तदाकर्ण्य
साश्रुमुखी ईश्वरवर्मणो मुखमवलोकयन्ती सविषादा न्यब्र-
वीत् यूयं जानीत, किमहं वच्मि, अन्तमनवेक्ष्य का कस्य
प्रत्येति, तदलं यद्विधत्तां विधिर्मम । तदाकर्ण्य माता
तामवादीत् पुत्रि ! मा दुःखं कुरुष्व, ते धृतिरस्तु, सिद्धार्थस्
ते प्रियोऽयम् इह एष्यत्येव इत्येवमाश्वास्य माता स्थितसंवित्
तया सह एकस्मिन् कूपे मार्गाग्रगुप्तं जालमकारयत् । तदा
ईश्वरवर्मा दोलारूढमानसः समभवत्, सुन्दरी च शुचेव
अल्पाल्पमाहारपानञ्च अकार्षीत्, न बबन्ध च गीत-
वादित्रनृत्येषु रतिम् । ईश्वरवर्मणा च तैस्तैः प्रणयवचनैः
सा समाश्वास्यते स्म ।

ततो वयस्येन उक्ते दिवसे स ईश्वरवर्मा कुट्टनीकृत-
मङ्गलस्तस्मात् सुन्दरीभवनात् निर्जगाम, सुन्दरी च सा
उदश्रुः समारब्धा नगराद्बहिराकूपात् बद्धान्तर्जालकात्
तमनुवव्राज । ततश्च यावत् स सुन्दरीं निवर्त्य प्रयाति
तावत् तया सुन्दर्या तस्मिन् जालपृष्ठे कूपे आत्मा निचि-
क्षिपे । हा हा पुत्रि ! क्व गतासीति महानाक्रन्दः सहसा
तस्या दासीनां भृत्यानां मातुश्च संजज्ञे । तेन च प्रतिनि-

दत्तः समित्रः स ईश्वरवर्म्मा कूपे क्षिप्ततनुं तां कान्तां दृष्ट्वा मोहमुपागमत्। सा च मकरकटी बहु विलपन्ती तस्मिन् कूपे स्निग्धान् स्वान् ससंविदः भृत्यानवातारयत्। ते च रज्जुभिरवतीर्य्यैव दिष्ट्या जीवति जीवतीति उक्त्वा तां सुन्दरीं ततः कूपादुदक्षिपन्। अथोत्क्षिप्ता मृतकल्पा सा आत्मानं विनिवेद्य प्रत्यागतं वणिक्पुत्रं दृष्ट्वा शनकैरालापमकरोत्। ततश्चेश्वरवर्म्मा स्वयमस्थः सम्प्रहृष्टः तां समाश्वस्तां प्रियामादाय प्रत्याहृत्य तद्गृहमेव प्रायात्, अजहाच्च सुन्दरीप्रेमप्रत्ययं निश्चित्य तत्रासिद्धं जन्मनः फलं मत्वा पुनर्यात्रावुद्धिम्।

अथैकदा सोऽर्थदत्तः सखा पुनः तमभ्यधात् सखे। मोहात् त्वया किमात्मा नाश्यते? कूपपातनः सुन्दरीस्नेहप्रत्ययस्ते मा भूत्, अतर्क्या हि कुट्टनीकूटरचना विधेरपि। क्षयितार्थश्च पितुरन्तिके किं वक्ष्यसि, क्व वा यास्यसि? तदधुनापि यदि ते कल्याणी मतिः तन्निर्याहि। एवं तस्य वचः अवधीर्य्य असौ वणिग्युवा मासेन अन्यत् कोटिद्वयं व्ययीचकार। ततो हृतसर्वस्वः सः अर्द्धचन्द्रं दत्त्वा तस्मात् सुन्दरीगृहात् तया कुट्टन्या निरवास्यत। ते च अर्थदत्तादयः त्वरितं स्वनगरं गत्वा तत्पित्रे तत् सर्वमशेषतः समाचख्युः। स च तत्पिता रत्नवर्म्मा तद्विदित्वा सुदुःखितः तां कुट्टनीं यमजिह्वामभ्येत्य समभाषत एतावत् मूल्यं गृहीत्वा त्वया मे सुतस्तथा शिक्षितः यथा मकरकट्या तत् वित्तं हेलया हृतम्। इत्युक्त्वा तस्यै तत् सर्वं सुतवृत्तमवर्णयत्। ततस्तं यमजिह्वा वृद्धकुट्टनी प्रत्यवादीत्

भद्रे। आनायय ते पुत्रमिह, अहं तथा तं करिष्ये यथा स मकरकट्यास्तत् सर्वं धनं हरिष्यति। एवं तया प्रतिज्ञाते स वणिक्पतिस्तदैव शीघ्रं दानपुरःसरया वृत्त्या तां परितोष्य तस्य पुत्रस्यानयनाय हितैषिणं मित्रमर्थदत्तं प्राहिणोत्। अर्थदत्तश्च पुनस्तत् काञ्चनपुरं गत्वा तस्मै ईश्वरवर्म्मणे तत् सर्वमुदन्तजातमशंसत्, पुनश्चाब्रवीत् मित्र! त्वं मे वचः नाकार्षीः, अद्य च वेश्यानुरागस्त्वया प्रत्यक्षं कृतः, कोटिं पञ्च दत्त्वापि अर्द्धचन्द्रः प्राप्तश्च, कः प्राज्ञो वेश्यासु अनुरज्येत्। किमिह भवता वक्तव्यम्, वेद्मि वक्तुमिच्छामि। तावत् नरो विदग्धः धीरः शुभभागी च यावत् रामाविभ्रमभूमिषु न पतेत्। तदागच्छ पितुरन्तिकं मन्युप्रतिकृतिं कुरुष्व, इत्युक्त्वा तेनार्थदत्तेन स सत्वरं स्वं पुरमनीयत। स चेश्वरवर्म्मा आश्वास्य पितुः पार्श्वमुपागतः। पित्रा च एकापत्यस्नेहात् सान्त्वयित्वा पुनर्यमजिह्वायाः सकाशं नीतः। तत्र च तया पृष्टः सर्वम् अर्थदत्तमुखेन सुन्दरीकूपनिपातान्तं धनक्षयवृत्तान्तमाचख्यौ। यमजिह्वावादीत् अहमेवात्रापराधिनी, मन्मया विस्मृत्य एतामेव विद्यां न शिक्षितः, यया हि विद्यया मकरकट्या अन्तर्निबद्धजाले कूपपृष्ठे सुन्दरी देहमक्षिपत् न तु ममार। तदत्रास्ति प्रतीकार इत्युक्त्वा सा कुट्टनी स्वदासीभिः आलं नाम स्वं मर्कटमानाययत्। दत्त्वा च तदग्रतः स्वं दीनारसहस्रं सा तमुवाच निगिलेति। सोऽपि शिक्षितस्तत् सर्वं निगीर्णवान्। पुत्र! अस्मै विंशतिं देहि, अस्मै पञ्चविंशतिं देहि, अस्मै षष्टिम्,

अस्मै शतमिति नानाविधेषु व्ययेषु तया यमजिह्वया शाप्य-
मानोऽसौ मर्कटस्तांस्तान् निगीर्णवान् पुनरुद्गीर्य्य
उद्गीर्य्य सर्वमेव ददौ। इत्यमालयुक्तिं प्रदर्श्य पुनर्यम-
जिह्वाब्रवीत् ईश्वरवर्म्मन्। त्वमेतं मर्कटपोतक गृहाण।
गृहीत्वा चैतं पुनः सुन्दरीसदनं गत्वा दिने दिने गुप्त-
निगीर्णान् तान् अमुतो व्ययं मृगयस्व, सा तु सुन्दरी
आलं चिन्तामणिनिभं दृष्ट्वा त्वां प्रार्थ्य सर्वस्वं दत्त्वा
कपिमेत गृहीष्यति। ततश्च अनेन मर्कटेन गृहीततत्-
सर्वधनः दूरमविलम्बितं यायाः, इत्युक्त्वा यमजिह्वा तस्मै
ईश्वरवर्म्मणे तं मर्कटं ददौ तथा तत् पिता पुनः कोटिद्वयं
प्रादात्। स च तद् गृहीत्वा पुनः काञ्चनपुरं प्रायात्,
प्राविशञ्च त्वरित सुन्दरीभवनम्। सा च सुन्दरी तं तथा
धनपूर्णमवेक्ष्य ससम्भ्रमं कण्ठाश्लेषादिभिरभ्यनन्दयत्। अथे-
श्वरवर्म्मा यथासमय तां विश्वास्य आलमानय गत्वा इति
अर्थदत्तमवादीत्। तथेति तेन गत्वा स मर्कटः समानी-
यत। तञ्च निगीर्णपूर्वदीनारसहस्रं सोऽब्रवीत् आल पुत्र।
अद्य दीनाराणां शतत्रयं प्रयच्छ पानाहारक्रियाकृते, शतं
ताम्बूलादिव्ययाय, शतं मकरकट्यै अम्बायै तथा शत
द्विजातिभ्यः समर्पय इत्येवमीश्वरवर्म्मणोक्तो मर्कटस्तथैव
तान् उद्गीर्य्य उद्गीर्य्य प्रददाति स्म। एतदवलोक्य सा
सुन्दरी मकरकट्या समं व्यचिन्तयत अहो अस्य कपिरूप-
धृक् चिन्तामणिः सिद्धः, यः प्रत्यहं सहस्रं दीनाराणां
प्रयच्छति। अमुना चेश्वरवर्म्मणा एष चेन्मह्यं दत्तः तदा
सिद्धं नः मनोरथैः। इत्यालोच्य मात्रा समं सा सुन्दरी

भुक्तोत्तरसुखस्थितम् ईश्वरवर्म्माणमर्थयत् नाथ ! यदि मे मयि प्रसादः सत्यं तदेतन्मातुर्मे [illegible]। तदाकर्ण्य ईश्वरवर्म्मा हसन्निव तां व्याहार्षीत् प्रिये ! अमी तावद् सर्वस्वं तत् दातुं न युज्यन्ते, इत्युक्तवन्तं न सुन्दरी पुनरब्र-वीत् अहं पञ्च कोटीर्ददामि, द्वयं दीयतामिति। तत-स्तेश्वरवर्म्मा क्षणं विचिन्त्य तामब्रवीत् [illegible]। यदि सर्वेष वा इह नगरे हृतासि, तथापि [illegible] नैव [illegible], किन्तु कोटिभिः। श्रुत्वैतत् सुन्दरी [illegible] सखेदं [illegible] मह देहि एत [illegible] [illegible] [illegible] सुन्दरी [illegible] ईश्वर [illegible] वाही जगाह। तदा [illegible] [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तथा दृशमन्यत, [illegible] [illegible] सुन्दरी सत्यहृदया सह परमसुखेन। [illegible] [illegible] [illegible] सुहृदे निशीथिन्यां [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ततश्च तद्गृहं गृहसर्वस्वं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] स्वदेहोत्तं [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] असौ प्रीत्या [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तदा सुन्दरी सुता तमनादृत्य। [illegible] [illegible] क्रुधा आगत्य [illegible] सुन्दरी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। ततस्तज्जननी [illegible] [illegible] [illegible] तथा ताड़यामास यथा न कश्चित् [illegible] [illegible] [illegible] सर्वस्वञ्च नष्टमालोक्य [illegible] ता सुन्दरी [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। तदा च तत्र विस्मित [illegible] [illegible]

मकरकट्या जालं कृत्वा यस्य धनं हृतं, तेन सुधिया आल-मुपायं कृत्वा सर्वस्वं पुनर्हृतं तया अन्यस्य कृते जाल ज्ञातं न तु आत्मनः कृते आल इति ब्रुवन् व्यहसत्। ततः सा सुन्दरी स्वजनैर्जननीयुक्त्या नष्टार्था पाटितानना च देह-त्यागात् कथञ्चित् न्यवर्त्तत। स चेश्वरवर्म्मा स्वर्णद्वीपाद-र्जिताधिकसम्पत्तिः सत्वरं पितुर्गृहं चित्रकूटवर्त्ति समा-यात्। तमुपागतमुपार्ज्जितवित्तमालोक्य पिता रत्नवर्म्मा सम्भिनन्द्य कुट्टनीञ्च यमजिह्वां परितोष्य महोत्सवमका-र्षीत्। ईश्वरवर्म्मा च विलासिनीसङ्गे विहितातुलमाय विरक्तचेताः स्वगृहे कृतदारसंग्रहः सुखेन व्यवात्सीत् हे नरेन्द्र। एव वनिताहृदये कूटाहते न कदापि सत्यकणा-लवोऽपि वसति, तत् [illegible] स्वार्थसाधनपरासु सदैव-तासु शून्याटवीष्विव न रमेत। इत्येव [illegible] ईरितां यथावदालजालकथां निपीय नरवाहनदत्तः [illegible] गोमुखादिभिः सह जहास।

[illegible]तरङ्गः ।

एवं वेश्यासु असद्भावे मरुभूतिना कथिते धीमान् गोमुखः कुमुदिकां कथामाचचक्ष।

आसीत् पुरा प्रतिष्ठाने नगरे विक्रमसिंहः नाम मही-पतिः। यः यथाविधानम् अन्वर्थनामा सिंह इव विक्र[illegible]

समभवत्। तस्य सुभगा नदीनप्रभवा अलङ्कारतनुः शशि-
लेखेति देवी समवर्त्तत। एकदा स्वनगरे समवस्थितं त
राजानं गोत्रजाः पञ्चाशत् छद्मनागत्य पर्यवेष्टयन्, तेषां
महाभटः, वीरबाहुः, सुबाहुः, सुभटः, तथा प्रतापादित्य
एते सर्वे राजानः महाबलाः। एतेषु सामादि प्रयुञ्जानं
स्वमन्त्रिणं निराकृत्य राजासौ [illegible] युद्धायैव नि-
र्ययौ। अथ प्रवृत्ते [illegible] उभयोः सैन्ययोः, स राजा
शौर्य्यदर्पात् गजारूढः स्वयम् आहवं [illegible]
द्विषतां चमूं [illegible] तं [illegible] महाभटाः पञ्चैव सम-
भ्यपतन्। [illegible]
[illegible]
[illegible] राजन् [illegible] तद् [illegible]
[illegible] जयः। [illegible] तथा [illegible]
[illegible] समास्थितः। तद्दिशावी [illegible] कुरु [illegible]
[illegible]
जीवन् [illegible] इति [illegible]
राजा [illegible]
स्वर्गान्निर्ययौ। निर्गत्य च छन्नवेषः सन् क्रमात् उज्ज-
यिनीं पुरीमगमत्। तस्याञ्च [illegible] कश्चि-
त् [illegible] वर्त्ति [illegible]
प्राविशत्। [illegible] तं [illegible] दृष्ट्वा [illegible] अचिन्तयत
अहो। कोऽयं [illegible] । [illegible]
[illegible] महान् राजेति [illegible] तद् यदि अयं [illegible]
[illegible] तदा [illegible]। [illegible]

स्वागतेन तं राजानमभिनन्द्य यथोचितमस्य कुमुदिका आतिथ्यमकरोत्, विश्रान्तञ्च तं क्षणान्तरे व्यगदत् धन्या-हम् अद्य मे प्राक्तनं सुकृत फलित देवेन स्वयमागत्य यस्मै गृहं पवित्रितम्। अनेन प्रसादेन अस्मि ते क्रीता दासी, यस्मै हस्तिशतम् अस्ति, अश्वानाञ्च द्वे अयुते, तथा रत्नपूर्णं मन्दिरञ्च तदिदं सर्वं देवस्य अधीनम्। एवमुक्त्वा सा कुमु-दिका तं नृपं समन्त्रिणं स्नानभोजनादिना उपचारेण पर्य्यचरत्। ततः स राजा विक्रमसिंहस्तत्र अर्पितस्तया तथा स्नाक खिन्नोऽपि यथासुखं तस्थौ, न सा धनं बुभुजे, अर्थिभ्यश्च यथाकामं प्रददौ। सा च तस्मै मनागपि विकारं न दर्शयति स्म, प्रत्युतः तुष्यति स्म। तस्मै रागानुरक्ता इयमिति तुष्टं नृपं सः अजन्तगुणो मन्त्री रहसि अब्रवीत् प्रभो। वेश्यानां नास्त्येव सद्भावः, यच्चेयं ते भक्तिं कुरुते, तत्कारणन्तु न जाने। एतत्तस्य वचः श्रुत्वा स राजा तमवदत् मैवं कुमुदिका मदर्थं प्राणानपि त्यजेत्, न चेत् विश्वसिषि, ते प्रत्ययं जनयामि इत्युक्त्वा स्वं मन्त्रिणं राजा व्याजं व्यधात् शनैः मितपानभोजनः तनुं क्षामीकृत्य आत्मानं निश्चेष्टं लुठिताङ्गं चकार। ततः शिबिकामधि-रोप्य परिजनेन शोचता श्मशानं नीतः। सा च कुमु-दिका शोकात् बान्धवैर्वार्य्यमाणापि आगत्य तेनैव समं चितायां समारोहत्। यावन्न दीप्यते वह्निस्तावदन्वागतां सतीं कुमुदिकां बुद्ध्वा राजा सद्यः समुत्तस्थौ। दिष्ट्या अयं प्रत्युज्जीवति इति वदन्तस्ते सर्वे प्रमुदिताः कुमुदिकायुक्तं राजानं स्वं सदनं निन्युः। अथ उत्सवे कृते स राजा

प्रकृतिं गतः रहसि कश्चिदनुरागोऽस्या दृष्ट इति मन्त्रिणं प्राह स्म। ततस्तं सोऽब्रवीत् राजन्! एवमपि न प्रत्येमि, अस्त्यत्र नूनं किमपि कारणं, तदत्र निश्चय पश्याम, प्रकाशयामश्चापि त्वां स्वरूपतः येन एतदभिन्नबलं मित्र-बलञ्च प्राप्य वयं रणे रिपून् हन्मः। इत्येव वदति तस्मिन् मन्त्रिणि तत्र गुप्तः प्रेषितश्चारः समाययौ स च पृष्टः प्रावदत् देव! वैरिभिस्ते विषयो व्याप्तः शशिलेखा च राजमहिषी तृषा राजविरहं श्रुत्वा वह्निमाविशत्। एतत् चारवचः श्रुत्वा स राजा [illegible] हा देवि! क्व गतासीत्यादि बहु विललाप। ततः क्रमि-विज्ञाततत्त्वा कुमुदिका समुपेत्य [illegible] विक्रम-सिंहमभाषत देव! प्रागेव किं मम नादिष्टमिदं [illegible] यावदधुनापि मदीयैर्धनैर्बलि[illegible] क्रियताम्। इत्युक्त स राजा तद्धनैरधिकं बलं संगृह्य प्रतिपक्षस्य बलवतो-ऽन्तिकं प्रययौ। गत्वा च तद्बलैः स्वबलैश्च पूर्वं तान् पश्चादपि अरीन् विजित्य पुनः तत् राज्यं समासदत्। ततः तुष्टः कुमुदिकां राजा रहसि अब्रवीत् प्रिये [illegible] ते, किन्तु प्रियं करणीयमुच्यताम्। सा प्रत्यवादीत् प्रभो! सत्यं तुष्टोऽसि चेत् तर्हि मे हृदयशल्यं चिरस्थितं समुद्धर, उज्जयिन्यामस्ति श्रीधरो नाम मे [illegible] अल्पेन अपराधेन कारानिबद्धं [illegible] कल्याणं राजलक्षणैरलङ्कृतं त्वाम् एतत्कार्यच्छलेन बुद्ध्या अहं सेवितवत्यस्मि, आरूढवत्यस्मि च अभीष्टसिद्धिमस्मा-त्राविरहात् विफलं जीवनं मन्यमाना त्वाचिरम् एव-

मुक्तवतीं तां कुमुदिकां राजा प्राह साधयिष्यामो वयन्ते सुवचनेन इत्युक्त्वा मन्त्रिवचनं संस्मृत्य अचिन्तयत् सत्यमेव मे अनन्तगुणेन मन्त्रिणा वेश्यासु असद्भावः प्रोक्तः, अतोऽस्याः कामना मया अवश्यमेव पूरणीया, इति सञ्चिन्त्य सबलः स राजा तामुज्जयिनीमगात्, तच्च श्रीधरं मोचयित्वा बहूनि द्रविणानि च दत्त्वा तां कुमुदिकां सुस्थामकरोत्। ततः स्वनगरमागत्य मन्त्रिमल्लबलेन स्वोत्साहेन च सर्वान् शत्रून् वशीकुर्वन् सर्वां महीं बुभुजे। एवं वेश्ययोषितां हृदयमगाधमविज्ञेयम्। एवमुक्त्वा तत्र गोमुखे विरते नरवाहनदत्तस्य पुरतस्तपन्तकः प्रत्यवदत् देव। नैव स्त्रीषु क्वापि प्रत्ययः विशेषतश्चपलासु, अत्र मया यद्दृष्टं तद् वच्मि श्रूयताम्।

आसीत् पुरास्यामेव पुरि बलवर्म्माख्यः कश्चिद् वणिक्। तस्य भार्य्या चन्द्रश्रीर्नाम। सा चैकदा वातायनस्थिता सुरूपं शूलहरं नाम कमपि वणिक्सुतमद्राक्षीत्, अरंस्त च तेन सखीगृहमानीतेन तेन यथाकामं मदनासक्ता अलक्षितम्। एवं प्रत्यहं सा यावत् तेन समं तथा रमते तावत् सर्वे तद्बन्धुबान्धवास्तद् विजानन्ति स्म, एकस्तु बलवर्म्मा एव पतिस्तामसतीं न ज्ञातवान्। प्रायेण स्नेहान्धा भार्य्यादौःशील्यं नेक्षन्ते।

एकदा तस्य बलवर्म्मणः दाहज्वरः समभवत् तेन च स वणिक् क्रमेण अन्त्यामवस्थां सम्प्राप्तः। तच्च दृष्ट्वा असौ जारः प्रतस्थे, सा तु तं कामुकमापृच्छ्य तेन पत्या सह शीलज्ञैः स्वजनैर्वार्य्यमाणापि शुचा तच्चितामारुरोह। इत्य-

मवितर्कं स्त्रीहृदय, यदेता अन्यामक्तिञ्च कुर्वन्ति, पति विना म्रियन्ते च। एवं तयन्तर्कोक्तमाकर्ण्य हरिशिखः समभ्यधात् अत्र तावत् देवदासस्य वृत्तं किं न श्रुतं भवद्भिः ?

पुरासीत् कस्मिंश्चित् ग्रामे देवदासाख्यः कश्चित् गृह-पतिः। दुःशीलेति च तस्यान्वर्थनामा गृहिणी सम-वर्त्तत। प्रतिवेशिनश्च तामन्यपुरुषासक्तां विविदुः। एक-दासौ देवदासः कार्य्यवशात् राजकुलमगात्। सा च तद्-भार्य्या तद्वधोपायं हृदि परिचिन्त्य तं परपुरुषमानीय आसीत्। अथ निशीथे आगतं तं देवदासं पतिं सुप्तं तेन जारेण अघातयत्, तं च गृहान्निष्कास्य तस्थौ स्थिता। निशान्ते निर्गत्य हतो मे भर्त्ता तस्करैरिति चुक्रोश। तदाकर्ण्य बन्धवस्तत्रागत्य अवोचन् यदायं चौरै-र्हतः, तत् कथं ते किञ्चिदपि न हृतम्? इत्युक्त्वा ते तत्र स्थितं तदा तस्य पुत्रमपृच्छन् केन ते तातो हत इति; स स्पष्टमवादीत् गृहमध्ये कोऽपि पुरुषः दिवागत्य स्थितः, अथ तेन रात्रौ प्रविश्य मे तातः निहतः, अम्बा तु मां गृहीत्वा पूर्वं तातपार्श्वादुत्थिता। इत्युक्ते शिशुना भार्य्याजारेण तं हतं बुद्ध्वा ते बान्धवा अन्विष्य तं जारं तदैव जघ्नुः, निर्वासयाञ्चक्रुश्च तां दुःशीलां स्त्रीकृत-भर्त्तृवधां शिशुना सह तस्माद् देशात्। इत्यनन्यरता स्त्री भुजगीव निःसंशयं पतिं हन्ति। एवमुक्त्वा विरते हरिशिखे गोमुखः पुनरब्रवीत् देव। किमन्येन, सम्प्रति इह वसतः सेवकस्य वज्रसारस्य यद्वृत्तं हास्यकरं तत् श्रूयताम्। श्रुत्य

कान्तस्य तस्य वज्रसारस्य मालवदेशभवा प्राणाधिकप्रिय-तमा भार्य्याभूत्। एकदा तस्य भार्य्यायाः पिता पुत्रान्वितः मालवात् निमन्त्रणाय सोत्कण्ठः स्वयं समाजगाम। वज्र-सारश्च तं श्वशुरं सत्कृत्य राज्ञे निवेद्य च निमन्त्रितस्तेन समं भार्य्यया सह मालवमयासीत्, गत्वा च श्वशुरवेश्मनि [illegible] विश्रान्तः इह राजसेवार्थं प्रत्यागमत्, तद्भार्य्या तु तत्रैव आस्त।

ततो दिनेषु गच्छत्सु तं वज्रसारमुपेत्य अकस्मात् क्रोधनो नाम कश्चित् सुहृदभाषत सखे। भार्य्यां पितृगृहे त्यक्त्वा किं त्वया गृहं नाशितं, तत्र तया पापया अन्य-[illegible] कृतः। ततः आगतेन आप्तेन केनचिदद्य मम कथितम्। मा [illegible] संस्थाः, तस्मादेतां निगृह्य अपरां वह। इत्युक्त्वा क्रोधने याते स तु वज्रसारः मूढ इव क्षणं स्थित्वा व्यचिन्तयत् शङ्के सत्यमेवैतत् अन्यथा कथम् आह्वायके विसृष्टेऽपि सा नागता? तदेतां स्वयमानेतुं यामि, पश्यामि किं भवेत्, इति संचिन्त्य मालवं गत्वैव श्वशुरमनुज्ञाप्य तां भार्य्यामादाय ततः प्रतस्थे, गत्वा च दूरमध्वानं युक्त्या अनुगान् विसृज्य तत्पथेन तामादाय गहनं वनं गत्वा तत्र तामुपवेश्य विजने वदति स्म त्वम-न्यपुरुषासक्तेति आप्तान्मित्रात् मया श्रुतं, मया चात्र स्थितेन आ[illegible] त्वमाहूतापि नागतासि, तत्सत्यं ब्रूहि नो चेत् करिष्ये ते निग्रहम्। तदाकर्ण्य साब्रवीत् यदि ते अयं निश्चयः, तत् किं मां पृच्छसि, कुरुष्व यत्ते रोचते, इति सावज्ञं तस्या वचनं निशम्य कोपात् स वज्र-

सारः तरौ लताभिस्तां बद्धा समताडयत्। यावच्च स तस्या
वस्त्रं हरति तावत् तां नग्नां दृष्ट्वा तस्य मूढस्य रागिणः
रिरंसा व्यजायत। ततो बद्धां यावत् स तामाश्लिष्यति तावत्
सा नेच्छति स्म, सुरतार्थं प्रार्थ्यमाना च जगाद यथाहं
त्वया लताभिर्बद्धा ताडिता, यद्यहं तथा त्वां ताडयेयं
ततोऽहं त्वया सह रतमिच्छामि नान्यथा। स च काम
मोहितस्तथैव प्रत्यपद्यत। किमाश्चर्यं वज्रसारोऽपि स
मनोभुवा तृणसारीकृतः। ततः सा तं सहस्तपादं तरौ
बबन्ध। तस्य च शस्त्रेण हस्तात् गृहीतेन सा तस्य बद्धस्य
कर्णनासं चकर्त्त च। तच्च शस्त्रं गृहीत्वा तस्य च वासांसि
परिधाय सा पापा पुंवेशं कृत्वा यथाकामं ततः प्रतस्थे।
स तु वज्रसारस्तत्र छिन्नश्रवणनासिकः गलता शोणितौ-
घेन अवमानेन च नताननस्तस्थौ।

अथ कश्चिद् भिषक् औषध्यर्थं तत्रागात्। तञ्च
तथाविधं दृष्ट्वा कृपया स साधुरुन्मुच्य गृहं नीतवान्।
तत्र च तेनाश्वासितः शनैः स्वगृहमागमत्, न च प्रापत्
समन्विष्य तां कुतोऽपि कुगेहिनीम्। ततः स तत् सर्वं
वृत्तान्तं क्रोधनाय अवर्णयत्। तेनापि क्रोधनेन वत्स-
राजस्य पुरतः सर्वमेतत् कथितम्। अयं निष्पुरुषामर्षः स्त्री-
भूत इति भार्य्यया अस्य पुंवेशो हृतः कृतश्चादितः महान्
निग्रहः इति राजकुले सर्वजनोपहसितोऽपि स वज्रसारः
वज्रसारेण चेतसा इहैवास्ते। तदेवं देव! स्त्रीषु कस्य
विश्वासः इति गोमुखे उक्तवति पुनर्मरुभूतिरवादीत्।
देव! स्त्रीणां मनः अप्रतिष्ठं सततं तदत्र कथामिमां शृणु।

आसीत् पूर्वं दक्षिणापथे सिंहबलो नाम राजा। तस्य कल्याणवती नाम सर्वान्तःपुरयोषितां प्रिया मालवराजसुता भार्य्या समभूत्। एकदा तया सह राज्यं शासन् स महीपतिः बलिभिः गोत्रजैः सम्भूय देशात् प्रभ्रंशितः। स तु देवीद्वितीयः प्रच्छन्नं सायुधोऽन्यपदातिरूढ़ः श्वशुरसदनं मालवं प्रतस्थे। गच्छंश्च पथि अटव्यां स व्याघ्रः आधावन्तं पुरः सिंहमिव खड्गप्रहारेण अवहेलया द्विधा चकार। मालवमार्गे च [illegible] वनद्विपं खड्गच्छिन्नकरम्। तथा [illegible] विक्रान्तः करी कमलिनीमिव एकाकी तस्करकर्मादि [illegible] मालवं प्राप्य स्वां देवीं प्रावदत् प्रिये। न मे मार्गे त्वया पितृकुले वाच्यम्। देवि। नृजो [illegible], क्षत्रियस्य विक्रमे का श्लाघा इत्युक्त्वा तया साकं तत्पितुर्गृहं प्राप। सम्भ्रमात् तेन श्वशुरेण दृष्टश्च निजवृत्तान्तमुक्तवान्। सम्मान्य च तेन श्वशुरेण [illegible] स गजानीकनाम्नः बलिनो राज्ञः समीपं प्रागात्। विपक्षविजयोद्यतश्च तां देवीं कल्याणवतीं तत्रैव पितृवेश्मनि स्थापयामास।

तस्मिंश्च प्रयाते यातेषु च कियत्सु दिनेषु सा देवी वातायनस्था कञ्चित् पुरुषमैक्षत। स तु दृष्ट एव रूपेण तस्या हृदयमपाहरत्। सा च कामाक्रान्ता तत्क्षणमचिन्तयत् जानेऽहम् आर्य्यपुत्रादन्यः सुरूपः शौर्य्यवांश्च पुरुषो नास्तीति, तथापि अस्मिन् पुरुषे मनो मे धावति, तद् यावद्वस्तु भजाम्येनम् इति सञ्चिन्त्य सा तदा रहस्यधारिण्यै सख्यै स्वाभिप्रायं तं शशंस। न्यवेशयामास च त दैव त

वातायनमार्गेणानाय्य रज्जूत्क्षिप्तं पुरुषमन्तःपुरम् । स तु पुनश्च प्रविष्टोऽपि सहसा तस्याः पर्यङ्कमध्यासितुं न शशाक, निषसाद च पृथगासने । तदवलोक्य नीचोऽयमिति बुद्ध्वा यावत् राज्ञी विषीदति तावत् उपरिष्टात् कश्चन अहिरवापतत् । तं विलोक्य सभयमुत्थाय सहसा पुरुषाधमः धनुरादाय विशिखेन तं भुजगमवधीत् ; अक्षिपच्च गवाक्षेण तं विपन्नमिति बहिः । ननर्त्त च हर्षेण तद्व्यापादनेन स आनन्दप्लुतः । तमुद्वीक्ष्य सा कल्याणवती सञ्जातचिन्ता व्यचिन्तयत् धिक् धिक् किमनेन निःसत्त्वेनाधमेन । तां च विरक्तां दृष्ट्वा चित्तज्ञा तत्सखी निर्गत्य आशु प्रविश्य च सम्भ्रमा विजगाद देवि । आगतोऽद्य यदि ते जनयिता, तस्मादयं त्वरितं प्रयातु यथागतेनैव पथा सत्वरम् । एवं तयोक्तः स पुरुषः भयाकुलः वातायनाद्बहिः रज्ज्वा समवतीर्य सत्वरं स्वगृहं पलायितः ।

अथ तस्मिन् गते सा कल्याणवती तां सखीमवादीत् सखि । कृतं त्वया शोभनं, यदयं नीचः सत्वरं बहिष्कृतः, त्वया मे हृदयं ज्ञातं, चेतस्तु मम दूयत एव मे भर्त्ता सिंहव्याघ्रादीन् निहत्यापि क्रियां अपह्नुते । अयन्तु भुजगं हत्वैव प्रनृत्यति । तत्तादृशं हित्वा कथमस्मिन् प्राकृते रतिः ? तदव्यवस्थितमतिं मां धिक् अथवा सर्वा एव स्त्रियो धिक् या मक्षिका इव कर्पूरं हित्वा अशुचौ धावन्ति । इत्येव जातानुशया सा कथमपि निशां नीत्वा भर्त्तारं प्रतीक्षमाणा पितुर्गृहे अतिष्ठत् । तावच्च स मित्र-बलः गजानीकेन भूभृता दत्ताधिकबलः गत्वा तान् गन्ध-

जान् पञ्च पापान् शत्रूनबधीत्। ततः स पुनः स्वराज्यं प्राप्य तां भार्य्याञ्च पितुर्गृहात् आनीय तञ्च श्वशुरं प्रभूतैर्धनैरापूर्य्य सुचिरं निष्कण्टकां क्ष्मां शशास। एवं प्रवीरे सुभगेऽपि मत्पतौ विवेकिनीनामपि योषितां चलं मनः यत्र कुत्रचित् धावति, अथवा विशुद्धसत्त्वा योषितः विरलाः खलु। इति मरुभूतिना निगदितां कथामाकर्ण्य स वत्सराजसुता नरवाहनदत्तः सुखसुप्तस्तां रजनीमनैषीत्।

अथ दशमो लम्बकः।

अनपष्टितमस्तरङ्गः।

अथ प्रातः कृतनित्यक्रियः स नरवाहनदत्तः सचिवैः सह स्वमुद्यानं विहरन् ययौ। तत्रस्थश्च आदौ व्योम्नः प्रभापुञ्जं ततः बह्वीर्विद्याधराङ्गनाः समापतन्तीर्ददर्श। तासाञ्च मध्ये ताराणामिव शीतांशुरेखां लोचनानन्ददायिनीं विकसत्पङ्कजनयनां नीललोचनषट्पदां सलीलहंसगामिनीं वहदुत्पलसौरभां तरङ्गहारिवलीलतालङ्कृतमध्यां साक्षात् स्वरोद्यानवापीशोभाधिदेवतामिव एकां कन्यकामद्राक्षीत्। स्मरसञ्जीवनीं तां चान्द्रीं मूर्त्तिमम्भोधिरिव दृष्ट्वा स नरवाहनदत्तः उत्कलिकाकुलश्चुक्षुभे। अशंसच्च अहो सुन्दरनिर्म्माणवैचित्री विधातुः इत्येवमालोच

सचिवैः सह तामुपाययौ। पप्रच्छ च तां तिर्यक् पश्यन्तीं प्रेमदृष्ट्या का त्वं शुभे कथमिहागमनं वा। तदाकर्ण्य साब्रवीत् शृणुत, वदामि।

अस्ति हिमाचले काञ्चनशृङ्गं नाम हैमं पुरम्। तत्रास्ति स्फटिकयशा नाम विद्याधरपतिः। स हि धा-र्मिकः [illegible], तस्य हेमप्रभा नाम महिषी। [illegible] तयोः [illegible] कनीयसी प्राणाधिका [illegible] कन्या [illegible] नाम। [illegible] [illegible] पितुः [illegible] व्रतैः स्तोत्रैश्च पर्यतोषयम्। एकदा [illegible] [illegible] भगवती तुष्टा ममैतां विद्यां दत्त्वा मामादिशत् पुत्रि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]। स च [illegible] चक्रवर्ती भविष्यतीति [illegible]। अहञ्च तत्प्रसादात् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] पश्य च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] तदा प्रातरेव गत्वा तत्र निजं पति-[illegible]। [illegible] तत्र च [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] यामिनी च व्यगात्। तदह-[illegible] [illegible] त्वां द्रष्टुमागता, तत् साम्प्रतं [illegible] इति [illegible] सखीभिः सह [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] विचिन्तयन् [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] मुखोऽब्रवीत् [illegible] शृणु एकां कथां [illegible] त्वां [illegible]।

पुराभवत् काञ्चनपुरीति कापि नगरी। आसीच्च तस्यां सुमना नाम कश्चिन्महीपतिः। चित्रं येन विराजमानेन आक्रान्तदुर्गकान्तारभूमिना ग्रन्वोऽपि तादृशाः कृताः। एकदा आस्थानमण्डपगतं तं प्रतीहारी व्यजिज्ञपत् देव। मुक्तालता नाम कापि निषादपतिकन्या पञ्जरस्थं शुकमादाय वहिर्द्वारि वीरप्रभेण भ्रात्रा सह देव द्रष्टुकामा स्थिता इति। आनीयतामसाविति प्रभुणोक्ते सा भिल्लदुहिता प्रतीहारनिर्देशात् नृपतेरास्थानमण्डपमविशत्। सर्वेऽपि सभासदस्तस्या अद्भुत रूपं दृष्ट्वा न मानुषीयं कापि देवी नूनमसौ इति समचिन्तयन्। सा तु राजानं प्रणम्य व्यज्ञापयत् देव। अयं शास्त्रगञ्जाख्यस्तु वेदधरः शुकः कविः समस्तासु विद्यासु कलासु च विचक्षणः। मया पुनर्देवयोग्योऽयमिति कृत्वा अद्य अयमिहानीतः गृह्यतामिति अर्पितस्तदा प्रतीहारेण कौतुकात् नृपतेरन्तिकं नीतोऽसौ शुकः श्लोकं पपाठ,

> राजन्। युक्तमिदं सदैव यदय देवस्य सन्धुक्षते
> धूमश्याममुखो द्विषद्विरहिणीनिश्वासवातोद्गमैः।
> एतत्त्वद्भुतमेव यत् परिभवाद् वाष्पाम्बुपूरप्लवे-
> रासां प्रज्वलतीह दिक्षु, दशसु प्राज्यः प्रतापानलः॥

इमं श्लोकं पठित्वा शुकः पुनरब्रवीत् किं प्रमेयं कुतः शास्त्राद् ब्रवीमि तदादिशतु देव इति।

ततो विस्मिते राजनि मन्त्री अब्रवीत् प्रभो। मन्ये शापादयं शुकीभूतः कश्चन पूर्वर्षिः। इत्युक्ते मन्त्रिणा राजा तं शुकं पृच्छति स्म भद्र! कौतुकं मे, ब्रूहि स्ववृत्तान्तं,

क्व ते जन्म? कुतस्ते शुकत्वेऽपि शास्त्रविज्ञानम्? को वा भवान्? ततः स शुकः वाष्पमुत्सृज्य आह स्म देव! अवाच्यमपि एतत् देवस्य आज्ञया कथयामि, राजन्! हिमवदन्तिके कश्चित् आम्नाय इव दिग्व्यापिभूरिशाखाश्रितद्विजः रोहिणस्तरुरस्ति। तस्मिन् एकः शुकः कृतनिलयः भार्य्यया शुक्या सह तस्थौ। तस्मात् तस्यामेवाऽहं दुष्कृतयोगात् तनयः। जातमात्र एव मयि माता मम सा शुकी पञ्चतामगात्। तातस्तु वृद्धः पक्षान्ते मां निवेश्य वर्द्धयति स्म। वार्द्धक्यात् विचरितुमशक्नुवंश्च निकटस्थशुकानां भुक्तशेषाणि फलानि अश्नन् ददच्च मह्यं कथञ्चित् आसाञ्चक्रे।

एतस्मिन्नन्तरे सहसा सम्भ्रमोद्वेलचमरी विलम्बमानपटा विद्रुतव्याकुलेव सा महाटवी समभवत्। पुलिन्दवृन्दे विविधप्राणिनां संहाराय प्रवृत्ते शाखिटभूमिषु कृतान्तक्रीडितं कृत्वा श्रान्तैः पिशितभारैरापतितैः एकस्तु वृद्धशबरस्तस्मादनासादितमांसः क्षुत्परीतः सायं तं तरुमारुरोह। आरुह्य च स तत्र सत्वर शुकान् अन्यांश्च पक्षिणः नीडेभ्यः आकृष्य आकृष्य हत्वा भुवि व्यपातयत्। आयान्तञ्च तं यमकिङ्करसोदरं दृष्ट्वा यावदहं भयात् शनैः तातस्य पक्षान्तः लीनो व्यतिष्ठं तावत् स पातकी अस्मत्कुलायं प्राप्य तं तातम् आकृष्य पीड़ितग्रीवं निहत्य तरुमूले न्यक्षिपत्। अहञ्च तातेन समं तस्य पक्षतेः पतित्वा निर्गत्य सभयं पर्णान्तः शनैः प्राविशम्। अथावतीर्य्य असौ भिल्लः अग्नौ भृष्टान् तान् किंयतः अभक्षयत्। अगाच्च

अन्यान् कतिपयान् गृहीत्वा निजां पल्लीम्। अहन्तु शान्तभयो दुःखदीर्घां तां निशां कथञ्चित् नीत्वा प्रातर्भूयिष्ठमुदिते जगच्चक्षुषि भास्करे असमुद्भिन्नपक्षसङ्घो वसुधायां मुहुः स्खलन् व्यचरं, प्रापञ्च तत्पार्श्वं आसन्नवर्त्तिनः कस्यचित् पद्मसरसस्तीरम्। अपश्यञ्च तत्र कृतस्नानं सैकतस्थितं मरीचिनामानं मुनिमग्रतः स्वपूर्वपुण्यमिव। स तु मां दृष्ट्वा [illegible] समाश्वास्य पत्रपुटेन कृत्वा कृपया आश्रममनैषीत्। तत्रागतं मां दृष्ट्वा कुलपतिः पौलस्त्यः किलाहसत्। [illegible] स दिव्यदृष्टिरुवाच इदं मा[illegible] दुःखेन सहितं दृष्ट्वा [illegible] कथां कृताह्निकः स वक्ष्यामि। यस्या श्रवणादयं स्वां जातिञ्च स्मरिष्यति। इत्युक्त्वा पुलस्त्यः आह्निकाय समुत्थितोऽभवत्।

अथ कृताह्निकः स महर्षिः तथैवाभ्यर्थितः मत्प्रवृत्तामेतां कथामवर्णयत्। पुरासीत् रत्नाकरे पुरे ज्योतिष्प्रभो नाम राजा। यः [illegible] आरत्नाकरमुर्वीं शशास। तस्य हर्षवत्यां नाम देव्यां तीव्रतपसा तुष्टस्य भगवतः गौरीपतेर्वरप्रभावात् पुत्र एकः समजनि। यदसौ देवी हर्षवती स्वप्ने मुखप्रविष्टं सोममद्राक्षीत् तेनासौ नृपः तत्पुत्रं नाम्ना सोमप्रभम् अकरोत्। स च प्रजानां नयनोत्सवं जनयन् गुणैरमृतमयो राजपुत्रः क्रमात् सोम इव ववृधे। अथ राजा ज्योतिष्प्रभः प्रजाभार धारणक्षमं युवानं प्रकृतिप्रियं दृष्ट्वा यौवराज्येऽभिषिक्तवान्, प्रददाच्च प्रभाकराख्यस्य निजमन्त्रिणः पुत्रं प्रियङ्करनामानं सद्गुणसम्पन्नमस्य मन्त्रित्वे।

एतस्मिन्नन्तरे अम्बरादश्वं दिव्यमादाय देवराजसारथिर्मातलिः अवतीर्णस्तमभ्येत्य सोमप्रभमभाषत राजन्! भवान् विद्याधरः सखा शक्रस्य इहावतीर्णः, तेन च पूर्वस्नेहेन आशुश्रवा नाम उच्चैःश्रवसः सुत, अयं तुरङ्गमस्ते प्रहितः। एतमधिरूढस्त्वं शत्रूणामजेयो भविष्यसीति उक्त्वा तस्मै सोमप्रभाय तं वाजिरत्नं दत्त्वा गृहीतमन्स्कारः खमुत्पपात। ततस्तमुत्सवमनोरमं दिवसं नीत्वा सोमप्रभः परेद्यवि पितरमवादीत् तात! क्षत्रियस्य नैष धर्मः यदजिगीषुता, तदाज्ञां मे देहि, अहं तावत् दिग्विजयाय व्रजामि। तदाकर्ण्य स पिता तुष्टस्तथेति प्रत्यपद्यत, अकरोच्च तस्य यात्रासंविदम्। ततः पितरं प्रणम्य स सोमप्रभः स्वबलैः सह दिग्विजयाय शुभे अहनि शक्रहयारूढः प्रतस्थे। दुर्वारविक्रमः स तेन अश्वरत्नेन सर्वासां दिशां पतीन् महीभुजो जिगाय, आजहार च तेभ्यः प्रभूतानि रत्नानि। तेन तद्वनु नमितश्च विद्विषाञ्च शिरांसि नतानि च। तद्धनुरुन्नतिं पुनः प्राप न तु तद्विद्विषतां शिरांसि।

अथ कृतार्थः स हिमाद्रिनिकटे पथि आगच्छन् वनान्तरे सन्निविष्टबलः मृगयां चक्रे। दैवाच्च स तत्र रत्नखचितम् एकं किन्नरमपश्यत् अभ्यधावच्च तं प्राप्तुं तेन शक्रदत्तेन वाजिना। क्रमेण स किन्नरो गिरिगुहां प्राप्य अदर्शनमगात्। सोमप्रभस्तु तेनाश्वेन सुदूरमनीयत। तावच्च तीक्ष्णतेजसि सवितरि सन्ध्यासमागमाकाङ्क्षया पश्चिमाशामुपयाति राजपुत्रोऽसौ श्रान्तः कथमपि आवृत्य महदेकं सरो ददर्श। तस्य च तीरे तां निशां नेतुं तस्मादैन्द्राश्वात्

अवततार। तस्मै च हर्षोदकानि दत्त्वा आहृताम्बुफलः कियन्तं कालं विश्रान्तः अकस्मात् कुतश्चिदायान्तं गीतस्वनमशृणोत्। तदनुसारेण च गत्वा नातिदूरतः शिवलिङ्गाग्रतः समुपविष्टां गायन्तीं कामपि दिव्यकन्यकामद्राक्षीत्। केयमद्भुतरूपेयमिति जातविस्मयं तं सा अभ्युदागतमिति राजपुत्रं दृष्ट्वा कृतातिथ्यमवोचत भद्र। कस्त्वं, कथमिमां भूमिमागतो भवान् दुर्गमाम्? एतदाकर्ण्य स्ववृत्तान्तमुक्त्वा स तां पप्रच्छ भद्रे। कथय का त्वं कथमत्र वने एकाकिनी, क्व च ते स्थितिः। इति पृष्टवन्तं तं, सा दिव्यकन्या प्रत्यवादीत् महाभाग। यदि कौतुकं, तत् कथयामि शृणु। इत्युक्त्वा सा वाष्पपूर्णमुखी वक्तुं प्राक्रमत।

अस्तीह हिमाद्रेः कटके काञ्चनाख्यं पुरम्। तत्रास्ति पद्मकूटो नाम विद्याधरराजः। तस्य राज्ञः हेमप्रभानाम्न्यां महादेव्या जातां पुत्राभिः अधिकप्रियां मनोरथप्रभां नाम तनयां मां विद्धि। साहं विद्याप्रभावेण सखीभिः साकं नानाविधानाश्चर्यमयान् द्वीपानि कुलशैलान् वनानि उपवनानि च विहृत्य प्रत्यहं पितुराहारसमये त्रिभिर्वासरप्रहरैः स्वभवनमागच्छामि। एकदाहमिह प्राप्ता सरसीतटे विहरन्ती सवयस्यमेकं मुनिपुत्रमपश्यम्। तस्य च रूपशोभया दूत्येवाहमाकृष्टा तमभ्यधावम्। सोऽपि साकूततया दृष्ट्या मय्यभिलाषमकरोत्। ततो मम उपविष्टायाः सखी उभयाश्चित्तज्ञा तद्वयस्यमपृच्छत् महाभाग। कोऽयं महापुरुषः, ब्रूहि यदि न रहस्यमिति। स च तद्वयस्योऽब्रवीत् भद्रे। नातिदूरे इतो मुनिः दीधितिमानिति प्रसिद्धो निवसति

आश्रमपदे। स ब्रह्मचारी कदाचित् अत्र सरसि स्नातुमागतो देव्या तत्कालागतया कामवशया ददृशे। सा च शरीरिणमप्राप्य प्रशान्तं तं मुनिं मनसा सङ्गमेव चकमे, अवाप च तेन मानसमेकं सुतम्। तत्र दर्शनात् मम अयं पुत्रः सञ्जातः परिगृह्यतामिति अभिधाय तस्मै सुतं दत्त्वा तिरोदधे। स तु मुनिः अनायास-लभ्योऽयं पुत्र इति प्रहृष्टः परिजग्राह चकार च रश्मि-मानिति नाम। क्रमेण च परिवर्द्धितं तस्मिन् विद्वान् सर्वा विद्याः शिक्षयाञ्चकार। तस्मिन् दर्शितं मुनि-कुमारं मया सह विहरन्तमिहागतं विद्धि। तदद्य च तेन इत्युक्ता पृष्टा च मत्सखी कथां मम नामादि सह मदुक्तं नामवंशसहितं वृत्तान्तमवर्णयत्। तत तदन-न्वयज्ञानात् स चाहञ्च परस्परानुरागिणौ समभवाव यावत्, तावत् द्वितीया मे सखी एत्य अब्रवीत् सखि। उत्तिष्ठ, आह्वयति पिता त्वां तातोद्याने। एतदाकर्ण्य शीघ्रमेवालोक्य भिया तं तत्रावस्थाप्य पितरमन्वा-गमम्। तत्र यथालाभं कृताहारा यावदिह निवर्तिता तावत् प्रथमा मे सखी समागत्य उच्चैरक्रन्दीत् सखि। तस्य मुनिपुत्रस्य स सखायमागतः। स तु प्राक् द्वारि स्थितः सन् मां समावदत् मनोरथप्रभायामेव रश्मिमता अधुनैव व्योमगमनीं विद्यां पैतृकीं दत्त्वा प्रेषितः मत्सुखकारी एवं सन्दिष्टश्च यथा तां प्राणेश्वरीं मनोरथप्रभां विना मदनेन इमां दशां नीतोऽस्मि यथा क्षणमपि प्राणान् धारयितुं न शक्नोमि। तदाकर्ण्यैव तेनाग्रसिना मुनिपुत्रवयस्येन

समन्विता सख्या सह निर्गता इहैव आगता। आगत्य च त मुनिपुत्रं मया विना चन्द्रोदयेनैव गतासु मपश्यम्। ततोऽह यावत् तद्वियोगार्त्ता स्वां तनुं निन्दन्ती तत्कलेवर गृहीत्वा अग्निं प्रवेष्टुमैच्छम् तावत् अन्तरीक्षादवतीर्य्य तेजःपुञ्जाकृतिः कोऽपि पुमान् तच्छरीरमादाय गगनमुत्पपात। अथाहम् एकाकिनी एव यावदग्नौ पतितुमुद्यता, तावत् गगनादुच्चचार भारती, मनोरथप्रभे। मा एवं कुरु, पुनरपि कालेन ते अनेन मुनिपुत्रेण सङ्गमो भविता। एतदाकर्ण्य मरणान्निवृत्ता तत्प्रतीक्षा इहैव शङ्करार्चनतत्परा सुचिरमतिष्ठम्। सोऽपि मुनिपुत्रसुहृत् क्वापि अदर्शनं गतः। इत्येवं वादिनीं तां सोमप्रभोऽब्रवीत् स्थितासि सम्प्रति एकाकिनी सा तव सखीदानीं क्व गता। तदाकर्ण्य सा विद्याधरकन्यका पत्यभाषत राजपुत्र। अस्ति सिंहविक्रमो नाम विद्याधरपतिः। तस्य अनन्यसाधारणी मकरन्दिका नाम तनया वर्त्तते। सा तु मे प्राणसमा सखी मे दुःखेन दुःखिता। तया मे वार्त्तां ज्ञातुमद्य सखी प्रेषिताभूत्। मयापि तस्या वार्त्तां विज्ञातुं मत्सखी तया सह प्रेषिता। तेनास्मि सम्प्रति एकाकिनी स्थिताहम्। एवं वदन्ती सा सोमप्रभा गगनादवतरन्तीं तदैव तां स्वसखीं दर्शयामास। अथ कथितमनोवार्त्तां तां सोमप्रभस्य पर्णशय्यामकारयत्, अदापयच्च तदश्वस्य घासम्। ततः सर्वे ते निशां नीत्वा प्रातरुत्थिता व्योम्नावतीर्णं विद्याधरमेकमपश्यन्। स च विद्याधरो देवजयो नाम कृताननतिः समुपविश्य मनोरथप्रभां तामगा-

ीत् मनोरथप्रभे । राजा सिंहविक्रमस्त्वामाह यावत् तव वरो न निष्पन्नः, तावत् मत्सुता मकरन्दिका त्वत्सखी तव स्नेहात् विवाहं नेच्छति। तदेताम् आगत्य तथा प्रबोधय यथा विवाहे प्रवर्त्तते, एतत् श्रुत्वा सखीस्नेहात् तां विद्याधरकन्यां सखीं मकरन्दिकां प्रबोधयितुं गन्तु-कामा तां तर्हि रथमारोपयन् सोमप्रभः । अनहं मानु-षोऽहं, वैद्याधरं लोकं द्रष्टुं मे महत् कौतूहलम्, तत्र यदि न दोषस्तदा मां नेतुमर्हसि अन्यथा इहैवासो-ऽहं तिष्ठामि तत् श्रुत्वा सा सखीयुक्ता तथेत्युक्त्वा देव-जयोत्सङ्गारोपितेन तेन सोमप्रभेण सह ययौ। तत्र गता सा तया मकरन्दिकया कृतातिथ्या सोमप्रभं दृष्ट्वा कोऽय-मिति स्वैरमपृच्छत् तस्याश्च मनोरथप्रभायाः ज्ञातवृ-त्तान्ता सा मकरन्दिका तेन सोमप्रभेण सद्य एव अप-हृतचेतना समभूत्। सोऽपि सोमप्रभस्तां रूपिणीं लक्ष्मी-मिव ललनां प्राप्य समचिन्तयत् कः स सुकृती, येनास्याः पाणिर्गृहीष्यतेति। ततः स्वैरालापे प्रवृत्ते तां मकरन्दिका-माह स्म मनोरथप्रभा सखि कस्मात् त्वं नोद्वाहमिच्छसि? तन्निशम्य सा प्रत्यवादीत् कथं त्वया अनङ्गीकृते वरे अहं विवाहमिच्छेयं, त्वं हि मे शरीरादपि अधिकप्रिया। एवं तया मकरन्दिकया सप्रणयमभिहिते मनोरथप्रभावादीत् मुग्धे! मया हि वृतो वरः, दौर्भाग्यात् लोकान्तरं नीतः, दैववचनात् साम्प्रतं तत्समागमप्रतीक्षया तिष्ठामि। त्वम-धुना कथं न वरमाप्तुमिच्छसीत्यभिहिते सा मकरन्दिका तर्हि त्वद्वाक्यं करिष्यामीत्याह। सा च मनोरथप्रभा तद्वि-

सख्या तां जगाद सखि ! सोमप्रभोऽयं पृथिवीं जित्वा तवा-ऽतिथिः प्राप्तः। तत् सुन्दरि ! त्वया अस्य आतिथ्यसत्कारः कर्त्तव्यः। इत्याकर्ण्य तया मकरन्दिकयोक्तं सखि! दृष्टमात्रस्यैवास्य आशरीरात् सर्वमिदं मे धनं [illegible]तम् उपहारीकृतं यदीच्छति कामं स्वीकरोतु। एवं तयोक्ति क्रमात् तत्प्रणयं [illegible]तत्पितुरावेद्य मनोरथप्रभा तयोरुद्वाहनिश्चयमकरोत्। ततः [illegible] लब्धधृतिः पवित्रधरस्तामवदत् सखि! [illegible] साम्प्रतं मे गन्तव्य[illegible] तत्सदृशीं [illegible] मे सैन्यमागच्छेत्, गच्छेच्च मामप्राप्य अहिता-[illegible] पराङ्मुखम्। तदिदानीं गत्वा सैन्यवृत्तान्तं परिज्ञाय तत पुनरागत्य निश्चित्य च शुभेऽह्नि मकरन्दिका-[illegible]। तदाकर्ण्य सा तथेति त[illegible]वान्। ताव[illegible] सोमप्रभस्य [illegible] अश्वपदवीं विचिन्वन् सैनिकस्तत्रागात्। यावच्च मिलिताय तस्मै निजसैनिकाय सम्प्रहृष्टः स्वं वृत्तान्तं [illegible] तावत्तस्मान्निजपितुः शीघ्रमागच्छतादिति लेखमादाय कश्चित् दूतः समाययौ।

तदादेशेन पितुः सचिवानुसृतेन सैन्येन सह सत्वरं स्वं नगरं जगाम। व्रजन् तात दृष्ट्वाहं न चिरादागमिष्यामीति मनोरथप्रभां तं देवजयञ्च प्रोवाच। अथ स देवजय-गत्वा तत् सर्वं मकरन्दिकामबोधयत्, तेन सा विरहातुरा सञ्जज्ञे। सा उद्याने सखीजने सङ्गीते च न रतिमलभत, न च शुकानामपि विनोदनसुभगा गिरः शुश्राव। किमधिकेन नाहारमपि सा अकरोत्, किमुत मण्डनादिकम्। प्रयत्नेन

पितृभ्यामनुरुध्यमानापि न धृतिमवाप्नोत्। क्रमेण सा विभिन्नोपलग्रथनमपि विसृज्य उन्मादिनीव पितुरुद्वेग-कारिणी बभ्राम। यदा तु सा सन्तान्ध्यान्दनो... न प्रतिपेदे तदा तौ परिकुपितौ तामशपतां त्वं ... निषाददेशे कञ्चित् कालम् अनेनैव शरीरेण ... वर्जिता निपतिष्यसि। इति पितृभ्यां शप्ता सा सद्य एव निषादसदनं गता निषादकन्या समभूत्। स च ... विक्रमः शोकादनन्यः शुकः तद्भार्या ... ... नवत्। सोऽयं शुकः पुराजीन ... वेत्ति। तदत्र चित्रां कर्मगति दृष्ट्वा मया ... एतां कथाममी राजपदसि समुक्त्वा विमोदते। सोमप्रभश्च अस्य सुतां निषादीत्वमाप्तां मकरन्दिका शूकरजन्मनि प्राप्स्यति। मनोरथप्रभा च त सम्प्रति जात भूमिप रश्मिमन्तं मुनि-सुतं तदैव सम्प्राप्स्यति।

अथ सोमप्रभः पितरं दृष्ट्वा तदाश्रमे स्वप्रियावास... साम्प्रतं सर्वमाबाधयन् स्थितः। ततो येन अहं ... आश्रमं नीतः, स मरीचिमुनिस्त्वत्तं मां गृहीत्वा अवर्धयत्। अहञ्च जातपक्षः पक्षिकुलस्वभावापलात् इतस्ततः परि-भ्रमन् प्रदर्शयश्च विद्यास्थैर्यं क्रमात् निषादहस्ते पतित-स्त्वदन्तिकं प्राप्तः। इदानीञ्च मे पक्षियोनिज दुष्कृतं क्षीणम् इति तस्मिन्नृपसदसि कथामुक्त्वा विरते तस्मिन् विदुषि शुके सपदि स सुमनोमहीपतिः प्रमोदतरङ्गि... विस्मृतान्तरात्मा समभवत्।

अत्रान्तरे भगवानुमापतिः परितुष्य स्वप्ने तं सोमप्रभ

मादिशत् राजन्। उत्तिष्ठ, सुमनोमहीभृतः सकाशं व्रज, तत्र कन्यां प्राप्स्यसि। सा मकरन्दिका पितृशापतो निषादी-भूत्वा मुक्तालताख्या अभूत्। सा अधुना स्वं पितरं शुकतां [illegible] अस्य राज्ञः सुमनोमहीपालस्य सकाशं गता। तत्र त्वां विलोक्य विनिवृत्तशापा स्वां वैद्याधरीं जातिं स्मरिष्यति। दृष्ट्वा चान्योन्यं युवयोरन्योन्यविज्ञानविवृद्ध-हर्षशोभो समागमः सम्भविष्यति। इति स भूमिपतिं सोमप्रभं समादिश्य ताञ्च मनोरथप्रभां स्वभक्तां नक्तं कृपा-परः समादिशत् भद्रे। योऽयं रश्मिमान् नाम मुनिसुतस्त्वया वरोऽङ्गीकृतः, स सम्प्रति सुमनोऽभिधः नृपः सञ्जातः। तत्तत्र त्वं गच्छ, त्वां दृष्ट्वा स स्वजातिं स्मरिष्यति। एवं ते [illegible] प्रभुणा समादिष्टे तस्य नृपस्य सुम-नसः [illegible]। सा तु निषादी मकरन्दिका तत्र सोमप्रभसाक्षात् दृष्ट्वा [illegible] स्व कलेवर प्रपद्य शापमुक्ता कण्ठे परिजग्राह। सोऽपि सोमप्रभः गिरिजा-पतेः प्रसादात् तां विद्याधरराजपुत्रीं [illegible] लक्ष्मीमिवावाप्य समाश्लिष्य च कृतार्थोऽभवत्। स च सुमनो-नृपस्तां मनोरथप्रभां दृष्ट्वैव स्मृतस्वजातिः पूर्वां नभस्सुरतां तनुं प्रविश्य सहसा मुनिपुत्रो रश्मिमान् समभूत्, अगमच्च चिरोत्सुकस्तया स्वकान्तया सङ्गम्य तामादाय च स्वां पु-रीम्। शुकोऽपि पक्षियोनिं मुक्त्वा स्वतपोभिरर्जितां वैद्या-धरीं जातिमगच्छत्। इत्येवं देहान्तरितेऽपि देहिनामवश्यं सम्भविता समागमः। इति निजसचिवात् गोमुखात् अ-द्भुतां विचित्रां कथां निशम्य नरवाहनदत्तः भृशं परितुतोष।

पण्डितमल्लरङ्गः ।

अथ गोकुले सचिवाग्रणीर्विद्याधरो गुरुकथामाख्याय
पुनरपि नरवाहनदत्तमब्रवीत् देव! सामान्या अपि लोक-
त्रयहितैषिण उदारहृदयः [illegible] [illegible] सहन्ते
तथा च शृणु कथामिमां। आसीत् पुरा [illegible] नाम
कश्चित् कुलपुत्र [illegible] [illegible] [illegible] विख्यात-
पौरुषः। स खलु कदाचित् [illegible] [illegible] [illegible] प्र-
विष्टः स्वां भार्यां [illegible] [illegible] [illegible]
स तु दृष्ट्वा [illegible] [illegible] [illegible] किमर्थम्
मित्रद्रोहिणा पशुना निहतेव [illegible] पापेन दुश्च-
रित्रेण निगृहीतया, इह वा [illegible] [illegible] किं
करोषि इत्यालोच्य तावुभौ [illegible] उवाच पश्यतं युव-
योर्मे पश्येय पुनः, तमेव हत्वा, [illegible] [illegible]
आ गच्छतम् इत्युक्तौ [illegible] [illegible] [illegible] प्रययतुः
ततश्च स भार्यां परित्यज्य मुनिर्भूत्वा [illegible]। देव! एवं
जितक्रोधा नैव दुःखास्पदीभवन्ति, अतश्चैवंविधा न जातु
विपदा बाध्यन्ते। तिरश्चामपि प्रज्ञा श्रेयसे न तु परा-
क्रमः, तदिमां सिंहवृषभादिविषयां [illegible]

आसीत् कस्मिंश्चित् नगरे कोऽपि [illegible] [illegible]
एकदा वाणिज्यार्थं मथुरां पुरीं व्रजतस्तस्य भारवोढा [illegible]
कर्षन् भरेण युगभङ्गतः गिरिप्रस्रवणीकृतकर्दमे [illegible]

सञ्जीवको नाम वृषः पथि विचूर्णितैरङ्गैः पपात। तच्चा-भिघातनिश्चेष्टं निराश्वासं दृष्ट्वा आश्वासनासमर्थः स वणिक्पुत्रस्तं त्यक्त्वा जगाम। स तु सञ्जीवकः दैवात् समाश्वस्तः शनैरुत्थाय मृदूनि शष्पाणि अश्नन् क्रमेण प्रकृतिमगमत्। गत्वा च यमुनातीरे हरितानि तृणानि समास्वाद्य स स्वच्छन्दचारी क्रमात् सम्पुष्टाङ्गो बलवांश्चाभवत्, व्यचरच्च पीनककुत् माद्यन् वृषेन्द्रोपमः।

अत्रान्तरे पिङ्गलको नाम कश्चित् सिंहः विक्रमेण काननमाक्रामन् समध्युवास। तस्य मृगपतेः द्वौ मन्त्रिणौ जम्बूकावास्ताम्। एको दमनको नाम, अपरः करटकः। स चैकदा सिंहस्तोयार्थमागमत् यमुनातटम्, अशौषीच्च तस्यारात् सञ्जीवककुद्मतो नादम्। श्रुत्वा चाश्रुतपूर्वं दिक्षु मूर्च्छितं तं नादं सिं[illegible] [illegible]न्तयन् बत कस्यायमीदृशो नादः। नूनमत्र महत् किञ्चित् सत्त्वं तिष्ठति, तद्धि दृष्ट्वैव मां हन्यात् वा वनादस्मात् प्रवासयेत्। इति सोऽपि अपीतपानीयस्तस्मात् प्रदेशात् वनं गच्छन् भीतः सिंहः निगूढाकारमनुगेषु व्यतिष्ठत।

अथ प्राज्ञः स्वमन्त्री दमनको नाम जम्बूकः द्वितीयं मन्त्रिणं करटकमवदत् सखे। अस्मत्स्वामी पानीयार्थी गतः अपीत्वैव पानीयं कथं त्वरितमागतः, भद्र! अत्र कारणं प्रष्टव्यम्। ततः [illegible] अस्माकं नैष व्यापारः, त्वया किं कीलोत्पाटनात् कपेर्वृत्तान्तः न श्रुतः? नगरे क्वापि केनापि वणिजा देवतागृहं कर्त्तुं बहूनि दारूणि सञ्चितानि। तत्र कर्मकराः क्रकचैः काष्ठं पाटितं

कृत्वा यावत् यन्त्रस्थं कीलं स्थापयित्वा गृहमगच्छन्, तावत् आगत्य कश्चिद्वानरश्चापलात् पुनः कीलव्यस्तविभागेऽपि काष्ठे समुपाविशत्। तत्रोपविश्य खण्डिनयोः काष्ठांशयोरभ्यन्तरे निक्षिप्तलाङ्गूलः यावत् हस्ताभ्यां निरर्थकं कीलकम् पाटयति तावत् कीलोत्पाटनसमकालमेव काष्ठखण्डेन बद्धलाङ्गूलमपाकर्तुमशक्नुवन् पञ्चतामवाप। एवं यस्य यत् कर्म न, स तत् कुर्वन् विनश्यति। तस्मात् मृगराजस्य आशयेन विज्ञातेन किं नः प्रयोजनम्? एतत् करटकवचःकर्ण्य धीरो दमनकः प्रत्यवादीत् प्रभोरन्तः प्रविश्य सर्वैः बुधैः परिचरणीयः, कोऽहि नाम केवलं स्वोदरभरणं न कुरुते? एवं दमनकेनोक्तः साधु करटकः प्राब्रवीत् किन्तु प्रभोरन्तःप्रवेशः सेवकस्य धर्मो न इति करटकेनोक्तो दमनकः प्रत्यवोचत् नैवं सर्वो हि आत्मानुरूपं फलं वाञ्छति। श्वा तुष्यति अस्थिमात्रेण, केशरी द्विपमभिधावति। एतत् श्रुत्वा करटकोऽवादीत् यद्येवं कृते स्वामी क्रुध्यति तर्हि विशेषफलं कुतः? ईश्वरा हि अतिकर्कशाः स्तब्धाः हिंस्रजन्तुपरिवृताः पर्वता इव दुरासदाः विषमाश्च। ततो दमनकोऽवादीत् सत्यमेतत् यस्तु बुधः, स स्वभावानुप्रवेशेन शनैः प्रभुं स्वीकरोति। ततः स करटकेन एवं कुर्विति अभिहितो दमनकः तस्य सिंहस्य अन्तिकमुपाययौ। उपेत्य च तं स्वामिनं पिङ्गलकं सिंहं प्रणिपत्य उपविष्टः, सप्रश्रयं व्यज्ञापयत् प्रभो! अहं क्रमागतस्तव किङ्करो भृत्यः, हितः परोऽपि स्वीकार्यः, स्वोऽपि अहितः परं हेयः। अन्यतो द्रव्येणापि क्रीत्वा हितं, मार्जारं पोषयन्ति

अहितो गृहजातोऽपि मूषकः हन्यत एव। भूतिमिच्छता हितैषिभ्यो भृत्येभ्यः श्रोतव्यं तैश्च अपृष्टैरपि काले प्रभोर्हितं कर्त्तव्यम्। तस्मात् देव। विश्वसिषि चेत् न च कुप्यसि, नापि निह्नुषे नोद्वेगं जनयसि च तदहं किञ्चित् पृच्छामि। एवं दमनकेनोक्तः सिंहः पिङ्गलकः [illegible] भद्र। त्वं हि मे [illegible] भक्तश्च, तन्निःशङ्कमुच्यताम्। इति पिङ्गलकेनोक्तो दमनकः प्राब्रवीत् देव। [illegible] तृषितस्त्वं गतवान्, तदपीतजलः किमसि विमना इव त्वमागतः? एतत् तस्य वचनमाकर्ण्य स मृगेन्द्रो व्यचिन्तयत् अये। लक्षितोऽस्मि दमनकेन, तत् किं भक्तस्य निगूहामि इत्यालोच्य अब्रवीत् शृणु गोप्यं मे नास्ति त्वदन्तिके मया जलपानार्थं गतेन अश्रुतपूर्वः अस्मिन् नादः श्रुतः, न चाहं जाने आत्मनोऽधिकस्य क[illegible] सत्त्वस्य तादृक् नादः स[illegible] इति अथवा प्रजापतेर्विचित्रा सृष्टिः, तेन च देहप्रविष्टेन मे न शरीरं न च वनं [illegible], तस्मात् मया इतोऽन्यत्र गन्तव्यम् इति वादिनं सिंहं दमनकोऽब्रवीत् देव। शूरः सन् कथं वनमिदं त्यक्तुमिच्छसि? जलेन सेतुर्भिद्यते, कर्णजपेन स्नेहः, अरक्षितेन मन्त्रः तथा शब्दमात्रेण कातरः। ते चापि यन्त्रादिशब्दाः एव भयङ्करा भवन्ति, तस्मात् प्रभो। परमार्थम[illegible] न भेतव्यं तथा हि भेरीगोमायुकथामेतां कथयामि [illegible]।

आसीत् पुरा क्वापि वनोद्देशे [illegible] गोमायुः। स एकदा भक्ष्यार्थी भ्रमन् प्रवृत्तयुद्धात् [illegible] भेरीरवैकं नादं श्रुत्वा भीतस्तस्मात् ययौ, ददर्श च पथि अदृष्टचरां

पतितस्थितां भेरीम्। तद् दृष्ट्वा किमीदृशोऽपि कश्चित् प्राणी स्यात् य एवं शब्दं करोतीति सचिन्त्य यावत् निकट-तामुपागतः पश्यति तावत् स नायं प्राणीति वायुना चालितेन शरस्तम्बेनाहतात् चर्मपुटात् शब्दोऽयं निःसर-तीति च बुद्ध्वा भयं जहौ। तदेव देव! शब्दमात्रेण भवा-दृशाः किं बिभ्यति? यद्यादिशसि तदाहं तत्तत् विज्ञातुं व्रजामि। इत्युक्तेन पिङ्गलकेन गच्छ, शक्नोषि चेत् इति गदितः स दमनकः यमुनातटमगात्। तत्र शब्दानुसारेण गत्वा तृणानि खादन्तं तं वृषभं ददर्श। ततश्च तस्यान्ति-कमुपेत्य तेन परिचयं कृत्वा सिंहान्तिकं प्रत्येत्य च यथा-वस्तु सिंहाय शशंस। अथ सिंहेनोक्तः यदि त्वया महोक्षो दृष्टः कृतश्च तेन संस्तवः, तदिह युक्त्या तमानय, अहं पश्यामि कीदृशोऽयमिति। इत्युक्त्वा पिङ्गलकः सम्प्रहृष्टः तं दमनकं तस्य वृषभस्य अन्तिकं प्राहिणोत्। स च गत्वा तत्पार्श्वं प्राब्रवीत् भद्र! एहि तुष्टोऽस्मत्स्वामी मृगा-धिपस्त्वामाह्वयति। वृषभस्तु तदाकर्ण्य भयात् यदा न प्रतिपेदे तदासौ पुनर्वनं गत्वा स्वामिने तस्य अभयं निवेद्य पुनरागत्य तं वृषभं सञ्जीवकं सिंहान्तिकमनैषीत्। स च सिंहः आगतं तं प्रणतं दृष्ट्वा कृतादरः प्रोवाच भद्र सञ्जी-वक! इहैव त्वं मत्पार्श्वे अकुतोभयस्तिष्ठ। तथेति प्रति-पद्य स्थितेन तेन वृषेण शनैः सः सिंहस्तथा उपचरितः यथा स सिंहः अन्यविमुखः तद्वश एवाभवत्। ततो दम-नकः करटकं रहोऽवादीत् पश्य, स्वामी सञ्जीवकेन हृतः नास्मानवेक्षते। एक एवासौ आमिषं भुङ्क्ते, नावाभ्या

भाग ददाति। मूढबुद्धिः प्रभुरस्य उक्ता न्यायं शिक्षते, मयैव दोषः कृतः अमुमत्रानयता। तन्नयाह विधास्ये यथा यमुक्ता अचिरात् विनश्यति, प्रभुश्च अस्थानव्यसनात् निवर्त्तते। एतद्दमनकादाकर्ण्य करटकोऽब्रवीत् सखे। भवतैवाधुना अयमस्यसाधन कर्त्तुं शक्यते। ततो दमनकः प्रत्यवादीत् प्रज्ञया ध्रुवं शक्ष्यामि, आपदि यस्य प्रज्ञा न हीयते, स किं कर्त्तुं न शक्नोति? तथाच वकचर्त्तुर्मकरस्य कथामाकर्णय।

आसीत् पूर्वं मत्स्यान्ते क्वचित् सरसि कोऽपि वकः। तस्य दृष्टिभयात् तत्रस्थाः मत्स्याः पलायन्ते। स च वकः मत्स्यानप्राप्य तान् मृषाब्रवीत् भद्राः। इह कश्चित् जालवान् मत्स्यादः आगतः, स जालेन युष्मान् गृहीत्वा अचिरात् हनिष्यति। तदस्य वचसि विश्वासं गत्वा, कुरुध्वं मद्वचनम्। अस्ति एकान्ते स्वच्छं सरः, यत्र ज्ञातं धीवरैः। युष्माकं तत्र निवासार्थम् अहं क्रमशः एकैकं नेतुं तत्र इच्छामि। तदाकर्ण्य मत्स्यैस्तैर्मत्स्यैर्जडबुद्धिभिरुक्तम् एवं कुरुष्व, वयं सर्वे त्वयि विश्वस्ता इति। ततो वकस्तान् क्रमेण नीत्वा शिलातले क्वचित् निक्षिप्य एकैकं भक्षयामास। अथ तान् मीनान् नयन्तं वकं दृष्ट्वा तत्सरोगतो मकरस्तं वक क्व नयसि मीनानिति पप्रच्छ। ततस्तं स तदेवाह यत् मत्स्यानन्यान् पूर्वम्। ततश्च सकृषा तेनोक्तं तर्हि मामपि तत्र नय। ततोऽसौ यावद्वकेन शिलातले न्यस्तः, तावत् स धीमान् मकरस्तस्य वञ्चकस्य वकस्य शिरश्चकर्त्त, शशंस चागत्य तद्वार्त्तां सर्वान् मत्स्यान्। ते चापि तं प्राणप्रदा-

यिनं तुष्टाः समभ्यनन्दयन्। तस्मात् प्रज्ञैव बलं निष्प्रज्ञस्य किं बलेन? अत्र च सिंहशशयोरिदमां कथां शृणु।

आसीत् कस्मिंश्चिद् वने कोऽपि अपराजितः सिंहः. स च यं यं सत्त्वमितोऽपश्यत् तं तमेव तत्क्षणात् [illegible]-यत्। ततस्ते सर्वे सम्भूय जन्तवस्तं सिंहमभ्येत्य अभ्यभाषन्त प्रभो! तव आहारार्थं प्रत्यहमेकैकं मृगं प्रेषयाम. तत् किमर्थं युगपत् सर्वान् विनाश्य [illegible] करोषि इति तेषां वचनमाकर्ण्य स [illegible] एकैकं जन्तु तैः प्रेषितमुपभक्षयत्।

कदाचित् [illegible] वारः [illegible]। स तु शशः प्रेषितो गच्छन् [illegible] करोमि, इत्यालोच्य [illegible] सिंहमभ्यगात्। तमागतं दृष्ट्वा [illegible] ममाहारवेला अतिक्रान्ता [illegible] वधार्हो [illegible] अस्माधिकं मया कर्तव्यम्? इत्युक्तवन्तं सिंहं [illegible] प्रणम्य प्रावोचत् देव! नास्ति मे दोषः. अहं [illegible] आगच्छन् पथि द्वितीयेन सिंहेन विधृत्य चिरान्मुक्तः, तदाकर्ण्य लाङ्गूलमास्फाल्य क्रोधारुणनयनः सिंहः समवदीत् कोऽयं द्वितीयः सिंहस्तावत् दर्शय तम्। सोऽपि शशकः आगत्य प्रभो! दर्शयामीति तं निनाय। ततोऽन्वागत सिंहं शशः दूरं कूपान्तिकं नीत्वा इहान्तःस्थं रिपुं पश्येत्युक्तवान्। ततस्तत्र सिंहः कूप[illegible] स्वं प्रतिबिम्बं पश्यति तावत् स गर्जन् स्वनादप्रतिनादमाकर्ण्य

सकोपः आत्मानं कूपे निक्षिप्य प्राणान् अत्याचीत्। शशस्तु स्वप्रज्ञया अखिलान् मृगान् तस्या आपदो मोचयित्वा तं वृत्तान्तं तेभ्यः समाख्याय तानभ्यनन्दयत्। तदेवं प्रज्ञैव परमं बलं न तु पराक्रमः यत्प्रभावेण शशकेनापि केशरी निहतः। तदहं प्रज्ञयैव स्वमीहितं साधयामि। एवं दमनकेनोक्तः करटकः तूष्णीमभवत्। ततो दमनकः तस्य स्वामिनः सिंहस्य अन्तिके एकदा विमना इव तस्थौ। पृष्टश्च तेन प्रभुणा नैमनस्यकारणं सः कृताञ्जलिर्जनान्तिकमब्रवीत् देव। बुद्ध्वा तूष्णीं स्थातुं न युज्यते अतस्त्वां ब्रवीमि यदि स्वामिनो हितमिच्छेत् तदा अनियुक्तोऽपि ब्रूयात्, तदन्यथा बुद्धिं विहाय इमां मे विज्ञप्तिमाकर्णय। योऽयं वृषः सञ्जीवको नाम त्वया परिपोष्यते, अयं त्वां हत्वा राज्यं चिकीर्षति, अनेन मन्त्रिणा सता त्वं भीरुरिति निश्चितः। पश्य त्वां जिघांसुरसौ निजायुधं शृङ्गयुग्मं धूनोति, अयञ्च प्रत्यहं सर्वान् प्राणिनः प्रत्यहं निर्भया जीवथ यूयं तृणाशनोऽहं राजा युष्माकं भविष्यामि, तदेतं दुर्मदं मांसभोजिनं मृगेन्द्रं युक्त्या निहन्मि इत्यादिभिरन्यैश्च समाश्वासयति। तदेतं वृषभं चिन्तय अस्मिन् ते शुभमस्ति न वेति। एवं दमनकेनोक्तः पिङ्गलकस्तमभ्यधात् बलीवर्दो वराकोऽयं किं मे तृणभुक् कुर्य्यात्, दत्ताभयं शरणागतमेनं कथं वा हन्याम्। एतदाकर्ण्य दमनकः प्राह मा एवमादिशतु प्रभुः। राज्ञा कस्तुल्यः क्रियते तथा श्रीश्च यदा द्वयोर्दत्तपदा तुल्यबलयोः तदा चला एव चिरं न स्थातुं शक्नोति एकञ्च विमुञ्चति। यश्च प्रभुः हितं द्वेष्टि,

अहितञ्च सेवते, स वैद्यैर्दुष्टरोगीव वर्जनीयः । प्रियमप्रियस्य परिणामे हितस्य वक्ता श्रोता च यत्र स्यात् तत्रैव श्रीः पदमादधाति । यः सतां वाक्यं न शृणोति प्रत्युत असतामेव शृणोति, स खलु अचिरादेव विपदं प्राप्य अनुतप्यते । तद् देव । अस्मिन् दुष्टे कस्तव स्नेहः ? अस्य वा त्वयि कः ? दुष्टस्य अभयदानं किम् ? शरणागतता वा का ? किञ्च देव । नित्यं तव पार्श्वे सन्निहितस्य गोः मूत्रपुरीषयोः कीटाः प्रजायन्ते, ते च नखकरीन्द्रदन्ता-घातव्रणाङ्कितं तव शरीरं नित्यं पीडयन्ति, तदस्य युक्तितो वध एव श्रेयान् । विपश्चित् यदि दुर्जने स्वयं प्रतिक्रिया न करोति तदासौ अनयः तस्मात् महान् समुत्पद्यते तदत्र कथामेतामाकर्णय ।

आसीत् कस्यापि राज्ञः शयने कुतश्चिदागता मन्द-विसर्पिणी नाम अलक्षिता कापि यूका । अकस्माच्च कुतोऽपि पवनेरितः समुपेत्य टिट्टिभो नाम दंशस्तं शयनीयं विवेश । कथं त्वं मम निवासनागतः, तदहमन्यतो व्रजामि इति तया मन्दविसर्पिण्या स दृष्टो अभिहितः । भद्रे । अपीतपूर्वं राजासृक् पास्यामि, मे प्रसीद, देह्यत्र मे वस्तुमिति स टिट्टिभस्तामब्रवीत् । सा तु तदनुरोधात् साय प्रत्यवादीत् सखे । यद्येवं तदास्व, किन्त्वस्य राज्ञो देहे त्वया अकाले न दष्टव्यम्, अस्य तु सुप्तस्य रतासक्तस्य वा लघुदंशः दातव्यः । तदाकर्ण्य तथेति सोऽत्र टिट्टिभ-स्तस्थौ । ददंश चाशु नक्तं शय्यागतं तं राजानम् । ततश्च हा दष्टोऽस्मीति ब्रुवन्नुत्तस्थौ । ततस्तस्मिन् शठे दंशे

त्वरितं पलायितं विचित्य राजभृत्यैः सा यूका अलभ्यत व्यपात्यत च। एवं टिट्टिभससर्गात् वराकी यूका नष्टा तत् सञ्जीवकसङ्गस्ते नैव शिवाय भविष्यति। न मे विश्वसिषि चेत् स्वयं तं शूलपातयोः शृङ्गयोर्दर्पात् शिरो धुन्वान द्रक्ष्यसि। इत्युक्त्वा तेन दमनकेन विकृतिं नीतोऽसौ सिंहः स सञ्जीवकं हृदा वध्यममंस्त।

ततोऽसौ दमनकस्तस्य आशयं बुद्ध्वा तत्क्षणात् विमन इव सञ्जीवकस्य अन्तिकमुपागात्। तदवलोक्य सञ्जीवकस्तमब्रवीत् मित्र! किमीदृगसि, अपि कुशलं ते शारीरम्? इत्येव तेन पृष्टः स जगाद सखे! कथमेवम् अस्माकं नाम कुशलम्? को हि राज्ञां सदा प्रियः? कश्चार्थी न लघुतां गच्छति? कश्च कालस्य गोचरतां न प्राप्नोति? इत्युक्तवन्तं तं सञ्जीवकः पुनः पप्रच्छ। वयस्य! किमद्य उद्विग्न इवासि कथ्यताम्। ततो दमनकोऽब्रवीत् शृणु यदहं त्वत्प्रीत्या वदामि। अद्य जडोऽसौ मृगराजस्त्वयि विरुद्धः निरपेक्षः अस्थिरस्नेहः त्वां भित्त्वा भोक्तुमिच्छति। अस्य च हिंस्रं स्वभावं पश्यामि। एतद् दमनकवचः पूर्वप्रत्ययात् ऋजुमत्या सत्यं विचिन्त्य च विमनाः प्रत्यभाषत धिक् सेवाप्रतिपन्नं क्षुद्रं क्षुद्रपरिग्रहं प्रभुं, यः सहसा वैरिलम्भीतं, तदिमामत्र कथां शृणु।

आसीत् मदोत्कटो नाम कश्चित् सिंहः। तस्य त्रयोऽनुचरा द्वीपिवायसजम्बूकाः। स कदाचित् वने सार्थभ्रष्टम् एकमुष्ट्रमद्राक्षीत्। कोऽयं प्राणीति सविस्मये मृगाधिपे ब्रुवति देशदर्शी वायसः उष्ट्रोऽयमिति प्राह स्म।

ततस्तेन सिंहेन कौतुकात् दत्ताभयस्तमानीय स्वामिर्ते अनुचरीकृत्य स्थापयामास । एकदा वन्येन केनचित् हस्तिना युध्यमानस्य तस्य हस्तोत्कटस्य शरीरे गजदन्तप्रहारैर्महती व्यथा सञ्जाता, तेन गतसामर्थ्यः स बहून् क्लेशाननुभवन् तैः तैरनुचरैः सह उपवासमकरोत्। ततः क्षुत्क्षामतरः स सिंहः क्षुत्परीतः भ्रमन् न किञ्चिदपि सत्त्वमासमाद। उवाच च तान् भृत्यान् किं कार्य्यमिदानीं कर्त्तव्यमिति। ते प्रोचुः प्रभो ! वन्यमस्माभिर्युक्तम् उष्ट्रेण साकं भवतो मैत्री का ? अयं तृणाशनः, वयन्तु मांसादाः, तदयं प्रभोर्भक्ष्य एव, कष्टकालेऽपि च एतस्य नाशनं नैवायुक्तमास्ति विश्वासः। यदि दत्ताभयमेनं कथं हन्मि इति प्रभुर्नोच्यते, तथाप्यय कृत्यमेवात्मानं प्रभवे यथा दद्यात् तथा यतिष्यामः, तथात्वे स्वयं वधदोषो नैव स्यात्। इत्युक्ते तेनाप्यनुज्ञातः स वायसस्तं दासेरकमुपेत्य अवादीत् एषोऽस्माकं स्वामी क्षुधाक्रान्तः, अस्माकन्तु नास्ति किमपि, तदयमस्य आत्मप्रदानेन प्रियमाचरामः। इत्युक्ते वायसेन स उष्ट्रोऽपि तथैव प्रत्यपद्यत। ततः काकोऽब्रवीत् स्वामिन् मामधुना भुक्त्वा प्राणान् धारयतु देवः। तत सिंहोऽब्रवीत् क्षुद्रस्त्वं किं त्वया भक्षितेन इति। ततो जम्बूकेनोक्तं देव। मां भक्षय। सिंहस्तमपि तथा निराचकार। ततो द्वीपी अवदत् भुङ्क्ष्व मां देव इति। तमप्यसौ नखायुध इति न स्वीचकार। अथोष्ट्रोऽवदत् प्रभो ! मां भक्षयतु। ततः सर्वे ते तं खण्डशः कृत्वा यथासुखमभक्षयन्। तदेव केनापि पिशुनेन विधिना एष पिङ्गलको मयि प्रेषितः,

गणना विधिरेवात्र प्रमाणमिति गृध्रोऽपि राजा हंससहचरः सेव्यः, न तु गृध्रानुचरः राजा हंसः, किमपरैः। एतत् सञ्जीवकादाकर्ण्य कुटिलो दमनकः प्राब्रवीत् सखे! तथापि मम भाषितं, शृणुत एकां कथां कथयामि।

अस्ति कोऽपि टिट्टिभः पक्षी सभार्य्यो वारिधेस्तटे। कदाचित् सगर्भा टिट्टिभी तं भर्त्तारमवदत् एहि नाथ। अपि गम्यताम्, अत्र प्रसूताया मे अपत्यानि अम्भोधिरयं ऊर्म्मिणा कदाचित् हरेत्। एतत् प्रियावचः समाकर्ण्य टिट्टिभोऽवदत् न प्रिये। न शक्तोऽयमम्बुधिर्मया साकं विरोधमाचरितुम्। तदाकर्ण्य टिट्टिभी अवदत् मैव का तव तुला अम्बुधिना? हितोपदेशः अनुष्ठेयः, अन्यथा विनाशः स्यात्, अथैतां कथामाकर्णय।

आसीत् कोऽपि कम्बुग्रीवाख्यः कूर्म्मः क्वचित् सरसि। तस्यास्तां द्वौ सुहृदौ विकटसङ्कटौ नाम।

एकदा अवग्रहक्षीणजले सरसि तौ अन्यसरो गन्तुकामौ हंसौ कूर्म्मो जगाद मित्रे। युवां यत्र गन्तुमुद्यतौ तत्र मामपि नयतम्। तदाकर्ण्य तौ सुहृदौ मित्रं कूर्म्ममूचतुः यत्रावां गन्तुमुद्यतौ, तत् सरोऽतिदवीयः, तत्र चेत् तव गन्तुमिच्छा, तर्हि कथामस्माकं शृणु, दिवि व्रजन् आवाभ्यां धृतामेतां यष्टिं गृहीत्वा निरालापो अवतिष्ठेथाः अन्यथा भ्रष्टः व्यापत्स्यसे। तदाकर्ण्य तथेति दत्तात्त-यष्टिना तेन कूर्म्मेण सह तौ गृहीतयष्टिकौ हंसौ नभ उत्-पेततुः। क्रमात् तत्सरःसमीपं प्राप्तौ कूर्म्महारिणौ तौ तदधोवर्त्तिनगरनिलया जना अपश्यन्। किमेतत् नीयते

हंसाभ्यां चिन्तितमेतत् इति तैः कृत कलरवं स चपलः कूर्म्मोऽम्बु-धीत्। कुतोऽयं कलकलः अधस्तात् इति मुखात् तां यष्टिं विहाय तौ हंसौ पृच्छन् भ्रष्टः भुवि पतितः तैर्जनैर्नि-हतः। एवं बुद्धिच्युतो जनः यष्टिच्युतः कूर्म इव नश्येत् इत्य त्वयोक्तष्टिट्टिभः तां व्याजहार सत्यमेतत् प्रिये। किन्तु त्वमपि मत्तैतां कथां शृणु।

पुरा किल क्वापि ह्रदे त्रयो मत्स्याः। अनागतविधाता एकः प्रत्युत्पन्नमतिर्द्वितीयः, यद्भविष्यस्तृतीयः, ते च सह सहचारिणः। ते कदाचित् तेन मार्गेण गच्छतां जालिकानां अहो अस्मिन् ह्रदे बहवो मत्स्याः सन्तीति वचः श्रुतम् तच्च दासैरागमनभयाशङ्की स अनागतविधाता मत्स्यः स्रोतः प्रविश्य अन्यत् ह्रदं ययौ। प्रत्युत्पन्नमतिस्तु निःशङ्कित एव तत्रासीत्। आगते भयं प्रतिविधास्यामि इति न मत्वा-स्तस्य यद्भविष्यस्तत्रैव निर्भयो व्यतिष्ठत्।

अथ ते धीवराः समागत्य तस्मिन् ह्रदे जालं न्यक्षिपन्। सद्य. तैर्जालिकैः स प्रत्युत्पन्नमतिः गृहीतः, स मत्स्यः आत्मानं निष्पन्दं कृत्वा मृत इवातिष्ठत्। एते मत्स्याः इति ति-निःसार्यमाणेषु अथमत्स्येषु स सहसा नद्यां पतित्वा ह्रद-न्यतोऽगच्छत्। स तु यद्भविष्यः उन्मार्ग पतन् उद्वर्त्तन-निवर्त्तनानि कुर्वन् मन्दबुद्धिर्गृहीतो निहतश्च। तस्मात् विप-त्यात प्रतिविधास्यामि,नाहमम्बुधेर्भयात् स्थानान्तरं यास्यामि इत्युक्त्वा टिट्टिभो भार्यां तां स्वस्मिन्नेव नीडे न्यवात्सीत् अम्बुधिश्च तस्य साहङ्कारं तत् वचनमशृणोत्। गच्छति च काले कदाचित् तस्य भार्या टिट्टिभी प्रसूतवती। तदण्ड-

वेनोर्म्मिणा तानि पश्यामि किमयं मां प्रति टिट्टिभः समाचरिष्यतीति कौतुकात् जहार। अथ सा टिट्टिभी तदेतत् व्यसनं प्राप्तं यन्मया तव पुरतः प्रोक्तम् इति रुदती व्याहरत्। ततः स टिट्टिभः धीरस्तां प्रियामभाषत। पश्य प्रिये। किमहमस्य पापस्य जलधेः करोमीति। इत्यभिधाय सर्वान् पक्षिणः समाहूय स्वं परिभवं वदन् तैः सह प्रभुं गरुड़ं शरणं ययौ। उवाच च प्रभो। सति नाथे त्वयि अब्धिना अनाथमिव मां पराभूय अण्डा समापहृताः। ततः क्रुद्धेन पक्षिराजेन विज्ञप्तो हरिरम्बुधिम् आक्षिप्य संशोष्य टिट्टिभाण्डानि प्रत्यदापयत्। तस्मात् धीमता अत्यक्तधैर्येण आपदि भाव्यम्, यद् भवतु इदानीं त्वमुपस्थितविग्रहे शृणु युक्तम्। यदा तु उत्क्षिप्तलाङ्गूलः चतुर्भिः पादैः समं तदा उत्थायायाति तदा स त्वां प्रति आक्रमिष्यते। एवं स सञ्जीवकमुक्त्वा स दमनकः गत्वा करटकाय सिद्धं कार्य्यमभ्यधात्। ततः सञ्जीवकः शनैः स्वप्रभोश्चित्तमिङ्गितैर्ज्ञातुं पिङ्गलकान्तिकमगात्। अद्राक्षीच उत्क्षिप्तलाङ्गूलं रुद्धाङ्घ्रिकं तं युयुत्सुं सिंहम्। सिंहोऽपि तं शङ्कया समुद्वृत्तसत्त्वं सञ्जीवकम्। अथोत्पत्य स सिंहः नखैर्दारयन् वृषे प्राहरत्। वृषोऽपि तस्मिन् सिंहे शृङ्गाभ्याम्। इत्थं तयोर्युद्धं प्रावर्त्तत। तच्च दृष्ट्वा साधुः करटकः दमनकमब्रवीत् सखे! किमिदानीं स्वार्थसिद्धये प्रभोर्व्यसनं त्वया उत्पादितम्। प्रजानुतापेन सम्पद्, शाठ्येन मैत्री, तथा पारुष्येण कामिनी न खलु चिरस्थायिनी भवेत्। अलं वा यः हितवाक्यावमा-

निलो बहु ब्रूते, स तस्मात् कपि' सूचीमुख इव नहुद ष लभते।

आपन् पूर्वमरण्ये बहवो वानरा यूथचारिणः [illegible] खलु शीते खद्योतं दृष्ट्वा अग्निरयमित्यमन्यन्त। ततस्ते तस्मिन् तृणपर्णानि विन्यस्य [illegible] तेषामेके मुखानिलैः खद्योतमधमन् [illegible] तत्र पक्षी सूचीमुखो नाम [illegible] क्लेशमनुभूरिति। तद्वाक्यं [illegible] दृश्यैत्य तथैव न्यवारयत्। [illegible] चुकोप। चूर्णयामास च [illegible] तस्मात्तस्य न वक्तव्य [illegible] वदामि, [illegible] परस्मिन् शुभमावहति। [illegible]

पूर्वमास्तां द्वौ भ्रातरौ [illegible] तौ धनोपार्जनार्थं [illegible] नारसहस्रद्वयमुपार्जितवन्तौ [illegible] समुत्सुकौ पुनः स्व नगरं [illegible] दीनारशत विभज्य वृक्षमूले तान् दीनारान् [illegible] निचखनतुः। एकदासौ दुष्टबुद्धिरेकाकी [illegible] तस्मात् तरुतलात् स्वैरं तान् सर्वान् दीनारान् [illegible] अथ मासमात्रे गते स [illegible] धर्मबुद्धिं [illegible] विभजावस्तान् दीनारान् [illegible] धर्मबुद्धिस्तथेति तेन सह [illegible] दीनारान् निहितवन्तौ [illegible]

दीनारा न दृष्टाः तदा शठोऽसौ दुष्टबुद्धिः सविषादं धर्म्मबुद्धिमभ्यधात् दुरात्मन्। नीताः खलु त्वयैव ते दीनाराः, तद्देहि मे तदर्द्धमिति। न मया नीतास्ते, त्वयैव नीता इति स तमाह स्म। एवमन्योन्यं कलहे संप्रवृत्ते स दुष्टबुद्धिः शिरसि कराघातं कुर्वन् राजकुलं तं धर्म्मबुद्धिमनयत्। तत्र उभौ स्वपक्षौ तौ अनासादितप्रमाणौ राजपुरुषैर्विमृश्य स्थापितौ। अथ दुष्टबुद्धिस्तान् राजाधिकृतान् प्राब्रवीत् अत्र मम साक्षी वनदेवता विद्यते सा यद् वदिष्यति तदेव प्रमाणमवधार्यतां युष्माभिः। ते च राजपुरुषा विस्मिताः प्रातः स्वयमेव वयं प्रेक्षामहे इति सम्मूचुः। ततस्तौ धर्म्मबुद्धिदुष्टबुद्धी उभौ कृतप्रतिभुवौ विभिन्नौ विमुक्तौ स्वं स्वं गृहं जग्मतुः। दुष्टबुद्धिस्तु यथावत् वस्तु दत्तार्थं पितरं रहसि नीत्वा अस्मिन्नेवाह्नि त्वं वृक्षकोटरं गत्वा तत्र स्थितः मम साक्षी भूत्वा वद। बाढमित्युक्त्वा स तस्मिन्नेवाह्नि तत्र गत्वा तस्य वृक्षस्य कोटरे तथैव स्थितः। अथ प्रातस्तेषु राजपुरुषैर्गत्वा यावत् पृच्छ्यते कस्तान् दीनारान् हृतवानिति तावत् स वृक्षकोटरगतः तयोः पिता दीनारा धर्म्मबुद्धिना हृता इति तान् स्फुटमवदत्। ततस्ते राजपुरुषाः तदसम्भाव्यं निश्चितं दुष्टबुद्धिना कोऽपि तत्रावत्र स्थापित इति निश्चित्य तरुकोटरे धूममदहन्। तेन धूमेनाकुलितः स तस्मान्निर्गच्छन् अधोनिपत्य भुवि तयोः पिता पञ्चत्वमगात्। तदवलोक्य यथावस्तु विचार्य धर्म्मबुद्धये तान् सर्वान् दीनारान् दापयित्वा निकृत्तहस्तजिह्वस्तं दुष्ट

बुद्धिं देशान्निरवासयन्। तदेवमन्याय्यया बुद्ध्या कृतं कार्य्यं नैव कदाचित् शुभमावहेत्। न्याय्यया तु बुद्ध्या वकेन अहेरिव प्रतीकारं कुर्य्यात्।

पूर्वं कोऽपि भुजङ्गः वकस्य कस्यचित् जातं जातमपत्य मागत्य भक्षयामास, स तु वकः परं सन्तापमवाप। अथ कस्यचिदुपदेशात् तेन वकेन नकुलालयात् विलमारुह्य मत्स्यमांसं व्यकीर्य्यत। नकुलश्च निर्गत्य तत्तत् मत्स्यमांसं खादन् विलप्रविष्टं तं भुजङ्गमबधीत। एवमन्यच्च कार्य्यं मे शृणु।

आसीत् कश्चित् बणिक्सुतः पित्रर्थात् तुलाशेषः। स खलु लौहपलसहस्रेण घटितां तां तुलां कस्यापि बणिजो हस्ते निधाय देशान्तरमगात्। अथ तस्मादागतोऽसौ यावत् त बणिजं तुलां न मार्गति तावत् स आखुभिर्भक्षितेति तमब्रवीत्। सोऽपि बणिक्पुत्रः सत्यं सुस्वादु तत् लौहं तेन तदाखुभिर्जग्धमिति हृदि हसन्नब्रवीत् अयाचत च त बणिज भोजनम्। सोऽपि सन्तुष्य तत् तस्मै दातुं प्रत्यपद्यत। ततः स बणिक्सुतः अस्य बणिजः सुतं सहहत्य स्नातु प्रायात्। ततः स धीमान् बणिक्सुतः स्नात्वा अर्भकं तं कस्यचित् सुहृदो गेहे गुप्तं रक्षित्वा एक एव तस्य बणिजो गेहमाजगाम। क्वासौ मे अर्भक इति पृच्छन्तं त बणिज स बणिक्सुतः सविषाद श्येनेन केनचित् सन्निपत्य सोऽर्भको नीत इति प्रत्यवादीत्। त्वया मे पुत्रश्छादित इति क्रुद्धेन बणिजा राजकुलं नीतः स बणिक्तनयः। राजपुरुषेषु तेन तत्तथा भणितम्। सर्व्वैश्च असम्भाव्यमिद

श्येनो नयेदर्भकमिति अभिहितो वणिक्पुत्रः प्रत्यवादीत् यत्र देशे मूषकैर्महानुला भक्षिता तत्र श्येनो द्विपमपि न नयेत् किं पुनरर्भकम्। एतत् श्रुत्वा कौतुकात् पृष्टवन्तस्ते राजपुरुषा वणिजस्तस्मात् तां लोहतुलां वणिक्सुताय दापयित्वा च तमर्भकं प्रत्यर्पयन्तं वणिक्सुतमभ्यनन्दयन्। तदेव चातुरी अवश्यमेव प्रकाशतां गता प्रयोक्तारं भृशमनुतापयतीति। एतत् करटकात् श्रुत्वा दमनको हसन् प्रत्यवादीत् मैवं किं वृषयुद्धे सिंहस्य पराजयोऽस्ति? क्वासौ मत्तेभरदनाघातघनव्रणाङ्कः केशरी, क्व वा प्रतोदक्षतविग्रहो दान्तः वृषभः। यावत् तौ जम्बूकौ परस्परमित्थं जल्पतः, तावत् सिंहेनासौ सञ्जीवको युद्धे निहतः। तस्मिंश्च निहते स खलु दमनकः करटकेन सजं तस्य मृगाधिपस्य पार्श्वे स्थितः सम्प्रहृष्टश्चिराय अप्रतिहतं मन्त्रित्वमवाप। एवं मन्त्रिवरात् गोमुखात् नीतिविदां बुद्धिविभवसम्पन्नां चित्रां कथामाकर्ण्य युवराजो भृशमनन्दत्।

एकषष्टितमस्तरङ्गः।

ततः शक्तियशोनिक्षिप्तमुत्कण्ठितं तं नरवाहनदत्तं विनोदयन् गोमुखः पुनरभ्यभाषत। देव! त्वया प्राज्ञकथा श्रुता साम्प्रतं मुग्धकथामिमां शृणु।

पुरासीत् मुग्धबुद्धिर्नाम कस्यचिदाढ्यस्य वणिजः सुतः। स कदाचित् वाणिज्याय कटाहद्वीपमगात्। तस्य

भाण्डमध्ये महान् अगुरुसञ्चयः स्थितः। तत्र च विक्रेता कश्चित् परभाण्डस्य तस्य तत् अगुरु न जग्राह तत्र च यो जन आसीत् स तत्र तदस्तीति न विवेद। एकदा काष्ठिकेभ्यः अङ्गारान् विक्रीणतो जनान् दृष्ट्वा स वणिक् जडबुद्धिस्तदगुरु दग्ध्वा अङ्गारानकरोत्। तत्र अङ्गार-मूल्येन विक्रीय ततो गृहमागत्य च स तदात्मकौशलं शंसन् लोकेषु हास्यतामगमत्। तदेवमगुरुदाहो कथितः, साम्प्रत तिलकथकः श्रूयताम्।

अभूत् कश्चिद् ग्रामीणो भूतपूर्वकृषीबलः। स कदाचित् तिलान् भृष्ट्वा भुक्त्वा च स्वादून् तानवेत्य भृष्टानेव तान् वपन् [illegible] प्राप्तु भूमावपत्। अथ भृष्टेषु तेषु [illegible] जना नष्टार्थं तमहसन्। तथा जले अग्नि-क्षेपकमधुना शृणु।

आसीत् कश्चित् मन्दबुद्धिः पुरुषः। स चैकदा निशायां प्रभाते देवतापूजा [illegible] समचिन्तयत्। तदुपयुक्तौ [illegible] जलानलौ एकत्र स्थापयामि, येन तौ शीघ्रं प्राप्नुयामिति। एवं [illegible] स जलकुम्भान्तः अग्निं निक्षिप्य सुष्वाप। प्रातश्च यावत् अग्निं नष्टम् अम्बु च धूम्रम् अङ्गारमलिनञ्च वीक्षते तावत् तस्य मुखं तादृगेवाभवत्। [illegible] जनः सहासोऽभूत्। तदेवम् अग्नि-कुम्भवार्त्ता श्रुता, साम्प्रत [illegible]।

अभवत् कश्चित् मूढमतिः मूर्खः पुमान् क्वचिद् देशे। स कदाचित् भार्य्यां चिपिटघ्राणां गुरुञ्च उन्नतनासिकं दृष्ट्वा तस्य प्रसुप्तस्य गुरो नासिकां छित्त्वा अग्रहीत् अरोपयच्च

चयत्। तस्य च लवणस्य चूर्णं तस्य दुर्बुद्धेरोष्ठौ श्मश्रूणि च अलिपत्। तदवलोक्य हसतो जनस्य पुरतः लवणाशिनो मुखं धावल्यं ययौ। देव! लवणाशी श्रुतः, अधुना गोदोहकं शृणु।

कश्चिदासीत् ग्राम्यः पुमान्। तस्यैका गौरभवत्। सा च धेनुस्तस्य पलशतं पयः प्रत्यहं प्रादात्। कदाचित् तत्र प्रत्यासन्नः कश्चिन्महोत्सवः समवर्त्तत। एकवारमेव तस्याः प्राज्यं पय उत्सवे ग्रहीष्यामीति विचिन्त्य स मूर्खः मासमात्रं तां न दुदोह। अथोत्सवे सम्प्रवृत्ते यावत् तां दोग्धि तावत्तस्या अखिलं पयो नष्टमैक्षत। तदवलोक्य लोका अहसन्। हे देव! मूर्खो गोदोहकः श्रुतः, सम्प्रति अपरौ श्रूयेताम्।

कश्चिदासीत् ताम्रकुम्भाभशिराः खल्वाटः पुरुषः। वृक्षमूलस्थितं तं कश्चित्तरुणः क्षुधापरीतस्तेन पथा कपित्थानि गृहीत्वा आगच्छन् समुदैक्षत। स तु [illegible] एकेन कपित्थेन तस्य शिरोऽताडयत्। स तु [illegible] तत् सेहे नोवाच च तस्य किञ्चन। ततः स क्रमशः सर्वैः कपित्थैस्तस्य शिरस्तथैव ताडयामास। सोऽपि प्रवहत्यपि शोणिते तूष्णीमतिष्ठत्। सोऽपि मूर्खयुवा निष्फलया क्रीडया विचूर्णितैः कपित्थैर्विरहितः क्षुधाक्षीणः तस्मात् प्रययौ। अपरोऽपि मूर्खः खल्वाटः कपित्थैः स्वादुभिः किं न घातः सह्यते इति ब्रुवन् गलद्रक्तशिराः स्वगृहमगात्। एतौ दृष्ट्वा कोऽत्र जनो न हसति स्म। तदेवं देव! अबुद्धयो लोके हास्यतां गच्छन्ति, न च ससिद्धिं लभन्ते, सुबुद्

यम् पृच्छन्त एव। इति गोमुखतः मुग्धकामकथा श्रुत्वा नरवाहनदत्तः समुत्थाय आह्निकं कृत्यमन्वतिष्ठत्। तत्र निशागमे समुत्सुकेन तेन पृष्टः स गोमुखः प्राज्ञनिष्ठामिमां कथां कथयामास।

आसीत् कस्मिंश्चित् वनोद्देशे महान् शाल्मलीतरुः। तत्रैको लघुपातीति कृतनामधेयो वायसः कृतनिलय स्तस्थौ। स कदाचित् स्वनीडस्थः तरोरधस्तात् जालहस्तं लगुडं रौद्रमेकं पुरुषमैक्षत। ततस्तं यावत् स काको वीक्षते, तावत् स जालं वितत्य भुवि तण्डुलान् विकीर्य प्रच्छन्नोऽभवत। अत्रान्तरे चित्रग्रीवनामा कपोतपतिः परिवारशतैर्वृतः भ्रमन् तत्र समाजगाम। स तु तान् तण्डुलान् पतितान् दृष्ट्वा भोजनलिप्सया सवर्गः पतित्वा जाले शाकुनिके बद्धोऽभवत्। तद् दृष्ट्वैव स कपोतराजः सर्वाननुचरान् जगाद भद्राः। चञ्चुभिर्जालं गृहीत्वा सर्वे समकालमुत्पतत सवेगम्। ततस्ते भीताः कपोताः सर्वे तथेति जालमादाय वेगतः समुत्पत्य नभसा गन्तुं प्रचक्रमिरे। सोऽपि दृष्ट्वा ऊर्द्धदृष्टिः समुद्विग्नो लुब्धकः सन्न्यवर्त्तत। अथ निर्भयश्चित्रग्रीवस्ताननुयायिनः कपोतानब्रवीत् भोः मित्रस्य मे हिरण्यस्य मूषिकस्य सकाशं व्रजाम। स एवास्माकं पाशानेतान् समुच्छेत्स्यति। इत्युक्त्वा स सानुगैः कपोतैर्जालकर्षिभिः सहितः सत्वरं तस्य मूषिकस्य विलद्वारं प्राप्य नभसः समवततार। भो मित्र हिरण्य। निर्याहि, मित्रमहं ते चित्रग्रीवः समायातः। इत्थं स कपोतपतिस्तं मूषकम् आजुहाव। सोऽपि मूषको हिर

द्वारमार्गेण आगत तं सुहृदं दृष्ट्वा ससम्भ्रमं तस्मात् शत-मुखाद् विलात् निर्ययौ। सत्वरं समुपेत्य च तं वृत्तान्तं पृष्ट्वा तस्य सानुगस्य पारावताधीशस्य पाशानच्छिनत्। अथ छिन्नपाशः स कपोतराजः अनुगैः सह तं मूषकमा-मन्त्र्य स्वस्थान ययौ। स तु लघुपाती वायसः अन्वागतः सर्वं तत् वृत्त विलोक्य विलप्रविष्टं त मूषकमागत्य अवा दीत् भद्र हिरण्य। अह लघुपाती नाम काकः, त्वां मित्र-वत्सल विपन्नमित्रविपदुद्धरणक्षमं दृष्ट्वा मित्रं कर्त्तु-मागतः। तदाकर्ण्य विवरात् वायसं दृष्ट्वासौ मूषकः प्रत्य-भाषत गच्छ, का मैत्री भक्ष्यभक्षकयोरिति। ततो वायसो-ऽवादीत् शान्तं पाप त्वयि भुक्ते मम क्षणिका प्रीतिः, जीविते तु चिरं जीवनरक्षा मम इति। एव बहु उक्त्वा शपथं समाश्वासञ्च कृत्वा व्याकुलः स वायसः निर्गतेन तेनाखुना मैत्रभावम् अधिरोपित। स च आखुः मांस-पेषोः शालिकणांश्च आनैषीत्। ततस्तौ एकत्र सहभुञ्जानौ परस्पर सुखमूषतुः।

एकदासौ काकस्तं मूषकमब्रवीत् मित्र। इतोऽतिदूरे वनमध्यवर्त्तिनी काप्यस्ति नदी। तस्यां मन्थरो नाम कोऽपि कूर्म्मो मे मित्रं प्रतिवसति। तदह तत्र सुप्राप्या-मिषदेशे यास्यामि, इह कष्टेन लभ्यते आहारः, नित्यं व्याधभयञ्च। इत्युक्तवन्तं त काकं मूषकोऽवादीत् सखे। त्वयैव सहाहं वत्स्यामि, तन्मामपि तत्र नय। ममात्रापि स्थित्यां निर्वेदोऽस्ति, तं तत्र गत्वा ते निवेदयिष्यामि इति वादिन तं हिरण्यं चञ्च्वा आदाय लघुपाती नभसा तत्

वननदीतटमगात्। तत्र च मन्थरकेण सुहृदा सह मि-
लित्वा कृतातिथ्यः मूषकेणानुगतः स सुखं तस्थौ ।

एकदा कथान्तरेषु स मन्थरः तं मूषकं देशनिर्वास-
कारणं वनागमनहेतुञ्च परिपप्रच्छ । ततो हिरण्यः तयो-
रुभयोः शृण्वतोः काककूर्मयोः स्वां वृत्तान्तकथामकथयत् ।
अहमासं क्वचित् महानगरीमहाविलवासी । तत्र च
वसन् एकदा राजकुलात् हारमानीय निशि विले अस्था-
पयम् । तेन च दृश्यमानेन हारेण सञ्जातौजसं माम्
अन्नाहारेण समर्थं ज्ञात्वा मूषकाः पर्य्यवारयन् ।

एतस्मिन्नन्तरे तत्र मदीयविलान्तिके कश्चित् परिव्राट्
मठिकां कृत्वा नानाविधानि भक्ष्याणि भिक्षया समानीय
भुक्त्वा च सुखेन स्वपिति स्म, स्थापयामास च भुक्तशेषं
भिक्षान्नं भिक्षाभाण्डस्थं कृत्वा प्रातर्जिघत्सया क्वचिद्देशे ।
अहञ्च प्रसुप्ते तस्मिन् प्रतिरात्रं विलेन अन्तः प्रविश्य तदन्नं
निःशेषमकरवम् । एवं गच्छति काले कदाचित् तस्य सुहृ-
दपरः परिव्राट् भोजनानन्तरं तेन सह विविधां कथा-
मकार्षीत् । तावच्च मयि तदन्नं सग्रहीतुं प्रवृत्ते स परि-
व्राट् जर्जरेण वंशखण्डेन मुहुस्तद् भाण्डकं सम-
वादयत् । कथं मे कथासान्निध्यं अन्यत्र मनःसङ्गं करोषीति
पृष्टः स परिव्राट् तमागन्तुमभ्यधात् मित्र । इहं मे मूष-
कोऽयं शत्रुर्जातः, यो दूरस्थमपि मदन्नमुत्प्लुत्य प्रत्यहं
नयति । तदस्य त्रासार्थं जर्जरवंशखण्डेनाहमन्नभाण्डम-
ताडयम् । इति वादिनं तमपरः परिव्राट् प्रत्यभाषत मित्र !
लोभ एवात्र प्राणिनां दोषाय, तदत्र कथामिमामाकर्णय ।

अहमेकदा तीर्थानि भ्रमन् एकं नगरं प्रापम्, प्राविशञ्च तत्रैकस्मिन् ब्राह्मणगृहे निवासाय। मामुपस्थितं वीक्ष्य स विप्रो गृहिणीमवादीत् प्रिये। अस्य ब्राह्मणस्य कृते अद्य पर्वणि कृषरान् पच इति। सापि कुतस्ते निर्धनस्यैतदिति प्रत्युवाच। ततश्च विप्रस्तामब्रवीत् भद्रे। कर्त्तव्येऽपि सञ्चये नातिसञ्चयबुद्धिः कार्य्या, तदत्र कथामेतां शृणु।

एकदा कस्मिंश्चिद्वने कोऽपि मृगयुर्योजितसायकः धनुषि मांसखण्डम् निक्षिप्य शूकरमेकं प्रति प्राधावत्। तेन च सह शरविक्षतपोत्रः स शूकरः सद्यो व्यपद्यत। तच्च दूरात् जम्बूकेनैकेन दृष्टम्। स च क्षुधार्त्तोऽपि आगत्य तत् वराह-शरीरं सञ्चयाय रक्षन् तस्माद् भूयसोऽपि आमिषात् किञ्चि-दपि न चखाद। यत्तु धनुषि स्थितम् आमिषं तदेव तदा भोक्तुं प्रववृते। ममार च तत्क्षणात् उच्छलता धनुरग्रेण विक्षतः। तस्मान्नातिसञ्चयः कार्य्य इति तेन द्विजेन प्रोक्ता गृहिणी तथेति भर्त्तुर्वचः प्रतिपद्य तिलानातपे प्राक्षिपत्। तस्याञ्च तान् कर्त्तुं प्रवृत्तायां कुतोऽपि कश्चित् श्वा प्रविश्य तानदूषयत्। ततः कोऽपि तान् कृषरान् मूल्यादिना नाग्रहीत्। तदेवं लोभो नोपभोगाय, प्रत्युत क्लेशाय। इत्युक्त्वा पुनरपि स आगन्तुः प्रव्राट् अब्रवीत् मित्र। खनित्रमस्ति चेत् देहि, अद्यैव युक्त्या तव एतं मूष-कोत्पातमुपद्रवं नाशयामि। इत्यभिधाय तेन परिव्राजा दत्तं खनित्रमादाय तस्मै विलं खनितुमारेभे। क्रमाच्च तावदखनत्। ततः पलायनपरे मयि स शठः यावत् तं तत्रस्थं हारमन्यसञ्चयञ्चाहरत्। ततश्च तेन हारतेजसा स

तद्बिलं विरहितमभूत्। ततः स दुरात्मा परिव्राट् मयि शृण्वति तं स्थायिनं प्रव्राजमाह स्म पश्यायं मूषिकः स्वजातिसमतां गत इति। अनन्तरं त सर्वस्वं हारं मूर्ध्नि निधाय तावुभौ आगन्तुस्थायिनौ प्रव्राजौ सुखसुप्तौ दृष्टौ। अथ प्रसुप्तयोस्तयोः पुनस्तं हारं हर्तुमागतं मां वीक्ष्य स स्थायी परिव्राट् प्रबुद्धः यष्ट्या मां मूर्ध्नि अताडयत्। अहञ्च तेन सञ्जातव्रणः अमृतो विलमविशम्। ततो मम तदन्नाहरणे पुनः शक्तिर्नाभूत्, अर्थो हि पुंसां यौवनं तदभावे वार्द्धकमेव। तेन च वार्द्धकेन ओजः, बलं रूपमुत्साहश्च परिहीयते। अथ आत्ममात्रभरणे यत्नवन्तं मां वीक्ष्य सर्वे ममानुचरा मां परित्यज्य गताः। अधनं प्रभुं भृत्याः, अपुष्पं तरुं भ्रमराः, अजलं सरोवरं हंसाश्च चिरोषिता अपि त्यजन्ति। हे कूर्मराज। इत्थं तत्र विपन्नः सुहृद् लघुपातिनं प्राप्य कथमपि सुखितः पश्चात् त्वदन्तिकमायात इति। एवं हिरण्योक्तमाकर्ण्य कूर्मराजः समभ्यधात् मित्र। स्वमेव स्थानमेतदाकलय्य मां मा अधृतिं कथाः, गुणिनां न विदेशः सन्तुष्टस्य नासुखं, धीरस्य न विपत् न चासाध्यं व्यवसायिनः।

इति तस्मिन् वदति चित्राङ्गो नाम कश्चिन्मृगः दूरात् व्याधवित्रस्तस्तद्वनमाययौ। तञ्च तथागतं दृष्ट्वा पृष्ट्वा च वृत्तान्तं दृष्ट्वा च अनागतं व्याधं ते कूर्मादयः तेन आश्वासितेन मृगेण सह सख्यमकुर्वन् न्यवसंश्च सुखेन।

एकदा चित्राङ्गं चिरगतमीक्षितुं स लघुपाती तरुमारुह्य तद्वनमैक्षिष्ट, ददर्श च नदीतीरे कीलपाशेन

संयतं तं चित्राङ्गम्। अथ अवरुह्य तस्मात् पादपात् तद्वृत्तान्तमाखवे कूर्म्माय च न्यवेदयत्। ततः सम्मन्त्र्य स लघुपाती चञ्च्वा त हिरण्यमादाय चित्राङ्गसमीपं निनाय। तञ्च तथागतं दृष्ट्वा हिरण्यः समाश्वास्य क्षणात् दशनच्छिन्नपाशं कृत्वा अमुञ्चत् तावच्च मन्थरकः कच्छपः नदीमध्ये न अभ्येत्य सुहृत्प्रियतया तेषां निकटं नदीतटमारुरोह। क्षणे च तस्मिन् कुतोऽपि आगतः स पाशहस्तः व्याधः विद्रुतान् मृगादीन् वीक्ष्य त कूर्म्मं लब्ध्वा सन्तुष्टोऽभवत्। ततश्च त जालिकायां क्षिप्त्वा नष्टमृगं प्रति समुत्सुकी यावत् याति, तावत् दीर्घदर्शिनो हिरण्यस्य वचनात् मृगो दूरे गत्वा पतित्वा मृत इवातिष्ठत्। काकोऽसौ तन्मूर्द्ध्नि चञ्च्वा चक्षुषी पाटयन्निव स्थितः। तदवलोक्य स व्याधः मृगं मृत [illegible] मत्वा नदीतटे त कूर्म्मं जालान्तःस्थं निधाय मृग प्रति गन्तुं प्रवृत्तः। तं यान्त वीक्ष्य मूषकस्तस्य कूर्म्मस्य जालिकां सद्यश्चिच्छेद, स च कूर्म्मो नद्यां पपात। मृगोऽपि आसन्नं तं व्याध कच्छपरहित वीक्ष्य उत्थाय पलाय्य अगात् काकोऽपि न[illegible]। ततश्च व्याधः प्रत्येत्य तं कूर्म्मं बन्धच्छेदपलायितम् अप्राप्य [illegible] देव शोचन् गृहमगात्। ततस्ते कूर्म्मादयो हृष्टा एकत्र मिलित्वा अवतस्थिरे। ततो मृगोऽतिप्रीतस्तान् तानुवाच पुण्यवानस्मि यदहं भवतः सुहृदः प्राप्तः, यैः प्राणानप्युपेक्ष्य अद्याहं मृत्योरुद्धृतः। एवं मृगेण प्रशस्यमानास्ते कूर्म्मादयः परस्परप्रीतियुजस्तत्र वसन्ति स्म। तदेवं प्रज्ञया तिर्य्यञ्चोऽपि समीहितं साधयन्ति, न मुञ्चन्ति

च प्राणात्यये मित्रमापन्नम्। एवञ्च मित्रेषु आसक्तिः श्रेयसी न तु अङ्गनासु, ईर्ष्याश्रयत्वात्तासामिति मन्यामहे विपश्चितः। तथा चात्र कथामेतामाकर्णय। प्रभो! कस्मिंश्चिन्नगरे कोऽपि ईर्ष्यालुः पुमान् प्रतिवसति स्म। तस्य भार्य्या रूपशालिनी वल्लभा च आसीत्। स तु अविश्वस्तां तां जातु एकाकिनीं न मुमोच, शशङ्के च तस्याः शीलविभ्रंशं चित्रपुत्तलिकाभ्योऽपि।

एकदासौ पुमान् कार्य्यवशात् देशान्तरं व्रजन् तां भार्य्यामपि सह निनाय। पथि सभिल्लामटवीं वीक्ष्य भयात् क्वचित् ग्रामे कस्यचिद् वृद्धस्य गृहे भार्य्यां तां स्थापयित्वा ययौ। तत्र स्थिता च सा तेन पथागतान् भिल्लान् दृष्ट्वा तेषां मध्यात् एकेन यूना भिल्लेन सह तस्मात् वहिर्गता। ततश्च तेन युक्ता सा तत्पल्लीं यथाकामं भग्नसेतुरापगेव अपतिका चचार।

अत्रान्तरे तत्पतिः कार्य्यं साधयित्वा आगत्य च तं ग्राम्यं द्विजं स्वां भार्य्यां ययाचे। सोऽपि विप्रस्तं जगाद ब्रह्मन्! न जाने सा क्व गता, एतावन्मात्रं जानामि, भिल्ला अनेन पथा यान्ति, तैः साकं सा प्रगता, तेषाञ्च पल्ली समीपे वर्त्तते, तत्त्वरितं तत्र व्रज, ततस्तां भार्य्यां प्राप्स्यसि, मान्यथा बुद्धिं कृथाः। इति तेनाभिहितः स रुदन् आत्मबुद्धिं निन्दन् तां भिल्लपल्लीं जगाम, ददर्श च तत्र तां पत्नीम्। सा च पापा तं दृष्ट्वा भीता प्राब्रवीत् नाथ! न मे कश्चिद्दोषः, अहमेकेन भिल्लेन बलादिहानीतेति। तदेहि तावत् यावत् कश्चिन्न पश्यति पलाय-

वह्ने। इति वादिनं रागान्ध तं पति सोवाच तस्य भिल्लस्य आखेटगामिन: इयमागमनवेला, स खलु आगत: श्रुत्वैव अनुधावन त्वां माञ्च ध्रुव निहनिष्यति, तदेतां गुहां प्रविश्य प्रच्छन्न: साम्प्रतं तिष्ठ। रात्रौ सुप्तं तं हत्वा निर्भयौ यास्याव:। एव तया शठयाभिहित: स पुमान् प्रविश्य गुहामतिष्ठत्। कामान्धानां हृदि कोऽस्ति विवेकावसर: ? सा पापीयसी दिनात्यये गुहान्तस्थं तं पतिं तस्मै भिल्लाय समागताय दर्शयामास। स च दुरात्मा पराक्रान्त: भिल्लापसदस्तं प्रातर्देव्या उपहारार्थं तरौ सुदृढमबध्नात्। ततश्च भुक्त्वा रात्रौ तद्भार्यया सह पश्चतस्तस्य यथाकाम सुरतमासेव्य तया युत: सुखं सुष्वाप। तञ्च तथा सुप्तं वीक्ष्य ईर्ष्यावान् स पुमान् तरुसयत: तत्रस्थां देवीं चण्डीं स्तुतिभिर्वशीकृत्य शरणं ययौ। सा देवी आविर्भूय तस्मै तं वरमदात्, येन स पुरुष: तस्या: खड्गेन स्रस्तबन्धन: तस्य भिल्लस्य शिरश्चिच्छेद। एहि इदानीं स पापी मया निहत इति तां भार्यां प्रबोध्य प्रोवाच च। सापि पापा दु:खिता समुत्तस्थौ, जगाम च तेन पत्या सह तस्य भिल्लस्य छिन्नं शिर: अलक्षितं गृहीत्वा निशि। प्रातश्च नगरं गत्वा तत्र तत् शिरो दर्शयन्ती अनेन मे भर्त्ता हतोऽयमिति तं पतिमाक्रम्य चक्रन्द। तत: स पुररक्षिभि: राजान्तिक नीत:, पृष्टश्च सदस्यै: ईर्ष्यालु: सर्वं यथावृत्तमाख्यत्। राजा च तत्त्वमन्विष्य तस्या: पापाया: कर्णौ नासाञ्च छेदयामास, तञ्च तत्पति मुमोच। स मुक्तश्च कुभार्यानुरागग्रहोज्झित: स्वगृह प्रायात्। देव। योषित एवमीर्ष्यानियन्त्रिता:

कुर्वते । ईर्ष्यैव स्त्रियाः अन्यपुरुषासङ्गं शिक्षयति । तस्मादीर्ष्यामप्रकाश्यैव सुबुद्धिना स्त्रियो रक्ष्याः । वनितासु च कदापि रहस्यं न वक्तव्यं क्षेममिच्छता पुरुषेण, तदत्र कथामाकर्णय ।

पुरा किल कश्चिन्नागः वैनतेयभयात् मानुषं रूपमाश्रित्य पलाय्य कुत्रचित् गणिकावेश्मनि अवतस्थे । गणिका च सा हस्तिशतपञ्चकं भाटिं दातुं समर्थश्चेत् वसात्र इति तमब्रवीत् । स च नागः स्वप्रभावात् तदेव तस्यै प्रत्यहमदात् । सा तु विलासिनी कुतः प्रत्यहं ते इयन्तो हस्तिनः को वा भवानिति तं निर्बन्धतः पप्रच्छ । सोऽपि नागः काममोहितः मा वोचस्त्वं कस्यचित् अहं नाग इह वैनतेयभयात् प्रच्छन्नं स्थित इति व्याजहार । सा गणिका रहसि कुट्टिन्यै तद्रहस्यमाचचक्षे । अत्र तार्क्ष्यः जगत् अन्विच्छन् पुरुषाकृतिस्तत्रागात् । अवादीच्च तां कुट्टिनीमुपेत्य आर्ये । अहमद्य रजनीं त्वत्सुतागृहे वसामि, मे भाटिर्गृह्यतामिति । सा च कुट्टिनी इह कश्चिन्नागः प्रत्यहं करिपञ्चशतं ददत् स्थितः, तव एकाहभाटकेन किमिति प्रत्यवादीत् । ततः स गरुडः तत्र स्थितं नागमवेत्य अतिथिरूपेण तद्वनितागृहमविशत् । ततस्तत्र प्रासादपृष्ठगतं तं नागमवलोक्य स आत्मानं प्रकाश्य उत्पत्य च तं जघान जहास च । तस्मात् स्त्रीषु अनर्गलं रहस्यं न कथयेत् । इत्येव गोमुखो मुग्धकथा कथयित्वा पुनरवर्णयत् ।

अस्ति कश्चित् ताम्रकुम्भोपमशिराः खल्वाटः । स च

मूर्खोऽर्थवांश्च केवलं कचराहित्यात् लज्जते। अथैकदा कश्चित् धूर्त्तः समागत्य प्रोवाच भद्र। अस्ति कश्चिदेको वैद्यः, स एव केशोत्पादनौषधं वेत्ति। एतदाकर्ण्य स तमवदत् यदि त्वं तमानयसि तदाहं तुभ्यं तस्मै च धन दास्यामि। एवमुक्तवतस्तस्य मुग्धस्य स धूर्त्त. चिरं धनं भुक्त्वा एकं मूर्खचिकित्सकमानिनाय। स च भिषक् त खलति चिरमुपजीव्य युक्त्या वेष्टनमपास्य तस्मै मुग्धाय अदर्शयत्। तदवलोक्यापि अविमर्षः स खलति. जडधीः केशार्थं तमौषध ययाचे, स च वैद्यस्तमब्रवीत् अहञ्च खल्वाटः कथमन्यस्य कचान् जनयेय, हे मूर्ख। मया निर्लोमिन स्वशिरो दर्शितं तथापि त्व न वेत्सि, धिक् त्वामित्युक्त्वा स भिषक् गृहमयासीत्। तदेव देव। धूर्त्तैर्जड़मतय एव विडम्ब्यन्ते। तदिदानीं केशमुग्ध श्रुतः, तैलमुग्धो निशम्यताम्।

आसीत् कस्यचित् शिष्टस्य मुग्धः कश्चित् सेवकः। स कदाचित् प्रभुणा तैलमानेतुं तैलिकस्य वणिजोऽन्तिकं प्रेषितः पात्रे तैलमुपाददे। पथि तैलभाजनमादाय आगच्छन् असौ केनचित् मित्रेण उक्तः सखे। रक्षेद तैलपात्रम् अधः स्रवति। तदाकर्ण्य अधो वीक्षितुं तत्पात्रं पर्य्यवर्त्तयत्। तेन च तत्र मूढस्य तत्सर्वं तैल भुवि अपतत्। तदवलोक्य स जनैरुपहसितः, निरस्तश्च स्वामिना। तदेव तैलमुग्धः श्रुतः, साम्प्रतमस्थिमुग्धो निशम्यताम्।

आसीत् कश्चित् मूर्खः पुमान् तस्य चासती भार्य्या। सा कदाचित् पत्यौ देशान्तर कार्य्यवशात् प्रस्थिते स्वा-

स्वामाप्तां सखीं कर्त्तव्यशिक्षां दत्त्वा गृहे संस्थाप्य एकाकिनी निर्गत्य निरर्गलसुखेच्छया उपपतेर्गृहं प्रायात् । अथ तत्पतिमागतं दृष्ट्वा तत्सखी शिक्षितपूर्वा अश्रुगद्गदमवादीत् स्वामिन् । भार्य्या सा तव मृता दग्धा च इत्युक्त्वा सा तं श्मशानं नीत्वा यान्यस्थीनि अदर्शयत् स तानि आदाय रुदन् कृतोदकः तीर्थेषु अस्थीनि तानि प्रक्षिप्य तस्याः भार्य्यायाः श्राद्धविधानाय प्रववृते । ततः स श्राद्धकर्त्ता सद्विप्र इति आनीतं भार्य्योपपतिं श्राद्धे विप्रमकरोत् । सा च तद्भार्य्या चारुवेशा तेन उपपतिना साकं तत्रागत्य मासि मासि श्राद्धं बुभुजे । अथ सा कर्म्मकरी तत्पतिमवादीत् प्रभो । सती ते पत्नी तव धर्म्मप्रभावेण परलोकादागत्य ब्राह्मणेन सम स्वयं भुङ्क्ते । सोऽपि मूर्खस्तथैव सर्वं प्रतिपेदे । तदेवं सरलाशयाः कुभार्य्याभिः प्रतार्य्यन्ते । एष तावदस्थिमुग्धः कथितः, साम्प्रतं चण्डालकन्यावार्त्तां निशम्यताम् ।

आसीत् क्वचित् प्रदेशे कापि रूपवती चाण्डालदारिका । सा सार्वभौमस्य सुतप्राप्तौ मानसमकार्षीत् । सा कदाचित् नगरभ्रमणार्थं निर्गतं राजानं सर्वोत्तमं दृष्ट्वा भर्तृबुद्धिरनुगन्तुं प्रचक्रमे । तावच्च तेन पथा कश्चिन्मुनिराययौ । तमसौ दृष्ट्वा गजारूढो राजा तस्य पादौ प्रणम्य स्वभवनमगात् । ततस्तं मुनिं सा चण्डालकन्या राजतोऽपि अधिक माननीयं दृष्ट्वा राजानं विहाय तं मुनिमन्वगात् । सोऽपि मुनिः पथि शून्यं शिवमन्दिरं दृष्ट्वा क्षितौ सन्न्यस्तजानुः शिवं नत्वा ततो ययौ । अथ तद्वीक्ष्य सा

अन्त्यजा मुनेरपि त शिवं श्रेष्ठं मत्वा मुनिं त्यक्त्वा तमेव शिवं भर्तृबुद्ध्या समभिश्रियत्। अथ क्षणेन कश्चित् श्वा तत्र प्रविश्य देवस्य पीठिकामारुह्य जङ्घामुत्क्षिप्य च स्वजातिसदृशं कर्म्माकरोत्। तदवलोक्य सा अधमा देवादपि श्वानमुत्तमं मत्वा देवं विहाय तमेव श्वानं भर्त्तृबुद्ध्या अन्वगमत्। स च श्वा चाण्डालगृहमगात् तत्र परिचितस्य कस्यचित् चाण्डालयुवकस्य प्रणयात् पादयोः लुलुठ। ततः सा तं चाण्डालपुत्रं श्वनोऽपि उत्तमं विलोक्य तमेव पतिं ववार। इत्थं उत्तमपदकाङ्क्षिण्यो जडाः स्वपद एव पतन्ति। अपरञ्च मूर्खनृप शृणु कथयामि।

अभूत् कोऽपि मूर्खः कोशवानपि कृपणो महीपतिः। एकदा शुभाकाङ्क्षिणो मन्त्रिणस्तं जगदुः देव। दानं हि पारलौकिकीं दुर्गतिं नाशयति, तत् दानं दीयताम्, आयूंषि धनानि च भङ्गुराणि। तदाकर्ण्य स नृपोऽवादीत् ततो दानं दास्यामि, यदि स्वतमात्मानं दुर्गतिमापन्नं पश्यामि। ततस्ते मन्त्रिणोऽन्तर्हसन्तः तूष्णीमतिष्ठन्। इत्थं मूढमतयः यावत् अर्थैः न परिहीयन्ते तावदर्थान् नोज्झन्ति। तदेव राजमूर्खता श्रुता, साम्प्रतं सिचदय शृणु।

आसीत् कान्यकुब्जे जनपदे चन्द्रापीडो नाम भूपतिः। तस्य धवलमुखो नाम एकः सेवकस्तस्थौ। स तु बहिः भुक्त्वा पीत्वा च सततं गृहमायात्। एकदासौ भार्य्यया भुक्तपीतः कुतो नित्यमायासीति पृष्टस्तामवादीत् सुन्दरि! सुहृत्पार्श्वादहं भुक्त्वा पीत्वा च प्रत्यहमायामि, मम द्वे

मित्रे स्तः। तयोरेकः कल्याणवर्म्मा नाम मम भोजना-द्युपकारं करोति। अपरः वीरबाहुः प्राणैरपि उपकार-परः। एतदाकर्ण्य भार्य्या तमब्रवीत् दर्शय मे तत् मित्र-द्वयमिति। ततोऽसौ तया सहितः मित्रस्य कल्याणवर्म्मणः सकाशमगात्। स च महार्हैरुपचारैस्तं सभार्य्यमुपाचरत्। ततोऽपरेद्युः स तथैव भार्य्यायुतः वीरबाहोः सकाशमियाय। स च तदा द्यूतस्थितस्तं स्वागतेनाभिनन्द्य व्यसर्जयत्। ततः सा भार्य्या तं धवलमुखं सकौतुकमभाषत कल्याण-वर्म्मा महतीं ते सत्क्रियामकरोत्। वीरबाहुना तु केव-लेन स्वागतेन ते सत्कृतम्। तदार्य्यपुत्र! तत् मित्रम् अभ्यधिकं मन्यसे? तदाकर्ण्य सोऽब्रवीत् गच्छ त्वौ ब्रूहि च क्रमात् मिथ्या राजा अकस्मात् नः कुपित इति, ततः स्वयं ज्ञास्यसीति। इत्युक्त्वा सा तदैव कल्याणवर्म्मणः स-काशं गत्वा अवोचत् राजा नः कुपित इति, अथ स तां जगाद भवति! अहं वणिक्पुत्रः, ब्रूहि राज्ञः किं करो-मीति। इत्युक्ता तेन सा वीरबाहोरन्तिकं गता तस्मै तथैव भर्त्तरि राजकोपमशंसत्। स श्रुत्वैव खड्गचर्म्मधरः धावन् राजसकाशमाययौ। राजा मन्त्रिभिः कोपात् वारितः, अतस्त्वं व्रज वीरबाहो! इति स धवलमुखस्तं स्वगृहं प्राहिणोत्। अथ तेन धवलमुखेन सुन्दरि! एवं मे मित्रयोरन्तरम् इति अभिहिता सा तद्भार्य्या तुतोष। इत्थमुपचारमित्रमन्यत्, सत्त्वतो मित्रञ्चान्यत् स्निग्धतायोगे तुल्येऽपि तैलं तैलं घृतं घृतम्। इत्येवं मुग्धकथामाख्याय गोमुखो नरवाहनदत्ताय पुनः कथामकथयत्।

कश्चित् मुग्धोऽध्वगः कष्टात् अटवीं तीर्त्वा नदीं प्राप्यापि जलं न पपौ परं वीक्षाञ्चक्रे। तृषितोऽपि कथमम्भः न पिबसीत्युक्तः केनचित् स इयत् कथं पिबामीति मन्दबुद्धिरुवाच। अथ तेन किं त्वां राजा दण्डयिष्यति यदि त्वया सर्वं जलं न पास्यते इति उपहसितोऽपि भीतः तदम्बु नापिबत्। एवमबुद्धयः यत् यत् कार्य्यमशेषतः कर्तुं न शक्नुवन्ति, तस्यांशमपि यथाशक्ति न कुर्वन्ति। तदिदानीं जलभीतः श्रुतः, पुत्रघाती श्रूयताम्।

कश्चिदासीत् दरिद्रो मूर्खो बहुपुत्रश्च पुरुषः। स एकस्मिन् सुते मृते सति कथमयं बाल एकाकी पथि व्रजेदिति द्वितीयमपि पुत्रं स्वयमबधीत्। ततः स जनैर्निन्द्यः हास्यः देशान्निर्वासितश्च। एवं पशुश्च मूर्खश्च उभौ समौ निर्विवेकौ। तदेव पुत्रघाती त्वया श्रुतः, साम्प्रतं भ्रातृभीतमिमं शृणु।

क्वचिद् देशे कोऽपि मुग्धधी[illegible] कथायां प्रवृत्तायां भव्यमेकं पुरुषं दृष्ट्वा इदमब्रवीत् एष मे भ्राता, अहमस्य रिक्थं हरामि, अहन्तु न कश्चिदस्य, तेन च मे एतत् ऋणं नेत्युक्तवान् स मूर्खः पाषाणानपि तत्र स्थितान् हासयामास। एवं स्वार्थान्धस्य मूढस्य मूढत्वमिति वैचित्र्यम्, इदानीं देव। ब्रह्मचारिसुतं शृणु।

कश्चित् पुमान् मित्रमध्यवर्त्ती पितृगुणाख्यानेषु प्रवृत्तः पितुरुत्कर्षं वर्णयन्नभ्यधात् पिता मम आशैशवात् ब्रह्मचारी, तेन समः कोऽस्ति? तदाकर्ण्य सुहृदस्तमब्रुवन् तर्हि त्वं कुतो जातः? इत्येवं तैः स जड़ः विशेषेण उप-

हसितः। तदेवं जडाशया यथेच्छमसम्बद्धं प्रवदन्ति। अधुना गणकोऽयं श्रूयतां देव।

आसीत् कश्चिद् विज्ञानवर्जितः गणकः। स खलु कापट्येन अर्थान् पूजाञ्चोपार्जयितुमयतिष्ट। एकदासौ स्वदेशमागतः बालं पुत्रं परिष्वज्य रुरोद। पृष्टश्च तैः कथं रोदिषीति स जनानवादीत् अहं तावत् भूतं भव्यं भविष्यञ्च जाने, तदयं मे शिशुः सप्तमे दिवसे विपत्स्यत इति रोदिमि। इति तान् विस्माप्य प्राप्ते सप्तमे दिवसे प्रत्यूष एव स सुप्तं सुतं व्यापादितवान्। अथ दृष्ट्वा तं बालं मृतं तैः सर्वैः सञ्जातप्रत्ययैः पूजितो धनमानाद्यां समृद्धिं [illegible]मगच्छत्। इत्थं [illegible] मूढाः पुत्रमपि घ्नन्ति, तस्मात् तेषु सुबुद्धयो न विश्वसेयुः। इदानीं प्रसो कोपनः पुरुषः श्रूयताम्।

कुत्रापि नगरे बहिःस्थितस्य भ्रातुः कस्यापि गुणान् कश्चिदभ्यन्तरवर्ती स्वजनाग्रे प्रशशंस। स तु स्वजनस्तमब्रवीत् सखे। सत्यं किन्तु तस्य द्वौ दोषौ, अकस्मात् साहसी क्रोधनश्च। इति [illegible] बहिःस्थितः पुरुषः [illegible] सहसा प्रविश्य गले वाससा अवेष्टयत् रे जाल्म। किं मे साहसं क्रोधश्च त्वया दृष्टः? इत्येवं क्रोधाग्निना ज्वलन्नसौ पुरुषस्तं [illegible]। ततो हसन्तः सर्वे तमूचुः किं ब्रवीष्यदः, त्वमिदानीमेव प्रत्यक्षं क्रोधं साहसं दर्शयसीति। इत्थं [illegible]पि स्वदोषो न ज्ञायते मूर्खैः।

इदानीं मुग्धकन्यावर्द्धयिता नृपः श्रूयताम्।

आसीत् कश्चिन्नृपतिः। तस्यैका ह्रस्वा कन्या अजनि

स तां स्नेहेन वर्द्धयितुकामः सत्वरं वैद्यानानीय प्रीत्याभ्यभाषत वैद्यसत्तमाः । सदैव मे कश्चित् औषधप्रयोग कुरुत, येन मे सुतैषा शीघ्रं वर्द्धते, मद्भर्त्रे च प्रदीयते । तदाकर्ण्य ते वैद्यास्तं जड़मतिं नृपमुपजीवयितुमब्रुवन् देव । अस्त्यौषधमिती दूरात्, तत्तु कष्टादवाप्यते, यावत् तदौषधं वयमानयामः, तावदेषा ते सुता अदृश्या स्थापनीया, तत्र हीदृशी अनुष्ठानपद्धतिः । इत्युक्त्वा ते कन्यां नृपात्मजां स्थापयामासुः । ततश्च बहून् संवत्सरान् औषधानुष्ठान कथयन्तस्ते यौवनेन प्रवर्द्धितां तामौषधेन इति ब्रुवाणास्तस्मै महीभृते तां दर्शयामासुः । स च राजा तुष्टः तान् वैद्यान् प्रार्थनाधिकै धनैः पूर[illegible] । इत्येवं जडमतयो व्याजेन धूर्तैः [illegible] भवन्ति । तदिदानीं अर्द्धपणोपार्जनपण्डितः पुमान् श्रूयताम् ।

आसीत् क्वचिन्नगरे कोऽपि अ[illegible]मानी पुमान् । तस्यैको ग्राम्यः पुमान् भृतकः संवत्सरात् परं हृत्तसन्तोषः प्रभुमापृच्छ्य स्वगृहमगात् । तस्मिंश्च गते स स्वभार्य्यामपृच्छत् तन्वि ! स भृत्यः त्वत्तः किञ्चिद् गृहीत्वा गतः ? इति । सा तु [illegible] । ततः स सत्वरं नदीतटपर्य्यन्तगतात् तस्मात् भृत्यात् तदर्द्धपणमादाय गृहमायात् । [illegible] ध्वंसन् स लोकेषु हास्यतामगमत् । इत्थं धनान्धधियः स्वल्पस्यार्थे बहून् त्यजन्ति । साम्प्रतमभिज्ञानकर्त्ता श्रूयताम् ।

एकदा [illegible] मूर्खस्य यानपात्रेण अम्बुधौ व्रजतः हस्तात् राजतं भाजनम् अम्बुधौ पपात । स तु मूर्खः तत्र

आवर्त्तान्तिके आगच्छन्नहमब्धितलादुद्धरिष्यामीति अभिज्ञानबुद्धिमग्रहीत्। अथ अम्बुधेः पारं प्राप्तः स्वमभिज्ञानं मुहुः प्रख्यापयन् तत्रत्यैरुपहसितो धिक्कृतश्च। इदानीं प्रतिमांसप्रदं नृपं शृणु।

पूर्वं कश्चित् मूर्खो नृपः प्रासादात् अधो द्वौ नरौ अपश्यत्। तयोरेकेन महानसे सुहृत मांसं दृष्ट्वा तस्य अपरस्य होतुरङ्गात् पञ्च मांसपलानि व्यकर्त्यन्त। ततः उत्कृत्तमांसं क्रन्दन्तं तं भुवि पतितं दृष्ट्वा राजासौ जातानुकम्पः प्रतीहारमादिशत् छिन्नमांसतया अस्य व्यथा वर्त्तते, तदस्मै अतोऽप्यधिकं मांसं दीयतामिति। देव! शिरश्छिन्नः किं जीवति शिरःशतैः प्रदत्तैः? तदस्यापि कृत्तमांसस्य व्यथा निवर्त्तेत इत्युक्त्वा तत्क्षणाद् बहिर्गत्वा अहसत्। एवं मूढमतिर्नृपः निग्रहानुग्रहौ न वेत्ति। साम्प्रतं पुत्रान्तरकारिणी मन्दा स्त्री निशम्यताम्।

कापि पाषण्डी क्षुद्रतापसी पृच्छन्तीं कामपि योषितमब्रवीत् भद्रे! योऽयं ते पुत्रोऽस्ति, तं हत्वा देवताबलि क्रियताञ्चेत् ततस्ते निश्चितमपरः श्रेष्ठः पुत्रो जनिष्यते। एवं तयोक्ता सा यावत् तथा कर्त्तुं व्यवस्यति, तावदन्या स्त्री वृद्धाभ्येत्य तां रहस्यब्रवीत् पापे! जातं हंसि, अजातं प्राप्तुमिच्छसि, यदि स न जनिष्यते, ततः किं करिष्यसि? इत्थं तया आर्यया सा तस्मात् पापादवार्य्यत। इत्थं डाकिनीसङ्गताः स्त्रियः अकार्य्येषु प्रवर्त्तन्ते, वृद्धोपदेशेन च प्रायशो रक्ष्यन्ते। देव! साम्प्रतमयमामलकानेता निशम्यताम्।

आसीत् कश्चिद् गृहस्थस्य कस्यचित् मुग्धो भृत्यः। स तु गृहस्थः आमलकप्रियस्तं भृत्यमादिशत् भद्र। गच्छ आरामात् सुमधुराणि [illegible]कानि मदर्थमानय। स च जडः एकैकमामलक [illegible] आनीतवान्, उक्तवांश्च प्रभो। स्वयमास्वाद्य मधुराण्येतानि मयानीतानि, [illegible]मिति। स तु गृहपति तानि [illegible] आलोक्य तेन निर्बुद्धिना भृत्येन सार्धं तत्याज। तदेवं निष्प्रज्ञो नाशयति [illegible]र्थम्। अधुना भ्रातृद्वयकथामिमामाकर्णय।

आस्तां तावत् पुरा [illegible] नगरे द्वौ विप्रौ। ज्येष्ठो यज्ञसोमो नाम द्वितीयः कीर्त्तिसोमः। तयोश्च पैतृकं भूरि [illegible]। कीर्त्तिसोमः निजं भाग न्ययात् स्वयम् अवर्द्धयत्। [illegible] भुञ्जानो ह्रस्वं व्ययमनयत्। ततः स क्रमेण निर्धनीभूतः स्वां भार्य्यामवादीत् प्रिये। तथाहि राधनो भूत्वा इदानीं कथं निर्धनो बन्धूनां मध्ये वसामि, तद्देशान्तरं व्रजाव। अथ तया पाथेयेन विना कुत्र याव इत्युक्ते च यदा निर्बन्धमकरोत् तदा भार्य्या तमाह यदि अवश्यं गन्तव्यं, तदा भ्रातुस्ते कीर्त्तिसोमात् अनुजात् पाथेयं किञ्चित् याचस्व इति। ततो यावत् स अनुजं गत्वा पाथेयं याचते, तावत् सोऽनुजः स्वया भार्य्यया जगाद क्षपितस्वधनाय अस्मै कथं वय धनं दद्मः, य एव दरिद्रः स्यात् स एव अस्मानेव याचिष्यते इति। श्रुत्वेतत्, कीर्त्तिसोमो भ्रातृस्नेहार्द्रोऽपि किमप्यस्मै दातुं नाशकत् कष्टं हि स्त्रैणम्। ततो यज्ञसोमो गत्वा पत्नै-

तत् सर्वं विज्ञाप्य तयैव सह दैवशरणः प्रातिष्ठत। गच्छन्तञ्च अटवीम् अजगरेण निगीर्णं तमवलोक्य तद्भार्य्या भुवि पतिता भृशं चक्रन्द। कथमाक्रन्दसीति तेनाजगरेण मनुष्यभाषया निगदिता सा प्राब्रवीत् हे महासत्त्व! कथं न क्रन्दामि, त्वया मे दुःखितायाः विदेशे भिक्षाभाजनं ह्रियते। तदाकर्ण्य कृपालुरजगरो वक्त्रादुद्गीर्य्य महत् स्वर्णपात्रमस्यै गृहाणेदं भिक्षाभाजनमिति वदन् प्रादात्। तया च ब्राह्मण्या महाभाग! को मे अस्मिन् भिक्षां मे प्रदास्यतीति निगदितोऽसौ अजगरस्तदा प्रत्यभाषत भद्रे! यस्ते अस्मिन् भिक्षाभाजने भिक्षां न दास्यति तस्य शिरः शतधा यास्यति एतन्मे वचनं सत्यम्। तदाकर्ण्य सा सती द्विजपत्नी तमजगरमुवाच तर्हि प्रथमं त्वमेव मे अत्र भर्त्तृभिक्षां प्रयच्छ इत्युक्त एवासौ अजगरस्तत्क्षणात् मुखात् अक्षतं जीवितमेव तं ब्राह्मणम् उज्जगार। तमुद्गीर्य्य च सोऽजगरः सपदि दिव्यः पुमान् परितुष्टश्चाभवत्, अवोचच्च तौ दम्पती प्रहृष्टौ। अहं काञ्चनवेगो नाम विद्याधरराजः गौतमशापेन इमामाजगरीं योनिमापन्नः, स च मे शापः सतीसंवादावधिः। इत्युक्त्वा तत्क्षणं तत् हेमपात्रं रत्नैः आपूर्य्य हृष्टः खमुत्पत्य यथास्थानमगात्। तौ च दम्पती तत् रत्नजातमादाय गृहमीयतुः। सत्त्वानुरूपमेव धाता सर्वस्य विदधाति हि। अपरञ्च श्रूयताम्। कश्चित् कर्णाटीयः स्वार्थमुग्धः नापितः रणे शौर्य्यात् स्वं प्रभुमतोषयत्। स तु प्रसन्नः प्रभुः तस्मै अभीष्टं वरमदात्। स तु नापितस्तस्मात् नपुंसकनिभं भटमयाचत। सर्वे

हि स्वचित्तप्रमाणेन सदसद्वा अभिवाञ्छन्ति।

शृणु देव। न किञ्चिन्मार्गमाणं कञ्चिन्मुग्धम्। कश्चित् पथि व्रजन् मूर्खः केनचित् शकटस्थेन ऊचे भद्र। शकटमिदं मे मनाक् समं कुरु इति। यद्यहं समं करोमि तदा मे किं दास्यसीति निगदितः शकटस्वामी प्रावोचत् न किञ्चिद् दास्यामीति। ततः स मूर्खः तत् समं कृत्वैव मे किञ्चिद् देहीति तमाह स्म। स चाहसत्। तदेवं देव। मूर्खाः इत्थं उपहसिता निन्दिताश्च सदैव भवन्ति। सन्तस्तु पूज्यन्त एव। एवं स राजपुत्रो नरवाहनदत्तः गोमुखात् इमां विनोदकथामाकर्ण्य रजन्यां विश्रामाय निद्रामियाय।

अथ द्विषष्टितमस्तरङ्गः।

अथ प्रातः वत्सेश्वरसुतः समुत्थाय वत्सलस्य पितुरुदयनस्य अन्तिकमगात्, तत्र च पद्मावतीदेव्या भ्रातरि मगधेशसुते स्वगृहादागते सिंहवर्म्मणि तस्य स्वागतप्रश्नादिवार्त्ताभिरहनि व्यतिक्रान्ते च राजपुत्रो नरवाहनदत्तः कृतभोजनः स्वं मन्दिरमाययौ। तत्र शक्तियशसि समुत्सुकं तं विनोदयितुं निशि स धीमान् गोमुखः कथामिमामकथयत्।

आसीत् क्वचित् छायाप्रधानः सुमहान् न्यग्रोधपादपः

शकुन्तनादैः पथिकान् विश्रामाय आह्वयन्निव। तत्र मेघवर्णो नाम वायसः कृतनीड़ः समतिष्ठत। तस्य अपमर्द्दनामा उलूकाधिपतिः रिपुरास। स च तस्य काकराजस्य बहून् काकान् रात्रावभ्येत्य हत्वा परिभूय याति स्म। ततश्च प्रातरसौ काकराजः समाहूय उड्डीवी आडीवी सण्डीवी प्रडीवी चिरञ्जीवीति प्रसिद्धनाम्नः मन्त्रिणः प्राह स्म भद्राः। स शत्रुः बली अस्मान् परिभूय लब्धस्पर्द्धः पुनर्यदि आपतेत् तदत्र प्रतीकारश्चिन्त्यतामिति। तदाकर्ण्य उड्डीवी अभाषत प्रभो। अन्यदेशाश्रयः वा तदनुनयः कार्य्यः। तदाकर्ण्य आडीवी प्रोवाच स्वामिन्। सद्यो न भेतव्यं रिपोराशयं सम्यक्तिस्त्र वीक्ष्य यथातथ करवाम। ततः सण्डीवी प्राब्रवीत् देव। मरणमपि वर न तु शत्रोः प्रणतिः, न वा विदेशे जीवनम्। तेन साक योद्धव्यमस्माभिः, यदि स शत्रुः न्याय्यतमस्तदपि प्राप्तेऽवसरे हन्तव्य एव। ततश्चिरञ्जीवी प्रोवाच कथं सन्धिः, कश्चात्र दूतः? आवृष्टिवैरं काकानामुलूकैः? तत्र को व्रजेत्। मन्त्रसाध्यमिदं मन्त्र एव राज्यस्य मूलमुच्यते। एतदाकर्ण्य स काकराजस्तं चिरञ्जीविनमवादीत् सहायवान् शूरः सोत्साहो नृपः शत्रून् जयति। अथ प्रडीवी समभ्यधात् देव। स बली रणे न जेतव्यः। ततः काकराजः प्राह भद्र। वृद्धस्त्वं, ब्रूहि कथं काकोलूकस्य वैरित्वं, कश्चात्र मन्त्र इति। तदाकर्ण्य चिरजीवी तं काकराजमब्रवीत् देव। वाक्यदोष एवायं त्वया गर्द्दभाख्यानं किं न श्रुतम्? पुरा केनापि रजकेन कम्

एको गर्दभः द्वीपिचर्म्मणाच्छाद्य पुष्टये परशस्येषु समासक्तः कृतः। स तु तानि खादन् द्वीपीति जनैस्त्रासान्न वारितः। कदाचित् केनचित् कर्षकेण धनुष्पाणिना स दृष्टः। ततः स त द्वीपीति कुब्जीभूय भयार्त्तः कम्बलावेष्टितशरीरस्ततो गन्तुं प्रववृते। तञ्च तथा यान्तमवलोक्य असौ खरः खरोऽयमिति चिन्तयन् शस्यपोषिताङ्गः समुच्चैर्व्याजहार। तदाकर्ण्य तं गर्दभं मत्वा समुपेत्य स कर्षकः शरप्रहारेण कृतवैरमवधीत्। एवं वाग्दोषेणैवास्माकम् उलूकैः सह वैरम्।

आसन् पूर्वं राजरहिता एव पक्षिणः। ततस्ते सम्भूय सर्वे पक्षिणः गगनादायाताः उलूकस्य पक्षिराजाभिषेचनं कर्तुं प्रारभन्त। तदवलोक्य वायसोऽब्रवीत् रे मूढाः! हंसकोकिलाः पक्षिसत्तमाः किं न सन्ति? येन क्रूरदृशम् अप्रियदर्शनम् अमङ्गलम् उलूकमिममभिषिञ्चथ? धिक् युष्मान् राजा प्रभाववान् कार्य्यः, यस्य नाम्ना एव कार्य्यं सिद्ध्येत्। तदत्र कथामिमां शृणुत कथयामि वः।

अस्ति चन्द्रसरो नाम महत् सरः। तस्य च तीरे शिलीमुखो नाम शशकः प्रतिवसति स्म। तत्रैकदा अनावृष्टिपातनिपीड़ितो गजयूथपतिश्चतुर्दन्तो नाम समाजगाम। तत्र तेन गजयूथेन अवगाह्यमानेन तस्य शिलीमुखस्य शशकराजस्य बहवः शशकाः विचूर्णिताः। ततस्तेन सुदुःखितोऽसौ शिलीमुखः दुःखित विजयं नाम शशं सर्वसन्निधौ प्राह स्म भद्र। लब्धास्वादोऽयं गजपतिः पुनःपुनरत्र समेष्यति निःशेषयिष्यति चास्मान् तदत्र उपाय-

विश्रुतां, गच्छ तस्यान्तिकं कापि युक्तिरस्ति चेत् प्रदर्श्य-तान्। त्वमेव कार्य्यमुपायञ्च वेत्सि, बहुञ्च सुयुक्त्या शृणोषि, यत्र यत्र त्वं गतः, तत्र तत्रैव शुभमभूत्। इत्येवं शोणितस्तेन स विजयस्तत्र शनैरगमत्, अद्राक्षीच्च वार-णेन्द्रमागच्छन्तम्। यथातथं न बलिना सङ्गमः कार्य्य इति विचिन्त्य सः अद्रिशिखरारूढस्तमब्रवीत् अहमस्मि दूतो भगवतः शशाङ्कस्य, स मद्वचनान्त्विमाह यदेतत् शीत चन्द्रसरोऽस्ति तत्र मम निवासः, तत्रासन् शशकाः, अहं तेषां राजा, ते च मम प्रियाः, अत एवाहं शीतांशु शशाङ्कश्चेति प्रसिद्धिं गतः, तदेतत् सरस्त्वया नाशित शश-काश्च बहवो हताः, भूयश्चेदेवं करोषि, ततस्त्वमनुरूप-मस्य फलमवाप्स्यसि। एतदाकर्ण्य स गजेन्द्रः सभयमब्रवीत् नैवमहं पुनः करिष्ये, मान्यः स मे भगवान् शशीति। एवं वादिनं विजयः सखे! एहि दर्शयामि त्वां भगवन्त-मिति उक्त्वा तं नागेन्द्रं सरसोऽन्तिकमानीय तस्मै चान्द्रं प्रतिबिम्बं जलपतितमदर्शयत्। तद् दृष्ट्वा दूरतो नत्वा भयाकुलः सपदि सयूथः वननगात् पुनस्तत्र नाययौ। प्रत्यक्षं तत् सर्वं दृष्ट्वा स शशराजः शिलीमुखः तं दूतं शशं सम्मान्य निर्भयः स्वस्थानमध्यवसत्। इत्युक्त्वा वायसस्तान् पक्षिणः पुनरुवाच एवं स एव प्रभुः, यः कश्चिन्न बाधते, न तु अयमुलूको दिवान्धः, क्षुद्रोऽयं कुतो राज्यमर्हति? क्षुद्रो हि अविश्वास्यः, तदत्र कथामिमामाकर्णय।

कदाचित् क्वापि तरौ अहमवसम्। तत्र चाधः पक्षी कपिञ्जलो नाम कृतनिलयः प्रतिवसति। स कदाचित्

क्वापि गतः। यावदसौ बहून् दिवसान् न आयाति तावत्
तन्नीडमेत्य कोऽपि शशको वसति स्म। अथ गच्छति
काले स कपिञ्जलः समायातः शशकं तं कृतनीडाधिकारं
दृष्ट्वा प्राब्रवीत् गच्छ दूरं मन्नीडात् दुराचार। इति। तत
स्तयोरुभयोरन्योन्यं तन्नीडमुपलक्ष्य विवादः प्रावर्त्तत। तत-
स्तावुभौ निर्णेतारमन्वेष्टुं प्रस्थितौ। अहञ्च तत् कौतुकं द्रष्टु-
मन्वगच्छम्। अथ तौ सरस्तीरे स्तोकं गत्वा हिंसाधृतमृषा-
व्रतं ध्यानार्द्धमीलितदृशं मार्जारमपश्यताम्, अवोचताञ्च
तं धार्मिकं मत्वा विडाल किमत्र न्याय्यं, त्वं हि भगवन्
धार्मिकस्तपस्वीति। श्रुत्वा तत् विडालः अल्पया वाचा
जगाद नाहं तपःक्षामः शृणोमि दूरात्, आयातं मम
सकाशं, धर्मो हि असम्यक् निर्णीतः उभौ लोकौ निहन्ति,
इत्यमाश्वास्य समीपमानीय स विडालः उभावप्यखादत्।
तदेव क्षुद्रे दुर्जने न विश्वासः कार्य्यः। तत् दुर्जनोऽयं
दुर्जनो राजा भवद्भिर्न कर्त्तव्यं इति अभिधाय तेन वाय-
सेन उलूकाभिषेचनात् वारिताः पक्षिणस्तथैवेति प्रतिपद्य
स्वं स्वं धाम ययुः। अद्यप्रभृति यूयं वयञ्चान्योन्यशत्रव
इति काकमुक्त्वा स उलूकः क्रुधा ज्वलन् प्रययौ। काको-
ऽपि युक्तमुक्तं मत्वा निर्भयोऽभवत्, वाङ्मात्रोत्पादितात्
वैरात् को हि अनुतप्यते? एवं वाग्दोषादेव कौशिकैः
सह नो वैरं इत्युक्त्वा चिरजीवी तं काकराजं पुनरवदत्
देव। बहवोऽपि बलिनो जेतुं शक्याः, न तु कौशिकाः।
बहवोऽपि जयन्तीत्यत्र निदर्शनं शृणु।

कश्चिद् द्विजः छागं क्रीत्वा स्कन्धे गृहीत्वा व्रजन् पथि

बहुभिर्धूर्त्तैर्दृष्टश्छागहरणार्थिभिः। तेषाञ्चैकः समेत्य ससम्भ्रमं तं द्विजमवादीत् ब्रह्मन्। कथमयं श्वा स्कन्धे धृतः? सत्वरमसुं मुञ्च। असौ द्विजः तद्वचनमनादृत्य यदा गच्छति तदापरौ द्वौ धूर्त्तौ समेत्य तमूचतुः भगवन्! स्कन्धे तावदयं श्वा, जातु कोऽपि पश्येत्। ततोऽपि यावत् किञ्चिदुपजातसंशयः प्रयाति तावत् अपरे त्रयो धूर्त्ताः समेत्य अवदन् ब्रह्मन्। कथं यज्ञोपवीतञ्च श्वानञ्च समं वहसि? नूनं त्वं व्याधः, नैव विप्रः, अनेन शुना मृगान् हंसि। इति श्रुत्वा स ब्राह्मणः चणं दध्यौ नूनमहं केनचिद् भूतेन मे दृशं हृत्वा भ्रामितः, सर्वेऽपि किं मृषा पश्यन्ति। इत्थमालोच्य स विप्रस्तं श्वानमेव मत्वा स्नात्वा च स्वगृहमगात् धूर्त्ताश्च सर्वे तमजं नीत्वा यथेच्छमभक्षयन्। इत्युक्ता स चिरजीवी पुनस्तं वायसेश्वरमवदत् देव। एवं हि दुर्ज्जना बहवो बलवन्तश्च, तदस्मिन् बलिविग्रहे यदहं ब्रवीमि तत् कुरु, मां किञ्चित् लुञ्चितपक्षं कृत्वा अत्रैव तरोरधः सरच्य यूयमिमं गिरिं यात, यावदहं कृतार्थः आगच्छामि। तदाकर्ण्य तं क्रुधेव उल्लुञ्चितपक्षं कृत्वा अधस्तात् प्रक्षिप्य काकराजः सपरिजनः तं गिरिं प्रायात्। चिरजीवी तु तरोरधः पतित्वा तत्रैवासीत्। ततस्तत्र स उलूकराट् सानुगः रात्रौ तत्राययौ, न च ददर्श तत्र एकमपि वायसम्। तावत् स चिरजीवी तं रुजेवाल्पस्वरोऽवदत् अहं तस्य काकराजस्य चिरजीवीति मन्त्री, स च अन्यैर्मन्त्रिभिः सम्मन्त्र्य तामाक्रमितुमयतिष्ट, अहन्तु तान् सन्त्रिणस्तञ्च नृपं निर्भर्त्स्य अब्रुवन् यदि मां मन्त्रं पृ-

पृच्छति, यदि चाहं ते सम्मत, तदा बलवता कौशिक-राजेन विग्रहो न कार्य्यः, यदि नीतिरनुस्रियते तदा तस्यानुनयः कार्य्यः। एतत् श्रुत्वा शत्रुपक्षोऽयमिति क्रोधात् स मूर्खः काकः मन्त्रिभिः सार्द्धं मम इमामवस्थामकरोत्, माञ्च तरुतले क्षिप्त्वा क्वापि सानुचरोऽगमत्। इत्युक्त्वा स चिरजीवी ग्लानमुखस्तस्थौ। ततश्च उलूकपतिः स्वान् मन्त्रिणानप्राक्षीत् भद्राः। किमस्य मया विधातव्यं चिर-जीविनः? तदाकर्ण्य दीप्तनयनो नाम मन्त्री तमवोचत्, अरन्योऽपि चौरः उपकारीति सज्जनैः रक्ष्यते। तदत्र कथां शृणु।

आसीत् पूर्वं कश्चिद् वणिक्। स वृद्धोऽपि अर्थगौरवेण कामपि वणिक्सुतां पर्य्यनैषीत्। सा तु जरतस्तस्य शयने नित्यं व्यतीतपुष्पकाला भ्रमरीव पराङ्मुखी अभूत्। एकदा निशि शय्यास्थयोस्तयोः सदने चौरः प्राविशत्। तं दृष्ट्वा सा परावृत्त्य भयात् पतिमाश्लिष्टा। वणिक् तमभ्युदयमाश्चर्य्यं मत्वा यावत् दिशो निरीक्षते तावत् कोणे चौरम् अद्राक्षीत्। ततस्त्वम् उपकारी असि, नाहं त्वां भृत्यैर्घातयामि इत्युक्त्वा तं रक्षित्वा गृह प्राहिणोत्। तदेवमुपकारकोऽयमस्माकं चिरजीवी रक्ष्यः। इत्युक्त्वा तस्मिन् विरते कौशिकेश्वरः वक्रनासाख्यं मन्त्रिणमपृच्छत् भद्र! किमत्र कार्य्यं सम्यक् वदतु भवानिति। वक्रनासोऽब्रवीत् अयं परमर्मविद् रक्षणीयः। अत्र तावदिमां कथां शृणोतु देवः।

कश्चित् द्विजः पुरा प्रतिग्रहेण द्वे गावौ प्राप। ततश्च

चौरस्तस्य गावौ दृष्ट्वा हर्त्तुमचिन्तयत्। तस्मिन्नेव च कश्चिद्राक्षसः तं द्विजं खादितुमैच्छत्। एतदर्थञ्च निशि गच्छन्तौ तौ चौरराक्षसौ दैवात् मिलितौ अन्योन्यमुद्दिश्य तत्र मर्म प्रथयतुः। अहमादौ धेनुं हरामि, यतस्त्वद्गृहीतोऽयं सुप्तः द्विजः यदि प्रबुद्धः स्यात् तदा कथमहं धेनुं हरिष्यामीति। नैवम्, अहमेव पूर्वं विप्रं खादामि नो चेत् ह्रियमाणाया गोः खुरशब्देन अस्मिन् द्विजे प्रबुद्धे मम परिश्रमो वृथा स्यादिति। यावत् तौ विप्रभवनं प्रविश्य कलहायेते तावत् स द्विजः प्राबुध्यत। प्रबुध्य च गृहीत-कृपाणे रक्षोघ्नमन्त्रजापिनि तस्मिन् द्विजे तौ चौरराक्षसौ द्रावेव पलायेताम्। इत्थं तयोर्भेदो यथा द्विजस्यास्य हितायाभूत्, तथा काकेन्द्रचिरजीविनोर्भेदः अस्माकं हिताय। इत्येव वक्रनासेन मन्त्रिणाभिहिते स कौशिक-राजः प्राकारकर्णं नाम अपरं मन्त्रिणं पृच्छति स्म। सोऽब्रवीत् प्रभो। चिरजीवी अयं शरणागतत्वादवध्यः। पूर्वं ... स्वमांसं शिविरदात्। एवं तस्य वचनं निशम्य कौशिकपतिः क्रूरलोचनं नाम सचिवं पप्रच्छ। सोऽपि तथैवाब्रवीत्। ततो रक्ताक्षनामा मन्त्री प्राज्ञः परिहृष्टः प्राब्रवीत् राजन्! अपनयेन एतैर्मन्त्रिभिर्भवान् नाश्यते। मूर्खो दृष्टव्यलीकोऽपि जातु सान्त्वेन तुष्यति। तदत्र कथामेतामाकर्णय।

आसीत् कश्चित्तक्षा। तस्य भार्या प्रियातीवाभ... नामैकदा अन्यपुरुषासक्ताम् अन्यलोकतः श्रुत्वा तत्त्वं ज्ञि-ज्ञासमानस्तामवदत् प्रिये! राजाज्ञयाहं सुदूरं प्रयामि-

तत्त्वया मम किञ्चित् पाथेयं सक्तु प्र[illegible]यताम् । तथेति तया
दत्तपाथेयः स गृहात् निर्गत्य मातुलः गुप्तं गृहमेत्य
अलक्षितः [illegible] । सापि तन्मार्या पर-
पुरुषमानीय तेन साकं खट्वायां [illegible] यदा परं पति
स्पृष्ट्वा तत्क्षणमेव तं पति[illegible] । [illegible] च तस्मिन् तदु-
पपतिर्[illegible] पप्रच्छ प्रिये । [illegible] प्रियोऽह-
मधिकः, अथवा पतिस्ते ? [illegible] तु सा तमाह
निजगाद प्रियो मम पतिस्तस्य [illegible] परित्यजेयं
इदञ्च स्त्रीणां सहजं चापल्यं, [illegible] ? [illegible]
यदि नासिका न स्युः तदा [illegible] । एव
तस्या वचः [illegible] तस्याः
मातुलः प्रच्छादितो निर्गतः अनुग [illegible] भद्र । दृष्टं
त्वया, शृणुत मे साक्षी, [illegible] भार्या, अनुनीय
[illegible], [illegible] । [illegible]
खट्वायां तावुत्क्षिप्य मातुलः स [illegible] अनयत् ।
इत्थं [illegible] लोके मूर्खः [illegible]
हास्यतां गच्छति च । तदेव विपरीतो [illegible]
रक्ष्यः । उपेक्षितोऽयं मैत्री [illegible] ।
इति रक्ताक्षवचनमाकर्ण्य [illegible] अह ।
अस्माभिः कुर्वन्तो साधुरित्यात्मव[illegible], तन् महाभयः
न संरक्ष्यः, किंवा अत्र [illegible] कुर्यात् । इत्युक्त्वा स उलूक-
राट् मन्त्रिवाक्यं निराचकार, [illegible] च त
वायसं चिरजीविनम् । ततः स चिरजीवी तमुलूकेशं
व्यजिज्ञपत् देव ! किं मे एतादृशस्य जीवनेन । तस्मै चिता

वञ्चयित्वा अग्निं दापय, अहमग्निं प्रविशामि। वरमहमुलूकयोनि हुताशनात् वरं याचे तस्य वायसराजस्य प्रति-[illegible]तुम्। इत्युक्तवन्तं तं रक्ताक्षो विहसन् जगाद [illegible] प्रसादात् त्वं स्वस्थ एव किं ते अग्निना, यावत् ते [illegible] तावत् ते कौशिकत्वं न भविता, विधात्रा यो यादृशः कृतः, स तादृश एव स्यात्। तदत्र कथा[illegible]माकर्णय।

पूर्वं कश्चिन्मुनिः [illegible] हस्तच्युतां मूषिकां [illegible] प्राप्य कृपया तपोबलात् कन्यामकरोत्। क्रमेण [illegible] यौवनावस्थामवलम्बितां तां दृष्ट्वा स मुनिः [illegible] [illegible] [illegible] विमनस्को। [illegible] कन्यां परिणेतुं [illegible]। तदाकर्ण्य [illegible]। अतोऽपि [illegible] बलवान्, स हि [illegible] स्थगयति। तदाकर्ण्य स मुनिस्तं विहाय तथैव [illegible]। ततः सोऽब्रवीत् भगवन्! ततोऽपि वायुर्बलवान्, स बलात् मां [illegible]। इत्युक्तः स मुनिर्वायुमाहूय तथैवावदत्। वायुरवादीत् ततोऽपि शैलाः बलवन्तः, [illegible] मुनिस्तद्[illegible] [illegible] जगाद तावत् सोऽपि तं जगाद भगवन्! मूषका मत्तो बलवन्तः ते मम छिद्राणि कुर्वन्ति। एवं क्रमेण दैवतेभ्यो [illegible] प्रत्युक्तो महर्षि[illegible]मेकं मूषकमाहूय[illegible], उवाच च कन्यामेतां परिणयस्वेति। सोऽवदत् भगवन्! कथमेषा बिलं प्रवेक्ष्यतीति तस्मादिमां तावदिति। ततः स पूर्ववत् [illegible] मूषिकैवास्तु इति तां मूषिकां कृत्वा तस्मै मूषकाय प्रादात्। एवं सुदूरं गत्वापि यो

यादृशस्तादृश एव सः। तत् त्वं कदापि उलूको न भविष्यसि। इत्युक्तो रक्ताक्षेण स चिरजीवी व्यचिन्तयत् नीतिज्ञस्यास्य वचनं राज्ञानेन न कृतं शिवा इमे सर्वे मूर्खाः, तन्मे कार्यं सिद्धमेव। इति सञ्चिन्तयन्तं तं चिरजीविनमादाय रक्ताक्षवाक्यमविगणय्यैव तद्बलपरिवृतः कौशिकराजः स्वं निलयं प्रतस्थे। चिरजीवी च तद्दत्तेन मांसादिना परिपोषितः [illegible] बली सुपक्षश्च समभवत्।

एकदासौ [illegible] देव। यामि अहम्, आश्वास्य तं काकराजम् [illegible] येनाद्य रात्रौ निपत्य युष्माभिः स निहन्यते। अहमस्य त्वत्प्रसादस्य निष्कृतिं कृत्वा कृतकार्यो भविष्यामि, यूयं तृणाद्यैर्द्वारमाच्छाद्य [illegible] तदापातभयात् रक्षितास्तिष्ठन्तु। इत्युक्त्वा [illegible] गुहाद्वारान् उलूकान् कृत्वा चिरजीवी [illegible]। ततो वायसैः स सम्भूय चञ्चुप्रज्वलितेन [illegible] वह्निना तेषां कृत्वा [illegible] ज्वालयामास, ददाह च क्रमेण सर्वांस्तान् कौशिकान् समिद्धाग्निना। इत्थं शत्रून् विनाश्य चिरजीवी तं मेघवर्णं [illegible]दीत् देव। रक्ताक्ष एव तस्य रिपोः सुमहान् नीतिनिपुणो मन्त्री आसीत्, तस्य वाक्यमकुर्वता मदान्धेन तेन अहं सुरक्षितः। यच्चासौ तद्वचनं न चकार, तेनैवासौ मूर्खः मया विश्वास्य व्याजानुवृत्त्या अहिना मण्डूका इव घातितः।

पूर्वं कश्चिद् वृद्धो भुजङ्गः सुखेन भोज्यमलभमानः कस्मिंश्चित् सरस्तीरे विनिश्चलस्तस्थौ। तथा स्थितं तं सुदूरात् भेकाः पप्रच्छुः, ब्रूहि कथमस्मान् पूर्ववन्न भक्षयसि? एवं पृष्टः स पन्नगस्तान् भेकानवादीत् मया मण्डूकाननुधावता कस्यचिद् ब्राह्मणस्य पुत्रो भ्रान्त्या अङ्गुष्ठे दष्टः पञ्चत्वमगात्। तच्च दृष्ट्वा तत्पित्रा अभिशापेन अहं भेकानां वाहनीकृतोऽस्मि, तत्कथं युष्मान् भक्षयामि प्रत्युत वहामि। तदाकर्ण्य तेषां राजा वाहनसुखोत्सुकः जलात् उत्तीर्य गतभीर्मुदा तत्पृष्ठमारुरोह। ततस्तं वाहनसुखैर्वशीकृत्य एकदा आत्मानमवसन्नमिव कृत्वा सकपटमुवाच देव। आहारेण विना नाहम् एकमपि पदं गन्तुमलम्, तन्मे अशनं देहि, भृत्यो हि अवृत्तिर्न वर्त्तते। तदाकर्ण्य भेकराजस्तमभ्यधात् भद्र। कांश्चित् परिमितान् ममानुचरान् भुङ्क्ष्व। ततः सोऽहिः क्रमात् यथेच्छमहीनभक्षयत्। स च मण्डूकराजस्तद्वाहनाभिमानान्धस्तत् भेकाभिभवं सेहे। एवं स मूर्खः वृद्धेनाहिना यथा वञ्चितः तथा मयापि अनुप्रविश्य ते रिपवो हताः। तस्मात् राज्ञा कृतात्मना नीतिविदा भवितव्यम्। जडो हि प्रभुर्यथेष्टं भुज्यते हन्यते च। देव। इयञ्च श्रीः सदा द्यूतशीलेव सकपटा वारिवीचिरिव चपला तथा मदिरेव विमोहिनी। सा तु धीरस्य दृप्तस्य [illegible] विशेषज्ञस्य संयतात्मनः राज्ञः सकाशे पाशबद्धेव तिष्ठति। तदिदानीं त्वमवहितः विद्वद्वचनस्थितः सन् अरीन् निहत्य सुखेन अकण्टकं राज्यं शाधि। इत्युक्तो मन्त्रिराजेन चिरजीविना स मेघ-

वर्ष: काकराट् तं सम्मान्य तथैव राज्यमकार्षीत्। इत्युक्ता गोमुखो भूयो वत्सराजसुतमभ्यधात् देव ! प्रज्ञया तिर्य्यग्भिरपि राज्यं भुज्यते, निष्प्रज्ञाश्च अवसीदन्ति, उपहास्यन्ते च लोकै:। तथात्र कथामपरां निबोधतु देव:।

आसीत् कस्यचिद् धनिन: जड़मतिरेको भृत्य:। स अजानन्नपि जानामीत्यभिमानात् तस्य प्रभोरङ्गे करमदात्। ततस्तेन स्वामिना अवमत: परित्यक्तश्च स भृग्नजमसदाद्। अपरौ मालवभ्रातरौ निशम्येताम्। द्वौ विप्रौ अभूताम्। तयो: पैतृकमद्वैधं वसु आसीत्। कालेन विभज्यमाने पित्रर्थे न्यूनाधिकविवादिनौ उपाध्यायं मध्यस्थमकार्ष्टाम्। स च तावभाषत प्रतिवस्तु समीक्ष्य विभज्यतां, येन द्वयोर्न्यूनाधिकविभागत: कलिर्न भवेत्। तदाकर्ण्य [illegible] सर्वं पशूंश्च प्रत्येकं द्विधा कृत्वा तौ मूर्खौ विभजत: स्म। एकासीद्दासी सापि ताभ्यां द्विधा कृता। तत् सर्वं ज्ञात्वा राज्ञा तौ सर्वस्वञ्च दण्डितौ। एवं हि मूर्खा मूर्खोपदेशान् द्वौ लोकौ नाशयन्ति, तस्मात् प्राज्ञ: मूर्खान् न आश्रयेत्, पण्डितानेव सेवेत। असन्तोषश्च दोषाय भवतीत्यत्र कथा निशम्यताम्।

आसन् क्वचित् केचित् भिक्षासन्तोषशालिन: प्रव्राजका:। तानवलोक्य कतिचित् सुहृदोऽन्योन्यमब्रुवन् अहो भिक्षाशिनोऽपि एते प्रव्राजका: पीना:। तेषाञ्चैक: प्राब्रवीत् कौतुकमत्र वो दर्शयामि। अहमेतान् पूर्ववत् भुञ्जानानपि कृशीकरोमि। इत्युक्तासौ एतान् क्रमेण मठे एकैकश: एकाहम् उत्तमं षड्विधरससमाहार भोजया-

भास। अथ ते मूर्खाः परिव्राज तथास्वाद स्मरन्तः पूर्व-वत् भैच्यभोजन न अभिलषन्ति स्म, दुर्बलाश्चाभवन्। ततः स आहारदाता तेषां सुहृदां मध्ये तान् तादृशान् प्रदर्श्य सहासमब्रवीत् तदा भैच्यसन्तुष्टा हृष्टाः पुष्टाश्च अमी आसन्, इदानीमसन्तोषदुःखात् दुर्बलतामगमन्, तस्मात् प्राज्ञः सुखमिच्छन् सन्तोषमवलम्बेत। लोकयो-रुभयोरपि असन्तोषः दुःसहदुःखहेतुरिति तेन सुहृदा अनुशिष्टा अपरे सुहृदः दुःखास्पदमसन्तोषमत्यजन्। कस्य वा तादृशसङ्गो न शुभाय? अयञ्च देव। सुवर्णलुब्धो निशम्यताम्।

कश्चित् युवा जलं पातु तड़ागमगमत्। स तु जल-मध्ये पक्षिणः सुवर्णवर्णं लोम पश्यन् सुवर्णं मत्वा ... अवाहरत्। क्रमशस्तस्य स पक्षी धावत एव प्रनष्टः दूरमगात्, तड़ागजलञ्च पश्चात् पतित विस्मृतमार्गेण तेन नासादितम्। दुःखमवसाद गच्छन् स स्वेन पित्रा दृष्टः गृहं नीतश्च। एवमबुद्धयो निर्विवेका मृषाज्ञानैर्विमुह्यन्ति, व्रजन्ति च परिधासुपहास्यतां शोच्यताञ्च बन्धूनामिति। अयञ्चापरो महामूर्खवृत्तान्तः श्रूयताम्।

कस्यापि वणिजः पथि भारवाही उष्ट्रः अवससाद। स वणिक् भृत्यं कञ्चिदब्रवीत् अहमितो गत्वा अन्यमेक-मुष्ट्रं क्रीत्वा आनये, यो हि अस्य करभस्य भारादर्द्धमाह-रेत्। युष्माभिरत्र स्थितैः मेघागमे यथा एतासु वस्त्रपेटासु जलं चर्माणि न स्पृशेत् तथा कार्य्यमित्यभिधाय तान् सर्वान् अनुगान् उष्ट्रस्य पार्श्वे अवस्थाप्य स वणिक् प्रस्थितः

वनपं वर्तितुं प्रारभत। तथाज्ञाभिः काथं यथा ना पेडानर्माणि स्पृशेत् इति स्वामिनोक्त इत्यालोक्य जड़मतयः पेड़ाभ्यः वस्त्राणि कृत्वा तैरेवैकैकशानि च० व्यवेष्टयन्, तेन च वस्त्राणि तानि विनष्टानि सर्वाणि पापाः। कथमेभिः सर्वाणि मे वसनानि नाशितानि इत्यागत्य स वणिक् तान् सकोपमवादीत्। ते च ज प्रभुणैवादिष्टमस्माभिः पेडाचर्माणि रक्षितुं, तत् कोऽस्मा दोष इति प्रत्यवदन्। चर्मसु आर्द्रेषु वस्त्राणि न नश्यन्ति चर्मरक्षण वस्त्ररक्षणार्थमेव मयोक्तम्। इति तान् प्रत्युक्त अन्यकरभन्यस्तभार. स वणिक् गृहं गत्वा कल्यान् सर्वस्वमदण्डयत्। एवमज्ञानाशया मूर्खा विपरीतकारि स्वार्थं परार्थञ्च घ्नन्ति। अयञ्च मपृदिकामु॰- सर्वेषा श्यताम्।

अध्वगः कश्चित् पणेन अष्टौ अपूपान् क्रीणाति तेषाञ्च षट् भुक्त्वासौ न तृप्तिमाप परं सप्तमं भक्षित तस्य तृप्तिरुदपद्यत। ततः स जडः मुषितोऽस्मि भयादित एव अयमपूपो न भक्षितः येनास्मि तर्पित चक्रन्द। इत्येवं शोचन् क्रमात् तृप्तिमजानन् स जड हसितो जनैः। कश्चित् मूर्खो दासः केनापि वणिजा अ हितः भद्र। रक्ष द्वारं विपण्याः, यावदहं गृहं प्रविशा इत्युक्त्वा तस्मिन् वणिजि गते स दासः द्वारपट्टक विप अंसे आदाय नटं द्रष्टुमगात्। अथागच्छन् स वणिव तत आगच्छन्तं दृष्ट्वा निरभर्त्सयत्। त्वयोक्तं द्वारं रक्षितम इति सोऽवादीत्। इत्येव शब्दमात्रपरोऽतात

विद जड़: केवलमनर्थाय भवति। साम्प्रतं महिषमुग्धोऽपूर्वः निशम्यताम्।

आसीत् कश्चित् महिषपालः। तेन चैकदा गत्वा राजा विज्ञप्तः, महिषो मे भक्षितो ग्राम्यैरिति। अथ राजा ग्राम्यान् तान् महिषभक्षकानानाययामास। स महिषस्वामी तेषां सन्निधौ राजानमभ्यधात् देव। तड़ागसन्निधौ वटतरोरधः एभिर्मे महिषो हत्वा भक्षित इति। तदाकर्ण्य तेषामेकः वृद्धमूर्खः प्रावदत् देव। तड़ाग एवास्मिन् ग्रामे नास्ति, न च वटतरुः क्वचित्। मिथ्यैषः ब्रवीति, क्वास्य महिषो हतो भक्षितो वा? श्रुत्वैतत् महिषस्वामी प्रत्यवादीत् नास्ति किं स वटः तडागस्य स पूर्वस्यां दिशि ग्रामस्य। तत्रासौ मे महिषो अष्टम्यां युष्माभिर्भक्षितः। इत्युक्तः स वृद्धमूर्खः पुनरब्रवीत् देव। पूर्वा दिगप्यत्र ग्रामे नास्ति, नापि अष्टमी तिथिः। एतत् श्रुत्वा राजा त जड़मुत्साहयन्नब्रवीत् त्वं सत्यवादी,नासत्य किञ्चिद्वदसि,साम्प्रत सत्य वद स महिषो युष्माभिः भुक्तो न वा। एतदाकर्ण्य जडोऽवादीत् मृते पितरि त्रिभिर्वत्सरैर्जातोऽस्मि तेन च उक्तिपाटव शिक्षितोऽहम्। तन्महाराज। कदापि नाहमसत्यं वदामि, भुक्तोऽस्माभिरस्य महिषः, असौ अन्यत् मृषा वदति। श्रुत्वैतत् सानुगो राजा हासं रोद्धु नाशकत्। ततश्च तस्य महिषमन्यं प्रदाप्य तान् ग्राम्यान् अदण्डयत्। इत्थमगुह्य निगूहन्ति गुह्य प्रकटयन्ति च मूर्खाः। शृणु चैवापर मूर्खवृत्तम्।

काचिद् गृहिणी कोपना कञ्चित् दरिद्रं मूर्खमभाषत

अहं प्रतिवेशिगृहे निमन्त्रिता उत्सवे यास्यामि, तत्त्व
ञ्छुलोऽपि एका उत्पलमाला नानीयते चेत् तदाहं ते भा
नास्मि, नापि त्वं मे भर्त्तेति। ततः स तदर्थं रज
राजकीय सरो ययौ। तत्प्रविष्टश्च रक्षिभिर्दृष्टः कोऽसी
रोऽपृच्छ्यत। स च चक्रवाकोऽस्मीति वदन् प्रातः ब
राजान्तिकं नीतः। तत्र च पृच्छ्यमानो नृपसन्नि
चक्रवाकरुतमकार्षीत्। ततः स दयया राजा सनिर्बन्ध पृ
कथितवृत्तान्तो मूर्खः दयालुना मुक्तः स्वस्थानमगात्।

आसीत् कश्चित् मूढधीर्वैद्यः। तमेकदा कश्चि
ब्राह्मणः प्रावदत् कविराज। मम पुत्रस्य कुब्जस्य कुब्ज
[illegible]न्तरं नयतु भवान्। एतदाकर्ण्य भिषगब्रवीत् द
पणान् मे देहि, यदि ते कार्यं न साधयामि तदाहं द
गुणान् ते दास्यामि। इत्थं कृतपणः स भिषक् तस्मा
द्विजात् तान् पणान् गृहीत्वा तं कुब्जं केवलं स्वेदान्वि
समजत, न चाशकत् ऋजीकर्त्तुं दत्तांश्च पणान् द
गुणान् पणान्। कोऽपि मानुषः कुब्जम् ऋजूकर्त्तुं शक्नु
यात्? इत्यसम्भव्यार्थप्रतिज्ञानविकत्थना मूढाः केव
हासाय लोकानां, तदीदृशैः मूढमतिभिः न [illegible] बुधि
मान्। इत्येवं मरुभूतात् गोमुखात् सविनयात् मुग्धक
निशम्य वत्सदेवसूनुर्नरवाहनदत्तः रजन्यां सुमतिमी
अतीव तस्मै भृशं तुतोष। तत्कथाविनोदाच्च शक्तियश
समुत्सुकोऽपि शयनीयतले स्ववयस्यैरुपेतो निद्रामभजत